

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

REVISTA ARHIVELOR

1-2/2003

Conelint Lungu

.....
*„ Va fi nevoie să-mi iubesc
 dumnezeiește patria
 Dacă țin morțiș ca fiul
 Să-i ceară de mâncare mamei
 pe limba tatălui său”.*

Valeriu Veliman

ului dat de mitropolitul Antim Ivireanul ctitoriei sale

orului Mihai Onofrei, din anul 1927, amplasat lângă
 i.

Coperta I:

1715 iulie 20. Frontispiciul așezământului dat de mitropolitul Antim Ivireanul ctitoriei sale din București.

Coperta a IV-a:

Bustul lui Dimitre Onciul, opera sculptorului Mihai Onofrei, din anul 1927, amplasat lângă sediul Arhivelor Naționale ale României.

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

**STUDIA
IN HONOREM
CORNELIU MIHAIL LUNGU**

REVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXX VOL. LXV

Nr. 1-2/2003

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

**STUDIA
IN HONOREM
CORNELIU MIHAIL LUNGU**

REVISTA ARHIVELOR

ANUL LXXX VOL. LXV

Nr. 1-2/2003

Colegiul de redacție :

Acad. DAN BERINDEI	COSTIN FENEȘAN
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU	VASILE IONAȘ
Membru coresp. al Acad.	CORNELIU MIHAIL LUNGU
FLORIN CONSTANTINIU	IOANA ALEXANDRA NEGREANU
CONSTANTIN BURAC	TUDOR RĂȚOI
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ	DRAGOȘ ȘESAN

Redactor :

MARIA IGNAT

**Culegere și tehnoredactare
computerizată :**

FLORICA BUCUR
CARMEN DOBROTĂ

ISSN 1453 - 1755

S U M A R

LAUDATIO

Acad. DAN BERINDEI – Corneliu Mihail Lungu: arhivistul, profesorul, omul.....	15

STUDII DE ISTORIE

Acad. CORNELIA BODEA – Cum a devenit Carol de Hohenzollern, Carol I al României (Audiatur et A. Ubicini).....	23
Acad. DINU C. GIURESCU – Guvernul Groza : „remedii” economice, mai 1945.....	34
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – 1 Decembrie 1918. Întregire națională și spirit european.....	42
Prof.univ.dr. NICOLAE BOCȘAN – Un izvor istoric neglijat : Circularele școlare.....	48
Prof.univ.dr. GHEORGHE BUZATU, prof. ELENA ISTRĂȚESCU – Alexandru Vaida-Voevod și problema minorităților (1939).....	57
Prof.univ.dr. MARCEL-DUMITRU CIUCĂ – Un concept de carte domnească de liberă trecere - din 1659 (7167) iulie 13 - a unui sol al lui Mihnea al III-lea.....	76
Prof.univ.dr. ALESDANDRU D. DUȚU – 1955. Din activitatea agenturii române de spionaj.....	83
Prof.univ.dr. GEORGETA FILITTI – Observații pe marginea Catagrafiei din 1838 (Vopseaua Galbenă, București) (I).....	102
Prof.univ.dr. MIHAIL E. IONESCU – Flash-points. Decupaje în sfera relațiilor internaționale - iunie 2003.....	122
Prof.univ.dr. NICOLAE ISAR – Sub semnul Unirii: întâlnirile Gheorghe Bibescu-Mihail Sturdza.....	141
Prof.univ.dr. ION PĂTROIU – Un document inedit din Arhivele Franceze: Hotărnicie (1795) a moșiilor de pe malul stâng al Prutului, proprietăți ale familiei Ghica.....	148
Prof.univ.dr. IOAN SCURTU – Unele considerații privind tensiunile interetnice din iunie-iulie 1940.....	162
Prof.univ.dr. GHEORGHE ZBUCHEA – Românii din Timoc în timpul celui de al doilea război mondial (contribuții și considerații).....	167

Dr. TUDOR RĂȚOI – Documente despre neamurile moldovene Donici și Roset în Arhivele din Mehedinți.....	173
Drd. GEORGETA ANGHEL – Rolul porturilor dunărene și pontice în dezvoltarea legăturilor comerciale româno-otomane.....	181
Drd. OCTAVIAN DASCĂL – Nobilimea basarabeană în Rusia țaristă: considerații istorice, demografice și social-politice.....	193
VALERIU VELIMAN – Noi documente turcești privind evenimentele din 1821-1822.....	202
Dr. ILIE VULPE – Mental social și morală colectivă în Oltenia primei jumătăți a secolului al XIX-lea oglindite în documentele de arhivă.....	221
Dr. IOAN DORDEA – Aspecte din viața socială a lucrătorilor de la exploatarea minieră Roșia Montană în secolul al XIX-lea.....	227
Dr. LIVIU BOAR – Școala românească din fostele scaune secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.....	251
Dr. MARIA GEORGESCU – Alexandru Ioan Cuza, artizan al României moderne.....	257
Dr. NATALIA TAMPA – Societatea „Amicii Statelor Unite”.....	265
Drd. IOANA GRIGORIE – Ion Bălăceanu - om politic și diplomat.....	274
MARIA PETRE – Școlile românești din Grecia și cele elene din România în perioada 1918-1946.....	283
Drd. ALINA PAVELESCU – Partidul Comunist din România și „problema națională” în contextul Dictatului de la Viena.....	292

ARHIVISTICĂ

MARIN RADU MOCANU – Reflecții aniversare.....	298
RODICA MUȘETOIU – Fondurile economice păstrate la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Valoarea lor documentară și practică.....	300
Drd. DAN OVIDIU PINTILIE – Fondul <i>Inspectoratul Regional al Muncii Pitești</i>	313
Drd. CONSTANTIN MORARU – Fondul <i>Comitetul Central al Partidului Comunist Român (1921-1949). Secția Relații Externe</i>	333
Drd. FILOFTEIA RÎNZIȘ – Surse pentru o posibilă istorie a personalităților: fondurile personale și familiale.....	336
Dr. FLOREA OPREA – Restaurarea actului de naștere a lui Mihai Eminescu.....	352
DUMITRU ANDRONIE, DOINA GLĂVAN – Salvarea documentelor de la creatorii aflați în procesul de reorganizare sau lichidare, din județul Vâlcea.....	359

DOCUMENTE

Drd. DANIELA LUPU, ALEXANDRU GAIȚĂ – Documente inedite din zona Subcarpaților Curburii (secolele al XVI-lea – al XVII-lea).....	369
Dr. VASILE POPA – Consilierii sovietici în dizgrația conducerii P.M.R.....	399

EVOCĂRI

Dr. CONSTANTIN BURAC – Dimitre Onciul - profesorul.....	410

MISCELLANEA

Dr. ANA-CRISTINA HALICHLIAS – Însemnări pe marginea unui manual de șah: <i>Informationes speculativae et practicae de ingenioso et artificiali scruporum lusu, schach</i>	421
Dr. DRAGOȘ ȘESAN – Vechi rețete de cerneluri.....	426
TRAIAN TR. CEPOIU – Monografia istorică <i>Ioan Vodă cel Cumplit</i> , de B.P. Hașdeu.....	429

CRONICĂ-INFORMAȚII

MARIA IGNAT – „Săptămâna Arhivelor” - 2003.....	447
Drd. MIRELA COMĂNESCU – Noi inventare ale fondurilor și colecțiilor aparținând Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții, intrate la Sala de studiu.....	452

SOMMAIRE

LAUDATIO

DAN BERINDEI, de l'Académie Roumaine – Corneliu Mihail Lungu: l'archivist, le professeur, l'homme.....	15

ÉTUDES D'HISTOIRE

CORNELIA BODEA, de l'Académie Roumaine – Comment Charles de Hohenzollern est devenu Charles le 1er de Roumanie.....	23
DINU C. GIURESCU, de l'Académie Roumaine – Le gouvernement Groza: „remèdes” économiques, mai 1945.....	34
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, de l'Académie Roumaine – Le 1er Décembre 1918. L'unification nationale et l'esprit européen.....	42
NICOLAE BOCȘAN, Professeur des Universités – Une source historique ignorée: les circulaires scolaires.....	48
GHEORGHE BUZATU, Professeur des Universités, ELENA ISTRĂȚESCU – Alexandru Vaida-Voevod et la question des minorités (1939).....	57
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ, Professeur des Universités – Un modèle de permis de passage princière appartenant à un messager de Mihnea le III ^{ème} datant de 1659 (7167) juillet 13.....	76
ALESANDRU D. DUȚU, Professeur des Universités – 1955. Témoignages concernant l'activité de l'agence roumaine d'espionage.....	83
GEORGETA FILITTI, Professeur des Universités – Observations sur le Recensement de 1838 (la couleur jaune, Bucarest) (I).....	102
MIHAIL E. IONESCU, Professeur des Universités – Flash-points. Aspects de la vie internationale - juin 2003.....	122
NICOLAE ISAR, Professeur des Universités – Sous le signe de l'Unification: les rencontres Gheorghe Bibescu - Mihail Sturdza.....	141
ION PĂTROIU, Professeur des Universités – Un document inédit des Archives Françaises: Délimitations des terres de la famille Ghica situées sur la rive gauche du Prouth (1795).....	148
IOAN SCURTU, Professeur des Universités – Quelques considérations sur les conflits inter-étniques de juin-juillet 1940.....	162
GHEORGHE ZBUCHEA, Professeur des Universités – Les Roumains de Timoc pendant la Deuxième Guerre Mondiale (contributions et considérations).....	167

TUDOR RĂȚOI, Docteur es sciences – Témoignages documentaires concernant les familles moldaves Donici și Roset dans les Archives de Mehedinți	173
GEORGETA ANGHEL, Candidat – Le rôle des ports dannubiens et pontiques dans le développement des liaisons commerciales entre les Principautés Roumaines et l'Empire Ottoman.....	181
OCTAVIAN DASCAL, Candidat – L'aristocratie bessarabienne dans la Russie tsariste: considérations historiques, démographiques et sociopolitiques.....	193
VALERIU VELIMAN – Documents turcs concernant les événements de 1821-1822.....	202
ILIE VULPE, Docteur es sciences – Mentalités sociales et morale collective en Olténie de la première moitié du XIX ^{ème} siècle dans la lumière des témoignages écrits.....	221
IOAN DORDEA, Docteur es sciences – Aspects de la vie sociales des mineurs de Roșia Montană dans le XIX ^{ème} siècles	227
LIVIU BOAR, Docteur es sciences – L'école roumaine dans les régions habitées par les Szeklers Ciuc, Giurgeu et Casin dans la deuxième partie du XIX ^{ème} siècles.....	251
MARIA GEORGESCU, Docteur es sciences – Alexandru Ioan Cuza, le fondateur de la Roumanie moderne.....	257
NATALIA TAMPA, Docteur es sciences – La société „Les amis des États Unis”.....	265
IOANA GRIGORIE, Candidat – Ion Bălăceanu - homme politique et diplomate.....	274
MARIA PETRE – Les écoles roumaines de Grèce et les écoles grecques de Roumanie en 1918-1946.....	283
ALINA PAVELESCU, Candidat – Le Parti Communiste de Roumanie et „la question nationale” dans le contexte du Dictat de Vienne.....	292

ARCHIVISTIQUE

MARIN RADU MOCANU – Réflexions anniversaires.....	298
RODICA MUȘETOIU – Les fonds économiques conservés à la Direction des Archives Nationales Historiques Centrales. Leur valeur documentaire et pratique.....	300
DAN OVIDIU PINTILIE, Candidat – Le fond archivistique <i>L'Inspectorat Régional du Travail Pitești</i>	313
CONSTANTIN MORARU, Candidat – Le fond du Comité Central du Parti Communiste Roumain. (1921-1949). Séction Relations Internationales.....	333
FILOFTEIA RÎNZIȘ, Candidat – Sources historiques pour une histoire accessible des personnalités: les fonds privés et familiaux.....	336

FLOREA OPREA, Docteur es sciences – La restauration de l'extrait de naissance de Mihai Eminescu.....	352
DUMITRU ANDRONIE, DOINA GLĂVAN – La récupération des documents appartenant aux créateurs réorganisés ou supprimés, dans le département de Vâlcea.....	359

DOCUMENTS

DANIELA LUPU, Candidat, ALEXANDRU GAIȚĂ – Documents inédits de la région des Sous-Carpathes de Courbure (XVI ^{ème} – XVII ^{ème} siècles).....	369
VASILE POPA, Docteur es sciences – Les conseillers soviétiques disgraciés par la direction de PMR.....	399

ÉVOCATIONS

CONSTANTIN BURAC, Docteur es sciences – Dimitre Onciul - le professeur.....	410

MISCELLANEA

ANA-CRISTINA HALICHIAS, Docteur es sciences – Notes concernant un manuel d'échecs: <i>Informationes speculativae et practicae de ingenioso et artificiali scruporum lusu, schach</i>	421
DRAGOȘ ȘESAN, Docteur es sciences – Des anciennes recettes d'encre.....	426
TRAIAN TR. CEPOIU – La monographie historique <i>Ioan Vodă cel Cumplit</i> (Jean Voïvode le Terrible) par B.P. Hașdeu.....	429

CRONIQUE-INFORMATIONS

MARIA IGNAT – „La Semaine des Archives” - 2003.....	447
MIRELA COMĂNESCU, Candidat – Nouveaux inventaires des fonds et collections appartenant aux Service des archives feudaux, personnelles et collections.....	452

CONTENTS

LAUDATIO

DAN BERINDEI – Corneliu Mihail Lungu: the Archivist, the Professor, the Man.....	15

STUDIES OF HISTORY

CORNELIA BODEA – How did Charles of Hohenzollern became Charles I of Romania.....	23
DINU C. GIURESCU – The Groza Government: economic „Remedies” on May 1945.....	34
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – December 1, 1918. National Completing and European Spirit.....	42
NICOLAE BOCȘAN – An Ignored Historical Source: the School Circular Letter.....	48
GHEORGHE BUZATU, ELENA ISTRĂȚESCU – Alexandru Vaida-Voevod and the Minorities Matters (1939).....	57
MARCEL - DUMITRU CIUCĂ – A Scribling Paper of Principle Chart of Free Passage on July 13, 1659 (7167) belonging to an Envoy sent by Mihnea III.....	76
ALESANDRU D. DUȚU – 1955. About the Romanian Spying Agency’s Activity.....	83
GEORGETA FILITTI – Notices around the Catagraphy in 1838 (The Yellow Paint, Bucharest) (I).....	102
MIHAIL E. IONESCU – Flash-points. From the International Relationship Field - June 2003.....	122
NICOLAE ISAR – Under the Sign of Union. The Appointments between Gheorghe Bibescu and Mihail Sturdza.....	141
ION PĂTROIU – An unpublished Document from French Archives: a Drawing of Boundaries in 1795 for the Estates on the Pruth River’s Left Side, belonging to the Ghica family.....	148
IOAN SCURTU – Some Considerations regarding the Interethnical Tensions in June-July 1940.....	162
GHEORGHE ZBUCHEA – The Romanians in the Timoc Valley during the Second World War. Contributions and Considerations.....	167

TUDOR RĂȚOI – Documents on the Moldavian families of Donici and Roset in the Archives of Mehedinți.....	173
GEORGETA ANGHEL – The Part of the Harbours at Danube and the Black Sea in the Development of the Romanian-Ottoman Commercial Connections.....	181
OCTAVIAN DASCĂL – The Bessarabian Nobility in the Tzarist Russia. Historical, Demographic and Social-Political Considerations.....	193
VALERIU VELIMAN – New Turkish Documents regarding the Events in 1821-1822.....	202
ILIE VULPE – Social Mentality and Common Moral in Oltenia in the First Half of the 19 th Century reflected in the Archive Documents.....	221
IOAN DORDEA – Respects of the Social Life of the Workers at the Mine of Roșia Montană in the 19 th Century.....	227
LIVIU BOAR – The Romanian School in the Former Szekler Districts of Ciuc, Giurgeu and Cașin in the Second Half of the 19 th Century.....	251
MARIA GEORGESCU – Alexandru Ioan Cuza, Promoter of the Modern Romania.....	257
NATALIA TAMPA – „The United States Friends” Society.....	265
IOANA GRIGORIE – Ion Bălăceanu - Stateman and Diplomat.....	274
MARIA PETRE – The Romanian Schools in Greece and the Greek Schools in Romania between 1918 and 1946.....	283
ALINA PAVELESCU – The Romanian Communist Party and the „National Matter” under the Circumstances of the Vienna Dictate.....	292

ARCHIVISTICS

MARIN RADU MOCANU – Anniversary Thoughts.....	298
RODICA MUȘETOIU – The Economic Funds Conserved at the Historical Central National Archives. Their documentary and practical Value.....	300
DAN OVIDIU PINTILIE – “The Regional Inspectorate of Work - Pitești” Fund.....	313
CONSTANTIN MORARU – The Romanian Communist Party’s Central Committee Fund (1921-1949). The External Affairs Section.....	333
FILOFTEIA RÎNZIȘ – Sources for a possible History of Personalities: the Personal and Family Funds.....	336
FLOREA OPREA – The Restoration of the Birth of Mihai Eminescu Act.....	352
DUMITRU ANDRONIE, DOINA GLĂVAN – The Saving of the Documents from the Founders during the Re-Organization and Clearing Process in the District of Vâlcea.....	359

DOCUMENTS

DANIELA LUPU, ALEXANDRU GAIȚĂ – Unpublished Documents from the Central Subcarpathian Area (16 th -17 th Centuries).....	369
VASILE POPA – The Soviet Counsellors in the Disfavor of the Romanian Working Party's Leadership.....	399

EVOCATIONS

CONSTANTIN BURAC – Dimitre Onciul - the Professor.....	410

MISCELLANEA

ANA-CRISTINA HALICHIAS – Notes around a Chess Handbook: <i>Informationes speculativae et practicae de ingenioso et artificiali scruporum lusu, schach</i>	421
DRAGOȘ ȘESAN – Ancient Ink Receipts.....	426
TRAIAN TR. CEPOIU – The historical monography <i>Ioan Vodă cel Cumplit</i> (John Vodă the Terrible) by B.P.Hașdeu	429

CHRONICLE

MARIA IGNAT – „The Archives Week” - 2003.....	447
MIRELA COMĂNESCU – New Inventories of the Funds and Collections of the Department of Medieval and Personal Archives and Collections.....	452

INHALT

LAUDATIO

Akad. DAN BERINDEI – Corneliu Mihail Lungu als Archivist, Professor und Mensch.....	15

GESCHICHTESTUDIEN

Akad. CORNELIA BODEA – Wie wurde Karl von Hohenzollern, Karl dem I. der Rumänien ernannt.....	23
Akad. DINU C. GIURESCU – Die Groza Regierung: ökonomische „Mittel“, Mai 1945.....	34
Akad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU – 1 Dezember 1918. Nationale Ergänzung und europäisches Geist.....	42
Universitätprofessor Dr. NICOLAE BOCȘAN – Eine vernachlässigte historische Quelle: die Schulrundschriften.....	48
Universitätprofessor Dr. GHEORGHE BUZATU, ELENA ISTRĂȚESCU – Alexandru Vaida-Voevod und die Minderheitenfrage (1939).....	57
Universitätprofessor Dr. MARCEL-DUMITRU CIUCĂ – Ein fürstliches Passbrief-Konzept einer Boten von Mihnea dem III. 1659 (7167) Juli 13.....	76
Universitätprofessor Dr. ALESANDRU D. DUȚU – 1955. Aus der Tätigkeit des rumänischen Spionagedienstes.....	83
Universitätprofessor Dr. GEORGETA FILITTI – Bemerkungen über die Katagraphie von 1838 [Vopseaua Galbenă (Die Gelbefarbe), Bukarest] (I).....	102
Universitätprofessor Dr. MIHAIL E. IONESCU – Flash-points. Fragmente aus dem Bereich der internationalen Beziehungen. Juni 2003.....	122
Universitätprofessor Dr. NICOLAE ISAR – Unter dem Zeichen der Vereinigung: die Treffen zwischen Gheorghe Bibescu und Mihail Sturdza.....	141
Universitätprofessor Dr. ION PĂTROIU – Eine unveröffentlichte Urkunde aus der französischen Archive: Grenzfurchesakte (1795) der am linken Pruthufer bestanden Güter, Eigentümer der Familie Ghika.....	148
Universitätprofessor Dr. IOAN SCURTU – Betrachtungen über die interethnischen Spannungen. Juni-Juli 1940.....	162
Universitätprofessor Dr. GHEORGHE ZBUCHEA – Die Rumänen aus Timok während des II. Weltkriegs (Beiträge und Betrachtungen).....	167

Dr. TUDOR RĂȚOI – Urkunden über die moldauischen Familien Donici und Roset in der Kreisdirektion Mehedinți des Nationalarchivs.....	173
Doktorand GEORGETA ANGHEL – Die Rolle der Häfen an der Donau und am Schwarzen Meer in der Entwicklung der rumänisch-osmanischen Handelsbeziehungen.....	181
Doktorand OCTAVIAN DASCĂL – Der Adel aus Basarabien im zaristischen Russland: historische, demographische und sozial-politische Betrachtungen.....	193
VALERIU VELIMAN – Neue osmanischen Urkunden über die Erlebnisse von 1821-1822.....	202
Dr. ILIE VULPE – Soziale Mentalität und gemeinschaftliche Sittlichkeit in Oltenien der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts in Archivurkunden.....	221
Dr. IOAN DORDEA – Aspekte des Soziallebens der Arbeiter vom Bergbau Roșia Montană im XIX. Jahrhundert.....	227
Dr. LIVIU BOAR – Die rumänische Schule in den ehemaligen Szeklerstühlen Ciuc, Giurgeu und Casin in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts.....	251
Dr. MARIA GEORGESCU – Alexandru Ioan Cuza Stifter des modernen Rumäniens.....	257
Dr. NATALIA TAMPA – Die Gesellschaft „Amicii Statelor Unite”.....	265
Doktorand IOANA GRIGORIE – Ion Bălăceanu als Politiker und Diplomat.....	274
MARIA PETRE – Die rumänischen Schulen aus Griechenland und die griechischen Schulen aus Rumänien zwischen 1918-1946.....	283
Doktorand ALINA PAVELESCU – Die Kommunistische Rumänische Partei und „die nationale Frage” im Kontext des Wiener Diktats.....	292

ARCHIVISTIK

MARIN RADU MOCANU – Jubiläum.....	298
RODICA MUȘETOIU – Die ökonomischen Bestände in der Direktion des Historischen Zentralarchivs der Nationalarchive. Ihr dokumentarischer und praktischer Wert.....	300
Doktorand DAN OVIDIU PINTILIE – Der Bestand des Regionalinspektorat der Arbeit Pitești.....	313
Doktorand CONSTANTIN MORARU – Der Bestand des Zentralausschusses der Kommunistischen Rumänischen Partei (1921-1949). Die Sektion „Äussere Beziehungen”.....	333
Doktorand FILOFTEIA RÎNZIȘ – Quellen für eine mögliche Geschichte der Personalitäten: die persönlichen und familialen Archivbestände.....	336
Dr. FLOREA OPREA – Die Restauration des Geburtsscheines von Mihai Eminescu.....	352

DUMITRU ANDRONIE, DOINA GLĂVAN – Die Rettung der Urkunden von den Schöpfern aus dem Kreis Vâlcea, die sich im Neugestaltung - oder Liquidierungsprozeß befinden.....	359

DOKUMENTE

Doktorand DANIELA LUPU, ALEXANDRU GAIȚĂ – Unveröffentlichte Urkunden von der Umgebung der Subkarpatischen Bigung.....	369
Dr. VASILE POPA – Die sovietischen Räte in der Ungnade der Leitund der Rumänischen Arbeitspartei.....	399

WACHRUFEN

Dr. CONSTANTIN BURAC – Dimitre Onciul als Professor.....	410

MISCELLANEA

Dr. ANA-CRISTINA HALICHIAS – Notizen über ein Schachhandbuch: <i>Informationes speculativae et practicae de ingenioso et artificiali scruporum lusu, schach</i>	421
Dr. DRAGOȘ ȘESAN – Alte Tinterezepte.....	426
TRAIAN TR. CEPOIU – Die geschichtliche Monographie <i>Ioan Vodă cel Cumplit</i> von B.P.Hașdeu.....	429

CHRONIK - AUSKUNFTE

MARIA IGNAT – „Die Archivwoche” - 2003.....	447
Doktorand MIRELA COMĂNESCU – Neue Bestandsbücher der Archivbestände und der Sammlungen des Archive Feudale, Personale și Colecții Dienstes beim Studiumssaal.....	452

Corneliu Mihail Lungu: arhivistul, profesorul, omul

Acad. DAN BERINDEI

Șaizeci de ani reprezintă un moment de fericit bilanț pentru cei care s-au dedicat cu pasiune și dăruire unei activități. Corneliu Mihail Lungu a ajuns la acest prag și poate privi spre deceniile de viață pe care le-a străbătut cu deplină mulțumire.

Absolvent al Facultății de Istorie din București, după ce primii doi ani de muncă i-a consacrat învățământului, ca profesor de istorie în învățământul mediu, din septembrie 1970 viața sa s-a înscris pe o orbită pe care a urmat-o necurmat treizeci de ani și pe care îi urăm s-o urmeze tot atât de eficient mai departe mulți ani!

Corneliu Mihail Lungu s-a confundat cu Arhivele din acel septembrie 1970, când – prin concurs – și-a cucerit legitim locul de arhivist în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Naționale, în această instituție păstrătoare a celor mai de seamă bunuri spirituale ale națiunii și totodată slujitoare a memoriei ei colective. A străbătut, sânguinos și corect, o scară ierarhică, demonstrând însușirile sale profesionale, dar, ceea ce este, poate, cel mai important, cele umane. Prin capacitate, muncă și dăruire a ajuns să conducă, în calitate de director general, această instituție de seamă.

Neîndoielnic că un concurs nu poate conferi unui tânăr toate calitățile necesare activității pe care și-a ales-o, el dându-i, însă, posibilitatea și chiar dreptul de a se forma în cadrul acesteia. Este ceea ce s-a întâmplat cu Corneliu Mihail Lungu. Introdus în arhivă, Domnia sa a devenit arhivistul încercat și priceput, capabil de a face față provocărilor acestei profesii, nu totdeauna lesnicioase. Treptata sa promovare a reflectat și progresiva sa profesionalizare până la perfecțiune. Doar după nici o jumătate de deceniu de activitate ca arhivist, după ce absolvise și un curs postuniversitar de specializare, Corneliu Mihail Lungu a fost încadrat într-o activitate paralelă și corelată celei de arhivist, ca secretar de redacție și apoi ca redactor al „Revistei Arhivelor”. Un nou curs de specializare în limba germană, în 1976, avea să-i fie deosebit de folositor, prin urmările sale, în întreaga carieră. Mai trebuie menționată harnica activitate de detectare a documentelor interesând istoria națională în arhive de peste hotare, desfășurată, în cursul anilor, în Germania, Austria, Ungaria, Cehia, Rusia, Bulgaria, Turcia și Italia.

I-a mai revenit apoi să se ocupe de o problemă de maximă importanță, cea a aprofundării pregătirii de specialitate a arhiviștilor. În bună măsură, activitatea și străduințele sale au stat la temeiul Centrului de Perfecționare, creat în 1981, pe lângă Direcția Generală a Arhivelor Statului. A urmat apoi, în 1982-1983, coordonarea de către Corneliu Mihail Lungu a Serviciului de Informatică Arhivistică, un

domeniu nou și atât de necesar în activitatea instituției pe care o slujea. Întemeiat pe o experiență de un deceniu și jumătate în munca de arhive, a condus apoi Serviciul Metodologie și Control, până în 1990, când a devenit director al Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Director general adjunct și, în sfârșit, Director general au fost treptele următoare ale ascensiunii profesionale a lui Corneliu Mihail Lungu.

Ceea ce este izbitor în evoluția sa profesională este întinsa arie de activitate în care s-a găsit implicat, și, totodată, seriozitatea și străduința sa în a deveni un slujitor *model* al Arhivelor, instituție cu care și-a confundat propria viață. Pricepere, dăruire, devotament instituțional, pasiune profesională, iată trăsături dominante ale personalității sale. Prin activitatea sa de decenii, Corneliu Mihail Lungu aproape ne-a demonstrat că nu este un arhivist *făcut*, ci unul *născut*.

Arhivistul nu s-a mărginit cu sârguincioasa activitate a profesiei sale, ci, în paralel, s-a dovedit un harnic istoric. Cărțile sale de autor sau cele coordonate au fost, totodată, firească, direct corelate activității fundamentale de arhivist. Îi datorăm punerea în circulația științifică a mii de documente privind istoria modernă a României. Caracteristică este și corelarea europeană și internațională a activității pe care a desfășurat-o în această privință. Românii din afara granițelor, Transilvania, activitățile diplomatice au fost tot atâtea direcții cărora le-a consacrat volumele și studiile sale. O excelentă teză de doctorat – și ca membru în comisie scriu în deplină cunoștință de cauză! – consacrată relațiilor româno-austro-ungare a demonstrat nu numai cunoștințele, dar și capacitatea de slujitor al muzei Clio a lui Corneliu Mihail Lungu.

Un alt domeniu în care și-a dovedit, și își dovedește, calitățile a fost și cel didactic. Și de data aceasta, activitatea sa a fost corelată celei de arhivist. Pornind de la Centrul de Perfecționare din 1981 și ajungând până la Facultatea de Arhivistică, în cadrul căreia va obține titlul de profesor universitar, funcțiile sale în domeniul învățământului superior exercitându-le și în Facultatea de Istorie a Universității din Craiova, Corneliu Mihail Lungu a prelungit ca dascăl activitatea sa de arhivist, de data aceasta ca încercat formator, la cel mai înalt nivel, al noilor generații de tineri slujitori ai Arhivelor.

Îmi mai rămâne un capitol, poate cel esențial, al lui Corneliu Mihail Lungu *omul*, cel gata să sară în ajutorul celui de aproape, colegul însuflețit de simțăminte pentru cei în mijlocul cărora viețuiește. Îi datorez și personal recunoștință pentru implicarea sa într-un moment de cumpănă al vieții mele, când s-a purtat ca un fiu, plin de sensibilitate, afecțiune și omenie.

Cum scriam mai înainte, șazecei de ani reprezintă un moment de bilanț, dar și cel în care un om în deplină putere, uitându-se înapoi și constatând ceea ce a realizat, pornește mai departe cu un avânt sporit, atunci când și-a împlinit datoria. Este pe deplin cazul cu profesorul Lungu! Nu-i putem ura, în acest moment solemn, aniversar, decât noi împliniri, sănătate și viață lungă. La mulți ani!

CORNELIU MIHAIL LUNGU: CURRICULUM STUDIORUM

LUCRĂRI PUBLICATE

1. *Istoricul Ministerului Justiției (1831-1944)*, București, Arhivele Statului, 1976, 150 p. (autor).
2. *De la Pronunciament la Memorandum (1868-1892)*, București, Arhivele Statului, 1993, 439 p. (coordonator și coautor).
3. *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, București, Arhivele Statului, 1995, 605 p. (coordonator și coautor).
4. *Independența României în conștiința europeană*, București, Arhivele Naționale, 1997, 337 p. (coordonator și coautor).
5. *Revoluția română de la 1848 în context european*, București, Arhivele Naționale, 1998, 495 p. (coordonator și coautor).
6. *1956 - Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, 466 p. (coautor).
7. *România. Evoluție în timp și spațiu (album)*, București, Editura Enciclopedică, 1997, 200 p. (coautor).
8. *Transilvania în raporturile româno-austro-ungare (1876-1886)*, București, Editura Viitorul Românesc, 1999, 496 p. (autor).
9. *România în jocul Marilor Puteri (1939-1940)*, București, Editura Curtea Veche, 2000, 557 p. (autor).
10. *1920. Un act de justiție*, București, Editura Elion, 2001, 493 p. (autor).
11. *Românii din afara granițelor*, București, Editura Viitorul Românesc, 2001, 335 p. (autor).
12. *Relațiile româno-austro-ungare (1875-1900)*, București, Editura Silex, 2002, 400 p. (autor).
13. *România în jocul Marilor Puteri (1939-1940)*, ediția a II-a, București, Editura Curtea Veche, 2003, 558 p. (autor).

STUDII ȘI ARTICOLE

a) în reviste de specialitate din țară

1. *Acțiuni desfășurate în timpul Revoluției de la 1848, în debaterile instanțelor judiciare*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXV, Supliment, 1973;
2. *Aspecte ale activității lui Lucrețiu Pătrășcanu, avocat al apărării în procesele antimuncitorești (1929-1930)*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXVI, nr. 3, 1974;
3. *Răscoala grănicerilor și țăranilor din Oltenia în anii 1853-1854*, în „Revista de istorie”, tom 38, nr. 1, 1985;
4. *Supplex Libellus Valachorum în conștiința românilor*, în „Bicentener- Supplex Libellus Valachorum”, Tg. Mureș, 1991;
5. *Rapoarte consulare austriece despre românii din Ardeal și Bucovina*, în „Centenarul Memorandului (1892-1992)”;
6. *Mișcarea memorandistă - expresie a luptei naționale a tuturor românilor*, în „Studii și articole de istorie”, 1992;
7. *Memorandul din 1892*, în „Studii și articole de istorie”, 1993;
8. *Omul politic Iuliu Maniu văzut prin prisma corespondenței cu fruntașii ardeleni*, în volumul dedicat împlinirii a 120 de ani de la naștere, 40 de ani de la moarte, Zalău, 1993;
9. *Alexandru Ioan Cuza - unificator*, în „Renașterea bănățeană”, nr. 1187, 22 ianuarie 1994;
10. *Alexandru Ioan Cuza - reformator*, în „Renașterea bănățeană”, nr. 1188, 24 ianuarie 1994;
11. *Mărturii documentare privind rolul lui Al. Ioan Cuza ca unificator și reformator*, în „Analele Academiei «Al. Ioan Cuza»”, an II, 1994;
12. *Arhivele Naționale - expresie a unității teritoriale*, în „Revista Arhivelor”, seria a III-a, vol. I, nr. 1-2, Cluj-Napoca, 1995;
13. *Bogdan Petriceicu Hașdeu, un apostol al Arhivelor*, în „Anuar”, vol. VII, Ploiești, 1995;
14. *Străin în propria țară*, în „Românul”, an VI, nr. 32, 14-20 august 1995;
15. *Dictatul de la Viena*, în „Românul”, an VI, nr. 33, 21-27 august 1995;
16. *Crima premeditată*, în „Românul”, an VI, nr. 34, 28 august-3 septembrie 1995;
17. *Urmări ale Dictatului*, în „Românul”, an VI, nr. 36, 11-17 septembrie 1995;
18. *Memoria documentelor - despre maghiarizarea forțată a românilor*, în „Curierul Național” din 26 iunie 1995;

19. *Reacții internaționale față de Dictatul de la Viena*, în volumul *România în vara anului 1940 sub impactul politicii de forță*, București, 1995;
20. *Quellenmaterial aus dem Haus-Hof und Staatsarchiv-Wien, zur Geschichte des Banats im 18. Jahrhundert*, în „Das Banat im 18. Jhr.”, Timișoara, 1996;
21. *Poziția lui Carol I față de relațiile României cu Austro-Ungaria*, în „Anale de istorie” ale Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1996;
22. *Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale*, în „Arhiva românească”, tom. II, fasc. 2/1996;
23. *Aurelian Sacerdoțeanu - teoretician și practician al arhivisticii românești*, în „Revista Arhivelor”, seria a III-a, vol. II, nr. 1-2, Cluj-Napoca, 1996;
24. *Cultul pentru istoria neamului românesc*, în „Renașterea bănățeană” (supliment de cultură literară și artă), nr. 2208, din 20 mai 1997, p. 8;
25. *Diplomația europeană și Independența României*, în „Azi”, din 9 mai 1997, p. 15;
26. *Surse documentare externe privind Revoluția din 1821*, în „Analele Universității Craiova”, Seria Istorie, nr. 2/1997;
27. *Locul Arhivelor Naționale în sistemul instituțional contemporan*, în „Buletinul de informare și documentare”, nr. 1/1997, Arhivele Naționale;
28. *Funcția socială a Arhivelor Naționale*, în „Buletinul de informare și documentare”, nr. 2/1997;
29. *Independența română și reacția diplomației austro-ungare*, în „Anale de Istorie” ale Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1997;
30. *Pagină din istoria Arhivelor bănățene*, în volumul *Un erudit cărturar - Ioachim Miloia*, Timișoara, Editura Mirton, 1997;
31. *Unitatea românilor afirmată în Revoluția de la 1848*, în „Arhivele Prahovei”, nr. 3/1998;
32. *Mărturii contemporane de arhivă privind Unirea Principatelor*, în „Analele Universității Craiova”, Seria Istorie, nr. 3/1998;
33. *Problematica și tendințele actuale în practica arhivistică românească*, în „Hrisovul”, nr. 2/1998;
34. *Personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza în documente externe de arhivă*, în *Unirea din 1859 în conștiința națională*, Sfântu-Gheorghe, 1998;
35. *Pregătirea și strategia armatei române în perioada premergătoare și în timpul Războiului de Independență*, în „Analele Universității Craiova”, Seria Istorie, nr. 4/1999;
36. *Aurel Marc - omul și arhivistul*, în *Contribuții la istoria județului Harghita*, Sfântu-Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2000;
37. *Evaluări americane privind consecințele războiului asupra României*, în „Arhivele Prahovei”, nr. 5, 2000;
38. *Din istoria Arhivelor vâlcene*, în volumul *Un secol de învățământ vâlcean*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Adrianso, 2001;

39. *Istorie și tezaur documentar*, în „Dosarele istoriei”, nr. 4(56), București, 2001;
40. *Arhivele mureșene la 50 de ani de existență*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, vol. I, Tg. Mureș, 2002.

b) în reviste din străinătate

1. *Sur la création et l'organisation des documents contemporaines*, dans „Actes de la Conference Europeene des Archives”, Budapest, 1985 ;
2. *Die Rumanische Teilung - Der Fall Bessarabien*, Akademie für Politik und Zeitgeschehen der Hanns-Seidel-Stiftung, 1991.

c) alte materiale

1. *Manifestările științifice ale Arhivelor Statului*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXVII, nr. 4, 1975;
2. *Perfecționarea pregătirii profesionale a arhiviștilor*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLI, nr. 1, 1979;
3. *Al doilea simpozion al redactorilor periodicelor de documentare, biblioteci și arhive*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLI, nr. 1, 1979;
4. *Desfășurarea sesiunilor de învățământ profesional în anul 1981*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLIII, nr. 4, 1981;
5. *Cercetări în arhivele de peste hotare*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLIII, nr. 3, 1981;
6. *Manifestări științifice internaționale*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLVII, nr. 3, 1985;

d) recenzii și prezentări

1. La lucrarea lui Mihai Apostol : *Contribuții la istoria culturii ploieștene*, Ploiești, 1973, 192 p., în „Revista de istorie”, tom 30, nr. 1, 1977;
2. La lucrarea lui Gh. D. Iscru : *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească, până la jumătatea secolului al XIX-lea*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, 243 p.+ 8 pl., în „Revista Arhivelor”, vol. XXXVII, nr. 3, 1975.

PARTICIPĂRI

a) la congrese și reuniuni internaționale de prestigiu

1. Simpozionul redactorilor periodicelor de documentare, biblioteci și arhive, Berlin-Germania, 4-7 septembrie 1978; tema susținută: *Rolul „Revistei Arhivelor” în cadrul publicațiilor de specialitate*;
2. Conferința Europeană a Arhivelor, 23-26 aprilie 1985, Budapesta-Ungaria, unde a fost prezentată lucrarea *Sur la creation et l'organisation des documents contemporaines*;
3. Sesiunea jubiliară a Centrului Internațional de Informare asupra Surselor Istoriei Balcanice (CIBAL), Sofia-Bulgaria, martie 1986; tema prezentată: *Arhivele românești, surse de informare pentru istoria Balcanilor*;
4. Consfătuirea asupra problemelor privind situația Arhivelor Contemporane, Moscova-U.R.S.S., mai 1987; tema prezentată: *Valorificarea informațiilor oferite de arhivele contemporane în scopuri științifice și practice*;
5. Schimb de experiență în domeniul teoriei și practicii arhivistice, Roma-Italia, 22-29 martie 1992;
6. *Modalități de realizare a colaborării pe tărâm arhivistic între specialiștii germani și români*, Koblenz-Germania, septembrie 1992;
7. Schimb de experiență în domeniul teoriei și practicii arhivistice, Istanbul-Turcia, aprilie 1994;
8. Participarea la manifestările organizate cu prilejul celui de al 25-lea Congres al Arhivelor din Austria și aniversarea a 50 de ani de existență a Arhivelor Statului, Viena-Austria, 28 mai-2 iunie 1995;
9. Schimb de experiență în domeniul teoriei și practicii arhivistice, Skopje-Macedonia, 19-24 mai 1998;
10. Elaborarea Protocolului de cooperare în domeniul arhivistic între Arhivele Naționale ale României și Administrația Arhivelor din Republica Cehă, 28-29 aprilie 1999, Praga-Cehia;
11. Schimb de experiență în domeniul arhivisticii, analizarea stadiului relațiilor dintre Arhivele celor două țări, 27-29 iunie 2000, Cernăuți-Ucraina;
12. Participarea la cea de a 6-a Conferință Internațională a Arhivelor din Țările Europei Centrale și de Est cu tema: „Arhivele fostelor organizații internaționale ale țărilor din centrul și estul Europei”, 13-15 octombrie 2000, Varșovia-Polonia;
13. Consfătuirea directorilor generali ai administrațiilor naționale de arhive din țările balcanice, 27-28 aprilie 2001, Sofia-Bulgaria;

14. Semnarea Acordului între Arhivele Naționale ale României și Serviciul Federal de Arhivă al Rusiei privind colaborarea în domeniul arhivisticii, 21 februarie 2002, Moscova-Rusia.

b) la sesiuni științifice și simpozioane pe plan național

Au fost susținute 90 de comunicări la sesiuni științifice și simpozioane care au avut, cu precădere, ca tematică istoria modernă a României.

RESPONSABILITĂȚI ȘTIINȚIFICE

1. Secretar de redacție la „Revista Arhivelor”, în perioada 1972-1976;
2. Din 1976 până în prezent membru al Colegiului de redacție al „Revistei Arhivelor”;
3. Membru al Colegiului de redacție al „Revistei de arhivistică”, editată de Asociația Arhiviștilor „David Prodan” din Cluj-Napoca;
4. Membru al Senatului Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”;
5. Vicepreședinte al „Societății de științe istorice” din România.

Cum a devenit Carol de Hohenzollern, Carol I al României (Audiatur et A. Ubicini)

Acad. CORNELIA BODEA

Am parcurs, în repetate rânduri, cu creionul în mână, capitole întregi din *Amintirile politice și diplomatice (1848-1903)* ale lui **Ion Bălăceanu**. Exemplarul în limba franceză, dactilografiat, e păstrat la Biblioteca Academiei Române. Am și publicat, însoțindu-le de o traducere în limba română, capitolele referitoare la participarea lui Ion Bălăceanu la Revoluția de la 1848: perioada cât a fost prefect de Câmpulung (Muscel); apoi ieșirea din țară, începutul emigrației, drumul la Constantinopol, participant în misiunea polono-română în Ungaria...; drumul de întoarcere la Paris, ca emigrat politic. Deși, cu patruzeci de ani în urmă (1963) inclusesem în volumul de *Corespondență politică (1855-1859)* – vol.III din seria de *Documente privind Unirea Principatelor* – nu mai puțin de cincizeci de scrisori de ale lui Ion Bălăceanu, marea majoritate fiind adresate lui Ion Ghica și cele puține lui Vasile Alecsandri, nu m-am simțit îndemnată să mă opresc la vreunul din capitolele aferente din volumul de *Amintiri...*

A intervenit – iată – mult așteptatul eveniment editorial: au apărut *Amintirile politice și diplomatice (1848-1903)* ale lui Ion Bălăceanu, traducere din limba franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti. Un frumos volum, apărut în seria *Memorii. Biografii diplomatice. Documente*, de sub egida Ministerului Afacerilor Externe, Direcția Arhivelor Diplomatice.

Am recitit *Amintirile* lui Bălăceanu cu interes reînnoit; dar și cu real folos, descoperind, de astă dată, referințe, care odinioară nu-mi stârniseră un interes anume. Nu cunoșteam, de pildă, pe atunci, contribuția efectivă a filoromânului A. Ubicini la realizarea dezideratului constituțional al prințului străin, prin instalarea lui Carol de Hohenzollern drept *Carol I al României*. Reținusem, de pildă, prețuirea deosebită pe care o avea Bălăceanu față de Ubicini, în perioada februarie 1866-mai 1867. La pagina 115, de exemplu, citim următoarele: „Printre persoanele pe care le vedeam cu plăcere la Paris se număra și domnul Ubicini, publicist talentat care stătuse o vreme în România. Era un prieten sincer al românilor și publicase chiar lucrări favorabile cauzei românești. Într-o zi m-a întrebat dacă mi-ar face plăcere s-o cunosc pe doamna Cornu...”.

Altă dată informația este directă. La tergiversarea răspunsului pozitiv așteptat din partea lui Anton de Hohenzollern, tatăl prințului Carol, și faptul că Guvernul român, la rândul său, nu autorizase pe Bălăceanu să intre în legătură directă cu familia Hohenzollern (p.125), Bălăceanu consemnează: „În aceste

împrejurări, doamna Cornu s-a oprit la formula trimiterii domnului Ubicini – prieten al românilor – la Düsseldorf cu o scrisoare către principele Anton, în care sublinia nevoia urgentă a unei scrisori de răspuns categoric pe care Împăratul o aștepta cu nerăbdare. Ubicini și-a îndeplinit misiunea și s-a întors să spună că prin răspunsul său principele Anton declară că dacă împăratul și domnul Bismarck iau această candidatură sub patronajul lor, el își dă consimțământul, dar că în caz contrar, nu va îngădui fiului său să primească oferta ce-i fusese făcută. Acest răspuns i-a fost trimis Împăratului, devenit bănuitor, cu atât mai mult cu cât se gândea că dacă va izbucni războiul, ce părea iminent, între Prusia și Austria, principele Carol, în calitate de ofițer prusian n-ar mai fi putut părăsi Germania”.

Importanța și valoarea misiunii lui Ubicini era maximă, așadar. Abia mult mai târziu, după descoperirea corespondenței autografe avută de Ubicini cu principele Carol am putut realiza imperativele momentelor trăite atunci...

Iată de ce apariția *Amintirilor* lui Bălăceanu a prilejuit ieșirea la rampă, mai devreme decât programasem, a acestui episod reconstituit cu piese autentice!

Iată, de asemenea, una din motivațiile concrete care justifică acordarea – în 1867 – a cetățeniei de onoare din partea Guvernului român. Subliniem totodată frumusețea gestului ilustrat în scrisoarea lui Ubicini – istoricul, publicistul filoromân – prin care îi comunică „Alteței Sale, Principelui Carol de Hohenzollern”, drept prim omagiu, lucrări de ale sale despre istoria poporului român și despre limba și literatura poporului din România – țara unde avea să domnească; popor pe care l-a socotit frate și țara lor soră cu Franța lui, declarație pe care a făcut-o, ca o profesiune de credință, la înmormântarea „fratelui” Ioan Voinescu II, în decembrie 1855..., și cu 16 ani înainte de a fi declarat membru de onoare al Societății Academice Române.

1. 1866, aprilie 20/mai 2, Düsseldorf. *A. Ubicini stăruie pe lângă prințul Carol de Hohenzollern pentru urgentarea răspunsurilor afirmative la scrisorile aduse de la Paris. Tergiversarea dăunează atât cauzei prințului străin cât și unității statale române. Atitudinea Marilor Puteri.*

Düsseldorf, 2 mai 1866

pr. Düsseldorf 3e mai 1866

Monseigneur,

Ainsi que j'ai eu l'honneur de le dire hier à Votre Altesse, je pars ce matin pour Cologne d'où je compte retourner ici par le train de 5 h 1/4 pour recevoir les dernières instructions de Son Altesse Royale et sa réponse et la vôtre aux lettres

que j'ai apportées. Je souhaite vivement que la décision que vous allez prendre de concert avec votre auguste père dans cette circonstance solennelle soit conforme aux vœux que Mme C[ornu] m'a si souvent exprimés pour la grandeur et la prospérité de votre maison, ainsi qu'à la légitime attente de ce peuple de cinq millions d'âmes qui vous a élu et qui vous attend comme un second Messie. On ne doit pas le dissimuler que la crise est arrivée à son terme extrême et qu'il faut de toute nécessité que d'ici à très peu de jours elle se dénoue, soit en bien, soit en mal. La mesure dilatoire à laquelle la Conférence se serait arrêtée ne me présage rien de bon. C'est là un de ces moyens ordinaires à la diplomatie qui croit s'être tirée d'embarras, parce qu'elle est parvenue à gagner du temps. Or, gagner du temps c'est souvent en perdre. On fournira ainsi le moyen aux influences extérieures, hostiles à la combinaison du prince étranger, de remuer et d'agiter le pays, aux partis qui ont désarmé de rallier leurs forces, aux tendances séparatistes qui se sont déjà fait jour en Moldavie de s'accroître davantage et de consommer au schisme qui serait la ruine de toutes nos espérances; car sans l'union, le prince étranger est impossible, de même que sans le prince étranger, l'union ne saurait être maintenue. Les deux propositions sont solidaires; les disjoindre comme entend le faire la Conférence et les présenter isolément à l'acceptation de la nation, c'est aller au devant d'un échec qu'on cherche peut-être.

Son Altesse Royale a daigné me dire hier qu'elle avait autorisé M. B[ela]ceanu à annoncer à Bucarest son acceptation *eventuelle*. Cette déclaration toute importante qu'elle est, parviendra-t-elle à conjurer tous les périls de la situation? J'admets qu'elle réussisse à maintenir le calme dans le pays en entretenant l'espérance au fond du cœur de la nation. La situation améliorée au dedans se complique au dehors. Votre acceptation même conditionnelle étant connue, ce n'est plus un principe, c'est votre personne même qui est en discussion; il ne s'agit plus au sein de la Conférence du prince étranger, mais du prince Charles de Hohenzollern et la question ainsi posée devient beaucoup plus délicate et plus difficile à résoudre.

Il y aurait ce me semble un autre inconvénient à attendre que la Conférence ait formulé son nouveau programme; c'est que ce programme une fois connu rend plus hasardeuse la démarche que nous avons agitée et qui me paraît vraiment digne de vous, celle de la prise en possession immédiate du trône auquel vous avez été appelé; car tandis qu'ici vous ne feriez que préjuger la décision de la Conférence, là vous iriez directement contre ce qui rendrait le pas plus délicat. Je suis d'autant plus porté à revenir sur cette idée qu'elle n'est pas seulement la mienne; ni celle de la personne que vous savez si attachée à vos intérêts et en même temps si bien en situation de juger sainement des choses. Je l'ai entendue exprimer maintes fois par des hommes très compétents, très au courant des affaires, et qui par caractère, comme par position, n'ont rien de romanesque. Le président du Sénat de Serbie qui se trouve actuellement à Paris et

avec qui vous causerez de ces affaires qui l'intéressent vivement, me disait il n'y a pas huit jours après avoir parlé avec tous les membres de la Conférence: „La majorité est hostile au prince étranger; cette majorité, à moins d'événements qu'on ne saurait prévoir, ne se déplacera pas. M. D. de L[huys] lui-même n'est pas pour le principe qu'il est chargé de défendre. La Conférence perdra tout. C'est au prince à tout sauver. À sa place je n'hésiterais pas. Je partirais sur le champs. J'irais me mettre à la tête de mon peuple, en lui disant: Vous m'avez appelé; me voilà! L'Europe serait étonnée d'abord, puis elle battrait des mains et la diplomatie serait bien forcée de reconnaître le fait accompli“. Vous m'avez parlé vous même, Monseigneur, d'une lettre de M. de B[•l•ceanu] où la même idée était exprimée sous une autre forme. Cet assentiment presque universel n'est-il pas comme une manifestation des vues secrètes de la Providence et de ses desseins sur vous?

Son Altesse Royale, vous même, mon prince, vous m'avez objecté hier des considérations de position et de famille; ici je n'ai qu'à m'incliner et il ne me reste qu'à vous prier d'excuser d'avoir usé dans une aussi large mesure de la liberté que vous avez bien voulu m'accorder de vous parler avec franchise.

Avec respect,
A. Ubicini

Biblioteca Academiei Române, S 24 (1)/CCXLIV, inv. 25142.

2. 1866, aprilie 21/mai 3, Paris. *A. Ubicini aduce la cunoștință Prințului Carol de Hohenzollern discuția dintre Ion Bălăceanu, reprezentantul României la Paris, și ministrul de Externe francez, Drouyn de Lhuys, pe tema plebiscitului de la 8/20 aprilie.*

Paris, 36 rue de Montparnasse
le 3 mai 1866
pr. Düsseldorf 5e mai 1866

Mon prince,

À peine rentré à la maison et au moment de partir pour Versailles, je reçois une visite de l'agent de Roumanie, qui m'a fait part d'une conversation très intéressante qu'il avait eue ce matin avec M. D. de L[huys] et que je crois devoir vous rapporter ayant été autorisé par lui à ne pas la tenir secrète.

M. Balatchano a trouvé le ministre dans une grande irritation par suite du vote du plébiscite. Il a parlé très haut et avec une sorte d'emphase de la

Convention de 1858 et du fameux article 13 (celui qui dit que le hospodar devra être valaque ou moldave), du respect dû aux traités, des engagements qui lient les Puissances et finalement de la résolution qu'avait prise la Conférence, dans sa séance d'hier de publier une sorte de déclaration comminatoire. „Vous le voyez dire bien“, a ajouté le ministre, „cette idée d'élire un prince étranger est une chimère. Vous feriez mieux d'y renoncer.“ – „Et pourquoi, je vous prie, M. le ministre?“ – „Parce que la Conférence vous refuse son consentement.“ – „Alors nous nous verrons dans la pénible nécessité de nous en passer.“ – „Ah! Très bien, Monsieur, et vous vous imaginez que le prince que vous avez élu acceptera?“ – „Monsieur le ministre, nous n'avons aucun motif de penser qu'il refusera. Mais qu'il accepte ou refuse, le pays ne consentira ni à la nomination, ni à l'élection d'un prince indigène quel qu'il soit et à quelque titre que ce soit. Et à ce sujet me sera-t-il permis d'adresser une question à V. E. ?“ – „Laquelle, Monsieur?“ – „Celle de savoir s'il est vrai que vous ayez autorisé M. M. Stirbey et Bibesco à écrire et à dire (le gouvernement roumain a en mains des pièces nombreuses qui en font foi) qu'ils étaient les candidats avoués du gouvernement de l'Empereur et que les agents placés sous vos ordres avaient reçu pour instruction de les appuyer dans le pays?“ A cette interpellation directe le ministre ne put dissimuler un léger trouble, puis se remettant: „Non, Monsieur, le gouvernement de l'Empereur n'a autorisé personne à répandre de pareils bruits et il n'a d'ailleurs point de candidat avoué ou non avoué.“ – „Très bien, M. le ministre, je transmettrai cette réponse, dont je vous remercie, à mon gouvernement et avant deux jours elle sera insérée au *Moniteur Roumain*. Mais puisque V. E. est si obligeante, je hasarderai encore une question; et celle ci c'est au nom de mon gouvernement que je vous l'adresse: Vous parlez d'une notification officielle frappant d'un veto suspensif l'élection d'un prince étranger; avez vous un moyen de faire respecter votre veto?“ – „Aucun.“ – „Interviendrez-vous à main armée?“ – „Ni nous, ni personne.“ – „He bien, Monsieur le Ministre, je regrette pour vous cette démarche. *Vous avez brûlé votre dernière cartouche*. Maintenant nous demeurons maîtres du champ de bataille.“

Le ministre, que l'ex-agent des Principautés n'avait pas habitué à un tel langage, demeura tout interdit et décontenancé, à la fin il se rassit, fit à M. B[ălăceanu] mille compliments, mille protestations de bon vouloir personnel, parla beaucoup de l'intérêt que l'Empereur portait aux Roumains et l'entretien finit de son côté du moins sur un ton tout à fait cordial.

Je vous ai rapporté fidèlement les choses telles qu'elles m'ont été dites; c'est à vous, Monseigneur, d'en tirer la morale qu'elles renferment. Pour moi, j'y vois la confirmation de cette idée que j'ai toujours eue, à savoir que les Roumains sont maîtres de la situation. Or les Roumains et vous c'est désormais tout un.

J'ai écrit ceci en courant. Le temps même me manque pour me relire. Il faut que je coure à Versailles. J'aurai l'honneur de vous écrire bientôt plus longuement.

Veuillez agréer en attendant, mes hommages très humbles.

A. Ubicini

Biblioteca Academiei Române, S 24 (2)/CCXLIV, inv. 25143.

3. 1866, aprilie 23/mai 5, <Paris>. A. Ubicini trimite „*Alteței Sale Principelui Carol de Hohenzollern*”, drept prim omagiu, lucrări proprii despre istoria poporului român și lucrări privind limba și literatura română, în limba franceză, la care a contribuit cu date și aprecieri introductive.

36 rue de Montparnasse
Paris, le 5 mai 1866
pr. Düsseldorf 6e mai 1866

Mon prince,

Je prends la liberté d'adresser à Votre Altesse par la voie du chemin de fer, grande vitesse, divers volumes publiés par moi à diverses époques et relatifs soit à l'histoire, soit à la langue ou à la littérature roumaines.

Je joins ici la liste de ces volumes:

1. *Histoire des Principautés Roumaines*, dans la grande collection de l'*Univers pittoresque* de Fr. Didot¹;

2. *La question des Principautés devant l'Europe*²;

¹ Volumul e intitulat *Provinces danubiennes et roumaines* par MM Chopin et Ubicini, Paris, Firmin Didot et Cie Editeurs, 1856 (*L'Univers*). Cuprinde două părți distincte :

I. *Bosnie, Serbie, Herzegovina, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Muntenegro, Albanie* par Chopin, 494 p. +ill. +h.

II. *Valachie, Moldavie, Bucovine, Transylvanie, Bessarabie* par A. Ubicini, 256 p. + 1 h. (*Valachie, Moldavie, Transylvanie, Bessarabie. Pays roumains*)

² *La question des Principautés devant l'Europe...Depuis les Conférences de Vienne (1855) jusqu'à la clôture des Divans Moldo-Valaques (Janvier 1858)*, IIe édition, Paris, 1858, IV+412 p.+1h.

3. *Ballades et chants populaires de la Roumanie*³;

4. *Grammaire roumaine*⁴;

5. *Les Serbes de Turquie etc*⁵.

En priant Votre Altesse d'agréer l'hommage de ces ouvrages dont la lecture ne sera peut-être pas dénuée de tout intérêt pour Elle, je me permettrai de recommander plus particulièrement à son attention le premier, à partir de la page 112, et le second qui, réuni au premier, contient la série à peu près complète des événements de 1812 à 1858. La suite, de 1858 à 1861, se trouve résumée dans l'*Annuaire encyclopédique* de 1859 à 1861 que Votre Altesse a peut-être dans sa bibliothèque et dont chaque année, sous la rubrique *Roumanie*, et sous ma signature, contient un article, d'une certaine étendue, relatif aux Principautés.

Je vous signalerai également, mon prince, le dernier no. des *Archives diplomatiques* (avril et mai), lequel contient la série complète des documents concernant les Principautés, de 1814 à 1866, ainsi que les textes ou l'analyse des capitulations et des traités antérieurs.

J'ai remis en mains propres à Mad. C[ornu] la lettre de Son Altesse Royale, en l'accompagnant du commentaire que j'avais été autorisé à ajouter. L'affection qu'elle vous porte, le désir qu'elle a de vous voir prendre une situation qui peut vous conduire aux plus hautes destinées, la rendent très impatiente de connaître le résultat du voyage du colonel à Berlin. Les Roumains aprouvent, à un plus haut degré encore, cette anxiété. Il y va pour eux du *to be or not to be*. J'ai vu hier M. Bratiano qui arrivait de Düsseldorf. Sa conversation ne m'a rien appris que je ne sache déjà. Ce matin j'ai eu la visite de M. Balatchano et des deux délégués roumains, M.m. Boeresco et Steege. Leur collègue Costaforo est arrivé hier porteur du plébiscite. M. Ipureano est attendu aujourd'hui. On dit que M. Stirbey, qui a été adjoint je ne sais comment à la députation, se trouve déjà à Düsseldorf. Votre Altesse n'oubliera pas, en causant avec lui, qu'il est au premier rang de ceux qui ont le cri de: *Vive le prince étranger!* bien plus sur les lèvres que dans le cœur. On le dit honnête homme. Dès que votre acceptation soit

---

³ *Ballades et chants populaires de la Roumanie (Principautés danubiennes)* par A. Ubicini, Paris, Just Rouvier, 1855, 30 p. (*Extrait de la Revue d'Orient, d'Algérie et des Colonies, numéros de Mai et Octobre, 1855*). Cf. *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Iassi, 1852-1853. Le même ouvrage, traduit en français, avec une introduction par A. Ubicini (*Court aperçu sur la langue roumaine*).

⁴ *Grammaire de la langue roumaine* par V. Mircesco [V. Alecsandri]. *Précédée d'un aperçu historique sur la langue roumaine* par A. Ubicini, Paris, Maisonneuve et Cie, Libraires-éditeurs, 1865, XXVI+179 p.

⁵ *Les Serbes de Turquie. Etudes historiques sur la Principauté de Serbie, le Montenegro et les Pays Serbes adjacents*, Paris, 1865, 336 p.

N.B. : Complétările bibliografice (1-5) sunt ale noastre (C.B.).

devenue définitive, vous pourrez sans doute compter sur lui. Jusque là, il parlera plus volontiers pour ébranler que pour confirmer votre résolution.

Les élections en Roumanie sont toutes en faveurs de la cause nationale. M. Balatchano a été élu dans deux collèges, en Valachie et en Moldavie.

Mme C[ornu] m'a chargé de porter à votre connaissance le petit fait suivant: Il y a trois jours, elle se trouvait dans un salon ministériel (ce n'est pas celui de M. Drouyn de Lhuys); on agitait précisément la question de votre acceptation; le ministre, qui sortait du Conseil, se pencha à l'oreille de Mme C... et lui dit tout bas: „*Qu'il parte donc!*“

J'apprend qu'une entente avec la Porte ne serait peut-être très difficile. M. D.[rouyn] de Lh.[uys] lui-même a dit à l'agent de Roumanie qu'il avait envoyé des instructions dans ce sens à notre ambassadeur à Constantinople.

Veillez agréer, mon prince, l'hommage de mon entier dévouement.

A. Ubicini

Biblioteca Academiei Române, S 24 (3)/CCXLIV, inv. 25144.

4. 1866, mai 21/iunie 2, Paris. *Prima întâmpinare omagială a noului suveran al României, apărută în presa franceză, sub semnătura lui A. Ubicini.*

LE PRINCE CHARLES DE HOHENZOLLERN — PRINCE RÉGNANT DE ROUMANIE

Le jeune souverain qui vient d'être appelé au trône de Roumanie, sous le nom de Charles Ier, est le fils cadet du prince Charles-Antoine, chef actuel de la maison de Hohenzollern-Sigmaringen. Les Hohenzollerns sont une des plus vieilles maisons souveraines de l'Allemagne, plus anciens, sinon aussi illustres que les Habsbourgs. Ils se divisèrent, au XIIe siècle, en deux branches: l'une qui donna naissance aux Hohenzollerns-Hechingens et aux Hohenzollerns-Sigmaringens; l'autre, d'où sortirent les Hohenzollerns-Brandebourgs, simples burgraves de Nuremberg à l'origine, puis électeurs de Brandebourg, enfin, rois de Prusse. Ainsi, le roi Frédéric-Guillaume n'est qu'un cadet de la maison de Hohenzollern, dont il est réputé le chef à titre de souverain.

Membre de la famille royale de Prusse, le prince Charles est allié à la plupart des maisons souveraines de l'Europe. Il est Beauharnais par sa grand-mère (du côté maternel), la grande duchesse Stéphanie de Bade, fille adoptive de

Napoléon Ier, et se rattache par les Leuchtenbergs à la famille impériale de Russie. Sa grand-mère, du côté paternel, la princesse Antoinette-Marie, était une Murat. Son frère aîné, Léopold, a épousé, en 1861, l'infante de Portugal.

Le prince Charles est né le 20 avril 1839; il vient, par conséquent, d'atteindre sa 27e année. Après avoir fait ses études, partie à Dusseldorf, résidence habituelle de sa famille depuis 1849, partie à Dresde, il entra dans l'armée prussienne (artillerie), avec le grade de sous-lieutenant. Il fit toute la campagne des Duchés et se trouva au siège de Duppel. Il était, en dernier lieu, capitaine dans un régiment de cavalerie.

L'heure n'est pas venue d'asseoir un jugement sur le nouveau prince de Roumanie. Ce qu'on sait néanmoins, ce qu'on a vu de lui jusqu'à ce jour, son éducation, le milieu d'honneur et de loyauté où il a toujours vécu, la manière dont il a pris en possession du trône où l'avaient appelé les vœux de la nation, tout conspire pour faire concevoir d'heureux présages. Son père, le prince Charles-Antoine, est connu pour son libéralisme. Sa mère a la douceur et les vertus d'une sainte, jointes à la fermeté d'une Romaine. Lorsque les délégués roumains vinrent pour la première fois à Dusseldorf, pour offrir la couronne à son fils, elle sentit dans son cœur un grand trouble et hésita, dit-on, plusieurs jours à donner son consentement. Résignée, elle fit appeler les députés: "Allez, Messieurs, leur dit-elle, je vous donne mon fils. Et maintenant, je ne demande plus à Dieu qu'il me le conserve, mais qu'il le maintienne à la hauteur de sa tâche."

En effet, la voie où allait s'engager le prince Charles était difficile et pleine de hasards, sinon de périls.

Le plébiscite du 20 avril¹, sanctionné par le vote de l'Assemblée nationale de Bucharest du 13 mai, lui avait déferé à l'unanimité la couronne de Roumanie². Mais son élection se trouvait infirmée à l'avance par la déclaration de la conférence du 2 mai, qui frappait de nullité le plébiscite, comme contraire à l'article 13 de la *Convention de 1858*, et invitait l'Assemblée à procéder sans retard à l'élection d'un hospodar *indigène*. Accepter c'était se mettre en opposition, peut-être en lutte, avec les puissances constituant l'aréopage européen.

Il est vrai que parmi ces puissances quelques-unes pouvaient être considérées comme favorables. On savait que la France, l'Italie, la Prusse s'étaient prononcées, dès l'ouverture des conférences, en faveur de la candidature

---

¹ Voici les termes du plébiscite: "Nous nommons prince souverain des Principautés-Unies roumaines, avec droit d'hérédité, Son Altesse Royale le prince Charles de Hohenzollern-Sigmaringen, sous le nom de Charles Ier."

² Le recensement général des votes donna 685969 *oui*, contre 224 *non*.

d'un prince étranger; mais elles avaient dû céder devant l'opposition concertée de la Turquie, de l'Autriche, de la Russie et de l'Angleterre.

D'un autre côté, le prince Charles se savait attendu en Roumanie avec une anxiété fiévreuse. Des tendances séparatistes commençaient à se faire jour en Moldavie. Une émeute avait éclaté à Jassy. Mille intrigues s'ourdissaient chaque jour, en vue d'amener une occupation russe ou turque. Des forces considérables s'échelonnaient le long du Pruth et du Danube. Cette perspective enflammait l'imagination du prince, loin de la refroidir. La jeunesse est ardente et prompt aux aventures. Il ne déplaisait pas à Charles Ier d'avoir, comme Henri IV, à conquérir ses États.

Mais, avant tout, il fallait arriver en Roumanie. Deux routes s'offraient: l'une, par l'Autriche, plus directe, mais plus hasardeuse; l'autre, par la Turquie, plus sûre, mais plus longue. Le prince choisit la première.

Les princes de Hohenzollern possèdent, de temps immémorial, sur les bords du lac de Constance, un château où ils résident durant la belle saison. Ils sont de ce fait citoyens de Saint-Gall. Un matin, le prince Charles sortit à cheval de Dusseldorf, comme pour faire une promenade dans les environs, s'arrêta quelques heures dans un château, près de Bonn, et gagna rapidement par la voie ferrée Bâle, où il fut rejoint au bout de quelques jours, par le secrétaire de son père, M. de Werner, et un jeune officier valaque, élève de notre École impériale d'état-major, M. de Lenche, qui devait l'accompagner dans son voyage. Le prince et M. de Werner étaient porteurs de passeports de la Confédération, qui les désignaient comme des négociants suisses se rendant à Odessa. Il traversèrent rapidement l'Allemagne jusqu'à Gaserndorf, où le chemin de fer autrichien se relie au réseau hongrois; ils évitèrent ainsi le séjour dangereux de Vienne. Pour rester fidèles à leur rôle, ils avaient pris les deuxième classes; M. de Lenche voyageait avec eux, dans le même wagon, mais sans avoir l'air de les connaître autrement que comme compagnons de route. De Gasendorf à Basiach, où aboutit la ligne hongroise, la distance se franchit en dix-huit heures avec l'express. Les voyageurs arrivèrent le 20 au matin à Basiach, où le bateau à vapeur de la compagnie du Danube les reçut au sortir du chemin de fer. Le même soir, après avoir franchi les Portes de Fer, ils touchaient à Turnu-Severin, première station valaque, distante de quelques heures seulement de la frontière autrichienne. M. de Lenche, qui avait pris son billet pour Turnu, descendit à terre avec une partie des bagages du prince, qu'il avait fait enregistrer sous son nom. Le prince et M. de Werner quittèrent le bord en même temps sous prétexte d'explorer la ville pendant que le bateau faisait du charbon. En mettant le pied sur le sol des ses États, le prince, accompagné de M. de Lenche, se présenta au premier poste valaque. "Je suis Charles Ier", dit-il au commandant stupéfait." On manda, en toute hâte, le préfet du district, à qui le prince justitia de son identité. Le préfet, à peine remis de sa surprise, télégraphia la nouvelle à Bucharest, où le gouvernement, qui

n'avait point été mis au courant des dernières négociations, apprit, dans le même temps, l'acceptation du prince de Hohenzollern et son arrivée en Valachie.

La nouvelle de cet événement inattendu parvint le lundi soir à la Conférence, qu'elle mit en plein désarroi. C'était la seconde fois depuis 1818 que la diplomatie, si experte, si sûre d'elle-même, se laissait battre sur son propre terrain par les Roumains. Aussi l'irritation fut-elle vive au premier moment. La Porte en profita pour provoquer une réunion extraordinaire de la conférence (25 mai), dans laquelle elle posa nettement la question d'intervention. Mais les événements avaient encore marché dans l'intervalle. Le 22, le prince Charles avait fait son entrée à Bucharest, accompagné de deux membres de la lieutenance, le général Golesco et le colonel Haralambe, qui étaient allés à sa rencontre à Turnu-Severin, et après avoir prêté serment devant l'Assemblée avait pris possession du gouvernement. Les Roumains étaient dans une joie qui tenait du délire. Le voyage du prince de Turnu-Severin à Bucharest avait été une perpétuelle ovation. N'y avait-il pas quelque danger à se heurter à l'enthousiasme de toute une nation? Autoriser la Turquie à occuper les Principautés dans les circonstances actuelles, c'était exposer à provoquer un conflit qui pouvait rouvrir la porte à la question d'Orient. Or, l'Europe avait assez d'autres affaires sur les bras. On serait assez à temps pour intervenir si des troubles sérieux venaient à éclater dans les Principautés. Jusque-là, ce qu'il y avait de mieux à faire, c'était de laisser les Roumains régler eux-mêmes leurs affaires comme ils l'entendraient. Ainsi raisonna le plénipotentiaire français. Tout le monde se rangea de son parti, par l'excellente raison qu'il n'y en avait pas d'autre à prendre. La diplomatie fit ses réserves, comme on devait s'y attendre; mais elle enregistra néanmoins le fait accompli.

A. UBICINI

„*L'Illustration. Journal universel*”, 24e année, vol. XLVII, no. 1214, Samedi, 2 Juin 1866.

Guvernul Groza: „remedii” economice, mai 1945

Acad. DINU C. GIURESCU

În primăvara 1945, situația materială era extrem de grea; dezorganizarea produsă de pierderea războiului; ocupația sovietică și cererile crescânde în contul reparațiilor; lipsa de materii prime; cheltuielile mari pentru susținerea armatei române pe frontul de Vest; situația foarte precară a transporturilor, cu parcul rulant al căilor ferate redus la mai puțin de jumătate; lipsa cronică de carburanți; tulburarea mecanismelor economice după preluarea puterii de către guvernul procomunist; inflația crescândă, ca urmare a deficitului bugetar constant, ca și lipsa accentuată de mărfuri de pe piață; seceta din 1945 (continuată și în 1946), toate acestea au făcut ca starea muncitorimii, a salariaților, în general, nu mai puțin a țărănimii din regiunile lovite de secetă, să devină din ce în ce mai apăsătoare, cu fiecare lună a anului 1945. Reacția Guvernului dr. Petru Groza are patru componente:

1. Demagogia politică și campania de presă împotriva speculanților.
2. Legislația privind specula și sabotajul economic.
3. Înființarea economatelor.
4. Începutul de „sovromizare” a economiei românești.

*

1. Lipsesc mărfurile de primă necesitate de pe piață? Faptul se datorește speculanților care le dosesc, pentru a le revinde cu profituri substanțiale: tema a fost difuzată cu mare publicitate și reluată în tot anul 1945. Nici un moment presa comunistă nu arată realitatea din economia țării.

Ofensiva demagogică începe cu editorialul „Scânteii” din 19 aprilie, „Specula și bursa neagră”: „...a fi speculant și dositor de mărfuri înseamnă a fi în solda legionarilor, fasciștilor și hitleriștilor, înseamnă a sabota redresarea țării, a fi trădător de țară”. Tema „speculanților” și dosirii mărfurilor va reveni cu o stăruință demnă de o cauză mai bună, cu o mare risipă de vorbe și acuzații.

„Speculanții și sabotorii politicii economice a guvernului vor fi loviți fără cruțare” (Bucur Șchiopu, comisar general al prețurilor, la 6 iulie). „Cetățeni, denunțând pe speculanți vă ieftiniți viața”, îndeamnă „Scânteia” zile la rând.

În loc să arate că specula și bursa neagră rezultă în principal din lipsa de mărfuri, propaganda P.C.R. inversează realitatea. Nu sunt produse pe piață deoarece ele sunt dosite și revândute la prețuri mari de anume indivizi.

*

2. a) Pentru a da credibilitate campaniei de presă, guvernul adoptă, la 3 mai, **legea nr. 351 „pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic”**¹. Are 32 pagini tipărite și 72 articole. Pune accentul numai pe represii: „50 de articole privesc infracțiunile, pedepsele, modalitățile de judecată și aplicare”. Astfel sunt delictelor: „de nerespectarea măsurilor luate pentru control”, cu pedepse de închisoare corecțională de la 3 luni la 4 ani, plus amendă (articolele 17–22); specula ilicită, sancționată cu închisoare corecțională de la 1 la 12 ani și amendă (art. 23–25); 17 cazuri de sabotaj – 4 la 12 ani închisoare corecțională și amendă (art. 28); crima de sabotaj a economiei naționale – muncă silnică de la 5 la 20 ani și amendă. În cele mai multe cazuri se adaugă și confiscarea mărfurilor plus, sancțiuni administrative (art. 34).

Legea nr. 351 se aplică tuturor: industriași, comercianți de felurite categorii, meseriași, producători, persoane fizice sau juridice, publice sau private, inclusiv consumatorii! (art. 1).

Legea nu rezolva nimic pe plan economic. Constituia un fel de premieră prin multitudinea delictelor și gravitatea pedepselor. Ea sluzea cu precădere propagandei partidului comunist; amăgea masa cea mare a consumatorilor care, neavizați și neinformați, ajungeau să creadă că lipsa mărfurilor de primă necesitate se datorează sabotajelor și speculanților!

b) Pentru a crea iluzia participării cetățenilor la noile reglementări, guvernul adoptă tot la 3 mai 1945 și **legea nr. 352 „pentru înființarea organelor de control cetățenesc”** (sublinierea D.C.G.). Ele funcționau pe lângă fiecare prefectură de județ. Numirile se făceau (atenție!) de Ministerul Afacerilor Interne – condus de liderul comunist Teohari Georgescu –, dintre „reprezentanții desemnați de grupările politice care intră în compunerea Guvernului de concentrare democratică” (art. 2). Din opt articole ale legii nr. 352, patru cuprind latura represivă: cine se „abate de la misiunea încredințată” (aceea de control) primește închisoare corecțională de la 1 la 5 ani și interdicție corecțională de la 1 la 6 ani!

Pedepsele lovesc și pe cei ce doresc mărfurile și pe controlori, cât și pe consumatori!

c) Pentru a „demonstra” că se află în deplin control al economiei, executivul adoptă, tot la 3 mai 1945, și **legea nr. 349 „pentru reglementarea**

---

¹ Toate legile economice datate 3 mai au fost publicate în „Monitorul Oficial” („MO”) nr.101, Partea I, din 3 mai 1945. Citatele din 19 aprilie și 6 iulie 1945 în *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, de Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, București, Editura Cavaliotti, 1995, p. 78 și 88.

regimului prețurilor și circulației mărfurilor” (36 articole și 5 anexe, A-E). Principiul diriguitor: statul are puterea de a fixa și controla prețul mărfurilor. Sancțiunile: pentru aplicarea necorectă a dispozițiilor: închisoare corecțională de la 2 la 5 ani și confiscarea mărfurilor; „pentru depășirea prin orice mijloace a beneficiilor legale industriale sau comerciale”: închisoare corecțională de la 1-12 ani!

*

Socoteau factorii de decizie că prin intervenția masivă a statului, însoțită de cele mai drastice pedepse, vor îndrepta cu adevărat situația economică a țării? Pentru liberalii partidului condus de Gh. Tătărescu, pentru toți cei care aveau cunoștințe minimale asupra mecanismelor pieței normale, răspunsul era negativ. Niciodată și în nici o epocă, începând din antichitate, legiferarea prețurilor maxime și controlul administrației nu au sporit cantitatea de mărfuri la dispoziția consumatorilor. Nici nu au împiedicat dosirea și specula, adică „bursa neagră”.

Cele trei legi, puse concomitent în vigoare la 3 mai 1945, răspundeau însă întru totul țelurilor partidului comunist: distrugerea treptată a mecanismelor tradiționale, a componentelor unei vieți economice normale și înlocuirea lor prin modelul sovietic.

Cele trei legi constituiau numai o primă etapă. Ele aveau ca țel: „dirijarea, limitarea și controlul producției, circulației, distribuției și consumației mărfurilor, produselor și prestațiunilor de servicii ori locațiunilor de servicii și bunuri” (art. 8 din legea nr. 351).

Ele formau prima verigă în controlul complet al partidului comunist în economie; îngrădeau libera inițiativă și loveau baza financiară a întreprinzătorilor particulari – până la ultimul meseriaș, proprietar de atelier.

Legea nr. 351, „pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic”, va fi aplicată ani de-a rândul. Va fi folosită în mii de cazuri, îndeosebi când începe ofensiva P.C.R. pentru lichidarea „chiaburilor”, a proprietății țărănești individuale (martie 1949).

*

3. Economatele. Trebuia totuși arătat salariaților că guvernul pune la dispoziția lor anume mărfuri, la „prețurile maxime și în măsura disponibilităților” (art. 9).

Ca atare, a fost adoptată, tot la 3 mai 1945, legea nr. 348 „pentru reglementarea salariilor și înființarea economatelor”.

Întreprinderile comerciale și industriale erau obligate „să înființeze economate pentru aprovizionarea salariaților lor cu alimente, îmbrăcăminte, lenjerie, încălțăminte și alte articole de primă necesitate...” (art. 3).

De unde marfa?

Aprovizionarea urma „să se facă în cadrul planului general întocmit de Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării... prin Oficiul economic județean de aprovizionare și control...” (art. 3 și 8).

La ce prețuri? „...La prețurile maximele și în măsura disponibilităților” (art. 9).

Nerespectarea reglementărilor din legea nr. 348 se pedepsea conform legii pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic (art. 12).

Există destulă marfă pentru aprovizionarea economatelor? Evident că nu. Dar guvernul procomunist avea două țeluri:

– unul propagandistic, pentru a „dovedi” salariaților că se ocupă de nevoile lor imediate;

– al doilea, de slăbire a întreprinderilor industriale și de comerț particulare. Articolul 11 statua că „finanțarea operațiilor de aprovizionare ale economatelor se va face de întreprinderile respective” (sublinierea D.C.G.).

Economatele au funcționat cu marfă puțină, rareori cu articolele de primă necesitate. Patronii se vedeau obligați să cumpere produsele la prețurile pieței libere și să le revândă salariaților cu mari pierderi.

Era exact ceea ce urmărea guvernul procomunist. Ce rezultate au avut economatele? Răspunsul îl aflăm chiar de la conducerea P.C.R.

La Conferința Națională P.C.R. din octombrie 1945, Gheorghe Gheorghiu-Dej dă următoarele cifre „după datele existente până la 15 octombrie 1945”.

Economate înființate:

759

Salariați și membri

de familie aprovizionați

prin economate

1 589 512 persoane

Cantități de produse

distribuite: cereale

5 252 vagoane (a 10. 000 kg)

ulei

894 000 kg

zahăr

748 000 kg

săpun

287 000 kg

pânză

1 612 000 metri

postav

464 000 metri

ciorapi

65 800 perechi

bocanci și pantofi

360 000 perechi²

Tehnica prezentării este aceea clasică regimului comunist: înșirarea de cifre globale.

Ce reprezintă cantitățile de mai sus, raportate la o perioadă de circa cinci luni (mai-octombrie 1945)? Împărțind cantitățile distribuite prin economate, la cele 1 589 512 persoane obținem:

Nr. crt.	Felul produsului	Cantitățile vândute prin economate, la preț oficial, fiecărei persoane înscrise			
		Pe cinci luni	Pe o lună	Pe zi de persoană	Observații
1.	Cereale	33 kg	6,6 kg	220 grame	Cantitățile se referă la o singură persoană înscrisă în economat
2.	Ulei	0,560 kg	0,110 kg	3,6 grame	idem
3.	Zahăr	0,490 kg	98 grame	3,2 grame	idem
4.	Săpun	0,180 kg	36 grame	1,2 grame	idem
5.	Pânză	cca 1 metru de persoană, în cinci luni			
6.	Postav	cca 28 centimetri de persoană, în cinci luni			
7.	Bocanci și pantofi	cca 0,28 dintr-o pereche de bocanci/pantofi de persoană în cinci luni ³			

Afară de „cereale” care, cât de cât, mai adăugau ceva (220 grame) traiului zilnic, la limita supraviețuirii, restul de mărfuri de primă necesitate sunt în cantități derizorii. De reținut că cifrele sunt cele prezentate de Partidului Comunist, care avea tot interesul să prezinte situația sub cele mai bune culori. Gh. Gheorghiu-Dej le-a apreciat ca „un ajutor substanțial dat salariaților...”!⁴

„Ajutorul substanțial” a fost, de fapt, **un faliment substanțial**. Chiar și conducerea P.C.R. va renunța în 1946 la economate. Demagogia politică a fost anulată de realitate. Cele 1.589.512 persoane au constatat, din propria lor experiență, că economatele erau, de fapt, baloane de săpun ce se spărgeau foarte repede.

² Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul politic al Comitetului Central la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, în volumul „Articole și Cuvântări”, București, Editura P.M.R., 1951, p. 47.

³ O persoană înscrisă la Economat trebuia să aștepte circa 17-18 luni pentru a cumpăra 1 (un) metru de postav sau o pereche de bocanci/pantofi.

⁴ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul politic...*, p. 47.

*

Pachetul de măsuri economice este completat tot la 3 mai 1945, cu **legea nr. 349 „pentru reglementarea prețurilor și circulației mărfurilor”**⁵.

Prețul de vânzare era stabilit aprioric de stat printr-un „Comisariat General” (art. 3). Deciziile priveau mărfuri și servicii „de generală și strictă necesitate”; „de curentă întrebuințare” și cele „furnizate de micii industriași și meseriași patroni; comenzile speciale și reparațiile”. Numai mărfurile de lux nu intrau sub regimul prețurilor stabilite de stat (art. 1).

Beneficiul pentru producătorii industriali – și acesta supus impozitului – se stabilea la „maximum 8 la sută” (art. 12).

Vânzarea mărfurilor era de asemenea riguros controlată (art. 17-25).

Sancțiunile erau tot atât de aberante, anume:

- falsificarea elementelor de cost în actele justificative: închisoare corecțională de la 2-5 ani plus confiscarea mărfurilor;
- depășirea beneficiilor legale: închisoare corecțională de la 1-12 ani; plus amendă și confiscarea mărfurilor;
- împiedicarea controlului: închisoare corecțională de la 6 luni la 3 ani (art. 26);
- orice altă infracțiune la prevederile legii 349: închisoare corecțională 1-5 ani și amendă, eventual confiscarea mărfii.

Delațiunea este încurajată și legiferată. Comisariatul General al Prețurilor oferă o primă între 5 și 20% din valoarea mărfii confiscate oricărei persoane (afară de judecători) care denunță în scris și sub semnătură pe un sabotor sau speculant⁶.

Executivul își dădea probabil seama că nu va ameliora aprovizionarea cu alimente și mărfuri de primă necesitate prin dirijarea și controlul producției și circulației de către administrația de stat și prin edictarea unor pedepse care sfidau cea mai elementară idee la justiție. Și nici nu va controla prețurile care vor continua să urce și în 1946 și în 1947.

Dar pachetul de legi edictat la 3 mai 1945 era exact pe măsura programului și conceptelor diriguitoare ale partidului comunist. Demagogie și propagandă populistă, pe de o parte, slăbirea cât mai rapidă a proprietății particulare și a mecanismelor normale ale producției și comerțului, pe de altă parte.

*

4. Sovromizarea. Planul de comunizare a României eșalonat pe trei ani, discutat la București într-o întâlnire confidențială la 7 martie, cuprindea la punctul „(F) suprimarea treptată a firmelor de import-export care fac afaceri cu

⁵ „M.O.” nr. 101 din 3 mai 1945.

⁶ *Instaurarea totalitarismului...*, p. 89, anunțul datează din 14 iulie 1945.

SUA, Marea Britanie și îndreptarea exportului României spre Uniunea Sovietică și țările de sub dominația sovietică”⁷.

La 8 mai o delegație guvernamentală română semnează la Moscova mai multe acorduri care, de fapt, îndreptau comerțul României în primul rând spre Uniunea Sovietică.

Potrivit relatărilor oficiale, colaborarea economică urma să se dezvolte „în sensul cel mai favorabil intereselor reciproce ale părților... pe de o parte din nevoia de refacere și de consolidare a economiei și în special a industriei românești, iar pe de altă parte de interesul comercial al Uniunii Sovietice”⁸. Partea sovietică se angaja să livreze materii prime, semifabricate și alte produse. Între altele, 40.000 tone bumbac, din care 20.000 tone prelucrate în România, vor fi reexportate în Uniunea Sovietică, iar celelalte 20.000 tone erau destinate consumului intern și altor obligații internaționale ale României⁹.

Desigur, materiile prime și semifabricatele importate din Uniunea Sovietică au ajutat la funcționarea filaturilor de bumbac și a țesătoriilor.

Dar la nivelul opiniei publice, atari acorduri erau înțelese cu totul altfel. De unde și lozinca, rostită confidențial: „Trăiască Petru Bumbac care ne-a adus groaza în țară”¹⁰.

Totodată, acordurile din 8 mai hotărau constituirea unor societăți mixte sovieto-române SOVROM. Treptat ele vor cuprinde principalele sectoare ale economiei românești. Începutul îl face SOVROMTRANSPORT, Societate anonimă Sovieto-Română de Navigație¹¹. I se conferea personalitate juridică numai pe temeiul articolului unic al legii și prin eludarea tuturor procedurilor legale „fără să mai fie necesară îndeplinirea vreunei alte formalități în acest scop”¹². „Fondatorii” semnatari din partea română: Societatea anonimă de Navigație pe Dunăre S.R.D.; Administrația de Stat a Navigației Fluviale Române N.F.R.; Administrația de Stat a Porturilor și Comunicațiilor pe Apă. Prin constituirea „Societății Sovromtransport”, instituțiile statului român care

⁷ *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*, ediție de Ioan Chiper, Florin Constantiniu și Adrian Pop, București, Editura Iconica, 1993, p. 135-139.

⁸ Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 214-215. Citatul este reluat după expunerea ministrului finanțelor Mircea Durma, care, în fruntea unei delegații, a negociat acordurile economice din 8 mai 1945, la Moscova.

⁹ Ion Alexandrescu, *op.cit.*, p. 215.

¹⁰ Comunicată subsemnatului de prietenul și colegul Nicolae Burgele, la 7 iunie 1994.

¹¹ Înființată la 19 iulie, aprobată prin legea 616 în „M.O.” nr.172 din 1 august 1945, unde se publică și statutele societății.

¹² *Ibidem*.

coordonau transporturile fluviale și maritime intrau în dependența celor sovietice¹³.

Urmează, la 8 august, Convenția pentru înființarea societății de transporturi aeriene româno-sovietice TARS¹⁴. La 26 octombrie, consiliul de miniștri aprobă funcționarea societății SOVROMPETROL pentru explorarea, exploatarea, prelucrarea și comercializarea petrolului și derivatelor. În aceeași zi primește autorizația de funcționare și SOVROMBANC¹⁵. Curând „Scânteia” acuză de speculă și sabotaj Banca Română – principală instituție financiară a Partidului Național Liberal-Brătianu¹⁶.

Treptat, Sovrom-urile își vor extinde tentaculele asupra sectoarelor importante ale economiei românești: gaz, utilaj petrolier, chimie, construcții (civile, industriale, drumuri, poduri), metalurgie, cărbune, lemn, tractoare, filme, asigurări și extracția uraniului, în total 16 Sovrom-uri între anii 1945-1954. Pe temeiul înțelegerilor din 31 martie și 18 septembrie 1954, au fost lichidate 12 din cele 16 societăți mixte, iar în 1956 – ultimele 3 (Sovromasigurare, Sovrompetrol și Sovromcuartit). În 1952 fusese lichidat și „Sovromfilm”¹⁷.

O sumară analiză a rezultatelor, efectuată în 1965, ajunge la concluzia că „rezultatele financiare au fost negative pentru statul român”; aportul părții sovietice a constatat, în principal, din „bunuri foste proprietate germană și din sume de bani încasate de la statul român pentru răscumpărarea unor bunuri și creanțe germane...”¹⁸.

*

Dar o analiză a colaborării sovieto-române, sub forma unor atari societăți mixte, necesită o amplă cercetare de arhivă.

---

¹³ Societatea de Stat pentru Navigație pe Dunăre ; Uniunea „Sovfracht” ; Societatea de Stat de Navigație pentru transportul de mărfuri și călători, pe Marea Neagră.

¹⁴ *Instaurarea totalitarismului...*, p.91.

¹⁵ *Ibidem*, p. 99.

¹⁶ *Ibidem*, p. 103.

¹⁷ *Istoria României în date*, elaborată de Dinu C. Giurescu, Horia C. Matei, Nicolae C. Nicolescu, Marcel D. Popa, Gheorghe Rădulescu, Alexandru Stănculescu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 538.

¹⁸ *Notă cu privire la constituirea și lichidarea fostelor societăți sovieto-române (sovrouri)* : documentul, nesemnat, fără emitent și dată, este publicat în „Sfera Politicii”, nr. 36, martie 1996, p. 25-28. Din textul documentului rezultă că sinteza asupra rezultatelor sovrourilor a fost efectuată în 1965. Nu se face trimitere la vreun fond de arhivă.

1 Decembrie 1918. Întregire națională și spirit european

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Sunt date intrate în viața popoarelor cu valoare de forță transformatoare; ele încheie perioade istorice și deschid noi perspective cursului istoriei.

Ziua de *1 Decembrie 1918* este înscrisă în conștiința românească drept un moment crucial în destinele țării. Dată a împlinirii idealului național, *1 Decembrie 1918* condensează caracteristicile devenirii noastre, cu întreaga bogăție de sensuri și mesaje pe care aceasta le degajă și în care vedem stimuli vii pentru activitatea prezentă. Se stabilesc, astfel, între trecut și contemporaneitate circuite comunicative intense și permanente cu funcție dinamică și creatoare.

Originea *Unirii din 1918* este de căutat în unitatea spațiului geografic carpato-dunăreano-pontic, a vieții materiale și spirituale a poporului român, în conștiința unității sale de neam și de limbă, afirmată explicit de cei mai de seamă cărturari români din secolele XV-XVIII și constatată de numeroși străini.

Condiții istorice nefavorabile au făcut ca românii, ca, de altfel, și alte popoare, să trăiască în evul mediu în formațiuni statale diferite, iar făurirea statului modern român să aibă loc în etape. În prima etapă, încheiată în anul emblematic 1859, a avut loc unirea Moldovei și a Țării Românești, care au format împreună *România Mică* sau *Vechea Românie*, devenită independentă în urma războiului româno-ruso-otoman din 1877-1878, când a fost integrată în hotarele României, Dobrogea, *Dacia Pontică* din antichitate.

Încheierea procesului de formare a statului unitar român s-a desfășurat pe fondul evenimentelor politico-militare din anii 1917-1918, fiind rezultatul luptei românilor din provinciile românești, aflate sub stăpânire străină și a celor din *Vechea Românie*, luptă desfășurată în condițiile prăbușirii militare și politice a Puterilor Centrale, ale descompunerii imperiilor habsburgic și rus.

Parte integrantă din ansamblul mișcărilor de eliberare națională ale popoarelor asuprite din fostele imperii habsburgic și rus, lupta poporului român pentru unitate statală s-a bucurat de sprijinul popoarelor care împărtășeau aceeași soartă și aveau de împlinit același ideal. La rândul-i, poporul român a sprijinit popoarele care luptau pentru libertatea și independența lor națională. Acesta este un fapt ce pune în evidență însemnătatea internațională a luptei de eliberare, a dreptului popoarelor pentru afirmarea ființei lor naționale.

În cursul procesului de dezvoltare a mișcării naționale s-a manifestat, totodată, legătura organică dintre țelurile eliberării și unității naționale, pe de o parte, și frământările sociale puternice ale poporului român, pe de altă parte. Aceste frământări au contribuit la imprimarea unui caracter profund democratic mișcării naționale, în ansamblul ei. Problema *Unirii* era, tot mai mult, cauza

supremă a întregului popor, a tuturor claselor sociale, a tuturor forțelor politice din rândurile sale. Mișcarea națională avea, așadar, o largă și solidă bază socială.

N. Iorga, care a avut un rol însemnat în pregătirea spirituală a generației Marii Uniri, referindu-se la solidaritatea națională, în înfăptuirea actului de la 1 Decembrie 1918, scria: „Fără a uita pe nimeni din cei care au colaborat la această faptă a minunii, de la general și de la fruntaș ardelean până la ultimul ostaș și țaran, omagiul recunoștinței noastre să se îndrepte azi către poporul acesta întreg, de oriunde și din toate vremile, martir și erou”¹.

Un rol însemnat în desăvârșirea unității politice a românilor l-a jucat cultura. Învățămintul, literatura, știința și artele, presa, numeroasele asociații cultural-științifice, în frunte cu Academia Română, Astra, Liga pentru unitatea culturală, au constituit domenii și forme de manifestare a dorinței fierbinți a poporului român de a-și vedea întregită țara.

Ampla mișcare eliberatoare, declanșată în anul 1918 și încununată cu momentul apoteotic de la 1 Decembrie 1918, a înregistrat treptat succese. La 27 martie 1918, la Chișinău, *Sfatul Țării* a adoptat Hotărârea de unire a Basarabiei cu România. În Hotărâre se spunea: „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă ... acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România”².

La 18 octombrie 1918, în chiar incinta Parlamentului maghiar, dr. Alexandru Vaida-Voevod rostea *Declarația de independență* a națiunii române din Ungaria și Ardeal, pas hotărâtor către înfăptuirea Marii Uniri.

În *Declarație* se arăta: „Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune dispune și hotărăște, singură și liber de soarta ei, un drept care acum este recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește acum să facă uz de acest drept și reclamă – în consecință – și pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură plasarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere”³.

La 27 octombrie 1918, Adunarea Constituantă a Bucovinei a hotărât „unirea întregii Bucovine cu celelalte provincii românești într-un stat național

---

¹ N. Iorga, *1-iu Decembrie 1918*, în „Neamul Românesc”, 1928, 2 decembrie, nr.268, p.1.

² Direcția Generală a Arhivelor Statului, *România. Istorie în documente*, București, 1992, p. 239; I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 222.

³ Direcția Generală a Arhivelor Statului, *România. Istorie în documente*, p. 241.

independent și va proceda în acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria”⁴.

La 28 noiembrie 1918, în palatul mitropolitan din Cernăuți, Congresul general al Bucovinei a ratificat hotărârea Adunării Constituante din 27 octombrie 1918, și a hotărât în unanimitate „Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”⁵.

La 1 Decembrie 1918 s-au strâns la Alba-Iulia, pe „Câmpul lui Horea”, peste 100.000 de participanți – țărani, muncitori, intelectuali, meseriași – , veniți să consfințească actul legic, obiectiv și progresist de încheiere a procesului de formare a statului național unitar român.

Hotărârea istorică a Unirii tuturor românilor din Transilvania cu România a fost luată într-o atmosferă de puternic entuziasm de către Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia a românilor, ca organ reprezentativ al întregii națiuni române din Transilvania, formată din 1228 de deputați, aleși prin vot universal de către circumscripțiile electorale și împuterniciți prin credenționale sau desemnați de toate instituțiile românești din Transilvania să participe la Alba-Iulia.

În *Rezoluția Adunării Naționale de la Alba-Iulia din 18 noiembrie/1 Decembrie 1918*, care cuprindea 9 puncte, se spunea, printre altele, : „Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noiembrie v. 1 Decembrie 1918 n., decretează Unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii cu România”⁶.

Se formulau, de asemenea, principiile democratice fundamentale ale înfăptuirii Unirii: reforma agrară radicală, drepturi pentru minoritățile naționale („deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul lor și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de stat. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire; libera propagandă a tuturor gândirilor omenești”). Se prevedea asigurarea pentru muncitorimea industrială a acelor drepturi și avantagii care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus. Se exprima dorința ca la Congresul de pace să se înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în

⁴ Direcția Generală a Arhivelor Statului, *România. Documente străine despre români*, ediția a II-a, București, 1992, p. 311.

⁵ Direcția Generală a Arhivelor Statului, *România. Istorie în documente*, p. 244.

⁶ *Ibidem*, p. 247.

viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru reglementarea raporturilor internaționale. Adunarea Națională saluta pe românii din Bucovina, „scăpați din jugul monarhiei Austro-Ungare și uniți cu țara mamă, România”. Totodată, Adunarea Națională saluta „cu iubire și entuziasm libertatea națiunilor subjugate până aci în monarhia austro-ungară, națiunile ceho-slovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă și ruteană” și hotăra ca salutul său să se aducă la cunoștință tuturor acelor națiuni. Adunarea Națională se înclina cu smerenie „înaintea memoriei acelor bravi români care în război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române”. Se dădea expresiune „mulțumitei și admirațiunii față de puterile aliate, care, prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea din ghearele barbariei”⁷.

În adunări speciale, în cursul anului 1919, minoritățile naționale și-au exprimat adeziunea față de principiile formulate de Adunarea Națională a românilor de la Alba-Iulia și au hotărât unirea lor cu România: în ianuarie 1919 sașii⁸ și evreii⁹, în august 1919 șvabii¹⁰.

Semnificativ pentru felul în care opinia publică progresistă din Ungaria a văzut actul unirii românilor din 1918 este manifestul „Către inteligența maghiară”, publicat la Budapesta, în cotidianul „Világ”, în ziua de 3 noiembrie 1918, în plină desfășurare a „Revoluției Crizantemelor”¹¹. Au semnat manifestul, a cărui substanță ideatică este aceeași cu cea a Rezoluțiunii Adunării Naționale a românilor de la Alba-Iulia, 96 personalități intelectuale maghiare (scriitori, compozitori, artiști, profesori), în frunte cu „cel mai mare poet maghiar al

---

⁷ *Ibidem*.

⁸ „Mediascher Zeitung”, nr.4, din 11 ianuarie 1919; Ernst Wagner, *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975*, Köln-Wien, 1976, p. 266; Monica Vianu, *Die Sachsen und die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien im Jahr 1918*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, vol. 21, nr. 2, București, 1978, p. 25; Hermann Pitters, *Contribuția sașilor și a Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania la actul de la 1 Decembrie 1918*, în „Studia Historica et Theologica”. Omagiu Prof. Emilian Popescu, Iași, Editura Trinitas, 2003, p. 739.

⁹ 1918. *Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Politică, 1978, p. 666.

¹⁰ William Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 145-146.

¹¹ Cu o lună mai înainte, la 3 octombrie 1918, au început negocierile de pace, având ca bază cele 14 principii formulate de președintele S.U.A. Woodrow Wilson. Manifestul „Către inteligența maghiară” a fost publicat recent în limba română de cunoscutul scriitor de origine maghiară Hajdu Győző în revista „Flacăra lui Adrian Păunescu”, din 3 aprilie 2003, p. 3.

secolului al XX-lea”¹², Endre Ady, și compozitorul Bartók Bélà. „Față de națiunile noastre frățești, – se arăta în manifest – nu mai avem nici o pretenție. Maghiari! Și noi ne considerăm o națiune renăscută, cu o putere care acum s-a descătușat asemenea fraților care, din ruinele monarhiei, se trezesc, fericiți, la o nouă viață. Ne trezim ușurați la acel gând, că nu mai suntem obligați să fim unealta asupririi. Libertatea conaționalilor noștri este garanția libertății noastre. Cine este liber acolo unde vecinul lui nu este? Să fim liberi! Să trăim în pace unii alături de alții, ca națiuni libere, cu națiuni libere”¹³. Invocându-se principiile legislației lui Wilson, se făcea precizarea: „Națiunile cehoslovacă, poloneză, a românilor ardeleni, a slavilor meridionali, a austriecilor, a austriecilor germani și a ucrainenilor, care trăiesc pe fostul teritoriul al vechii Monarhii Austro-Ungare, să aibă toată libertatea asupra sorții proprii...”¹⁴.

Prevederile din manifestul „Către inteligența maghiară” constituie și ele dovada că legitatea istorică și spiritul vremii, exprimat în cele 14 principii wilsoniene, enunțate la 8 ianuarie 1918¹⁵, au făcut să triumfe voința popoarelor de a-și hotărî destinul.

Existența statului național unitar român a fost recunoscută pe plan internațional și consemnată ca atare în tratatele internaționale de la Paris din anii 1919-1920 (Saint-Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919, Nevilly sur Seine, 27 noiembrie 1919, Trianon, 4 iunie 1920).

Marea Unire din 1918, înlăturând unul din obstacolele care stăteau în calea progresului societății românești, a descătușat energiile creatoare și – pe drumul deschis de hotărârile de la Alba-Iulia – a realizat cadrul propice pentru o mai accentuată dezvoltare a economiei, a științei și culturii românești. În perioada interbelică a crescut contribuția României la dezvoltarea patrimoniului spiritual al umanității, la menținerea și consolidarea ordinii politice și economice, consfințite prin tratatele de pace.

Membră fondatoare a Societății Națiunilor, România a participat activ și s-a pronunțat în favoarea politicii de securitate colectivă, a militat pentru colaborarea cu toate statele, pe baza respectării principiilor dreptului internațional, a suveranității și independenței.

1 Decembrie 1918 a însemnat un moment epocal în istoria românilor. S-a încheiat atunci procesul împlinirii naționale. Triumful, în acea memorabilă zi,

¹² Bela Köpeczi, *Histoire de la culture hongroise*, Budapest, Corvina, 1994, p. 198.

¹³ Revista „Flacăra lui Adrian Păunescu”, 3 aprilie 2003, p. 3.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Cel de-al X-lea principiu wilsonian prevedea „independența popoarelor din Austro-Ungaria” (cf. André Maurois, *Histoire des Etats-Unis*, vol. II, Nouvelle édition mise à jour, Edition Albin Michel, 1967, p. 237).

al ideii de unitate națională face din *1 Decembrie 1918* cea mai mare sărbătoare națională a României.

Pe cei care, prin vrednicia faptei lor au înscris în istorie *Marea Unire* îi simțim atât în noi, prin ceea ce am știut lua de la ei, cât și alături de noi, mergând pe același drum, spre ținta înălțării prin muncă a României și integrării ei în Noua Europă.

Faptele de muncă în timp de pace constituie suprema jertfă pentru cinstirea memoriei celor care au știut să facă din speranța lor forța noastră de azi.

Un izvor istoric neglijat: Circularele școlare

Prof. univ.dr. NICOLAE BOCȘAN

Arhivele bănățene conservă o categorie de surse necunoscută în alte zone locuite de români în secolul al XIX-lea, care au aparținut Imperiului habsburgic: circularele școlare. Veritabile „porunci” ale autorităților școlare, locale sau provinciale, aceste documente reprezintă o sursă de prim rang pentru istoria învățământului românesc din Banat în tot secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Circularele s-au păstrat în registre separate, de regulă intitulate registre ale circularelor școlare, care s-au conservat la școală ca registre independente de circularele bisericesti¹. Spre deosebire de circularele bisericesti, expediate de episcopi pentru fiecare parohie, prin intermediul protopopilor, conservate foarte bine în registrele de circulare bisericesti, circularele școlare au fost introduse în Banat de directorii districtelor școlare, care comunicau în acest mod direct cu învățătorii. Până la anul 1862 statul austriac a numit directorii districtelor școlare, după confesiuni, cu acordul ierarhilor bisericilor respective. *Districtele școlare* au fost introduse în 1776, în cadrul reformei școlare inaugurată de Maria Theresia. *Ratio educationis* a prevăzut nouă districte școlare, reduse ulterior de Iosif al II-lea la cinci. Școlile bănățene au fost încorporate districtului școlar Oradea, care avea autoritate asupra școlilor naționale din comitatele Arad, Cenad, Bekes, Csongrad, Bihor, Szabolcs, Nagy Kunsag, extinsă apoi, după 1806, și asupra comitatelor Satu Mare, Maramureș, Ugocsa, Berg și Ungvar, după unificarea districtului Oradea cu districtul școlar Ungvar. Districtele școlare erau conduse de un director provincial sau districtual, care

---

¹ Am consultat numai registre de circulare provenite de la școli care au aparținut Episcopiei Caransebeș. Am identificat 398 de circulare din perioada 1817-1918, transcrise în următoarele registre de circulare școlare: Reșița Română (1817-1885), Agadici (1840-1869), Bocșa Montană (1874-1919), Vasiova (1854-1880), Răcădja (1821-1840), conservate la Direcția județeană Caraș-Severin a Arhivelor Naționale; Ilidia (1869-1904), Tincova (1842-1843), păstrate la Muzeul Banatului Montan, Moravița (Ocna de Fier) (1819-1859), registru provenit din Banat, achiziționat de la G. Joandrea, la Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, Colecții speciale, Colecția de documente, nr.1. O ediție a circularelor descoperite până în prezent, la Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Școală și comunitate în secolul XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2002, 496 p. Deoarece textele se repetă aproape în fiecare registru pentru anul respectiv, în continuare vom face trimitere numai la data circularii, nu și la registrele în care este consemnată, textul regăsindu-se în ediția menționată, în ordine cronologică.

avea în subordine un corp de inspectori². În fruntea școlilor de diferite confesiuni din Ungaria au fost numiți inspectori școlari regali. Pentru școlile ortodoxe din Ungaria a fost numit inspector regal Uroș Nestorovici, desemnat în fruntea Deputăției școlilor naționale ortodoxe, sub jurisdicția căreia se aflau școlile ortodoxe din districtul școlar Oradea. Deși s-a menținut caracterul confesional al școlilor, statul avea un control total asupra școlilor ortodoxe, chiar dacă ierarhia era mereu informată sau consultată în legătură cu problemele școlare. Prin intermediul inspectorilor regali și a directorilor districtuali, Consiliul Locumtenențial și comitatele controlau riguros școlile diferitelor confesiuni. În pofida subordonării față de Deputația școlilor ortodoxe, școlile din Banat au trimis rapoarte sistematic directorului districtului școlar Oradea, la care au fost arondate.

Districtele școlare aveau ca subdiviziuni provinciale *cercurile*. Inițial, Banatul a format un singur cerc, având în frunte ca inspectori pe Teodor Mrazovici (1783-1786) și Vasile Nicolici (1786-1802). Deoarece avea o întindere prea mare, după 1802 Banatul a fost împărțit în două cercuri, al Timișoarei și al Caransebeșului, denumite frecvent în documentele epocii districte școlare sau literare. În fruntea districtului Timișoara a fost numit inspector Luca Kengelac, iar în fruntea districtului Caransebeș a fost desemnat Moise Arsici³.

Sesizând importanța acestei funcții pentru promovarea școlii românești, mișcarea națională românească a militat consecvent, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pentru numirea unor directori români în cercurile locuite în majoritate de populație românească, acuzând faptul că în fruntea acestora, ca și în biserică, se aflau numai sârbi⁴.

După ce postul de director la Caransebeș a rămas vacant, elita românească a susținut numirea lui Ioan Mihuț în fruntea districtului literar al Caransebeșului. Această numire a fost susținută de episcopul Samuil Vulcan, de Petru Maior și de Moise Nicoară⁵.

După Moise Arsici, în fruntea districtului literar al Caransebeșului s-au succedat Ioan Mihuț (1816-1835), Uroș Volici (1835-1845), Maxim Pascu (1845-1849), cu o întrerupere de câteva luni, perioadă în care autoritățile

---

² Susana Andea, Avram Andea, *Reformism și politică școlară în Partium și Banat*, în vol. *Structuri transilvane în epoca luminilor*, Cluj-Napoca, 1996, p.75 sq.

³ V. Țarcovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1970, p.125.

⁴ Vezi pe larg N. Bocșan, *Începuturile mișcării naționale românești în Banat. Activitatea lui Paul Iorgovici*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, 1878, p. 173-188.

⁵ Nicolae Bocșan, *Petru Maior și Moise Nicoară*, în vol. *Slujitor al bisericii și al neamului*. Prof. univ. dr. Mircea Păcuraru, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 de ani, Cluj-Napoca, 2002, p. 454-462.

revoluționare l-au desemnat director în cercul Caransebeș și în graniță pe Vincențiu Babeș⁶.

După Revoluția din 1848-1849, sistemul de învățământ din Austria a suferit modificări. Noua lege școlară, *Entwurf*-ul, a desființat vechile districte școlare întinse peste mai multe comitate. Districtul școlar Oradea a fost desființat la sfârșitul anului 1849⁷.

În noile districte militare și civile, create după revoluție, conducerea învățământului revenea unui comisar școlar și inspectorilor. Districtele literare locale au fost desființate, creându-se unul singur la Timișoara. Între 1850-1861 în fruntea districtului bănățean s-a aflat Constantin Ioanovici.

Din anul 1862, școlile populare au fost subordonate ierarhiei bisericești. Prin intimatul Consiliului Locumtenențial din 15 ianuarie 1862, episcopul devenea inspectorul suprem al școlilor din dieceză, protopopul devenea inspector districtual în aria protopopiatului său, iar parohul devenea inspector școlar local. Pe lângă preot, comunitatea desemna și un inspector școlar dintre mireni⁸. Această organizare s-a păstrat neschimbată până la 1918.

Districtul literar al Caransebeșului a fost cel mai întins și a avut în subordine cele mai multe școli. Așa cum s-a arătat, în fruntea lui a venit, în 1816, Ioan Mihut, personalitate proeminentă a iluminismului românesc. El a introdus, se pare, practica circularelor școlare.

Circularele din perioada 1817-1862 relevă fidel politica școlară a autorităților, difuzând sistematic dispozițiile și reglementările Comisiei de resort a Consiliului Locumtenențial al Ungariei sau cele ale inspectorilor regali pentru școlile ortodoxe din Ungaria, care, până în 1848, au fost Uroș Nestorovici, Nicolae Temesvari și Eugen Giurcovi. Circularele transmit atât dispozițiile autorităților școlare centrale, cât și măsurile luate de directorii locali pentru aplicarea acelor prevederi. Până în 1862 circularele reflectă, în primul rând, politica școlară a autorităților politico-administrative, biserica fiind prea puțin prezentă în politica școlară generală. Bisericii i-a revenit misiunea de a aplica în școlile aparținând confesiunii respective măsurile dispuse de autoritățile locale.

De regulă, circularele repetă cu o frecvență deosebită îndatoririle învățătorilor, inclusiv aceea de a se îngriji de completarea protocolului de circulare școlare: „tot învățătorul protocol să aibă, în care toate țircularele, adecă toate poruncile direcției sale cetainic și curat să le scrie”⁹. Circularele au difuzat sistematic cărțile tipărite la Tipografia din Buda, fiind cel mai eficace mijloc de popularizare a cărții românești, ceea ce explică poziția dominantă ce a avut-o

⁶ V. Țărcovnicu, *op.cit.*, p.125.

⁷ Susana Andea, Avram Andea, *op.cit.*, p.88-90.

⁸ Circularele din 18/30 ianuarie 1862 și 15 martie 1862.

⁹ Circulara din 5 ianuarie 1817.

Banatul în achiziționarea cărții tipărite la Buda până în anul 1848¹⁰. Prin intermediul circularelor se anunță prenumerarea la cărțile ce urmau a fi tipărite, centrele de difuzare, prețul cărților, numele librarilor și locul unde aceștia difuzau cărțile, încât ele reprezintă un izvor prețios pentru istoria cărții și a tiparului. Circularele dau informații despre salariile învățătorilor, fondurile școlare, frecvența elevilor, obligațiile ce reveneau comunităților, despre calificarea învățătorilor, ocuparea posturilor de învățători, inspecțiile școlare, durata anului școlar, programa de învățământ, perfecționarea metodică a învățătorilor, introducerea metodelor moderne de predare, despre preocupările de a conferi o dimensiune practică învățământului primar.

După Revoluția din 1848-1849, noul inspector al districtului bănățean, unificat acum, Constantin Ioanovici, a insistat pentru cuprinderea tuturor copiilor care aveau vârstă între 6-12 ani în activitatea școlară. Din anul 1858 recomandă transcrierea circularelor în registrul de circulare al școlii cu alfabetul latin, cei care nu cunoșteau literele latine urmând să le învețe¹¹.

Organizarea învățământului după principii confesionale, din anul 1862, a fost însoțită de o campanie pentru clarificarea atribuțiilor inspectorilor diecezani, districtuali și locali, ca și ale inspectorului mirean, precizate în circulara din 15 martie 1862. Această reorganizare a fost însoțită de perfecționarea școlilor populare, care deveneau școli triviale, cu trei clase și cu o programă care să permită copiilor interesați trecerea în a patra clasă capitală¹². Școala elementară, denumită și fundamentală, avea 3 clase. Erau obligați să o frecventeze toți copiii între 6-12 ani. Planul de învățământ prevedea studiul religiei, al limbii (citire, gramatică, ortografie, compunere), caligrafie, aritmetică și cântarea bisericească. S-a generalizat metoda intuitivă, din anul 1855, organizându-se cursuri de pregătire a învățătorilor pentru însușirea noii metode. În Banat cursul a fost susținut la Timișoara de Constantin Ioanovici, cu începere din 4 august 1858. În septembrie 1858 a început al doilea curs la Lugoj¹³.

În anul 1862, episcopul Șaguna a introdus în dieceza Sibiului conferințele învățătoresci. După restaurarea Mitropoliei Ortodoxe Române, exemplul a fost preluat și în nou înființata Episcopie a Caransebeșului, care a deținut cea mai lungă și valoroasă experiență în susținerea acestei instituții. Circularele școlare au transmis în fiecare an, de-a lungul a peste două decenii, *Instrucțiuni* pentru

---

¹⁰ N. Bocșan, *Carte și cititori la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai i. Historia”, 21, 1976, p.24-38; C. Velculescu, V. Velculescu, *Livres romains à liste de souscripteur II*, în „Revue des études sud-est européennes”, nr.4, 1975, p.540-544.

¹¹ Circulara din 14/26 februarie 1860.

¹² Circulara din 18/30 ianuarie 1862.

¹³ Ioan Cipu, *Învățământul făgășean*, Lugoj, 1998, p.34; V. Țârcovnicu, *op.cit.*, p.124-125.

organizarea și desfășurarea conferințelor și pentru comisarii desemnați dintre învățători să le conducă¹⁴.

După încheierea compromisului austro-ungar, Episcopia Caransebeșului a fost preocupată de aplicarea Legii școlare din 1868, promulgată de guvernul liberal. Legea Ötvös propune o nouă legătură între biserică și stat, de sorginte liberală, acordând confesiunilor dreptul de a dezvolta un sistem autonom de învățământ primar, statul rezervându-și dreptul de a controla modul cum erau respectate anumite standarde. Circularele școlare transmit învățătorilor atribuțiile ce reveneau inspectorilor școlari de stat în raport cu școlile confesionale spre a preîntâmpina posibilele încălcări ale autonomiei confesionale¹⁵. Circularele școlare din Episcopia Caransebeșului difuzează încă din 1868 o strategie menită să apere și să întărească autonomia confesională în domeniul școlar. Între alte componente, această strategie preciza necesitatea îndeplinirii standardelor prevăzute în legea din 1868 privind frecvența elevilor, salariile învățătorilor, starea edificiului școlii, dotarea acestuia etc. Circularele ilustrează politica Episcopiei Caransebeșului de a menține nealterat caracterul confesional al școlilor românești, de a aplica integral prevederile legii pentru a evita transformarea școlilor confesionale în școli de stat sau comunale¹⁶. În acest context marcat de interesul pentru apărarea caracterului confesional al școlilor primare românești, Episcopia Caransebeșului a acordat conferințelor învățătoresci un rol esențial în creșterea calității învățământului primar românesc, scriind, în circulara din 7 mai 1869, că „numai ele ne vor putea servi de ajutor puternic și sprijin tare al școalelor noastre confesionale în împrejurările cele delicate în care nu au fost școalele noastre niciodată de când există ele”.

Circularele difuzează sistematic manualele pe care Episcopia Caransebeșului le acceptă pentru școlile primare din dieceză, informații privind conscrierea periodică a copiilor de vârstă școlară și consemnarea zilnică a frecvenței elevilor, susținerea examenelor și calendarul acestora, durata anului școlar, introducerea sistemului metric și rolul învățătorilor în acest scop.

Din anul 1875, circularele au început să difuzeze titlurile manualelor interzise de guvern pentru a evita închiderea școlii¹⁷. În anul 1876, a fost promulgată legea *Despre autoritățile scolastice*, care a restrâns unele drepturi acordate autorităților bisericești în materie școlară. Circularele prezintă prevederile legii și competențele comitetelor școlare locale cu privire la administrația școlilor¹⁸.

---

¹⁴ Circulara din 24 iulie 1866.

¹⁵ Circulara episcopului Ioan Popasu, din 1 mai 1869.

¹⁶ Circulara episcopului Popasu din 27 martie 1869.

¹⁷ Circulara din 12 noiembrie 1875.

¹⁸ Circulara din 18 noiembrie 1876.

În paralel cu măsurile luate pentru a preîntâmpina intervenția autorităților împotriva școlilor confesionale, consistoriul Episcopiei Caransebeș s-a preocupat ca școlile să devină focare de culturalizare a comunității. Episcopul Popasu a dispus, într-o circulară, ca în fiecare comună să se înființeze pe lângă școală o bibliotecă, „știindu-se din experiență că mijlocul cel mai bun și mai sigur pentru lățirea și înaintarea culturei între poporeni este înființarea de biblioteci populare, respectiv școlare bine întocmite”.¹⁹

Legea 18 din 1879 a inaugurat politica guvernelor de asimilare prin intermediul școlii, continuată prin legile din 1891 și 1907. În același timp, legile școlare au stimulat modernizarea școlii primare, creșterea rolului învățătorului în societate, îmbunătățirea statutului social și a nivelului de pregătire al învățătorilor. Plasată între cele două tendințe – necesitatea modernizării școlii și nevoia de a conserva caracterul național al școlii prin menținerea învățământului confesional – episcopia a optat pentru aplicarea integrală a legislației. Senatul școlar a supravegheat cu atenție sporită sistemul de școli confesionale pentru a elimina orice pretext de închidere a școlii confesionale.²⁰

Încadrarea tuturor elevilor de vârstă școlară în învățământ și frecventarea sistematică a școlii au constituit o problemă cu care Episcopia Caransebeșului s-a confruntat permanent și care putea afecta caracterul confesional al școlilor primare. Circularele revin mereu asupra acestui subiect, comunicând o serie de măsuri menite să îmbunătățească frecvența școlară.²¹

Cu toate măsurile luate pe plan legislativ și administrativ, mai ales prin legea din 1879, loialitatea învățătorilor de la școlile confesionale față de stat nu a fost la nivelul așteptărilor autorităților. Consistoriul diecezan difuzează apelul ministerului adresat episcopiei, prin care îi cerea să insiste „ca tinerimea să crească în patriotism și în alipire cătră statul ungar, anume sub cea mai aspră răspundere să oprim tinerimea de a purta colori și semne contra unității statului unguresc, precum și de a cânta cântece revoluționare îndreptate contra statului unguresc”.²² În același scop s-au multiplicat apelurile către învățători pentru a frecventa cursuri suplimentare de limba maghiară, organizate de stat în diferite centre pentru aplicarea prevederilor legii din 1879.²³

O serie de circulare au difuzat instrucțiuni privind politica de protecție socială a învățătorilor. Circulara din 12 februarie 1893 a prezentat învățătorilor instrucțiunile ministerului din 1892 privind aplicarea legii XLIII din 1891 pentru pensionarea învățătorilor. De asemenea, prin circulare au fost reglementate

¹⁹ Circulara din 30 decembrie 1877.

²⁰ Ioan Cipu, *op.cit.*, p.45; circulara din 31 decembrie 1870.

²¹ Circularele din 29 iulie 1881, 17 septembrie 1882, 18 noiembrie 1882.

²² Circulara din 7 septembrie 1883.

²³ Circularele din 1/13 iunie 1884, 10 septembrie 1885.

concediile învățătorilor, precizând competențele ce reveneau diferitelor autorități școlare în acest sens²⁴.

Din anul 1896, circularele anunță reactivarea conferințelor învățărești în aria episcopiei, desemnând comisarii însărcinați să conducă aceste conferințe în fiecare district²⁵. În anul 1900, consistoriul a dispus activarea claselor a V-a și a VI-a, ceea ce mărea durata cursurilor în școlile confesionale la șase ani²⁶.

Legea școlară din 1907 a provocat reacția puternică a bisericilor românești, a Partidului Național Român, a întregii opinii publice românești²⁷. Circularele reflectă neliniștea cercurilor ecleziastice cu privire la viitorul școlilor confesionale, ilustrată și prin ezitarea între a rezista la presiunea autorităților sau a aplica integral prevederile legii. Neliniștile au fost provocate de amestecul tot mai mare al autorităților școlare guvernamentale în treburile școlilor confesionale. Circularele transmit instrucțiunile Mitropoliei Ortodoxe Române cu privire la aplicarea legii XXVII din 1907²⁸.

Pentru a preîntâmpina măsurile punitive ale autorităților împotriva școlilor confesionale, Congresul național bisericesc din 9/22 octombrie 1909 a adoptat *Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile populare*²⁹. Circulara episcopului Miron Cristea, din 16 iunie 1910, constata insuficiența cunoaștere a prevederilor regulamentului de către învățători și îndemna autoritățile școlare de la toate nivelurile să aplice fără întârziere acest regulament. Circulara observa că organele parohiale nu acordau suficientă atenție problemelor care priveau „ridicarea școlii noastre confesionale ortodoxe române la înălțimea cerută de cerințele moderne ale educațiunii, de legile bisericești și ale țării”. Episcopia preciza atribuțiile preotului și ale învățătorului în acest scop.

Ca și înaintașii săi, Ioan Popasu mai ales, episcopul Miron Cristea a căutat să extindă spațiul de influență al școlii confesionale la nivelul întregii comunități, transformând școala într-un factor de cultură și luminare. În concepția episcopului Miron Cristea, preotul și învățătorul trebuiau să fie instrumentele luminării la sate, datoria lor fiind „să răspândească în toate privințele lumină în sânul poporului ce-l păstoresc și conduc”. După Sf. Scriptură, el numea preoții și bătrânii poporului „lumina luminii”, cerând preoților să susțină Astra prin toate mijloacele, deoarece era cel mai de seamă ajutor al preoților și învățătorilor în

²⁴ Circulara din 12 februarie 1893.

²⁵ Circulara din 22 mai 1896.

²⁶ Circulara din 24 ianuarie 1900.

²⁷ Liviu Maior, *Politica școlară a guvernelor maghiare față de români*, în "Anuarul Institutului de istorie Cluj-Napoca", XXX, 1990-1991, p.123.

²⁸ Circulara din 12 octombrie 1907.

²⁹ *Regulament pentru organizarea învățământului în școlile populare*, Sibiu, 1909, 55 p.

opera de luminare. În campania de luminare a poporului de rând, în care s-a angajat și școala confesională, una din temele cele mai frecventate a fost lupta împotriva alcoolismului. Circulara nr. 6198 din 1912 avertiza asupra pericolului acestui flagel ce amenința populația, chemând școala să se asocieze în această luptă.

Într-o mai mare măsură decât predecesorii săi, Miron Cristea s-a arătat interesat de înnoirea metodelor de învățământ, care, în concepția episcopului, trebuiau să fie mai practice și mai eficiente. El cerea preoților și învățătorilor să-și însușească „un metod de predare cât mai intuitiv, atât prin citirea de prelegeri model... cât mai ales prin participare la conferințe și cursuri învățărești”, să confere un caracter aplicativ cunoștințelor predate, deoarece prin predare „trebuie trase cuvenitele concluziuni și învățăminte pentru viață, după principiul non scholae sed vitae discimus”³⁰.

Izbucnirea războiului a afectat și școlile confesionale. Episcopia Caransebeșului a luat o serie de măsuri pentru a asigura funcționarea în continuare a școlilor afectate de război prin mobilizarea învățătorilor, prin transformarea localurilor de școală în spitale sau alte edificii militare. Circulara 5223 dispunea începerea anului 1914/1915 la datele stabilite de regulamente pentru școlile care nu au fost afectate sau au fost numai parțial afectate de război. În școlile unde nu existau învățători se numeau suplinitori sau preotul asuma automat și postul de învățător. Pentru școlile rămase fără localuri, circulara recomanda achiziționarea unor localuri adecvate. Pe durata războiului se suspenda școala de repetiție, se renunța la frecvența obligatorie a elevilor din clasele mari (IV-VI), se suspendau concediile învățătorilor³¹. Observând cu temei că războiul produce „date și evenimente de actualitate istorică”, circulara mitropolitului sibian decreta „adunarea datelor din întreaga mitropolie și păstrarea acelor ca material-cronic pentru istoria poporului românesc din această patrie”. Episcopia Caransebeșului a difuzat un chestionar special în acest sens pentru anii 1914/15 și 1915/16³².

Școala și biserica au fost cele două instituții în jurul cărora s-a afirmat identitatea românească în Banat, care au educat conștiința colectivă în spiritul acestei identități, au preparat conștiința națională, au oferit suportul popular inițiativelor naționale din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului XX. Comunitatea rurală a susținut procesul de alfabetizare, progresul instrucției și educației, modernizarea învățământului primar. Stimulată sau uneori împiedicată de politica statului, comuna și-a elaborat o politică și a edificat o tradiție în domeniul școlar, care a fost promovată și de bisericile românești, în acest caz de

³⁰ Circulara din 12 iunie 1913.

³¹ Circulara din 11 august 1914.

³² Circulara din 24 octombrie 1916.

Biserica ortodoxă română, reușind să îmbine exigențele reformelor promovate de stat cu interesele națiunii. Circularele școlare din Banatul montan au ilustrat fidel rolul comunității rurale în dinamica raportului școală-biserică-societate, într-un secol în care procesul de modernizare a școlii a urmat cursul ascendent al modernizării statului și societății. Circularele școlare din Banat surprind acest efort de modernizare, nu lipsit de dificultăți, obstacole, dar, fără excepție, sensul și orientarea lor au fost modernizatoare. Ele ilustrează, practic, parteneriatul dintre statul modern și comunitățile din cuprinsul acestuia în dezvoltarea și modernizarea învățământului primar, în pregătirea populației pentru cerințele statului modern.

Alexandru Vaida-Voevod și problema minorităților (1939)

Prof.univ.dr. GHEORGHE BUZATU,
prof. ELENA ISTRĂȚESCU

În toamna anului 1939, mai precis în timpul guvernului Constantin Argetoianu (septembrie-noiembrie), Al. Vaida-Voevod a prezentat cabinetului regelui Carol al II-lea un amplu raport-analiză privind situația minorităților din Transilvania. Documentul respectiv, dovedind o cunoaștere profundă și exactă a problemei, este publicat integral în anexă¹. Realitățile surprinse și concluziile pertinente formulate atestau în ce grad înalt cunoscutul și experimentatul om politic, fost, în repetate rânduri, ministru sau prim-ministru, parlamentar și diplomat, considera necesar să insiste asupra unor aspecte care aveau să-și releve semnificația lor deplină în acele zile ce precedau nemijlocit dramaticul an 1940 al prăbușirii României Mari, în condiții interne și externe deosebit de complexe, agravate – dacă nu cumva generate – de cel de-al Doilea Război Mondial, aflat în plină desfășurare în Europa. De altfel, la 23 noiembrie 1939, atunci când Constantin Argetoianu a depus demisia cabinetului său, Al. Vaida-Voevod s-a aflat între consilierii regali care au fost audiați de Carol al II-lea în privința nominalizării succesorului premierului (desemnându-l pe G. G. Mironescu), a situației existente și a șanselor României în perspectiva evoluției ostilităților. În chip semnificativ, politicianul a insistat asupra avantajelor politicii externe promovate de București, pe care a calificat-o drept ... „perfectă”².

Este, desigur, locul nimerit în care se impune să precizăm că personalitatea complexă și, îndeosebi, activitatea politică intensă ale lui Al. Vaida-Voevod au reținut, în mod special și necesar, atenția profesorului Ioan Scurtu de-a lungul anilor³. Din opera științifică a istoricului, menționăm numeroase și consistente contribuții care justifică

---

¹ D.A.N.I.C., fond *Al. Vaida-Voevod*, dosar 264, filele 2-17.

² Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. 2, editori Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis-Dorin Ion, București, Editura „Șansa”, 1996, p. 54.

³ Relativ la opera istoricului, vezi Horia Dumitrescu, coordonator, *Omagiul istoricului Ioan Scurtu*, Focșani, Editura DMPress, 2000, 822 pagini.

afirmația noastră⁴. În prezent, în temeiul valorificării prețioaselor note, scrisori și memorii vaideene⁵ și al cercetării recente de istorie contemporană a românilor, incluzând și studiile deja menționate ale profesorului Ioan Scurtu, viața și opera lui Al. Vaida-Voevod sunt binecunoscute și corect interpretate. Pentru acest motiv, natural, nu considerăm necesar să intrăm în detalii. Născut la 27 februarie 1871, după studii preuniversitare la Cluj, Bistrița sau Brașov și universitare la Viena, încununat cu un doctorat în medicină (1899), dr. Al. Vaida-Voevod se impune de timpuriu – în rând cu Iuliu Maniu, Vasile Goldiș ș.a. – între liderii Partidului Național Român din Ardeal, el distingându-se ca publicist și orator⁶. A fost, în două rânduri, deputat în Parlamentul de la Budapesta, situație în care, în contextul prăbușirii Austro-Ungariei, la 18 octombrie 1918, a susținut faimoasa declarație privind despărțirea Transilvaniei de Ungaria⁷. La 1 Decembrie 1918, el a participat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, fiind desemnat vicepreședinte al Consiliului Dirigent, iar în continuare devine ministru secretar de stat pentru Transilvania în guvernele I. I. C. Brătianu și general Arthur Văitoianu (decembrie 1918 - septembrie 1919 și, respectiv, septembrie - noiembrie 1919)⁸. A fost ales deputat în cel dintâi Parlament al României Mari (1919), fiind desemnat prim-ministru al guvernului format de „Blocul” partidelor democratice rezultat după alegeri⁹. Era primul mandat de premier exercitat de

⁴ Vezi, în acest sens, Ioan Scurtu, *Viața politică din România. 1918-1944*, București, Editura Albatros, 1982; idem, *Din viața politică a României (1926-1947). Studii critice privind istoria P.N.Ț.*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1994; idem, *Istoria P.N.Ț.*, București, Editura Enciclopedică, 1994; idem, *Istoria Românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. III, *Carol al II-lea*, București, Editura Enciclopedică, 2001; Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți. 1916-1938*, București, Editura Silex, 1996; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999; Ioan Scurtu, coordonator, *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România Întregită (1918-1940)*, București, Editura Enciclopedică, 2003.

⁵ Cf. Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles. (Însemnări, memorii, scrisori)*, București, Editura Sincron, 1993; Al. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. I-IV, editor Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994-1998.

⁶ Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 251.

⁷ Vezi Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune...*, vol. 1, București, Editura „Silex”, 1995, p. 442-445.

⁸ *Ibidem*, p. 465; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. III, *1918-1933*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 1142-1143.

⁹ Vezi Gh. Buzatu, *Un capitol de istorie politică – constituirea, guvernarea și dispariția „Blocului Parlamentar” (1919-1920)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, tom XIII, 1976, p. 133-146.

Al. Vaida-Voevod în cariera sa politică (1 decembrie 1919 - 13 martie 1920), asumându-și, concomitent, și răspunderea de ministru regal al Afacerilor Externe, iar, în această dublă calitate, va reprezenta cu brio interesele românești la Conferința Păcii de la Paris¹⁰. În continuare, după impunerea demisiei cabinetului său, la 13 martie 1920, vreme de două decenii Al. Vaida-Voevod a desfășurat o bogată activitate parlamentară, la sfârșitul anilor '20 având un important rol în eforturile lui Iuliu Maniu și Ion Mihalache de fondare și consolidare a P.N.Ț. A făcut parte, ca ministru de Interne, din primele două guverne conduse de Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928 - 7 iunie 1930 și 13 iunie - 10 octombrie 1930)¹¹, iar în acel timp a sprijinit acțiunile grupării Garda de Fier¹², de care avea să se apropie în deceniul următor, considerându-se, la un moment dat, ori fiind considerat „nașul” grupării lui Corneliu Zelea Codreanu¹³. Este semnificativ faptul că tot un ministru de Interne național-tărănist, Ion Mihalache, va dispune, la 11 ianuarie 1931, prima dizolvare a Gărzii de Fier¹⁴. Punctul culminant al întregii activități politice a lui Al. Vaida-Voevod s-a consumat în cursul celor trei guverne de factură național-tărănistă pe care le-a gestionat în perioada finală a marii crize economice din 1929-1933 și a dominației P.N.Ț. pe scena politică de la București, mai precis (6 iunie - 10 august 1932¹⁵, 11 august - 19 octombrie 1932¹⁶ și 14 ianuarie - 13 noiembrie 1933¹⁷), în cursul cărora s-a confruntat cu câteva mari probleme interne și externe: marile acțiuni greviste ale petroliștilor și ceferiștilor din ianuarie-februarie 1933, Afacerea Skoda, Planul de la Geneva, raporturile cu U.R.S.S. etc. În 1933, pentru mai multe luni, Al. Vaida-Voevod s-a aflat, după „retragerea” lui Iuliu Maniu, la președinția P.N.Ț.¹⁸. Evenimentul coincidea cu debutul distanțării sale față de Iuliu Maniu, în primul rând ca urmare a aprofundării contradicțiilor dintre cei doi lideri politici, dar și ca rezultat al intrigilor regelui Carol al II-lea¹⁹, care-și pregătea propriul regim de autoritate monarhică. În noiembrie 1933,

---

¹⁰ *Ibidem*; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 122 și urm.

¹¹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1147-1148.

¹² *Ibidem*, p. 932.

¹³ Cf. Gh. Buzatu și colaboratori, *Radiografia Dreptei românești (1927-1941)*, București, Editura FFPress, 1996, *passim*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 53.

¹⁵ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 249-251; Ioan Scurtu, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 306; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 958-963.

¹⁶ *Ibidem*, p. 963-968; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 251-252.

¹⁷ Ioan Scurtu, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 307 și urm.; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 974-995.

¹⁸ Ioan Scurtu, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 313 și urm.

¹⁹ *Ibidem*; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 257 și urm.

Al. Vaida-Voevod s-a retras de la conducerea P.N.Ț., propunând revenirea lui Iuliu Maniu, dar, acesta refuzând, a fost instalat Ion Mihalache în fruntea partidului pentru următorii trei ani²⁰. În ceea ce-l privește, Al. Vaida-Voevod se va îndepărta treptat de P.N.Ț., ajungând, la 25 februarie 1935, să-și formeze o grupare proprie – **Frontul Românesc** – care avea să fie plasată în rândul formațiunilor politice de dreapta de la București²¹, alături de Garda de Fier (reprezentată politic de Partidul „Totul Pentru Țară”), grupul lui A. C. Cuza ș.a. După instalarea și în cursul regimului de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea (februarie 1938 - septembrie 1940), Al. Vaida-Voevod, spre deosebire de Iuliu Maniu, declarat și recunoscut drept un adversar hotărât al experimentului regal, s-a aflat în rândul politicienilor care au salutat și susținut demersurile suveranului. Cum era de așteptat și cum a fost uzul, Al. Vaida-Voevod a fost răsplătit pentru gesturile sale, fiind nominalizat ministru secretar de stat ori consilier regal, iar, cu începere de la 23 ianuarie 1940, președinte al Frontului Renașterii Naționale²². FRN-ul, singura formațiune politică admisă pe atunci în România, era un partid de masă, reunind nu mai puțin de 3,5 milioane de membri activi și, după „reorganizarea” din ianuarie 1940, Al. Vaida-Voevod ajunsese să fie asistat la conducere de Gh. Tătărescu, premierul în funcție, ca vicepreședinte, și de istoricul Constantin C. Giurescu, ca secretar general²³. Au urmat prăbușirea granițelor României Mari și Războiul Mondial, traversate în amărăciune și cu durere de către politicianul care, cândva, se remarcase pe fronturile bătăliei pentru strălucita izbândă de la 1 Decembrie 1918, iar imediat după aceea pentru consolidarea sa internă și internațională. Ceea ce n-a constituit decât preludiul prăbușirii, survenită după ocuparea și sovietizarea țării, politicianul petrecându-și ultimii ani ai vieții, în umilință și izolare, cu domiciliu forțat la Sibiu, unde și-a dat obștescul sfârșit la 19 martie 1950.

Aflat departe de țară, în Spania, inegalabilul ziarist care a fost Pamfil Șeicaru a publicat de îndată, în revista „Chemarea”, la rubrica *Plecați în lumea umbrelor*, un remarcabil portret al politicianului dispărut și din care desprindem aceste linii de forță care l-au caracterizat pe Alexandru Vaida-Voevod – Omul și Politicianul naționalist: „Într-o listă de morți am găsit și numele lui Al. Vaida-Voevod, fără nici un comentariu, ca și când numele acesta nu ne-ar spune nimic, uitând că el este legat de o jumătate de secol din istoria politică a poporului român. În noiembrie [octombrie] 1918, Vaida-Voevod a fost cel care a citit în Camera maghiară declarația de autonomie a

²⁰ *Ibidem*, p. 277.

²¹ Ioan Scurtu, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 344.

²² Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 357.

²³ *Ibidem*.

Transilvaniei, el a înfruntat furia deputaților unguri, el a rezistat loviturilor care i-au fost date cu violența disperării a celor care simțeau că Ungaria milenară a luat sfârșit. Așa a fost în toate împrejurările Al. Vaida-Voevod: curajos până la temeritate, încercând o virilă plăcere să provoace furtuna vrăjmașilor, dând convingerilor un accent de vehemență care adesea depășea obiectivul atacului. Om de mare temperament, impetuos, tenace în puținele porniri personale pe care le-a avut, afectuos în prietenie, integrat, cu toată puterea lui personală, politiciii care îl absorbea și forma rațiunea lui de a fi [...] În fond, Al. Vaida-Voevod era un mare afectiv, de neostenită curiozitate intelectuală, poate unul din puținii oameni politici care se țineau la curent cu literatura și problemele de filosofie. Citea enorm, cu o plăcere de adolescent. Îi plăcea să dialogheze în jurul unei cărți, și bucuros părăsea o aprigă controversă politică pentru a susține o discuție literară. Ceva boem în împărțirea timpului și înclinarea pe care o arăta de a prelungi până noaptea târziu discuțiile, atunci când subiectul îl pasiona [...] Deși de aceeași vârstă, Al. Vaida-Voevod păstra față de Iuliu Maniu o deferență, socotindu-l șeful necontestat al românilor de dincolo de Carpați. Cât de insinuantă a fost acțiunea regelui Carol ca să reușească să sfarme o legătură de prietenie veche de mai bine de patruzeci de ani. Îndelung preparată, cu nuanțată perfidie, lovitura a reușit. Exploatarea unei ambiții? Al. Vaida-Voevod a fost șeful guvernului în 1919-[1920], pe când Iuliu Maniu s-a mulțumit să rămână președintele Consiliului Dirigent; a fost prim-ministru din iunie 1932 până în noiembrie 1933, cu o întrerupere de trei luni, 20 octombrie 1932 - 14 ianuarie 1933, guvernul fiind prezidat de Iuliu Maniu. Al. Vaida-Voevod nu era un ambițios și nici hămesit de onoruri și totuși intriga a reușit. A fost greșeala politică fatală săvârșită de Vaida-Voevod. Cu o dezinvoltură tipică, regele Carol, dacă n-a reușit să-l surpe pe Iuliu Maniu, în schimb, l-a anulat politic pe Vaida [...] După despărțirea de Iuliu Maniu, ceva era surpat în el, părea că i s-a frânt axa de direcție; politic își supraviețuia. Dictatul de la Viena a fost decisiv; despicarea în două a Transilvaniei îi despicasese inima. Ultima oară l-am văzut în 1942. Păstra aceeași vioiciune a inteligenței, dar presimțea apropierea tragediei: revărsarea tumultuoasă a Rusiei asupra Europei, consecință a nebuniei lui Hitler și a nerecunoașterii pericolului rusesc de către anglo-americieni. Cu un gest de om frânt, mi-a spus: «Aș vrea să mor înainte de a vedea prăpădul». Avea atâta tristețe în glas. Și i-a fost dat să moară șase ani după capitulare [la 23 august 1944]. Cumplit destin”²⁴.

²⁴ Pamfil Șeicaru, *Scrieri din exil*, vol. II, *Portrete politice*, ediție I. Opreșan, București, Editura Saeculum I. O., 2002, p. 211-215.

ANEXĂ

Transilvania, partea de dincolo de munți a țării (Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul), formează, sub raport geopolitic, desigur, un ținut dintre cele mai interesante în Europa. Din punct de vedere etnic acest ținut este deosebit de accidentat. Elementul etnic românesc, conform statisticii din 29 decembrie 1930, reprezintă ceva peste jumătate, adică:

57,6% în Ardeal

54,3% în Banat

60,7% în Crișana și Maramureș

Restul sunt minoritari: maghiari, germani, evrei și alții.

Mult mai exact ne orientează însă statistica din punct de vedere confesional asupra proporției și repartizării etnice a populației, considerând că românii sunt toți de religie greco-ortodoxă ori greco-catolică, pe când minoritarii aparțin confesiunilor romano-catolice, reformate (calviniste, unitare) evanghelice (luterane) etc.

Astfel, *greco-ortodoxii români* formează:

27,7 % din populația Ardealului

56,1 % din populația Banatului

36,8 % din populația Crișanei și Maramureșului

Greco-catolicii români:

31,1 % din populația Ardealului

3,6 % din populația Banatului

25,2 % din populația Crișanei și Maramureșului

Procentul minoritarilor după confesiuni se prezintă astfel:

Romano-catolicii maghiari și germani:

În Ardeal - 12,8%

În Banat - 34,2 %

În Crișana-Maramureș - 15,3 %

Calvinii:

În Ardeal	- 15,5 %
În Banat	- 2,2 %
În Crișana și Maramureș	- 12,8 %

Evanghelicii luterani:

În Ardeal	- 7,6 %
În Banat	- 1,5 %
În Crișana-Maramureș	- 1,1 %

Unitarii în total : 2,1 %.

Importanța mozaicilor și a celorlalte fracțiuni confesionale, care se găsesc împrăștiate pe întregul teritoriu de dincolo de Carpați, trebuie analizată separat.

Principalele confesiuni minoritare mai trebuie însă considerate și din punctul de vedere al repartizării lor urbane, rurale și geografice în raport cu așezarea etnică și confesională a populației românești.

Sașii, înconjurați de element românesc greco-ortodox, fiind luterani, în urma acestei împrejurări sunt imuni contra asimilării.

Secuii romano-catolici, calvini, unitari, nu pot asimila români greco-ortodocși și uniți (în România Mare), precum nici aceștia nu-i pot deznaționaliza pe ei, datorită antagonismului confesional.

Greco-catolicii, fiind în județele nordice în mase compacte, au rezistat calvinismului maghiar. Însă precum confesiunea le împiedică maghiarizarea, tot așa ea face imposibilă românizarea maghiarilor calvini, romano-catolici etc.

Tabloul statistic al *elementelor urbane*, sub raportul etnicității confesiunilor, este următorul:

Ardeal: Greco-ortodocșii: 19,8%	Greco-catolicii: 16,6%	Romano-catolicii: 20,7%	Reformații calvini(calvinii): 19,9%	Evanghelicii luterici (luteranii): 11,3%
Banat: Greco-ortodocșii: 16,6 %	Greco-catolicii: 2,9 %	Romano-catolicii 48,1%	Reformații calvini(calvinii): 4,4 %	Evanghelicii luterici (luteranii): 2,2%
Crișana-Maramureș Greco-ortodocșii: 171 %	Greco-catolicii: 16,70%	Romano-catolicii: 24,1%	Reformații calvini(calvinii): 20,8%	Evanghelicii luterici (luteranii): 1,3%

Înainte de a intra în analiza stărilor factice, a relațiilor reciproce dintre minoritari și a situației lor în raport cu statul și neamul românesc, trebuie să ne dăm seama de proporția caracteristică, care există între numărul elevilor claselor primare de neam românesc și a celui de neamuri minoritare.

Copiii de confesiune greco-ortodoxă și greco-catolică, etnici români, reprezentau în 1934-1935 un număr de - 461.173,

iar acei ai tuturor confesiunilor minoritare - 175.681.

Diferența în favoarea elementului românesc - 285.492.

Considerând că elementul român este rural, pe când orașele sunt minoritate, rezultă că, fatal, avantajul proporțional revine minorităților etnice, în privința numărului copiilor care, efectiv, beneficiază de instrucția primară.

Sașii

Sașii au fost colonizați între 1141 și 1161 în diferitele ținuturi ale Transilvaniei, iar în 1213 s-a așezat în Țara Bârsei Ordinul teuton. Diploma regelui Andrei II (Bulla de aur, Freibrief) din 1224 le acordă sașilor privilegii

excepțional de importante economice, financiare, administrative, astfel politice, impunându-le în schimb contribuții și îndatoriri minimale.

Ceea ce așează baza dezvoltării lor în sens solidar și omogen prin veacuri, a întregului popor săsesc, este dispoziția acestui hrisov prin care se recunoaște că toți sașii împreună alcătuiesc un popor, o națiune, atât ca factor etnic, cât și ca entitate de drept public, ceea ce astăzi se exprimă prin „Volksgemeinschaft”. Ca o urmare a acestui privilegiu li se acordă dreptul ca ei singuri să-și aleagă judecătorii din sânul lor, de asemenea preoții.

Comunitatea națională „Volksgemeinschaft” sașii și-au cimentat-o în cursul veacurilor pe baze confesionale și culturale, trecând cu toții din toate ținuturile la confesiunea luterană (pe timpul reformațiunii între începutul și mijlocul veacului al XVI-lea).

De la începutul așezării lor în țară s-au bucurat de bunăstare, datorită privilegiilor, dar și culturii lor înaintate și sânguinței lor metodice și ordonate. Ei n-au renunțat niciodată să-și susțină cu cea mai mare îngrijire și cu orice jertfe școalele.

Vechimea și nivelul culturii lor se poate caracteriza mai intuitiv prin faptul că în bisericile lor se găsesc până și în zilele noastre peste 100 de clopote din veacul al XV-lea.

Organizarea disciplinată a breslelor săsești de odinioară și a autonomiei administrative a contribuit, de asemenea, mult la închegarea solidarității lor naționale pe baze reale democratice, datorită metodei ca prin selecționarea valorilor biologice să pună în practică principiul aristocrației talentului și caracterului.

La 1444 a hotărât capitulul ecleziastic al Țării Bârsei ca pe viitor să poată fi aleși de preoți numai absolvenți ai școalelor înalte. Numeroși sași au obținut în decursul veacului al XV-lea titlurile de magister și baccalaureus și mulți dintre aceștia au funcționat ca profesori la universitățile străine (Viena, Cracovia etc.).

În cadrul unității poporului, fiecărui ins îi era liberă ascensiunea pe scara ierarhiei sociale. Honterus, marele reformator, a fost fiul unui maestru tăbăcar. Guvernatorul Ardealului sub Maria Terezia și Iosif II, baronul Samuel Bruckenthal, a fost fiu de țăran – spre a nu numi decât două personalități proeminente. Stările și practicile sociale au rămas aceleași până astăzi. Astfel la sași se întrețes toate clasele sociale: din familii de țărani și meseriași se ridică clasa intelectuală, iar fiii de intelectuali reiau adesea meseria bunicilor, consacrând astfel în mod firesc comunitatea națională din generație în generație, liberă de orice orgoliu de parvenitism ciocoiesc.

Ceea ce privește absorbirea etnică a sașilor, ea se prezintă ca o idee cu totul iluzorie și orice tentative de românizare a unor plutonieri hiperzeleși ca o absurditate.

Șvabii

Șvabii au suferit mari pierderi etnice, datorită maghiarizării cu ajutorul bisericii romano-catolice. Cum în Banat aproape totalitatea minorității romano-catolice (34,8%) o formează șvabii, greco-ortodocșii români împreună cu sârbii (56,1%) sub raport confesional nu sunt în stare să-i asimileze. Nici greco-catolicii – minoritate în Banat.

Maghiarii au dispus de preoți romano-catolici etnici maghiari și șvabi maghiaroni devotați misiunii lor maghiarizatoare în sânul șvabilor. Preoți romano-catolici români nu există dincolo de munți. Astfel, ideea (Vasile Goldiș) ca prin crearea de preoți romano-catolici români care pe calea unui procedeu lent și plin de tact să imite pilda maghiară, infiltrând românismul în masele șvăbești, rămâne iluzorie.

Maghiarii

Pe timpul feudalismului, până în 1848, cele trei națiuni din Ardeal, sașii, secuii și ungurii, dispuneau de diferite privilegii. Nu erau națiuni în sensul etnic, ci în sensul de entități de drept public. De unguri se țineau toți aparținătorii claselor nobilitare fără deosebire de apartenența etnică, de la magnatul cel mai bogat până la ultimul nobil (moșnean, răzeș) maghiar, român, german etc.

Iobagii maghiari, români, nemți, nu făceau parte din națiunile privilegiate. Fiind românii mai numeroși, iobăgia apăsa mai greu asupra majorității lor.

Antagonismul dintre sașii luterici și maghiarii romano-catolici, calvini și unitari, de o parte, și între români, de altă parte, era mai accentuat în urma heterodoxiei care-i separa. Acestei împrejurări i se datorește conservarea naționalității române pe timpul când ortodoxismul nu era recunoscut ca confesiune recunoscută de stat (religio recepta) și când conștiința națională în înțelesul modern nu exista nici în sânul românilor, nici în sânul maghiarilor.

Luptele fratricide între maghiari, în epoca reformatiei, au fost determinate în mare parte de factori sociali și economici. Aceste lupte interne au dăinuit și pe timpul contra-reformatiei efectuate de politica habsburgilor. Nici după pacea de la Westfalia (1648) ele nu s-au stins integral. Tendințele reformatorice însă, datorită simțului social înalt al împărătesei Maria Terezia și reformelor imperialiste cu substrat democratic, încercate de Iosif II, în interesul consolidării monarhiei prin regimul „absolutismului luminat”, au trezit conștiința națională a tuturor popoarelor din Imperiul habsburgic.

Rezistența maghiarilor, opusă la început tentativelor împăratului de a le frânge preponderența ce o datorau privilegiilor de care dispuneau, a culminat, după o dictatură (de două generații), în Revoluția din 1848. L. Kossuth, dându-și seama că între timp ideea națională democratică domina epoca și stăpânea sufletele majorității patrioților maghiari, copleșind resturile solidarității feudale, a reușit să închege întreg neamul maghiar, peste interesele de clase sociale, înălțându-l și deasupra deosebirilor confesionale.

Tradiția acestei solidarități naționale a rămas, aplicată în viața politică a Ardealului, puternic susținută de toate guvernele de la 1868.

Transilvania era bastionul de apărare a existenței Ungariei milenare. Au încercat guvernele șoviniste maghiare unificarea administrativă, impunând un centralism și mai strașnic de cum fusese practicat de absolutismul austriac. Au eliminat din manualele școlare și din limbajul juridic și administrativ până și denumirile istorice geografice ale regiunilor.

Toate ucazurile centraliste au rămas infructuoase. Marele principat „Transilvania”, giuvaerul coroanei Mariei Terezia, a fost șters de pe harta politică a Ungariei și 60 de ani s-au trudit șoviniștii miopi maghiari să elimine până și din limbajul cotidian cuvintele Transilvania, Ardeal și Banat.

Viața s-a dovedit totuși mai puternică și decât hârtia, și decât temnițele, și decât baionetele. Nici măcar la populația maghiară nu au reușit să stârpească regionalismul – decât bineînțeles în sensul solidarizării desăvârșite a maghiarilor transilvăneni cu cei de dincolo de dealul Craiului. Această comunitate de solidaritate națională era forța Ungariei. Ea se datora la maghiarimea din slovacime și la cea din Transilvania și Banat, mulțumită privilegiilor puse la dispoziția acestei maghiarimi pe toate căile, prin favoruri administrative, economice, financiare și culturale, ținând cont de elementul de baștină maghiar al regiunilor respective.

Sașilor și secuilor din Transilvania, guvernele din Budapesta le ofereau toate avantajele pe care le are la dispoziție oricare stat.

Continuitatea politicii de favorizare și întărire a acestor elemente „alcătuitoare de stat” a făcut cu putință Ungariei dominațiunea maghiară în Ardeal în contra elementului românesc.

Secuii, sașii și maghiarimea orașelor, cât și diaspora maghiară rurală neutralizau și paralizau forța elementului românesc și împiedicau accelerarea evoluției lui economice, culturale și politice. Astfel, de la 1867 până la 1918 s-a consolidat o desăvârșită conștiință națională mai dâră decât în trecut în sânul maghiarilor ardeleni. Această conștiință nu mai era afluxul nelămuritului instinct de conservare, nici o văpaie de românism naționalist (ca la 1848), ci ea izvora din clara recunoaștere a primejdiei valahe.

Sfatul lui Szechenyi că „noi maghiarii suntem atât de puțini, încât chiar și paricidului trebuie să-i iertăm păcatul”, a fost și este aplicat în viața etnică

politică maghiară. (Contele Ștefan Bethlen, fost prim-ministru al Ungariei, pe când era deputat în Camera din Budapesta, la 1914 a declarat: „Aceste două popoare, românii și ungurii, nu pot stăpâni împreună Transilvania. Ori vom reuși să-i maghiarizăm pe români, în care caz putem salva Transilvania pentru unguri, ori, dacă nu vom reuși, vom pierde Transilvania”).

Important rol joacă și conștiința sădită în sufletele maghiare de multe generații, că ei sunt națiunea cuceritoare a Panoniei și a Ardealului, astfel cu drept cuvânt un adevărat „Herrenvolk”.

Pe dezbinări confesionale între maghiari, atât de ușor de înscenat pe vremuri de politica machiavelismului habsburgic la popoarele primitive, nu se poate conta în zilele noastre în favorul unei politici românești serioase de stat. Romano-catolicii dispun de o organizație atât de perfectă și rezistentă, încât chiar și Bismarck a pierdut partida în „Kulturkampf”, iar Mussolini a recunoscut avantajul de a-și face compromisul cu Hitler (recunoscând statul papal).

Calvinii sunt maghiarii „cu ceafa groasă” („vastagnyaku kálvinisták”), adică cei mai dârzi și recalcitranți maghiari. Porecla le-a rămas de când contrareformația dictaturii militare habsburgice îi spânzura pe calvinii fanatici și le tăia capetele, fără a-i fi putut împlânzi.

Unitarii au puternic sprijin în coreligionarii lor din Anglia și America, în măsură poate și mai mare decât calvinii.

* * *

În fața situației externe și a intereselor bine pricepute ale neamului și țării românești, ce este de făcut în chestia minorităților?

Considerând că în cererile lor anexate nu se găsesc puncte proeminente de ordin de drept public care ar face cu neputință o soluție a plângerilor, 80 % din revendicări s-ar putea acorda. Aceste revendicări sunt gravaminele de ordin administrativ, cultural-școlar și economic.

Cele administrative depind de tactul organelor conducătoare și de disciplina care trebuie impusă organelor în subordine, prefecți, pretori, notari, jandarmi etc. Respectarea administrației interne confesionale este un drept recunoscut de stat pe seama cultelor minoritare, de asemenea dreptul lor asupra instituțiilor școlare. În cadrele administrației interne bisericesti întrebuințarea limbii materne este recunoscută. Rămâne de cântărit dacă și în ce măsură s-ar putea admite folosirea limbii majorității locuitorilor minoritari în viața comună rurală. De asemenea, dacă nu ar fi oportună arondarea unui teritoriu administrativ în secuime, în cadrul căruia să se satisfacă proporționalități etnice maghiare, referitor la numărul funcționarilor și să se

admită în instanțele inferioare pe lângă întrebuintarea limbii statului și întrebuintarea limbii maghiare facultativ.

Înlesnirea organizării economice a țărănimii minoritare este un interes de stat românesc. Țăranul preocupat de munca sa și bine situat nu devine nici rebel, nici nu se pretează la comploturi iredentiste. Elementul românesc conlocuitor numai profita ar putea, prin pilda inițiativei și organizării asociației de agricultură a cooperativelor minoritare etc. Astăzi el așteaptă totul de la stat și de la funcționarii statului.

Statul, prin guvernele sale, ar putea, invocând inițiativa și munca hărniciei particulare a minoritarilor, să trezească masele românești din inerția și tembelismul lor. (Adevărat că țăranul român fizicește e slab, fiind subnutrit, standardul lui nu poate fi ridicat, cât timp preferă regimul vegetal cu care s-a obișnuit în decursul multor generații, datorită posturilor. Acestea au în nenumărate cazuri ca urmare dilatație și catar de stomac etc. și în consecință subnutrirea organismului).

A le stânjeni ori a le opri organizațiile economice și a continua cu încercări de a-i sărăci pe minoritari (cum au procedat în secuime unii notari comunali și funcționari fiscali), ar echivala cu o crimă de stat. Căci, cu cât mai mulți șomeri de orice limbă și lege, cu atât mai mulți bolșevizanți și cu atât mai grele sarcini, nu numai financiare, dar și morale și politice pentru țară.

Organizarea soluției

În decursul tratatelor s-a reușit să se creeze o despicare în 5 organisme a minorității maghiare, tratând cu capii celor trei confesiuni, cu prezidentul organizației lor economice și cu conducătorul vieții culturale literare maghiare. Fiecare și-a depus dorințele în memoriile alăturate. La obiecțiunea mea, că unele dintre acestea sunt prea exagerate și nu vor putea fi admise, ei au răspuns că și ei sunt convingeți de greutatea situației, însă s-au simțit datori de a cere mai bine mai mult, spre a putea dobândi suficient pentru satisfacerea minimală a exigenței opiniei lor publice.

După ce fiecare dintre acești 5 domni, în numele organizației în fruntea căreia stă, ar primi și semna textul definitiv al aranjamentului, acesta ar trebui consacrat prin un jurnal al Consiliului de Miniștri.

Acest statut s-ar putea numi „concesiuni statutare”, iar regulamentul de aplicare i-ar servi ca întregire. Din considerații practice s-ar putea admite ca un comitet compus din acești 5 domni să poată lua oricând contact direct cu primul-ministru, care ar dispune și ar controla aplicarea concesiunilor statutare pe târâm, organizând un secretariat de stat ori un resort sub conducerea lui personală, ca organ executiv.

Reprezentanții maghiarilor – evident și la sfatul Budapestei, s-au arătat relativ concilianți. Astfel episcopii lor: Vorbuchner (romano-catolic), Vasarhelyi (calvin), Varga (unitar), precum și prezidentul „Reuniunii Agricultorilor Maghiari”, dr. Paul Szasz, și contele Nic. Banffy au participat cu mult zel și în repetate rânduri la discutarea problemei minoritare, expunându-și doleanțele.

Fiind partidele dizolvate, ei și-au asumat locul de adevărați reprezentanți ai minorității maghiare.

După acest rezultat, ar fi o mare greșeală tactică ca pe viitor să fie admiși domni dintre foști deputați la continuarea acestor tratative. În mulțimile maghiare, atmosfera acestora nu este favorabilă.

Mai trebuie considerat că, după ce foștii parlamentari români – între ei chiar și individualități de valoare recunoscută și de prestigiu moral – se simt mai desconsiderați de cum ar cere situația regimului nou, ar face o impresie penibilă, asupra românilor în general și a celor de dincolo de munți îndeosebi, admiterea unei situații oarecum privilegiate pentru foștii profesioniști politicieni maghiari.

Germanii (sașii, șvabii)

Sașii luterani, uniți cu șvabii romano-catolici se arată recalcitrați. De când cu Anschluss-ul, nu s-au mai prezentat spre a discuta. Totuși ar trebui să li se admită „Volksgemeinschaft-ul”, dezbrăcând însă această noțiune de orice conținut de drept public.

„Vecinătățile” (Nachbarschaften) reprezintă garanția menținerii ordinii civilizate în comunele rurale și împreună cu instituțiile lor culturale și economice se întemeiază pe drepturi și obiceiuri recunoscute de statul român, care nu ar putea fi distruse, fără a sugruma însăși viața acestui popor ordonat, dar închistat în tradiția, limba, confesiunea și instituțiile sale strămoșești.

Persecutarea și nimicirea lui nu ar corespunde unui interes de stat, căci precum în trecut poporul românesc în vecinătatea săsimii a profitat din pilda culturală, economică etc. dată de ea, tot așa va putea profita și pe viitor până ce pe încetul, datorită frigidității femeilor, sașii vor dispărea tot mai mult, ocupând locul lor români.

În ce privește tratativele – înainte de Anschluss - grupul Fabritius – sfătuitor Hans Otto Roth –, Hedrich, Wolff au discutat și predat un memoriu conținând revendicările lor. Domnii au stăruit ca să nu se discute decât cu organizația condusă de dl. Fabritius.

Această dorință de ordin tactic – care însă acoperă anumite dedesubturi – au acceptat-o pro domo, pe lângă condiția că vor izbuti să fie recunoscut de

valabil acordul pe care am reuși să-l stabilim și din partea grupului Gust-Bonfert.

Cu ocazia ultimelor alegeri județene și comunale, ambele organizații au participat cu liste separate. Rezultatul pe țara întreagă (Basarabia, Bucovina, Ardeal, Banat), a dat o majoritate listei Fabritius, totuși nu atât de preponderentă, încât grupul Gust-Bonfert să nu cadă destul de greu în cumpănă.

Cauza adevărată a conflictului între ei este râvna vechilor conducători ai vieții politice, economice și culturale săsești de a-și conserva situațiile și avantajele sub conducerea foștilor deputați, care l-au acceptat în urma sugestiei primite din Germania pe dl. Fabritius ca Führer.

Tinerimea s-a grupat în jurul domnilor Gust, Bonfert etc. (avându-l pe Brantsch ca sfătuitor), stăruind să se facă loc în toate funcțiile de conducere elementului tânăr.

Ca program și tactică deosebirea nu este esențială între aceste două grupuri. Ea se caracterizează prin interpretarea noțiunii de „Volksgemeinschaft”.

Pe când grupul Fabritius îi dă interpretarea mai mult în sensul nuanței unei noțiuni de drept public și totodată de unitate de rasă, germanismul integral, pe atunci grupul tinerilor susține „Volksgemeinschaft”-ul ca o măsură de ordin practic-organizatoric, spre a se încadra politicește ca un cerc mic german în cadrul cercului mare al “Volks-gemeinschaft”-ului statului etnic românesc, rămânând bineînțeles în privința culturii și rasei o diaspora a „Volksgemeinschaft”-ului universal german.

Sașii cer ca și pe viitor, prin Ministerul Cultelor și Instrucției Publice, să poată primi ca în trecut ajutoare de la co-religionarii lor din străinătate.

Mai curând ori mai târziu vor veni desigur și maghiarii cu cereri similare.

Acordarea acestei dorințe are avantajul publicității și asigurarea putinței controlului statului asupra întrebuințării fondurilor. Totodată ar oferi un mijloc paleativ contra subvențiilor clandestine, menite să servească scopuri politice, pentru că putând să intre „Rentenmark-ul” la lumina zilei în țară, marca subvențiilor negre va pierde cursul de favoare al fructului oprit.

Mai pledează pentru acest mod de procedare și experiența veche: cei care împart fonduri secrete peste granița țării lor devin curând indispuși prin stăruințele incontrollabililor bărbați de încredere, al căror apetit crește „en mangeant”.

Mănuitorii fondurilor primite în public ajung repede la învinuiri reciproce, râvnind fiecare să-și valideze influența în favoarea clientelei sale pe contul celorlalți.

Slăbiciunile omenești sunt cele mai ieftine și infailibile garanții ale siguranței statelor în contra complotiștilor.

* * *

Odată aranjată pacea cu minoritățile maghiare și germane, vor trebui aplicate anumite metode, spre a le încadra aceste grupuri etnice organic în viața de stat, transformându-le în elemente constructive, serviable României.

Credite largi vor trebui oferite organizațiilor lor financiare și economice, înlăturând – datorită cametei mai ieftine – capitalul din străinătate. Debitorul își prețuiește mai presus interesul ce-l leagă de creditor decât visurile sentimentale. Funcționarul minoritar se gândește la familie și leafă în fața ispitei de a face pe frondeurul.

* * *

Culorile roșu-albastru sunt vechile culori ale orașelor săsești. Ele nu au nimic comun cu culorile Germaniei ori Prusiei. Dacă stegulețe cu aceste culori se arborează alături cu stindarde naționale românești, supără oare prestigiul statului român?

Simbolurile care exteriorizează o idee, o credință ori un sentiment își au marea lor valoare etnică, politică, tradițională. Când micul bicolor săsesc se adăpostește la umbra marelui tricolor românesc, simbolizând că tradiționalismul acestei nații „circumspecte și prudente” se închină ideii românești de stat, supunându-se ei, se dă satisfacere lealității acestui popor, făcându-i posibil ca să arboreze cu drag culorile statului, fiind ele și ale lui. (Această părere se referă la sași. Șvabii și restul nemților din țară nu au nimic comun cu bicolorul săsesc).

Nu prin pălăria lui Gesler, ci prin toleranță înțelegătoare se cucerește recunoștința inimilor colectivităților. Precum în viața indivizilor, astfel și în viața națiunilor „ura nu dă sfat bun”, iar răzbunarea nu consolidează ci distruge.

Latura delicată a soluționării problemei minorităților etnice în Transilvania (Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș) o reprezintă **problema românească** a acestor ținuturi. Sub raport etnic, social, economic, ba chiar și cultural, fiecare naționalitate din aceste ținuturi a avut o evoluție deosebită în trecut. Ba până și considerând tipurile umane din punct de vedere antropologic, psihologic și al temperamentului, ele sunt diferențiate. Unificarea lor nu se poate nici improviza, nici trece pe același calapod. De aceea s-a răzbunat greșeala politicianizării pripite pe cale administrativă sub pretext de unificare.

Fiind insuficient studiate problemele în fața cărora totalitatea acestor neamuri îl pune pe legiutor și pe bărbatul de stat, graba a stricat treaba.

Populația a fost folosită de cobai de experiență a ignoranței guvernamentale, schimbându-se între 1924-1935 de șapte ori metodele aplicate prin reforme administrative, politicianiste, legiferate unele pe cale „parlamentară constituțională”, altele pe cale de decrete-legi, jurnale de consilii de miniștri ori decizii ministeriale.

Veșnica instabilitate a creat un haos administrativ anti-unificator și o indispoziție sufletească accesibilă curentelor extremiste. Numai stărpirea vechiului politicianism și împiedicarea înlocuirii lui printr-un neo-politicianism va putea imuniza viitorul contra contaminării trecutului.

Considerând viitorul țării, problema dificilă transilvăneană nu se va putea remedia decât ținând seamă de formula: **„Suma potențialului românesc în Transilvania trebuie să echivaleze cel puțin cu suma potențialului minoritar”**.

De altcum, fiecare concesiune în favorul întăririi minoritarilor ar însemna o slăbire a românismului și în consecință a interesului statului român. Zadarnic s-ar face progrese în restul țării, dacă dincolo de munți elementul românesc ar rămâne staționar, pe când minoritățile autohtone ar progresa. Căci interesele statului și ale etnos-ului românesc în acele părți, numai forța intrinsecă a poporului român din partea locului le poate asigura și nu măsuri polițiene administrative excepționale. Acestea pot să-și producă efectul efemer în anumite situații anormale.

Permanentizarea lor, mai cu seamă la marginea țării, nu ar corespunde însă rezonului de stat. Elementul minoritar pe întregul teritoriu transilvănean reprezintă 42,3 %, cel românesc 57,7 %. Deosebirea procentuală în favorul românilor este în realitate întrecută de superioritatea minoritarilor, fiind aceștia în preponderență ca element economic, social, urban etc.

Presupunând, dar neadmițând că diferența numerică românească de 15,5 % ar însemna o egalizare reală a românismului transilvănean cu potențialul totalității minoritare, formula potențialului minoritar, raportat la cel românesc, ar fi:

$$\begin{aligned} M \text{ (minoritar)} &= 42,3 \times (A + B + C + D + E \text{ etc.}) = \\ R &= 57,7 \times (a + b + c + d + e \text{ etc.}) \end{aligned}$$

A,a = element urban; B,b = stare culturală

C,c = bunăstare economică; D,d = standard social

E, e = solidaritate interconfesională etc.

Îndată ce, datorită concesiunilor pe care minoritarii le-ar obține în interesul păcii interne – sub presiunea constelației externe – formula se va schimba în favoarea lor, astfel:

$$M = 42,3 \times (A + B + C + D + E \text{ etc.})!$$

Spre a putea rezista prin sporirea elementului urban românesc, A), progres cultural, B), bunăstare economică, C), standard social ridicat, D), solidaritate interconfesională, E), etc., elementul românesc, în concurență neîntreruptă pe tărâm pentru superioritatea românismului în Transilvania, va trebui formula R modificată pe cale de instituții și dispoziții de stat astfel încât potențialul să i se ridice cu 73 % față de potențialul formulei M.

Legiitorul nu e permis să piardă nici un moment din vedere că, în Transilvania, bogăția funciară urbană este în mâinile minoritarilor. De asemenea, cea bancară. (Sucursalele băncilor liberale, departe de a face operă constructivă românească, au stăruit și stăruie să înlăture din calea concurenței nu băncile minoritare ci cele românești de baștină).

Resturile proprietății mari, peste 90 %, se găsesc în proprietatea minoritarilor, de asemenea industria și comerțul. Românii intelectuali băștinași sunt norocoși, dacă pe cale de intervenții mai ajung și ei la câte un post de funcționar.

Funcționarii aduși din Vechiul Regat se obișnuiesc, durere, numai în cazuri excepționale cu stările din Transilvania, majoritatea dintre ei pun totul în mișcare spre a fi transferați ori în capitală, ori urmând unui simț de nostalgie după regiunea lor de baștină, în ținutul lor de origine, vânzându-și casele la minoritari.

Excepție fac numai câțiva români fanatici și cei care, căsătoriți cu minoritare, se simt în Transilvania la ei acasă. E regretabil că pilda lor găsește imitatori și între transilvăneni.

I. I. C. Brătianu, spre a sili Transilvania în patul lui Procust al politicianismului liberal, le-a creat transilvănenilor reputație de regionaliști, insinuând că stăruințele lor pentru administrația descentralizată ar izvorî din tendințe separatiste.

Vintilă Brătianu a distrus organizația financiară de stat, desființând garda financiară, cărțile de stat, încasarea impozitelor prin notari comunali etc. A distrus însă și organizația bancară românească de dincolo de Carpați, crezând că prin întronarea finanței liberale în Transilvania va izbuti să facă toată populația tributară atât bancocrației liberale, cât și politicianismului partidului său.

Profilul a fost precar, întrucât Partidul Liberal, afară de indivizii râvnitori de rapidă îmbogățire și de sperțari – onoare rarilor excepții – nu și-a putut atrage cadre solide și reale în Transilvania. Urmarea acestei politici a fost o pierdere incalculabilă pentru ideea de stat român și pentru elementul românesc, fiindcă a sporit beneficiul minoritarilor...

* * *

Barițiu reproduce în *Istoria Transilvaniei* părți din proiectul prezentat împăratului de generalul Caraffa care fusese trimis de Leopold I, comandantul, de a încorpora Transilvania în Imperiul habsburgic.

Din propunerile acestui proiect o parte mare fu adoptată și aplicată de către cabinetul din Viena la reorganizarea și guvernarea acestei provincii.

Între multe alte detalii, Caraffa recomanda ca principii de bază: „Împăratul Leopold I, ca domnitor absolut, trebuie să ia Transilvania imediat în potestate și Domnia Sa absolută prin ajutorul unei științe de stat, care să fie adevărat capodoperă a artei subtile de stat (ein Meisterstück der subtilsten Staatskunst), prin urmare să apuce o cale ce se poate caracteriza prin două cuvinte latinești: Timor et amor, adică temerea să li se inspire prin armată, iubirea să li se arate prin clemență și bunăvoință, care împăratului îi este înăscută...”

„.....să fie înlăturată orice acțiune care ar fi de natură a răci inimile locuitorilor...”

„... Absolutismul să respecte legile, datinile, din cauză că ar fi foarte rău a smulge guvernarea țării cu totul din mâinile ardelenilor și a o da în mâinile germanilor”.

* * *

Pentru paralizarea oricărei acțiuni de a trezi nemulțumiri, se cere schimbarea metodelor politicianiste din trecut.

Remediul este o administrare civilizată și înțeleaptă. Indiferent ce concesiuni și în ce măsură s-ar acorda minorităților, dacă elementul românesc de baștină dincolo de munți va putea beneficia cel puțin în aceeași măsură de condiții care să îi cimenteze forța de rezistență și să-i întărească progresul economic și cultural.

Unificarea trebuie să evolueze conform metodelor și practicilor engleze aplicate în țara lor și în colonii. După lichidarea partidelor, minoritarii, și chiar mai mult decât aceștia, populația română din Transilvania așteaptă stărpirea politicianismului cu încredere și nădejde în Majestatea Sa, Regele, fiind în tradiția acestei populații dorința: „Împărate, fă dreptate”.

Alex. Vaida Voevod

D.A.N.I.C., fond Al. Vaida-Voevod, dosar 264, f. 2-17.

Un concept de carte domnească de liberă trecere – din 1659 (7167) iulie 13 – a unui sol al lui Mihnea al III-lea

Prof.univ.dr. MARCEL-DUMITRU CIUCĂ

„N-ai carte, n-ai parte”¹, o realitate a vremurilor trecute de care oamenii țineau cont și care îi făcea să-și păstreze cu sfințenie documentele de moșie. Uneori, pentru a le face să fie mai rezistente, le lipeau pe spate, cu cocă de făină, vreo foaie sau un alt document găsit ca nefolositor. Astfel au ajuns până la noi atât documentele pe care aceștia doreau să le protejeze cât și cele folosite ca întăritură, care altfel s-ar fi aruncat sau, oricum, nu li s-ar fi acordat o atenție prea mare².

Întocmai s-a întâmplat cu documentul din 16<50> (715<8>) ianuarie 18, prin care Stanciul și nepotul său, Manea, fiul Paraschivei din Băleni, au vândut fiinului lor, Radu, 80 de stânjeni de moșie cu 5000 ughi³, care, pentru a rezista

¹ Asupra dublului înțeles al acestui proverb (carte=act de proprietate și carte= învățătură), vezi Iuliu A. Zane, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și similituri*, vol.V, București, 1900, p. 141-142.

² Uneori, acestea din urmă prezintă pentru noi un interes mai mare decât celelalte. Procedul este întâlnit și la constituirea scoarțelor unor cărți sau manuscrise vechi. Pentru acestea vezi: D.P. Bogdan, *Despre codicologie. Începuturile și dezvoltarea codicologiei*, II, în „Revista Arhivelor” nr.2/1966, p. 49-66; G. Nussbächer, *Tipărituri sibiene necunoscute de pe la 1600*, în „Revista Arhivelor” nr.1/1966, p. 112-118; Al. Rusu, *File dintr-un manuscris medieval descoperite în coperta unui registru*, în „Revista Arhivelor” nr.1/1958, p. 265-266.

³ Documentul, fiind inedit, dăm în continuare textul său: „+Scris-am iu Stanciul cu nepotu-miu Manea, feciurul Paraschivii ot Băleani al nostru zapăs la mână finu nostru Radului, cum să știi că i-am vândutu ocena dă partea nostru, stânzeni 80, deareptu bani gata 5000 uchi, dă a noastră bunăvoe și știrea a tuturor megiașulur și a fraților dă ocină. Și cându am scris acistu zapis fost-au mulți omini buni și mărturii: Crăciun spătar i Calin ficir lu Lazar i brat Vladul i Simion Sărbul ot Copeceni, Chiriir postelnic i popa Stan dă acolea i Nan roșu ot Copocini i Aizai ot Voinești i Vintilă ot Suseni i Paicu ot Suseni.

Și am scris iu Caloina zugraf ot Tărgoviștea. Pis meseață ghenar 18 dnia, văleat 715<8>.

Și pântru pecetea ne-am pos degeteali.

+ Stanciul

+ Manea”. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), Colecția Achiziții Noi, doc. MMDCCLXII/20, orig. (32x19 cm), filigran, rupt la

timpului, a fost „întărit”, lipindu-i-se pe spate un concept de carte domnească din 1659 (7167) iulie 13, prin care domnul Mihnea al III-lea porunceă slujitorilor și țăranilor ca să lase pe Emerza beiu cu însoțitorii săi să treacă la Silistra⁴.

Cum a ajuns conceptul domnesc în mâna acestor oameni din Băleni⁵, nu se poate ști cu certitudine⁶. Dar putem presupune că „vinovat” de sustragerea din cancelaria țării a conceptului de carte de liberă trecere a fost un Mihail logofăt din Băleni. Acesta, între anii 1642 și 1652, a scris o serie de zapise pentru vânzări sau zalogiri de moșie în Băleni⁷, pe care a făcut și note tergal referitoare la conținutul lor. La 1668 era logofăt în cancelaria domnească și, în această calitate, a scris un răvaș domnesc⁸. La 1676 a scris o carte a lui Duca voievod pentru Grăjdan pitar al doilea.⁹ Mihail logofăt avea moșii la Băleni și Suseni pe Răstoacă. Pe la 1655 el era căsătorit cu Stanca, fiica lui Radu Potlogeanu din

---

îndoituri, restaurare recentă; locul la cifra unităților de la an este rupt, se vede foarte puțin din ea. Vezi fig. 1.

⁴ După dezlipirea lor, documentele au fost restaurate și cel de al doilea a căpătat cota: Colecția Achiziții Noi, doc. MMDCCLXII/20 a, stând în continuare la un loc cu primul, așa cum au stat trei sute de ani. Vezi fig.2.

⁵ Aceștia nu credem că fac parte din cunoscuta familie de boieri „Băleni”, din care este bine cunoscut Gheorghe Băleanu, fost mare vornic al Țării de Jos în vremea lui Mihnea al III-lea – dregătorie înființată de către acest voievod (pentru Gheorghe Băleanu vezi la N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 116-117); Paraschiva din Băleni, menționat mai sus, nu poate fi Paraschiva armașul din neamul Bălenilor, menționat la 1611 (Șt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, I, București, 1913, p. 290). Aceasta și pentru faptul că în loc de pecete pun degetul, ceea ce indică niște oameni nu de condiția boierilor Băleni.

⁶ Scrisul conceptului se deosebește de cel al originalului, după cum se vede și din fotografiile lor. Pe spatele documentului original se află notat: „Zapisul Stanciului preaste toată moșia”; „Cin stâneni preste tot, de la trei zapise, 185, cin cup<no> ughi <60>”. Aceste note sunt făcute de către gramaticul celui de al doilea document, după cum se vede din asemănarea scrisului, și se pare că el știa mai multe lucruri despre moșia vândută, decât scrie în documentul original, căci din ele reiese că moșia s-a vândut în trei rânduri, având în total 185 de stâneni. După lipirea celor două documente, cel de al doilea cu scrisul spre interior, gramaticul a trecut pe spatele acestuia notele de mai sus.

⁷ D.A.N.I.C., Colecția Achiziții Noi, MMDCCLXII/12, 14, 17, 19, 21.

⁸ Numele lui nu apare în text, dar după grafie se vede că a fost scris de mâna lui Mihail logofăt (D.A.N.I.C., Colecția Achiziții Noi, MMDCCLXII/29, original).

⁹ De asemenea, în carte nu apare numele lui ca logofăt al cancelariei, dar după grafie aceasta a fost scrisă de el (D.A.N.I.C., Colecția Achiziții Noi, MMDCCLXII/33, original).

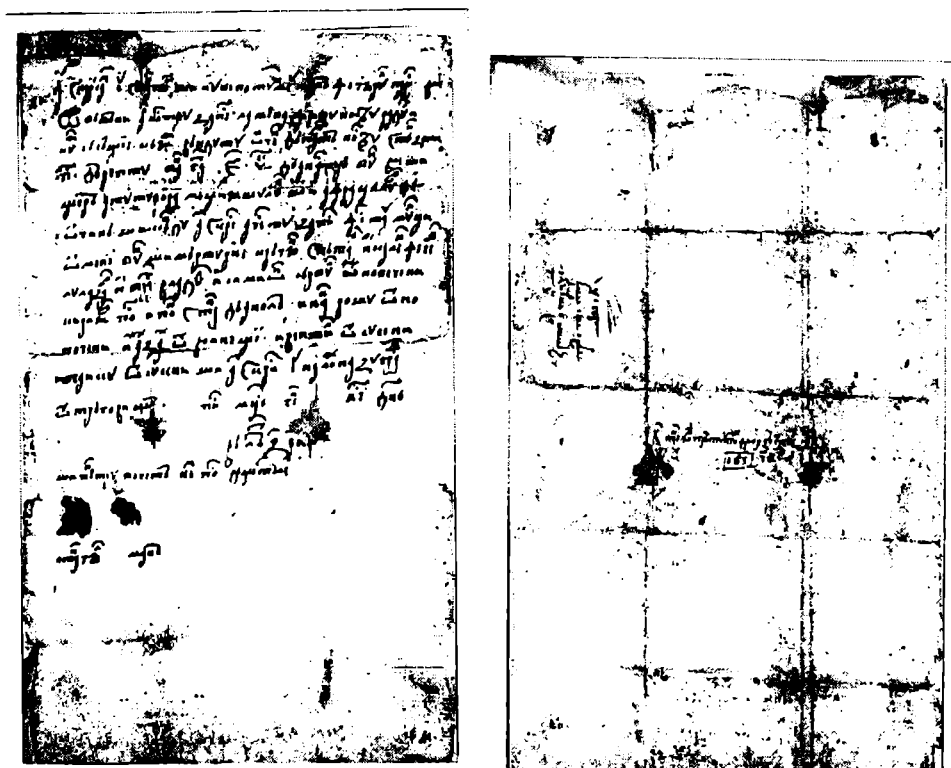

Fig. 1

Suseni, și cumpăra de la cumnata sa, Călina, moșie în Băleni¹⁰. La 15 august 1668 el, împreună cu soția sa, Stanca, și cu fiii lor – Antonie și Udrea –, dăruia lui Radu logofăt, cu care se făcuse frate de cruce, moșia din Suseni, iar acesta îi dădea 20 măști de stupi¹¹.

Așa se explică faptul că un concept de carte domnească din cancelaria țării a ajuns să „întărească” un zapis privind moșia Băleni.

Conceptul domnesc prezintă interes, fiind un document emis de cancelaria lui Mihnea al III-lea, un domn energic, ce-și făcuse planuri mărețe de eliberare a celor trei țări române de sub dominația otomană, prin unirea lor în lupta comună. Intrat în contradicție cu boierimea, obișnuită cu tihna în lunga domnie a blajinului Matei Basarab, Mihnea este numit în cronica țării „grec cămătaru”¹², sau de alții: „un oarecare cunoscut de obște supt numele de Mihne Celebi și Givan Celebi”, dar „știutor de limbile persană și elină, caligraf, poet, erudit, nobil și major”, care fusese crescut la Istanbul în curtea prințesei Atike, soția lui Kenan Pașa, și se bucura de vază și trecere și la demnitarul divanului¹³. A luat tronul Țării Românești la 29 ianuarie 1658, iar la 5 martie intra în Târgoviște. De la început a pornit cu ideea luptei împotriva turcilor, luându-și ca model în toate acțiunile pe Mihai Viteazul, despre care, probabil, auzise multe lucruri în copilăria lui, la Poartă. Pentru a sublinia acest lucru își schimbă numele și se va intitula: „Io Mihail Radu voievod”¹⁴.

Pentru realizarea planurilor sale a căutat să atragă într-o alianță antiotomană nu numai Transilvania și Moldova, ci și pe împăratul german, pe dogele Republicii Venețiene, pe papa Alexandru al VIII-lea¹⁵, pe răsculatul Hasan-aga, din părțile Asiei Mici, Polonia, a avut relații cu cazacii și a căutat să cumpere cu aur pe tătari¹⁶. Pe de altă parte, căuta să întărească la Poartă încrederea de care se

¹⁰ D.A.N.I.C., Colecția Achiziții Noi, MMDCLXII/23, original.

¹¹ *Ibidem*, MMDCLXII/30, original.

¹² *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopiseșul cantacuzinesc*. Ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 131.

¹³ A. Antalfi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova în 1659*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, XII (1933), p. 30.

¹⁴ C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, part. I, București, 1942, p. 111.

¹⁵ La aceștia, în iunie 1658, a trimis ca sol pe Gabriel Thomassy (Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihai Radu), 1658-1659*, extras din „Buletinul Comisiei Istorice a României”, XIV (1935), București, 1936, p. 76).

¹⁶ Al. Ciorănescu, *op.cit.*, p. 67-68. În afară de această lucrare, care se referă la politica externă a domnului, despre Mihnea al III-lea vezi și: Lia Lehr, *Mihnea al III-lea (Mihail III Radu) (1658-1659)*, în „Studii” Revistă de istorie, tom XXVI, 1973, nr. 6, p. 1161-1178; Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional. 1621-1672*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979; Marin Matei Popescu, Adrian N. Beldeanu, *Mihnea al III-lea*, București, 1982; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările*

bucura, mai ales pe lângă valide-sultană, și avea neconținute relații cu pașa de Silistra și cu alte pașale. Deși planul lui nu a fost cunoscut turcilor până la începerea războiului, totuși, datorită unor condiții obiective, încercarea de punere în aplicare a lui s-a soldat cu un eșec deplin.

Prin urmare, acest document, care indică pe unul din solii săi la pașa de Silistra, este bine să fie cunoscut. Pașa de Silistra a fost Cadîr (Hidir), cu care Mihnea al III-lea a trecut în Ardeal în august 1658¹⁷. Din document nu reiese cu ce însărcinare mergea Emerza beiu la Silistra, însă, pentru că solia lui are loc în preajma măcelului ce pune la cale domnul împotriva boierilor potrivnici planurilor lui, s-ar putea ca acesta să fie solul ce trebuia să pregătească terenul pentru înlăturarea boierilor¹⁸. Poate să fie și un altul din numeroșii săi soli către pașalele turcești.

Documentul poate fi socotit și unul din primele „pașapoarte” al cărui conținut se păstrează la noi, după felul cum îi descrie, pe sol și pe însoțitorii săi, pentru a fi mai ușor de identificat. Solii duceau cu ei aceste documente, care aveau menirea să le ușureze trecerea dintr-o țară în alta. Știri despre astfel de cărți de liberă trecere avem de la călătorul francez prin Țara Românească, Pierre Lescalopier, în 1574. Pentru a ajunge în Țara Românească, Transilvania și în Polonia i s-au făcut „... trei salvconduce, unul pentru a mă recomanda din partea sultanului în Bulgaria și în Moldova, celălalt pentru domnul Țării Românești și cel de-al treilea pentru voievodul Transilvaniei ...”¹⁹. Ajuns la Ruscuc, „acolo a trebuit să ne înfățișăm salvconducele, căci altfel nu ni s-ar fi dat voie să trecem Dunărea”²⁰. Conținutul acestor salvconduce nu ne este cunoscut. Eugen Bianu socotea că, la 1782, voievodul Nicolae Caragea, „pentru a opri ieșirea din țară a celor nemulțumiți, cari ar fi putut să se plângă contra lui peste hotare”, a înființat „cel dintâi pășușulu” și a dat, în același an, la 31 iulie, circulare la vâtașii de fruntarii, prin „cărți legate”, ca „să nu lase a trece nimeni fără de răvaș și

---

române, în secolele XVI-XVIII, București, Editura Academiei R.S.R., 1983, cap. II-*Realitățile*, subcapitolul *Veleitățile bizantine ale lui Mihnea al III-lea*, p. 211-215.

¹⁷ N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, în „Analele Academiei Române”, memoriile Secției istorice s.II, t.XXI, 1898-1899, p. 211.

¹⁸ Măcelul a avut loc înainte de 25 iulie, când în divanul domnesc nu mai apare nici unul dintre boierii uciși, și după 22 iunie, când divanul apare pentru ultima oară în vechea formație (Al. Ciorănescu, *op.cit.*, p. 125). În septembrie a avut loc un nou măcel (N. Iorga, *Noi acte românești la Sibiu*, extras din Acad. Română, mem. Secț. ist., s.III, t. VII, București, 1927, p. 4).

¹⁹ Pierre Lescalopier, <Călătoria în Țara Românească și Transilvania>, în *Călătorii străini despre Țările Române*, vol.II, îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1970, p. 421.

²⁰ *Ibidem*, p. 424.

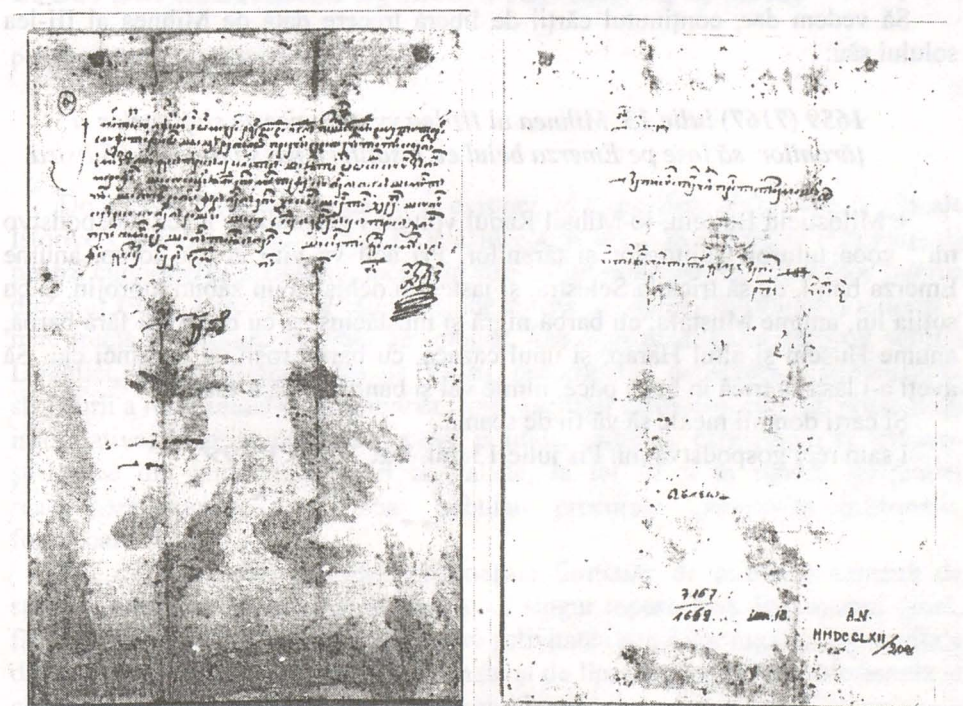

Fig. 2

pășușuri, nici încolo, nici încoace”, socotind că pășușul este *pasportul*, *pașaportul*²¹.

Să vedem dar, conținutul cărții de liberă trecere dată de Mihnea al III-lea solului său:

1659 (7167) iulie 13. Mihnea al III-lea vv. poruncește slujitorilor și țăranilor să lase pe Emerza beiul cu însoțitorii săi să treacă la Silistra.

+ Milostieiu Bojieiu, io Mihail Radul voivod i gospodină. Pișem gospodstvo mi²² voa tuturor slujitorilor și țăranilor. Pri acii va vini acesto torco, anume Emerza beiul, de să trică la Selestră, și iaste om ochiș cu un zăbun morojin, și cu soția lui, anume Mustafa, cu barbă nigră și mustăciș, și cu doi robii fără barbă, anume Husein și altul Harap, și unul cazacă, cu barbă roșii, și cu cinci cai. Să aveți a-i lăsa să trică în bună pace, nimic val și băntuială să n-aibă.

Și carti domnii mele să vă fii de seamă.

I sam reci gospodstva mi. Pis iulie 13 dni, leat 7167 <1659>²³.

---

²¹Dr. Eugen Bianu, *Ordinea obștească. Îndreptar profesional în știința polițienească*, București, 1938, p. 52; vezi și V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, I, București, 1891, p. 245.

²² Formulă slavă, în traducere: „Din mila lui Dumnezeu, Io Mihail Radul voievod și domn. Scrie domnia mea ...”.

²³ Formulă slavă, în traducere: „Și însăși spusa domniei mele. Scris iulie 13 zile, anul 7167 <1659>”.

1955. Din activitatea agenturii române de spionaj

Prof.univ.dr. ALESANDRU D. DUȚU

Documentul prezentat mai jos, existent în depozitele Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fondul CC al PCR-Cancelarie, are o însemnătate excepțională pentru cunoașterea activității uneia din structurile Ministerului Afacerilor Interne din anul 1955, Direcția I, a cărei misiune consta în „munca informativă externă”, mai precis a agenturii române de spionaj. Așa cum rezultă din raportul șefului Direcției, generalul-maior Vasile Vâlcu, preocuparea deosebită a personalului structurii a reprezentat-o constituirea „unei agenturi calificate, cu largi posibilități informative, în principalele obiective politice, militare, economice și tehnico-științifice din importante țări capitaliste, la fel ca și în rândul emigrației reacționare române”, de unde trebuiau procurate „valoroase informații, folositoare statului”.

Cât de folositoare au fost informațiile furnizate de agentura română de spionaj, este greu de precizat în baza unui singur raport, însă documentul oferă, fără îndoială, informații prețioase despre activitatea spionilor români, cu rezultate dar și cu neîmpliniri, ultimele determinate și de lipsa de pregătire profesională și chiar de cultură generală a unora, semnificativă în acest sens fiind rezoluția agramată – *dece* – pusă de unul dintre superiorii lui Vasile Vâlcu la precizarea generalului că nu fuseseră înființate Serviciul Tehnico-științific și Biroul pentru însoțirea delegațiilor pe linie contrainformativă.

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECȚIA I

27 octombrie 1955

R A P O R T

privind analiza muncii Direcției I pe perioada de la
1 ianuarie - 15 octombrie 1955

Conducerea Ministerului Afacerilor Interne a pus, la începutul acestui an, în fața Direcției I sarcina de a ridica pe o treaptă superioară munca informativă externă, de a ridica calitatea pregătirii profesionale și combativitatea efectivelor din rezidențe, cât și din Centrală.

În acest scop s-a ordonat a lua măsuri de verificare a agenturii existente, înlăturarea elementelor dubioase, nesincere și balastului din agentură, în scopul evitării provocărilor sau pătrunderii dușmanului în rețeaua noastră informativă; cum și crearea unei agenturi calificate, cu largi posibilități informative, în principalele obiective politice, militare, economice și tehnico-științifice din importante țări capitaliste, la fel și în rândul emigrației reacționare române, de unde să procurăm valoroase informații, folositoare statului nostru.

În special s-a pus sarcina de a pătrunde informativ în guvernele, parlamentele și principalele partide politice ale S.U.A., Angliei, Franței, Italiei, Germaniei Occidentale etc., în corpul diplomatic capitalist din țările capitaliste; la comandamentele NATO din Franța și Ismir-Turcia, în statele majore ale armatelor principalelor state capitaliste, la comandamentele bazelor militare americane din Anglia și Turcia, în serviciile de informații și contrainformații dușmane, în principalele organizații și organe conducătoare ale emigrației reacționare române, cu scopul destrămării acestora, în importante instituții tehnico-științifice din Germania Occidentală, Anglia, Franța, S.U.A., Italia etc.

Analizându-se munca depusă de Direcția I în anul 1955, în lumina sarcinilor de mai sus, s-au obținut următoarele rezultate pozitive:

I. INFORMAȚII OBTINUTE

a) În domeniul politic

Au fost obținute informații de valoare, care au fost înaintate conducerii Ministerului și apreciate ca importante, privind conferința Commonwealth-ului britanic, care a avut loc la începutul lunii februarie în Londra. Informațiile arătau contradicțiile dintre Anglia și unele țări din Commonwealth, în special cu India, privind poziția de adoptat față de agresiunea S.U.A. în Taiwan.

De asemenea, informații despre presiunile Angliei asupra Australiei și Noii Zeelande pentru a sprijini cu armata acțiunile militare din Malaya și despre manevrele ce tind la organizarea unui așa-zis sistem de apărare colectivă a Africii.

Despre conferința S.E.A.T.O. (pactul agresiv al Pacificului) care a avut loc la Bangkok, s-au primit informații privind divergențele între S.U.A. și Anglia.

Informații valoroase au fost obținute privitor la manevrele imperialiștilor din S.U.A. și Anglia, pentru sabotarea conferinței de la Bandung a țărilor Asiei și Africii prin intermediul delegațiilor filipineze și siameze.

Referitor la poziția țărilor capitaliste față de tratativele dintre U.R.S.S. și Austria pentru încheierea tratatului de pace, precum și manevrele ce se încercau de către Anglia și Germania Vestică, au fost obținute date importante.

Informații valoroase s-au obținut cu privire la poziția diplomației engleze în diferite etape și cu privire la cele mai importante probleme internaționale. S-au primit materiale strict confidențiale în legătură cu discuțiile dintre EDEN și NEHRU, înainte de vizita lui NEHRU în U.R.S.S. și după aceea. Aceste materiale au oglindit și poziția diplomației indiene în aceste probleme și au fost apreciate ca deosebit de interesante.

Cu ocazia Conferinței de la Geneva a șefilor guvernelor celor patru Mari Puteri, s-au obținut informații importante privind pregătirile și planurile puterilor occidentale, precum și poziția lor în legătură cu țările de democrație populară, Biroul Informativ și problema germană. De asemenea, au fost procurate și informații interesante privitor la poziția guvernului de la Bonn și a altor țări capitaliste față de Conferința de la Geneva.

Au fost obținute informații importante privind efectul în țările capitaliste al vizitei lui ADENAUER la Moscova. De asemenea, despre planurile guvernului vest-german și linia sa politică, adoptată față de U.R.S.S. și R.D.G. Informațiile au cuprins și date privind contradicțiile din sânul partidelor din Germania Occidentală legate de politica lui ADENAUER.

Informații valoroase s-au obținut referitor la intențiile strict confidențiale ale unor membri ai guvernului austriac privind poziția față de U.R.S.S., democrațiile populare și R.F.Germană, după semnarea tratatului de stat.

În legătură cu Conferința de la Geneva a miniștrilor de externe ai celor patru Mari Puteri, au fost obținute o serie de informații importante privind poziția țărilor occidentale.

b) În domeniul militar

S-au primit prin agentură informații de valoare privind organizația militară a Pactului Atlanticului de Nord, unele pregătiri și planuri ale acestei organizații îndreptate împotriva lagărului democratic.

Informații valoroase privind unele pregătiri militare în cadrul pactului agresiv al Pacificului.

S-au obținut informații apreciate ca interesante, privind o serie de stații radar, subterane și la suprafață, de pe coastele Angliei, organizarea lor interioară, asigurarea pazei, mijloace de recunoaștere, precum și despre dotarea tehnică a acestor stații.

Informații valoroase s-au obținut privitor la poziția unor baze aeriene S.U.A. în Anglia, crearea de noi baze militare de către S.U.A. în Europa și s-au primit informații importante despre manevrele militare organizate de Comandamentul NATO în Turcia, despre manevre militare ce au avut loc în Germania Occidentală, despre producția de arme și depozite de armament din Germania Occidentală etc.

Pe cale informativă a fost obținut un „ascunzător de flăcări”, întrebuințat la piese de artilerie și folosit de forțele armate ale NATO. Acesta a fost apreciat de forurile noastre competente, ca foarte important.

S-au mai obținut informații apreciate ca interesante, privind forțele armate ale Turciei, fortificațiile din Bosfor și aeroporturi, despre forțele armate ale Italiei, organizații austriece cu caracter militarist, precum și unele date despre forțele și bazele militare egiptene și israeliene.

Folosindu-se unele căi semioficiale, s-a reușit să se procure o serie de publicații militare cu caracter secret, privind dotarea și pregătirea forțelor armate ale S.U.A., precum și instrucția în școlile militare, materiale ce au fost apreciate ca bune.

c) În domeniul activității serviciilor de spionaj

S-au obținut informații valoroase privind activitatea serviciilor de spionaj și diversiune din Germania Occidentală, îndreptată împotriva R.P.R. și a R.D.Germane. Au fost obținute informații valoroase privind semnalarea trimiterii unor spioni în țara noastră, precum și despre unele acțiuni provocatoare ce se pregăteau împotriva membrilor oficiilor noastre diplomatice, care au putut fi astfel prevenite.

De asemenea, s-au obținut informații importante privind activitatea agenturii de spionaj a sașilor originari din România, care a permis identificarea unui număr de agenți în țară și străinătate, ce duc activitate de spionaj împotriva țării noastre.

Prin informațiile obținute de la agentură, au putut fi identificate unele centre de spionaj ale puterilor occidentale, îndreptate împotriva țărilor de democrație populară, din Viena, Salzburg, München, Berlin-Vest etc.

S-au obținut informații valoroase privind colaborarea informativă dintre Anglia și S.U.A. și țările Asiei de Sud-Est, care au aderat la S.E.A.T.O., identificându-se unele centre și școli de spionaj.

S-au obținut informații importante privind date și informații cu caracter militar, culese de serviciul de spionaj american, în probleme militare din R.P.R., privind organizarea și dislocarea unor unități militare, precum și fișe ale unor ofițeri comandanți de M.U.

d) În domeniul economic

S-au obținut informații de valoare privind poziția Angliei în tratativele economice cu R.P.R.

Informații interesante privind situația economică din Austria și relațiile cu alte state, precum și liberalizarea importului și exportului austriac, contradicțiile

economice între Anglia și Germania de Vest și o serie de alte date privind obiective economice importante ca „Autounion” din Germania, „A.E.G.”, fabrica de chimicale și explozibile din Italia, care prezintă și o importanță strategică.

De asemenea, informații de valoare au fost obținute privind câmpurile petrolifere descoperite în Germania Vestică, rezervele prevăzute și metodele de exploatare, informații prezentând și importanță strategică.

e) În domeniul tehnico-științific

Au fost obținute, prin agentură, un număr de 607 patente industriale, care au fost înaintate conducerii Ministerului, pentru a fi trimise instituțiilor de resort. Patentele au cuprins probleme importante, ca problema cauciucului sintetic, metode de preparare a materiei prime necesare la fabricarea de mase plastice, prepararea unor combustibili rezistenți la șoc, fabricarea catalizatorilor și modul de întrebuințarea lor și alte probleme la a căror aplicare lucrează institutele de cercetări din țara noastră. Unele patente, după ce au fost verificate, au putut fi aplicate cu succes în producție.

S-a obținut prin agentură o invenție în legătură cu un aparat de economisire a combustibilului la cazane, invenție care a fost aplicată cu succes la noi în țară.

A mai fost obținută invenția pentru menținerea lubrefiantului în stare lichidă la orice înălțime și temperatură pentru avioane cu reacție.

Menționăm că lucrările și materialele informative din domeniul tehnico-științific obținute prin organele noastre au contribuit, pe de o parte, la progresul cercetărilor ce se întreprind de instituțiile de resort, iar pe de altă parte, au confirmat unele rezultate obținute de cercetătorii noștri.

În afară de informațiile și lucrările cu caracter secret, s-au procurat numeroase lucrări documentare sau publicații semisecrete, care au fost apreciate ca folositoare.

*
*   *

În total, în cursul acestui an, Direcția I a înaintat conducerii M.A.I.:

În domeniul politic:

- 65 rapoarte speciale;
- 43 note cu caracter politic;
- 12 buletine informative.

În domeniul militar:

- 3 buletine informative tratând exclusiv probleme militare;
- 2 lucrări cu caracter militar;
- 7 note privind probleme militare;

În domeniul tehnico-științific:

- 607 patente;
- 8 lucrări privind metodele de fabricare a unor produse industriale;
- 21 note în legătură cu diverse materiale tehnice.

Diverse lucrări privind:

- servicii de informații (în total 5);
- emigrația română (în total 3).

II. DEZVOLTAREA AGENTURII

La începutul anului 1955, numeric, agentura Direcției I era de 104 agenți.

În cursul acestui an, s-au recrutat numai 16 agenți.

Cele mai importante recrutări din acest an sunt:

– Un agent cu legături directe la comandamentul NATO în Franța. Prin acesta avem perspective de a obține informații de valoare despre pregătirile militare ale blocului agresiv al Atlanticului de Nord și acțiunile subversive ce intenționează să le întreprindă împotriva țărilor lagărului democrat.

– Un agent cu posibilități de pătrundere între militarii forțelor S.U.A. cantonate în Anglia, în special la bazele aeriene americane. Agentul a început să dea informații importante privind locurile de dispersare a bazelor militare aeriene americane din Anglia.

– Un agent care lucrează la o societate comercială din Italia, legată de NATO, și care a început să procure informații interesante privind probleme de transport feroviar care au o importanță strategică.

– Un agent cu posibilități de pătrundere la conducerea Partidului Democrat-Creștin, la Ministerul Afacerilor Externe și la Ministerul Comerțului Exterior din Italia, care a și început să dea informații apreciate ca interesante privind frământările din Partidul Democrat-Creștin.

– A fost activizat un agent în R.F. Germană, care s-a dovedit a avea foarte bune posibilități informative în domeniul petrolului și care a dat informații valoroase. Acest agent are perspectiva de a fi numit într-o funcție importantă într-un sector al industriei petroliere, de unde va putea să ne procure informații prețioase industriei noastre petroliere.

– Un agent în Austria, care are posibilități de procurare a materialelor secrete de la serviciul de spionaj american, care privesc activitatea lor desfășurată împotriva R.P.R.

– Un agent în Argentina a început să procure documente originale privind decretele secrete ale guvernului argentinian. Acest agent are bune relații și la Ministerul Afacerilor Externe.

Dacă facem comparația recrutărilor din acest an cu cele făcute în 1954, rezultă că, numeric, s-au făcut numai 50% față de anul trecut, când au fost recrutați 30 agenți.

Cauzele acestei situații sunt:

Ritmul de muncă și calitatea agenților recrutați în 1954 s-au dovedit necorespunzătoare, deoarece ca rezultat al superficialității în studierea candidaților la recrutare, s-a infiltrat în rețeaua noastră un număr însemnat de agenți provocatori, dubli, balast etc.

În urma celor petrecute în rețeaua noastră de la Roma, unde s-au infiltrat 3 agenți provocatori, s-a trecut la verificarea individuală a întregii agenturi a Direcției, cu care ocazie s-au eliminat 52 agenți.

Ca învățământ în urma acestei verificări, a fost: stabilirea unor norme menite să ridice calitatea muncii în această privință, care trebuie să ducă la evitarea ușurinței dovedite anterior în munca de recrutare, dar care necesită un timp mai îndelungat în selecționarea și recrutarea agenturii.

În vederea pătrunderii în obiective importante, sunt în studiul birourilor și rezidențelor o serie de elemente cu mari perspective informative.

Astfel, menționăm:

- Două cazuri în studiu avansat, care lucrează în serviciul de spionaj american din Germania Vestică, unul din ei fiind responsabilul muncii informative a acestei organizații pentru R.P.R.

- Două elemente care lucrează la posturile de radio „Rias” și „Free Europe” din Germania de Vest, organizații care se ocupă special cu propaganda reacționară și spionaj împotriva țărilor lagărului democrat.

- Un element care lucrează în serviciul de contraspionaj din Berlin-Vest.

- Un ofițer, inginer-topograf, din armata franceză, cu bune posibilități informative.

- Un inginer-chimist de la Centrul de cercetări științifice din Paris.

- O ziaristă care are legături foarte bune la Direcția Presei din Ministerul de Externe francez.

- La Londra avem în studiu un ziarist, care lucrează la Secția de Propagandă a Partidului Laburist și a fost candidat în alegerile parlamentare.

- Soția unui fost colonel în armata engleză, care în prezent lucrează la Ministerul de Externe englez.

- Un studiu avansat, pregătit pentru a se trece la recrutare, avem în S.U.A., elementul având posibilități informative în rândul diplomaților țărilor capitaliste la ONU.

- De asemenea, avem în studiu un element cu posibilități de pătrundere la biblioteca Congresului.

- Tot în S.U.A. avem în studiu un element cu posibilități în domeniul fizicii nucleare.

- În Argentina avem în studiu logodnica unui diplomat argentinian.

- Un studiu avansat avem asupra soției unui militar american în Turcia.

- Un ofițer din armata turcă.
- În Israel, din studiile mai avansate, menționăm cazul unei ziariste, care are relații printre diplomații capitaliști din Israel.
- Studiul unui element, consulul onorific al unui stat capitalist, care are relații de seamă printre diplomații din Israel.

– Un colonel în armata Israelului.

Sunt în pregătire o serie de acțiuni pentru luarea legăturii cu unele elemente care au fost agenți ai organelor de securitate R.P.R. și care au plecat în străinătate, în prezent aflându-se în Israel, Italia etc.

În Centrală sunt pregătiți o serie de agenți cu posibilități de muncă în străinătate, ce urmează să fie trimiși cu sarcini informative în Germania și Austria.

Un element cu posibilități de pătrundere la Vatican este în pregătire și urmează să fie trimis în obiectiv.

Un element urmează să fie trimis în Israel, iar alte trei în S.U.A.

În afara acestor cazuri, sunt încă studii interesante atât la rezidențe, cât și la birourile din Centrală.

III. REZULTATELE OBTINUTE ÎN MUNCA DUSĂ PE LINIA EMIGRAȚIEI REACȚIONARE ROMÂNE

a). Informațiile obținute, privind activitatea fugarilor și a organizațiilor acestora, au dus la o cunoaștere mai precisă a situației în rândurile emigrației, făcând astfel posibilă elaborarea unor planuri concrete de pătrundere informativă și a unor acțiuni de descompunere.

Am primit materiale informative cu privire la situația reală în sânul emigrației române din mai multe țări (Germania Occidentală, Franța, Austria etc.), în urma emiterii de către statul nostru a Decretului de amnistiere și repatriere. Aceste informații au oglindit și starea de spirit din diferite cercuri ale emigrației, semnalându-ne și acțiunile organizate de vârful fugare pentru contracararea măsurilor luate de noi. De asemenea, ni s-au semnalat unele elemente de vârf din sânul emigrației, care și-au manifestat dorința de a se repatria.

Au fost semnalate elemente pregătite în școlile de spionaj și care au fost trimise în R.P.R. Exemplu grupul de spioni GAINA-ZUS.

Organele noastre au primit mai multe informații valoroase, privind, în special, activitatea organizațiilor și grupărilor emigrației române din Germania Occidentală, precum și a vârfurilor acestor organizații. Așa, spre exemplu, unele informații au cuprins date complete în ceea ce privește cadrele conducătoare ale organizațiilor fugarilor români și Volksdeutsche.

S-au primit informații destul de valoroase și în ceea ce privește activitatea vârfurilor din „C.N.R.” și „Liga Românilor Liberi”. De asemenea, s-au cules informații în legătură cu conferința emigranților de la Strasbourg, despre frământările din cadrul grupului militar român fugar (VASSIU, NEFERU, OPRAN, gen. PETRESCU etc.).

b). Agentul „LUNGU”, membru influent al grupului parlamentar român, a primit sarcina de a influența această organizație pentru a duce acțiuni împotriva „Comitetului Național Român”, aceasta cu scopul adâncirii contradicțiilor din rândul conducătorilor emigrației și dezbinării organizațiilor lor.

De asemenea, au fost determinate, prin munca organelor noastre, unele elemente din emigrație să se întoarcă în țară, printre care: lt.col. BAIULESCU STELIAN, cpt. DREVE GHEORGHE, avocat CRIȘAN ALEXANDRU și studentul IUSKO IOAN. S-au luat măsuri pentru aducerea și a fostului mitropolit VISARION PUTU.

În vederea descompunerii emigrației reacționare, s-au luat unele măsuri organizatorice.

Astfel, în baza Hotărârii Biroului Politic al C.C. al P.M.R., se lucrează la organizarea unui comitet de repatriere al emigranților români.

c). În vederea dezvoltării muncii informative în rândul emigrației, sunt în studiu o serie de elemente cu importante posibilități. Astfel:

– „IULIAN”, conducător legionar din Germania Occidentală, care se ocupă cu munca de spionaj împotriva R.P.R.

– „COSTICĂ”, unul din conducătorii unei organizații importante din Germania Occidentală, care se ocupă cu spionaj împotriva R.P.R.

– „SABIN”, președintele unei asociații de fugari din Germania Occidentală și

– „WALTER”, membru în conducerea organizației Volksdeutsche din Austria.

d). Au fost pregătite în țară 5 elemente, urmând să fie trimise în exterior cu misiuni informative.

IV. REZULTATE OBȚINUTE PE LINIE CONTRAINFORMATIVĂ

În luna mai 1955, s-a organizat în cadrul Direcției noastre Serviciul Contrainformativ, cu sarcina de a asigura securitatea oficiilor diplomatice, a personalului român în străinătate, a materialelor secrete, precum și urmărirea personalului autohton, pentru a preîntâmpina pătrunderea dușmanului. Serviciul mai are sarcina de a verifica delegațiile din R.P.R. ce urmează să fie trimise în străinătate, precum și organizarea muncii contrainformative în rândul coloniei române din U.R.S.S.

În baza sesizărilor rezidențelor și a informatorilor Serviciului Contrainformativ, a fost descoperit faptul că șoferul legației Tel-Aviv și curierul

legației din Teheran, ambii angajați autohtoni, au fost recrutați de către serviciile de contraspionaj respective în scopul culegerii de informații din cadrul legației.

Au fost elaborate instrucțiuni către toate rezidențele privind sarcinile contrainformative.

De asemenea, s-a organizat trimiterea a două echipe de control pentru depistarea instalațiilor de ascultare secretă introduse de serviciul contrainformativ dușman. Au fost executate controale tehnice la oficiile din Copenhaga, Londra, Roma, Cairo, Tel-Aviv, Teheran, Istanbul și Ankara. Echipele trimise au constatat faptul că la Londra și Roma telefoanele erau prelucrate special pentru a fi folosite la interceptarea permanentă a convorbirilor din camerele unde erau instalate. S-au luat măsuri și au fost schimbate telefoanele cu aparate aduse din țară, atât la Londra și Roma, cât și la Cairo, Stockholm, Tel-Aviv, Teheran, Istanbul și Ankara.

La oficiile Londra, Paris, Roma, Cairo, Tel-Aviv, Teheran, Istanbul și Ankara au fost instalate sisteme de alarmă cu sonerii puternice.

A fost trimisă o echipă pentru schimbarea cheilor la casele de fier de la oficiile Londra, Washington, Buenos-Aires, Paris și Viena.

Până în prezent, pentru munca contrainformativă au fost recrutați un număr de 8 informatori la oficiile unde nu avem rezidenți: Finlanda, Suedia, Danemarca, Teheran, Berna, Bombay, Haga și Bruxelles. Este în pregătire recrutarea a încă 4 informatori.

V. MĂSURI PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA MUNCII

În vederea îmbunătățirii muncii din cadrul Direcției I și pentru a obține informații valoroase din obiectivele fixate, în cursul anului s-au luat o serie de măsuri operative și organizatorice, astfel:

Pentru a elimina elementele dubioase, fără perspective în muncă, sau care nu au dat nici un rezultat, Direcția noastră a trecut în cursul anului 1955 la curățirea agenturii și a elementelor în studiu.

În acest scop, s-a analizat situația fiecărui agent cât și a elementelor în studiu. Drept rezultat al acestei analize, au fost abandonați în total 50 din agenți și 71 elemente în studiu.

Majoritatea elementelor abandonate au constituit, pentru Direcția noastră, un balast și au încărcat aparatul nostru în mod inutil, cu o cantitate considerabilă de muncă administrativă și operativă.

Ca urmare a acestei acțiuni de curățire a agenturii noastre, s-a putut trece la aprofundarea studiilor în legătură cu elementele cu perspective reale, precum și la o mai intensă verificare și dirijare a agenților existenți.

În vederea îmbunătățirii muncii cu agentura existentă și dirijarea agenților spre obiective mai importante au fost întocmite planuri concrete de verificare și folosire pentru fiecare element.

Totodată, au fost luate măsuri pentru asigurarea securității muncii cu agentul, dându-se instrucțiuni de felul cum să fie păstrată conspirativitatea legăturilor cu agentura.

O altă măsură importantă în vederea prevenirii unor lipsuri și greșeli, a fost instructajul făcut în cadrul serviciilor, în legătură cu problema adâncirii studiilor. În această privință, fiecare lucrător operativ a fost instruit în mod concret în legătură cu cazurile pe care le-a avut în sarcina sa.

În această direcție s-au luat măsuri și pentru cunoașterea legăturilor elementelor în studiu. S-au dat dispoziții de felul în care trebuiesc verificate și urmărite persoanele cu care sunt în legătură elementele luate în studiu.

*
*   *

O măsură importantă luată în cursul acestui an a fost aceea a punerii ordinii în păstrarea documentelor secrete, a întocmirii dosarelor și a evidenței lor, cum și prin organizarea întregii evidențe operative pe Direcție. Ca urmare a muncii depuse, au fost luate în evidența operativă cca 30.000 de elemente dușmănoase, s-au întocmit dosare de urmărire individuale și de grup și s-au luat în evidență organizațiile dușmănoase ce activează împotriva R.P.R. Drept rezultat al acestei acțiuni, există în prezent posibilitatea urmăririi dușmanilor, precum și o urmărire a elementelor dubioase și a elementelor ce reprezintă interes operativ. Totodată, este asigurat materialul informativ și lucrările Direcției I, existând o evidență a documentelor, care toate sunt îndosariate, numerotate și înregistrate.

Concomitent cu această muncă, s-au întocmit dosare pentru principalele obiective și au fost repartizate obiectivele pe lucrătorii operativi, atât în Centrală, cât și la rezidențe, pentru concentrarea eforturilor de a pătrunde informativ.

În același timp s-au precizat obiectivele muncii informative în țările în care avem agentură și fiecare lucrător operativ a primit sarcini precise în vederea studierii obiectivelor repartizate. În cadrul acestor munci, s-a sistematizat întregul material documentar complet, organizând, în același timp, o evidență practică, după metode noi.

O metodă nouă în vederea îmbunătățirii muncii de descoperire și cunoaștere a activității elementelor dușmănoase, precum și a cercurilor, grupărilor, organizațiilor care duc o activitate subversivă sau ostilă față de R.P.R. a fost întocmirea unor dosare de urmărire informativă. Prin aceasta s-au putut concentra informațiile și datele obținute în legătură cu elemente dușmănoase sau organizații.

Pentru un control mai temeinic al muncilor executate la rezidențe, precum și pentru o îndrumare mai vie, în cursul acestui an au fost chemați la Centrală mai mulți rezidenți și lucrători operativi. Cu această ocazie, la Centrală cu acești tovarăși s-au analizat în mod concret toate cazurile importante la care lucrează rezidențele respective, precum și întreaga muncă, dând, în același timp, instrucțiuni cu privire la continuarea acțiunilor pe teren. Astfel, de exemplu, au fost chemați în țară, pentru raport, trei lucrători operativi de la rezidența din Berlin, doi de la rezidența Londra, cum și alți lucrători operativi. Pentru același scop au fost chemați și rezidenții din Turcia, Austria, S.U.A., Anglia, Germania, Italia și Franța. În urma analizei activității acestor cadre, au fost scoase la iveală lipsurile constatate în muncă și li s-au dat sarcini și îndrumări pentru lichidarea lor.

Pentru îmbunătățirea muncii și remedierea lipsurilor constatate la rezidențe, conducerea Direcției a mers pe teren și a analizat la fața locului activitatea, dând instrucțiuni concrete în muncă. Astfel, șeful Direcției a controlat 2 rezidențe, iar locuitorii săi toate celelalte rezidențe.

Pentru efectuarea unor recrutări importante și reluarea legăturii cu elemente din obiective însemnate, au fost trimise în străinătate colective formate din cadre calificate, care au acționat cu rezultate pozitive după planurile stabilite la Centrală.

Pentru asigurarea securității agenturii, pentru educarea acesteia, printr-o retribuie bănească în mod just, au fost elaborate instrucțiuni financiare în baza cărora se reglementează cheltuirea fondurilor operative.

Totodată, prin aceste instrucțiuni financiare, s-a asigurat un control asupra lucrătorilor operativi privind modul cum cheltuiesc banii. În urma acestei măsuri, au fost cazuri de imputări ale sumelor cheltuite nejustificat. În felul acesta s-a asigurat și un sistem unic de decontare lunară, având astfel o evidență clară a fondurilor și cheltuielilor operative ale Direcției.

În urma atacului de la Berna, pentru asigurarea securității materialelor ce se transmit între Centrală și rezidențe prin curieri diplomatici, au fost întocmite și introduse în viață instrucțiuni speciale. Ele cuprind și precizări privitoare la păstrarea materialelor informative și a documentelor la rezidență în condiții de o mai bună securitate.

Ca urmare a ordinului ministrului Afacerilor Interne dat în vederea dezvoltării posibilităților de selecționare de elemente din țară, care pot fi folosite în munca Direcției I, direcțiile regionale M.A.I. au întocmit și înaintat un număr de fișe în acest scop.

Pentru înlesnirea căutării sistematice a elementelor corespunzătoare muncii informative în străinătate, în acele regiuni unde au existat posibilități reale în această privință, au fost create – în total – 10 birouri regionale. Birourile au înaintat Centralei un număr de cazuri dintre care unele prezintă interes operativ.

Una din măsurile luate a fost rechemarea lucrătorilor operativi necorespunzători pentru munca informativă. Unii dintre aceștia au fost scoși din cadrul Direcției pentru atitudinea nejustă față de muncă, pentru lipsă de rezultate, pentru comportări incompatibile ofițerilor de securitate și lipsa unor calități necesare în munca operativă externă.

Ca cele mai caracteristice cazuri arătăm pe:

– Maior FIRU SORIN, fost rezident la Paris, unde timp de 5 ani el, personal, nu a făcut nici un fel de recrutare, a introdus un spirit de totală nepreocupare și ignorare a executării ordinelor. A practicat metode nepermise în munca cu agentura, ca: chemări prin telefon la întâlniri, amenințări, retribuie exagerată a unor agenți, ceea ce a dus la descompunerea colectivului ce-l conducea, cum și a unor agenți.

– Cpt. HOLTER ERVIN, ajutor de rezident în Italia, care, în 5 ani, nu a avut nici un fel de rezultate pozitive pe linia muncii informative. Nefolosind metode juste în munca cu agentura, a făcut posibil să pătrundă în rețeaua informativă câteva elemente, care s-au dovedit a fi provocatori. A pierdut unele materiale informative date de un agent.

– Lt.maj. CHIRILESCU ILIE, lucrător operativ la rezidența Londra, timp de 4 ani nu a făcut nici o recrutare, iar cu agenții care i s-au predat, a folosit procedee nepermise, punându-i în situația de a-și pierde orice încredere în organele noastre. Exemplu: unui agent, la întrebarea pusă de a-i recomanda de ce probleme să se intereseze a le rezolva, îi răspunde: „să aducă formula prin care s-ar putea înlătura ceața de deasupra Londrei”. Toată preocuparea sa a fost numai de a se achita de sarcinile muncii de acoperire pe linia M.C.E.

– Lt.maj. SCORNEA CONSTANTIN, lucrător operativ în rezidența Istanbul, numai în 3 luni de la ajungerea la post, a fost nevoit a fi rechemat deoarece s-a „împrietenit” cu unii comercianți, suspectați ca agenți ai serviciului de contrainformație, care i-au făcut cadou o motocicletă. A comis în același timp și alte abateri.

Din cauza serioaselor lipsuri de rezultate în muncă, au fost înlocuiți rezidenții din Austria, Franța, Anglia și Berlin.

Înainte luării acestor măsuri, lucrătorilor respectivi li s-a dat ajutor în Centrală, cât și la rezidențe, timp de ani de zile, prin analiza activității lor, măsuri de sancționare și directive practice în muncă.

Măsuri asemănătoare au fost luate și asupra lucrătorilor operativi necorespunzători din Centrală, îndepărtându-se din cadrul Direcției, în anul 1955, un număr de 84 elemente, ceea ce reprezintă 30% din efectivul Direcției.

VI. SITUAȚIA REZIDENȚELOR

În momentul de față, noi avem rezidențe în 10 țări capitaliste cu următoarele efective:

Nr. crt.	Țara	Nr.lucrătorilor operativi	Nr. radiotele-grafiștilor	Nr. șoferilor
1.	S.U.A.	2	1	–
2.	Argentina	2	1	–
3.	Anglia	5	1	1
4.	Franța	5	1	1
5.	Italia	3	1	1
6.	Austria	6	1	1
7.	Germania	3	1	1
	-Berlin -Frankfurt/Main	2	–	1
8.	Turcia	2	1	1
	-Istanbul -Ankara	1	–	–
9.	Israel	4	1	1
10.	Egipt	1	1	–
Total:		36	10	8

Total general: 54

Am prevăzut înființarea de noi rezidențe în următoarele țări: Belgia, Olanda, Elveția și Siria. Rezidența din Siria ar urma să cuprindă și Libanul, unde avem 4 agenți.

Schema de încadrare a rezidențelor pentru viitor, care prevede mărirea efectivului, a fost înaintată separat.

VII. LIPSURI

Cu toate rezultatele pozitive obținute și măsurile luate pentru îmbunătățirea activității noastre, nivelul muncii Direcției a rămas în urma sarcinilor ce ne-au fost trasate.

Informațiile obținute în cursul anului curent n-au fost, în totalitatea lor, din obiectivele și de valoarea fixată.

Nu am reușit să informăm în suficientă măsură conducerea guvernului asupra intențiilor și planurilor imperialiștilor îndreptate împotriva noastră, pentru a le

preîntâmpina și contracara la timp. N-am obținut suficiente informații asupra activității serviciilor de spionaj străine îndreptate împotriva țării noastre.

N-am reușit să creăm, în raport cu necesitățile, o agentură capabilă, cu ajutorul căreia să pătrundem în importante obiective politice, militare și tehnico-științifice, de unde să procurăm informații secrete și de valoare.

În urma verificării și excluderii elementelor necorespunzătoare din rețeaua informativă, a rămas un număr de 52 agenți. Dintre aceștia numai 18 se află în obiective importante și cu posibilități reale de muncă informativă.

Au fost recrutate, în anul în curs, puține elemente din obiective importante, iar în unele rezidențe și birouri ca: Germania, Austria, Israel, n-au recrutat nici un agent, deși au existat condițiuni favorabile muncii noastre în țările respective.

Datorită faptului că majoritatea lucrătorilor n-au experiență în munca operativă, pregătirea lor generală fiind la un nivel scăzut și nefiind suficient ajutați de conducere, șefi de servicii și birouri, aceștia s-au orientat în munca de selecționare, nu către elementele autohtone și de vârf, ci către elemente periferice, accesibile nivelului lor.

Din această cauză, în urma verificărilor efectuate, s-a trecut la abandonarea a 50% din informatori.

Tot datorită acestei cauze, precum și superficialității și lipsei simțului de răspundere a unor lucrători operativi, dușmanul a reușit, în unele cazuri, să se introducă în rețeaua noastră informativă, să organizeze provocări cu răsunet în presă, acțiuni ce au adus prejudicii politice Statului nostru, îngreunând, în același timp, desfășurarea muncii operative în străinătate.

Astfel de lipsuri am manifestat în munca noastră la Stockholm.

În dirijarea agenturii se constată, încă, serioase lipsuri. Necunoscând în toate cazurile posibilitățile agenților, aceștia au fost slab dirijați și au obținut informații slabe, iar uneori fără valoare.

Din cauza unor tergiversări nejustificate în definitivarea studiilor unor elemente, au fost pierdute condițiile prielnice recrutărilor cu toate consecințele ce decurg – pierderea surselor de informare, a timpului întrebuintat.

Datorită aceluiași cauze, unii agenți valoroși, recrutați și folosiți în munca informativă în țară, o perioadă îndelungată de timp, n-au fost trimiși în străinătate.

Așa se prezintă, spre exemplu, situația agentului „MITICĂ”, programat de mult să fie scos clandestin din țară, care și până în prezent se află în țară.

La unii lucrători operativi din cadrul rezidențelor au fost înregistrate o serie de încălcări ale ordinelor Centralei, privitoare la legile de bază ale muncii noastre: vigilență și conspirativitate.

S-au subapreciat posibilitățile de pătrundere ale dușmanului în oficiile și rețeaua noastră. În unele rezidențe, mult timp a dăinuit părerea cum că lucrătorii noștri nu sunt urmăriți de serviciile dușmane, din care cauză n-a fost făcut control

Înainte de întâlnirile, s-a folosit telefonul pentru chemarea agenților la întâlnire etc. Unii dintre lucrătorii operativi s-au acoperit cu muncile pe linie M.A.E. și M.C.E., neexecutând sarcinile informative cu care au fost trimiși.

Birourile 1 din regiunile M.A.I. n-au fost suficient ajutate și îndrumate în munca de selecționare, studiere de elemente în vederea recrutării, lipsindu-le de un control și sprijin organizat din partea Direcției.

De asemenea, directorii din regiuni manifestă lipsuri în conducerea acestor birouri.

Lipsurile arătate mai sus sunt în mare parte rezultatul lipsurilor mele personale, deoarece am admis să se lucreze atât de superficial în domeniul recrutării, dirijării agenturii și altele.

La baza acestor lipsuri ale mele n-a stat altceva decât dorința de a îndeplini sarcinile trasate de conducerea Ministerului. Faptele însă au dovedit că pentru o bună îndeplinire a sarcinilor, nu este suficientă numai dorința, ci este nevoie și de metode juste în muncă, exigența față de mine însumi, precum și față de subalterni.

Analizând munca din trecut, am tras învățăminte că pentru viitor trebuie schimbate metodele de muncă, luând măsuri practice de îmbunătățire a ei. Printre aceste măsuri în primul rând trebuie să fie rezolvată situația cadrelor.

VIII. SITUAȚIA CADRELOR

Una din cauzele lipsurilor și greutăților desfășurării muncii Direcției a fost și nerezolvarea corespunzătoare a problemei cadrelor.

În acest an au fost încadrați în Direcție, la munca operativă, 74 de ofițeri, aduși din alte direcții ale M.A.I.

Dintre aceștia, 37 ofițeri provin din trupele de grăniceri și din sectoarele administrative, neavând deci nici un fel de pregătire pentru munca operativă.

Numai 8 dintre ei au studii superioare, 32 au absolvit școli medii, iar 36 au numai școli elementare.

Nici unul nu cunoaște în mod satisfăcător vreo limbă străină, care să o poată folosi în muncă, 20 având doar oarecari cunoștințe în această privință.

Ca vârstă, 60 sunt între 25 și 28 ani.

Avându-se în vedere lipsa de pregătire profesională în general la unii tovarăși, precum și necunoașterea muncii de informații externe de către toți tovarășii nou încadrați, s-au organizat cursuri profesionale.

Astfel, a funcționat în Direcție un curs de pregătire profesională de 6 luni, pentru 43 de ofițeri aduși la începutul acestui an, iar în prezent este organizat, pentru ceilalți ofițeri încadrați ulterior, un curs de 3 luni.

Întrucât la aproape tot efectivul Direcției sunt încă lipsuri serioase în pregătirea ofițerilor, am luat o serie de măsuri:

– Au fost selecționați 20 de ofițeri care au fost trimiși în Uniunea Sovietică la un curs de specializare de un an de zile.

Cu aceștia s-a organizat, în prealabil, un curs de studiere a limbii ruse de 5 luni de zile.

– În prezent, au fost selecționați, pentru a fi trimiși în anul viitor în U.R.S.S., alți 20 de ofițeri, care au fost scoși din muncă și studiază limba rusă, continuând și studiul limbii străine.

– Sunt organizate cursuri de studiere a principalelor limbi străine, necesare muncii, având 84 ofițeri încadrați la aceste cursuri.

– S-au luat măsuri de aplicare a ordinului ministrului Afacerilor Interne, privind necesitatea asigurării pregătirii de bază a cadrelor, înscriindu-se la învățământul de stat tovarășii ce nu au studii elementare și medii.

Au fost înscriși din Centrală 34 ofițeri pentru studii elementare și 85 pentru studii medii. Pentru sprijinirea lor, au fost organizate cursuri de pregătire cu profesori selecționați din cadrul Direcției.

Toate aceste măsuri ajută la îmbunătățirea nivelului de pregătire a cadrelor, însă problema încadrării Direcției cu cadre corespunzătoare rămâne încă nerezolvată. Dăm câteva cifre, pentru exemplificare :

În munca operativă din Centrală și la rezidențe, sunt astăzi 161 de ofițeri, lipsind față de schemă 116 ofițeri. Din această cauză nu este înființat, nici în prezent, Serviciul tehnico-științific, a cărui lipsă este resimțită în muncă. De asemenea, nu a fost creat biroul pentru însoțirea delegațiilor pe linie contrainformativă*.

Menționăm că lipsesc cadre pentru munci de răspundere în Centrală și rezidențe. Astfel, lipsește șef de serviciu la Franța-Italia, rezidenți în Italia, S.U.A., Argentina și Egipt. Din cei 161 ofițeri existenți, 24 au vârsta între 20-25 ani, iar 91 între 25-30 ani. Numai 19 au școli superioare, iar 59 au școli medii, restul de 83 au doar școli elementare.

Subliniem că deși există Hotărârea Secretariatului C.C. P.M.R. din 1951, care prevedea repartizarea a 40 de oameni anual Direcției noastre, cum și Hotărârea Biroului Politic al P.M.R. din 1955, de a fi repartizați Direcției un număr de 100 tovarăși cu studii superioare și care să cunoască bine o limbă străină, cu experiență și pregătire politică și organizatorică, până în prezent nu am primit nici un tovarăș dintre aceștia.

Datorită lipsurilor de cadre arătate, a scoaterilor de ofițeri din Direcție și a slabului nivel de pregătire a majorității ofițerilor Direcției, am fost nevoiți să facem numeroase schimbări și mutări de cadre în Centrală și la rezidențe, fluctuație care a dăunat muncii.

---

* Pe marginea acestui pasaj, un cadru din conducerea Ministerului Afacerilor Interne notează: „Dece”.

O problemă care a creat greutatea cadrelor Direcției și aducerii unor cadre noi din provincie a fost lipsa de locuințe. Deși Direcția a făcut eforturi să rezolve această problemă, avem și în prezent 62 de ofițeri fără locuințe, dintre care 37 sunt familisti cu copii, 17 familisti fără copii și 8 care vor să se căsătorească, dar nu au locuințe.

Mulți dintre aceștia sunt despărțiți de familiile lor, care se găsesc în provincie de luni de zile.

La acțiunile întreprinse pentru îmbunătățirea muncii, pentru întărirea vigilenței și disciplinei lucrătorilor operativi, pentru ridicarea nivelului de pregătire și a spiritului de luptă al ofițerilor, un aport prețios a adus organizația de bază-partid.

În ședințe ale organizației de bază, au fost discutate atitudinile nejuste ale unor ofițeri, membri de partid, care au comis abateri grave de la disciplina și morala de partid.

S-au făcut prelucrări de referate și s-a analizat munca comuniștilor din unele birouri și servicii, cu scopul îmbunătățirii muncii și lichidării atitudinilor nejuste.

Cu toate acestea, organizația de bază a P.M.R. din Direcție nu a fost mobilizată în măsură suficientă de către Biroul organizației de bază și nici ajutată de Comitetul de partid pe minister să contribuie mai larg la lichidarea lipsurilor ofițerilor și la întărirea răspunderii lor față de muncă.

*
*   *

Prin aplicarea măsurilor de ordin operativ și organizatoric, s-au pus bazele unor noi metode de muncă și s-au creat premisele desfășurării muncii informative în viitor, în mai bune condițiuni.

Pentru obținerea de rezultate mai bune și pentru o grabnică lichidare a lipsurilor, propunem:

1. Conducerea Ministerului să dea dispoziții Direcției de Cadre, să completeze, până la 31 decembrie 1955, prevederile schemei de încadrare a Direcției cu cadre corespunzătoare criteriilor stabilite prin Hotărârea Biroului Politic al C.C. P.M.R.

În acest scop, rugăm a se interveni și la conducerea Partidului, spre a se da dispoziții Secției administrativ-politice a C.C. P.M.R., care să ia măsuri corespunzătoare de aplicare a Hotărârii Biroului Politic al C.C. P.M.R. privitor la repartizarea celor 100 cadre stabilite pentru Direcția I.

2. Să se dea dispoziții Direcției de Cadre ca să organizeze, pe lângă școala de limbi străine a Ministerului, cursuri speciale de pregătire intensivă pentru ofițerii Direcției noastre.

3. Să se aprobe crearea unei școli de calificare profesională de un an, la care se vor preda și limbi străine, cu un efectiv de 40 tovarăși.

4. Să ne fie repartizat un număr de 4 cadre cu munci de răspundere din Minister, pentru a fi trimiși în S.U.A., Italia, Argentina și Egipt, în calitate de rezidenți.

5. Rugăm conducerea Partidului a ne repartiza un număr de tehnicieni pentru Serviciul tehnico-științific, prin care să avem legături directe cu Academia R.P.R. și institutele de cercetări științifice ale Academiei în domeniile petrolului, chimiei, fizicii nucleare, electrotehnicii și metalurgiei, precum și cu ministerele respective. Această legătură ne este necesară în scopul cunoașterii problemelor tehnico-științifice ce interesează Statul nostru, pentru a putea dirija agentura spre obținerea informațiilor necesare, precum și pentru a avea la timp aprecierea materialelor furnizate.

6. Pentru ridicarea simțului de răspundere la rezidenții noștri, rugăm ca unul din tovarășii secretari ai Partidului nostru, să stea de vorbă cu ei la plecare și la venire în țară.

7. Prin organele de resort, să se dea dispozițiuni Sfatului Popular al Capitalei, să ne pună la dispoziție spațiul locativ pentru cei 62 ofițeri din Direcție, fără locuințe. De asemenea, să se asigure locuințe pentru cadrele noi ce ne vor fi repartizate.

ȘEFUL DIRECȚIEI I,

General-maior
Vâlcu Vasile

D.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - Cămară, dosar 83/1955, f. 13, 44, 56-59, 101-125.

Observații pe marginea Catagrafiei din 1838 (Vopseaua Galbenă, București) (I)

Prof.univ.dr. GEORGETA FILITTI

Cel mai cuprinzător izvor statistic referitor la Țara Românească în epoca regulamentară, Catagrafia din 1838 (păstrată la Arhivele Naționale ale României), în ciuda interesului major pe care îl suscită printre specialiști și a faptului că devansează cu opt ani o lucrare asemănătoare efectuată în Franța, continuă și azi să rămână inedit. Parcurș pe sărite, cu vădită curiozitate, prezentat ca piesă de greutate în înțelegerea profilului societății românești în al patrulea deceniu al secolului trecut¹, acest recensământ nu poate fi judecat la adevărata sa valoare decât printr-o prelucrare integrală. Or, singura modalitate rămâne introducerea în calculator. Din păcate, procedeul e încă anevoios, întrucât operatorul trebuie să fie deopotrivă chirilist, căci întregul fond (zece metri liniari de arhivă) utilizează această grafie. Odată stabilite întrebările ce pot fi puse acestei statistici (personal, socotim că putem dobândi răspunsuri pentru 144 de repere), intervine comentariul indispensabil al istoricului și, poate, aspectul cel mai descurajator, cel al publicării.

Conștienți că prelucrarea Catagrafiei trebuie să rămână o operă colectivă, în paginile de față ne hazardăm să discutăm doar a suta parte din ea, respectiv un eșantion al populației bucureștene – cel din Vopseaua Galbenă.

Este evident că cinovnicii care au cules și transcris datele în registru au fost instruiți în prealabil. Numai că puterea lor de înțelegere, ca și realitatea cu care s-au confruntat au fost diferite. La fiecare rubrică stabilită de recenzent există greșeli, omisiuni sau informații lacunare din punctul nostru de vedere, în așa fel încât o serie de întrebări pe care am fi dorit să le punem își găsesc răspunsul în unele mahalale și în altele nu.

Numărul de ordine („numărul cuprinsului”) este uneori sărit – e adevărat, destul de rar – , unele persoane, având proprietăți în mai multe curți, au fost trecute de două sau de trei ori².

Numele de familie sau o poreclă individualizantă („numele persoanelor ce

¹ Cf. I. Donat și G. Retegan, *La Valachie en 1838 (d'après une source statistique inédite)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, IV, 1965, nr.5, p. 925-941.

² De exemplu, polcovnicul Ion Odobescu, din mahalaua Ceauș David, figurează la nr.1519 și 1541.

lăcuiesc într-acest coprins”) apare la boieri, funcționari, slujbași, unii negustori, câțiva meșteri străini. Trei sferturi din capii de familie, însă, figurează numai cu numele de botez, și acesta urmează un registru onomastic relativ monoton, sesizabil în întregul spațiu balcanic: Ion, Gheorghe, Vasile, Stancu, Tudor, Mihai, Sava, Stan, Dragomir. În cazul mahalalei *Armeni și Olari*, unde preponderenți sunt armenii, am întâmpinat dificultăți în stabilirea purtătorilor lor, dacă sunt de sex feminin sau masculin. Există și câteva sute de poziții unde numele nu figurează defel. Presupunem că e vorba de „copii de cutie”, încredințați, de obicei, de autoritatea tutelară municipală unei văduve sau unei familii fără descendență, – datorită vârstei –, de oameni de pripas, adăpostiți ca atare și pe care recenzentul puțin scrupulos nu i-a chestionat corespunzător.

A treia rubrică privește *apartenența etnică* („neamul”) și, cu excepția acelorași „copii de cutie”, a fost totdeauna notată cu grijă.

Cele mai puține lipsuri apar la consemnarea *vârstei*. Și dacă, așa cum e firesc, populația majoritară e cea fertilă, se remarcă, mai ales în rândul boierilor, al meșteșugarilor și al negustorilor, căsătorii cu mare diferență de vârstă între soți în favoarea bărbatului. Apar căsătorii frecvente la fete sub 15 ani, însă aici trebuie făcută rezerva posibilei fraude la declarația nevestei, ori a superficialității înregistratorului. Cum singura categorie socială pentru care există mai multe date este cea a boierilor, am procedat la extragerea lor nominală, pe mahalale, menționând și vârstele cuplurilor, grăitoare în ceea ce privește această constatare a severei diferențe de vârstă.

Starea civilă (căsătorit, văduv, văduvă, holtei, fată, căsătorit fără nevestă/soț) a fost completată, evident, pe buna-credință a celui chestionat și e neîndoios că nu au fost cerute acte doveditoare. Dacă puzderia de ucenici, țigani, „copii de cutie” figurează la „holtei”, relativ numeroasele văduve – unele sub 25 de ani – par a subînțelege un statut de onorabilitate declarat de cele în cauză și a cărui veracitate nu poate fi controlată.

Recenzarea s-a făcut, în general, pornind de la capul familiei, urmat de soție și de copii sau alte rude: frați, cumnați, soacre. Cel mai adesea sunt reținuți copiii minori și nu există mențiunea anume, de exemplu, dacă un cuplu de 40-45 de ani are descendenți, decât dacă aceștia continuă să locuiască cu genitorii lor. Constatarea e valabilă pentru toate persoanele ai căror copii au părăsit casa părintească.

Două rubrici pe care cinovnicii regulamentari le-au confundat, făcând azi pentru cercetător imposibilă departajarea, sunt cea a *trepte* și cea a *meșteșugului*. Completate când una când alta (cu o grijă evidentă pentru boieri), ele pot induce în eroare; astfel, treapta e *negustor* și meșteșugul *cârciumar*, dar adesea e completată una singură. La fel, treapta *muncitor* e urmată de meșteșugul *zidar*, *tinichigiu* sau *plugar*, de multe ori rămânând, însă, nedecis, *muncitor* putând fi socotit ca necalificat, neînregistrat într-o breaslă sau neglijat de cinovnic.

Altoirea privește copiii până la șase ani și doar accidental pe maturi, dovadă că această măsură profilactică a fost generalizată numai o dată cu introducerea Regulamentului Organic. S-ar putea ca adesea să fi fost completată din oficiu, altoirea privind administrația municipală, iar neîndeplinirea ei putea trage la răspundere chiar pe cinovnicii recenzenți.

Situația față de spațiul de locuit, adică cea de *chiriaș*, ori *proprietar* („călător” ori „șezător”), pare să se fi făcut de multe ori la întâmplare. În schimb, rubrica „sudit” sau „pământean” a fost tot timpul completată cu conștiinciozitate, fiind vorba de încasarea unor impozite. Desigur, aceasta n-a scutit Catagrafia de unele erori; așa, de pildă, Costache Ghica figurează ca sudit austriac!

„Beteșugurile” au fost reținute nu după fișe medicale, ori în urma unui consult, ci potrivit mărturiei celor recenzați sau a colocatarilor lor. E vorba, prin urmare, mai mult de handicap fizic evident: „ciung”, „orb”, „boșorog”.

Ultimele cinci rubrici privesc animalele din curți: cai, boi, bivoli, rămători, câini.

La 1838, Vopseaua Galbenă cuprindea 18 mahalale, cu 2449 de curți, având numărătoarea, în continuare, între *Popa Ivașcu* (ulterior *Pitar Moș*) și *Sf. Voievozi*:

I. Popa Ivașcu.....nr.	1 - 164 (164),	locuite, 156
II. Batiștei.....	165 - 287 (122),	„ 120
III. Oțetari.....	288 - 415 (127),	„ 121
IV. Popa Rusu.....	416 - 493 (77),	„ 73
V. Armeni și Olari.....	494 - 645 (151),	„ 143
VI. Popa Petre.....	646 - 784 (138),	„ 127
VII. Silvestru.....	785 - 981 (196),	„ 181
VIII. Sf. Ioan.....	982 - 1043 (611),	„ 59
IX. Precupeții Vechi.....	1044 - 1203 (159),	„ 159
X. Dichiu.....	1204 - 1379 (175),	„ 170
XI. Ceauș David.....	1380 - 1541 (161),	„ 155
XII. Precupeții Noi.....	1542 - 1715 (173),	„ 161
XIII. Sf. Visarion.....	1714 - 1897 (181),	„ 168
XIV. Amzei.....	1898 - 1966 (68),	„ 64

XV. Popa Cosma.....	1967 - 2065 (98),	„	86
XVI. Sf. Vasile.....	2066 - 2218 (152),	„	136
XVII. Cișmelii.....	2219 - 2299 (80),	„	78
XVIII. Sf. Voievozi.....	2300 - 2449 (148),	„	148

Observăm de la început că această dispunere nu exista în 1829³, iar în planul baronului Borroczyń din 1852⁴ singurele repere pentru delimitarea vopselii rămân bisericile. Inegale ca întindere și număr de curți locuite, mahalalele cuprind între 181 de curți (*Sf. Silvestru*) și 59 (*Sf. Ioan*). Catagrafia nu oferă date asupra construcțiilor existente într-o curte. Numărul relativ mic de curți – aceasta este unitatea de măsură cu care a lucrat recenzențul și cu care suntem obligați să lucrăm și noi – pustii vine în contrazicere cu planul R.A. Borroczyń, unde spațiile nelocuite sunt mult mai numeroase. Nu apare în cuprinsul vopselii nici o instituție de stat, tribunal, poștă, carvasara, pușcărie, departament, bolniță.

Cele 135 de curți nelocuite figurează sub diferite denumiri: „Case pustii”, „loc slobod, deschis, sterp”, „casă închisă”, „curte nelocuită”, „deșartă”, „neînchiriată”, „biserici”, „chilii”, „locuri ale <<Curții vechi>>” (în mahalaua *Popa Rusu*), „maidane”, „dogării” (*Armeni și Olari*), „moară de cai” (*idem*), „prăvălii închise” (*Popa Petre*), „magazii”, „cherestegerie” (*Silvestru*), „măcelărie” (*idem*), „loc al bisericii” (*Dichiu*), „loc de hrană” (*Ceauș David*), „case slobode”, „locuri virane”, „prăvălie a lui Mihai Ghica” (*Popa Cosma*), „țigănie” (*idem*); „cimitirul bisericii Icoanei este locuit” (nr. 1490). Singura mahala integral locuită este *Precupeții Noi*, cu 159 de curți.

Din punctul de vedere al stării civile, distribuirea locuitorilor arată preponderența curților locuite de o singură familie. În mod excepțional, în mahalaua *Popa Petre* apare o curte cu zece familii. Iată situația:

³ I.C.Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București, 1929. De altfel, comparația cu catagrafia din 1829 este nedumeritoare, așa cum cititorul va constata în legătură cu prezența familiilor boierești în mahalalele, să le spunem, rezidențiale: *Amzei*, *Popa Cosma*, *Sf. Vasile*, *Sf. Voievozi*, adică în spațiul actual dintre Biserica Amzei și Biserica Sf. Voievozi, de pe Calea Griviței. Pe lângă numere – cu totul altele – vârsta celor recenzați e prea adesea contrazicătoare.

⁴ Cf. copie mărită, după ex. Academiei Române (H 1643 D XLV 2) la Institutul de Arhitectură din București. Cf. și V. Al. Georgescu, *Inventarul planurilor orașului București*, extras din volumul *Din legislația urbană a Țării Românești, 1765-1782*, realizat împreună cu Emanuela Popescu, București, 1975, p. 379 și urm.

	o persoană	o familie	2 familii	3 familii	4 familii	5 familii	o fam. și pers. singure	mai multe pers. singure
I	12	96	6	2	-	7	18	15
II	6	29	10	5	1	21	39	9
III	6	26	4	-	-	15	61	10
IV	8	24	5	-	-	5	30	1
V	10	43	10	3	1	25	42	9
VI	3	90	7	1	-	3	21	1
VII	1	80	14	-	-	21	51	13
VIII	3	27	11	-	-	3	13	2
IX	11	105	9	1	-	2	31	8
X	21	115	7	-	-	4	18	5
XI	24	59	6	1	-	9	45	11
XII	15	83	5	-	-	8	32	18
XIII	4	53	9	-	-	18	64	20
XIV	-	10	-	-	-	25	19	10
XV	4	23	3	-	-	22	23	11
XVI	7	40	11	2	1	28	35	12
XVII	5	46	4	-	-	4	14	5
XVIII	11	91	8	2	1	7	22	6

În cele 2314 curți locuite, densitatea populației este următoarea:

	Curți	1-3 pers.	4-5 pers.	6-8 pers.	9-10 pers.	11-13 pers.	14-15 pers.	16-18 pers.	19-23 pers.	24-28 pers.
I	156	82	44	19	4	3	1	2	-	1
II	120	28	23	35	17	9	1	1	5	-
III	122	26	40	36	11	4	2	1	1	1
IV	73	24	26	15	4	3	-	-	-	1
V	143	34	28	34	18	9	10	1	-	-
VI	127	45	49	27	5	-	-	-	-	1
VII	181	45	70	41	14	8	-	1	1	1
VIII	59	23	21	12	1	-	1	1	-	-
IX	167	77	68	13	1	-	-	-	-	-
X	170	99	61	10	-	-	-	-	-	-
XI	155	76	47	26	2	2	-	2	-	-
XII	161	96	44	16	4	-	-	-	-	-
XIII	168	52	69	49	9	-	1	1	-	-
XIV	64	15	13	8	10	5	2	2	4	2
XV	86	27	23	12	4	8	1	-	5	4
XVI	136	37	42	27	11	9	-	4	3	1
XVII	78	34	28	13	3	-	-	-	-	-
XVIII	148	76	40	20	2	4	2	3	-	-

	Femei necăsă torite	Văduve	Văduve cu copii	Văduvi	Văduvi cu copii	Holtei	Fam. fără copii	Fam. cu 1 copil	Fam. cu 2 copii	Fam. cu 3 copii	Fam. cu 4 copii	Fam. cu 5 copii	Fam. cu 6 copii	Fam. cu 7 copii	Fam. cu 8 copii	Soți fără nevastă	Soții fără soț	Curți, din care cu copii	Copii de cutie
I	20	34	26	17	4	49	35	27	24	22	4	3	-	1	-	6	3	156 (89)	1
II	71	42	29	10	6	120	56	22	19	12	10	6	2	2	-	9	1	120 (81)	-
III	51	29	27	9	3	53	39	18	23	11	7	4	2	-	-	13	-	122 (91)	-
IV	18	21	18	7	2	25	16	13	12	6	4	5	1	-	1	-	-	73 (53)	1
V	28	63	27	5	6	97	41	23	34	24	8	7	4	3	3	3	1	143(106)	10
VI	8	20	22	3	-	31	23	37	22	20	10	5	3	-	-	-	-	127 (94)	-
VII	25	39	18	2	1	181	48	49	37	37	13	9	1	-	-	-	-	181(148)	21
VIII	2	4	4	10	1	20	20	18	19	7	3	1	-	-	-	-	-	59 (42)	2
IX	7	29	7	6	-	45	57	34	38	16	4	1	-	-	-	-	-	167 (96)	15
X	11	22	20	6	3	21	41	36	31	11	7	1	1	-	-	1	-	170(105)	78
XI	70	25	21	6	4	100	40	39	19	12	2	2	-	-	-	23	-	155 (99)	74
XII	7	34	16	13	1	94	65	26	19	12	5	2	-	-	-	4	-	161 (81)	23
XIII	29	61	14	12	5	106	54	32	27	27	10	5	1	1	-	1	1	168(122)	-
XIV	22	63	15	8	3	172	38	15	14	7	2	2	3	1	1	7	1	64 (47)	17
XV	23	63	16	10	2	177	45	17	22	16	4	2	-	-	-	13	-	86 (58)	30
XVI	28	56	19	18	-	176	70	29	28	20	8	4	-	1	1	6	-	136 (97)	38
XVII	5	15	5	2	2	13	23	11	27	4	6	-	-	1	-	-	-	78 (55)	9
XVIII	14	25	11	9	4	85	43	37	31	11	8	4	2	-	-	13	-	148(103)	-
	439	645	315	153	47	1564	754	483	446	285	115	63	20	10	6	99	7		319

Peste 28 de persoane apar sporadic în următoarele mahalale: 31 de persoane în *Ceauș David*, 29 în *Precupeții Vechi*, 29 și, respectiv, 42 în *Amzei*, 40 și 47 în *Popa Cosma* și 33 în *Sf. Vasile*. Iată, de exemplu, la nr. 465 din *Popa Rusu* compoziția curții de 27 de persoane: o familie de preot, o familie de meșter croitor, două văduve cu câte doi copii, un preot sârb cu patru copii, trei văduve, un profesor grec holtei, un dascăl la biserică holtei, un boier vistier cu copii. La fel de pestriță e curtea bisericii Batiștei: vizitiu, preoteasă văduvă, o mămulăreasă, baba Floarea, țigancă de 120 de ani, un sârman, un bărbier, Catinca Căpșuneasa, un dascăl de biserică, altă văduvă, Maria lui Neculae, Niță Bobar, Catinca de 4 ani – cele trei persoane din urmă fără altă precizare – altă preoteasă.

Curtea cea mai populată a Vopselei (nr. 1993) este a clucerului Costache Burchi, cu 47 de persoane: șase membri ai familiei sale, un vizitiu, meșteri cizmari, tâmplari, croitori, unguri și nemți, sudiiți K.K. și prusieni, țigani.

Folosind aceeași unitate de măsură – curtea – se poate urmări situația familială a locatarilor. E de observat aici că domnește o oarecare confuzie; fie recensentul a fost adesea complezent, fie declarațiile persoanelor intervievate au fost lipsite de sinceritate. Astfel, la „femei necăsătorite” am trecut toate persoanele de sex feminin, stinghere, necuprinse într-o unitate familială. Surprinde numărul mare de văduve, poate consecință a unor declarații pudice, pentru că apar și văduve de 17-18 ani. În această situație sunt slujnicele în casă sau simple nume, fără altă precizare. Numeroase văduve apar în mahalaua armenescă, unde, în aceeași curte stau câte patru generații. Între categoriile nu totdeauna și uniform precizate apar și „copiii de cutie”, abandonati și încredințați de autoritatea tutelară municipală unor familii, dar, de cele mai multe ori, unor văduve. Astfel, în mahalaua *Oțetari*, în 35 de curți, trăiesc 102 copii între 2 și 17 ani care nu fac parte din vreo familie și nu sunt slugi; au doar nume de botez și vârsta. Nu sunt țigani, căci etnia acestora e totdeauna precizată. Înregistrarea e adesea lipsită de acuratețe, căci, de exemplu, în mahalaua *Precupeții Noi*, apar 28 de astfel de „copii de cutie”, între care unii au mai mult de 20 de ani. Un număr foarte mare – 78 – apar în mahalaua, foarte săracă, de altfel, *Ceauș David*. În sfârșit, în mahalaua *Popa Vasile* apar 38 de „copii de cutie” încredințați la două văduve. Lipsa de precizare a înregistrării, mai ales când e vorba de țigani, face ca uneori aceștia să fie trecuți, ca în cazul mahalalei *Amzei*, doar ca număr. Noi i-am înregistrat la holtei. Mai atragem atenția că în întreaga Vopsea doar două cupluri au câte nouă copii (*Popa Ivașcu* și *Sf. Voievozi*). Adăugăm aici, pentru a ilustra dinamica creșterii populației, și numărul de curți din fiecare mahala unde există copii. Această configurație familială este redată în tabelul alăturat.

Așa cum observăm și la început, recenziții nu au avut o instruire egală; de aici și unele răspunsuri eronate, sugerate, desigur, de felul întrebărilor. De exemplu, în mahalaua *Ceauș David*, Ion Odobescu figurează „fără nevastă”, deoarece în acel timp Ecaterina Odobescu se afla în străinătate.

Distribuția pe categorii de vârstă arată că populația Vopselei era tânără. Precizăm că diferența ce rezultă între numărul general și cel al categoriilor e dată de absența menționării vârstei. Cele câteva exemple de longevivi trebuie privite cu prudență.

Populație

	Populație	0 - 18 ani	19 - 45 ani	46 - 65 ani	66 - 80 ani	81 -
I	656	266	293	83	3	-
II	814	336	362	57	26	1*
III	695	317	280	63	20	-
IV	374	177	141	37	14	2**
V	916	412	344	119	23	3
VI	585	291	231	55	8	-
VII	1007	517	382	89	13	-
VIII	271	113	134	20	2	2
IX	577	205	294	48	20	6
X	545	217	250	68	8	2
XI	656	275	267	71	36	2
XII	568	201	236	108	3	1
XIII	819	346	360	79	21	4***
XIV	582	213	300	52	14	2
XV	697	251	358	55	16	1
XVI	865	343	441	51	22	2****
XVII	311	132	142	28	8	1
XVIII	634	254	324	47	7	-

* O „babă” de 120 de ani

** O bătrână de 95 de ani

*** O persoană de 100 de ani, alta de 90

**** O persoană de 100 de ani, alta de 105

Din punct de vedere etnic, acest segment al populației Bucureștilor se prezintă în felul următor: la un număr de 11.572 persoane (cu erorile amintite de înregistrare), majoritari sunt românii (7820 de persoane). Imediat următori, ca procent, vin Țigarii (cca 10%), mahalaua unde procentul e mai ridicat fiind *Amzei* (30%), și, în ordine

descrescătoare, *Popa Cosma*, *Sf. Vasile* și *Batiștei*. Intrând în detaliul structurii etnice a curților, constatăm că această proporție e dată de țigăniile boierești. Singura mahala unde românii sunt minoritari e *Armeni și Olari*, reprezentând cca 22% din populație. Semnalăm procentul relativ ridicat, comparativ cu alte neamuri, (6%), al „sărbilor”, de fapt, populație bulgară. Nesemnificativă e prezența etnicilor turci ori din țările occidentale, care nu trebuie confundați cu supușii (sudiții) acestor țări. Astfel, apar: un turc în mahalaua *Sf. Ioan*, doi italieni (*Sf. Visarion* și *Popa Cosma*), șase francezi (*Armeni și Olari*, *Amzei*, *Popa Cosma*) și doi prusieni (*Sf. Vasile*). Mai reținem, ca un fapt puțin obișnuit, opt țigani cu suditentă austriacă în mahalaua *Popa Rusu* și trei evrei botezați în mahalaua *Visarion*.

	Populație	Români	Greci	Țigani	Unguri	Nemți	Evrei	Armeni	Ruși	Sârbi	Ungureni	Arnăuți
I	656	425	40	89	1	10	20	1	1	68	1	-
II	814	573	18	133	1	22	-	-	3	10	-	8
III	695	545	18	55	5	-	-	2	3	65	-	2
IV	374	252	21	28	-	1	-	27	-	33	6	-
V	916	166	43	7	2	6	3	588	8	87	1	4
VI	585	380	11	15	-	-	-	67	-	89	14	9
VII	1007	530	40	33	-	6	-	46	24	217	4	107
VIII	271	200	8	9	-	-	-	1	20	32	-	-
IX	577	415	4	-	-	-	-	-	13	132	13	-
X	545	496	6	27	-	2	-	-	-	14	-	-
XI	656	604	3	11	-	10	-	-	-	28	-	-
XII	568	541	5	9	-	2	-	-	-	11	-	-
XIII	819	648	35	104	2	5	3	1	5	9	6	-
XIV	582	314	30	182	1	21	-	7	3	12	7	1
XV	697	395	29	177	2	44	1	3	3	13	18	-
XVI	865	597	47	154	1	17	-	-	-	27	19	-
XVII	311	256	1	-	8	-	-	-	-	11	35	-
XVIII	634	483	25	82	1	13	-	-	-	12	18	-
	11572	7820	384	1115	24	159	27	743	84	870	142	141

Din punct de vedere etnic, populația Vopselei Galbene poate fi analizată și sub aspectul coabitării. În acest sens, curțile compacte etnic ori având reprezentanți ai mai multor neamuri înfățișează următorul tablou:

	Nr. curți	Com-pacte	2 etnii	3 etnii	4 etnii	
I	156	129	20	3	4	români, sârbi, greci, țigani, evrei, armeni, nemți
II	120	76	40	3	1	români, țigani, sârbi, greci, ruși, nemți, amăuți
III	122	88	31	3	-	români, greci, sârbi, țigani, armeni, amăuți
IV	73	59	13	1	-	români, amăuți, sârbi, țigani, „nemțești”, greci, ungureni, armeni, nemți
V	143	89	41	10	3	români, armeni, țigani, greci, sârbi, amăuțeni
VI	127	119	8	-	-	români, armeni, țigani, sârbi, greci, amăuți, ungureni
VII	181	132	44	3	1	români, sârbi, greci, ruși, țigani, amăuți, nemți, armeni, ungureni
VIII	59	54	5	-	-	români, greci, armeni, țigani, ruși, sârbi
IX	159	141	17	1	-	români, greci, sârbi, ungureni
X	170	170	-	-	-	români, țigani, greci, sârbi, nemți
XI	155	143	11	-	-	români, sârbi, țigani, greci, nemți
XII	161	156	5	-	-	români, sârbi, țigani, greci, nemți transilvăneni ⁵ („papistași catolici”)
XIII	168	138	28	2	-	români, greci, țigani, ungureni, ruși, italieni, nemți, evrei, sârbi, armeni, unguri
XIV	64	24	28	6	4	români, țigani, greci, ruși, ungureni, amăuți, armeni, francezi, nemți
XV	86	48	24	9	4	români, nemți, țigani, sârbi, greci, ungureni, ruși, italieni, unguri, armeni, francezi
XVI	136	89	38	7	1	români, greci, sârbi, țigani, prusieni, nemți
XVII	78	74	4	-	-	români, ungureni, sârbi, greci
XVIII	148	125	19	3	1	români, greci, sârbi, nemți, ungureni, țigani, unguri

În mahalaua *Silvestru* apare o curte cu șase etnii, în *Sf. Vasile* una cu cinci etnii și în *Amzei și Popa Cosma*, două curți și, respectiv, una cu câte șapte etnii.

Statutul profesional este înregistrat adesea bizar. Astfel, aproape toate mahalalele au curți cu văduve. De la început trebuie precizat că nu există mahalale propriu-zis prezidențiale. Apoi, afară de mahalaua *Armeni și Olari*, preponderent armenească, nu poate fi vorba de o aglomerare aleasă pe alt criteriu. Ni s-a părut, însă, interesant să reținem, pentru structura profesională a Bucureștilor, curțile locuite de practicanții unei singure îndeletniciri – așa cum a fost ea consemnată în recensământ – cu alte cuvinte, curți compacte profesional. Desigur, pare o anomalie a vorbi de profesiunea de „boier”, „grec” ori „văduvă”. Și totuși, acestea sunt categoriile cuprinse la rubrica „treapta/meșteșugul”! Majoritatea populației se distribuie astfel între văduve, preoți,

⁵ Trecuri în restul tabelelor noastre ca „ungureni”.

muncitori, slugi, slujbași, meșteri, plugari, negustori, arendași și boieri. Restul curților compacte cuprind, pentru întreaga Vopsea, zece cu văduvi, trei cu preotese, trei cu moșieri, nouă cu țigani (din care una cu precizarea „țigănia lui Lenș”, în mahalaua *Popa Cosma*), una de călugări, una cu greci, șase de avocați și două curți cu „fete”, în mahalaua *Sf. Voievozi*. Cât privește curțile mixte, ele îmbracă un caracter pestriț: boier-lăutar-cârciumar; negustor-vizitiu; judecător-cafegei-bașa-văduvă-precupeț; cofetar-scriitor-arendăș-vizitiu; scriitor-bumbăcar-muncitor-logofăt-cârciumar-văduvă; cojocar-ofițer-boier-lăutar; logofăt la poștă-țigani-popă-zugrav ș.a.

	Vă- du- ve	Pre- oți	Mun- ci- tori	Slugi	Sluj- bași	Meș- teri	Plu- gari	Ne- gus- tori	A- ren- dași	Bo- ieri	Mixt	Ne- pre- ci- zat
I	32	2	9	6	22	36	2	18	2	10	10	3
II	13	2	3	-	13	22	-	14	4	15	-	2
III	17	4	2	-	15	38	-	19	6	6	14	-
IV	13	3	14	-	7	5	-	18	1	4	5	1
V	16	1	3	2	6	23	-	57	1	1	31	-
VI	16	3	19	1	5	37	-	29	-	-	17	-
VII	8	4	34	-	7	56	-	39	2	-	29	-
VIII	-	-	5	16	3	12	6	8	-	-	9	-
IX	14	2	27	7	11	37	30	14	-	1	13	2
X	32	1	14	11	22	43	12	18	2	-	11	2
XI	23	6	6	4	19	37	3	27	1	-	22	8
XII	21	-	14	2	17	51	20	17	1	2	16	-
XIII	11	3	3	5	13	52	5	11	-	3	55	1
XIV	3	2	1	-	-	6	-	5	-	26	19	-
XV	6	-	5	2	2	14	1	8	1	26	20	-
XVI	12	-	3	7	5	25	5	21	1	-	66	-
XVII	6	-	10	1	2	33	6	3	-	-	17	1
XVIII	15	1	9	1	7	53	8	14	1	35	-	-

Structura socială a mahalalelor, așa cum se conturează după tabelul de mai sus, poate fi mai bine cunoscută intrând în detaliul fiecărei categorii. Pentru aceasta, se înțelege, ignorăm caracterul compact al curților. Astfel, categoria *văduvi-văduve* dă următoarea imagine:

	Văduvi	Văduve cu copii	Văduve fără copii	Văduvi cu copii	Văduvi fără copii
I	56	32	10	3	11
II	27	27	29	5	9
III	67	20	35	2	10
IV	44	18	20	2	4
V	47	10	33	-	4
VI	32	22	8	-	2
VII	20	11	9	-	-
VIII	3	1	1	-	1
IX	38	6	30	-	2
X	35	17	17	-	1
XI	40	19	18	-	3
XII	64	18	33	1	2
XIII	64	8	54	1	1
XIV	24	5	19	-	-
XV	33	6	27	-	-
XVI	54	15	37	-	2
XVII	20	5	14	-	1
XVIII	26	14	11		1

Cu puține excepții, la profesie nu se menționează altceva, astfel: „Maria franzelăreasa”, „tulumbagioaică”, „fost croitor”, „sacagioaică”, „covrigăreasă”, „popă de mir”. Se prea poate ca unii recenzenți să fi socotit văduvia ca un statut social și nu, cum era firesc, unul civil. În mahalalele învecinate *Amzei*, *Popa Cosma* și *Sf. Voievozi*, unde cinovnicii înregistratori s-au consultat, probabil, între ei, s-a dat acest din urmă înțeles condiției de văduvie. Așa apar boieroaicele: Marghioala Papazoaica, Anica Mărgăritoia, Tița polcovniceasa, Maria Leontoaia, Catinca Lipăneasca, „cu slugi și țișani”.

Imprecizia domnește și în ceea ce privește văduvele cu copii; s-ar înțelege, dacă aceștia trebuie menționați când sunt minori. Or, se întâmplă să apară o văduvă de 60 de ani cu un fiu de 25 sau alta de 80 de ani cu o fiică de 52 de ani, la rândul ei văduvă.

O categorie omniprezentă, deși modestă, este cea a fetelor bisericești: preoți, duhovnici, proestoși, arhimandriți, dascăli, diaconi, călugări, călugărițe. Iată numărul lor, raportat la populația fiecărei mahalale:

I	656	3	
II	814	7	din care și o călugăriță
III	695	5	
IV	374	4	
V	916	5	din care doi preoți armeni
VI	585	5	
VII	1007	4	
VIII	271	2	
IX	577	3	
X	545	1	Popa Ghiță, „fără har”, de 60 de ani, căsătorit cu o femeie de 38 de ani și patru copii, de 7-6-4 și 2 ani
XI	656	40	din care 27 de călugărițe la biserica Icoanei și 7 surori
XII	658	7	din care o călugăriță
XIII	819	10	din care două călugărițe și un preot grec
XIV	582	7	din care 3 dascăli greci și o călugăriță
XV	697	1	
XVI	865	4	din care o călugăriță
XVII	311	-	
XVIII	634	1	

Meseriile lucrative, *meșteșugari*, *negustori*, *muncitori*, au cea mai mare pondere în această Vopsea. O primă evaluare, din punct de vedere etnic, a acestora, oferă următoarea situație:

	To- tul	Ro- mâni	Ți- gani	Nenji	Ar- nă- uți	Greci	Sârbi	E- vrei	Ar- meni	Un- guri	Un- gu- reni	Ruși	Fran- cezi	Pru- si- eni
I	48	27	5	2	-	2	8	3	1	-	-	-	-	-
II	33	27	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
III	54	30	10	-	-	1	11	-	-	1	-	-	-	-
IV	22	11	7	-	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-
V	76	14	-	1	-	4	20	3	34	-	-	-	-	-
VI	58	35	4	-	1	1	11	-	5	-	1	-	-	-
VII	116	58	10	2	2	4	31	-	7	-	-	2	-	-
VIII	26	18	2	-	-	1	3	-	-	-	-	2	-	-
IX	43	24	-	-	-	1	15	-	-	-	1	2	-	-
X	48	41	4	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
XI	46	38	-	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-
XII	70	65	1	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-
XIII	115	78	22	2	-	5	2	2	1	1	2	-	-	-
XIV	27	12	4	-	-	3	-	-	1	-	-	-	1	-
XV	51	21	8	19	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
XVI	61	47	2	6	-	3	-	-	-	-	2	-	-	1
XVII	52	46	-	-	-	-	1	-	-	-	5	-	-	-
XVIII	77	66	-	5	-	2	1	-	-	-	3	-	-	-
	1023	658	81	42	4	31	117	8	51	2	14	6	1	1

Meșteșugarii au arareori nume de familie (de exemplu, Ștefan Păsculescu, cojocar din mahalaua *Oțetari*). O ciudățenie ni s-a părut Neculai sin Radu, trecut ca ungur, în aceeași mahală. *Sf. Silvestru* e un spațiu al meșteșugarilor prin excelență. Curțile cu meșteri, calfe, lucrători, ucenici par a indica existența unor adevărate ateliere. Așa, Stavri sin Mihale, basmangiu, are două calfe și zece ucenici. La nr.833 locuiesc 23 de persoane (cârciumar, băcan, săpător, dogar, rotar, cizmar, Ion cizmarul, cu doi ucenici și o slujnică). Mitu sin Ioan, de aceeași profesie, e meșter cu lucrători și ucenici – în total, nouă persoane. Cojocarul Ioniță Buzduna (nr.798) are 12 slugi, calfe și ucenici. Un lăncu sin Dumitru, de la nr.860, neamț botezat, de 60 de ani, și lucrător croitor, e căsătorit cu româncea Salva, de 25 de ani, și are un fiu, Răducanu, de 8 ani. Mahalaua nu are boieri, ca și cea a *Cișmelii*. Mahalaua *Sf. Visarion*, modestă, de altfel, are nume înșelătoare de meșteri sau muncitori: Brătianu, Băbeanu, ori, la fel de derutante, Costache Postelnicu, cojocar. În *Amzei* locuiește pantofarul francez Vițent Țaifer, iar în *Sf. Vasile* clopotarul Daniile Wolf și zugravul Mihel Felcojski, sudit K.K. Datorită numărului relativ redus de meșteri – mai puțin de 10% din populația Vopselei – am renunțat a discuta starea civilă, numărul de copii, dacă au lucrători, calfe, ucenici, ori precizarea supușeniei. Iată o distribuție a acestor meșteri care produc, în sens foarte larg, în următoarele domenii: *alimentație, îmbrăcăminte, încălțăminte, uz casnic, ustensile, podoabe, construcții, servicii*.

Alimentație

		Români	Sârbi	Greci	Armeni	Țigani	Nemți	Ungureni
bragagii	13	7	3	3	-	-	-	-
brutari	28	18	2	7	1	-	-	-
bucătari	11	6	-	2	-	2	1	-
cernători	2	1	-	-	-	1	-	-
cocători	6	4	-	1	1	-	-	-
cofetari	6	4	-	1	1	-	-	-
covrigari	1	1	-	-	-	1	-	-
făinari	7	7	-	-	-	-	-	-
franzelari	1	-	-	-	-	-	1	-
iaurgii	1	1	-	-	-	-	-	-
lipieri	3	-	-	2	1	-	-	-
morari	6	2	2	1	1	-	-	-
oțetari	1	1	-	-	-	-	-	-
pescari	2	-	2	-	-	-	-	-
sărari	1	-	1	-	-	-	-	-
simigii	13	3	8	2	-	-	1	-
turtari	1	1	-	-	-	-	-	-
vieri	6	3	-	1	-	-	-	2

Îmbrăcăminte, încălțăminte, uz casnic

		Ro- mâni	Sârbi	Greci	Ar- meni	Ți- gani	Nemți	Ungu- reni	Ruși	Am.
abagii	11	3	8	-	-	-	-	-	-	-
basmangii	10	7	2	1	-	-	-	-	-	-
boiangii	3	1	2	-	-	-	-	-	-	-
bumbăcari	2	-	1	-	-	-	-	-	-	1
calpaccii	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
cavafi	10	5	4	-	-	-	-	-	-	1
căiegii	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
cârpaci	4	3	1	-	-	-	-	-	-	-
ciubuccii	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
ciurari	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
cizmari	79	54	15	-	-	1	6	1	1	1
clopotari	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
cojocari	60	53	7	-	-	-	-	-	-	-
crevetari	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
croitori	81	45	3	1	14	15	2	-	-	1
curelari	8	-	-	-	-	5	3	-	-	-
funieri	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
găitănari	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
ibrișingii	12	-	1	-	11	-	-	-	-	-
imingii	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
ișlicari	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
bumbăcari	3	1	-	-	-	-	-	-	-	2
mănușari	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
pantofari	28	13	3	1	6	2	1	1	-	-
papugii	3	1	2	-	-	-	-	-	-	-
pânzari	8	1	2	1	1	2	-	-	-	-
plăpumari	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
scrobari	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
șalvaragii	11	10	1	-	-	-	-	-	-	-
șelari	9	8	1	-	-	-	-	-	-	-
șepcari	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
trăistari	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
țesători	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-

Ustensile, podoabe

		Ro- mâni	Sârbi	Greci	Ar- meni	Ți- gani	Nemți	Ungu- reni	Ruși	Am.
argintari	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-
caretași	6	-	-	-	-	-	6	-	-	-
căldărari	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-
ceasornicari	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-
covaci	7	-	7	-	-	-	-	-	-	-
fierari	17	3	-	-	-	12	1	1	-	-
dogari	31	26	5	-	-	-	-	-	-	-
fișicci	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
giuvaergii	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
lăcătuși	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-
mărgelari	3	1	-	-	2	-	-	-	-	-
olari	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-
oțelari	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
potcovari	26	1	2	-	-	23	-	-	-	-
pușcași	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
rotari	3	1	-	-	-	-	-	2	-	-
sârmari	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
spătari	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
sticlari	1	-	-	-	-	-	-	evreu sudit fr.		
ulieri	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-

Construcții

		Ro- mâni	Sârbi	Greci	Ar- meni	Un- guri	Nemți	Ungu- reni	Ruși	Evrei
dulgheri	133	110	21	-	-	-	-	-	-	2
fierestegii	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
lemnari	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
olangii	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
pietrari	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-
puțari	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-
șindrilari	7	2	1	-	-	1	-	3	-	-
tinichigii	6	-	1	-	-	1	-	-	-	4
tâmplari	39	23	-	-	2	-	14	-	-	-
vărari	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
zidari	174	165	-	2	-	-	-	4	3	-
zugravi	3	2	-	-	-	-	1	-	-	-

Servicii

		Români	Sârbi	Greci	Armeni	Țigani	Nemți	Unguri	Ruși	Unguri
bărbieri	21	20	-	-	1	-	-	-	-	-
birjari	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
căruțași	37	28	3	-	-	-	-	6	-	-
cărauși										
podgoreni	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
cobzari	4	-	-	-	-	4	-	-	-	-
coșari	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-
droșcari	25	-	1	-	-	-	-	-	23	1
ghetari	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
grădinari	5	1	2	-	-	-	2	-	-	-
hamali	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
hingheri	2	1	-	-	-	1	-	-	-	-
ingineri	2	-	-	1	-	-	1	-	-	-
iaacciu	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
lăutari	11	-	-	-	-	11	-	-	-	-
„lucrători”	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
mortasipi	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
nisipari	3	2	-	-	-	-	-	1	-	-
sacagii	9	8	-	-	-	-	-	1	-	-
sofragii	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
surugii	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-
telali	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
tulumbagii	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
tipografi	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
vizitii	20	15	-	-	2	-	-	-	3	-

Alții, 3 tăietori de tutun armeni și un tutungiu armean.

O altă categorie reprezentativă a acestei Vopsele o constituie negustorii. Din punct de vedere etnic, situația este următoarea:

		Români	Sârbi	Greci	Țigani	Am.	Armeni	Unguri	Ruși
I	20	13	2	5	-	-	-	-	-
II	22	18	1	-	1	2	-	-	-
III	24	14	4	3	3	-	-	-	-
IV	24	11	6	2	-	2	2	1	-
V	102	9	3	5	-	1	83	-	1
VI	35	21	6	2	-	2	2	2	-

VII	64	24	11	4	1	19	5	-	-
VIII	15	12	-	1	-	-	-	-	-
IX	22	11	9	1	-	-	-	-	1
X	22	19	1	-	2	-	-	-	-
XI	40	39	1	-	-	-	-	-	-
XII	20	18	1	1	-	-	-	-	-
XIII	19	15	1	2	-	-	-	-	1
XIV	19	6	4	6	-	-	2	-	1
XV	18	11	3	2	-	-	1	1	-
XVI	33	17	6	10	-	-	-	-	-
XVII	4	2	1	1	-	-	-	-	-
XVIII	18	13	2	3	-	-	-	-	-
	521	273	62	48	7	26	96	4	5

Trebuie precizat că din cauza confuziei între *treaptă* și *meșteșug* există un amestec între meșteri și negustori; de aceea, pentru cei din urmă, nu există totdeauna certitudinea că doar vehiculează mărfuri fără a le și produce. Repetăm că din cauza segmentului redus de populație bucureșteană pe care îl avem în vedere nu înfățișăm aici decât felul negustoriei, așezat alfabetic și apartenența etnică a celui care o practică. Într-o cercetare ulterioară, extinsă măcar la scara Capitalei, trebuie adăugat: statutul civil (căsătorit, holtei, văduv, cu nevasta plecată, cu copii și numărul lor), calfele, lucrătorii și ucenicii dependenți de negustor, statutul de pământean ori de sudit. Numai lotul analizat lasă să se întrevadă o stare materială destul de modestă. Consemnăm câteva excepții: Ghiță Radovici, staroste de negustori în mahalaua *Popa Ivașcu*, are o slujnică; Costache Capșa, de 50 de ani, din mahalaua *Batiștei*, la fel. La nr.455 din mahalaua *Popa Rusu* locuiește Nicolae sin Constantin, bogasier, cu șase băieți, din care unul tot negustor bogasier și altul negustor arendaș, cu vizitiu și bucătăreasă. În mahalaua *Armeni Olari* sunt 24 de bogasieri (din care 23 armeni), fiind vorba, evident, de o uliță a bogasierilor; între ei sunt sudiți ruși, K.K., prusieni. Tot aici apar nouă lipscani armeni, toți cu slugi. Aceeași situație la tutungii acestei mahalale. În *Silvestru*, la nr.818, locuiesc trei familii de cirezari armăuți (zece persoane), cu slugi. De altfel, în această mahala locuiesc 19 negustori armăuți. În *Dichiu* și *Ceaș David* trăiesc 15 și, respectiv, 24 de măcelari români. În mahalaua *Amzei*, un negustor Constantin se declară „boier de neam”, iar chirigiul Drăghici din *Sf. Voievozi* se declară postelnic.

		Ro- mâni	Sârbi	Greci	Țigani	Arnă- uți	Armeni	Ungu- reni	Ruși
abagii	4	2	1	-	-	1	-	-	-
băcani	39	15	15	5	-	3	1	-	-
bogasieri	35	8	2	-	-	1	24	-	-
brașoveni	2	2	-	-	-	-	-	-	-
bumbăcari	2	-	2	-	-	-	-	-	-
cafegii	12	1	-	1	-	-	9	-	1
cavași	1	1	-	-	-	-	-	-	-
cârciumari	128	79	17	24	4	-	1	2	1
cherestegii	7	7	-	-	-	-	-	-	-
chirigii	1	1	-	-	-	-	-	-	-
cirezari	15	5	-	-	-	7	3	-	-
cojocari	1	1	-	-	-	-	-	-	-
făinari	1	1	-	-	-	-	-	-	-
geambași	22	10	1	1	3	-	7	-	-
hangii	5	3	-	1	-	-	1	-	-
limonagii	1	-	-	1	-	-	-	-	-
lipscani	13	2	-	-	-	-	11	-	-
matrapazi	1	-	-	1	-	-	-	-	-
măcelari	86	78	4	1	-	-	2	-	1
mămulari	14	2	10	-	-	1	-	1	-
mălăieri	2	2	-	-	-	-	-	-	-
mărchitani	3	-	-	-	-	-	1	-	2
„negustori”	15	3	2	4	-	3	3	-	-
pastramagii	1	1	-	-	-	-	-	-	-
pânzari	2	2	-	-	-	-	-	-	-
pescari	8	7	-	-	-	-	-	1	-
precupeți	41	33	5	2	-	-	1	-	-
rachieri	7	1	1	5	-	-	-	-	-
samsari	1	-	-	-	-	-	1	-	-
sureccii	13	5	1	-	-	7	-	-	-
telali	2	-	1	-	-	1	-	-	-
tutungii	13	-	-	2	-	2	9	-	-
zarafi	21	1	-	-	-	-	20	-	-
	521	273	62	48	7	26	96	4	5

În cadrul profesiunilor care comportă muncă fizică mai reținem *muncitorii* și *plugarii*. Aceștia din urmă formează o categorie interesantă în măsura în care Capitala păstrează un caracter rural și unde, pe spații întinse, se face agricultură. Astfel, în mahalaua *Popa Ivașcu*, un plugar are patru boi, două vaci, doi bivoli, trei porci. Categoria muncitorilor nu trebuie înțeleasă totdeauna ca atare, căci, de exemplu, în mahalaua *Oțetari* apare un muncitor „logofăt”, e adevărat, putând să aibă înțelesul de „slugă”, dar și un fiu de popă. În mahalaua *Popa Rusu* e înregistrat un

muncitor supus K.K., Ghiță sin Niculae Domnișor, fapt mai puțin obișnuit, căci, aceștia apar, de regulă, doar cu numele de botez. În mahalaua *Sf. Ioan* apar capi de familie femei muncitoare; la fel, în *Precupeții Vechi*. Amzei rămâne spațiul cel mai select al Vopselei, cu un singur muncitor și, totodată, cu majoritatea boierilor. Iată distribuția lor:

		Ro- mâni	Sârbi	Ar- meni	Ți- gani	Greci	Amă- uți	Un- guri	Ungu- reni	Turci
I	10	10	-	-	-	-	-	-	-	-
II	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-
III	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
IV	10	5	-	4	1	-	-	-	-	-
V	10	2	-	8	-	-	-	-	-	-
VI	23	12	3	7	-	1	-	-	-	-
VII	34	15	14	1	-	-	3	1	-	-
VIII	9	8	-	-	-	-	-	-	-	1
IX	30	21	7	-	-	-	-	-	1	1
X	15	14	1	-	-	-	-	-	-	-
XI	8	7	-	-	-	1 „stolnic”	-	-	-	-
XII	21	19	1	-	1	-	-	-	-	-
XIII	5	4	-	-	1	-	-	-	-	-
XIV	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
XV	7	6	-	-	-	-	-	-	1 ungu- roaică	-
XVI	18	13	2	-	-	-	-	-	3	-
XVII	16	7	1	-	-	-	-	1	7	-
XVIII	8	7	-	-	-	-	-	-	1	-

Cât privește plugarii, aceștia sunt prezenți doar în unele mahalale, putându-se astfel reconstitui și loturile agricole existente la București în 1838:

		Români	Sârbi
I	3	3	-
II	2	2	-
III	-	-	-
IV	-	-	-
V	-	-	-
VI	-	-	-
VII	-	-	-

VIII	7	5	2
IX	31	29	2
X	13	13	-
XI	3	3	-
XII	21	21	-
XIII	12	12	-
XIV	-	-	-
XV	-	-	-
XVI	7	7	-
XVII	10	10	-
XVIII	8	8	-
	96	92	4

Flash-points. Decupaje în sfera relațiilor internaționale – iunie 2003

Prof.univ.dr. MIHAIL E. IONESCU

Ne putem întreba, de bună seamă, care poate fi mesajul unui decupaj practicat în sfera relațiilor internaționale? Ce ne-ar putea spune diverse evenimente din cursul unei singure luni, selectate din compartimente distincte ale relațiilor internaționale?

Întâi de toate, urmărind doar câteva evenimente de politică internațională, prin prisma transformării lor graduale, autorul are capacitatea de a percepe o serie de semnale din ajustarea cărora el va putea ilustra tendințele generale de dezvoltare a politicii internaționale. Fie că ne gândim la procesul de pace din Orientul Mijlociu, fie că investigăm perspectivele Poloniei de a deveni un actor matur al politicii regionale sau ne îndreptăm atenția spre evoluția regimului de la Teheran, în final nu vom face altceva decât să judecăm impactul acestora asupra politicii mondiale.

În al doilea rând, un decupaj de evenimente poate da măsura intensității evoluției politicii mondiale. Percepând o serie de evenimente politice, militare sau economice, desfășurate pe o perioadă scurtă de timp, putem sesiza mult mai acut ritmul alert, sau uneori lent, de maturizare a anumitor tendințe. Mai mult, selectând câteva evenimente pe care autorul le consideră notabile, acesta ne va facilita înțelegerea rezonanței pe care un episod îl poate avea asupra altor cazuri aparent disperate.

În al treilea rând, autorul își va găsi argumente în sprijinul punctului său de vedere prin însăși alegerea unor modele reprezentative pentru anumite fenomene sociale. Opțiunea pentru unul sau altul din aceste evenimente, considerate de către autor drept semnificative, ne poate sugera orientarea sa europocentristă, proamericană sau, de ce nu, tiermondistă.

În fine, ca orice opțiune, și alegerea unor evenimente de politică internațională configurează predilecția pentru un anume model cultural. Așadar, sarcina asumată de autor nu este neapărat de a transmite o perspectivă cuprinzătoare asupra politicii mondiale. Este mai degrabă intenția de a cultiva o anume orientare, care poate fi rodul discernământului, dar și al valorilor morale asumate. Am putea spune, chiar, că opțiunea pentru anumite episoade politice, economice sau de natură militară reflectă un anume stil de judecată al autorului.

Iată de ce, analizele care vor urma nu vor căuta să epuizeze toate problemele de politică internațională din cursul lunii iunie 2003, ci vor aborda doar chestiuni care au atras cel mai mare interes.

G-8 LA EVIAN: RĂSPUNS MARILOR PROVOCĂRI PLANETARE

În perioada 1-3 iunie a.c., a avut loc la Evian-les-Bains (Franța) reuniunea Grupului celor opt state cele mai industrializate (G-8). Cum se știe, aceste reuniuni anuale (2002, la Kananaskis; 2001, la Genoa) ale liderilor principalelor state ale lumii ca forță economică, militară și politică iau în dezbatere și oferă o paletă de soluții principalelor provocări (*challenge*) cu care se confruntă planeta. Agenda reuniunii, oferită de Franța, dar care a suferit modificări, cuprinde trei mari teme: creșterea economică, securitatea și *sustainable development*. Liderii celor 8 state – S.U.A., Marea Britanie, Franța, Italia, Canada, Japonia, Germania și Rusia – s-au întâlnit, mai întâi, la St. Petersburg (Rusia) cu lideri din Uniunea Europeană și Comunitatea Statelor Independente. În dimineața de 1 iunie, au participat la Evian, la întâlnirea a 27 de lideri din întreaga lume, apoi s-au întâlnit în format de 8 pentru a discuta problemele Africii (și vor avea o reuniune cu lideri ai acestui continent). Practic, reuniunea G-8 a demarat în dimineața de 2 iunie, iar comunicatul final emis la sfârșitul acestei zile (ori documentele separate) se referă la șapte probleme: parteneriatul global; foametea; apa; cheștiunea oceanelor; AIDS/SARS; contraterorismul; o economie de piață responsabilă. Sunt probabile și referiri la cheștiuni ca: transparență și corupție; comerț și dezvoltare; sănătate; știință și tehnologie pentru *sustainable development*; securitatea transporturilor.

Un indicator prețios pentru agenda reuniunii este reprezentat de comunicatul reuniunii miniștrilor de externe G-8, care a avut loc la Paris (22-23 mai). Reuniunea a stabilit conduite comune în domeniul securității internaționale: lupta împotriva terorismului, non-proliferarea, *small arms and light weapons*, Iran, Columbia, SARS, Democratic Republic of Congo, Georgia, India și Pakistan, Afganistan, Sri Lanka, Irak, Israel și Palestina. În fiecare din aceste probleme, miniștrii de externe au căzut de acord asupra unor măsuri de întreprins în viitorul imediat („Ministers reaffirmed the importance of ensuring the unity, stability and territorial integrity of Iraq in order to facilitate its reintegration into its regional environment and into the international community” etc.). Așadar, la Evian, G-8 a luat, neîndoielnic, în dezbatere *challenge*-urile în domeniile: politic și de securitate (reconstrucția în Irak, în primul rând, dar și lupta împotriva terorismului și altele); economic (recesiunea în Europa, stagnarea în Japonia etc.); dezvoltarea relațiilor Nord-Sud (foametea și bolile în Africa, SARS etc.). Provocările în aceste trei domenii sunt strâns legate între ele grație ritmului globalizării și, în consecință, este nevoie de o abordare de ansamblu a lor.

Reuniunea G-8 are loc în circumstanțe internaționale îndeajuns de complicate. Este, în fapt, prima întâlnire între liderii a patru state care s-au situat pe poziții opuse în timpul războiului din Irak. Pe de o parte, președintele SUA, George W. Bush, pe de altă parte, liderii „partidei” opoziționiste, Franța,

Germania, Rusia. De modul în care acești „patru mari” se vor comporta unul față de ceilalți trei și invers vor depinde foarte multe în viitor.

Este dificil de prognozat care va fi această atitudine. Președintele Bush are, în urma victoriei din Irak, un uriaș capital politic pe care consideră, probabil, mai înțelept să-l păstreze neatins decât să-l împartă cu aliații. Președintele Franței, Jaques Chirac, consideră, probabil, în continuare că poziția adoptată față de războiul în Irak a fost cea justă și apreciază că dificultățile pe care le întâmpină acum S.U.A. în stabilizarea situației în această țară îl confirmă. De partea atitudinii sale se află și faptul că este vizibilă o recrudescență a terorismului (așa cum a prezis), precum și o incertitudine crescândă privind „road-map”-ul ca soluție a conflictului între Israel și palestinienii. Cancelarul Germaniei, Gerhard Schroeder, dornic să afirme țara sa ca una importantă în arena internațională, pare hotărât – cum sublinia recent analistul german C. Bertram – să pună, de acum înainte, în problematica apărării, Europa înaintea de S.U.A. Iar președintele Rusiei, Vladimir Putin, prezent pentru prima dată la un G-8 (până acum Rusia fiind exclusă de la unele puncte ale agendei celor „șapte mari”), va avea grijă să-și păstreze toate opțiunile deschise.

Este, însă, limpede că S.U.A. au nevoie de Europa și Europa are nevoie de S.U.A. S.U.A. au nevoie de Europa pentru a asigura securitatea internațională. Europa are nevoie de S.U.A. pentru că fără potențialul militar uriaș al acestora s-ar găsi într-o lume în care ar trebui să cheltuiască imediat sume uriașe pentru a se simți în siguranță – sau să se expună la un șantaj permanent din partea celor ce râvnesc la bogăția ei.

Este, așadar, de sperat că liderii lumii se vor înțelege, iar Evian va deveni momentul de început atât al reconsiderării legăturii transatlantice, cât și al unui management comun al luptei împotriva terorismului internațional.

MIDEAST: „PROCESUL DE PACE AQABA”

Miercuri, 4 iunie, la Aqaba, în Iordania, a avut loc o reuniune istorică. În prezența președintelui S.U.A., George W. Bush, care a avut inițiativa întâlnirii, premierii Israelului, Ariel Sharon, și al Autorității Palestiniene, Mahmoud Abbas, au făcut primii pași în noul proces de pace, declanșat o dată cu lansarea „road-map”-ului luna trecută.

Iată, mai jos, extrase din declarațiile protagoniștilor reuniunii Aqaba (gazda, regele Abdullah II al Iordaniei, a fost, desigur, prezentă) :

George W. Bush:

– „I am the kind of person who, when I say something, I mean it. I mean that the world needs to have a Palestinian state that is free and at peace”.

- „The Holy Land must be shared between the state of Palestine and the state of Israel living in peace with each other and with every nation of the Middle East”; toți au responsabilități și toți vor fi beneficiari ai „two-state vision”.
- S.U.A. și el personal „are committed to Israel’s security as a Jewish state”.
- „Both leaders (of Israel and Palestinians) understand that a future of peace cannot be founded on hatred and falsehood and bitterness”.
- „The journey we are taking is difficult, but there is no other choice”; „no leader of conscience can accept more months and years of humiliation, killing and mourning. If all sides fulfil their obligation, I know that peace can finally come”.

Ariel Sharon:

- „Will immediately begin to remove unauthorized outposts” in West Bank.
- „There can be no compromise with terror”.
- „There can be no peace” without Palestinians abandoning the incitement to terrorist acts.
- Acceptă „the principle of Palestinian state”, democratic (nu menționează: suveran) și „importance of territorial contiguity in the West Bank”.

Mahmoud Abbas:

- „We do not ignore the suffering of the Jews throughout history. It is time to bring all this suffering to an end”.
- „Our national future is at stake and no one will be allowed to jeopardize it”.
- „The armed intefadeh must end and we must use and resort to peaceful means in our quest to end the occupation and sufferings of Palestinians and Israelis and to establish a Palestinian state”.
- „There will be no military solution to this conflict”.
- „We will exert all of our efforts, using all our resources to end the militarization of intefadeh”.

Abdoulah II:

- „Blowing up buses will not induce the Israelis to move forward and neither will be killing of Palestinians or the demolition of their homes and their future. All these need to stop. I urge you today to end the designs of those who seek destruction, annihilation and occupation”.

Cele de mai sus evidențiază câteva trăsături ale „jucătorilor” la începutul acestui nou proces de pace din Orientul Mijlociu. Mai întâi, se cuvine semnalată hotărârea președintelui american de a menține un ritm susținut de dezvoltare a acestui proces. În acest scop, el a numit-o pe C. Rice ca „reprezentant personal”, mandatată, așadar, să impulsioneze concretizarea „road-map”-ului. Angajamentul președintelui S.U.A. în procesul de pace, recunoașterea dificultăților acestuia, implicarea statelor arabe din regiune în desfășurarea lui sunt tot atâtea motive pentru a privi evoluțiile post-Aqaba cu optimism.

În al doilea rând, este observabil compromisul – minor, desigur, chiar nesigur – atins încă de acum de cele două părți. Conform „road-map”-ului, ele s-au angajat să oprească acțiunile sinucigașilor în Israel (partea palestiniană) și să înceapă demontarea *outpost*-urilor din teritoriile ocupate (Israelul). Este indiscutabil că aceste angajamente se vor lovi de atitudinea grupărilor radicale din ansamblul protagoniștilor, care deja au început să se manifeste contrar compromisului atins. Fragilitatea acestuia va putea fi înlăturată printr-un ritm susținut imprimat evoluției procesului de pace, prin multiplicarea compromisurilor între părți. Sprijinul „sponsorului” procesului de pace deja este elocvent: un asistent al secretarului de stat a fost numit de președintele Bush să sprijine întărirea forțelor de securitate palestinienne, care vor avea rolul principal în stoparea violenței.

În al treilea rând, statele arabe din regiune se vădesc cooperante la acest început de drum. Într-o întâlnire cu liderii arabi, desfășurată cu o zi înainte în Egipt, președintele S.U.A. a reușit să obțină cooperarea acestora la „road-map”.

În sfârșit, dar nu în cele din urmă, trebuie observată o anumită prudență a protagoniștilor la această primă întâlnire. Ea este motivată de importanța cu totul excepțională a mizei aflate în joc pentru ambele părți și reflectă și preocuparea lor față de opoziția din propria tabără. Yasser Arafat, exclus din noua „ediție” a păcii în Orientul Mijlociu, se manifestă deja ostil rezultatelor de la Aqaba, iar în Israel, radicalii subliniază incapacitatea conducerii palestinienne de a pune capăt violențelor. Ar mai fi de adăugat că Siria și chiar Libanul nu sunt încă angrenate în proces.

Cântărirea șanselor noului efort de pace în Orientul Mijlociu e prematură. Un conflict istoric este dificil să fie stins într-un termen scurt. Optimismul inițial trebuie temperat de evidența dificultăților nenumărate aflate în față (să ne referim doar la problema reîntoarcerii refugiaților palestinieni, care, înfăptuită, ar schimba demografia Israelului). Dar, deopotrivă, scepticismul nu este deloc motivat. SUA sunt o prezență impunătoare în regiune – după campania victorioasă în Irak –, iar protagoniștii conflictului au a se măsura acum cu această realitate de neevitat.

POLONIA: UN ROL PROEMINENT ÎN ESTUL EUROPEI

Războiul din Irak a provocat ample mișcări tectonice în geopolitica Europei. Opoziția Franței și Germaniei față de război a adus un răspuns de la Washington (Pentagon), care are, indiscutabil, o semnificație geopolitică importantă. De la Washington, Europa se vede, în consecință, cu două lentile: una pentru „vechea Europă”, cealaltă pentru „noua Europă”. Comentariile pe marginea acestei viziuni asupra Europei n-au întârziat. Cel mai adesea, ele s-au concentrat pe linia *shift*-ului geopolitic înregistrat post-11 Septembrie 2001 în Europa: de la Vest spre Est. O dată ce amenințarea din Est (URSS/Rusia) s-a atenuat, tinzând spre dispariție, iar pe de altă parte, „marele Orient Mijlociu” (*Greater Mideast*) se profilează ca principal generator de insecuritate, este, așadar, firesc ca atenția SUA – și, deopotrivă, a NATO – să se concentreze către ariile apropiate acestuia. Dacă o atare viziune ar explica decizia S.U.A. pentru recentul „big bang” în extinderea NATO, înregistrat la Praga (noiembrie 2002), tot atât de adevărat este că aceasta este și rațiunea pentru vizibilitatea remarcabilă, în trecutul imediat, a Estului Europei. Mai întâi, acesta a fost (grupul „Vilnius-10”) alături de S.U.A., laolaltă cu alte țări vest-europene („scrisoarea celor opt”) în acțiunea desfășurată pentru doborârea regimului lui Saddam Hussein în Irak. Chiar dacă această atitudine a enervat puteri ca Franța, care nu s-au sfiit să recurgă la admonestări și amenințări cu „pedepse”, Estul Europei, orientat atlantic, a perseverat. Atât în timpul războiului, când a acordat sprijin operațional (vezi bazele din România și Bulgaria, utilizate pentru deschiderea frontului anti-Saddam din Nordul Irakului, necesare după „defecțiunea” Turciei), cât și în perioada ulterioară, când efortul reconstrucției necesită resurse în oameni și nu numai.

Între statele est-europene cu o conduită fermă și neezitantă în criza irakiană se numără și Polonia. Singură între aceste state, Polonia a dislocat în timpul războiului în Irak un contingent de 200 de militari ai forțelor speciale, care au combătut alături de americani, britanici și australieni. Grație acestei performanțe – de reținut, înregistrată în condițiile în care Franța și Germania erau împotriva războiului, iar Polonia se afla în pragul (trecut cu succes) al admiterii în Uniunea Europeană – Polonia a fost invitată să gestioneze unul din cele trei sectoare în care Irakul a fost împărțit post-război. Între Bagdad și Basra, sectorul polonez de PK este locuit de peste trei milioane de irakieni și reclamă dislocarea unei forțe însumând circa 7 000 de militari.

Oferta Washingtonului a fost acceptată de Polonia, care, inițial, a avut în vedere utilizarea în acțiune a Corpului (tripartit) polonezo-germano-danez. Refuzul Berlinului de a participa la forța de PK condusă de Polonia nu a descurajat Varșovia. La 22 mai a.c., a avut loc la Varșovia o conferință de generare a forței (*force generation*), în limbaj tehnic militar de constituire a diviziei de PK, necesară acoperirii misiunii în sectorul polonez. La conferință au

luat parte peste 12 state (inclusiv România, care va participa cu trupe în sectorul britanic) și, sub pecetea confidențialității, s-au discutat măsurile necesare pentru organizarea diviziei „poloneze”. Media locală a lăsat, totuși, să transpară unele informații. Polonia va furniza între 1.500 și 2.200 militari, iar alte state care vor contribui cu un număr încă neprecizat de militari ar fi Ucraina, Spania, Norvegia, Danemarca, Olanda, Insulele Fiji. Comandantul divizei va fi generalul polonez Andrzej Tyszkiewicz. Varșovia a anunțat că va acoperi o treime din costul anual estimat al dislocării propriului contingent (90 de milioane dolari S.U.A.), apelând pentru rest (în special echipamente) la S.U.A. Deopotrivă, Varșovia a recurs la expertiza NATO pentru desfășurarea propriei operații de PK (planificare, comunicații, organizare de comandament și *intelligence*).

Mai întâi trebuie menționat că asumarea de către Polonia a responsabilității unui sector de PK în Irak conferă acestei țări o vizibilitate de primă mărime în Estul Europei, în rândul statelor membre recente sau pe cale să devină membre ale NATO. Rolul său în Estul continentului, întemeiat pe calitatea de principal aliat al Washingtonului, reflectă vasta schimbare tectonică în geopolitica Europei, intervenită în ultimele luni, dar pusă în mișcare cu mult înainte. Este evident că Polonia, cu sprijinul NATO și al statelor membre sau partenere ale Alianței, va reuși să se achite de misiunea dificilă care o așteaptă. Misiune care îi este acum larg facilitată de faptul că, la ONU, Consiliul de Securitate a trecut o rezoluție care conferă SUA și Marii Britanii trăsăturile de puteri ocupante în Irak, așadar furnizând legitimitatea căutată de alte state pentru a participa cu forțe de PK în teatru.

În al doilea rând, decizia NATO de a sprijini Polonia reprezintă – după expresia ambasadorului SUA la NATO, N. Burns – „a giant step forward” pentru Alianța Nord-Atlantică. În acest fel, NATO se poziționează în frontul global al luptei împotriva terorismului internațional și prelinină un rol important al organizației în Orientul Mijlociu. Ministrul polonez al Apărării, Jerzy Szmajdzinski, referindu-se la acest fapt, remarcă: „This decision has a great political weight. It is an important signal for countries which declare their participation in the Polish-led force (în Irak) that we have NATO authority standing behind us”.

Așadar, o dată cu Polonia, devenită cea mai vizibilă aliată în Estul Europei, NATO depășește criza aproape mortală pe care a traversat-o începând din februarie trecut.

D. RUMSFELD VORBEȘTE DESCHIS EUROPEI: APRECIEM DOAR PRIETENII

Secretarul Apărării al SUA, dl Donald Rumsfeld, s-a aflat într-o vizită de patru zile în Europa, prima de acest fel după încheierea victorioasă a războiului

din Irak. El a vizitat Portugalia, Albania, Centrul „George C. Marshall” din Garmisch-Partenkirchen (Germania) și a luat parte la reuniunea anuală a miniștrilor apărării NATO la Bruxelles (Belgia).

Dl. Rumsfeld este binecunoscut lumii întregi prin pozițiile tranșante avute, ca șef al Pentagonului, în criza irakiană. El este autorul celebrei „divizări” a Europei – în „veche” și „nouă” – proiectant al unui îndrăzneț plan de reformă a forțelor militare ale SUA (care a făcut corpul generalilor din Pentagon să ridice din sprâncene) fiind apreciat de către o bună parte a mass-media internațională ca un „uliu” al administrației americane, în competiție cu Secretarul de Stat, Colin Powell.

Selecția „stopurilor” din cuprinsul vizitei lui Rumsfeld este, prin ea însăși, grăitoare. Mai întâi, Portugalia, apoi Albania, a urmat centrul american din Germania și, în sfârșit, stopul obligat la Bruxelles, în Belgia. Cum se observă, Secretarul Apărării al S.U.A. a poposit în două state europene care s-au vădit pro-S.U.A. în timpul crizei și războiului din Irak, Portugalia și Albania. În ceea ce privește oprirea la Lisabona, capitala unui stat cu orientare atlantică fundamentată și geografic și tradițional politic, motivația poate fi lesne descifrată – este un stat din Vestul Europei, acea parte „veche” care a fost, însă, alături de SUA recent. Este, desigur, interesant de observat că Portugalia și-a manifestat de curând preferința pentru achiziționarea de avioane de transport strategic americane (C-130J), ceea ce-i evidențiază pregnant orientarea politică predominantă.

Cel de-al doilea „stop” – Albania – are și el o semnificație. Parte a Europei „noi”, a Grupului „Vilnius-10”, care s-a manifestat public în favoarea războiului din Irak și – la fel de important – este semnatară a Chartei Adriaticii, recent, alături de alți candidați la NATO membership. Ar mai fi de adăugat că Albania a semnat de curând – conform articolului 98 din tratatul de înființare a Curții Criminale Internaționale (ICC) – un tratat cu S.U.A., prin care cetățenii americani sunt exceptați de inculpare pentru crime de război săvârșite (eventual) pe teritoriul albanez.

Așadar, cele două opriri inițiale ale lui D. Rumsfeld au ținut – și chiar pozițiile exprimate de demnitarul american evidențiază acest lucru – să mulțumească și să facă vizibilă prestația recentă a statelor care au fost alături de S.U.A. în timpul crizei și a războiului.

Oprirea la Garmisch a semnat participarea la aniversarea a 10 ani de la întemeierea „George C. Marshall European Center for Security Studies”, înființat pentru a amplifica democrația și cooperarea cu țările din Estul Europei. Aici, într-un speech în fața unor oficiali din toată Europa, Rumsfeld a fost foarte clar: „The distinction between old and new in Europe is really not a matter of age or size or geography. It is really a matter of attitude, of the vision that countries bring to the transatlantic relationship and to the challenges that we will all face in the years

ahead”. Și, mai clar, în ce privește pe cei care s-au opus războiului în Irak – sunt țări care „want to define themselves by their opposition to the United States, as some sort of counterweight of America”. În schimb, noii membri ai NATO din Estul Europei, „with fresh memories of tyranny and occupation have been among the most willing to face new threats”. Ele, aceste state, „are bringing new vision and vitality to this old alliance”.

Dar, deopotrivă, în cursul vizitei sale, D. Rumsfeld a căutat să minimalizeze amploarea contradicțiilor din cadrul NATO. „From time to time – a spus el – we don’t agree on everything. Sometimes we have debates or discussions. But when threatened or challenged, we need to come together, as we have since Sept. 11 th”.

Această poziție a dlui Rumsfeld, de a accentua rolul noilor veniți în NATO, dar și de a sublinia caracterul pasager al contradicțiilor recente cu unii din vechii membri ai Alianței, a fost evidentă și la reuniunea de la Bruxelles. NATO are un rol însemnat de jucat în viitor în confruntarea cu noile riscuri – proliferarea armelor de nimicire în masă fiind cel mai mare dintre acestea – la nivel global, iar soliditatea Alianței va da coerență zilei de mâine. NATO – a subliniat Rumsfeld – trebuie revitalizat ca un instrument militar puternic al erei post-Război Rece.

Vizita europeană a dlui Rumsfeld a scos în evidență, după opinia noastră, două lucruri de însemnătate pentru relația transatlantică. Primul, că NATO este văzut de la Washington ca o alianță semnificativă în anii care urmează, pe care se bazează strategia de securitate globală a S.U.A. Desigur, un NATO transformat conform deciziilor luate la summitul de la Praga (noiembrie 2002). Cel de-al doilea lucru evidențiat se referă la faptul că S.U.A. apreciază acum statele în funcție de modul în care ele sprijină (sau nu) efortul S.U.A. de a elimina noile riscuri non-convenționale, tot mai virulente azi. Referitor la această ultimă concluzie, vrem să subliniem că orice amortizare a ei prin invocarea faptului că dl Rumsfeld este un „uliu” al administrației S.U.A. este greșită. În mod real, S.U.A. socot că se află în război după 11 Septembrie 2001, iar șeful Pentagonului nu face altceva decât să comunice deschis că apreciază prietenii/aliații.

TONY BLAIR ȘI GEORGE W. BUSH SUB ATACURI POLITICE INTERNE

Războiul recent încheiat victorios în Irak a devenit deja, atât în Marea Britanie, cât și în S.U.A., subiect de dispută politică internă. Cu atât mai mult era de așteptat acest lucru când chiar circumstanțele declanșării și desfășurării acestui război au provocat, până acum, crize de mari dimensiuni în compartimente importante ale relațiilor internaționale contemporane. Cum se știe, relația transatlantică a avut de suferit masiv ca urmare a diferenței de opinie – în privința declanșării războiului – între cele două țărmuri ale oceanului. Pe de o parte,

S.U.A., administrația George W. Bush, sprijinite de majoritatea opiniei publice, în interior, și de Marea Britanie (în principal, dar și de Spania, Italia, Grupul „Vilnius-10” etc.) în Europa, au decis începerea războiului. În opoziție, în Europa s-au aflat Franța și Germania, sprijinite masiv de opinia publică internă. Totodată, în fierbințele dezbaterii transatlantice, NATO a înregistrat – apreciază unii comentatori – cea mai gravă criză din întreaga istorie a Alianței de peste o jumătate de veac. Iar Turcia, un aliat de nădejde al S.U.A., a dat primul semn neliniștit al unei alte orientări în ecuația complexă a Orientului Mijlociu.

În fond, ceea ce despărțea protagoniștii principali ai dezbaterii – pe de o parte, S.U.A., secondate de Marea Britanie, pe de altă parte, Franța și Germania, sprijinite de Rusia – erau diferențele în privința evaluării primejdiei reprezentate de regimul lui Saddam Hussein în Irak. Dacă S.U.A. apreciau că acesta, prin arsenalul de arme de nimicire în masă, reprezintă un pericol imediat pentru securitatea internațională, cu deosebire pentru America post-11 Septembrie 2001, existând indicii ale cooperării între Bagdad și organizația teroristă Al-Qaeda, Franța și Germania aveau o evaluare mai nuanțată. Cu deosebire, Parisul socotea că se poate obține lichidarea arsenalului irakian prin inspecții internaționale și o presiune constantă asupra lui Saddam, care nu reprezintă un pericol imediat, că acesta mai degrabă se profilează din partea Coreei de Nord.

Războiul a avut desfășurarea rapidă știută și a învederat superioritatea zdrobitoare a coaliției conduse de S.U.A., protagonista unui mod de desfășurare a operațiilor militare care a surclasat, la distanță de o întreagă eră tehnologică, inamicul.

Dezbaterea asupra războiului s-a mutat – cum aminteam la început – în interiorul statelor victorioase. La originea noii dezbateri se află faptul că armele de nimicire în masă ale lui Saddam Hussein nu au fost încă descoperite în Irakul cucerit. Așadar, ceea ce a reprezentat principalul motiv pentru declanșarea războiului, fără existența unei rezoluții a Consiliului de Securitate O.N.U., fără echivoc în acest sens, întârzie să se vădească real.

Întreaga „poveste” s-a declanșat în Marea Britanie, în urma unei știri difuzate de BBC, provenită din mediile serviciilor secrete, conform căreia dosarul guvernamental din septembrie 2002 ar fi fost elaborat sub presiunea guvernului britanic. Mai precis una din concluziile acestui dosar – anume că Saddam este capabil să lanseze o armă de nimicire în masă (chimică) într-un interval de 45 de minute –, care sprijinea motivul invocat pentru lansarea războiului, ar fi fost impusă de guvern. În acest fel, s-ar fi încercat manipularea opiniei publice naționale și chiar internaționale.

În replică imediată, premierul britanic Tony Blair a afirmat că această informație a fost furnizată de o sursă constantă și credibilă privind programul de înarmare irakian. Lucrurile au venit apoi în cascadă. La 4 iunie, Tony Blair a avut de făcut față, în parlament, unei mișcări introduse de liberali-democrați și

sprijinite de conservatori, care cerea o anchetă independentă privind faptul că opinia publică a fost manipulată de guvern. Cu scorul de 301 la 203, moțiunea a fost respinsă. Concomitent, însă, o comisie parlamentară – a serviciilor secrete și de securitate – a fost abilitată să investigheze activitatea serviciilor secrete în ce privește războiul din Irak, iar o altă comisie – a afacerilor externe – s-a autosesizat și urmează să publice un raport.

Reproșuri asemănătoare s-au făcut auzite și de cealaltă parte a Atlanticului, în S.U.A. Adversarii politici ai administrației Bush, temători de ascendentul politic al acesteia, au socotit că miza este prea importantă pentru a nu fi folosită. Paul Krugman scria recent că administrația a acuzat Bagdadul de colaborare cu Al Qaeda deși „captured leaders of Al Qaeda explicitly told CIA they had not been working with Saddam”.

Replicile celor acuzați, la rândul lor sensibili la capitalul politic propriu, n-au întârziat. Acum două zile, Tony Blair a spus: „There is not a shred of evidence, absolutely no evidence at all, that we have doctored, and manipulated intelligence”. La 8 iunie, Secretarul de Stat al S.U.A., Colin Powell, a subliniat: „There can be no question that Iraq had and has had weapons of mass destruction. And now that we are sending 1 300 – man team, I am sure we will be uncovering more of that capability”. În sfârșit, președintele Bush a răspuns unei întrebări a presei: „Time will prove that the US made the absolute right decision in freeing the people of Iraq from the clutches of Saddam Hussein”.

Cunoscătorii evoluției evenimentelor știu faptul că S.U.A. au avansat mai multe motivații, succesiv sau concomitent, pentru declanșarea războiului: posesia armelor de distrugere în masă de către Bagdad, doborârea regimului Saddam, eliberarea poporului irakian, sprijinirea de către Bagdad a terorismului internațional. Motivul posesiei de către dictatorul irakian a unui arsenal WMD a fost însă unul principal. Iată de ce, oponentii politici ai lui Blair (și, deopotrivă, Bush) au socotit mai nimerit să facă un cap de acuzare în competiția internă din faptul că, deocamdată, armele de nimicire în masă n-au fost descoperite. Controversa în această privință este de așteptat să continue și să dobândească intensitate cât timp WMD ale lui Saddam nu vor fi descoperite.

IRAN: VÂNT DE SCHIMBARE

Într-o cuvântare recentă la Universitatea din South Carolina, președintele S.U.A., dl George W. Bush, a declarat că „reformers in the Middle East are gaining influence, and the momentum of reform is growing”. Poate că referința era către lumea arabă, aflată într-o efervescentă neobișnuită după sfârșitul războiului în Irak, dar poate fi aplicată la fel de bine și Iranului.

O națiune de 70 de milioane de oameni, aflată pe un teritoriu cu o importanță geopolitică foarte însemnată în ecuațiile Mideast-ului, ale luptei

împotriva terorismului internațional sau ale extracției și transportului petrolului sau gazelor naturale, Iranul a fost cuprins recent de febra contestației politice. Declanșate la Teheran, apoi răspândite în alte centre universitare, demonstrațiile studențești au parcurs rapid calea spre revendicări politice privind democratizarea societății și contestarea regimului religios.

Chiar dacă demonstrațiile studențești au fost „liniștite” prin intervenția poliției și a organizațiilor de fideli ai regimului clerical (*vigilantes*), evidența instabilității politice în Iran este deja demonstrată. S-a adăugat acestui vector reformativ intern și o presiune semnificativă exercitată din exterior asupra Teheranului pentru a abandona programul nuclear.

Aceste presiuni s-au întesit în ultima vreme, după ce a devenit cunoscut un raport al International Atomic Energy Agency (IAEA), cu sediul la Viena, conform căruia Iranul „has failed to meet its obligations under its safeguard agreement”. O solicitare recentă a IAEA privește efectuarea unor inspecții neanunțate la obiectivele programului iranian nuclear (pretins civil) și ea a fost preluată, mai ales de S.U.A., ca obiectiv principal al presiunii exercitate asupra Teheranului. Președintele Bush a fost foarte clar când a declarat că „the international community must come together to make it very clear to Iran that we will not tolerate the construction of a nuclear weapon in Iran”. El a adăugat că este „an almost universal agreement” pentru a interzice Teheranului accesul la arma nucleară. Iar purtătorul de cuvânt al Casei Albe, Ari Fleischer, a fost explicit atunci când a arătat că numeroase țări, inclusiv Rusia, au „deep concerns about Iran’s development of nuclear weapons and their attempts to develop nuclear weapons”.

Un al treilea set de evenimente s-a adăugat dosarului Iran, deschis recent. În Franța și în Germania, autoritățile au arestat un număr ridicat de militanți ai grupării de opoziție față de regimul de la Teheran, aflat în exil, People’s Mujahidin, de sorginte comunistă, care a fost ocrotită în Irakul condus de Saddam Hussein. „Mișcarea” poate fi interpretată ca un semnal către Teheran că nu se urmărește utilizarea grupărilor din exil pentru destabilizarea internă și, deopotrivă, ca un gest de bunăvoință. Concomitent, însă, S.U.A. au avertizat „administrația” de la Teheran să nu recurgă la o represiune sângeroasă a mișcărilor studențești. Iar purtătorul de cuvânt al Casei Albe, întrebat cu privire la probabilitatea unei acțiuni militare împotriva Iranului, a răspuns că „the President does not take options off the table”.

Practic, ambii protagoniști – Iranul și S.U.A. – sunt în faza definirii comportamentului propriu. La Teheran, regimul clerical mizează pe faptul că SUA nu pot să negligeze importanța Iranului în soluționarea conflictului din Orientul Mijlociu și, în consecință, vor sista presiunile pentru liberalizarea regimului intern, recurgând la negocieri. Același lucru pare că este urmărit și de oponenții conservatori ai regimului clerical, în timp ce pragmaticii pledează

pentru reluarea relațiilor cu S.U.A. Ceea ce nu poate, însă, scăpa atenției Teheranului – atât regimului clerical, cât și oponenților acestuia – este că S.U.A. sunt o prezență impunătoare în imediata lor apropiere (în Irak și Afganistan sunt forțe militare americane). Acest vector va acționa fără îndoială în sensul identificării unei soluții apropiate celei urmărite de S.U.A. Adică, întreruperea programului nuclear și inspecții internaționale asupra uzinelor iraniene cuprinse în acesta, precum și declanșarea unui proces de reformă internă.

Pe de altă parte, S.U.A. se află în fața opțiunii confruntare sau angajare (*engagement*). În ce privește opțiunea confruntării, ea are a identifica modalitatea optimă, fie destabilizare internă, fie acțiune militară, fie ambele. În ce privește *engagement*-ul, Washingtonul va trebui să acționeze cu rapiditate încât o astfel de politică să nu permită regimului să lichideze forțele de opoziție ori să construiască arma nucleară. Așa cum arăta recent un analist american (William Safire), tensiunile din societatea iraniană sunt ținute în frâu de regim prin apel la sentimentele anti-Vest, finanțarea terorismului împotriva Israelului și prin grăbirea achiziționării bombei atomice.

Este, însă, o realitate covârșitoare care va guverna probabil evoluția evenimentelor în Iran. Aceasta se compune din voința de schimbare a unei mari părți a tineretului iranian (circa 60% din populație). Se mai adaugă și dilema regimului clerical aflat în criză de timp: represiunea opoziției interne va determina o accentuare a acesteia, în paralel cu sporirea presiunilor externe, iar tratarea blândă a mișcărilor de opoziție i-ar submina autoritatea și dezvoltarea slăbiciunea.

În Iran bate vântul schimbării.

ENIGMATICA RUSIE

W. Churchill, poate cel mai mare om de stat britanic al secolului 20, a spus că a vorbi despre Rusia înseamnă a te referi la o „enigmă învelită într-un secret”. Memorabila formulă a premierului britanic din timpul celui de-al doilea război mondial poate fi foarte bine aplicată și Rusiei din epoca post-Război Rece. Mulți analiști au încercat să descifreze la începutul anilor '90 care este calea pe care o urmează Rusia după prăbușirea U.R.S.S., în 1991. Va tinde ea să recupereze „imperiul” pierdut, adică atât republicile ex-sovietice, cât și fostele sfere de influență? Ori Moscova se va mulțumi să se întoarcă spre ea însăși și să angajeze un vast proces de transformare democratică și liberală? Ori ea, Rusia, va subordona totul pentru a-și menține statutul de superputere, element esențial al balanței de forțe pe planetă? Ori...?

La începutul anilor '90, Rusia însăși se întreba: încotro? Mulți se uitau pe harta lumii și spuneau că nu e altă soluție decât să-și urmeze drumul de putere mondială. Alții apreciau că Rusia își va regăsi identitatea într-o alianță strânsă cu

Occidentul, în măsură să sprijine uriașa trecere spre democrație liberală pe care o angajase în era post-Gorbaciov. În sfârșit, dar nu în cele din urmă, alții socoteau că Rusia este destinată unei misiuni unice, nici occidentală, nici asiatică, ci eurasitică, un fel de ax al lumii, creuzet al unor culturi diverse și orientări contradictorii, dar silite de o așezare geografică fără egal să conviețuiască.

Comportamentul Rusiei în anii '90 și până astăzi nu a oferit elemente suficiente pentru a demonstra că una ori alta din căile posibile de urmat a fost decis angajată la Moscova. Opțiunea pro-occidentală de la începutul anilor '90 (întruchipată de președintele Boris Elțîn și ministrul său de Externe A. Kozârev) a părut abandonată o dată cu accederea la Externe a lui E. Primakov, adept al ecuației de contrabalansare a unilateralismului S.U.A. (1997). O dată cu plecarea acestuia și, mai ales, cu accederea lui Vladimir Putin (2000) la Kremlin ca președinte al Rusiei, „enigma” a continuat să persiste. În chiar anul alegerii lui Vladimir Putin, orientarea Rusiei în arena externă uza încă un vocabular care cuprindea voința de instituire a unei lumi multipolare (așadar, opoziție față de SUA), împotrivirea față de extinderea NATO spre Est (din nou, opoziție față de Occident) sau preocuparea față de sferele tradiționale de exercitare a intereselor rusești în afara Rusiei.

Atacurile teroriste de la New York și Washington, la 11 septembrie 2001, au adus, însă, o anumită clarificare în orientarea externă a Rusiei. Dar este oare orientarea ei pro-Occident după această dată una definitivă pentru viitorul pe termen mediu și lung? Greu de spus.

Dar ce a făcut Rusia post-11 Septembrie 2001? Practic, ea a apreciat că spațiul comun de interese cu Occidentul (în speță, S.U.A.) a dobândit un contur precis: lupta împotriva terorismului. Din această convergență de interese a izvorât noul „puseu” pro-occidental al Rusiei. Aproape imediat după atacurile teroriste, președinții Putin și Bush s-au înțeles în ceea ce privește reducerea armamentelor strategice la un nivel acceptabil ambelor părți. A urmat amplificarea relațiilor Rusia-NATO (mai 2002, Roma), ceea ce a făcut să se vorbească de NATO ca despre alianța „19+1”, întrucât Moscova a dobândit drept de consultare și decizie comună (în unele domenii) cu Alianța Nord-Atlantică. Încălzirea accentuată a relațiilor cu Alianța Nord-Atlantică a făcut posibilă extinderea acesteia, în noiembrie 2002, prin includerea a șapte state, între care trei (republicile baltice) sunt foste componente ale U.R.S.S.

Spre sfârșitul anului 2002, administrația americană a anunțat invalidarea tratatului ABM. Datând din 1972, acest tratat bilateral constituia baza descurajării strategice (nucleare) a celor două superputeri, fiecare având „prizoniere” țintele celuilalt (în absența unor sisteme antirachetă). Moscova a recepționat în liniște acest anunț, semn deopotrivă al predominanței S.U.A. în arena internațională și al depășirii conceptului de *deterrent* în relațiile dintre cele două state. Încotro se va îndrepta arsenalul strategic al Rusiei în noile condiții?

Către o nouă generație de arme strategice, a anunțat recent Vladimir Putin. Vor fi, însă, acestea *mini-nukes*, ori vor fi corespunzătoare triadei tradiționale?

Cooperarea Rusiei cu Occidentul în lupta împotriva terorismului internațional a avut un „vârf” în lichidarea regimului taliban din Afganistan (octombrie-noiembrie 2001). A doua „rundă” a războiului angajat de S.U.A. împotriva terorismului (campania din Irak, martie-aprilie 2003) nu a mai găsit cele două state pe aceeași poziție. Moscova a fost împotriva războiului din Irak, opinia publică din Rusia fiind covârșitor ostilă acțiunii militare a S.U.A. Opoziția Rusiei la războiul din Irak este motivată – ca și în cazul Franței – de orientarea sa către menținerea actualei ordini mondiale, în care instituții de gestionare a afacerilor mondiale, întâi de toate ONU, conferă Moscovei o „voce” distinctă. Deopotrivă, Rusia are mari interese economice în Irak, salvagardarea acestora preocupând-o în mod considerabil.

Sfârșitul rapid al războiului irakian, precum și orientarea tot mai evidentă a administrației Bush către multilateralism au făcut ca asperitățile între Rusia și SUA să fie acum pe cale de eliminare. Vizita recentă a președintelui Bush la Sankt Petersburg, cu ocazia tricentenarului întemeierii acestui oraș, precum și reuniunea G-8 de la Evian (1-2 iunie) au contribuit la această nouă convergență ruso-americană. Pe agenda relațiilor între cele două state sunt înscrise puncte de cea mai mare importanță: cooperarea în domeniul stopării proliferării armelor de nimicire în masă sau în ce privește construcția unui sistem antirachetă. Deopotrivă, potrivit declarațiilor Moscovei, Occidentul s-a angajat să fie reținut în privința activităților militare pe teritoriul noilor state membre NATO. Moscova a anunțat că va sprijini NATO în Afganistan (mai puțin o implicare militară directă), odată cu preluarea, din august 2003, a misiunii de PK din această țară, precum și că va coopera pentru ca Iranul să nu devină o putere nucleară, că își va retrage forțele proprii, în 2003, din Republica Moldova și din Georgia.

Statele imediat învecinate fostului spațiu sovietic, cum este cazul României, nu se pot sustrage, în abordarea relației cu Rusia, atât tradiției istorice, cât imperativelor prezentului și, mai ales, viitorului. În trecut, Rusia a fost pentru Europa de Est o sursă de neliniște strategică, fapt ce pare azi depășit. Viitorul cheamă la cooperare economică, politică și strategică. Rusia reprezintă un imens potențial economic, în pofida faptului că are un GDP (aproape 400 miliarde de dolari în 2002) inferior marilor giganți economici ai lumii. Ce ritm de creștere și câți ani ar trebui Rusiei pentru a se apropia de forța acestor giganți? Este o întrebare capitală în al cărei răspuns pot fi decelate și meandrele politicii externe a Rusiei și pozițiile actuale și de viitor față de aceasta ale unor state vecine.

Astăzi, Rusia este pe un trend de cooperare cu Occidentul (în special, cu S.U.A.), care ar fi fost de negândit cu puțin timp înainte. Această cooperare se extinde de la lupta comună împotriva terorismului la construcția scutului

antirachetă, de la cooperare în *civil emergencies* la explorarea pașnică a Cosmosului.

De la politica de *mutual containment*, urmărită de Rusia față de Occident și invers în timpul Războiului Rece, s-a ajuns astăzi la astfel de vârfuri de cooperare, ceea ce reprezintă o dovadă a uriașelor și rapidelor schimbări care au loc în lumea contemporană.

Rusia rămâne, însă, în continuare o „enigmă” dublată de un secret. Care vor fi orientările ei în viitor? Va urma aceeași cale pe care azi o străbate sub conducerea lui Putin ori va angaja o altă? Urieșenia Rusiei și tradițiile ei istorice îndreptătesc neîndoielnic astfel de întrebări.

DESPRE „GREATER EUROPE”

Președintele Rusiei, dl Vladimir Putin, a efectuat o vizită de stat de patru zile în UK (23-26 iunie), prima a unui șef al statului rus din 1874. Atunci, țarul Alexandru al II-lea al Rusiei, înrudit cu familia regală britanică, a vizitat UK, semn al unei destinderi în relațiile bilaterale, care în anii următori va ajunge la o abordare comună a noii faze a „crizei orientale”.

Vizita dl Putin a fost neîndoielnic încărcată de simbolism. Primirea de care s-a bucurat a fost fastuoasă, iar comentariile de presă nu s-au sfiit să utilizeze sintagme ca „the royal reception” sau „his (Putin's) moment of imperial glory”. De aici până la legătura făcută între vizită și alegerile parlamentare din Rusia din toamna acestui an sau prezidențialele din primăvara viitoare nu a mai fost decât un pas. S-a speculat că vizita va fi de un real ajutor în realegerea dlui Putin la Kremlin, concetățenii lui fiind foarte sensibili la recunoașterea statutului de mare putere mondială a Rusiei.

Dar vizita dlui Putin a fost, bineînțeles, mult mai mult decât atât, adică simbolism. Practic, în cursul ei au fost perfectate două contracte importante în domeniul energiei. Primul dintre ele reprezintă cooperarea dintre Rusia și UK în finalizarea unui proiect de construcție a unei *gas pipeline*, din Rusia în Europa (până în Germania și apoi eventuala ei conectare pentru UK), în valoare de 6 miliarde de dolari. Cel de-al doilea a însemnat semnarea actului de creare a unui \$ 14 bn. *joint venture* între British Petroleum și grupul petrolier rus TNK, în acest fel UK devenind cel mai mare investitor extern în Rusia. Deopotrivă, a mai fost încheiat un acord referitor la un program de demantelare (decommissioned) a două submarine nucleare rusești în valoare de 30 milioane dolari și pentru depozitarea deșeurilor nucleare în Rusia.

Importante au fost exprimarea pozițiilor politice ale celor două părți. Controversa asupra Irakului, care până la sfârșitul lui aprilie a.c. a caracterizat relațiile bilaterale, a fost apreciată în comun în comun ca fiind de domeniul trecutului. Președintele rus s-a arătat dispus să coopereze în evoluția Irakului

post-război și a subliniat importanța clarificării problematicei armelor de nimicire în masă ale lui Saddam Hussein, pentru ca acestea să nu intre în posesia organizațiilor teroriste. Premierul UK, dl. Tony Blair, a spus, la rândul său, că „the differences we have had over Iraq are a matter of history and record”.

Deopotrivă, atât dl Putin, cât și dl Blair au afirmat voința lor comună de a face ca „road-map process” în Orientul Mijlociu să progreseze, fiind necesară identificarea unor mecanisme de monitorizare a acestuia. În ce privește preocupările occidentale privind programul nuclear iranian, dl Putin a declarat că a informat interlocutorul asupra proporțiilor cooperării în domeniu dintre Rusia și Iran și despre poziția comună „on the need for the encouragement of Teheran in its cooperation with the International Atomic Energy Agency”.

Cel puțin până în prezent, nu sunt indicii că cei doi lideri au discutat alte probleme, cum ar fi criza din Peninsula Coreea. Ceea ce au subliniat comentariile presei internaționale în legătură cu această vizită a fost faptul că ea constituie o încurajare a politicii pro-occidentale desfășurate de președintele Putin, menționându-se, însă, totodată faptul că nu trebuie uitat că mai sunt numeroase lucruri de făcut. „Rusia is still a very much a work in progress – afirmă comentariul de vineri din «International Herald Tribune» – and it is proper to encourage Putin in many of the directions he has plotted. But it is equally important not to look the other way when he gets off the track”.

Desigur, dl Putin a înregistrat un succes remarcabil în această vizită în care el a utilizat sintagma „a greater Europe”, căreia Rusia îi este parte. După ce, în timpul războiului din Irak, Kremlinul a fost asiduu curtat de Paris, îndeosebi, și de Berlin, conturându-se ceea ce s-a numit atunci o „troică” anti-Irak, de această dată Londra este aceea care încearcă să-l câștige pe dl Putin. Liderul de la Kremlin a fost descris de dl Blair ca un „partner and friend”.

Indiscutabil că poziția Rusiei în „greater Europe” acordă Kremlinului o largă marjă de manevră ori de câte ori nu există unitate în cadrul continentului ori survin derapaje în relația transatlantică. Esențial este, însă, ca această trăsătură a „greater Europe” să nu fie utilizată în sens negativ de către Rusia ori un grup sau altul de puteri europene.

RELAȚIA TRANSATLANTICĂ

Războiul din Irak a scos în evidență foarte puternic câteva trăsături ale relației între S.U.A. și Europa, care reprezintă un element fundamental al scenei politice mondiale.

Mai întâi se cuvine lămurit ce înseamnă Europa. Aceasta nu este expresia geografică a bătrânului continent ci, mai degrabă, denuminația lui politică. Europa, angajată în relația cu S.U.A., este acea parte a continentului care a început în anii '50 un proces de unificare economică și politică. Acea Europă

care, la sfârșitul Războiului Rece, includea 12 state occidentale și s-a angajat într-un amplu proces de extindere, cu deosebire spre Estul continentului, urmând ca în 2004 să cuprindă 25 de membri. Așadar, când vorbim de Europa în relația transatlantică nu ne referim la expresia ei geografică – de la Atlantic la Urali, deci, cuprinzând și Rusia și Turcia –, ci la acea parte a bătrânului continent aflată de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial într-o relație specială cu S.U.A. Această relație specială Europa-S.U.A. a avut rolul crucial, în perioada Războiului Rece, în a face față amenințării masive reprezentate de comunismul de tip sovietic și a conserva democrația și liberalismul economic la eșalon global. Deopotrivă, a creat în Europa condițiile unei creșteri economice fără precedent, care a mărit și întărit clasa de mijloc ca pavăză a societăților libere împotriva derapajelor totalitare.

Războiul din Irak – atât criza care l-a precedat, cât și operațiile militare propriu-zise ori perioada imediat de după sfârșitul lor – a arătat o desincronizare între SUA și Europa. Desigur, crize în relația transatlantică au mai fost înregistrate istoric – să ne amintim numai de cea a Suezului, în 1956, ori de cea prilejuită de instalarea rachetelor Pershing 2 pe continent –, dar niciodată n-au mai avut amplitudinea celei de acum și, neîndoielnic, nu pot fi măsurate nici în consecințe.

Actuala criză transatlantică a intervenit din mai multe motive. La loc de frunte s-a situat diferența de evaluare a amenințărilor de securitate între cele două țărmuri ale Atlanticului. Pe de o parte, S.U.A. au susținut că Irakul amenință, prin programele sale de majorare a arsenalului militar, stabilitatea regională și amplifică amenințarea teroristă internațională. Pe de altă parte, Europa a socotit că amenințarea reprezentată de Coreea de Nord – care a recurs la un veritabil șantaj nuclear la adresa comunității internaționale – este cea prioritară, în timp ce Irakul poate fi dezarmat prin intermediul inspecțiilor ONU.

Deopotrivă, criza actuală a intervenit ca urmare a rolului diferit pe care Europa sau S.U.A. înțeleg să-l acorde ONU. Organizația internațională – socotită drept unic for de legalitate și legitimitate pentru acțiuni internaționale – a fost socotită de Europa ca având rolul esențial în gestionarea crizei irakiene. Pe de altă parte, S.U.A. au apreciat că relevanța ONU în lumea actuală este evidențiată doar prin acțiunea hotărâtă în direcția eliminării principalelor amenințări la adresa securității internaționale, a terorismului internațional și a proliferării armelor de nimicire în masă. S.U.A. se socot, de la atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, în război împotriva terorismului internațional – a rețelilor teroriste transnaționale și a statelor care le sponsorizează – și abordarea relațiilor internaționale la nivel global se face la Washington prin această prismă.

Complexul causal al crizei recente din relația transatlantică se cuvine completat și cu diferențele intervenite în ce privește Tribunalul Penal Internațional și competența lui, utilizarea biotehnologiei sau legăturile personale

între liderii S.U.A., pe de o parte, și cei ai Germaniei, Franței etc., pe de altă parte.

Sfârșitul victorios al războiului din Irak a însemnat și începutul gestionării crizei intervenite în relațiile transatlantice. Procesul de *crisis management* cuprinde două componente. Este vorba atât de refacerea și consolidarea relației S.U.A.-Europa, cât și de reconstituirea unității Europei. Pentru că, în timpul crizei irakiene, Europa a fost divizată: o parte, în frunte cu Marea Britanie, Spania și Italia, la care s-au adăugat și noile democrații din Est, între care și România, a sprijinit acțiunea S.U.A.; o altă parte, în frunte cu Franța și Germania, s-a împotrivit, din motive diverse, războiului în Irak. Unitatea Europei a început să fie reconstituită recent prin adoptarea doctrinei strategice, în care esențială este percepția amenințărilor la adresa securității internaționale pe aceeași lungime de undă cu Washingtonul. Se afirmă că terorismul și proliferarea armelor de nimicire în masă reprezintă principalele amenințări și că, pentru a se măsura cu ele, UE nu exclude folosirea forței ca ultim resort.

În ceea ce privește consolidarea legăturii transatlantice, au fost făcuți pași importanți în perioada scursă de la sfârșitul războiului din Irak. Astfel, a fost posibilă trecerea unei rezoluții în Consiliul de Securitate ONU privind prezența militară americană și britanică în Irak, ca forță de ocupație. Acum se ia în considerare – propunere venită din partea unor senatori americani influenți – ca în cadrul forțelor multinaționale din Irak să facă parte și forțe franceze, germane sau turcești, așadar un veritabil efort general de *nation building*. Rămâne de văzut în ce măsură acest lucru va putea fi realizat. De asemenea, a avut loc la Washington tradiționalul forum transatlantic S.U.A.-Europa, în cadrul căruia ambele părți au evidențiat voința politică de consolidare a legăturii reciproce.

Pentru a identifica căile optime de consolidare a legăturii reciproce este nevoie, din partea Europei, de a formula o strategie coerentă privind rolul și evoluția ei în viitor, pe baza căreia să fie angajat dialogul strategic cu S.U.A. Relația transatlantică, vitală pentru stabilitatea planetei, urmează să fie consolidată la alți parametri decât cei tradiționali, corespunzător imperativelor unei lumi globalizate.

Z. Brzezinski spunea, într-o conferință recentă, la București, că S.U.A. fără Europa nu pot fi omnipotente, iar Europa fără S.U.A. este impotentă. Destinul istoric a legat S.U.A. și Europa într-o lume învolburată, în care sunt chemate împreună să promoveze democrația și libertatea.

Sub semnul Unirii: întâlnirile Gheorghe Bibescu – Mihail Sturdza

Prof.univ.dr. NICOLAE ISAR

Cum se recunoaște astăzi îndeobște, istoria mentalităților constituie o parte integrantă a istoriei unei societăți. Evenimentele, marile idei ale unei epoci, nu se pot explica niciodată prin ele însele, ci trebuie, obligatoriu, să fie corelate, între altele, cu evoluția structurilor mentale, cu mediul ambiant, cu atmosfera psihologică colectivă.

Nu avem o sinteză recentă asupra spiritului public românesc în secolul al XIX-lea, asupra istoriei și mai ales problematicii sale – o sinteză la care să ne putem raporta – dar, este o chestiune elementară, credem, să apreciem că de spirit public, în înțelesul propriu al cuvântului, se poate vorbi începând mai ales cu deceniile 4-5 ale secolului al XIX-lea, un rol important în activizarea schimbărilor de ordin structural mental, la nivelul macrocomunităților, avându-l, din aceste decenii, cum se știe, presa.

Cele mai vechi periodice românești, începând cu cel întemeiat de Eliade, „Curierul Românesc”, transmit, pe întregul spațiu locuit de români, acele imagini vii – știri despre fapte sau evenimente la ordinea zilei – menite să incite conștiința morală și socială a indivizilor care compun marea colectivitate națională: sunt imagini vii care fac și ele – alături de o mulțime de alți factori – ca individul să se transforme tot mai mult în cetățean, care fac să vorbim, pe măsură ce înaintăm în secolul al XIX-lea, de conștiință publică sau de spirit public.

Vechea presă românească, la care ne referim aici, a avut un rol excepțional în dezvoltarea ideii unității naționale, în sensul în care ea a contribuit la implicarea adâncă a acesteia în conștiința unui public cât mai larg, în spiritul public al epocii.

Pentru cititorii de rând ai vechilor gazete – dar și pentru cei care, analfabeți fiind, recepționau prin comunicare indirectă conținutul acestora – știrile cele mai importante erau acelea care permiteau o confruntare directă cu propriile lor sentimente. Pentru cei mulți și simpli, locuitori ai Moldovei sau Țării Românești, spectacolul îmbrățișării în public a conducătorilor celor două Principate, ca și imaginea acestui spectacol, retransmisă în paginile diferitelor gazete, aveau o profundă rezonanță afectivă; ideea unirii Principatelor căpăta un contur precis, scepticismul imprimat de vitregiile istoriei, treptat, începea să se împrăște. Pilda stăpânitorilor părea a deschide uși până atunci zăgăzuite, și a oferi supușilor îmbărbătarea.

Întâlnirile în public ale lui Gheorghe Bibescu și Mihail Sturdza din cursul anilor 1843-1846 – cu toate scopurile propagandistice, cu iz de bravadă, care li s-ar fi putut presupune de unii contemporani –, prin semnificațiile mai adânci care li se atribuiau, au prilejuit, cum vom arăta în continuare, veritabile manifestări, cu caracter de masă, ale solidarității dintre moldoveni și munteni; totodată, prin intermediul periodicelor vremii ele concentrau atenția numeroșilor prenumerați ai acestor gazete, a unor largi pături și categorii sociale, nu numai din Țara Românească și Moldova, ci și din alte provincii locuite de români.

Prima serie de întâlniri dintre Gheorghe Bibescu și Mihail Sturdza are loc la Brăila și la Galați, în iulie 1843¹, în ajunul cunoscutei călătorii pe care domnul muntean urma să o facă la Constantinopol.

La Brăila, domnul muntean primea pe cel moldovean; la Galați, la rândul său, Bibescu era primit de domnul Moldovei, „cu prietenie și iubire”, cum scria Zaharia Carcalechi, în „Vestitorul românesc”, nota entuziastă a acestor întâlniri fiind surprinsă și de alte gazete.

Se înscria această întâlnire în seria de întâlniri dintre cei doi domnitori pe linia unei politici de strânse raporturi afirmate de la bun început, din primele săptămâni de la înscăunare, Bibescu intrând în corespondență cu domnul Moldovei² – o corespondență păstrată astăzi, în parte, în fondurile Bibliotecii Academiei Române.

În cadrul acestor întâlniri de la Brăila și Galați, cei doi au discutat, între altele, despre viitoarele tratative pe care domnul muntean avea să le ducă la Constantinopol, în septembrie-octombrie 1843, și „Gazetei Transilvaniei” – în prima sa relatare despre această călătorie³ – nu avea să-i scape amănuntul că între membrii suitei lui Bibescu se afla și un reprezentant al domnului moldovean. Pe același domn al Moldovei, imediat după revenirea în țară, Bibescu avea să-l informeze în mod special asupra tratativelor purtate cu autoritățile otomane⁴ – tratative, cum se știe, încununate de succes, în multe privințe, și asupra cărora nu e cazul să ne oprim aici.

A doua serie de întâlniri dintre cei doi domni se desfășoară în anul următor, 1844, la începutul lunii noiembrie, și anume în orașul Focșani, a cărui despărțire în două – partea muntenească și partea moldovenească – era un simbol al dramei despărțirii poporului român, dar și un simbol al speranței de restabilire a unității sale, prin înlăturarea liniei care despărțea orașul, deocamdată, în două.

¹ Cf. „Vestitorului românesc”, an VII, 1843, nr.60 din 30 iulie, p. 237-240, la rubrica „Știri din lăuntru”.

² Cf. Biblioteca Academiei Române, Serv. Msse, XIII, Varia 1 (copii după scrisorile lui Gheorghe Bibescu din aprilie 1843, și răspunsul lui Mihail Sturdza).

³ „Gazeta Transilvaniei”, VI, 1843, p. 183.

⁴ Biblioteca Academiei Române, Serv. Msse, Coresp., S 5(1)/XC VIII.

Din suita domnitorului Gheorghe Bibescu, alături de cei mai înalți dregători ai statului, făceau parte și doi cunoscuți scriitori, Simeon Marcovici și Grigore Alexandrescu, așa după cum din suita domnitorului moldovean, alături de beizadele și înalți dregători, făcea parte și poetul Vasile Alecsandri.

Întâlnirile celor doi domnitori la Focșani prilejuiau multe manifestări de solidaritate între munteni și moldoveni, adevărate sărbători populare, despre care aveau să relateze, pe larg, în primul rând, scriitorii participanți la aceste manifestări, trimițând corespondențele lor gazetelor de la București și Iași.

Un amplu reportaj este trimis de la Focșani gazetei semioficiale „Vestitorul românesc”, condusă de cărturarul ardelean Zaharia Karcalechi. Este un frumos reportaj, nesemnlat, dar putem identifica pe autor, după părerea noastră, în persoana unuia dintre membrii suitei, profesorul de retorică din Colegiul „Sf. Sava”, Simeon Marcovici, cel care făcuse parte și din suita domnitorului muntean în călătoria la Istanbul, și pe care o relatase, din etapă în etapă, trimițând articole aceleiași gazete⁵. Trebuie să menționăm aici că Simeon Marcovici îl va însoți pe Gheorghe Bibescu nu numai în întâlnirile următoare cu domnul Moldovei, ci și în călătoriile domnului muntean la locuri și monumente istorice din țară, el – iar nu Gr. Alexandrescu, cum greșit a considerat ilustrul cărturar G. Călinescu⁶ – fiind autorul acestor frumoase relatări de călătorie prin țară, publicate numai sub inițiale în „Vestitorul românesc”⁷. Este vorba, să mai adăugăm, de scriitorul mult prețuit de Eminescu, mai târziu, pentru limba sa cea frumoasă, scriitorul pe care poetul nostru național îl considera, altfel, în primul rând, un harnic traducător⁸, refuzându-i calitatea de scriitor original, nedescoperindu-i nici scrierile literare – între care unele dintre relatările de călătorie la care ne referim aici⁹ – nici importanțele lui scrieri social-politice.

Imediat după sosirea în orașul Focșani, în după-amiaza zilei de 2 noiembrie 1844, unde sunt întâmpinați de un „norod numeros”, cu „veselitoare strigări de ură”¹⁰, domnitorul Gheorghe Bibescu și numeroșii lui însoțitori se deplasează în partea „moldovenească” a orașului, pentru a se întâlni cu Mihail Sturdza, care

---

⁵ Pentru unele fragmente din aceste relatări de călătorie, din august-octombrie 1843, vezi N. Isar, *1843-un domnitor român în vizită la Istanbul*, în „Magazin istoric”, an XXI, nr.4, aprilie 1987, p. 38-41.

⁶ G. Călinescu, *Grigore N. Alexandrescu*, București, Editura pentru Literatură, 1962, p. 44-45.

⁷ Pentru cea mai importantă serie din aceste călătorii, aceea din august-septembrie 1844, vezi „Vestitorul românesc”, VIII, 1844, nr. 68, p. 269-270; nr. 69, p. 273-274; nr. 71, p. 283-284; nr. 73, p. 287-288.

⁸ M. Eminescu, *Opere*, vol.IX, București, Editura Academiei, 1980, p. 401.

⁹ Vezi N. Isar, *Simeon Marcovici, un scriitor mult prețuit de Eminescu*, în „România literară”, an XX, 1987, nr.33, p. 19.

¹⁰ „Vestitorul românesc”, an VIII, 1844, nr. 87, p. 345.

sosise cu câteva ore mai devreme. Sub impresia atmosferei de intensă sărbătoare patriotică ce domnea în Focșani în acest moment, scriitorul la care ne-am referit mai sus notează: „Amândouă părțile orașului era[u] luminate, ulițele, împodobite cu brazi și transparente. Românii (muntenii) și moldovenii, uitând osebuitoarele numiri ce întâmplarea sau reaua voință au pus între dâșii și plini de bucurie pentru o asemenea norocită întâlnire, coprinseseră drumurile și se felicitau unii pe alții pentru dragostea și mântuitoarea unire ce domnește între căpeteniile lor”¹¹.

Întâlnirea celor doi, în zgomotul bubuiturilor de tun, care salutau evenimentul, a mișcat adânc mulțimea privitorilor. „Aci toți cei ce au avut norocirea de a fi de față – scrie mai departe autorul relatării – a[u] trebuit să se uimească până la lacrimi, privind dulcea și nefățarnica îmbrățișare a doi prinți români, care, prețuind nobila sarcină ce este pusă asupra-le, precum și desăvârșita asemănare a soartei și intereselor acestor două prințipaturi, au gonit zavistia, care în toate vremile și la toate neamurile a fost producătoare de nenorociri și pustiire, și s-au îmbrăcat cu frumosul sentiment al buneii înțelegeri și al înfrățirei”¹².

Au urmat mai multe runde de convorbiri între cei doi, precum și întâlniri între membrii celor două suite, mese comune, cu toasturi, însoțite de „sunetul frumoasei muzici naționale și strigături de ură”¹³.

Această serie de întâlniri de la Focșani din noiembrie 1844 – la o dată când ideea unirii Principatelor era în plin proces de maturizare – era pe larg relatată și de alte gazete, de „Curierul românesc” al lui Eliade, de „Albina românească” de la Iași¹⁴, a lui Gheorghe Asachi, de „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov¹⁵, a lui George Barițiu. Pentru însemnătatea care se conferea evenimentului, în sensul corespondenței lui cu aspirațiile de unitate națională ale românilor, deosebit de semnificative erau comentariile apărute în gazeta din urmă, a lui Barițiu, în care, între altele, se sublinia că „scopul noii călătorii și întâlniri a ambilor domni nu poate fi decât prea folositoriu viitorului acestor două patrii românești”¹⁶. Cât privește conținutul convorbirilor de la Focșani este semnificativ faptul că George Barițiu, încă în ajunul deplasării celor doi domni în acest oraș, citind o corespondență de la Iași, enumera problemele care aveau să stea în atenția celor doi: dezvoltarea legăturilor dintre cele două Principate, chestiunea mănăstirilor

¹¹ *Ibidem*, p. 346.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Vezi „Albina românească”, XVI, 1844, nr.90 din 12 noiembrie, p. 370, reportaj nesemnat, aparținând probabil lui Vasile Alecsandri, membru în suita domnului moldovean.

¹⁵ „Gazeta Transilvaniei”, VII, 1844, p. 351, 356, 371-372, 379.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 92, p.366.

închinat – problemă spinoasă, pe care, înainte de a o fi putut rezolva, în alte condiții, mai favorabile, domnitorul Al. I. Cuza, au încercat să o rezolve, printr-o acțiune comună și cei doi domnitori la care ne referim aici – , poziția față de acțiunile subversive ale bulgarilor și grecilor de la Brăila și Galați ș.a.¹⁷

De o atenție deosebită se va bucura în presa vremii seria următoare de întâlniri dintre domnitorii Țării Românești și ai Moldovei, din toamna anului 1845, prilejuită de căsătoria lui Gheorghe Bibescu cu „Marițica cea frumoasă”, născută Văcărescu (fosta soție a lui Costache Ghica, fratele fostului domn Alexandru Ghica), ceremonia căsătoriei și cele mai de seamă sărbători legate de ea desfășurându-se în orașul Focșani. Ținând seama de obiceiurile tradiționale ale vremii, de împrejurarea că domnul și doamna Moldovei patronau evenimentul, alături de Bibescu, în calitate de nuni, ținând seama de larga încurajare pe care autoritățile au dat-o în întreaga țară ceremoniilor și sărbătorilor în cinstea perechii domnești, acest eveniment s-a aflat zile în șir în atenția publicului, în conștiința contemporanilor fiind corelat cu sentimentul încurajator al trainicelor legături între conducătorii celor două țări române.

La 5 septembrie, la Focșani, domnitorul muntean vizita pe cel moldovean, scena noii întâlniri fiind reconstituită, cu înflăcărare patriotică, de unul dintre martorii oculari ai evenimentului, în acest fel: „Aci se vedea o scenă cu atât mai frumoasă cu cât este mai mântuitoare pentru neamuri în toate vremile și toate împrejurările. Doi stăpânitori tinzându-și mâna pe hotar cu dragoste nefățarnică, împărtășindu-și sentimentele cu inimă curată, vorbind fără cuget ascuns asupra trebuințelor reciproce ale staturilor supuse oblăduirii lor, arătând fiecare ceea ce a făcut și dorește să mai facă pentru binele obștii; din cealaltă parte, boieri și ostași îmbrățișându-să cu mulțumire și îndeletnicindu-să la vorbiri privitoare la fericirea Patriei”¹⁸. Comportarea domnitorilor și a membrilor suitelor în cadrul acestor întâlniri, notează autorul relatării mai departe, „a avut mare influență asupra orașanilor munteni și moldoveni, căci, lepădând aceste numiri dezghinătoare, s-au cunoscut toți izvorăți din aceeași spiță, s-au înfrățit și au sfârșit stăvilile puse de ambiție și hrănite de zavistie”¹⁹.

---

¹⁷ *Ibidem*, nr.88. Ar fi de reținut aici, ca un amănunt interesant, sugestia corespondentului de la Iași – la care se raporta Barițiu – după care, independent de convorbirile care urmau să se desfășoare la Focșani, domnul Moldovei ar fi trebuit să viziteze din nou Galați, pentru a lua măsuri împotriva unor acțiuni subversive bulgaro-grecești, care, așa cum aprecia corespondentul, nu ar fi avut nimic comun cu aspirațiile românești, ele vizând refacerea Imperiului bizantin pe baza supremației bulgare sau bulgaro-grecești (corespondentul ieșean se baza pe o recentă, atunci, broșură bulgărească, în care împăratul Justinian și generalul Belizarie erau socotiți de origine bulgară).

¹⁸ „Vestitorul românesc”, IX, 1845, p. 283.

¹⁹ *Ibidem*.

Pentru a patra oară, într-o succesiune anuală, se întâlnesc cei doi domnitori și în primăvara anului 1846, în aprilie, când Mihail Sturdza vine la București (de aici cei doi, împreună, urmând a se deplasa la Ruscuc pentru a-l saluta pe sultan). Domnitorului moldovean, cu prilejul intrării în București, îi fusese rezervată o primire deosebit de entuziastă. La capătul podului Mogoșoaiei fusese înălțat un arc de triumf, îmbrăcat cu verdeață și flori. „Pe fața arcului cea despre grădina publică – își informa „Vestitorul românesc” cititorii – era așezată marca Moldovei, având supt ea zicerea *Concordia* (Unirea), iar pe fața dinspre oraș era marca Țării Românești”²⁰. În „necurmatul sunet a 51 de tunuri”, în cursul deplasării spre palatul domnesc, mulțimea întâmpină pe domnul Moldovei „cu mare bucurie și bucheta de flori”, cum relatează Zaharia Carcalechi, noua întâlnire dintre cei doi, în văzul mulțimii din jur, fiind marcată de trei îmbrățișări „cu cea mai mare frăgezime”. Relatarea la care ne referim, cum adaugă redactorul gazetei, și ea, pune accentul, de fapt, pe semnificația politică a evenimentului. „Din veacurile cele mai slăvite ale anelor României – citim în gazeta sus menționată – nu s-au mai văzut domnii stăpânitori ai prințatului Moldaviei și Țării Românești adunați la un loc de singura sfânta legătură a dragostei și adevăratei frății”. Noua întâlnire, se relatea mai departe, oferea garanții că sub acești domnitori „dulcele relații de pace și de iubire” urmau a se dezvolta și mai mult, ca între „două oblăduiri vecine și surori bune, căci interesele lor, și morale și materiale, o cer neapărat”²¹.

Relatăte pe larg și de alte publicații, de „Curierul românesc” sau „Albina românească”, vizita lui Mihail Sturdza la București parcurge un moment de vârf cu prilejul asistenței sale, în compania domnitorului muntean, la manevrele oștirii muntene desfășurate pe câmpul Colentinei. Pentru semnificația care se dădea acestei noi serii de întâlniri, cât și manevrelor în sine, din nou merită remarcată atenția „Gazetei Transilvaniei”. Într-un interesant reportaj, sosit cu întârziere la redacția gazetei transilvane²² – reportaj având ca autor mai degrabă pe Ion Maiorescu decât pe Simeon Marcovici – era elogiat fără rezerve domnul muntean, dar mai ales, sub pretextul acestui elogiu, se punea în lumină necesitatea dezvoltării oștirii naționale, precum și necesitatea stringentă a dezvoltării legăturilor dintre cele două Principate, a coordonării acțiunilor conducătorilor acestora, până la o adevărată contopire.

În mod deosebit va fi mișcat mulțimea care asista la aceste manevre, pe înșiși militarii participanți la ele, scena îmbrățișării celor doi domnitori în fața trupelor încolonate, ca „semn al concordiei ce domnește între înalții oblăduitori și poporul acestor frățești prințipaturi”; va fi impresionat, de asemenea, și cuvântul adresat

²⁰ „Vestitorul românesc”, X, 1846, nr. 31, din 23 aprilie, p. 121.

²¹ *Ibidem*.

²² „Gazeta Transilvaniei”, IX, 1846, nr. 43, din 27 mai, p. 169-170.

de Gheorghe Bibescu militarilor de față: „Ostașilor, moldovenii și românii sunt frați, ei se trag din același neam. Eu vă recomand pe Măria Sa prințul Moldovei. Măria Sa vă iubește întocmai ca și noi, primiți-l ca pe un părinte și frate de arme al dumneavoastră”²³.

Ecolul acestei noi serii de întâlniri se resimte cu evidență în conștiința publică, cum demonstrează, între altele, relatările presei, și la el se raporta, câteva luni mai târziu, în septembrie 1846, Ion Maiorescu, în cuvântul său prilejuit de trecerea domnitorului Gheorghe Bibescu prin Craiova, când acesta făcea o nouă călătorie prin țară, la locuri și monumente istorice. În acest cuvânt, amintind de venirea domnului Moldovei pe teritoriul Munteniei de două ori, până la acea dată, inspectorul școlilor craiovene se referea la „frumoasa icoană a întimei frății” ce leagă pe domnitorii celor două țări, „în tot înțelesul surori”. Subliniind puternica revigorare a ideii de unire, la care contribuiseră într-o oarecare măsură și întâlnirile dintre cei doi domni, însuși comportamentul lui Bibescu – afișând, cum se știe, uneori cu o exagerată ostentație, interesul pentru trecutul de glorie al neamului –, Ion Maiorescu, în fața domnitorului și a unei mari mulțimi, remarcă : „Intimitatea prinților ne asigurază o mai însemnată apropiere între român și român, între frații cei de viață, de o limbă și de o soartă”²⁴.

Pe plan practic, cum se știe, dezvoltarea colaborării dintre cele două conduceri, corespunzând spiritului epocii, avea să-și găsească expresia, în primul rând, în actul desființării vămii dintre Țara Românească și Moldova, intrat în vigoare în ianuarie 1847²⁵, act a cărui însemnatate nu a scăpat atenției gazetarilor timpului, prilejuind, la rândul său, comentarii favorabile.

Dar marele câștig al întâlnirilor dintre cei doi domnitori a fost incitarea spiritului public – prin intermediul gazetelor vremii – în consens cu marile aspirații ale epocii. Manifestările de solidaritate națională prilejuite de aceste întâlniri – ca și multe alte manifestări de acest gen – dădeau în ajunul Revoluției de la 1848 un contur mai precis dorinței de unitate națională, iar gazetele epocii, relatându-le, au contribuit ele însele la dezvoltarea ideii unității naționale, la pregătirea înfăptuirii statului național român.

---

²³ *Ibidem*, p. 170.

²⁴ „Vestitorul românesc”, nr. 79, din 8 octombrie 1846, p. 314.

²⁵ *Vezi Act de convenție între învecinatele prințipate ale țării Moldovei și a Valahiei pe al doilea period*, având ca scop a înlesni „buna și mulțumitoarea petrecere a învecinaților locuitori”, precum și slobodele relații și tranzacții comerciale ale tuturor locuitorilor dintr-aceste două prințipate”, în „Buletin. Gazetă administrativă”, an XVI, 1847, p. 192-197.

Un document inedit din Arhivele Franceze: Hotărnicie (1795) a moșiilor de pe malul stâng al Prutului, proprietăți ale familiei Ghica

Prof. univ. dr. ION PĂTROIU

În Arhivele Diplomatice Nantes¹, în fondul *Ambassade à Bucharest*, am avut satisfacția descoperirii unui număr considerabil de documente referitoare la mai multe moșii din partea de răsărit a Moldovei din stânga Prutului, din ținuturile Codru și Fălciu.

Moșiile în discuție: Băzganul, Leova, Bujorul, Băcăniței, Măldărenii, Țărcani, Meșeni, Sârducu, Hărăgașii, Hotărniceni și altele au fost implicate în mai multe litigii ce au izbucnit între familia Cantacuzino și răzeșii vecini. Ele au fost și obiectul unui șir de contracte de vânzare-cumpărare, în urma cărora familia menționată a intrat în stăpânirea unor părți din aceste moșii, foste răzeșești.

Din mulțimea de documente depistate am selecționat un document, urmând ca, într-un viitor apropiat, să edităm, într-un volum, întregul lot de documente, care acoperă perioada 1779-1839.

Cel pe care îl publicăm în continuare, scris în limba română cu caractere chirilice și pe care îl redăm doar în transcriere, reprezintă o hotărnicie a moșiilor menționate mai sus, făcută la cererea hatmanului Costache Ghica, care le cumpărase de la vistiernicul Matei Cantacuzino.

„Fiindcă cinstit dumnealui Costache Ghica hatman a făcut arătare către Măria Sa Alexandru Ioan Calimah vv., că din moșiile ce are cumpărate prin sultan-mezat de la vist.Matei Cant<acuzino>, fiind aceste la Ținutul Codrului, ce a fost mai înainte de Ținutul Fălciului, adică Băzganul, moșie întreagă, Leova, moșie întreagă, Bujorul, moșie întreagă, Băcăniței, moșie întreagă, Măldărenii, moșie întreagă și părțile din Țărcani, ce sunt nealese, Meșeni, moșie întreagă, Sârducu, moșie întreagă și Hărăgași, moșie întreagă, pe care numitele moșii voinde dumnealui a le hotărî și a îndrepta hotarele a fieștecăreia moșie, după hotarele lor cele vechi și după veche stăpânire ce a avut numitul vânzător al acestor moșii, mă rândui pe mine și mi se poruncește prin luminată carte a Înălțimii Sale din 1795 iulie 23 ca să merg la starea numitelor moșii, unde, fiind față și vechilul dumnealui pah., cu toate scrisorile acelor moșii cum și alții ce se vor megieșind cu moșiile lor împrejurul acestor moșii, așijderea și răzășii din trupul moșiei ce nu este aleasă, cu dovezi și scrisori ce vor fi având, cum și alți

¹ Archives Diplomatiques Nantes, fond *Ambassade à Bucharest*, Seria A, dosar 1.

oameni împrejurași pe care îi va cere trebuința, ca să fac cercetare cu amănuntul. Întâi ca să aflu și să adeverez cele adevărate margini a trupurilor acestor moșii, care de vor fi împrejurate de către vreo parte să le scot de sub împrejurare și să le îndreptez; apoi măsurându-le cu stângenul domnesc în lung și în curmeziș, după orânduială, să le stâlpuiesc și cu pietre hotare și cu alte semne de jur împrejur și să fac pentru fieșcare moșie și mărturie hotarnică în scris cu arătarea, pe larg, câți stângenii în lung și în curmeziș au ieșit fieștecă moșie și cu câte pietre hotare și alte semne s-au stâlpit.

Care mărturii hotarnice iscălindu-se de toți megiașii și răzașii acelor moșii și alți împrejurați, ce vor fi față, cum și de către mine și aducându-să la Divanul Înălțimii Sale și cercetându-se de către dumnealui vel logofăt, și fiind făcute după rânduială și următoare de dreptate, se va întări și de către înalta Stăpânire, după hatman. Iar când va naște vreo pricină despre vreo carte a trupurilor acestor moșii, atuncea la locul acela cu pricină, cu pietri hotare să nu o stâllesc, ci să fac hartă închipuitoare de starea locului cu toată înțelegerea, și cu mărturia, pe larg, de curgerea pricinii și cuvânt de soroc, să-i trimit pe acei ce vor avea a răspunde cu scrisori și dovezi, ce vor fi având, la Divanul Înălțimii Sale, de unde să vază cea desăvârșită hotărâre, după cum mai pe larg se arată în luminată cartea Înălțimii Sale. Deci, după luminată porunca Înălțimii Sale, mergând la numitele moșii, unde fiind față și vechilul dumnealui hatman căpit. Carp Gălușcă, cu toate scrisorile numitelor moșii, i-am cerut ca să-mi arate marginile fieșcăria moșie, cu toate scrisorile și dovezile lor, și întâi mi-a arătat cum că moșia Băzganului este cea mai din jos și merge până în troianul ce merge din apa Prutului la Benderiu, care numita moșie, pe din jos, se hotărăște cu moșia Budești ce-i zic și Căpățaroasa, a Mănăstirii Sfânta Savei din Iași. Iar din sud de Băzgan este moșia Leova și din sud de Leova iaste moșia Bujorul și din sud de Bujorul iaste moșia Becheni și din sud de Becheni iaste moșia Măldăreni și din sud de Măldăreni iaste moșia Țărcani ce sunt toate alătura. Care purcederile acestor șase moșii iaste: capetile despre apus în apa Prutului, însă colțul din sus al moșiei Măldăreni cum și moșia Țărcani trece peste apa Prutului din adreapta și merge până în Prutul vechi (fiind Prutul mutat la acest loc), iar capetile despre răsărit, adică ale moșii, Băzganul, Leova, Bujorul, Becheni și Măldăreni sunt până în moșia Meșeni, cu linie dreaptă. Iar capătul Țărcanilor, despre răsărit, iaste până în moșia Hotărniceni, care moșii sunt tot într-un hotar, după cum ne-am încredințat din scrisorile vechi și noi și din hotărnicii ce sunt pe numitele moșii. Deci am cerut la numitul vechil ca să-mi arate scrisorile și dovezi pentru marginea de jos a Băzganului și mi-a arătat un zăpis din leat 1781 iulie 26 de la un Gavril Coca și Gheorghită Coca și Timofte Coca și Niculaie Coca și Grigorie Băzgan cu tot neamul lor, cum că au vândut răposatului log. Ioan Cant<acuzino> moșia Băzganul de la ținutul Codrului, ce pe din sus se hotărăște cu moșia Leova iar pe din jos, până în Troian, cu moșia Budești. Care zăpis ieste iscălit atât de

Sandu Oatul, vătaf za aprozi, cât și de dichiu Spiridon Ieromonah al sfântului Savei, cum și de alții, după cum mai pe larg se arată în numitul zapis. După care zapis s-a cunoscut cum că s-au mulțumit cu arătarea semnelor. Față fiind și vechilul Mănăstirii, Ianache Grecul, s-a întrebat de se mulțumește cu semnele pomenite, și după stăpânirea veche și nouă, și numitul mi-a arătat cum că se mulțumește și încă sunt și pietre hotare despărțitoare între Băzganii și între numita moșie a Mănăstirii. Deci dar, nerămâind nici o pricină dinspre marginea din jos a moșiei Băzganul am purces măsurând curmezișul, capetele dinspre apus și despre Prut a Băzganului, Leova, Bujorul, Bechenii, de la o piatră hotar veche ce iaste în Troianul Benderului, și în marginea moșiei Băzganul ce iaste sub slova A în sus pe deal, căci nu s-a putut a măsura pe șesul Prutului fiind atât Prutul cotit cât și bălțile cu apă, cu stuf și cu lozini. Pentru aceasta dar am măsurat pe deal spre miazănoapte trecând peste capătul Văii Fătului ce dă în Prut și printre biserica și satul Leovii, și tot în sus spre amiazănoapte, alătura cu un hindichiul ce vine din sus de la Nistru și merge tot malul Prutului pe la Reni și alătura cu drumul cel mare. Și din vale de drum, despre Prut, este alt hindichiu rotund ce se socotește a fi fost cetate, unde în marginea de la deal, despre răsărit, iaste și o movilă înăuntru; care cetate iaste despre răsărit de satul Leova și tot în sus, alătura cu drumul cel mare și cu hindichiul, și din coadele Văii Băzganul, ce dau în Prut și tot în sus spre amiazănoapte prin coada Văii Șerpoaicăi ce dă iarăși în Prut, și tot în sus pe drumul cel mare și alătura cu hindichiul, până în zarea dealului. Iar de acolo am lăsat drumul cel mare fiindcă merge spre Prut și am făcut drept în sus, pe podiș, pe de la vale de o movilă mare ce iaste în podiș și tot în sus, alătura cu hindichiul pe de la vale și alătura cu o moviliță pe de la deal și la vale alătura, pe despre apus și despre Prut, cu o râpă adâncă ce curge și izvoară dintr-o fântână a lui Vasile Oprea; care izvoare dau în Valea Strâmbii și tot la vale și în sus trecând râpa Strâmbii ce dă în Prut (care cu adevărat i se cade numele acesta fiind asemenea valea cu numele), și la deal și în sus pe drumul cel mare și despre apusul hindichiului, până în muchia dealului. Iar din muchie am lăsat atât drumul cât și hindichiul, cum și drumul cel mare, pe podiș, după ce se suie în deal, duce de-a curmezișul, peste hindichiu și de acolo în sus, de multe ori trece drumul peste hindichiu până la gura Lăpușnii. Iar eu am mers măsurând tot malul cel înalt al Prutului pe podiș și în sus pe deasupra ponoarelor, până din jos de o râpă adâncă ce dă în Prut și în gura iei are și grădină. Și supt malul cel înalt în ponoare iaste și o moviliță și tot în sus, puțin mai din sus, în dreptul moviliței a arătat vechilul dumnealui hatmanului cum că a fost și piatră hotar despărțitoare lungului și marginii moșiei, din sus, a Măldărenilor de Țărcani pe care căutând-o nu am putut-o găsi.

Și găsind o groapă ce să socoate a fi loc de piatră hotar, am găsit semne numai, adică carbuni și hărburii. Și cerând la numitul vechil ca să-mi arate scrisori și dovezi, osebii de alte zapise ce mi-au arătat, cu care s-au vândut numita moșie

Măldăreni, în care nu se arată semne. Dar mi-au arătat o mărturie hotarnică din văleat 1785 iunie 11 iscălită de un Ștefan biv. vel medelnicer și Ștefan Ciogolea vornic de poartă, încredințată și de răzăși, de Țărcani, în care arată că hotărând numita moșie Măldăreni a lui Matei Cant<acuzino> vel vist. ce iaste pe din sus de alte moșii tot ale dumnealui, cu porunca Măriei Sale Alexandru Ioan Mavrocordat voievod, arată semnele pe din sus, despre Țărcani, cum că întâi au pus două pietri hotare în țărmurile Prutului vechi, colțul moșiei despre apus, care o piatră caută înspre răsărit, pe lungul moșiei, peste șes pe la plopii Țărcanilor și tot șesul Prutului alătura cu moșia Țărcani drept la o movilă ce iaste supt ponoare și deasupra ponoarelor; s-a pus piatră hotar. Iar de la piatră, deasupra ponoarelor, au mers la deal, pe podiș, spre răsărit, tot alătura de moșia Țărcani, până la o movilă ce iaste în podiș. Și de acolo spre răsărit arătând anume semnele pe la fiește locuri, după cum mai pe larg se arată în numita hotarnică. Față fiind răzășii de Țărcani, Sandu Solomon, Paraschiv Hădărescu și Nicolae Ababi, i-am întrebat de se mulțumesc cu acea hotărătură și de li se face vreo împresurare să scoată scrisori și dovezi și iar mi-au arătat că se mulțumesc cu hotărătura aceia, de pe care hotărătură a fost și stăpânirea veche și nouă, și cum că nu au nici o împresurare, nici scrisori și dovezi. Deci dar, eu, ca să văd de iaste linie dreaptă de la pietrele din țărmurile Prutului și la movila din podiș prin locul acel arătat de vechilul dumnealui hatmanului, și socotit de hotar, am căutat, de la numitele pietri din țărmuri și la movilă și am aflat cum că acel loc ce s-a socotit de hotar iaste intrat în trupul moșiei Țărcanilor. Pentru aceia dar în dreptul liniei, mai din sus puținel de numita moviliță de supt ponoare în deal, s-a făcut cruce până unde s-a aflat 3725 stânjeni, cu care semn s-au mulțumit și numiții răzăși, cărora le-am zis că sunt arătate marginile moșiei Țărcani din sus de vreme ce nu au scrisori ca să pot alege părțile dumnealui hatmanului. Și ei mi-au arătat o cotitură a Prutului ce iaste mai din sus de plopii Țărcanilor, în marginea din jos a cotiturii, cum că stă marginea lungului dinspre miazănoapte și din sus. Care măsurându-se curmezișul moșii acesteia, tot pe podișul care am venit, din dreptul crucii, adică a marginii lungului de sus al Măldărenilor, în sus pe podiș spre amiazănoapte, peste fundul râpei acei numite mai sus, cu grădină, ce dă în Prut, și tot în sus pe podiș, până în dreptul cotiturii Prutului și arătată de numiții răzăși de margine din sus a Țărcanilor, până unde au ieșit 210 stânjeni.

Deci cerut-am la numitul vechil al dumnealui hatmanul, ca să-mi arate cu ce scrisori și dovezi cere ca să ia din trupul moșiei Țărcani și întâi mi-a arătat un zapis din văleat 1783 iunie 27 de la Vasile Iftode nepot lui <Barbu Negrea>, ce a ținut pe <Catrina> fata lui Cahul, care face danie lui Matei Cant<acuzino> vel vist. a treia parte din bătrânul lui Barbu Negrea, ce se împarte moșia Țărcanu pe patru bătrâni anume: bătrânul Brânză și bătrânul Solomon și bătrânul Groza și bătrânul Barbu Negrea, care zapis este întărit de un Ște<fan> biv vel med. și de Ioan sluger și de Șerban logofăt și de Dumitru <Calcuș> vornic de poartă. Al

doilea a mai arătat alt zapis din 1784 decembrie 19 de la un Ieremia și Grigori și Petrea și Eftimie, feciorii lui Vasilache și ai Ioanei, fetei lui Grigori Solomon, în care fac danie a opta parte dintr-un bătrân, răposatului Ioan <Cantacuzino> biv vel log., care zapis iaste încredințat cu iscălitura lui Șerban logofătul și Ioan Măcărescu și Iordache Bran și Niculai Malcoci și al altora.

Care făcându-se împărțeală pe numitele zapise s-a venit partea dumnealui hatmanului în curmezișul moșiei Țărcani, 24 stânjani și o palmă. Dar numiții răzăși, de a lor bună voie au împlinit 25 stânjani care s-au alăturat cu partea din sus a Măldărenii și măsurându-se din crucea ce iaste mai din sus puțin de movilița de supt ponoare ce iaste în malul cel înalt al Prutului, în sus spre amiazănoapte 25 stânjani s-a pus piatră hotar, din jos de răpă aceea numită, cu grădină, ce iaste sub slo(va) *B*, iar peste tot fac 3750 stânjani. Capetele curmeziși despre Prut, și despre apus a Băzganilor, Leova, Bujorul, Becheni, Măldăreni și părțile din Țărcani, care piatră pusă la cheotoarea din Țărmurile Prutului vechi ce arăta, fiind bălțile cu apă, cu stuf și cu lozii, n-a fost cu puțință de a se măsura lungul din pietrele din Țărmurile Prutului, și până la piatra de sub slova *B*. Dar linia dreaptă caută prin <plopii> Țărcanilor, pe marginea din jos, până la piatra de supt slova *B*. Deci am purces spre răsărit, pe lungul moșiei, pe marginea din sus a Măldărenilor, urmând hotarnici de sus numita Măldăreni despre mieznoapte, și printre Țărcani, la deal pe podiș, trecând peste hindichiu și peste drumul cel mare, de-a curmeziș, și tot pe podiș la deal, până la o movilă ce iaste în podiș, unde s-a găsit și hotar vechi în mijlocul movilei. Care scoțându-se și la acest hotar 25 stânjani, curmezișul din moșia Țărcani, părți pe numitele zapise, s-a alăturat lângă Măldăreni și s-au scos piatra din movilă și s-a pus în dreptul movilei în sus spre amiazănoapte, ce iaste sub slova *V*. Și iarăși ne-am întors la movilă și am apucat iarăși măsurând spre răsărit, pe podiș la deal, trecând de-a curmezișul peste drumul Tomaiului ce merge la Prut. Și tot pe podiș până la un stâlp vechi de piatră ce iaste în podiș, care și stâlpul acesta s-a mutat iarăși în sus spre amiazănoapte, în trupul moșiei Țărcani, măsurându-se iarăși 25 stânjani, curmezișul, din Țărcani. Care stâlp iaste sub slova *G*. Și iarăși ne-am întors la locul unde au fost stâlpul și am apucat tot spre răsărit pe podiș, până în zarea Văii Strâmba, în dreptul unei movilițe din sus la o piatră veche hotar. Care și piatra aceasta s-a dat în trupul Țărcanii, în sus spre amiazănoapte cu 25 stânjani care iaste sub slova *D*. Și iarăși ne-am întors la locul pietrei ce a fost între Măldăreni și Țărcani, apucând de la locul pietrei tot spre răsărit, la vale, și peste matca vechii Strâmba, de-a curmezișul, pe la un izvor, în costișa despre răsărit și la deal și alătura cu alt izvor, pe din jos, și tot la deal prin tufari, prin capătul pe din jos, și tot la deal, până în muchia dealului, deasupra la un loc de piatră ce l-a arătat vechilul dumnealui hatmanului, care săpându-se s-au găsit iarăși semne de hotar ce se arată în hotarnica Măldărenilor, cum că a fost hotar. Care și de la locul acesta de piatră iarăși s-a măsurat în sus spre amiazănoapte din curmezișul moșiei

Țărcani, 25 stânjeni și s-au alăturat lângă Măldăreni, și s-a pus piatră hotar, ce iaste sub slova E. Însă pe zarea această de deal stau Țărcanii, capătul despre răsărit. Mergând de acoloa, lungul Țărcani alătura cu capătul din jos a hotărniciei lor, și de la piatra aceasta am apucat puțin ca în jos, tot pe lungul din sus și despre amiazănoapte al Măldărenilor, urmând hotărnicia de sus numită a Măldărenilor, alătura cu capătul Hotărnicenilor, spre răsărit, pe podiș, pe la coadele văilor din sus a lui Copcăiu. Și pe costișea și ca la deal, și pe podiș, împotriva unei așezături, s-a găsit piatră hotar veche ce iaste supt slova F. Și de acolo tot spre răsărit, tot lungul moșiei Măldăreni peste văile Duvanului, până în zarea dealului despre răsărit în marginea drumului de jos ce vine de la Cedâr, mai din jos puțin și mai spre răsărit de locul ce l-a arătat numitul vechil a dumnealui hatmanului, cum că a fost piatră hotar, colțul moșiei Măldăreni din sus și despre răsărit. Și căutându-se nu s-a găsit piatra care nici la linie dreaptă nu venea, căci era intrat puțin în capătul de jos al hotărniciei lor. Pentru aceasta dar, s-a pus la locul de sus arătat stâlp de piatră hotar ce iaste sub slova Z, pe râul de s-a aflat lungul moșiei, pe margine, pe din sus și despre amiazănoapte a alăturăturii din Țărcani și a Măldărenii, ce trec Măldărenii mai lungi despre răsărit 4770 stânjeni. Care, de la stâlpul acesta de piatră și din dreptul liniei în jos spre amiazăzi stau capătul nu numai al Măldărenilor ci și a celorlalte moșii ale dumnealui hatmanului, încă din cele mai din jos de troian, fiind, în capătul acestor moșii despre răsărit, moșia Meșeni tot a dumnealui hatman.

Deci s-au cerut la numitul vechil al dumnealui hatman, ca să arate de are vreo împresurare de către hotărnicie și de are și niscaiva dovezi să scoată, și numitul vechil mi-a arătat cum că în vremea ce se afla moșiile acestea sub stăpânirea vânzătorului, fiind tot însuși acesta și atuncea vechil se împresură de către vechilii hotărnicenilor, neurmând hrisovului, ca dinspre apus, colțul din capătul din jos a Hotărnicenilor nu mergea spre răsărit ci apuca făcând în jos pe apa Lăpușului și pe un drum mare ce iaste alătura cu hindichiul ce vine din sus fiind tot curgerea drumului și tot pe drumul acel mare în jos, până ce da în Troianul Benderiului și apoi apuca tot Troianul, după curgerea lui fiind tot troianul până ce da în linia capătului de jos cea adevărată a hotărniciei lor, și la colțul despre răsărit, care cu această mergere ce făcea vechilii de atunci a hotărniciei lor, nu numai că câte moșii sunt din sus de moșiile dumnealui hatmanului, le scurta pe toate în jumătate dar încă și pe moșiile dumnealui hatmanului le lua trei părți, în toate moșiile ce sunt dinspre drum, rămâind un lucru foarte puțin, luând încă și biserica din satul Leova și o a treia parte din moșia Meșeni. Dar de când se află cumpărate moșiile de dumnealui hatmanul nu s-au întins vechilii hotărnicenilor mai mult în moșiile dumnealui hatmanului ci urmează stăpânirea după hrisov. Dar, spre descoperirea adevărului, numitul vechil al dumnealui hatmanului mi-a scos un suret după cel adevărat hrisov al răposatului Constantin Dimitrie Moruzi vv. din 1782, ianuarie 8, întărit cu

iscălitura răposatului Gheorghe Sturza vel logofăt la veleat 1786, august 8, ce iaste cuprinzător de toate hotarele și semnele Hotărnicenilor, în care după ce arată toate alte semne, arată și semnele capătului din jos într-același chip, adică cum că după ce au venit boieri hotarnici ai Hotărnicenilor la hotarul ce s-a pus în deal deasupra Mingiriului, în tufe, despre răsărit mai din sus de Topalmingirul de acolo, au mers iarăși în lungul moșiei și s-au pogorât la vale în fundul unui hârtop cu tufe. Și de acolo s-au pogorât la vale tocmai prin săliște ce se numește Mingiriul de Sus, care, câteva ferestre de case tot au rămas din sus de hotar. Și la acea săliște, ce se numește Mingiriul de Sus, s-au făcut și sat de bulgari. Și de acolo tot la vale au mers până în apa Lăpușului, în matcă, la o moviliță ce iaste în marginea apei Lăpușului despre răsărit. Și este și o iazătură veche lipită de acea moviliță, care împlinindu-se un ceas au pus stâlp în marginea apei Lăpușului despre răsărit, iar în acea parte din apa Lăpușului, dinspre apus, arată că i-au arătat oamenii că sunt moșii boerești. Și de acolo au apucat apa Lăpușului în jos, dinspre răsărit și au mers în curmezișul moșiei și au mers tot în jos pe valea Lăpușului până au dat în drumul vizirului. Și de acolo s-au suit la deal și au dat peste gura văii Sărmi și au trecut Sărma în cealaltă parte și iarăși s-au suit drept la deal.

Și suindu-se în deal au mers tot în jos până la niște movile și până au dat în hindichiu și s-au aflat asupra trei poli. Osebit au mai arătat o mărturie din veleat 1786 noiembrie iscălită de dumnealui Vasile Costache spătar și de Tănase Vasile căpitan, în care se cuprinde că după luminata carte a Măriei Sale Alexandru Ion Mavrocordat voevod, în veleat 1786, august 21, ce a adus-o vameșul Ion Duran vechil fiind pe moșiile de peste Prut, din ținutul Codrului ale lui Matei Cant<acuzino> biv vel vistiernic, după arătarea numitului boier către Măria Sa că având câteva moșii părintești, cu scrisori încredințate, care s-ar fi stăpânit atât de răposatul log. Ioan Cant<acuzino> cât și de numitul boier, cu bună pace și fără de nici o împresurare de către vecinii care au fost până la acea vreme pe moșia Hotărnicenilor ce se megiește cu moșiile numitului boier. Iar în anul acela fiind vechil pe moșia Hotărnicenilor un polcovnic Sădire, ar fi făcut câteva împresurări moșiilor numitului boier luând încă sub zapt țarinile, fânețele și altele ce sunt pe acele moșii cu chip că ar fi supt numele moșiei Hotărnicenilor. Și cerând numitul boier ca să i se facă cercetare acolo, la starea locului, pentru împresurarea ce i se pricinuia, spre luminarea numiților boieri, ce au dat mărturie din Condica Vistieriei, au scos și suret asemenea după hrisovul răposatului domn Constandin Dimitrie Moruzzi vv. de întăritură pe hotarnica moșiei Hotărnicenilor ce s-a arătat mai sus și li se poruncește numiților boieri ca să facă cercetare cu amănuntul pentru împresurarea moșiilor numitului boier, fiind față toți împrejurații și vechilul moșiei Hotărnicenilor. Și arată numiții boieri, că după poruncă, mergând pentru cercetarea numitelor moșii întâi au mers la o moviliță ce se scrie în hotarnica Hotărnicenilor că iaste în matca veche a Lăpușului, în

marginea satului Mingiriul, în care moviliță iaste și stâlp hotar și o iazitură veche, lipită de moviliță zicând că acolo iaste fundul moșiei Hotărnicenilor, despre apus. Și de acolo au mers în jos, pe valea Lăpușului, până au dat în Drumul Vizirului și au făcut la deal, care și numiții boieri tot pe acel drum, pe valea Lăpușului în jos au mers până ce au venit în dreptul satului Ceadărul, unde se face despărțirea drumurilor, și nu au făcut drum la deal ci mergând alătura cu Ceadărul, ce se numește drumul lui Chior vizir, nici în jos, pe valea Lăpușului pe Drumul Vizirului, cel nou, ci căutând pravățul moviliței de unde au purces, au făcut drept la deal peste un pisc mare de deal. Și au mers din satul Tomaiul și-au trecut peste Gura Văii Sărmi ce iaste tocmai acoloa în sat (care până acoloa numai se numește Sârma, iar de acoloa în jos până în Prut se numește Strâmba), și de acoloa au mers la deal trecând pe lângă trei movile ce sunt deasupra satului Tomaiul și tot înainte până au dat într-un iaz. Și hotărăsc d-lor atât după mărturiile oamenilor cât și după cum au dat cunoștința domniilor sale, cum că cu lăcomie au făcut împresurare moșiilor numitului boier făcând și harta asemănarea și închipuirea locului, după cum mai pe larg se arată în mărturia numiților boieri, care și eu spre descoperirea adevărului, făcând cercetarea am aflat că cu lăcomie au făcut împresurare vechilii Hotărnicenilor la aceeași vreme întâi că de vor apuca a merge tot în jos spre amiazăzi, după ce iasă din valea Lăpușului nu numai ca îndată dau cu ochii peste hindichiul ce vine din sus și trec de două-trei ori în curmeziș ci încă merg pe malul Prutului, cel înalt, amăgindu-se pe Gura Strâmbii ce o fac Gura Sărmii (care cu adevărat tot o vale iaste însă de la satul Tomaiul în sus spre amiazănoapte se numește Valea Sărmii și Gura Sărmii și Fundul Sărmii, iar din jos de satul Tomaiul, de unde dau alte izvoare tot într-această-și vale, se numește Valea Stâmbii, până ce dă în Prut), și merg tot în jos spre amiazăzi printre malul cel înalt al Prutului și printre hindichiul, până ce dau în Troian. Care când de către d-lor boierii hotarnici ai Hotărnicenilor ar fi mers, așa trebuia, fără sminteală, atât hindichiul ce-l trece de două-trei ori cât și pe malul Prutului, ca pe niște vechi și statornice semne, să le arate fără sminteală în hotarnica ce iaste cuprinsă în hrisov. Al doilea, că mergând în jos, spre amiazăzi, nu merg în curmezișul moșiei, capătul din jos, după cum se arată în hrisov, ci merg tot lungul făcându-l. Al treilea că mergând în jos spre amiazăzi nu au deal ca să se suie, nici movili, ca să întâmpine, precum se arată în hrisov. Al patrulea și mai temei de cât toate iaste că mergând în jos, spre amiazăzi, nu numai că hrisovul Hotărnicenilor rămâne fără de nici un temei și răsuflat cu totul, ci încă și toate scrisorile vechi și noi al Măldărenii, Bechenii, Bujorului, Leova și Băzganului rămân toate rasumflate și fără nici un temei, pentru că rămâne la fieșcare moșie câte un capăt de nici o treabă. După care cercetare, cea cu amănuntul ce am făcut am aflat cum că cu greșală și cu lăcomie au făcut acea împresurare vechilii de Hotărniceni pentru pricinile de sus arătate, care se cunoaște că acum și singuri

au <re>cunoscut. Pentru că de atunci și până acum nu au mai făcut împresurare.

Cu toate acelea am scris clucerului Costache, vechilului de Hotârnicieni, la (17)95, septembrie 25, ca să vie și îmi face răspuns cum că fiind rânduit asupra dijmuirilor de la ținutul Orheiu și a Hotârnicienilor nu poate veni, ci mă și roagă ca să hotărâsc moșiile dumnealui hatmanului, și ce hotărâtură se face de către mine, poate pe urmă să se iscălească și în hotarnică. Care și de pe răspunsul acesta se poate înțelege cu adevărat că se mulțumește cu stăpânirea vechilului moșiilor dumnealui hatmanului, după vechile hotare, și după vechea stăpânire.

Deci dar, de la stâlpul acel de piatră, din jos de Drumul Ceadărului ce iaste colțul moșiei Măldăreni, din sus despre amiazănoapte, adică a lungului moșiei începându-se spre răsărit, iarăși lungul moșiei Meșeni, care spre dovadă cerându-i-se vechilului dumnealui hatmanului scrisori și dovezi, care a scos întâi un hrisov din 1781, decembrie, de la răposatul Constandin Dimitrie Moruzzi vv., în care arată că au miluit pe răposatul Ioan Cantacuzino vel.log., cu o bucată de loc domnesc ce nu iaste dat nimănuia, ce se află la ținutul Codrului și din capetele moșiilor numitului boier și se megieșește și cu moșia Chiperceni, după cum mai pe larg se arată în numitul hrisov.

Al doilea a scos o hotarnică din vealeat 1783 iunie 15, iscălită de Sandu Ouatu, vătaf de aprozi și de Dimitrie, căpitan de dărăbani, încredințată și cu iscălitură a mulți megiași și împrejurași și altor oameni străini ce s-au întâmplat la acea hotărâtură, între care este iscălit și dichitul Mănăstirii Sfântului Sava Spiridon, prin care se arată că după porunca Măriei Sale Alexandru Constandin vv., fiind rânduit cu luminată carte a Înălțimii Sale ca să meargă la ținutul Codrului să aleagă și să hotărască o moșie, anume Meșeni, a răposatului Ioan Cant<acuzino> biv vel log., pe care moșie o are danie cu hrisovul de sus pomenit, ce iaste pe capetele despre răsărit altor moșii ale denumitului boier, și arată toate semnele întocmai și pe deplin din jur-împrejur, după cum mai pe larg se arată în numita hotarnică.

Deci, dar, nerămâind nici un prepus de la stâlpul de supt slova Z, am purces iarăși spre răsărit pe lungul moșiei Meșeni pe marginea de din sus despre amiazănoapte, măsurând alătura cu capătul Hotârnicienilor, pe din jos, mergând la vale peste <Valea Candăgiculac> și la deal, și peste Valea Curuluiului și peste Troian, care din Troian rămâne Hotârnicienii și merge lungul moșiei Meșeni, marginea și din sus și dinspre amiazănoapte, alătura cu hotarul turcesc, mergând tot spre răsărit și peste drumul cel mare și peste Sărata, până din jos de Gura Beștimacului ce dă în Sărata, la un cap de pisc și la o moviliță. Și de la deal de moviliță iaste și groapa, iar de la vale de moviliță iasta piatra veche hotar ce iaste sub slova Z. Și de acolo tot spre răsărit și tot alătura cu locul turcesc, la deal până în zarea dealului la două movile. Și lângă o movilă mare despre apus s-a găsit piatră hotar veche ce iaste sub slova H. Și de acolo tot spre răsărit și

alătura cu locul turcesc și tot zarea dealului alătura cu o movilă veche unde s-a găsit piatra strică și s-a pus alta nouă ce iaste sub slova *I*.

Și de acolo tot spre răsărit, și tot alătura cu locul turcesc, mergând prin coada Văii Haidarului până la două movili ce sunt pe lungul moșiei. Și la cea mai mică, despre apus, s-a găsit hotar vechi ce iaste sub slova *K*. Și de acolo, tot spre răsărit și tot alătura cu locul turcesc, pe marginea lungului moșiei Meșeni, din sus despre miazănoapte, trecând peste coadele văilor Beștimanului, și tot spre răsărit până în hotarul Beștimanului, adică a locului turcesc, la niște movili unde în cea mai despre apus iaste și alta mai mică, făcută și groapă și din sus de moviliță iaste și piatra veche ce iaste sub slova *L*, până unde s-au aflat 6280 stâneni, lungul Meșenii, pe marginea pe din sus despre miazănoapte, căci și de aicea spre răsărit sunt tot Meșeni, până în hotarul turcesc, și până în movilele lui Halil pașa.

Dar sunt cuprinși în cele două ceasuri ce iaste loc iarăși de Moldova, dar dat spre hrane tătarilor, dar eu neavând poruncă ca să hotărăsc acel loc nu l-am hotărât. Care acele două ceasuri purced din locul turcesc și până în capul din jos a ținutului Grecenilor, care loc iaste tot al dumnealui hatmanului. Iar peste tot fac lungul pe marginea pe din sus a lipiturii Țărcani și cu cât trece despre răsărit, marginea din sus a Măldărenii și cu lungul Meșenii, iarăși din sus 11050 stâneni.

Deci de la piatră de sub slova *L*, am apucat în jos, spre amiazăzi, pe capătul Meșenii din Moldova, despre răsărit alătura cu capătul Meșenii despre apus, din cele două ceasuri, și alătura cu movilele lui Capigi Bașa ce desparte cele două ceasuri din Moldova, trecând peste o vâlcică ce se desparte din Ialpovăț, și la deal prin tufe alătura cu o movilă mare ce iaste în capul dealului Tigheciului și la vale până în drumul ce merge pe zarea dealului Tigheciului până la o movilă ce iaste lângă drumul despre răsărit, drept fundul văii Tigheciului și din sus de movilă am găsit hotar vechi piatra ce iaste sub slova *M*. Și de la piatra aceasta am apucat măsurând tot în jos, spre amiazăzi, și tot alătura cu movilele ce sânt despărțitoare celor două ceasuri din Moldova și tot în jos, lângă drum, din jos de o movilă mare, deasupra unei văi Ialgara, am găsit piatra hotar vechi lângă o beșcută de movilă ce iaste sub slova *N*. Și de la piatra aceasta tot în jos, alătura cu movilele ce sunt despărțitoare celor două ceasuri de Moldova și alătura cu capătul Meșenii despre răsărit din Moldova și tot în jos, curmezișul, pe culmea dealului spre amiazăzi, până în podiș la o movilă despărțitoare celor două ceasuri de Moldova ce iaste și altă moviliță și groapă lângă dânsa, deasupra Ulmenilor, și s-au găsit și piatra hotar vechi ce iaste sub slova *O* până unde s-au aflat 4760 stâneni curmezișul Meșenii din Moldova, a capătului dinspre răsărit care piatră iaste colțul a Meșenii din jos, despre amiazăzi. Care toate moșiile ce merg din Moldova și se hotărăsc cu cele două ceasuri, tot până într-aceste movile ale lui Capigi Bașa stau după cum și Chipircanii ce se hotărăște cu Meșenii, de din jos, tot până într-această-și piatră stau.

Față fiind și răzășii, de Chipircani, anume Carp Gălușcă, căpitan, ce iaste și vechil a dumnealui hatmanului și Neculai Albul, s-au întrebat de se mulțumesc cu hotărătura numitului boier din Meșeni, ce iaste arătată mai sus și ei mi-au arătat că se mulțumesc fiind făcută, acea hotărătură, după stăpânirea veche și nouă, și cu a lor primire, după care asemenea întocma s-au stăpânit atât de răposatul logofăt Ioan Cant<acuzino> și de numitul vânzător, cum și de dumnealui hatmanul. Pentru aceasta dar, de la piatra aceasta, am apucat spre apus pe lungul Meșenii și despre amiazăzi alătura cu locul pe din sus a Chipircanilor și spre Prut, la vale. Și peste valea fânațului și deal, în capătul piscului, din sus de drum, la o piatră veche hotar ce iaste sub slova *P*. Și de acolo, la vale, tot spre apus prin gura văii Ramazan și la vale cam pe coasta, pe din sus de drum și prin mormânturile tătarilor borogani, până într-un pisc în malul Tigheciului, despre răsărit, în capul săliștii Boroganilor.

Și din jos de Săliștea Meșenii, și din jos de o ruptură ce iaste despre răsăritul văii Tigheciului, la o piatră hotar veche ce iaste sub slova *R*. Și de acolo la vale peste o groapă și peste matca văii Tigheciului, pe din jos de o ruptură ce iaste despre apusul Tigheciului și pe șes și peste matca Văii Boroganul, trecând despre amiazăzi a Văii Boroganului, și tot coasta, la deal, până peste drumul Țambulucului, despre apus la o piatră hotar veche ce iaste sub slova *S*. Și de acolo, la deal spre Prut și spre apus, tot pe lângă moșia Chipircanii, marginii din sus, despre amiazănoapte, și pe lungul Meșenii din jos despre amiazăzi pe podiș la deal, până în zarea dealului Sărății, la trei pietre hotar vechi ce sunt două în fundul lungului Meșenii și a Chipircani ce se lovesc în capete cu Căpățaroasa a Sfântului Savei, iar una curmezișul, căpătul Meșenii despre apus, ce iaste sub slova *T*, până unde s-au aflat lungul Meșenii din jos despre amiazăzi, ce sânt în Moldova, 3000 stânjeni.

Deci dar, nefiind nici o pricină între stăpânirea dumnealui hatmanului cu Meșenii și Băzganul și între stăpânirea vechilului Sfântului Savei cu Căpățaroasa, ci încă primire și bună învoială, după arătarea numiților vechili, de la pietrele acestea de pe urmă, am apucat curmezișul capătului despre apus al Meșenii alătura cu curmezișul capătului despre răsărit a Căpățaroasei, în sus spre amiazănoapte, drept la vale și peste matca văii lui Băcalbașa. Și din Budăiani lui Corangă și la deal și pe podiș până la două pietre vechi ce sunt colțul din sus lungului Căpățaroasei, și colțul din jos al Băzganului, despre răsărit, ce sunt sub slova *U*, până unde s-au luat 820 stânjeni. Și de acolo am apucat tot curmezișul capătului despre apus a Meșenii și capetele despre răsărit a Băzganului, Leova, Bujorul, Becheni și Măldăreni, în marginea din sus, despre amiazănoapte tot curmezișul mergând în sus spre amiazănoapte, pe podiș, și la vale, trecând peste gura Văii Țambulucului. Și tot în sus, pe coasta Sărății, despre răsărit, trecând peste Sărata despre soare apune și de culmea dealului până la piatra hotar de sub slova *Z*, ce iaste colțul lungului Măldărenii, despărțitor de lungul Meșenii, până

unde s-au aflat 4780 stânjeni. Iar peste tot la mijloc, curmezișul, fac 5600 stânjeni.

Și de acolo m-am întors iarăși înapoi la piatra de supt slova *U*, apucând iarăși spre apus și spre Prut, pe marginea pe din jos a Băzganului despre amiazăzi, și pe marginea pe din sus a Căpățaroasei despre amiazănoapte pe lungu, făcând drept la vale, peste altă vale a lui Băcalbașa, și la deal și iarăși la vale drept spre apus până în matca Sărății, la o moviliță cu groapă, și la un hotar vechi ce iaste lângă moviliță ce iaste sub slova *U*. Și de acolo tot spre apus, trecând matca Sărății și la deal peste valea cu izvoarele și la deal pe podiș și peste valea cu fântâna Băcalului și la deal până la o movilă mare ce iaste și piatră hotar veche, ce iaste sub slova *F*. Și de acolo, la vale spre apus și spre Prut, și pe din jos de Troian, tot lungul marginii din jos despre amiazăzi a Băzganului și pe marginea de din sus despre amiazănoapte a Căpățaroasei, și tot la vale până am dat în Troian. Și tot Troianul, trecând peste o râpă ce dă în Valea Fătului, și tot Troianul la vale și peste hindichiu din sus, și peste drumul cel mare și tot Troianul până la piatra de sub slova *A*, până unde s-a aflat 4640 stânjeni, lungul Băzganului, pe marginea pe din jos despre amiazăzi. Iar peste tot fac 7640 stânjeni. Însă linia aceasta din jos, despre amiazăzi a lungului, iaste mai scurtă decât linia din sus, despre amiazănoapte, din această pricină: că întâi dealul Prutului se dă mai spre răsărit, al doilea că și văile sunt adânci, nu sunt ca în linia din sus, al treilea că capătul Meșenii, despre răsărit, nu ține linia dreaptă ci păzește o culme de deal. După hotătărură și punerea movilelor de Capigibașa și colțul cel de sus, despre amiazănoapte, iaste intrat în Meșenii, din cele două ceasuri, după curgerea movilelor lui Capigibașa și de la piatra aceasta, tot pe Troian, puțin, fiindcă se sfârșește, din malul Prutului cel înalt și drept la apa Prutului. Și de acolo apucă tot apa Prutului în sus, curmezișul și din capetele despre apus și pe apa Prutului, cuprinzând în cuprinderea moșiilor dumnealui hatmanului, moara dumisale și podul din apa Prutului. Și tot Prutul în sus cuprinzând și balta Bujorului care întâi a fost pe moșia Leova și fiind necăutată și necurățită după obiceiurile bălților, s-a mutat pe moșia Bujorul mai din sus. Care și acolo pătîmind întocmai ca și pe moșia Leova s-a mutat mai din sus pe moșia Bechenii unde până acum se află. Și de acolo tot Prutul, în sus, trecând apa Prutului din a dreapta, pe din jos de moara lui Ioniță Gălușcă ce se cuprinde iarăși în cuprinderea moșiilor dumnealui hatmanului, apucând Prutul vechi în sus, până în cot, unde a fost colțul Măldărenii, din sus și despre apus. Căci de acolo Prutul vechi apucă drept spre apus pe dinsus de satul Lunca. Și de la cotul acesta face drept în sus spre amiazănoapte lovindu-se în capete cu Ciortova. Care și din malul cotului, de la colțul Măldăreni din sus, s-au dat 25 stânjeni din moșia Țărcani partea dumnealui hatman, pe zapisile de sus numite, alăturându-se pe din sus de Măldăreni.

Și cu aceste semne și hotare s-a înconjurat moșiile dumnealui hatmanului împreună cu răzășii de Țărcani și răzășii de Chiperceni și vechilul de Căpătăroasă, unde vechilul dumnealui hatmanului și cu aceștia adică Petrea Cerguță, vornic ot Leova și Crăciun Ghețiu și Ion Lungu tot de acolo și Evușcă idem, și Ion Chiprina tot de acolo, și Gavril Coșter idem și Vasilache Păscariul, idem și Ștefan Cașul, idem și Angheluță, idem și Sandu Balmoș, idem și Vasilache Țurcanul, idem și Sandu Munteanu, idem și Lupu Dascălu, idem și Constandin Penișoară, idem și Vasile Denis, idem și Eftimie Catană din Tigheciu și Iordache Postolache din Căpotești și Ion Vornic Scăpcăiu și Cara Andrei, idem și Lefter, idem și Stănică, idem și Iane Capsomanu și Velcea, idem și Sima, idem și Iane Stancioviți și Voica lui Bârsan. Și fiindcă moșiile acestea sunt tot într-un hotar și alăturate, una lângă alta, după scrisori și dovezi ce am văzut, de la care m-am încredințat și de la vechilul dumnealui hatman, pentru aceea dar nu s-au mai făcut deosebită hotarnică fiind tot a unui stăpân.

Deci dar, nerămâind nici un prepus, cum nici o pricină cu nici unul din răzași; după cum a dat cunoștiința mea, și după cum a hotărât și a stălpit, am dat această mărturie hotarnică împreună și cu hartă închipuită de starea locului, iscălită de toți răzășii și împrejurășii și de toți acei ce au fost împreună la hotărât, iscălită și de mine, la cinstita mână d-misale Costache Ghica, hatman.

Iscălitura indescifrabilă... pah., hotarnic

1795 octombrie 11

Eu Niculai Albul } răzăși de Chiperceni
Carp, căp.

Ioniță Gălușcă răzăș de Ciortova

Paraschiv Hădărag

Neculai Ababi } răzăși de Țărcani

Petrea Cerguță

Crăciun Ghețiu

Ioniță Lungu

Evușcă

Ion Chiprina

Gavril Coșter
Vasilache Păscariul
Ștefan Cașul
Angheluță } din Leova
Sandu Balmoș
Vasile Țurcanu
Sandu Munteanu
Lupu Dascălu
Constantin Penișoară
Vasile Deniș

Eu Eftimie Catană din Tigheciu

Eu Iordache Postolache din Căpotești

Eu Ion
Eu Cara Andrei
Eu Lefter
Eu Stănică } din Copcăiu
Eu Iane Capsoman
Eu Velcea
Eu Sima
Eu Iane Stanciovici
Eu Voica lui Bârsan

Cu latu palmei de acestea s-au făcutu stânjinu domnesc”
(este trasat pe marginea ultimei file, n.n.).

Unele considerații privind tensiunile interetnice din iunie-iulie 1940

Prof.univ.dr. IOAN SCURTU

După 1918, relațiile dintre guvernele României și Uniunea Evreilor Pământeni, devenită, în 1923, Uniunea Evreilor Români, au fost normale, neînregistrându-se tensiuni grave. În timpul guvernului Goga (28 decembrie 1937-10 februarie 1938) s-a înregistrat o perioadă critică, datorită măsurilor luate și preconizate de acesta, prin care antisemitismul a fost ridicat la nivelul politicii oficiale, de stat. Înlăturarea cabinetului Goga și instaurarea regimului de autoritate monarhică, la 10 februarie 1938, a dus la calmarea relațiilor interetnice.

În iunie-iulie 1940, s-a înregistrat un nou moment de tensiune, generat de ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Armata Roșie. Deși U.R.S.S. nu a recunoscut niciodată actul Unirii Basarabiei cu România, guvernării de la București au fost surprinși de nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940. Regele Carol al II-lea nota: „Această știre m-a trăznit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad”¹. Oficialitățile de la București nu au elaborat din timp un plan de evacuare a Basarabiei, astfel că retragerea s-a făcut într-o stare de panică și de dezordine. Această atmosferă a fost amplificată de atitudinea unor persoane aparținând minorităților naționale, mai ales evrei; aceștia au atacat armata română, care primise ordin de retragere și de a nu răspunde la nici un act de provocare.

În memoriile sale, Alexandru Șafran scria: „La 26 iunie, Mihai Ghelmegeanu, ministrul de Interne, ne-a convocat de urgență în biroul său, pe mine și pe Filderman, și ne-a primit imediat. El, întotdeauna atât de elegant și în aparență atât de îngrijit, părea acum complet schimbat. Ne-a spus că tocmai s-a întors de la Palat, unde s-a ținut un Consiliu de Coroană, prezidat de rege. Fără a ne anunța limpede că românii se vor retrage din Basarabia și Nordul Bucovinei – fie din motive de jenă, fie deoarece noutatea nu era încă oficială – el ne-a lăsat să înțelegem că se vor produce acolo mișcări de trupe...<Vă avertizez, domnule șef rabin și pe dumneavoastră, domnule Filderman, că aveți datoria să încunoștiințați populația evreiască din aceste regiuni că nu trebuie să-i provoace pe oamenii noștri>. <Ce înțelegeți prin aceasta, mai precis? > – l-am întrebat eu. <Evreii trebuie să se comporte ca buni patrioți> – a răspuns el, apoi a făcut aluzie la schimbări importante care ar putea să se producă în curând. Am înțeles atunci ce

¹ Carol al II-lea, regele României, *Însemnări zilnice*, vol.III, ediție Nicolae Rauș, București, Editura Scripta, 1998, p. 216.

se petrece: situația nu mai era sub control; liniile de comunicație nu mai funcționau normal. Am cerut atunci ministrului să facă în așa fel ca să putem intra în contact cu comunitățile din aceste regiuni. Dată fiind gravitatea momentului, am simțit că guvernul căuta un țap ispășitor și că <evreii dedându-se la provocări față de soldații români> erau foarte potriviți pentru atribuirea unui asemenea rol [...] ce bun pretext pentru a încerca o diversiune, în cel mai pur și clasic stil antisemit!”².

Citatul impune câteva comentarii. În primul rând, faptul că a avut loc o întâlnire între ministrul de Interne și șefii comunităților evreiești din România. Dar, în mod cert, discuția nu s-a purtat în 26 iunie, deoarece prima notă ultimativă sovietică a fost transmisă ministrului României la Moscova în seara acelei zile, după orele 22, textul ei integral a fost comunicat la București pe 27 iunie, dimineața, iar Consiliul de Coroană s-a desfășurat la orele prânzului. Este, deci, probabil ca discuția să fi avut loc în după-amiaza zilei de 27 iunie 1940. Solicitarea ministrului de Interne nu era o „diversiune în cel mai pur și clasic stil antisemit”, cum apreciază memorialistul. Documentele vremii atestă, fără putință de tăgadă, că grupuri de evrei au atacat armata română, care se retrăgea³. Problema este nu de a nega realitatea, ci de a o analiza, „fără ură și fără părtinire”.

Este un fapt că unii cetățeni din Basarabia, mai ales cei aparținând minorităților naționale, fuseseră câștigați de propaganda bolșevică, prin care se acredita ideea că Armata Roșie îi va elibera de exploatarea burgheziei și moșierimii române, asigurându-li-se un trai „fericit” în „măreața” Uniune Sovietică. Prin gestul lor își exprimau indignarea față de acești exponenți ai „reacțiunii” și decizia de a contribui la propria lor eliberare de sub jugul asupritorilor. De asemenea, au fost unii locuitori basarabeni realmente afectați de anumite abuzuri și ilegalități comise de-a lungul anilor de aparatul de stat, mai ales jandarmi, dar și militari români, și care găsiseră acum momentul potrivit pentru a se răzbuna. Evident, nu poate fi omisă și o altă explicație, și anume dorința unora de a crea o stare de confuzie, pentru ca ei să poată fura și distruge bunuri și valori rămase fără stăpân.

Existența actelor de violență a fost consemnată de mai mulți lideri politici, începând chiar cu regele Carol al II-lea, care nota la 30 iunie: „Incidente cu populația, mai ales evreiască, au avut loc peste tot. Din această cauză, evacuările, care și așa au fost grele, în multe locuri au fost făcute imposibile. S-au împușcat

---

² Alexandru Șafran, *Un tăciune ascuns flăcărilor. Memorii*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 51-52.

³ Vezi, pe larg, *Al doilea război mondial. Situația evreilor din România*, vol.I (1939-1941). Coordonatori Alesandru Dușu și Constantin Botoran, Cluj-Napoca, 1994 (doc.10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20 ș.a.)

funcționari, s-au atacat și dezarmat chiar unități militare”⁴. Diplomatul Raul Bossy scria în amintirile sale: „Astă-noapte, la ora 2, trupe sovietice masive au trecut frontiera pe toată întinderea ei; la ora 2 după-amiază au fost ocupate Chișinău, Cetatea-Albă și Cernăuți. Cu adâncă amărăciune trebuie consemnat că populația evreiască a acestor orașe, care s-a bucurat întotdeauna de un tratament omenos sub administrația românească, a avut lașitatea de a ataca cu pietre pe soldații noștri, în cursul retragerii lor forțate”⁵.

Asemenea acte au produs amărăciune și nedumerire în rândul elitei politice și intelectuale din România. N. Iorga publica, la 6 iulie 1940, articolul intitulat *De ce atâta ură?*, în care scria: „Înalți magistrați și bravi ofițeri care și-au riscat viața ca să apere cu puterile lor retragerea și exodul românilor, au văzut cu ochii lor nenumărate acte de sălbăticie, uciderea nevinovaților, lovituri cu pietre și huiduieli. Toate aceste gesturi infame și criminale au fost comise de evreimea furioasă, ale căror valuri de ură s-au dezlănțuit ca sub o comandă nevăzută. De ce atâta ură? Așa ni se răsplătește bunăvoința și toleranța noastră”⁶.

La rândul său, armata română, umilită și revoltată, a găsit prilejul să se răzbune într-o manieră la fel de reprobabilă. Ajunși pe teritoriul României, mulți militari au recurs la acte de violență împotriva evreilor, deși aceștia nu participaseră la asemenea acțiuni și nu aveau nici cea mai mică vină pentru modul cum se comportaseră unii coreligionari ai lor din Basarabia și Nordul Bucovinei. Aceste acte au culminat cu masacrele din 1 iulie 1940, din orașul Dorohoi. Aici armata a deschis focul asupra unor evrei aflați în cimitir, pentru a asista la înmormântarea unui coreligionar, militar în armata română. Au fost omorâți 43 de israeliți, dintre care 7 erau militari⁷. Acte similare, dar de o mai mică intensitate, s-au înregistrat în multe alte localități, precum și în trenuri, din care au fost aruncați călători evrei.

Timp de o săptămână, situația scăpând cu totul de sub control, autoritatea de stat a fost aproape inexistentă, iar actele de violență tindeau să se generalizeze. Era nevoie ca factorii de răspundere, care aveau autoritate morală și politică, să reacționeze pentru a reinstaura ordinea și liniștea publică.

În acel moment, intervenția lui Wilhelm Filderman a fost salutară. La 30 iunie, acesta, împreună cu Alexandru Șafran, a „recomandat expres coreligionarilor lor, prin intermediul comunităților, să se abțină de la orice manifestare ce ar putea crea incidente cu populația românească. S-a insistat, în acest sens, asupra necesității ca evreii să se abțină în timpul liber de a circula pe străzi și, stând în

---

⁴ Carol al II-lea, *op.cit.*, p. 228.

⁵ Raul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, vol.II, ediție Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1993, p. 255-256.

⁶ „Neamul românesc”, din 6 iulie 1940.

⁷ *Al doilea război mondial...*, p. 95.

case, să evite orice contact cu populația autohtonă”. Documentul menționa că, urmând sfaturile primite, „evreii s-au abținut în ultimele două zile de la orice manifestații publice, luând în același timp măsuri pentru a evita sau a reduce din efectele unor eventuale devastări”⁸.

De asemenea, Federația Uniunii Comunităților Evreiești din România și-a făcut publică poziția față de ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de Uniunea Sovietică și de suferințele pricinuite poporului român. Wilhelm Filderman – președinte, Alexandru Șafran – șef rabin și dr. I. Brucăr – secretar general au trimis o telegramă publică regelui Carol al II-lea, în care se arăta: „În aceste vremuri de vijelioasă încercare, ce s-au abătut asupra scumpei noastre patrii, evreii-români, depunând omagiile lor la picioarele tronului, țin cu tot respectul să proclame solidaritatea lor nezdruccinată cu destinele poporului român. Ei împărtășesc soarta obștească suferind cu suferința românească și nădăjduind cu nădejdea românească”⁹.

Astfel s-a ajuns la o detensionare a relațiilor dintre români și evrei, o contribuție importantă având-o Wilhelm Filderman. La rândul său, la 8 iulie, Ministerul de Interne a cerut autorităților din subordine să ia măsuri pentru a împiedica orice acte de agresiune împotriva evreilor¹⁰.

Fără îndoială, evenimentele de la sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1940 au avut o desfășurare dramatică. Dar, în același timp, se cuvine menționat că a existat în presa vremii, în cea a regimului antonescian, dar și în scrierile unor publiciști și chiar istorici români de după 1990, tendința de a generaliza, punându-se pe seama unei întregi etnii acte reprobabile săvârșite de anumiți membri ai acestora. Nu există o statistică a numărului celor care au comis asemenea acte, dar în mod cert ei nu pot depăși câteva sute. Raportate la populația de religie mozaică din Basarabia, care se cifra la circa 210.000 persoane, putem conchide că populația evreiească, în covârșitoarea ei majoritate, nu a participat la aceste acțiuni. Din contra, era și ea afectată de ocuparea brutală a Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Armata Roșie, iar istoria a demonstrat că foarte mulți membri ai acestei minorități au suferit închisorile și gulagul sovietic. Se cuvine subliniat faptul că un document din 2 iulie 1940 menționa că membrii cercului „Mutualitatea”, cu sediul în București, str. Spătarului nr. 15, „critică cu asprime acțiunea teroristă întreprinsă de coregionalii lor în Basarabia și sunt decizi să participe, cu maximum de mijloace, la acțiunea de ajutorare a refugiaților”¹¹. Pe de altă parte, actele reprobabile comise de unii militari și civili împotriva evreilor din România nu pot fi puse în seama întregului

⁸ *Al doilea război mondial...*, p. 79.

⁹ „Curierul israelit”, din 10 iulie 1940.

¹⁰ *Al doilea război mondial...*, p. 120.

¹¹ *Ibidem*, p. 80.

popor român, care, în covârșitoarea sa majoritate, nu a participat la asemenea acțiuni, el trăind cu intensitate dramatismul acelor zile în care, prin ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei, s-a prăbușit statul național unitar, pentru înfăptuirea căruia militaseră mai multe generații, iar sute de mii de români se jertfiseră pe câmpurile de luptă.

Evenimentele dureroase din iunie-iulie 1940 nu pot fi ocultate, ci – din contra – ele trebuie să constituie obiect de analiză și reflecție, un îndemn la rațiune, atât dintr-o parte, cât și din cealaltă, astfel încât ele să nu se mai repete, iar majoritarii și minoritarii, din punct de vedere etnic, să trăiască într-o comuniune autentică, întemeiată pe cunoaștere și încredere reciprocă.

Românii din Timoc în timpul celui de al doilea război mondial (contribuții și considerații)

Prof. univ.dr. GHEORGHE ZBUCHEA

O dată cu anul 1939, harta politică a Europei a început să sufere importante modificări în contextul extrem de complex al începutului celui de al doilea război mondial. Între alte state, România a fost și ea zguduită în însăși existența sa națională când, în timpul tragicei veri a anului 1940, i-au fost smulse cu forța o treime din populație și teritoriu. Evident că într-o asemenea conjunctură autoritățile de la București nu mai puteau acționa în sprijinul românilor din sudul Dunării până la începutul anului 1941. Iugoslavia interbelică avea o compoziție etnică extrem de diversă. În cadrul statului iugoslav, sârbii și-au impus o hegemonie exclusivistă ce a generat nemulțumirea crescândă a popoarelor, naționalităților care trăiau alături de ei. A fost aceasta, în anul 1941 ca și o jumătate de secol mai târziu, una din cauzele destrămării Iugoslaviei, cu deosebirea că în 1941 importante teritorii ale regatului iugoslav au intrat sub stăpânire străină, pe când după 1990 s-au creat acolo un număr de state independente, recunoscute ca atare de comunitatea internațională. La sfârșitul lunii martie 1941, Adolf Hitler a luat decizia invadării Iugoslaviei. În acțiunea sa a solicitat sprijinul unor aliați ai săi în cadrul Axei precum Italia, Ungaria, Bulgaria, cărora le-a promis consistente părți din „tortul” iugoslav¹. Se pare că, în același context, unele oficialități germane au contactat pe generalul Antonescu și pe cei din jurul său, oferind acea parte din Banat pe care o solicitase în perioada 1916-1919 Ionel Brătianu și care fusese dată Iugoslaviei. Nu știm în ce măsură în aceste contacte a fost invocată și problema blocului timocean². Cert este că, în lunile martie-aprilie 1941, la cererea conducătorului statului, Ion Antonescu, solicitându-se și colaborarea unor oameni de știință și specialiști în problemele spațiului balcanic, precum Victor Papacostea, Vasile Stoica ș.a., au fost alcătuite ample studii și planuri de măsuri privind o acțiune românească în spațiul balcanic, ce s-au adăugat proiectelor întocmite în septembrie-octombrie 1940, cu

---

¹ Gh. Zbucnea, *Istoria Iugoslaviei*, București, 2001, p. 71.

² Despre românii timoceni s-a scris relativ puțin. Vezi Th. N. Trâpcea, *Contribuții la istoria românilor din Peninsula Balcanică. Românii dintre Timoc și Morava*, București, 1999; Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, p. 226 sq.; Idem, *Autohtonii și continuitatea românilor timoceni*, în *Fațetele istoriei. Existențe, identități, dinamici*, București, 2000, p. 37 sq.; Idem, *Românii timoceni. Scurtă istorie*, Timișoara, 2002, unde, la paginile 124-125, este dată și o bibliografie selectivă.

participarea unor legionari, în legătură cu situația din Macedonia și a românilor de acolo. Destrămarea Iugoslaviei, punând în discuție întreaga situație teritorială de peste Dunăre, a provocat reacția promptă a românilor timoceni, prin intermediul societății culturale „Timoc”. Într-un prim memoriu făcut public la 11 aprilie 1941 se făcea mai întâi o prezentare a situației demografice a românilor din Timoc, considerându-se că aceștia erau, în 1931, de 407 083, iar în 1941, 468 000. Adăugându-se românii din Banat și cei din Macedonia și restul Serbiei, se ajungea la un total al românilor din Iugoslavia de peste 718 000. În încheiere, după ce se evoca și completa lipsă de drepturi, de orice fel, se concluziona: „Astăzi răsare soarele libertății pentru românii din Valea Timocului și din Banatul iugoslav. Tirania a căzut. Cerem imediat anexarea”³. Aceeași idee era exprimată și într-un al doilea memoriu, din 14 aprilie 1941. Se invocau drept argumente ale unui asemenea act diverși factori, precum majoritatea absolută a populației, lipsa de unitate etnică și geopolitică cu restul Serbiei, asigurarea dezvoltării naționale pentru românii de acolo etc. Se concluziona: „În virtutea dreptului de autodeterminare, românii dintre Timoc și Morava (Valea Timocului sau Craina) și românii din Banatul iugoslav, uniți în același gând și suflet, cer conducătorului statului român, gen. Ion Antonescu, aplicarea la trupul României iubite, pe care o vor cinsti prin muncă și virtute ostășească”⁴.

La 29 aprilie 1941, se adresau generalului Antonescu, ca reprezentanți autorizați ai românilor din Timoc și Banat, dr. Alexandru S. Butoarcă, preot Adam Fiștea și preot Gheorghe I. Suveică. De la început se sublinia ideea că România „a întârziat să elibereze pe conaționali săi de pe teritoriul fostei Iugoslavii”. În continuare, erau exprimate temeiurile ce stăteau la baza cererii de unire cu statul român.

„Aceste regiuni locuite de romani au fost leagănul unde s-a format poporul român, unde a trăit nealterat în credință, limbă și tradiție românească, cu toate vitregiile dușmănoase ale stăpânitorilor care tindeau la asimilarea lor, însă fără rezultat, cu toate că li s-a răpit biserica strămoșească și au fost educați în școli străine, iar printr-o propagandă continuă s-a încercat a i se infiltra disprețul și ura pentru tot ceea ce este românesc. Românii din Timoc, Craina și Morava au avut cea mai umilitoare situație dintre toți românii din Peninsula Balcanică. Biserica și mănăstirile lor naționale au fost desființate și încadrate cu totul în biserica ortodoxă sârbească. Ei nu au avut niciodată școală românească. Lipsiți de conducătorii intelectuali, care erau prin metode de constrângere asimilați, nu au putut avea nici o viață culturală. Organizațiile lor economice, cooperative, au fost într-o strictă dependență de organizațiile centrale sârbești din Belgrad și urmăreau același scop, sârbizarea. Față de această opresiune de ordin național și economic, ei au avut totuși o aparentă libertate individuală.

---

³ Memoriul a fost publicat în „Timocul. Revistă de luptă național-culturală”, VII (1941), 1, p. 52-54.

⁴ *Ibidem*, p. 56. Vezi și Arhiva M.A.E., fond 71/1920-1944, Iugoslavia, vol. 54, p. 41-43.

Singurul reazim în viața acestui popor a fost izvorul nesecat al țărânimii românești, care, prin limbă, tradițiile și obiceiurile lor din strămoși, au păstrat entitatea românească nealterată, din veac în veac. Această regiune locuită de peste 75% români a fost în întregime neglijată de stăpânirea sârbească. Bogățiile în minereuri pe care le are au fost și sunt abia în mică măsură exploatate, deținând, totuși, un mare procent din totalul exploatărilor efectuate de statul iugoslav. Față de aceste bogății pe care le-a dat această regiune românească, asistența centralistă a Belgradului a fost aproape inexistentă. Și acestui fapt se datorează că românii din Timoc, Morava și Craina și-au putut menține naționalitatea... Românii și-au păstrat ființa lor etnică în întregime, iar sârbii colonizați au trebuit să învețe limba autohtonilor români.

Această regiune românească, populată cu peste 350.000 de români, este în primejdie de a fi atribuită Bulgariei... Bogățiile imense ale Timocului și situația lor geografică stimulează poftele bulgarilor... Pretențiile bulgarilor sunt nejustificate și prin faptul că însăși pe teritoriul Bulgariei, în continuarea așezărilor românești de la Valea Timocului, elementul românesc este cu mult mai numeros decât cel bulgăresc. Dimpotrivă, o rotunjire spre Vidin ar corespunde cu mult mai just realității etnicului românesc...

România, în momentul de față, are nu numai dreptul nestrămutat dar chiar și datoria sfântă de a pretinde pe seama ei pe toți acești români (din Timoc și Banat - n.n.) cu teritoriile locuite de ei... Fluviile nu constituie granițe obișnuite între state... Numai în cazul României s-a susținut greșit că Dunărea trebuie să fie o frontieră, deși ambele maluri sunt populate de români așezați de milenii în mase compacte de o parte și de alta... O eventuală stăpânire bulgară de-a lungul Dunării și Timocului iugoslav, unde românii dețin majorități între 75-90%, ar duce la fricțiuni etnice inevitabile.

Suntem ferm convinși, domnule general, că Domnia Voastră cu întregul guvern veți reuși, în aceste momente unice în istoria noastră, să duceți la izbândă deplină imperativul românesc de azi, unirea românilor din întregul Banat și Timoc cu patria mamă⁵.

În săptămânile fierbinți ale lunii aprilie 1941, în cercurile diplomatice se discută proiectul întrunirii la Viena a unei conferințe internaționale sub egida germano-italiană ce trebuia să discute noile frontiere în spațiul sud-est european. Din însărcinarea generalului Antonescu a fost întocmit un memorandum însoțit de 7 anexe, privind situația românilor din afara României, din spațiul sud-est european, care a fost remis de către ministrul de Externe Mihai Antonescu, la 23 aprilie 1941, ambasadorilor Germaniei și Italiei la București. În esență, memorandumul pleca de la îngrijorarea firească a guvernului în legătură cu transformările teritoriale în favoarea Ungariei și Bulgariei, ca urmare a dispariției statului iugoslav. Guvernul

---

⁵ Arhiva M.A.E., loc.cit., p. 37 sq. Parțial documentul a fost publicat de noi în S. Brezeanu, Gh. Zbucea, *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 311-313.

român exprima teama că vor fi „din nou lovite drepturile sale etnice și conservarea politică”, iar Ungaria și Bulgaria erau „din nou sprijinite în dauna României”. Se sublinia: „Banatul este românesc. Transilvania este românească. O întreagă regiune este românească în Balcani, de la Timoc la Bitolia spre Salonic. Și totuși, România a pierdut Cadrilaterul și o parte mare din Transilvania. Nu a încorporat Banatul, iar acum pierde în favoarea Bulgariei al doilea grup de populație românească. Acest popor lovește în interesele etnice românești în Balcani... Alți 600.000 de români ar rămâne fără drepturile legitime ale rasei și naționalității...”. În încheierea memorandumului, Guvernul român avansa anumite propuneri, pomind de la ideea „revizuirii tuturor granițelor din sud-estul Europei față de toate țările din acest sector”:

- a) O Macedonie liberă, în care să intre și populațiile românești;
- b) Un teritoriu românesc recunoscut populației românești de pe Valea Timocului și a Vardarului sau
- c) Un condominiu, o consuveranitate germano-româno-italiană (eventual bulgară) pentru regiunea Timocului, adică a fâșiei de-a lungul graniței bulgare actuale până la Belgrad, Nis, Skopje și în jos spre Salonic... Aceste formule ar asigura echilibrul în Balcani, ar apăra drepturile românilor din regiune”.

Aceste idei au fost reluate în întâlnirea din 28 aprilie 1941 Antonescu-Killingger și au fost prezentate în cursul lunii mai de miniștrii României la Roma și Berlin. Ele au întâlnit opoziția decisă a părții germane, care a reproșat și partenerilor italieni o anumită simpatie pentru revendicările românești⁶.

Merită a fi menționat și un alt aspect. În primăvara anului 1941, la insistențele Guvernului român, prizonierii iugoslavi identificați ca fiind români din nord-estul dispărutului stat au fost aduși în România și internați în condiții deosebite în șase lagăre. În prima parte a lunii mai, un grup de funcționari ai Institutului Central de Statistică de la București, din inițiativa și sub îndrumarea dr. Sabin Mănuilă, a efectuat o anchetă interesându-se de situația etnică, culturală și economică din zonă. Comisia ajungea la concluzia că în întregul Timoc trăiau 434.000 de locuitori, făcându-se statistici amănunțite pe sate și plase privind numărul locuitorilor, al caselor etc⁷. Se confirma, din nou, lipsa școlilor și a bisericilor în limba română, sârbizarea obligatorie a numelor de botez și de familie etc. La intervenția directă a generalului Antonescu, la sfârșitul lunii mai, toți prizonierii români au fost eliberați și, după o ceremonie deosebită la Turnu-Severin, au fost trimiși acasă. Memoriile lui Onisifor Ghibu, implicat de mai multe ori în soarta românilor timoceni, ne aduc știri neconfirmate din surse oficiale. El relatează că, în vara anului 1942, aflându-

⁶ Arhiva M.A.E., fond 71, Germania, 1941, vol. 82, p. 269-276; parțial și în S. Brezeanu, Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 309-311.

⁷ *Românii din Timoc*. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, vol. I, București, f.a., p. 293-307.

se la Timișoara, la Atanasie Popovici, acesta i-a mijlocit o întâlnire cu generalul Dragalina. În discuția purtată cu profesorul clujean, generalul Dragalina l-a anunțat că i s-a comunicat direct, într-o convorbire telefonică avută cu mareșalul Antonescu, că „în cursul următoarelor 24 de ore Valea Timocului va fi ocupată de armata română, care este imbarcată...”. În orele următoare, Onisifor Ghibu a avut o serie de discuții, privind evenimentele ce se conturau, cu cei doi fruntași naționali ai românilor timoceni, Atanasie Popovici și Gheorghe Suveică. Atanasie Popovici și-a exprimat atunci ideea că Germania „nu ne va da din simplă iubire frățească Timocul, ci ca preț pentru Ardealul de Nord, dacă nu chiar pentru întreg Ardealul, pe care l-ar hărăzi mai bucuros prietenilor ei unguri...Eu, personal, nu vreau să accept Valea Timocului ca o pomană din partea Germaniei și mai puțin ca o compensație pentru Ardeal”. Episodul relatat de Onisifor Ghibu a rămas fără nici un fel de urmări, dacă ar fi să trecem peste faptul că preotul Suveică a fugit în Germania, unde i s-a pierdut urma. Cuvintele cu care-și încheia Onisifor Ghibu considerațiile despre acest episod timoceean rămân, în mare măsură valabile și astăzi: „Într-o vreme când popoarele Africii își întocmesc viața după voința lor, dincolo de apele Dunării, un popor de o jumătate de milion de suflete continuă să trăiască în cel mai teribil întuneric, lipsit de toate «drepturile omenești» atât de mult slăvite”⁸.

Între anii 1941-1945, zona timoceană a fost cuprinsă de realitățile războiului în toată complexitatea acestuia. În Iugoslavia, încă în vara anului 1941 a început un război de partizani, al unor forțe grupate fie sub conducerea comunistului Iosif Broz Tito, fie sub cea a generalului regal D. Mihailovici. Și într-una și în cealaltă dintre armatele de partizani au activat și o serie de români timoceni. Între aceștia merita a fi menționată inteligenta și frumoasa Davoriana Păun, devenită secretara și apoi amanta viitorului dictator comunist. Se pare că și datorită intereselor ei, ca și atitudinii înțeleghătoare a unor croați și sloveni din anturajul său, Tito privea favorabil ideea unei autonomii românești în zona timoceană. A întâmpinat însă opoziția sârbească, mai ales a lui V. Dedijer și M. Djilas, a fost o vreme principal colaborator, devenit apoi principal inamic. Înlocuirea Davoriane Păun cu Iovanca, devenită Broz, a dus și la nefinalizarea unor asemenea intenții. O serie de români din zona Vidinului (Boris Poparan, Dumitru Ciusu) s-au integrat și ei în mișcarea de rezistență din Bulgaria, sperând și în libertate națională. La sfârșitul războiului, românii din Timoc au reușit să înceapă publicarea unei reviste proprii, „Vorba noastră”, scrisă în românește cu caractere chirilice. Nu au apărut decât nouă numere, pentru că Milovan Gilas a suprimat-o. În aceeași vreme era închis liceul român din Sofia, unde studiau în majoritate români timoceni, iar profesorii și personalul de acolo au fost expediați la București.

---

⁸ Atanasie Popovici văzut de Onisifor Ghibu, în „Revista de istorie militară”, 1994, nr. 5(27), p. 27.

În aceste condiții, un grup de fruntași ai românilor, mulți foști partizani, s-a adresat, în mai 1945, cu un nou memoriu, de această dată mareșalului I.B. Tito, conducătorul „noii” Iugoslavii. La început, semnatarii făceau o incursiune în anuarele statistice, după care scoteau în evidență buna conviețuire dintre români și sârbi de-a lungul veacurilor în lupta împotriva otomanilor, germanilor etc. Referindu-se la al doilea război mondial, arătau că „puține, foarte puține sunt satele la noi care nu au dat jertfe pe cei mai buni fii acuzați fiind de colaborare sau comunism...Copiii noștri și-au dat cu mândrie viața pe altarul patriei noastre. Nu există sat vlah care să nu aibă de la 5 la 150 de eroi...Noi am alergat în rândurile aceluia mare conducător care a știut să apropie popoarele slave și neslave din Iugoslavia înfrățindu-le în luptă...

În litera programului ce ați elaborat încă din 29.11.1943 și prin care naționalităților neslave urmează să li se acorde toate drepturile naționale, în primul rând școala și biserica în limba maternă, îndrăznim, respirând nestingheriți de forța jandarmilor din trecut, să vă prezentăm umila dar capitala noastră cerere...Nu cerem de la statul federativ iugoslav nici pământ, nici bani. Cerem să ni se respecte cel mai elementar drept care până în prezent, din intenții șoviniste, nu ni s-a acordat. Noi, de secole, am dat munți de oase și râuri de sânge pe altarul patriei noastre sârbești și iugoslave, iar în schimb ni s-a vârat de regimuri în inimi teama pentru a nu ne folosi de limba noastră părintească în instituțiile de cultură...

În duhul jertfelor noastre, în duhul ideilor de dezrobire socială și culturală, în duhul ideilor de cultură în limba maternă vă rugăm, tovarășe mareșal, să binevoiți a ne aproba cele de mai jos:

1. Instruirea copiilor noștri în școală în limba maternă...Instrucția rugăm să se facă cu ajutorul învățătorilor vlahi care cunosc cele două limbi, sârba și vlaha...

2. Permișiunea ca în biserici să avem preoți care să ne slujească în limba maternă, așa cum am avut sub turci și până în vremea regelui Milan... Primim ca să susținem în mod material pe preoții sau cântăreții ce slujesc pe înțelesul poporului”⁹.

Memoriul a rămas, practic, fără nici un rezultat. În mai 1946, Tudor Vianu, aflat atunci în funcția de ambasador al României la Belgrad, raporta că autoritățile iugoslave contestau vehement apartenența românească a limbii vorbite de timoceni¹⁰. În aceeași perioadă au eșuat tentativele de a extinde unele din facilitățile acordate românilor din Banat și celor din Timoc sau Macedonia. Pentru zona timoceană, s-a generalizat denumirea de *vlahi*, prezentați ca fiind diferiți de românii din Banat sau din România. Situația avea să se perpetueze până la destrămarea Iugoslaviei.

⁹ Arhiva M.A.E., fond Iugoslavia, 1945-1946, vol.II, nenumărat, parțial în S. Brezeanu, Gh. Zbucnea, *op.cit.*, p. 338-341.

¹⁰ *Ibidem*, p. 346.

Documente despre neamurile moldovene Donici și Roset în arhivele din Mehedinți

Dr. TUDOR RĂȚOI

Neamurile Donici și Roset (Rosăt, Roseti, Rusăt) s-au numărat printre spițele moldovene de vază, în limitele istorice ale țării românești de la răsărit de Carpați. Posesori de moșii în diferite părți ale acesteia, cu ramuri și înrudiri în societatea înaltă moldoveană medievală și modernă, Doniceștii și Ruseteștii au avut acces la dregătorii importante și au evoluat în pas cu evenimentele cele mai însemnate prin care a trecut țara, fiind, în egală măsură, martori și participanți la acestea.

Cu privire la ramuri ale celor două neamuri, Arhivele Naționale păstrează, în direcția lor de la Drobeta-Tr. Severin, un important lot de documente, prezente în cunoscuta colecție a doctorului Constantin I. Istrati, în care, după cum se știe, se află și alte valori prețioase referitoare la istoria Moldovei. Documentele în discuție înfățișează neamurile Donici și Roset de la sfârșitul secolului al XVII-lea și până după anul 1900, într-un interval îndelungat de timp, marcat de evenimente și factori însemnați cum au fost, cronologic vorbind, creșterea influenței rusești în Principate, prezența rusească aici, Regulamentele Organice, mișcarea unionistă etc. De un interes cu totul particular sunt documentele emise în prima jumătate a secolului al XIX-lea, bogate în referințe de familie, asupra evenimentelor care au înrăurit evoluția țării și destinul acestor neamuri și al reprezentanților lor, asupra mentalităților epocii și a tribulațiilor unora dintre cei trăitori atunci față în față cu interesele personale și de familie, cu dificultățile din calea lor etc.

Primul Rusăt atestat de documentele menționate este Iordache Rusăt, mare vistier, care, în 1697, cumpăra părți de moșie în ținutul Vaslui la Scheia, Oncești și Macrești, iar în anii următori la Solești și în alte locuri¹, pe care urmașii săi le vor stăpâni până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Căsătorit cu Maria Sturza, Iordache Rusăt va stăpâni moșii și în ținuturile Orhei și Putna, păstrate și ele de urmași o perioadă îndelungată de timp². Cât privește posesiunile de la Vaslui, în veacul al XVII-lea, aici fusese domeniul neamului Cehăneștilor, cu centrul la Fetești, întemeiat în jurul anului 1600 de Petre Cehan și preluat de succesorii lui, Racoviță, Apostol și Constantin Cehan. După 1700, prin dării și vânzări făcute

---

¹ D.J.A.N. Mehedinți, Colecția *Dr. Constantin I. Istrati*, II/87, III/7, III/9.

² *Ibidem*, III/11.

de strănepoții lui Petre Cehan, stăpânirile acestora au trecut asupra familiei lui Dumitrașco Racoviță, hatman, fiul lui Ion Racoviță, paharnic, ginerele vornicului Toma Cantacuzino. Căsătorit cu Ilinca Cantacuzino, fiica spătarului Mihai Cantacuzino, Dumitrașco Racoviță i-a avut ca fii pe Radu, Dumitrașco și Ion, ultimii doi trăitori în Muntenia după moartea tatălui lor³. După o rânduială succesorală complicată, din pricina datoriilor neachitate ale hatmanului Dumitrașco față de doi negustori turci, prin răscumpărări, învoieli și vânzări între frații Radu și Ion Racoviță, primul dintre aceștia, devenit între timp mare vistier, va ajunge să stăpânească, la 1753, aproape toate posesiunile familiei de la Ferești, Părceni, Sărata și Valea Ra și părți din Tătăreni, Portari, Olari, Prigorcenii, Țigănești, Fauri, Chioaie și Boțoaie, Băliceni, Drăgușeni, Tătărășeni și Bosânceni etc., precum și posesiuni în ținutul Lăpușna⁴. În vecinătatea lui Radu Racoviță, la Tătăreni, Mihidieni, Childești, Milești, Dobrinești, Călugăreni, Chioaie și Șerbotești, la 1785 stăpâna și sora sa, băneasa Catrina, căsătorită Roset, care la Călugăreni se afla în judecată pentru încălcări de hotar cu razeșii de acolo⁵.

Din 1786 datează diata logofătului Costache Rosăt privind cele lăsate fiilor săi, Iordachi, Ioan și Mihai, și fiicei sale, răposata Maria⁶. Foarte probabil, diata nu i-a mulțumit pe urmași, fiindcă, după 1800, între Iordachi și Ioan Rosăt s-a iscat o îndelungată pricină de hotar între moșiile Scheia (proprietatea primului) și Strâmtura (proprietatea celui de-al doilea, moștenită după moartea lui de fiica sa, nevârstnica Smaranda, căsătorită Donici). Reflectarea documentară a desfășurării acestui diferend este deosebit de interesantă în sine, dar mai cu seamă pentru faptul că, timp de câteva decenii, stingerea ei a provocat o mare cheltuială de energie, procese interminabile pentru care au fost invocate și s-au procurat înscrisuri vechi, s-au făcut diligențe repetate la autoritățile judecătorești și administrative, nu numai la cele ale Moldovei, ci și la cele imperiale rusești, după 1812, ajungându-se în câteva rânduri până la țar. Astfel încât, până la urmă, aceste documente, dincolo de calitatea lor de probe în pretenții patrimoniale, astăzi dobândesc o valoare sporită pentru referințele istorice ce le dau în legătură cu situația din Moldova după raptul teritorial din 1812, situația ingrată a marilor familii boierești cu proprietăți dincoace și dincolo de Prut și greutatea întâmpinate în administrarea lor, tentația – de înțeles, în împrejurările date – a unora dintre reprezentanții acestor familii de a exploata în folos o supușenie sau alta, moravurile epocii etc.

³ *Ibidem*, III/37.

⁴ *Ibidem*, III/41.

⁵ *Ibidem*, III/69, III/72, III/75, III/79, III/80.

⁶ *Ibidem*, III/81.

Personajul central și maestrul inegalabil al punerii în scenă a pieselor utilizate în derularea afacerii a fost Scarlat Donici, agă și mare agă, ginerele banului Ioan Rosăt, după căsătoria cu fiica acestuia, Smaranda. Scarlat era fiul spătarului Manolachi Donici și al soției sale Ileana, fiica logofătului Neculai Rosăt Răznovanu și i-a avut ca frați de Iordachi, Neculai, Zanfirița, Rucsandra (căsătorită Rosăt) și Smaranda (căsătorită Negri), ultimele două moarte la 1825 când, la Chișinău, s-a făcut, între frați, actul de partaj al averii rămase de pe urma părinților⁷. Parte din proprietățile familiei au fost în Basarabia, unde Scarlat s-a declarat supus rus după 1812, altele fiind dincoace de Prut. O altă ramură a neamului avea proprietăți la Stanca, în ținutul Orheiului. Aici stăpânea clucerul Dimitrie Donici, fratele spătarului Manolachi Donici și tatăl fraților Andronachi și Alexandru (Alec, fabulistul). Ultimul a făcut școală militară la Petersburg, intrând, ca și alți tineri basarabeni, în armata rusă, de unde a demisionat și s-a întors, cum o va face și vărul său, Scarlat, în Moldova⁸. Numele său apare adesea în documentele eminate de la familia agăi, în timpul vieții acestuia și ulterior, în legătură cu soarta unora dintre copiii lui.

După moartea banului Ioan Roset, cândva după 1806, până la căsătoria Smarandei Roset cu Scarlat Donici, interesele ei în litigiile cu alți boieri Rosețești au fost apărate de tutorele și unchiul său, vornicul Constantin Paladi, fratele mamei sale, Alexandra (Casandra) Paladi. Litigiile au avut două zone majore de interes, moșiile de la Orhei și cele de la Vaslui. La Orhei, disputa s-a purtat în jurul moșiilor Șipotinița (Șibutinița, Șibotinița) și Cormanul (Cormanele), moștenite de la marele logofăt Costache Roset⁹, pentru a căror stăpânire Smaranda Roset a avut neînțelegeri datând din 1812 cu frații Răducan, Ioan, Petrache, Dumitrache și Maria Roset și mai ales cu medelnicerul Vasile Roset, vărul și împuternicitul acestora. Proprietar în Basarabia al moșiilor Cauciulești, Căcăceni și Lălești, rămase de la bunicul său, spătarul Ioniță Rosăt¹⁰, medelnicerul s-a implicat și în alte pricini de proprietate ale neamului, de pildă pentru moșiile Iucșeni (ținutul Suceava), Bădeni (ținutul Hârlău) și alte bunuri de clironomie rămase de pe urma moșului Iordache Cantacuzino și a soției sale Ilina (născută Rusăt)¹¹, adesea făcând uz de calitatea de supus rus păstrată după 1812, cum a făcut, de altfel, și vornicul Constantin Paladi în susținerea intereselor nepoatei sale. Pentru Șipotinița și Cormanul, cei doi s-au judecat în mod repetat la instanța ținutală și la Judecătoria Politicească a Basarabiei, din 1812 și până în

---

⁷ *Ibidem*, X/15.

⁸ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1985, p. 279.

⁹ D.J.A.N. Mehedinți, *loc.cit.*, IV/47.

¹⁰ *Ibidem*, IV/51.

¹¹ *Ibidem*, IV/99.

1827¹², când pricina a ajuns în apelație la instanța supremă a proaspetei provincii țariste. Până aici, vornicul Paladi nu numai că a invocat adesea opțiunea pentru calitatea sa de supus rus, dar a și intervenit la funcționarii imperiali superiori cu influență la Chișinău și Iași, cum au fost consulul Pini, președintele divanurilor Moldovei și Valahiei, Krasno Milașevici, ambasadorul de la Constantinopol, Stroganov, guvernatorul Basarabiei și Podoliei, Alexei Nicolaevici Bahmetev, și chiar țarii Alexandru I și Nicolae I¹³.

În Moldova de dincoace de Prut, Constantin Paladi a avut de dus mai departe pentru minora Smaranda Roset pricina pentru hotarul moșiilor Scheia și Strâmtura, deschisă de tatăl său, banul Ioan Roset, cu postelnicul Iordache Roset. Concomitent, acesta din urmă se judeca și la Chișinău pentru jumătate din moșia Onutul din ținuturile Hotin și Cernăuți¹⁴, împresurată, în credința sa, de logofătul Iordachi Canta din Moldova. Pentru stăpânirile de la Vaslui, neînțelegerile au atins un punct critic în 1820, necesitând ridicarea în plan a terenurilor (de către ing. Iosif și Ferdinand Braun), cercetare la fața locului (făcută între alții de Costache Conachi, deși acesta fusese recuzat prin consulatul rusesc de la Iași de către vornicul Paladi)¹⁵ și judecăți repetate, prelungite până spre 1830 și însoțite de reclamații reciproce și presiuni pe lângă autoritățile judecătorești și administrative.

Între timp, cauza a fost preluată de Scarlat Donici, ca soț al Smărăndiței – cum o alinta el – devenită Donici. Chiar dacă vornicul Paladi nu a abandonat cu totul rolul îndeplinit până atunci, din 25 noiembrie 1825 datează un înscris prin care îi preda soțului nepoatei sale documentele moșiilor acesteia, împuternicindu-l, implicit, să-i apere interesele¹⁶. Din acest moment, procesele pentru hotarul de la Scheia și Strâmtura au fost urmate într-o cadență și mai ridicată¹⁷, Scarlat Donici apelând și el, ca supus țarist, la funcționarii imperiali din Moldova (generalul Minciaki, cavalerul F. Iacovlevici Mircovici, vicepreședintele Divanului Administrativ al Moldovei)¹⁸. De asemenea, în 1829 el a început procesul cu târgoveții din Bârlad pentru moșia Cetățuia¹⁹, stăpânită de aceștia începând cu anul 1825 și socotită de agă ca făcând parte din zestrea soției sale dinspre Pălădești, proprietari vechi acolo ca și la Trestiana, în același ținut.

¹² *Ibidem*, IV/66, IV/80, XIV/4, XXVI/36, V/88-91, V/97-99, V/105-108 etc.

¹³ *Ibidem*, XXVI/32, XXVI/34, XXVI/39-40, X/1, X/7, V/91-92, V/113, VI/12-13 etc.

¹⁴ *Ibidem*, IV/63, X/1.

¹⁵ *Ibidem*, X/6-7, VI/20.

¹⁶ *Ibidem*, X/14.

¹⁷ *Ibidem*, XIV/2, XIV/3, X/29, VI/26, VI/28, X/43, X/50-52 etc.

¹⁸ *Ibidem*, X/32-33, X/36, X/45.

¹⁹ *Ibidem*, X/30, X/40, X/89, X/104, X/107-109, X/111-113.

Din 1825, când a preluat conducerea intereselor soției, devenite și ale sale, și până în 1845, când a murit, Scarlat Donici a fost neobosit. Din această perioadă datează o mulțime de documente, foarte variate ca gen, privind alte litigii, de dimensiuni mai mici, pentru moșii, părți de moșii (la Olănești, Portari, Solești, Ruginoasa, Dumeni, Ferești, Sărata, Lețcani, Țigănești, Moara Domnească, Valea Ra și altele), arendări ale acestora, împrumuturi de bani, valorificări de cereale și alte produse agricole, robi țigani etc. La vremea lor, asemenea documente au avut, în primul rând, o încărcătură probatorie, subordonată intereselor legitime sau nu ale celui care le folosea. Astăzi ele sunt expresia schimbărilor din societatea moldoveană din prima jumătate a secolului al XIX-lea, punând în lumină consolidarea poziției agenților înnoitori, de factură burgheză, față de care boierimea, voit sau nu, a luat atitudine, încercând să se adapteze noului curs. Scarlat Donici a ilustrat în chip peremptoriu această tendință. Boier prin obârșie și educație, purtător de dregătorii și exponent al multora dintre moravurile vechii clase, el impresionează în egală măsură astăzi prin versatilitate și mobilitate. Aflat în continuă mișcare, el susținea procese în Moldova și în Basarabia, circula neostenit, se interesa îndeaproape asupra felului în care îi erau administrate moșiile și apărate afacerile în diverse părți ale țării și în afara ei, căuta vechi documente doveditoare, angaja vechili credincioși, călătorea adesea, pe ascuns, în escapade sentimentale extraconjugale, întreținea o corespondență intensă cu persoane cunoscătoare în materie de circulație a pământului, cultiva cu dibăcie relații folositoare la nevoie și, în raport cu mersul afacerilor, putea să fie în cel mai firesc mod cu putință pentru el când supusul domnului Moldovei, când al țarului, deși din 1826 a trebuit să treacă în Basarabia doar cu pașaport²⁰. Caracterul organizat al strădaniilor lui este dovedit și de grija particulară pentru documente, pe care aga le înregistra scrupulos, le adnota și le constituia într-o adevărată arhivă de familie²¹. În împrejurări neprecizate, poate din prevedere, uneori înscrisurile au fost depuse la păstrare în locuri mai sigure, cum au fost cele ale Fereștilor, aflate un timp înainte de 1818 la o mănăstire din Iași²². Eliberarea actelor către terțe persoane era făcută în condiții clare, așa cum rezultă din

---

²⁰ *Ibidem*, X/19.

²¹ Foarte probabil, el este cel care a completat o condică datată 1 ianuarie 1834, în perioada când litigiile sale pentru diverse moșii nu se isprăviseră și în care a consemnat sute de regeste ale unor înscrisuri vechi referitoare la moșiile și satele Cetățuia de la Bârlad, Portari, Țigănești, Romănești, Cojocari, Zlătărești, Lețcani, Fitionești, Dobroslăveni, Tătăreni, Vilnești, Ferești, Childești, Ruginoasa, Prigorcenii, Dănești și Boușori, Strâmtura, Chioaie, Strâmți, Brătuleni, Valea Ra, Dumbrăveni, Grăcești, Grumăzești, Fauri, Chiușdeni, Boțoaie, Șerbotești, Călugăreni, Milești, Păpușori, Crăești, Urăchești, Ruchii, Condești, Dumeni, Olănești, la casele din Iași, vii și alte cumpărături făcute până în 1834 (*Ibidem*, ms. nr.12).

²² *Ibidem*, IV/92.

zapisul datat la 30 mai 1830 și dat lui Ioniță Crăcutescu, unul dintre vechilii agăi, care arată că vechilul primise de la Scarlat Donici douăzeci de documente, originale și copii, „protocolite pe dosare” ale moșiei Strâmtura și alte nouă copii și „jalobe” de la D. Ghidionescu, un alt vechil al agăi²³. Extrem de interesantă pentru circuitul actelor și pentru arhive, dar nu cele de familie, ci în legătură cu instituția Arhivelor Statului, aflată atunci la începuturile sale, este o informație consemnată de documentul din 23 iunie 1838²⁴, referitor la o pricină a lui Scarlat Donici cu aga Răducan Prăjescu, care atestă procedura canalizării către această instituție a „delelor” ajunse la a doua dezbatere și nesusținute de prezența în instanță a ambelor părți. Alte documente conțin referințe cu privire la proprietatea răzeșească și la vechiul drept românesc, în condițiile creșterii valorii economice a pământului, ceea ce a dus la încercări evidente din partea unor proprietari și a unor elemente străine etnic – cum s-a întâmplat la Portari – de a uzurpa integritatea vechilor moșii răzeșești²⁵. Pe alocuri, astfel de încercări a făcut și Scarlat Donici, care nu a fost interesat doar de pământ. Tot ceea ce i-ar fi suplimentat veniturile a intrat în raza sa de atenție, bunăoară, practicarea relativ curentă a cămătăriei, pentru care a urmărit cu un ochi de cunoscător circulația monetară în epocă, valoarea deosebită a unor monede și cursul leului în raport cu acestea²⁶.

Scarlat Donici a avut cu Smaranda Roset-Donici cinci copii: Filița (Felița, Felicia), Elena (Elenco, Elina), Maria, Săftica și Dimitrie (Dumitrache). La moartea capului familiei, în 1845, soția precedându-l cu câțiva ani, s-a instituit o epitropie formată din Gheorghe, Alexandru (Alec) și Iordachi Donici, verii defunctului, cei care au administrat până la majoratul copiilor averea rămasă. N-a fost o avere mică, motiv pentru care unele litigii în legătură cu ea s-au prelungit și după moartea agăi. Epitropii au avut de apărut în justiție câteva moșii și părți de moșii și, mai ales, au avut de recuperat de la debitori creanțe contractate și transcrise scrupulos de Scarlat Donici în 10 condici, cu sumele datorate și dobânzile aferente²⁷. A fost, în orice caz, o avere care a permis copiilor să se instruiască, să călătorească și să ducă un trai îndestulat, nu și opulent. Fetele au făcut pension în franțuzește, inițial la Odessa, apoi în țară și în țări apusene, au călătorit în Franța și în Italia și la căsătorie au primit zestrea cuvenită, în moșii și obiecte de valoare. Dintre cei cinci copii, trei sunt prezenți mai mult în

²³ *Ibidem*, X/54.

²⁴ *Ibidem*, XIV/102.

²⁵ *Ibidem*, XIV/110.

²⁶ *Ibidem*, XIV/98.

²⁷ *Ibidem*, XVI/26. În averea familiei intrau și 92 de familii de țigani de la Ferești (32 frunțase, 32 mijlocașe și 28 codașe) numărând 13 necăsătoriți, 20 de văduve și văduvi, 129 de bărbați și 119 femei (*Ibidem*, VIII/22).

documente. Filița și Elena erau în 1850 în pragul măritişului cu Dimitrie Roset și, respectiv, Iancu Silion. La 10 iulie același an, D. Roset elibera epitropilor casei o adeverință pentru suma de 7000 de galbeni, adică partea din capitalul cuvenit viitoarei sale soții din averea lui Scarlat Donici²⁸. În decembrie 1850, pe baza izvoadelor doveditoare, epitropii au evaluat partea Filiței la 43270,35 lei²⁹ (din care 2084 de fâlcii, 39 de prăjini și 12 stânjieni din moșia Ferești, împreună cu satul, casele și acareturile lămurite prin jurnal în 1854), iar partea Elenei la 43164,16 lei (cu aceleași drepturi în moșia și bunurile de la Ferești ca și sora sa). În 1856, Filița era de curând răposată, în timp ce căsnicia Elenei cu Iancu Silion pare să fi eșuat. Din motive neclare, la 9 mai 1854, Elena îi da celui ce fusese candidat la mâna ei – poate chiar soț – suma de 10276 de galbeni, 12 lei și 16 parale³⁰. Doi ani mai târziu, s-a căsătorit cu vornicul Iorgu (Iorgușor) Ghica, trăind până în 1904³¹.

Celelalte două surori Donici – Maria și Săftica – după vârsta copilăriei, dispar din documentele prezentate aici. În schimb, despre fratele lor Dimitrie se poate afla că a urmat pensionul Louis Jordan din Iași³², apoi pe cel condus de Ph. Lavergne la Fontenay – Sousbois în Franța, aici fiind admis la recomandările lui Costache Negri, Emanuel (Manolachi) Costache și ale lui Vasile Sturza³³. Ulterior, Dimitrie Donici a făcut studii militare și în virtutea lor, în 1857, N. Conachi Voporide l-a înaintat la rangul de cornet în escadronul de lăncieri și l-a numit aghiotant domnesc³⁴. În decembrie același an, fiului lui Scarlat Donici i s-a ales și dat în proprietate partea de moștenire de la Ferești constând în 2084 de fâlcii, 39 de prăjini și 12 stânjieni din trupul acestei moșii, în hotar cu satul Valea Ra, plus 23 de familii de țigani pentru care putea cere despăgubiri și 2016 dramuri de argint, a patra parte din argintăria casei³⁵. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, Dimitrie Donici era membru al curții princiare, demnitate din care a demisionat la 28 decembrie 1861³⁶. Trei ani mai târziu, este atestat ca exportator de cereale de pe proprietățile de la Ferești și Valea Ra, produse pe care le încărca în care cu locuitori din satele învecinate pentru a le transporta la Galați,

---

²⁸ *Ibidem*, VII/118.

²⁹ *Ibidem*, XVI/53, XVI/56.

³⁰ *Ibidem*, VIII/23.

³¹ La 4 aprilie 1904, Dimitrie Donici primea de la un cunoscut din București o scrisoare de condoleanțe, la moartea Elenei Donici.

³² *Ibidem*, XVI/2.

³³ *Ibidem*, XVII/7.

³⁴ *Ibidem*, XVI/58-59.

³⁵ *Ibidem*, XVI/64.

³⁶ *Ibidem*, XVI/72.

la solicitarea comerciantului italian Francesco Delvechio³⁷. În 1874, Dimitrie Donici îndeplinea funcția de prefect de Vaslui, calitate în care i se cerea, de către I.M. Lewis, procuristul firmei Marschall et Ils, să dea informații în legătură cu demersurile noi întreprinse pentru urgentarea concesiunii terenului necesar construirii proiectatei căi ferate Iași-Marea Neagră, interesul fiind să se cunoască numele proprietarilor ce semnasera concesiunea și dacă demersurile erau întreprinse într-un cadru legal³⁸. În fine, ultimele documente Donici – în accepție cronologică – îl înfățișează pe Dimitrie Donici căsătorit cu Casandra Iamandi, fiica lui Costachi Mihai Iamandi, boier basarabean, a cărui moștenire era disputată, în perioada 1883-1888, de fiica și soția acestuia, Cliopatra Iamandi, născută Handoca³⁹. În 1904, singurul fiu al lui Scarlat Donici era încă în viață, primind condoleanțe pentru moartea surorii sale, Elena Ghica.

Pline de referințe genealogice, documentele privind neamurile Donici și Roset din arhivele mehedințene pun la îndemână, în egală măsură, informații istorice prețioase de ordin economic, social, toponimistic și onomastic, cu privire la domeniul feudal, întinderea, circulația și chestiuni de contencios din jurul lui, relațiile de proprietate și evoluția lor, elemente de vechi drept românesc, în numeroase cazuri chiar știri de factură anecdotică⁴⁰. În ordinea construcției de mai sus, esențială rămâne, însă, repetăm, împrejurarea că o parte semnificativă a acestor documente se raportează la anul 1812, momentul cu atât de numeroase și îndelungi urmări pentru istoria Moldovei și a țării întregi de mai târziu. Sfârtecarea țării din acest an a reprezentat o adevărată dramă pentru principatul românesc de la est de Carpați și tot la fel, în particular, pentru marile familii boierești cu proprietăți dincoace și dincolo de Prut. Din experiența unui Scarlat Donici, a Roseteștilor și a altora ca ei, se vede că, dintr-o dată, după 1812, aceste familii au fost puse în situația să aleagă fie pentru o parte din moșii, fie pentru cealaltă, iar dacă nu, păstrarea proprietăților să le oblige la un istovitor efort de adaptare la noua realitate, presărat cu compromisuri, duplicități și umilințe necunoscute până atunci și, măcar pentru acest motiv, documentele din Colecția Dr. Constantin I. Istrati supuse atenției merita să fie prezentate, fie și succint.

³⁷ *Ibidem*, XVI/73. Din 5 octombrie 1864, datează o factură eliberată de T. Dembrowschi, vechilul lui D. Donici, pentru 11,5 chile de grâu de pe moșia Ferești, trimise la Galați lui F. Delvechio în contul lui Dim. (Demeter) Donici (*Ibidem*, XVI/57).

³⁸ *Ibidem*, XVI/76.

³⁹ *Ibidem*, ms. nr. 52, XVI/77-83.

⁴⁰ Unul din documente consemnează, bunăoară, că la 31 martie 1842 la Ferești s-a descoperit o mare comoară de bani (*Ibidem*, XV/49), iar altul că în 20 mai 1860 a nins, dealurile fiind „albe ca și pe la ghenarie” (*Ibidem*, X/92).

Rolul porturilor dunărene și pontice în dezvoltarea legăturilor comerciale româno-otomane

Drd. GEORGETA ANGHEL

Țările Române s-au aflat întotdeauna la întretăierea marilor interese ale puterilor zonale sau mondiale și, lucru nu mai puțin adevărat, la întretăierea marilor artere comerciale, de-a lungul lor sau la un, așa-zis, punct terminus al acestora. Dacă Moldova, Țara Românească sau Transilvania au fost producători cunoscuți pentru multe categorii de produse, prin Dobrogea au tranzitat totdeauna mai multe mărfuri decât s-au putut produce. Tocmai de aceea, rolul porturilor și schelelor dunărene și pontice nu este de neglijat atunci când facem o analiză, oricât de simplistă, a legăturilor comerciale dintre Țările Române și Imperiul Otoman.

Se poate spune că prezența mărfurilor, negustorilor, depozitelor și piețelor ridică un oraș, în timp ce, în egală măsură, încetarea acestor activități sau doar încetinirea lor duc la prăbușirea lui. Nu întâmplător, de-a lungul stăpânirii turcești, orașul Constanța suferă atâtea transformări încât uneori impresia celui care citește notele de călătorie ale diversilor călători străini care ajung în zonă este că fiecare dintre ei descrie un alt loc. Iată impresia pe care i-a lăsat-o Constanța lui Giulio Mancinelli, spre sfârșitul secolului al XVI-lea: „un cătun, unde fusese pe vremuri frumosul oraș Constanța, din ale cărui ruine un oarecare turc bogat din aceste părți pusesese să se sape <lespezi> mari de marmură foarte frumoase în speranța de a găsi o comoară”¹.

Aproape un secol mai târziu, eruditul călător turc Evlia Celebi, ajuns, la rândul-i, prin aceleași locuri, consemna: „...fiind așezată pe malul mării, Constanța nu este prea bogată și prosperă căci adeseori a fost atacată, ruinată și arsă de cazaci. Constanța este un cadiat cu rang de 150 aspri², așezat pe malul Mării Negre și face parte din Eyaletul Silistrei, fiind dependentă de caditul din Karasu...Se găsesc în total vreo 150 de case acoperite cu olane și cu șindrilă. Are o singură mahala, iar lângă schelă se află o geamie simplă, dar folositoare.

---

¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol.II, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1970, p. 523-524.

² Limita inferioară în ierarhizarea orașelor. Dincolo de aceasta mai exista doar categoria târgurilor mici (20-50), vezi Halil Inalcik, *Imperiul Otoman. Epoca clasică*, București, Editura Enciclopedică, 1996, tab.nr. 6, p. 350.

Mai sunt: un han, 40-50 de hambare care seamănă cu niște hornuri așezate lângă schelă și câteva prăvălii; alte construcții nu are...”³.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în schimb, Charles-Claude de Peyssonnel menționează: „Constanța este un târg mare sub ordinele unui agă însărcinat totodată să trimită la Constantinopol grâul care este adunat aici în foarte mare cantitate”⁴.

Bineînțeles, nu este singurul caz, la rândul lor, toate orașele dobrogene coboară sau urcă în rang, în funcție de activitățile care le desfășoară, în interesul, mai mult sau mai puțin manifest, al puterilor vremii.

Colonizarea treptată a provinciei cu turci și tătari a dus la izolarea acesteia de regiunile sudice din Balcani, contrapunând între cele două zone una compact musulmană⁵. Nu același lucru s-a întâmplat, însă, cu contactele dintre populația dobrogeană și cea de la malul Dunării, în acest caz menținându-se un contact continuu.

Evident, nu existau delimitări rigide și nu rare sunt exemplele când o localitate este populată în egală măsură de musulmani și creștini⁶. Astfel, porturile dobrogene sunt exemple demne de luat în seamă în ceea ce privește coabitarea între musulmani și nemusulmani. Nu trebuie să se înțeleagă că prezența musulmanilor în orașe și târguri i-a făcut pe creștini să se retragă și că acest lucru a dus pe cale de consecință la decăderea orașelor, prin diminuarea numărului de locuitori. A fost și acesta un factor, dar cel esențial rămâne factorul economic: un oraș-port prosper era un oraș în care se depozitau multe mărfuri, acostau multe corăbii și, poate, în cele din urmă, activau mulți negustori.

Fără a îmbrățișa ideea „monopolului otoman” asupra comerțului cu Țările Române, idee, de altfel, combătută de istoriografia românească și nu numai, nu putem să nu evidențiem faptul că porturile dunărene și cele de la Marea Neagră se transformaseră în această perioadă într-o uriașă schelă pentru mărfurile Țării Românești și ale Moldovei, căci, așa după cum arăta sugestiv Fernand Braudel: „Marea Neagră este în secolul al XVI-lea fieful Constantinopolului, așa cum

³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 353.

⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 393.

⁵ Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, nr. 3-4/1919, p. 54.

⁶ Am apelat la termenul de „creștini” și nu la cel de „români” sau „valahi” pentru că izvoarele vremii, deși pomenesc mai multe categorii de nemusulmani, nu-i nominalizează de fiecare dată.

odinioară fusese fieful Miletului, al Atenei, apoi, începând cu 1265, al italienilor și al genovezilor”⁷.

Într-adevăr, majoritatea mărfurilor tranzitate prin porturile dunărene și pontice luau drumul Istanbulului, iar cererile erau mereu sporite. Chiar în condițiile în care, după 1517, Egiptul devine principalul furnizor de grâu și orez pentru pilaful ienicerilor, totuși, campaniile europene ale imperiului necesitau mereu provizii, iar în anumite perioade (de exemplu, după înfrângerea de la Lepanto-1571) drumurile erau nesigure și de multe ori grâul și orezul egiptean lua alte direcții. La o primă vedere, s-ar putea crede că instaurarea așa-zisului „monopol comercial otoman”, practic doar un drept de întâietate al Porții în comerțul extern al Țărilor Române, a schimbat până și traiectoriile urmate de negustori absolutizând, în orice caz, beneficiarul. În fapt, așa cum conchidea cu justete profesorul Radu Manolescu, „cucerirea otomană a orașelor-porturi românești Chilia și Cetatea Albă nu a schimbat, deci, vechile direcții ale transportului de produse alimentare de la Dunărea de Jos și din Marea Neagră, ci numai le-a adaptat necesităților noului imperiu”⁸.

Dacă în perioada anterioară cuceririi de către otomani a Chilie și Cetății Albe drumurile comerciale ale Moldovei au întreținut relațiile economice dintre Moldova, apusul și nord-estul Europei și Orient, după acest moment, prin „decapitarea” drumurilor, Moldova a fost îngenuncheată economic și politic și obligată să accepte suzeranitatea otomană cu aspra ei fiscalitate⁹.

Deportarea celor 20.000 de orășeni (după căderea Chilie și Cetății Albe) de la cetatea de pe Limanul Nistrului, pe lângă cei 3.000 de locuitori din satele învecinate, cu excepția celor 200 de pescari săraci, urmată de stabilirea garnizoanelor otomane, au creat premisele „îngenuncherii” Moldovei.

O altă tendință care se face simțită chiar din prima jumătate a secolului al XVI-lea, pe lângă orientarea comerțului cu cereale al Moldovei și Țării Românești spre Imperiul Otoman, este restrângerea exporturilor spre Transilvania. Evident, nu avem aici în vedere comerțul de contrabandă, care cunoaște o înflorire tot mai mare în această perioadă, ci pe cel oficial.

După cucerirea Caffei, Chilie și Cetății Albe, locul negustorilor italieni este luat de greci (e drept, cu un volum mult mai mic de mărfuri). În secolul al XVI-lea, doar ragusanii sunt cei care își continuă activitatea la Marea Neagră.

---

⁷ Fernand Broudel, *Mediterrana și lumea mediteraneeană în epoca lui Filip al II-lea*, București, Editura Meridiane, 1986, vol.I, p. 203-204.

⁸ Radu Manolescu, *Comerțul și transportul produselor economiei agrare la Dunărea de Jos și Marea Neagră în secolele XIII-XV*, în „Revista istorică”, tom I, nr.6/1990, p. 556.

⁹ Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în sec. XIII-XVII*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p.45.

Eliminarea italienilor din Marea Neagră a însemnat, practic, scoaterea acestei mări din marile trasee de mărfuri. Marea Neagră a devenit calea unui comerț limitat, regional. Nu este mai puțin adevărat că diminuarea însemnătății economice și politice a Mării Negre s-a datorat și epuizării surselor sale comerciale, tocmai datorită marilor schimbări care au avut loc în secolul al XVI-lea pe planul căilor de negoț internațional. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, constatăm un avânt al Oceanului Atlantic și implicit al comerțului portughezilor, al pieții din Lisabona și de aici o scădere a importanței Mării Mediterane și, legat de ea, a Mării Negre.

Așadar, pentru această perioadă întâlnim în porturile de la Dunăre și Marea Neagră, în primul rând, negustori din imperiu și destul de puțini străini.

Dispariția, în bună parte, a negustorilor străini de imperiu este reflectată clar în privilegiile orașelor Poloniei. În cazul Lwowului, la 1472, sunt menționați negustori de „peste mări”, veniți din Moldova, cărora li se conferă drept de depozite, în timp ce la 1504, în cadrul procesului dintre Lwow și Cracovia, în legătură cu dreptul de popas, sunt numiți ca negustori străini doar românii și turcii.

În afara comerțului regional, cu statele din zona Mării Negre și în special cu Imperiul Otoman, se desfășoară și un comerț local, între locuitorii Țării Românești și cei ai Dobrogei, „din vremuri vechi la acest târg (Târgul de Floci) mergând raiaua și neguțătorii Țării Românești, iar din partea Hârșovei venind, de asemenea, negustori, se făceau, fără opreliști, vânzări și cumpărări”¹⁰.

După ce am arătat, în general, cine erau negustorii, să ne oprim acum asupra mărfurilor lor.

În marile antrepozite de la Dunăre și Marea Neagră, negustorii moldoveni și munteni schimbau vite, cai, piei, în, fructe, cherestea pe mirodenii, veșminte scumpe, brocarturi de mătase, bumbac, citrice. Luau drumul Istanbulului mari cantități de cereale (grâu, orz), seu, miere de albine, sare¹¹. Cumpărările de cai dobrogeni erau cele mai importante din Balcani. De asemenea, prin sistemul gelepilor (în special din kaza-lele Hârșova, Tekfürgölü, Isaccea) se exporta un număr mare de oi. În ciuda interdicțiilor, se exporta un număr mare de oi și vite din Dobrogea în Polonia.

Călătorii străini care străbat Țările Române consemnează, la rândul lor, faptul că grâul se cultiva mai mult în Țara Românească, Moldova era recunoscută

¹⁰ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, D.G.A.S., 1984, doc. nr. 62, p. 167.

¹¹ Mihai Maxim, *Ottomans Documents concerning the Wallachians Salt in the Ports on the Lower Danube in the second half of the Sixteenth Century*, în „*Révue des études sud-est européennes*”, tom XXVI, nr.2, 1998, p. 113-123.

mai ales pentru creșterea vitelor, în timp ce oile de Dobrogea erau cele mai căutate.

Antonio Maria Graziani, la 1564, vorbește despre Moldova ca despre un teritoriu unde se cultivă grâu mai mult pentru nevoi proprii: „...într-adevăr, oameni puțin dedați plugăriei seamănă atât grâu cât le trebuie pentru traiul lor pe un an”. În schimb, numărul mare de vite nu scapă privirilor sale atente, semnalând: „...iar belșugul de vite e de necrezut”¹².

Trecător prin Moldova aceleași perioade, Giulio Rugiero, abate protonotar apostolic și nuntiu apostolic în Polonia, o descrie: „Țara este mai mult muntoasă și bogată în vite și destul de bună pentru negoț, fiind situată între două fluvii mari și având în față Marea Neagră și mai aflându-se și la mijloc între statul polon și împărăția turcilor, între care se poartă un negoț neîncetat...”¹³.

Importanța „zaherelei” moldo-muntene transpare și din documentele otomane. Așa se explică grija cu care sultanii otomani emiteau „ilustre porunci”, fie pentru a urgenta trimiterea proviziilor, fie pentru a le suplimenta. De fiecare dată, însă, se precizau în mod explicit condițiile plății, chiar dacă unele vor fi rămas numai în teorie.

Astfel, într-un document datat 14 martie 1566 (22 șaban 973), sultanul Soliman Magnificul îi cere domnului Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, să pregătească suficiente cantități de zaherele pe drumul pe unde vor trece, prin Moldova, oștile tătare, care le vor cumpăra cu banii lor: „De aceea să nu lăsați ca, de azi încolo, ei să persecute raialele și beraialele, ci să cumpere cu banii lor tot ce le trebuie. Dacă este așa, atunci îi poruncesc ca și tu, la rândul tău, îngrijindu-te, să pregătești cantități suficiente de zaherele...”¹⁴.

Un document asemănător, purtând aceeași dată, se referă la Țara Românească (o poruncă similară adresată domnitorului Petru cel Tânăr).

Într-un document datat 13 august 1572 (980 rebi II 3), o poruncă a sultanului otoman Selim al II-lea adresată beifului și cadiilor de Akkerman, se precizează, de asemenea: „Chestiunea zaherelei este importantă. De aceea, ferindu-vă de nepăsare să nu pierdeți nici o clipă în a depune eforturi. De asemenea, fiecare dintre voi făcând defter, pentru cantitatea de zaherea scoasă și trimisă, o copie s-o trimiteți sus-numitului¹⁵ și să luați de la el dovada (temessük) pentru zahereaua

¹² *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, p. 381.

¹³ *Ibidem*, vol. III, ediție îngrijită de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971, p. 631.

¹⁴ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, Editura Academiei, 1976, doc. 81, p. 81-82.

¹⁵ Hamza, beiful Silistrei (în doc.).

predată, iar o altă copie s-o trimiteți la Pragul fericirii mele împreună cu dovada aceea”¹⁶.

Mai mult decât atât, câțiva ani mai târziu, într-un document datat 12 august 1577 (985 cemazi I 27), sultanul Murad al III-lea, aflând despre unele silnicii săvârșite la achiziționarea de oi din Țara Românească, îi cere lui Mihnea Turcitul să permită cumpărarea de oi, numai la preț curent și doar anumitor categorii de negustori: „...să-i pui să ia oi numai pe cei care se duc după oi având în mâinile lor porunci ilustre, fie că sunt supuși ai Pragului fericirii mele, fie că sunt solaci sau zagargii sau ieniceri, oricine ar fi ei, și care iau oile pentru zahereaua Istanbulului... De asemenea, să nu lași pe nimeni să ia oi la un preț mai mic decât cel curent sau fără plată și nici pe cei care se duc fără a avea poruncă, oricine ar fi ei, și să-i oprești și să-i îndepărtezi, iar pe cei care, nedând ascultare interdicției, fac silnicii, să-i dai de știre sus-numitului pentru ca el, potrivit poruncii mele, să-i ia și să-i aducă la Pragul fericirii mele”¹⁷.

Se observă cele două elemente obligatorii: permisiunea Porții pentru ca respectivul negustor să poată face comerț cu un anume produs pe teritoriul Țărilor Române și respectarea prețului. Nu se precizează în mod explicit dacă aceste produse pot căpăta și altă destinație decât cea deja cunoscută. Sunt, însă, perioade de criză în care lipsa unui produs sau cererea prea mare îi fac pe otomani să interzică cu desăvârșire domnilor români ca produsul respectiv să mai poată fi exportat și în altă parte.

Iată o poruncă a sultanului Murad al III-lea către domnul Țării Românești, Mihnea Turcitul, și către domnul Moldovei, Petru Șchiopul, datată 13 august 1577 (985 cemazi I 28), prin care se cere: „În clipa de față, la bine păzitul Istanbul fiind criză de seu pentru lumânări, am poruncit ca, din locurile aflate sub stăpânirea voastră să nu dați seu (tonyaği) în afară, ci să-l trimiteți pentru zahereaua bine păzitei localități amintite”¹⁸.

Uneori, cantitățile erau bine precizate, iar cererile urgente. Cât despre plată, se preciza că aceasta să se rețină din haraci. Nu sunt de neglijat cantitățile cerute; de exemplu, în ianuarie 1579, pentru o expediție plănuită în Orient, se cereau pregătite și trimise urgent cadiului Brăilei: 10.000 chile de făină, 10.000 chile de grâu¹⁹, cantități mari de miere și grăsimi²⁰.

Mai mult decât atât, atunci când otomanii simțeau nevoia acută a unor produse, indiferent de justificarea domnilor moldo-munteni, de starea țării sau de cantitatea de recolte adunate, erau solicitate mari cantități de cereale, se preciza

¹⁶ Mustafa A. Mehmed, *op.cit.*, doc.120, p. 113.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 136, p. 129.

¹⁸ *Ibidem*, doc. 137, p. 129-130.

¹⁹ 1 chilă de Istanbul = 25,65 kg grâu (n.a.)

²⁰ Mustafa A. Mehmed, *op.cit.*, doc. 142, p.133.

strict prețul de achiziție al lor și, pentru că armata otomană avea drept element de bază cavaleria ușoară, se cerea un număr destul de mare de cai. Iată o poruncă (hüküm) a sultanului Ahmed I adresată domnului Moldovei, Constantin Movilă, în 1609:

„Pentru aprovizionarea expediției împărătești se ceruseră din țara Moldovei douăzeci de mii chile de grâu și treizeci de mii chile de orz. <Dar> ai raportat: «neamul tătăresc a prădat țara, populația este nevolnică». De aceea, din partea fiscului s-a dat ilustrul meu ordin amănunțit și explicit pentru a socoti în banii gizelei pe acest an, 1.018²¹: 20.000 chile de grâu, la câte 18 akçe chila de Istanbul și 30.000 chile de orz, la câte 8 akçe chila de Istanbul, și 500 de capete de cai, la câte 1500 de akçe; în total fac 13 poveri²² și 50.000 de akçe”.

În pofida acestei stări de fapt, izvoarele dovedesc că „monopolul” nu s-a exercitat totdeauna cu atâta strictețe și o serie întreagă de mărfuri erau exceptate, acestea putând circula liber pe piața externă a celor trei principate. Astfel, ele au putut să participe în continuare la un comerț activ cu vechi parteneri ca Polonia, Rusia, Austria, Veneția, Ungaria, Slovacia și să fie beneficiarele unui însemnat comerț de tranzit statornicit între Orientul musulman și Europa centrală și de răsărit²³.

În ceea ce privește căile pe care le luau articolele de export ale Țărilor Române, acestea se prezentau în felul următor: către Turcia și Orient plecau mai cu seamă grânele, vitele, oile și mierea, către Polonia – boii, către Veneția – ceara, în Ungaria și Europa centrală – sarea, în Anglia și Olanda „cenușa de potasiu”. Existau și mărfuri cu răspândire echilibrată și dintre acestea putem aminti: vinul, peștele și caii. Pentru satisfacerea nevoilor proprii, Țările Române importau: mirodenii, giuvaeruri, țesături fine, cai de rasă și articole de lux (acestea veneau dinspre Apus și erau tranzitate prin Istanbul), blănuri scumpe de samur și zibelină (din Rusia), dantelărie, țesături fine și sticlărie (din Veneția), produse metalice și argintărie (din Austria), postavuri „subțiri” (din Polonia, Austria, Anglia)²⁴.

În legătură cu mărfurile exportate în Imperiul Otoman, principele luminat Dimitrie Cantemir arăta: „Pe când Hotinul nu fusese încă luat, bulgării de fier se trimiteau la Camenița; astăzi însă cred că turcii cu greu ar mai îngădui ca leșii să le folosească drept material de război în paguba lor”²⁵. Despre numărul oilor

²¹ 6 aprilie 1609 - 22 martie 1610.

²² yük (povară) = 100.000 akçe.

²³ Paul Cernovodeanu, *Comerțul Țărilor Române în secolul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, tom 33, nr.6, 1980, p. 1078.

²⁴ *Ibidem*, p. 1079.

²⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956, p. 73-74.

moldovenești care luau calea Istanbulului aflăm din aceeași sursă că se ridica la „peste șaizeci de mii” (față de 300.000 în secolul al XVI-lea)²⁶.

Regăsim printre articolele importante care se exportau în ținuturile vecine sarea: „locuitorii din Bugeac și Crimeea ca și din alte țări îndepărtate, își iau sarea de aici cu corăbiile”²⁷. Sarea era, de altfel, una din principalele surse de venituri ale țării.

Nu trebuie trecut cu vederea o altă informație pe care o regăsim la Dimitrie Cantemir, și anume numărul mare de corăbii care poposesc în porturile de la gurile Dunării, precum și zonele din care veneau. Astfel, aflăm că la Chilia opresc „toate corăbiile sosite din porturile dimprejur ale Mării Negre, precum și din porturile egiptene, venețiene și ragusane, care încarcă aici ceară și piei de vită netăbăcite”²⁸.

O altă activitate importantă era pescuitul. Numai la Chilia, în ajunul cuceririi otomane, pescăriile aduceau domniei un câștig anual de 80.000 de galbeni. După cucerire, ele au continuat să aducă venituri frumoase statului otoman, care le-a stimulat²⁹.

Printre mărfurile care ajungeau în porturile pontice la mijlocul secolului al XVI-lea, Franco Sivori menționează peștele afumat, alături de principalele produse exportate³⁰. Pentru aceeași perioadă, François de Pavie, baron de Fourquevoix, amintește că la gurile Dunării se pescuiesc mulți moruni care se vând la un preț foarte mic, iar locuitorii îi pescuiesc mai mult pentru „a scoate ouăle din care pregătesc icre tescuite și icre moi, feluri mult cerute în Grecia și în țările în care se observă religia ortodoxă”³¹.

Așa cum se poate observa, în această perioadă porturile și schelele de la Marea Neagră își pierd importanța pentru traficul internațional, în schimb, Dunărea, ca arteră comercială, a câștigat în importanță. Legat de aceasta asistăm la ridicarea orașelor-porturi: Tulcea, Hârșova, Isaccea și Măcin. La 1583, arenda veniturilor schelelor dunărene Tulcea, Măcin și Isaccea aducea statului otoman 3 milioane de aspri (50.000 de galbeni)³².

Autoritățile otomane manifestau o grijă deosebită pentru întărirea cetăților dobrogene, evident, balanța înclina, în primul rând, către orașele-port dunărene,

²⁶ Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, Universitatea București, 1984, p. 60, doc. 13 din 1584.

²⁷ Dimitrie Cantemir, *op.cit.*, p. 74-75.

²⁸ *Ibidem*, p. 66.

²⁹ Mihai Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană (sec.XVI)*, (II), în „Revista de Istorie”, nr. 8-9/1982, p.383.

³⁰ *Călători străini despre Țările Române*, vol.III, p. 17.

³¹ *Ibidem*, p. 179.

³² Mihai Maxim, *Teritorii românești*, p.884, nota 103.

apoi către marile târguri aflate de-a lungul sau la întreținerea drumurilor comerciale și abia într-un ultim caz către porturile de la Marea Neagră. Teama de atacurile din nord era permanentă și, ca urmare, porturile dunărene au fost înzestrate, dacă nu aveau, cu cetăți bine întărite, care aveau pe lângă rolul militar de apărare și un rol economic, căci, între zidurile lor, se puteau desfășura nestingherite comerțul și celelalte activități adiacente.

De o atenție specială s-a bucurat cetatea Isaccea, punct strategic din Dobrogea de Nord; aici, în preajma expediției lui Osman al II-lea în Polonia, s-a ridicat cetatea. Deoarece vechile fortificații de pe malul mării căzuseră, către mijlocul secolului al XVII-lea se construiește cetatea Kara-Harman³³ cu scopul de a se asigura paza țărmului. Și, ca încă o dovadă despre ce se poate întâmpla cu o localitate prosperă care își pierde din importanța economică sau militară, Kara-Harman-ul avea să decadă cu timpul și să ajungă până la satul de astăzi, din cauza faptului că nisipul și aluviunile s-au depus continuu și, la un moment dat, corăbiile nu au mai putut pătrunde și portul a fost închis.

De asemenea, la Hârșova, autoritățile otomane au clădit o cetate de 3.000 de pași circumferință³⁴. De altfel, Hârșova era și centrul kaza-lei³⁵ cu același nume, reședința cadiului și unul dintre cele mai importante orașe ale Dobrogei.

O cetate asemănătoare s-a construit și la Tulcea, pe înălțimile ce dominau portul, și care, prin poziția sa, conferea un element de siguranță.

Trecând în revistă mărfurile care se comercializau sau tranzitau orașele-porturi de la Dunăre și Marea Neagră, observând cu atenție care erau negustorii, de unde veneau și cu ce se îndeletniceau, nu am luat în discuție încă un element deloc de neglijat pentru ca vederea de ansamblu asupra orașelor-port să fie completă și anume pe oamenii locului. Care era structura populației, cum era repartizată pe zone și localități vom vedea din cele ce urmează.

O dată cu cucerirea Dobrogei, procesul colonizării cu elemente turco-tătare a fost o preocupare importantă. Încă din secolul al XIII-lea influența politică a tătarilor s-a extins până la gurile Dunării. Prima mărturie documentară în legătură cu stabilirea populației turcice din grupul tătar în Dobrogea este din perioada lui Genghiz Han, ei fiind menționați în localitățile Isaccea și Babadag.

După instaurarea dominației otomane, se stabilește în provincie o populație numeroasă de turci oguzi.

---

³³ Azi - localitatea Vadul, județul Constanța.

³⁴ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, ediția a doua revizuită, Constanța, Editura Ex Ponto, 1998, p. 208.

³⁵ În Dobrogea, principalele kaza-le au rămas până în secolul al XIX-lea în număr de 8: Tulcea, Hârșova, Isaccea, Babadag, Carasu (Medgidia), Mangalia, Silistra și Constanța (Köstence).

Cadrul unitar politico-cultural creat a făcut ca limba populațiilor turcice să se osmanizeze. Ulterior, trupele militare turcești sunt cele care completează peisajul mozaicat dobrogean, fiind primii otomani care se așază în Dobrogea după turcii nord-pontici.

Alături de autohtoni și de musulmanii colonizați au mai trăit, de-a lungul timpului, și o serie întreagă de alte neamuri. Pe măsură ce se dezvoltau orașele și comerțul lua amploare tot mai mare, aproape exclusiv în orașe întâlnim și supuși creștini din imperiu (ragusani, armeni, greci) și evrei.

Ragusaniul Paolo Giorgio, în călătoriile sale, precizează cu privire la Dobrogea sfârșitului de secol al XVI-lea, că nici unul din orașele dobrogene (Caraharmaluch, Constanța, Mangalia, Tuzla, Babadag, Carasu) „nu este locuit numai de turci sau de creștini” și în fiecare din orașe „numărul creștinilor este mai mare decât al turcilor”³⁶.

Ragusanii sunt pomeniți în secolele XVI-XVII în orașele Silistra și Babadag. Ei trăiau în comunități mici, puțin statornice, cunoșteau bine arta negoțului și-l practicau mai cu seamă pe cel cu vite și piei.

Către mijlocul secolului al XVII-lea numărul lor pare să fi crescut, căci, în însemnările sale, Evlia Celebi arată că din cele 390 de prăvălii care existau în Babadag „cele mai multe sunt latinești”.

Ragusanii nu au rezistat, însă, presiunilor și deja către sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea nu îi mai întâlnim. În schimb, grecii și armenii s-au stabilit mai târziu și s-au adaptat foarte bine condițiilor. Ei s-au așezat cu predilecție în orașele și porturile de la gurile Dunării și pe litoralul pontic. Primul oraș dobrogean în care armenii au fost atestați a fost Silistra. Pe litoralul Mării Negre ei sunt semnați la Constanța, acolo unde își împletesc destinul cu destinul zbuciumat al acestui oraș.

Grecii sunt, la rândul lor, semnați la Babadag (în secolul al XVIII-lea), la Isaccea și Silistra.

În ceea ce-i privește pe evrei, apar și ei, dar în număr destul de mic și sunt cuprinși în totalitate în sfera comerțului.

În Dobrogea s-au stabilit târziu, prin secolul al XVIII-lea, și cazaci, lipoveni și ruteni.

Bulgarii sunt, la rândul lor, pomeniți în izvoarele vremii, dar numărul lor este destul de mic, iar tabloul nu poate fi nici corect și nici complet, atât timp cât călătorii străini amintesc de comunitățile de „bulgari și moldoveni”, fără a preciza câți dintre aceștia erau din prima categorie și câți din cealaltă.

În ciuda acestui conglomerat care caracteriza Dobrogea, cei mai numeroși rămân românii. O consecință a ocupării Dobrogei de către musulmani a fost

---

³⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, p.414.

aceea că, în timp ce densitatea populației românești din răsăritul și centrul Dobrogei a scăzut, în aceeași măsură a crescut în nord.

În izvoare întâlnim termeni diferiți pentru a desemna populația românească: „creștini”, „greci”, „moldoveni”. Populația românească locuia atât în sate, cât și în târguri. În câteva orașe populația era, conform documentelor otomane, exclusiv creștină: Măcin, Caraharman, Ester.

Așa după cum am arătat, porturile și schelele de la Dunăre și Marea Neagră au constituit, pe întreaga perioadă a stăpânirii otomane, niște entități vii, locuri în care negustorii împreună cu mărfurile lor poposeau pentru mai mult sau mai puțin timp, în care se încheiau tranzacții, lucruri care, însă, nu erau scăpate nici o clipă de sub controlul foarte atent al fiscoi otoman.

Regimul comerțului în aceste centre era reflectat în codice de legi (kanunnámé) care prevedeau: sistemul vamal, regimul juridic al negustorilor, structura traficului de mărfuri, ariile de producție, sistemul metrologic, instituții³⁷.

Aceste coduri de legi aveau prevederi foarte clare astfel încât să se evite: vămuirea sau supunerea la plata aceleiași taxe de două ori, plata de taxe pentru produsele aduse pentru consumul propriu.

Iată un exemplu edificator în acest sens: „Și dacă vine hamr din provincie, cu carul, atunci la vânzare se iau 8 aspri de la cumpărător și 8 aspri de la vânzător. Dar, dacă cineva care aduce (vinul), vinde el însuși vinul cu ispene (dreptul cercului de la butoi) atunci se iau 16 akçe (de la el). Și dacă vinul vine cu o corabie și dacă o persoană îl scoate (la vânzare) și dacă îl vinde unor negustori, atunci se iau 8 aspri de butoi. Dar dacă el însuși îl scoate și îl vinde cu ispene, atunci se iau 16 aspri”³⁸.

Cu diverse privilegii, când fie legea nu prevedea o situație deosebită, fie aceasta nu era respectată în urma unui arz³⁹ al cadului din orașul respectiv, sau datorită informațiilor primite din teritoriu, sultanul emitea firman cu referire directă la problema în litigiu: „Astfel, când veți lua cunoștință că această pricină merită o atenție deosebită, să faceți ca, de azi încolo, potrivit ilustrilor porunci împărătești de mai înainte, nici un animal și nici o oca (vekiye) din produsele arătate și înșirate mai sus⁴⁰ să nu mai fie vândute acaparatorilor de care s-a pomenit și să nu-i lăsați să cumpere sau să vândă ceva... De asemenea, dacă vor

---

³⁷ Anca Popescu, *Fiscalitate comercială otomană în porturile danubiano-pontice. Un document*, în „Revista istorică”, t. VIII, nr. 9-10, p. 615.

³⁸ A. Akgündüz, *Osmali kanunnameleri ve bukuki tahlilleri*, vol. 7, Istanbul, 1994, p. 746, *Kanunnáméleri Bazar-Köstence*.

³⁹ Arz = raport către Înalta Poartă, plângere, semnalare. Arzul este urmat, de obicei, de un firman, care să confirme cele arătate.

⁴⁰ Miere, ceară, lână, pastramă, piei, vite, oi (în text).

veni neguțătorii din «țările dușmane» și vor procura, într-un fel sau altul, din produsele, animalele mai sus arătate și le vor încărca la haraba sau pe cai și catări și le vor transporta, atunci, dat fiind că săvârșesc fapte potrivnice ilustrei porunci, să-i opriți în schele și la trecători și la hotarele țării, luându-le zaharelele și animalele pentru omirie și să însemnați vitele cu damgale și să puneți mâna pe ele»⁴¹.

Încercând să desprindem câteva concluzii cu privire la rolul și locul porturilor dunărene și pontice în comerțul dintre Țările Române și Imperiul Otoman, putem afirma, și documentele susțin această afirmație, că Țările Române au avut în perioada stăpânirii otomane un comerț intens cu Imperiul Otoman, dar nu numai, și-au păstrat unele privilegii dobândite anterior, pierzând, însă, multe dintre ele.

Piața otomană oferă totuși un imens debușeu pentru produsele românești și chiar în condițiile acestui comerț quasidirijat. Țările Române au reușit să întrețină legături comerciale (chiar dacă de mai mică amploare) atât cu vecinii, alții decât Imperiul Otoman, cât și cu parteneri la mare distanță.

Orașele-porturi s-au dezvoltat diferit, o mult mai mare dezvoltare cunoscând porturile dunărene, unde comerțul a fost înfloritor, decât cele pontice, care au decăzut în timp.

În orașele-porturi locuia o populație diversă, un mozaic de culturi și civilizații, populația creștină fiind, însă, cu mult mai numeroasă decât cea musulmană.

În perioada de maximă înflorire a puterii otomane, Dobrogea, pe deplin integrată în sistemul otoman, a avut un statut aparte și așa cum Țările Române au constituit, de-a lungul acestei perioade, zona de interferență la granița dintre Orient și Occident, Dobrogea a fost, prin porturile, schelele și târgurile sale, poarta care s-a deschis sau a rămas ferecată, în funcție de vremuri.

---

⁴¹ Mustafa A. Mehmed, *op.cit.*, doc. 265, p. 278-279.

Nobilimea basarabeană în Rusia țaristă: considerații istorice, demografice și social-politice

Drd. OCTAVIAN DASCĂL

Sarcina studierii familiilor vechi ale Basarabiei, până nu demult complet ignorate, este destul de dificilă. Arhivele curților boierești s-au risipit în anii revoluționari 1917-1918, dispărând complet în vara tragică a lui 1940. În anii interbelici, puțini dintre frunțași s-au interesat să păstreze măcar o parte din materialul istoric al unei epoci pierdute. Urme ale unor cercetări în domeniu, prea puține însă, au lăsat Nicolae Iorga, Gheorghe Ghibănescu, Sever Zotta, Alexandru Boldur, Arthur Gorovei, Petre V. Haneș, Eugen Șt. Holban, Petre Cazacu, Pan Halippa ș. a. În revista „Din trecutul nostru” (1933-1940), o raritate bibliografică, de altfel, editată de neobositul cercetător al boierimii moldovene Gh. Bezviconi, se găsește un material amplu și sistematizat, completat de cele două volume ale autorului, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*. Alte studii asupra problemei s-au publicat în presa interbelică, și anume: „Gazeta Basarabiei”, „Viața Basarabiei”, „Arhivele Basarabiei”, „Bugeacul”, „Estul”, „Cetatea Moldovei”, „Parlamentul Românesc”, „Ardealul”, „România Nouă” etc., la rândul lor rarități bibliografice. De asemenea, anumite documente din fondurile personale de la Arhivele Naționale sunt purtătoare ale unor informații prețioase referitoare la boieri basarabeni din secolele al XIX-lea și al XX-lea.

*

* *

Spre deosebire de ceea ce a urmat după unirea Basarabiei cu România din 1918, în întreaga perioadă țaristă, ca și înainte, în evul mediu, clasa conducătoare a provinciei dintre Prut și Nistru o constituia exclusiv boierimea. În secolul al XVI-lea, detectăm în Moldova din stânga Prutului pe influenții boieri Golea, Movilă, Stroici, Costin, Moțoc, Donici, Ureche, Prăjescu. Două secole mai târziu, elita societății basarabene era formată din aceiași mari boieri ai Curții domnitorilor din Iași: Cantacuzino, Rășcanu, Rusu, Balș, Sturdza, Catargi, Rosetti, Bogdan, Ghica, Palladi, Callimah, Carp, Razu, Cazimir, Bașotă ș.a.¹. La începutul stăpânirii țariste, nimic nu prevestea deznaționalizarea boierimii basarabene: Guvernul rus a ținut cont de structura socială a provinciei răpite și de rolul ei politic. La 1812, Basarabia avea o clasă conducătoare bine definită, căreia îi aparțineau în mare parte pământurile ținutului. Numai familiile

---

¹ Gh. Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi*, București, Editura I. Carabaș, 1943, p. 14.

Balș și Sturdza, de pildă, dețineau latifundii de peste 100 000 ha². Timp de un secol întreg, boierimea basarabeană rămâne principalul factor al vieții sociale și economice a provinciei. Până la moartea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni și retragerea din funcția de viceguvernator a lui Matei Crupenschi (1816) și Constantin Catacazi (1825), când ocârmuirea locală a trecut în mâinile unor reprezentanți ai Rusiei centrale, elementul local moldovenesc s-a aflat în fruntea întregii administrații. De altfel, ca sânge și ca spirit, acești boieri erau înrudiți cu răzeșii și mazilii, urmași ai unor români de pe vremea lui Alexandru cel Bun, care alcătuiau cadrul țărânimii basarabene.

Pentru organizarea cadrelor administrative locale, autoritățile ruse de ocupație s-au grăbit să apeleze la constituirea clasei nobilimii basarabene. O comisie specială a funcționat în anii 1818-1821 pentru cercetarea documentelor privind originea boierilor basarabeni, în vederea confirmării de către Departamentul Heraldic al Senatului rus a drepturilor de noblețe ereditară. Din lista participanților la prima adunare a boierimii basarabene (1814), precum și din listele nobilimii propuse pentru confirmare între anii 1818-1821 și din alegerile nobilimii din acei ani, prezența masivă autohtonă se confirmă, iar puținii ofițeri și funcționari străini care vin să se stabilească în regiune în primii ani ai ocupației ruse sunt căsătoriți și ei – după cum reiese din actele de stare civilă – cu localnice române. „Așezământul Regiunii Basarabiei” din 1818 a recunoscut „protipendei” (termenul îi aparține lui Z. C. Arbore) confirmate drept „nobile”, toate drepturile vechi, care au fost sporite apoi cu cele ale nobilimii rusești³.

Așadar, la începutul și mijlocul secolului al XIX-lea, nobilimea basarabeană își păstrează caracterul său etnic românesc și conștiința comunității de neam cu cei de cealaltă parte a Prutului. O serie de evenimente petrecute în provincie în această perioadă demonstrează acest lucru. Astfel, în 1825, primul viceguvernator străin din Basarabia, Fiodor F. Wiegel, scria cu amărăciune următoarele în legătură cu boierii basarabeni din primii ani ai ocupației ruse: „Nimeni din ei nu știa rusește și nu a avut curiozitatea să vadă Moscova și Petersburgul. Din spusele lor, se poate deduce că ei considerau Nordul nostru ca o țară sălbatică; în schimb, mulți din ei călătoreau la Viena... Se socoteau conducători ai poporului și țineau mult la naționalitatea lor...”; mai mult, același Wiegel nota despre Al. Sturdza (vărul domnitorului Mihail Sturdza), că „el nu-și ascundea dorința de a vedea Moldo-Vlahia ca o împărăție deosebită, împreună cu

² I. I. Halippa, *Труды бессарабской губернской ученой комиссии*, Chișinău, 1907, vol. 3, p. 220.

³ Z. C. Arbore, *Basarabia în secolul al XIX-lea supt ruși*, București, 1898, p. 734.

Basarabia, Bucovina și Transilvania.”⁴ După alte știri oficiale rusești, în 1839 se aflau la Chișinău „boieri moldoveni cu devotament față de nație”⁵.

Componenta etnică a clasei boierești din Basarabia a suferit de-a lungul timpului numeroase modificări, datorită condițiilor internaționale și social-politice interne concrete. De exemplu, în tot evul mediu emigrările boierilor moldoveni peste Nistru, în Polonia, mai întâi, apoi și în Rusia, s-au ținut lanț. La 1711, Dimitrie Cantemir a fost însoțit de reprezentanții (inclusiv basarabeni) ai familiilor Gafencu, Dicescu, Racoviță, Bantâș, Hâncu, Sturdza, Codreanu, Nour, Abaza, Banar, Dubău, populând cu deosebire regiunea Harkovului. O masivă emigrație boierească s-a înregistrat sub Ecaterina cea Mare, în urma păcii de la Iași din 1792, implicând familiile: Cantacuzino, Sturdza, Catargi, Balș, Rosetti, Hârjeu, Lățeanu, Ciocan, Măcărescu, Canano, Abaza, Vornicov și altele. Este drept, multe dintre acestea vor reveni în Moldova cu diverse ocazii istorice, sau cel puțin urmași ai lor, unii deja rusificați. În anii 1806-1812, partea boierimii basarabene cu puternice legături familiale dincolo de Prut s-a stabilit definitiv în Moldova rămasă sub stăpânire turcească și, ulterior, în Principatele Unite. Nu au fost puține cazurile în care boierii înșiși îndemnau țăranii de pe moșiile lor să nu accepte noua stăpânire și să treacă dincolo.

Imediat după anexarea Basarabiei la Rusia, populația autohtonă și-a căutat refugiu în Moldova. Acest aspect, deși real, nu a fost recunoscut nici de autoritățile din perioadă, nici de istoriografia rusă și, ulterior, sovietică. Emigrările au luat proporții însemnate, în special din anul 1828, când instituțiile locale autonome ale Basarabiei încep să fie rusificate intens.

Pe de altă parte, evenimentele Eteriei, iar mai târziu ale Revoluției din 1848 din Moldova și Țara Românească aduc în Basarabia un lung șir de confrăți români refugiați, în frunte cu numeroasa familie a domnitorului Mihail Șutu, boierii Balș, Mavrocordat, Rosetti, Mavrogheni, Ghica, Plaino, Rizo, Schina, Caragea ș.a. În timpul Războiului Crimeii (1853-1856), din Valahia vin vlăstare ale familiilor Lenș-Slătineanu, Filipescu, Bălăceanu, Dabija, Racoviță, Cafengiu, iar din Moldova – Moruzi-Pecheanu, Cantacuzino de la Hangu, Izvoreșteanu, Sturdza, Balș. Chiar cei patru aghiotanți ai generalului-prinț Gorceacov erau basarabeni D. Crupenschi și Petre Cheșco (tatăl reginei Natalia Obrenovici a Serbiei) și „regățenii” Radu Filipescu și Costache Sturdza⁶. Evenimentele revoluționare de la 1848 atrag în Moldova nume sonore ale aristocrației

⁴ F. F. Wiegel, *Воспоминания*, Moscova, vol. VI, 1865, p. 98 și 102-104.

⁵ Al. Boldur, *Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei. Soarta istorică a nobilimii din Basarabia*, București, 1935, p. 7.

⁶ Gh. Bezviconi, *Românismul fruntașilor Moldovei dintre Prut și Nistru sub stăpânire țaristă*, București, extras din “Revista Fundațiilor Regale”, nr. 8-9, august-septembrie 1941, p. 491.

basarabene. Primul a fost Constantin Moruzi (tatăl istoricului Dim. C. Moruzi), expulzat din țară pentru a doua oară în 1854, „sufletul încercării din 3 aprilie 1866 de a întrona la Iași pe cumnatul său, Nunuță Rosetti-Roznovanu”, urmând apoi reprezentanții familiei Cazimir: Panait (m. 1886), membru în Divanul Unirii; Petre (1822-1850), doctor în Drept al Universității din Berlin; Nicolae (1843-1867), de asemenea doctor în Drept, membru al „Junimii”; Teodor, colonel, aghiotant al lui Mihail-vodă Sturdza; alt Teodor, tot colonel, aghiotant al lui Al. I. Cuza și, în fine, Cazimir (m. 1918), apropiat al regelui Carol I⁷.

Începând din anul 1878, în Imperiul rus se statornicește pacea, care va dura până în 1914. Emigrările masive în România au încetat, dar, ca un simptom de permanentă nemulțumire față de stăpânirea rusă, emigrările individuale și în mici grupuri au continuat până în 1918. Nu există date statistice și nici studii pe marginea acestui fenomen, dar sunt bine cunoscute figuri reprezentative de emigranți de peste Prut: B. P. Hașdeu, Z. C. Arbore, C. Stere, Alexis Nour, V. Crăscescu, dr. P. Cazacu și mulți alții, cu merite incontestabile în mișcarea de eliberare națională a Basarabiei⁸. După 1878, boierimea basarabeană beneficiază de o oarecare siguranță a vieții și proprietății, de privilegii și avantaje materiale. Pentru acea parte a ei care a acceptat rusificarea, politica țaristă a creat largi posibilități de parvenire în administrație, armată, justiție, precum și în sferile înalte ale conducerii de stat, cum a fost cazul familiilor Hâncu, Sturdza și al altora. Amintim aici figura liberalului Leon Casso (1865-1914), nepot al marelui boier patriot N. Șt. Casso. Eminent jurist și reformator, Leon Casso a atins treapta superioară a demnităților de stat în imperiul rus, ajungând ministru al Instrucțiunii Publice în guvernul lui P. A. Stolâpin, din 1910 până în 1914.

Revoluția din 1848, dar mai ales Unirea Principatelor au contribuit la intensificarea contactelor între elita societății basarabene și cercurile politice și intelectuale de la Iași. Tineretul intelectual basarabean din acea perioadă se preocupa în modul cel mai serios de înființarea la Chișinău a unei tipografii românești (Ioan Cristi la 1862), de editarea unui ziar românesc (Gh. Gore la 1863), de editarea unei „Istории a românilor” (Șt. Gonata), precum și de organizarea unor transporturi de literatură română de la Iași la Chișinău. Evenimentul unirii Moldovei cu Țara Românească a accelerat nașterea unui curent naționalist și chiar separatist în rândul nobilimii naționale, după cum reiese din scrisoarea guvernatorului general al Novorossiei și Basarabiei (P. E. Kotzebue) din 23 mai 1863, către guvernatorul Basarabiei, Vellio, din care extragem următoarele: „Am primit o informație cum că nobilimea basarabeană, pregătindu-se a redacta o adresă Împăratului cu prilejul evenimentelor din

⁷ *Ibidem*, p. 501-502.

⁸ Dr. P. Cazacu, *Emigranții de peste Prut în România*, București, 1941, p. 476.

Polonia, este împiedicată de opoziția partidului boierilor care visează să restabilească nația moldovenească în Basarabia, în vederea apropierii împrejurărilor cari ar da nației dreptul de a cere Unirea cu Moldova. În fruntea acestui partid stau: Secretarul Adunării Deputaților Nobilimii, Al. Cotruță, fratele său Carol Cotruță, judecător la Tribunalul Regional Chișinău-Orhei, doi frați Casso (Nicolae și Aristide – n. n.), fiii lui Șt. Casso, doi frați Ioan și Constantin Cristi, Constantin Cazimir și fiul său, student (P. C. Cazimir – n. n.). Rog Excelența Voastră să mă încunoștiințați în ce măsură informația această merită crezare...”⁹. Un an mai târziu (21 martie 1864), o altă adresă a guvernatorului Novorossiei și Basarabiei către guvernatorul Antonovici făcea o trimitere la fel de concretă la „moldovenii din Chișinău, tineri din familii bune care au legături cu Iași și Bucureștii, pentru unirea Basarabiei cu Principatele.”¹⁰ Mai mult decât atât, guvernul țarist avea informații potrivit cărora boierii naționaliști din Chișinău, Ioan V. Cristi, N. Șt. Casso ș.a. ar fi încercat să profite de situația încordată legată de răscoala poloneză din iulie 1862, intrând în contact cu M. Kogălniceanu pentru declanșarea unei răscoale similare antiruse în Basarabia și înfăptuirea unirii cu România. Aceasta nu s-a mai produs însă, deoarece ministrul Kogălniceanu ar fi convins pe delegații sosiți de la Chișinău de imposibilitatea acțiunii unioniste, propunând să se aștepte „un timp mai bun”¹¹. Nu există documente de arhivă care să confirme veridicitatea acestui fapt; de asemenea, este greu de crezut că tânărul poet de numai 16 ani, Matei Donici (1847-1921), viitor general în armata rusă, era șeful delegației secrete la Iași. Oricum, cert este că eșecul revoluției poloneze a amânat dezvoltarea partidului naționalist al nobililor din Basarabia.

Asasinarea, la 1 ianuarie 1888, a țarului Alexandru II și urcarea pe tron a lui Alexandru III a marcat începutul reacțiunii în Rusia: drepturile și atribuțiile instituțiilor autoadministrării locale numite „zemstvo” sunt limitate drastic de puterea centrală, iar libertățile național-culturale ale minorităților etnice din cuprinsul imperiului sunt considerate extrem de periculoase pentru ființa statului. Din această perioadă datează și introducerea instituției numită „zemskii nacealnik”, cu atribuții administrative și judecătorești, care a înlocuit instituția judecătorilor de pace. Spre deosebire de judecătorii de pace, aleși de adunările zemstvei dintre absolvenții facultăților de Drept, acești „zemskie nacealniki” erau numiți de la Petersburg din rândul ofițerilor în retragere, adeseori oameni fără suficientă cultură și străini de interesele locale. În aceste condiții, mulți

---

⁹ L. T. Boga, *Lupta pentru limba română și ideea Unirii la românii basarabeni după 1812*, Chișinău, 1932, p. 27.

¹⁰ *Ibidem*, p. 32.

¹¹ N.N. Gafenko, *Бессарабская старина. Николай Степанович Кассо*, Chișinău, 1926, p. 2.

frunțași ai vieții publice basarabene, sinceri patrioți, se retrag din funcțiile administrative pe care le dețin și se refugiază pe tărâmul activităților cultural-filantropice, gospodărești sau pur și simplu abandonează orice activitate publică. La posturile de comandă în Basarabia, locul frunțășilor băstinași este ocupat de renegați și venetici, ca: Pleșkov (rus), Kișinski (rus), F. F. Crupenschi, Dobrogeaev (rus), Lalevici (rus), Poncet (francez rusificat), Ianușevici (armean), Dolivo-Dobrovolski (polon), Derozinski (polon), Eroszewicz (polon), Pisarzewski, Olszewski (polon), Brzozowski (polon). Cei mai mulți veneau din guberniile: Podolia, Volânia, Herson, Varșovia, Kiev, Vitebsk, Minsk, Pskov, Harkov, Kursk, Kaluga, Smolensk, Cernigov, Tiflis, Kostroma, Tula și lista poate fi continuată¹². Urmașii acestor „noi îmbogățiți” s-au înscris în „Partidul Centrului” al ultrareacționarului Al. N. Crupenschi, viitor „stâlp” al propagandei antiromânești a rușilor „albi” la Conferința de Pace de la Paris din 1919-1920. Unii dintre acești „venetici” au ajuns chiar deputați în Dumele țariste din 1910-1914, ca „aleși” ai Basarabiei¹³.

Un reviriment național în Basarabia s-a produs în anii 1905-1906. Urmare a revoluției ruse, în rândurile unei părți a boierimii naționale se naște o mișcare favorabilă culturii românești și manifestărilor politice naționaliste, însă puțini dintre boieri dovedeau curaj și consecvență în acest sens. Societatea Culturală Moldovenească din 1905 reprezenta un adevărat partid boieresc, format în jurul lui Pavel V. Dicescu, doctor în Filosofie și Magistru al Artelor Libere al Universității din Heidelberg, fost președinte al zemstvei Orheiului (1869) și al zemstvei guberniale (1873-1875), mareșal al nobilimii județului Chișinău (1905-1908). Pe lângă acesta, în grupare mai activau: M. Teodosiu, mareșal al nobilimii provinciale în 1905-1908; V. Anghel, președintele zemstvei Chișinăului în 1907-1908; Al. Chiriac Leonard, mareșal al nobilimii Chișinăului după 1908, M. Glavce, T. M. Suruceanu, Gh. Gonata și mai tinerii boieri Paul Gore, Vladimir de Herța, N. N. Alexandri, organizatori ai Partidul Național Moldovenesc din 1917 și militanți activi pentru Unirea din 1918¹⁴.

Ca opoziție a Partidului Centrului al lui Crupenschi, eforturile Societății Moldovenești de la 1905 se îndreptau către ridicarea nivelului material și cultural al populației majoritare românești din Basarabia, militând în primul rând pentru introducerea limbii române în școală și biserică. Atât datorită ideilor conservatoare ce îi erau caracteristice și care se ciocneau adesea cu cele ale tineretului intelectual basarabean – studenți de stânga din centrele universitare ruse –, cât, mai ales, datorită reacțiunii ce s-a întronat în Rusia după eșecul

¹² A. I. Crupenskii, *Краткий очеркъ о бессарабскомъ дворянстве*, St. Petersburg, 1912, p. 28.

¹³ I. Pelivan, *Nicolae Șt. Casso*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1942, p. 57.

¹⁴ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 157, c. 6.

revoluției din 1905, boierimea moldoveană se manifestă mult mai prudent în revendicări sociale și naționale, activitatea ei mărginindu-se la susținerea financiară a culturii românești.

Promovarea valorilor spirituale ale poporului rămâne o grijă permanentă a elitei politice basarabene în secolul al XIX-lea, cu rădăcini din cele mai vechi timpuri. Tradițional, boierul moldovean a fost întotdeauna aproape de popor și de nevoile acestuia. Prin sânge și tradiție, boierul basarabean era strâns legat de țăran care, la rândul lui, nu a uitat această legătură, până să vină revoluțiile sau până când străinii parveniți să ia locul boierilor pământeni. Tradiția mecenatului la boierimea basarabeană se perpetuează, așadar, și cunoaște cele mai variate forme: ridicarea de biserici, școli, spitale, biblioteci sătești, muzee etc.; sprijinirea financiară a tinerilor studioși din familiile sărace; arendarea ieftină a pământurilor de pe moșie țăranilor; crearea instituțiilor de binefacere și patronaj pentru copiii orfani și pentru bătrâni¹⁵. Sunt puține regiuni ale țării care au dat atâția fruntași distinși prin actele lor de binefacere, dar necunoscuți opiniei publice românești, ca Basarabia. Vom consemna doar pe câțiva dintre aceștia, și anume: **Ioan V. Cristi**, primul care a cerut aprobare pentru deschiderea unei tipografii românești la Chișinău, a construit muzeul Chișinăului, școli și spitale în județ; **Al. Matei Cotruță**, care a ridicat patru școli inferioare moldovenești de agricultură, a înființat fondul de burse al zemstvei guberniale pentru absolvenții școlilor secundare care doreau să își continue studiile în universități (de aceste burse de studiu au beneficiat mulți dintre liderii de mai târziu ai Basarabiei, între care I. Pelivan, Șt. Ciobanu, I. Inculeț); **N. Șt. Casso**, vechi narodnic, a înființat școli moldovenești pe toate moșiile sale, a construit trei spitale moderne în județul Bălți în 1890-1891; **Vasile V. Stroescu** (1845-1926), „marele om de bine și generosul binefăcător al culturii naționale”, „Mecena al românilor”, după cum l-a apreciat N. Iorga¹⁶, a înfăptuit atât de multe acte de binefacere, cu larg răsunet în opinia publică românească, încât acestea i-au legat definitiv numele de toate regiunile locuite de români, în special de părțile îndepărtate ale Maramureșului și Transilvaniei, unde numele său a intrat în legendă, datorită, probabil, și modestiei deosebite a acestui apostol, care insista asupra unei condiții esențiale: de a nu-i mulțumi și de a nu se da publicității înfăptuirile sale.

În fine, în întregul secol al XIX-lea, hotarul de pe Prut a divizat numai politic cele două părți ale poporului român. Proprietățile de pământ, legăturile de sânge, corespondența, procesele, chiar și molimele determinau contacte și relații, precum holera din 1848, povestită de Iacob Negruzzi, care colinda pe atunci

---

¹⁵ I. Pelivan, *Alexandru Matei Cotruță*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 5.

¹⁶ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1990, p. 297.

casele rubedeniilor basarabene Ioan Străjescu și Manolache Negruzzi¹⁷. La conacele boierești se desfășura continuu o viață patriarhală românească. Limba și tradițiile românești autentice erau păstrate și perpetuate în rândurile boierimii moldovene până către sfârșitul secolului al XIX-lea. Mulți boieri nu au învățat limba rusă și au preferat slugi dintre țărani moldoveni guvernatorilor și percepților străini. Îndeosebi nunțile, botezurile și înmormântările strângeau întreaga Moldovă, de pe ambele maluri ale Prutului. Iașiul s-a menținut aproape un secol întreg ca centru cultural și spiritual al Moldovei despărțite, mai ales că cea mai apropiată localitate importantă din imperiu – Odessa – a fost legată telegrafic de Chișinău abia în anul 1860, iar printr-o cale ferată în 1871.

S-a scris și s-a vorbit mult despre „Junimea” și despre rolul ei însemnat în propășirea vieții intelectuale, dar nu se cunoaște aproape deloc legătura acestei societăți cu Basarabia în secolul al XIX-lea. Provincia dintre Prut și Nistru a dat și ea doi junimiști, pe N. Șt. Casso și Dim. Crăciunescu, prefect al județului Cahul și deputat în Parlamentul român, în vremea în care acest județ făcea parte din Principatele Unite și, apoi, România. „Junimea” îi datorează lui N. Șt. Casso prima tipografie achiziționată pentru societate, pe când acesta se afla în trecere pe la Iași. V. Pogor (ginerelul fostului guvernator al Basarabiei, Harting, și unchi al lui N. Șt. Casso) corespundea cu celălalt junimist basarabean, Dim. Crăciunescu, parlamentar și prefect de Cahul până în 1877. De asemenea, Basarabia era vizitată frecvent de alți junimiști de seamă, ca I. Negruzzi, V. Alecsandri, Th. Rosetti, cel care a dat numele societății literare ieșene, toți cu rude mai apropiate sau mai îndepărtate în Basarabia. La fel, și moșierii basarabeni Donici, Cheșco, Bantâș, Ghica, Sturdza, Balș veneau adeseori la Iași, se opreau la hotelul „Binder”, participau la seratele literare și la alte manifestări național-culturale. Chiar și ziare primeau periodic de la Iași, iar „Albina Românească”, de pildă, avea un preț special al abonamentului anual pentru Basarabia¹⁸.

La fel de interesante și puțin cercetate au fost și legăturile Basarabiei cu Academia Română în secolul al XIX-lea. Lista de constituire a membrilor săi rezerva Basarabiei trei locuri: Al. Hâjdeu (urmașul vechii familii de cărturari din ținutul Hotin, cel dintâi care a vorbit de „folclorul românesc”), Constantin Stamati, ocupând un loc distinct printre scriitorii români ai vremii, și boierul Ioan Străjescu din ținutul Soroca¹⁹. Nici Hâjdeu însă, și nici cavalerul Constantin Stamati, ambii bătrâni și bolnavi, nu au putut participa la lucrările înaltului for.

¹⁷ I. Negruzzi, *Amintiri din „Junimea”*, București, Editura „Viața Românească”, f. a., p. 343.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Gh. Bezviconi, *Doi „junimiști” din Basarabia*, în „Convorbiri literare”, XI-XII, 1941, p. 96-97.

Reprezentanții Basarabiei vor fi proclamați de acum înainte membri onorari ai Academiei, cum a fost cazul lui Ștefan Gonata, Ioan Suruceanu și Vasile Stroescu în 1910.

La începutul secolului al XX-lea, procesul de deznaționalizare a nobilimii basarabene era într-un stadiu avansat, datorită naturii etnice amestecate a boierimii moldovenești înainte de 1812, existenței unui curent favorabil Rusiei în Moldova de dinaintea anexării și, probabil în primul rând, datorită schimbării radicale a structurii nobilimii, în conformitate cu noul sistem politic al absolutismului rus și cu transformarea boierimii în nobilime²⁰. Al. Boldur estima la 95% nobilimea de proveniență moldovenească în 1818, pe când un secol mai târziu, ca număr (198 de persoane în 1912) domină nobilimea care a dobândit această calitate prin îndeplinirea funcțiilor de stat. Astfel, „crescuți și deveniți nobili prin serviciul în Basarabia - 42%, proveniți din Moldova - 30% și proveniți din Rusia - 27%”. Prezintă interes și studierea schimbării vechimii nobilimii, după listele alcătuite în 1818-1821 și în 1912. Astfel, dacă în 1821, 25% din nobilime își avea originea în secolul al XVII-lea, un secol mai târziu aceasta abia dacă ajunge la 7%. Analizând listele nobilimii, constatăm atât schimbarea caracterului etnic al ei (în 1912 doar 30% din nobilime avea origine moldoveană), cât și „întinerirea” cadrelor acesteia.

În fine, din cele expuse până acum privind elita Basarabiei în perioada țaristă, dar și din statisticile avute la dispoziție, reiese următorul fapt, trist, pe undeva: locul nobilimii în Basarabia la începutul secolului al XX-lea l-a ocupat țărănimea, care și-a păstrat cel mai bine mentalitatea națională și limba și a făcut pasul temeinic pentru reîntregirea neamului. Nobilimea basarabeană a jucat un rol în secolul al XIX-lea, după care a fost realmente ștearsă din viața publică de Revoluția din 1917 și de „reforme democratice” care i-au urmat. Fenomenul se explică prin deznaționalizarea nobilimii basarabene la sfârșitul stăpânirii ruse. Cu puține excepții notabile, ea se simte în această perioadă străină aspirațiilor naționale politice românești, de aceea în momentele decisive ale Basarabiei din anii 1917-1918, cea mai mare parte a ei va rămâne o contemplatoare pasivă.

---

²⁰ Al. Boldur, *op. cit.*, p. 11 și urm.

Noi documente turcești privind evenimentele din 1821-1822*

VALERIU VELIMAN

Complexitatea evenimentelor petrecute la 1821 în Principatele Române, ilustrată de multitudinea mărturiilor documentare și diversitatea interpretării acestora¹, impune examinarea temeinică a faptelor, înțelegerea adecvată a resorturilor și a dialecticii lor, pentru definirea – fără puțință de tăgadă – a adevărurilor despre Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Îndeplinirea unui asemenea deziderat depinde, în bună măsură, de lărgirea bazei documentare, prin depistarea și punerea în lumină a noi mărturii menite să completeze informațiile cunoscute în privința cauzelor și efectelor multiple ale acestei revoluții, a contextului politic intern și extern în care ea s-a desfășurat, astfel încât semnificațiile ei majore, care îi conferă atributele de moment important al luptei poporului român pentru emancipare socială și națională, să decurgă în chip firesc din analiza cât mai multor elemente probatorii.

În spiritul acestei cerințe, semnalăm câteva documente turcești inedite, făcând succinte considerații asupra conținutului lor, cu referiri la valoarea de ansamblu a surselor turco-osmane. Documentele respective, pe care le publicăm în traducere și sub formă de facsimil, fac parte din prodigioasa colecție „Scrisori (autografe) imperiale” (*Hatt-i Hümayûn Tasnifi*) de la Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri (*Başbakanlık Arşivi*) din Istanbul; ele întregesc informațiile cuprinse în sursele de aceeași natură, incluse în volumul² recent apărut, la Editura Academiei, sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului și Institutului „Nicolae Iorga”.

---

* Articol preluat din „Revista Arhivelor”, an LVIII, vol. XLIII, nr. 1/1981, p. 65-84.

Includerea în acest număr al revistei a articolului de mai sus are în intenția editorilor o dublă semnificație: pe de o parte, aceea de a marca legăturile deosebite dintre eminentul turcolog și arhivist Valeriu Veliman, *Doru*, și Corneliu Mihail Lungu, iar pe de altă parte, de a încerca să suplinească absența din volum, dintr-un motiv sau altul, a acelor colegi care, de-a lungul timpului, au fost, efectiv și afectiv, alături de cel omagiat.

¹ Vezi Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și Revoluția din 1821*, București, 1971, p. 15-33; G. D. Iscru, *Prelegeri de istoria modernă a României (Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu)*, București, 1975, p. V-XIV (introducere); Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1978, p. 17-29.

² *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, Editura Acad. R.S. România, București, 1980. (În continuare se va cita: *Revoluția din 1821*).

Izvoarele turco-osmane, încă prea puțin folosite de istoriografia românească – deși nu pot fi trecute cu vederea unele contribuții remarcabile³ – oglindesc destul de clar (desigur, cu subiectivitatea de rigoare) împrejurările politice și militare în care s-au desfășurat Revoluția pandurilor și acțiunile eteriștilor. Mai mult, coroborate cu detaliile furnizate de alte surse documentare intrate deja în circuitul științific, ele capătă valențe deosebite, facilitând cunoașterea aprofundată a rolului hotărâtor pe care l-a avut Poarta otomană în evoluția evenimentelor de la 1821, și nuanțând unele aspecte referitoare îndeosebi la Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu.

Astfel, privite prin prisma documentelor turcești, revoluția românească și mișcarea eteristă apar ca două acțiuni independente una de cealaltă, urmărind țeluri proprii și adoptând căi deosebite pentru realizarea acestora. În sprijinul unei asemenea concluzii pot fi citate expresiile folosite – în actele oficiale emise de autoritățile otomane – pentru caracterizarea lui Tudor Vladimirescu, a lui Alexandru Ipsilanti și pentru aprecierea scopurilor urmărite prin acțiunile lor⁴. Firește, cuprinzând interpretările date de diriguitorii otomani *faptelor* și *proclamațiilor* conducătorilor celor două mișcări, documentele turcești nu oferă nici un indiciu în privința colaborării dintre aceștia, dar, în schimb, ilustrează – chiar dacă printr-o singură piesă⁵ – starea de încordare ivită în raporturile lor. În aceeași ordine de idei, edificatoare considerăm că este și opinia sultanului Mahmud al II-lea, consemnată pe marginea scrisorilor trimise de muhafizul Brăilei, Yusuf pașa, în legătură cu evenimentele de la Galați (masacrarea musulmanilor de către eteriști). Suveranul otoman, păstrând o oarecare rezervă față de autenticitatea faptelor relatate, sesiza deosebirea existentă între natura acestora și cea a „disputei” declanșate în Țara Românească (vezi *doc. nr. 1*). Se înțelege că îndoiala sa nu izvoră din necunoașterea acțiunilor și țelurilor slugerului, ci, probabil, din faptul că, în acel moment, îi lipseau probele elocvente asupra ingerinței țariste, căci, ulterior, când i-au parvenit informații suplimentare, semnificația celor întâmplate în târgul dunărean i se releva într-o manieră⁶ ce nu mai necesită comentarii.

---

³ H. D. Siruni, *Documente turcești referitoare la evenimentele din 1821-1822*, în „Arhiva Românească”, nr. 4/1940, p. 259-263; Mihail Guboglu, *Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din țările române în jurul anului 1821*, în „Revista Arhivelor”, vol. X, nr. 1/1958, p. 234-256; Mustafa A. Mehmet, *Acțiuni diplomatice la Poartă în legătură cu mișcarea revoluționară din 1821*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. 24, nr. 7/1971, p. 63-76.

⁴ Cf. *Revoluția din 1821*, p. 120, 129-130, 290, 320; vezi și Valeriu Veliman, *Aspecte ale relațiilor româno-otomane în perioada 1821-1828*, în „Revista Arhivelor”, vol. XL, nr. 3/1978, p. 314.

⁵ *Revoluția din 1821*, p. 207-208.

⁶ *Ibidem*, p. 183.

Dacă admitem că „singura trăsătură care unea cele două mișcări era *perspectiva generală a unui nou conflict între Rusia și Turcia*”⁷ (s. n. – V. V.), ne explicăm optica demnitarilor Porții față de tulburările din Țara Românească și Moldova, dar mai ales vehemența cu care ei au reacționat la aflarea amănuntelor despre faptele eteriștilor și aprehensiunile lor înainte de și după aplicarea măsurilor menite să reglementeze situația. Într-adevăr, după cum rezultă și din documentele turcești, Poarta a privit criza din Principate – declanșată de insurecția pandurilor și agravată de acțiunile eteriștilor – din unghiul relațiilor sale cu Rusia, fiind preocupată în permanență ca acestea să nu degenereze în conflict armat. Politica sa de așteptare pe care a promovat-o în cazul Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu a fost, desigur, dictată de obligativitatea respectării statutului internațional al Principatelor⁸, orice încălcare a acestuia implicând reacția curții imperiale ruse (puterea protectoare), dar și de faptul că, efectiv, nu era încă pregătită pentru o intervenție armată promptă și de mare anvergură⁹, acțiune care, de altfel, la vremea respectivă, nu se vedea a fi absolut necesară, date fiind evoluția evenimentelor și necontestarea suzeranității sale de către conducătorul pandurilor¹⁰.

Dar, prin apariția eteriștilor în Moldova, „situația s-a complicat și mai mult”¹¹. Aceasta, fiindcă acțiunile eteriste, având un *caracter vădit antiotoman*, demonstrat prin natura lor și întărit de *proclamațiile* lui Alexandru Ipsilanti – chiar dacă ele (*și nu cele ale lui Tudor Vladimirescu* !) erau „compuse din vorbe deșarte”¹² – au provocat o puternică impresie în rândul supușilor musulmani și demnitarilor Porții, neliniștiți și de evenimentele din Moreea¹³. Intuind implicațiile grave pe care le puteau avea – pentru starea imperiului – noile schimbări survenite în Principate, o dată cu pătrunderea aici a insurgențelor eteriste, conducătorii otomani au înțeles că sosise momentul să ia măsurile cuvenite pentru rezolvarea, prin forță, a crizei, o asemenea atitudine fiind și în

⁷ Gh. Platon, *Geneza Revoluției române de la 1848* (Introducere în istoria modernă a României), Iași, Editura Junimea, 1980, p. 60.

⁸ Apostol Stan, *Revoluția de la 1821 și statutul internațional al Principatelor Române*, în „Revista de istorie”, tom. 33, nr. 5/1980, p. 867.

⁹ Pentru detalii privind concentrarea trupelor de intervenție, vezi *Revoluția din 1821*, p. 210-211, 294-297; Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 314.

¹⁰ În privința atitudinii lui Tudor față de Poartă, vezi G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 19-20; Mircea T. Radu, *op. cit.*, p. 445 și urm.

¹¹ Dan Berindei, Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, București, 1973, p. 76.

¹² *Revoluția din 1821*, p. 290.

¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* (Istoria Imperiului otoman), V. cilt., 2 baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1961, p. 113.

spiritul hotărârilor Sfintei Alianțe¹⁴. Printre aceste măsuri, s-a impus ca o necesitate stringentă intervenția armată. În legătură cu aplicarea măsurii respective, reclamată mai întâi de prezența eteriștilor în Moldova¹⁵, și apoi de instalarea lor în Țara Românească, s-a declanșat o intensă activitate diplomatică la Poartă¹⁶, relațiile ruso-otomane parcurgând în această perioadă o fază de extremă încordare, până la ruperea lor prin plecarea baronului Stroganov¹⁷.

Rapoartele vizirale privind convorbirile dintre baronul Stroganov, ambasadorul rus la Constantinopol, și ministrul afacerilor externe (*reis efendi*) al Porții reflectă pregnant evoluția atitudinii celor două puteri față de evenimentele din Principate. Valoarea lor documentară este incontestabilă: înfățișând probleme de maxim interes pentru Poartă, prezentate sultanului spre aprobare, ele ne permit să pătrundem în culisele diplomației otomane, să cunoaștem atmosfera și conținutul dezbaterilor din divanul imperial. Aflăm, astfel, motivația atitudinii Porții în împrejurările anului revoluționar 1821, argumentele invocate de ea în încercarea de a tranșa în favoarea sa disputa diplomatică cu puterea cu care era nevoită să împartă hegemonia în privința Principatelor. Cum perioada martie-aprilie este aceea când se decide, într-un fel, deznodământul evenimentelor din Țara Românească și Moldova, ne oprim asupra ei, prezentând pe scurt unele chestiuni care au făcut obiectul convorbirilor de atunci dintre reprezentanții Porții și Curții imperiale ruse.

Așa cum am arătat mai sus, întâiele manifestări ale eteriștilor pe teritoriul Moldovei au determinat Poarta să acționeze prompt pentru apărarea poziției sale în Principate. Modalitatea hotărâtă de demnitarii otomani în acest scop a fost intervenția armată. Obținerea consimțământului Rusiei pentru aplicarea unei asemenea măsuri a constituit aspectul esențial al disputei diplomatice, Poarta acordând o atenție deosebită imprimării unui caracter legitim – cât mai în spiritul tratativelor – acțiunilor sale. Grija suveranului otoman în această privință transpare limpede din documente (vezi *doc. nr. 3*).

Pentru atingerea țelurilor lor, cele două părți au folosit mijloace și argumente oferite de însăși evoluția evenimentelor. De faptele eteriștilor este legată și ideea ingerinței țariste, aspect în privința căruia demnitarii otomani

---

¹⁴ Cf. *Istoria diplomației*, sub îngrijirea lui V. P. Potemkin, vol. II, <București>, 1947, p. 115-117.

¹⁵ Vezi rezoluția sultanului: (*Să se facă eforturi ca oastea aceea [de la serhat] să intre în Principate o zi mai devreme !*), consemnată pe versiunea turcă a raportului adresat, la 7 martie (st. v.), baronului Stroganov, de către Pini, în legătură cu intrarea eteriștilor în Moldova, în *Revoluția din 1821*, p. 106.

¹⁶ Pentru detalii, vezi Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 291 - 307; Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*

¹⁷ Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 310.

nu s-au îndoit câtuși de puțin. În asemenea condiții, eforturile baronului Stroganov de a convinge Poarta asupra bunelor intenții ale statului său și a neamestecului acestuia în tulburările din Principate nu au avut sorți de izbândă, declarațiile sale, precum și documentele primite din Moldova și Țara Românească – în ciuda grabei lui de a le prezenta cărmuitorilor otomani – fiind pentru aceștia tot atâtea probe edificatoare în privința „duplicității politicii țariste”¹⁸, sau – după expresia documentelor turcești – „uneltiri și răutăți diabolice”, „pure șiretlicuri născocite împotriva musulmanilor” (vezi *doc. nr. 3*). Încercând să preîntâmpine intervenția armată otomană și să rezolve criza pe calea tratativelor, ambasadorul rus a uzat de o gamă largă mijloace diplomatice, în rândul cărora s-au înscris și afirmații de genul: „Ipsilanti și Vladimirescu s-au retras și așteaptă recomandări din partea mea (s.n. – V.V.). Să discutăm ce-i de făcut!” (vezi *doc. nr. 4*), ceea ce, probabil, în intențiile lui se voia o dovadă a influenței sale în egală măsură asupra conducătorilor celor două mișcări și a puținței de a-i chema oricând la ordine. Numai că o asemenea declarație nu a avut efectul scontat de autorul ei, ci, dimpotrivă, a întărit opțiunile Porții pentru rezolvarea crizei din Principate, contribuind, poate, și la neluarea în seamă și interpretarea nefavorabilă a demersurilor românești făcute în acea perioadă. Căci așa ne explicăm de ce, bunăoară, *mahzarul* înaintat Porții de mitropolitul și boierii pământeni din Moldova, prin intermediul muhafizului de Brăila¹⁹ – document menționat în mod expres (vezi *doc. nr. 4*) și prin care se cerea numirea unui nou voievod de către Înaltul Devlet, în locul lui Mihail Suțu, fugit din țară – este calificat, alături de alte cereri exprimate din Principate pentru desemnarea de voievozi, drept o încercare de subminare – „în conformitate cu metoda Rusiei” (cf. *doc. nr. 4*) – a măsurilor plănuite de diriguitorii otomani pentru instituirea liniștii și ordinii în Țara Românească și Moldova.

Neîndoielnic, Poarta a fost convinsă de amestecul țarist în evenimentele din Principate (repetăm – cu mențiune specială la adresa acțiunilor eteriste), dar maniera în care a interpretat, la un moment dat, acest aspect, ne arată că s-a folosit de el ca de o armă diplomatică, în sensul că, acceptând formal explicațiile baronului Stroganov pe tema respectivă, a cerut însă și dovezi concrete în sprijinul lor²⁰. Și, cum Rusia nu i-a oferit dovezile cerute care vizau, în special, extrădarea domnului Moldovei și modalitățile de pedepsire a insurgenților, Poarta

¹⁸ Cf. Mircea T. Radu, *op. cit.*, p. 193 și urm.

¹⁹ La 26 aprilie 1821, Yusuf pașa, muhafizul Brăilei, confirmă primirea unor arzuri din Moldova - vezi Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, p. 443. Vezi și „magzarul boierilor moldoveni fugiți în Bucovina...”, datat [5 aprilie 1821], în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, București, 1959, p. 42-45.

²⁰ *Revoluția din 1821*, p. 275-278.

a avut prilejul să invoce necesitatea de a pune ea capăt, cu mijloacele și metodele sale, unei situații care, potrivit tratatelor, îi reclamau oricum intervenția (vezi *doc. nr. 4*). Iar intervenția ei a fost, precum se știe, una armată. Pentru că împrejurările – conform opiniei Porții – au impus-o, numirea voievozilor depinzând de evoluția acestora. Ca o ilustrare a radicalismului demnitarilor otomani, mai notăm și propunerea lor privind desemnarea de muhafizi (guvernatori militari) în Principate.

Cu privire la intervenția armată otomană, date interesante cuprinde și raportul (vezi *doc. nr. 2*) prezentat Porții, după 6/18 aprilie, de către Scarlat Callimachi, numit domn al Țării Românești, la 14 februarie 1821²¹, dar reținut ulterior în capitala imperiului datorită evenimentelor cunoscute. Rezumând informațiile ce i-au fost transmise de caimacamii săi aflați în acea perioadă la Giurgiu, voievodul se referă la plecarea precipitată a lui Ipsilanti spre munți, prezența pandurilor în București și în alte județe – „deși Tudor a anunțat că se va retrage în părțile Olteniei” – intrarea unor efective otomane²² pe teritoriul Țării Românești și dificultățile legate de aprovizionarea lor. Este demn de subliniat faptul că nota rezumativă, consemnată pe acest document, nu reține decât amănuntele privind acțiunea trupelor otomane, ceea ce dovedește, pe de o parte, că datele referitoare la insurgenți erau deja cunoscute, iar pe de alta, că pătrunderea oștilor în Țara Românească era o inițiativă a autorităților otomane de la Dunăre, conformă cu planul preconizat de Poartă, dar inoportună în acel moment (luna aprilie) când încă nu se luase o hotărâre definitivă în acest sens²³. De altfel, rezoluția sultanului este edificatoare (vezi *doc. nr. 2*).

În sfârșit, scrisoarea muhafizului de Vidin (vezi *doc. nr. 5*) – adresată unui înalt demnitar otoman, probabil, în iulie 1822 – consemnează o parte din măsurile luate de Poartă, în urma negocierilor din aprilie-mai același an cu delegațiile boierilor pământeni din Țara Românească și Moldova²⁴. Una dintre aceste măsuri – cea mai însemnată – a fost restabilirea domniilor pământene, fapt socotit, cu justețe, și o consecință a Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu.

Cât privește traducerile, menționăm că parantezele drepte marchează interpolările noastre, menite să faciliteze înțelegerea textului sau datările incerte, iar parantezele rotunde – termenii folosiți în documente.

1. [1821 martie]. Un înalt demnitar al Porții raportează sultanului Mahmud al II-lea despre convorbirea dintre ministrul afacerilor externe al Porții (*reis efendi*) și însărcinatul cu afaceri al Rusiei (*elciul*), traducerea documentelor

²¹ Cf. Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 313-314.

²² Vezi și *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, p. 56.

²³ *Revoluția din 1821*, p. 210.

²⁴ Pentru detalii vezi Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 66-76.

oferite de acesta din urmă, scrisorile primite din partea muhafizilor de Brăila și Tulcea, și valiului de Silistra, cu privire la evenimentele de la Galați; fuga fratelui și capuchehaiei domnului Moldovei. Rezoluția sultanului.

[*Hatt-i hümayûn*]¹

Vizirul meu,

Cele cuprinse în raport și în celelalte documente au fost văzute de mine. După ce vor definitiva procesul-verbal și documentele (*kâğıtlar*) care se traduc, să cooptezi în Consiliul imperial pe câțiva dintre înțelepții demnitari și Înalțului meu Devlet și pe cei ce se ocupă de pregătirea expediției și, citinu [cu toții] documentele menționate și discutând pe larg asupra lor, să raportezi hotărârea luată!

Sigilarea caselor moldovenilor fugiți este o chestiune de viitor. *Arnavud karyesi* și *Kuru Çeşme*² sunt locuri populate; desigur, un om care a fost văzut poate fi găsit. Aflându-se, prin mijlocirea zabiților satelor menționate, cum au fugit [moldovenii], să se procedeze întocmai! Poate că, dacă pune mâna pe unul sau doi dintre ei, atunci va fi lesne să se ia o măsură.

*

*Gloriosul, generosul, mărețul, puternicul
și binefăcătorul meu efendi, padişahul meu,*

Sosind de la supusul Yusuf paşa, muhafiz de Brăila, scrisori (*tahrirât*) despre evenimentele petrecute la Galați, și ele fiind supuse înaltei priviri atotcuprinzătoare, în partea lor de sus, s-a consemnat, cu generozitate, imperialul *hatt-i hümayûn*, ce împodobește fila, glăsuind următoarele: „Dacă e așa cum scrie sus-numitul, [cele întâmplate la Galați] nu seamănă cu disputa iscată în Țara Românească, ci se arată a fi de altă natură. Să vedem, ce va spune elciul Rusiei³ la convorbire. De acum înainte, trebuie să se ia măsurile cuvenite!”

Așa cum s-a adus la cunoștința imperială, ieri, supusul reis efendi⁴ s-a întâlnit, în casa sa de pe țărmul mării, cu elciul Rusiei; după ce pomenitul elciu și-a terminat declarațiile, supusul reis efendi a informat în scris, pe scurt, asupra întrunirii, în prezent întocmindu-se prezentarea amănunțită [a celor discutate]. De asemenea, s-a dispus ca documentele oferite de pomenitul elciu în timpul

¹ Apostila (rezoluția) sultanului; se numea și *hatt-i şerif*.

² Azi, cartiere ale Istanbulului.

³ Baronul Stroganov, însărcinat cu afaceri al Rusiei la Poartă.

⁴ Probabil Doğramaci-zâde Mehmed Hâmid Bey, ministru de externe al Porții, în perioada 8 martie - 1 noiembrie 1821.

convorbirii să fie traduse; desigur, cînd vor fi gata, se va cere îngăduința și ele vor fi prezentate majestății [voastre] imperiale⁵. Rezumatul [celor discutate] a fost prezentat, spre a fi adus la cunoștința imperială.

Ieri, spre seară, din partea supușilor muhaffizi de Brăila și Tulcea, și valiului de Silistra⁶, au sosit scrisori despre cum s-au întâmplat evenimentele menționate; fiind reținute până astăzi, pentru a se înțelege declarațiile pomenitului elciu al Rusiei, au fost prezentate și ele augustei [dumneavoastră] persoane⁷.

În momentul cînd traducerile și procesul-verbal, cuprinzînd prezentarea amănunțită [a celor discutate cu elciu], vor fi gata, situația va fi dezbătută pe larg cu membrii Consiliului, urmînd a se cere îngăduința și a se prezenta majestății [voastre] hotărîrea luată. Dar, asemenea probleme depinzînd de felul în care se va da sublima dispoziție, ordinul și firmanul în această privință și în orice caz aparțin mării sale gloriosul, generosul, mărețul, puternicul și binefăcătorul meu efendi, padișahul meu.

Fratele și capuchehaia voievodului Moldovei, din *Arnaud Karyesi*, și fiul ginerelui său Eşkiné (?), din *Kuru Çeşme*, și-au luat lucrurile, precum unele pietre prețioase, și au fugit împreună cu familiile și cu toți cei din suita lor, îmbarcându-se - după cum se povestește - pe un vas, în această noapte de joi ce a trecut, sau după o altă versiune, pe caiacul de insulă⁸. Casele acestora, cum s-a anunțat și s-a constatat, au rămas goale acum. Dar, cum a sigila casele mai sus pomeniților - deoarece nu a rămas decât de a se sigila casele celor ce aleg o asemenea fugă rușinoasă - ori a dovedi nepăsare și calm depinde de felul în care se va da sublima dispoziție imperială, atunci ordinul și firmanul în această privință aparțin mării sale efendi-ul nostru, cel îndreptățit să poruncească.

Arh. St. București, colecția Xerografii Turcia, pachetul XV, doc. 44; (Başbakanlık Arşivi Istanbul, Hatt-i Hümayûn Tasnifi nr. 16341) Orig.

2. [1821] după 6/18 aprilie. Raportul domnului Țării Românești, Scarlat Callimachi, întocmit pe baza scrisorilor trimise de caimacamii săi, cu privire la fuga lui Ipsilanti spre hotar; intenția lui Tudor de a se retrage în Oltenia; prezența pandurilor în București și în unele județe; efectivul oștenilor

---

⁵ În text: *hâk-pâyî hümayûnlarina arz...* (a așterne la pămîntul călcat de imperialele picioare”).

⁶ Mehmed Selim pașa.

⁷ În text: *huzûr-i hümayûnlarina...* („în prezența imperială”).

⁸ Este vorba de caiacul ce făcea legătura între Istanbul și insulele (*adalar*) din Marea Marmara.

treceți în Țara Românească și măsurile luate pentru aprovizionarea lor. Raportul viziral și rezoluția sultanului.

Smeritul raport al supusului voievod al Țării Românești⁹.

[*Hatt-i hümayûn*]: A fost văzut de mine. În afară de faptul că nu s-a hotărât cum va intra oastea care va intra în Principate, nu s-a știut dacă este sau nu permis ca, în funcție de timp și situație, Iskerlet să afle [acest secret]. Potrivit dispoziției mele anterioare, la nevoie i se vor da și acestuia explicațiile și sfaturile necesare, după ce se va lua o hotărâre în privința muhafizilor ce vor fi desemnați în Principate.

*

[*Telhis*¹⁰]: Raportul supusului voievod al Țării Românești, în care se arată că, în cele din urmă, au fost treceți în Țara Românească o mie de călăreți și două mii de pedestrași, fiind gata și pregătiți să treacă îndată încă patru mii de oșteni; că toate cele trebuincioase pentru tainurile oștenilor menționați sunt ținute în atenție prin mijlocirea ispravnicului județului (*kaza*) Ilfov, desemnat de către caimacamii Țării Românești, la porunca valiului de Silistra; că, ispravnicul scriindu-le că îi va fi cu neputință să acopere cheltuielile necesare [aprovizionării], când numărul oștenilor va crește mai apoi, pomeniții caimacami nu s-au încumetat a da vreo instrucțiune, deoarece ei nu știu cum glăsuiește sublima dispoziție în această privință. A fost prezentat spre a fi supus privirii imperiale.

Când va ajunge la înalta cunoștință că pomenitului voievod i se va comunica să scrie caimacamilor săi ca să ducă că la îndeplinire sublima dispoziție imperială așa cum glăsuiește ea în această privință, că situația va fi semnalată și amintitului vali de Silistra, atunci ordinul și firmanul ce urmează depind de mânia sa efendi-ul nostru, cel îndreptățit să poruncească.

*

În scrisorile (*evrak*) din șase ale acestei luni aprilie, sosite mai apoi astăzi, din partea supușilor mei caimacami, sunt cuprinse următoarele: potrivit celor arătate mai înainte de pomeniții caimacami, Ipsilanti, fugind din București, s-a retras din părțile munților spre granița Austriei; aflându-se că, deși Tudor a anunțat că se va retrage în părțile Olteniei (*Kara Eflâk*), afurisiții, care-i sunt

⁹ Scarlat (*Iskerlet*) Callimachi, domnul Țării Românești (numit la 14 februarie 1821).

¹⁰ Raport al marelui vizir către sultan; notă rezumativă asupra documentelor prezentate sultanului prin intermediul marelui vizir.

ajutoare, colindând târgul București și împrejurimile, s-au avântat și prin diferite județe, pomeniții caimacami au trimis spre București un om de-al lor de încredere, ca să cerceteze situația, și, dacă vor reuși să obțină informații autentice, ei vor fi atenți să le comunice muhafizului de Giurgiu și altor muhafizi; [de altfel], ei au adus la cunoștință numitului muhafiz corespondența ce le-a parvenit din partea boierilor Țării Românești și a altora, scriind răspunsuri cuvenite, în spiritul bunei conduite; în cele din urmă, din părțile Silistrei au trecut în Țara Românească trei mii de oșteni victorioși— o mie de călăreți și două mii de pedestrași — fiind gata și pregătiți de trecere încă alți patru mii de oșteni; vestea respectivă i-a cutremurat pe cei mici și cei mari din tagma tîlharilor; cheltuielile pentru tainurile necesare sus-menționaților oșteni victorioși vor fi suportate de ispravnicul județului Ilfov, desemnat de către pomeniții caimacami, la porunca mării sale norocosului muhafiz (sic!) de Silistra, dar pomenitul ispravnic scriindu-le că îi va fi cu neputință să acopere cheltuielile necesare [aprovizionării], când numărul menționaților oșteni va crește, pomeniții caimacami [au cerut lămuriri în această privință]¹¹ și, neștiind cum glăsuiește sublima dispoziție, nu s-au încumetat a da în scris vreo instrucțiune în această privință.

De aceea, s-a dovedit curajul de-a prezenta [cele de mai sus] și, când ele vor ajunge la cunoștința atotcuprinzătoare și binefăcătoare, atunci ordinul și firmanul ce urmează depind de măriile sa cel îndreptățit să poruncească.

Arh. St. București, colecția Xerografii Turcia, pachetul XV, doc. 43; Başbakanlık Arşivi Istanbul, Hatt-i Hümayûn Tasnifi nr. 16330) Orig.

3. [1821 aprilie]. Raportul prezentat de un înalt demnitar otoman sultanului Mahmud al II-lea, cu privire la discuțiile purtate în Consiliul imperial pe marginea problemelor abordate la convorbirea dintre reis efendi și elciul Rusiei; atitudinea preconizată de demnitarii otomani față de ingerințele țariste în evenimentele din Principate. Rezoluția sultanului.

(*Hatt-i hümayûn*):

Vizirul meu,

Cuprinsul raportului [tău] și scrisorile numitului muhafiz au fost văzute de mine. Pătrunși de credința în ajutorul stăpânului lumii¹² și în spiritul preagenerosului profet¹³, toți credincioșii au obligația de a fi uniți în simțiri în

---

¹¹ Ilizibil.

¹² Allah.

¹³ Mahomed.

această privință, căci [nu-i vorba] de a sluji augusta mea persoană și Înaltul meu Devlet, ci religia mahomedană. Cel întreg la minte nu se poate bucura de tihnă atâta timp cât nu se pune capăt acestor tulburări. Pomenitului elciu să i se răspundă așa cum s-a găsit de cuviință în Consiliu, dar să se dovedească atenție ca, din punct de vedere juridic, să nu încălcăm tratatul. Oricum, adevărul este de partea credincioșilor uniți prin bunele intenții ale ilustrului Allah!

*

*Gloriosul, generosul, mărețul, puternicul
și binefăcătorul meu efendi, padișahul meu,*

Ieri, a sosit, cu onoare, la Poarta fetvalei protectoare¹⁴, umilul meu raport, împodobit în partea de sus cu imperialul *hatt-i hümayûn*, și care cuprindea procesul-verbal înaintat Sublimei Porți împărătești, cu privire la declarațiile făcute de elciul Rusiei și la răspunsurile ce au trebuit să se dea din această parte¹⁵, în timpul întrevederii pe care pomenitul elciu a avut-o, la cererea sa, duminica trecută, cu supusul reis efendi. Și, pentru ca declarațiile și propunerile făcute de pomenitul elciu să fie tuturor cunoscute, s-a dat citire amintitului proces-verbal și imperialului *hatt-i şerif*, de bun augur, consemnat cu generozitate în partea sa de sus.

Ca o confirmare a faptului că metoda adoptată de ruși este plină de înșelăciune, documentele adresate de bimbașa Sava, care se află la București, și de Ipsilanti, caimacamilor Țării Românești de la Giurgiu, au fost trimise întocmai lui Iskerlet bey¹⁶, iar traducerile lor sosind la Înalta Poartă o dată cu scrisorile supusului mirmiran Ismail Hakki pașa, muhafiz de Giurgiu (*Yerköku*), au fost citate și ele în fața celor prezenți.

Preasupușii [demnitari] au arătat cu toții următoarele: răufăcătorii (*şekâvetkârlar*) iviți în Principate adevăresc întru totul viclenia rușilor, iar modul în care ei încearcă să obțină, de această dată, iertarea păcatelor și greșelilor lor, reprezintă o instrucțiune de-a rușilor; toate cele declarate, de această dată, cu bunăvoință, de pomenitul elciu, fiind uneltiri și răutăți diabolice, adăugate la sămânța răului, fără îndoială, sunt pure şiretlicuri născocite împotriva musulmanilor; întrucât este clar și cunoscut tuturor faptul că atitudinea de prietenie și colaborare promovată față de ruși nu a avut niciodată vreun rezultat, ci a adus numai prejudicii Înaltului Devlet atât pe timp de pace, cât și pe timp de

¹⁴ *Bâb-i fetva*, reședința „seyhülislami”-ilor; locul de desfășurare a unora dintre întrunirile miniștrilor otomani.

¹⁵ Adică, demnitari otomani participanți la întrevederea respectivă.

¹⁶ Scarlat Callimachi, domnul Țării Românești.

război, de acum înainte, sub pavăza sfântului *şerial*¹⁷, să nu se mai dea niciodată ocazia de a fi înşelaţi de asemenea şiretlicuri şi să se dovedească atenţie pentru ca, pe cât posibil, Înaltul Devlet să nu prilejuiască vreo situaţie [care să ducă] la încălcarea tratatului; fiind trup şi suflet cu spiritul trimisului lui Allah, în strânsă unitate şi înţelegere să se depună strădanii pentru aranjarea cât mai grabnică a problemelor cuvenite, căci statul mahomedan nu se află în siguranţă. Şi, deoarece răspunsurile date la cele invocate de pomenitul elciu la întrunirea trecută au fost de o manieră nimerită, s-a considerat că este potrivit să se discute [cu elciul] tot în spiritul răspunsurilor de atunci.

Când va ajunge la înalta cunoştinţă că scrisorile sosite din partea numitului muhafiz au fost prezentate, spre a fi supuse privirii imperiale, atunci ordinul şi firmanul ce urmează depind de măriia sa gloriosul, generosul, măreţul, puternicul, binefăcătorul meu efendi, padişahul meu.

Arh. St. Bucureşti, colecţia Xerografii Turcia, pachetul XV, doc. 42; (Başbakanlık Arşivi İstanbul, Hatt-i Hümayûn Tasnifi nr. 16306). Orig.

4. [1821 aprilie-mai.] Raport prin care un înalt demnitar otoman aduce la cunoştinţă sultanului Mahmud al II-lea problemele discutate la una dintre întrunirile Consiliului imperial, pe marginea unor documente prezentate anterior. Se dau detalii asupra conţinutului notei de răspuns către elciul Rusiei, a declaraţiilor ce vor fi făcute acestuia din urmă la întâlnirea sa cu reis efendi, în legătură cu atitudinea Porţii faţă de evenimentele din Principate, şi a numirii de muhafizi în Ţara Românească şi Moldova. Rezoluţia sultanului.

[*Hatt-i hümayûn*]:

Vizirul meu,

Am citit, literă cu literă, prezentul tău raport, nota ce va fi înmănată pomenitului elciu şi răspunsurile ce i se vor expune verbal. În conformitate cu hotărârea luată în Consiliul imperial şi după cum se arată în primul paragraf al prezentului raport, *reis* [*efendi*] să se întâlnească cu pomenitul elciu şi, înmânându-i nota, să spună aceste cuvinte: „Cum s-ar putea trimite voievozi [în Principate] înainte de separarea (*temyîz*) şi curăţarea (*tathîr*)¹⁸ naţiunii grece, când s-au întâmplat atâtea răutăţi din partea sa, şi ce siguranţă se poate avea că ei

---

¹⁷ Legislaţia islamică.

¹⁸ Expresie semnificând, în cazul respectiv, intenţia autorităţilor otomane de a face distincţie între grecii „cinstiţi” şi cei „vinovaţi”, aceştia din urmă fiind pasibili de pedeapsa capitală.

[voievozii] nu vor fugi?” Dacă rușii, nefiind deloc de acord cu numirea muhafizilor, vor zice: „Noi intervenim deschis pentru protejarea supușilor (*reâyâ*) din Principate”, atunci, [punându-li-se întrebarea] de ce nu i-au apărat ei [pe supuși] de răutățile făptuite de tâlhari, să se răspundă astfel: „Principatele fiind ale noastre, noi suntem și mai mult obligați să le apărăm și, de aceea, dovedim atenție”.

În afară de acestea, măsurile consemnate în al doilea paragraf nu sunt potrivite. Dregătorii și oștenii s-ar îngrijora, zicând că „de unde, la început, serascher în Moldova fusese desemnat muhafizul de Brăila, acum e numit Hakki pașa, în fiecare zi se iau tot alte măsuri”. Oricum, Ismail Hakki pașa e nimerit ca muhafiz în Țara Românească, Salih Koç însă nu-i potrivit pentru funcția de muhafiz de Giurgiu, iar ca [Ebu-] Bekir pașa să vină acolo¹⁹, trebuie destul timp. Această problemă legată de muhafizi să fie rediscutată, pe larg, în Consiliul imperial și, găsindu-se o soluție potrivită, să-[mi] raportezi hotărârea în privința lor!

*

*Gloriosul, generosul, mărețul, puternicul
și binefăcătorul meu efendi, padișahul meu,*

Umilul meu raport [trimis mai înainte] la Înalta Poartă împărătească avea următorul cuprins: „Zilele trecute, elciul Rusiei a prezentat Înaltei Porți *arzmahzarul* ce i-a parvenit prin curierul austriac și care cuprinde unele rugăminți și cereri de iertare adresate, de această dată, Porții celeste a lumii de către mitropolitul, episcopii și boierii Țării Românești, scrisorile întocmite de sus-zisul mitropolit al Țării Românești, scrisorile întocmite de sus-zisul mitropolit al Țării Românești către patriarhul grec și către Iskerlet bey, voievodul Țării Românești, rezumatul documentelor ce i-au sosit din partea personalului consulatului Rusiei rămas în București, în legătură cu situația din acele locuri, cu felul acțiunilor răzvrătiților Ipsilanti-oğlu și Vladimirescu, și cu faptul că, ulterior, sus-amintiții s-au retras din București, fiecare în altă parte, împreună cu plebea în fruntea căreia se află, despre aceste probleme scriind și elciul o notă către slujbașii cârmuirii.

Sus-numitul voievod al Țării Românești a prezentat un raport în care arată cele cuprinse în scrisorile ce i-au sosit, în aceste momente, din partea caimacamlor săi.

Printre scrisorile sosite ulterior, din partea supusului Hakki pașa, muhafiz de Giurgiu, se află o scrisoare adresată de sus-numitul Ipsilanti-oğlu amintitului

¹⁹ Adică în Țara Românească.

elciu, care, datorită faptului că [scrisoarea] i-a fost trimisă lui, a întocmit din nou o notă către slujbașii cârmuirii, în care arată că, în prezent, numitul Ipsilanti-oğlu retrăgându-se, liniștea a luat locul tulburărilor din țară, că a sosit vremea trimiterii voievozilor și că să se discute cu el măsurile ce se impun în legătură cu rezolvarea urgentă a situației și problemelor. Scrisoarea menționată fiind trimisă în original, s-a dispus ca toate [documentele] să fie traduse.

Având în vedere că din fiecare dintre documentele menționate [rezultă unele] decizii, că din fiecare dintre veștile consemnate [reies] anumite adevăruri dovedite și deosebite, ele vor fi studiate și discutate, pe larg, în Consiliul imperial, pentru ca - în conformitate cu natura chestiunilor actuale și cu explicațiile ce le va da elciul - [să se știe] cum să se acționeze și cum va trebui să se răspundă amintitului elciu, în numele Înaltului Devlet. De asemenea, s-a cerut îngăduința de a raporta majestății [voastre] imperiale hotărârea ce se va lua și a prezenta traducerea documentelor menționate”.

În partea sa de sus [a umilului meu raport], s-a consemnat imperialul *hatt-i şerif*, însoțit de glorie, ce împodobește fila, glăsuind următoarele: „Prezentul tău raport și traducerea celor șase hârtii ale ghiaurilor au fost văzute de mine; toate acestea și, în special, nota elciului Rusiei fiind constituite din viclenie și absurdități, să fie discutate fiecare în parte la întrunirea Consiliului în casa supusului nostru *efendi*; să raportezi augustei mele persoane ce răspuns s-a hotărât să se dea”²⁰.

Iar în imperialul *hatt-i hümayûn*, care sporește onoarea, emis în partea de sus a unui alt smerit raport al meu care se referea la îndeplinirea unor măsuri și care [v-]a fost prezentat, se arată următoarele: „Toate aceste chestiuni au fost îndeplinite. În afară de acestea, tuturor le este cunoscut faptul că rușii sunt cei ce, cu dispreț, au determinat națiunea greacă să îmbrățișeze cauza libertății; poate că și alte state sunt implicate. Vasăzică, înțelegând cât de grave sunt unele chestiuni, trebuie ca, în perfectă înțelegere, să se ia măsurile necesare!”

Ulterior, a sosit o notă a supusului Yusuf pașa, muhafiz de Brăila, în care, povestindu-se despre felurite josnicii și trădări anterioare ale răufăcătorului Mihail (*Mihâl*), voievodul Moldovei, și despre fuga sa din Moldova, în aceste momente, împreună cu întreaga lui suită, se arată că s-a expediat *mahzarul* către Poarta fericirii al mitropolitului și boierilor pământeni din Moldova, cerând ca în locul lui [Mihail Suțu] să fie trimis un nou voievod ce va fi numit și desemnat de Înaltul Devlet. [Nota], însemnată cu roșu²¹, a fost prezentată majestății [voastre] imperiale, iar în partea ei de sus s-a emis imperialul *hatt-i hümayûn*, care sporește onoarea, și care cuprinde următoarele dispoziții: „Potrivit tratatului (*adhen*), să se

²⁰ Vezi, volumul *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, Editura Acad. R.S. România, 1980, p. 278-280.

²¹ Nota rezumativă (*telhis*), scrisă, de obicei, cu cerneală roșie.

ceară elciului ca statul rus să nu acorde protecție pomenitului hain și suitei sale, ci să-i predea Înalțului nostru Devlet, în conformitate cu tratatul de pace. Versiunea (*sûret*) prezentată de ei va fi atestat efectiv că rușii nu au nici un amestec și nu și-au exprimat acordul în privința acestei chestiuni. De aceea, documentele menționate să fie citite în Consiliul imperial, și să [mi] se raporteze ce fel de hotărâre s-a luat!”

Și, deoarece elciul Rusiei a solicitat să se întâlnească, zilele acestea, cu slujbașii cârmuirii, pentru sus-menționatele probleme legate de Principate, s-a considerat că - decât să se facă eforturi de a se discuta și a se da replici la vorbele pline de viclenie pe care el le va rosti, ca mai înainte, în timpul întâlnirii - este bine să se întocmească o notă referitoare la modul de stabilire și îndeplinire a măsurilor ce se impun a fi aplicate în privința Principatelor, având în vedere felul în care sunt abordate problemele în momentele de față, metoda adoptată de ruși și toate situațiile actuale, iar la întrevedere, pomenitului elciu să i se înmâneze [nota] și să i se spună de către slujbașii cârmuirii următoarele: „Iată, pentru a se înțelege întocmai voința și hotărârea ultimă ale Înalțului Devlet în această privință, și pentru a nu se răspândi vorbe, s-a întocmit [această notă]. După ce o veți citi, vă veți explica și dumneavoastră în scris opinia și hotărârea ultimă în această privință, așa cum vor fi ele”. Astfel, s-a întocmit mai înainte o notă de răspuns.

La întrunirea Consiliului, care a avut loc ieri, în ziua de miercuri, la Poarta fetvalei protectoare, după ce s-au citit, rând pe rând, scrisorile sus-menționate, *mahzar-urile* sosite din Principate, traducerile hârtiilor prezentate de elciul Rusiei, alte documente, imperialele *hatt-i hümmâyîn*-uri, care sporesc onoarea, și amintita notă de răspuns, s-a trecut imediat la discuții, arătându-se următoarele: nu este cazul de a se discuta prea mult asupra opiniei și amestecului moscoviților în toate răutățile întâmplare, deoarece răutățile provocate de ei în Principate, faptul că, până acum, i-au pus pe tâlhari să-și schimbe [mereu] atitudinea, ca și cele spuse, de această dată, de pomenitul elciu, anume că: „Ipsilanti și Vladimirescu s-au retras și așteaptă recomandări din partea mea. Să discutăm ce-i de făcut!” ascund în fond o sumedenie de răutăți și șiretlicuri; faptul că s-a cerut din Principate [să se numească] voievozi reprezintă, fără îndoială, o expresie a răutăților tagmei voievozilor, în conformitate cu metoda Rusiei, pentru a împiedica măsurile preconizate de Înalțul Devlet; cât privește măsurile ce se impun Înalțului Devlet, ca răspuns la aceste răutăți, va trebui să nu se permită trimiterea imediată a voievozilor în Principate, ci, mai întâi, să se expedieze oști de către Înalțul Devlet în Principate, cu scopul de a prinde și a stârpi tagma tâlharilor în locurile unde ei se află, și să se aplice pedepsele cuvenite, cerându-se rușilor extrădarea (*istirdâd*) - conform tratatului - a pomenitului Mihail și a celorlalți fugari; întărindu-se astfel, sută la sută, liniștea și rânduiala (*nizâm*) Principatelor, după ce Înalțul Devlet va căpăta asigurările necesare, în funcție de

împrejurări, să fie numiți și trimiși voievozi; până la împlinirea acestui deziderat, în Țara Românească și în Moldova, să fie desemnat și instalat câte un muhafiz de către Înalțul Devlet; optându-se pentru asemenea căi și mijloace, să se dea imediat răspuns și elciului Rusiei, în conformitate cu ele, și să se urmărească aplicarea lor întocmai. În aceeași manieră au fost analizate cu atenție și argumentate și unele părți ale amintitei note de răspuns, [toate cele menționate mai sus] fiind unanim acceptate de către toți supușii [demnitarii].

De asemenea, cei de față au menționat și au arătat că, după ce situația va fi prezentată spre încuviințare majestății [voastre] imperiale, supusul *reis efendi* să se întâlnească cu pomenitul elciu și să-i ofere amintita notă, [înștiințându-l că ea cuprinde] hotărârea și opinia din momentul de față ale Înalțului Devlet; că, în afară de cererile și măsurile indicate în amintita notă, este bine ca pomenitului elciu să i se expună verbal de către slujbașii cârmuirii următoarele: „Iată, pentru curățarea deplină a tâlharilor iviți în Principate, și pentru întărirea cum trebuie a liniștii și rânduiei, Înalțul Devlet este obligat să aplice grabnic măsuri efective și să instaleze câte un muhafiz în Țara Românească și Moldova, până ce va veni timpul trimiterii voievozilor. Scopul urmărit în primul rând este acela de a se face distincție între supușii buni și cei răi, căci în privința lor nu mai există demult nici încredere nici siguranță, urmând ca, în felul acesta, să fie pedepsiți cei care merită, iar cei nevinovați să fie scoși la iveală și tratați cu bunăvoință. În orice caz, acestea trebuie să se întâmple întocmai, deoarece Înalțul Devlet are obligația statală și națională de a recurge la asemenea metode și căi, pentru garanția sa imediată. Numai că, în Principate se află și locuiesc mulți sudiți ruși, care sunt amestecați cu raialele și tâlharii. Muhafizii și oștile islamice urmează a se aduna și a se instala mâine²² în acele părți. Și, dacă în momentul când ele vor trece la aplicarea măsurilor, va trebui ca și acești sudiți să fie ofensați datorită vreunor situații și acțiuni ale lor, atunci, pentru ca din partea statului rus să nu se spună că s-a întâmplat așa și pe dincolo, și pentru ca sudiții, oricâți sunt în Principate, să nu se afle acolo cât timp vor ședea muhafizii, ei să fie acum retrași cu toții în hotarul statului rus și, slavă celui de sus, după restabilirea liniștii, se vor întoarce din nou. În afară de aceasta, date fiind necesitatea îndepărtării sudiților aflați în momentul de față la Pragul fericirii²³ și faptul că adunarea și stabilirea unor asemenea indivizi fără căpătâi în țările Sublimului Sultanat contravin tratatului, urmează ca și aceștia să fie expediați de aici în ținuturile lor, astfel încât să nu ne atingem de voi din cauza lor. Negustorii ruși nu trebuie să plece, deoarece șederea lor și protejarea lor în orice situație sunt prevăzute în tratat. Și, dacă se acordă atenție protejării lor în orice situație, tot astfel ei nu au voie să stea laolaltă cu raialele. De aceea, li se va rezerva special un han, urmând să locuiască acolo

²² În text: *yarın*, aici, cu sensul de „în curând”.

²³ *Asitâne-i Saâdet*, adică *Istanbul*.

împreună cu negustorii musulmani”. [Totodată, s-a mai arătat că], în cazul când pomenitul elciu nu se va lăsa convins cu vorba, atunci să i se înmâneze ulterior și o notă fermă în această privință.

*

Deoarece, așa cum s-a explicat mai sus, până ce vor fi întărite toate cele legate de liniștea și rânduiala Principatelor, și, în funcție de acestea, până când vor fi numiți și trimiși voievozi, este necesar ca, în Țara Românească și în Moldova, să fie desemnat câte un muhafiz, și întrucât se impune ca acești muhafizi ce vor fi desemnați să fie inși precauți, înțelepți, atot-știutori și pricepuți, cei de față au menționat și au considerat că este bine ca Ebu-Bekir pașa, valiul Anatoliei – care, fiind însărcinat cu paza Babadagului, urmează să vină la Üsküdar²⁴ și să treacă mai departe – să fie schimbat la paza Țării Românești; mirmiranul Hakki pașa, muhafiz de Giurgiu, să fie numit la paza Țării Moldovei, trimițându-i-se ca dar sublim cincizeci de mii guruși; paza Babadagului să i se încredințeze doar curajosului Salih pașa, muhafiz de Varna, însărcinat în mod preventiv înainte la Babadag, o dată cu înălțarea sa la rangul de vizir; funcția de muhafiz de Varna să fie îndeplinită de mirmiranul Bosnali Abdülkerim pașa, care a fost trimis mai înainte ca *vekîl* la Varna; funcția de muhafiz de Giurgiu – deținută de sus-numitul Hakki pașa – și sangeacul Küstendîl să fie acordate, o dată cu înălțarea la rangul de mirmiran, curajosului și destoinicului *kapuci-bâşı* Salih Koç Ağa, care a venit, de această dată, la Poarta fericirii, din partea lui Hürşid pașa.

Când [toate acestea] vor ajunge la înalta cunoștință, ordinul și firmanul ce urmează depind de măriia sa gloriosul, generosul, mărețul, puternicul și binefăcătorul meu efendi, padișahul meu.

Arh. St. București, colecția Microfilme Turcia, rola 8, c. 151; (Başbakanlık Arşivi İstanbul, Hatt-i Hümayûn Tasnifi). Orig.

5. [1822 iulie]. Muhafizul de Vidin, Derviş Mustafa pașa, confirmă, probabil marelui vizir, primirea unei porunci referitoare la restabilirea domniilor pământene în Principate, dând asigurări asupra îndeplinirii recomandărilor ce i s-au făcut în legătură cu chemarea la Vidin a caimacamului Craiovei și administrarea Olteniei până la numirea noilor caimacami domnești. Raportul viziral și rezoluția sultanului.

---

²⁴ Azi, cartier al Istanbulului.

[*Hatt-i hümayûn*]: A fost văzută de mine. Numitul [muhafiz] a procedat foarte bine nescotând nici o vorbă.

*

[*Telhis*]: Epistola sosită din partea supusului Derviş Mustafa paşa, muhafiz de Vidin. Ca răspuns la umila mea epistolă – în care [i] s-a scris că, așa cum s-a adus la cunoștința imperială, în Țara Românească și Moldova fiind numiți voievozi dintre boierii pământeni, în situația de față, s-a aranjat ca să fie stabiliți două mii de neferi *beşlii*, în Țara Românească, și o mie, în Moldova; că, în momentul când voievozii vor ajunge la locurile lor, valiul de Silistra va chema oștenii din Principate, și, de aceea, el [muhafizul] să ia atunci legătura cu sus-numitul [valiu], să readucă la Vidin oștenii din Oltenia (*Kara Eflâk*) și să cheme lângă sine pe Samurkaş-oğlu²⁵, caimacamul Craiovei – arată că l-a chemat lângă sine pe pomenitul Samurkaş-oğlu, ținându-l sub pază, și că a încredințat la doi dintre boierii pământeni din Oltenia treburile țării și toate cele legate de tainurile [oștenilor], până la venirea caimacamului din partea [noului] voievod.

Când va ajunge la înalta cunoștință că [epistola] a fost prezentată, spre a fi supusă privirii imperiale, atunci ordinul și firmanul ce urmează depind de măriia sa cel îndreptățit să poruncească.

*

Măriia sa norocosul, binevoitorul, bunul, mărețul, milostivul, binefăcătorul, mărinosul meu efendi, stăpânul meu să fie sănătos și să se bucure de fericire și prosperitate!

Sărmanul de mine, plin de cinste, am luat la cunoștință sublimul cuprins al unei înalte porunci binefăcătoare, împodobită cu omenie, care se referă la următoarele amănunte: mai înainte de aceasta, la Poarta fericirii au fost chemați boieri din Țara Românească și Moldova și, înțelegându-se voința și dorințele lor arzătoare, dat fiind că a dispărut siguranța în privința grecilor din Fanar, în Țara Românească și Moldova au fost numiți și desemnați voievozi dintre venerabilii boieri pământeni; s-a aranjat ca, până la instituirea liniștii [să stea] două mii de neferi *beşlii*, în Țara Românească, și o mie, în Moldova; în funcție de *baş beşlü ağasi* în Țara Românească, a fost numit *kapuci-başî-ul* Hasan bey, fiul lui Kavanos, aian de Bazargic; când acesta, luând cu sine oștenii sus-menționați și, la porunca măriei sale bunului Mehmed Selim paşa, valiul de Silistra, serascher de

²⁵ Iancu Samurcaș.

Dunăre, va ajunge la locul [misiunii] sale, și când voievozii vor veni și ei la locurile lor, atunci măria sa [valiul] sus-numit va readuce îndată oștenii aflați în Țara Românească și Moldova, urmând ca tot atunci să se ia legătura cu sus-numitul [valiu], ca și oștenii din Oltenia să fie chemați la Vidin – despre aceste probleme, măriei sale sus-numitul [valiu] i s-a scris din partea ilustrului și binefăcătorului [stăpân], în conformitate cu sublima dispoziție imperială.

De asemenea, [în aceeași poruncă - arătându-se] că, oricum, nu este îngăduit ca Istefanaki²⁶, caimacamul Moldovei, Negri, caimacamul Țării Românești, și Samurkaș-oğlu, caimacamul Olteniei, să rămână în acele părți, întrucât e posibil ca ei să fugă, că în Țara Românească, Moldova și Oltenia vor fi desemnați caimacami dintre boierii pământeni de către pomeniții voievozi – se recomandă ca, până la numirea caimacamilor, să se scrie și să se dea povește boierilor pământeni în legătură cu administrarea Olteniei, ca pomenitul Samurkaș-oğlu să fie chemat îndată la Vidin și întemnițat [acolo], să i se urmărească intențiile *hesâblar* în privința țării, după ce voievodul Țării Românești va ajunge la locul său, și să se comunice majestății sale imperiale când și cum și-a rupt legăturile.

Așa cum s-a cerut prin ordin și firman, Samurkaș-oğlu, caimacamul Olteniei, a fost chemat la Vidin, în prezent fiind ținut sub pază pe lângă mine, sârmanul. La recomandarea dată în scris de mine, preaumilul, boierilor pământeni Bibescu logofăt și Iranlion²⁷ (?), dintre boierii venerabili ai Olteniei, li s-a pus în sarcină să se îngrijească de treburile țării și de problema aprovizionării oștenilor din Oltenia, până la numirea caimacamilor de către voievozii desemnați. Totodată, când voievodul Țării Românești va sosi la locul său, se vor urmări intențiile legate de țară ale lui Samurkaș-oğlu, care este reținut în această parte, situația urmând a fi raportată Curții imperiale – sediu al puterii!

Arătând [cele de mai sus], am avut prilejul de a-mi dovedi credința și smerenia. Cu voia înaltului Allah, când [toate acestea] vor ajunge la autocuprinzătoarea și binefăcătoarea cunoștință, atunci ordinul și firmanul în această privință și, în orice caz, depind de măria sa norocosul, binevoitorul, bunul, mărețul, milostivul, binefăcătorul, mărinimosul meu efendi, stăpânul meu.

Sluga de mine Derviş Mustafa, muhafız de Vidin.

[*Legenda sigiliului*]: Robul Derviş Mustafa, luminat de raza purității.

Arh. St. București, colecția Xerografii Turcia, pachetul XV, doc. 35; (Başbakanlık Arşivi İstanbul, Hatt-i Hümayûn Tasnifi nr. 14300). Orig.

---

²⁶ Ștefanache Vogoride.

²⁷ Probabil, Ilarion.

Mental social și morală colectivă în Oltenia primei jumătăți a secolului al XIX-lea oglindite în documentele de arhivă

Dr. ILIE VULPE

Analiza perioadei inaugurate de reformele lui Constantin Mavrocordat și desăvârșite de cele introduse prin Regulamentul Organic în cele două țări românești prezintă un interes deosebit, constituind o etapă nouă în dezvoltarea social-economică și politică a acestora, etapă ce se înscrie în mod firesc în procesul de înnoire pe care îl traversa Europa.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a marcat o revigorare a conștiinței naționale și a făcut posibilă însușirea de către noua clasă socială – burghezia – precum și de o mare parte a boierimii mijlocii și mici a ideii de redeșteptare națională și de renaștere culturală. Acest proces a fost încetinit de dese conflicte armate ce au izbucnit între Turcia și Rusia, conflicte care au creat în Principatele Române o anume stare de spirit ce s-a conturat mai clar în perioada premergătoare Revoluției de la 1848¹.

Un element în plus l-a reprezentat prezența în cele două țări românești a trupelor de ocupație – când a celor turcești, când a celor rusești – precum și dese raiduri de jaf întreprinse de bandele de adalâi, cârjalii și pazvangii.

Semnificativ este faptul că (mă refer numai la perioada ocupației militare rusești din anii 1828-1834), din aceste cauze, documentele de arhivă, mai cu seamă cele create de Divanul judecătoresc și celelalte instanțe înființate în anul 1831, abundă în acte de tâlhărie, viol și omucideri, infracțiuni facilitate de prezența acestor ostași care îngreunau cercetarea și urmărirea ce trebuiau întreprinse de organele de poliție și cele nou înființate². Prin urmare, infractori de toate tipurile profitau de aceste circumstanțe și-și desfășurau „în liniște” activitatea antisocială.

După încheierea Tratatului de la Adrianopole (1829), populația a întrezărit o rază de speranță, trăind clipe în care visele de libertate și prosperitate se împleteau cu teama față de ocupația rusească, ce se prelungea nejustificat. Referindu-se la aceste evenimente, doctorul Nicolae Kretzulescu, în *Amințirile sale*, făcea aprecierea că Tratatul de la Adrianopole a fost începutul unei ere noi pentru țările românești, „metamorfozele ce s-au întâmplat în viața țării, în ordinea publică, morală și materială, pun o linie de demarcație între trecut, prezent și viitorul națiunii”. Iar în legătură cu viitoarele relații dintre Principate și Poarta

---

¹ Ilie Vulpe, *Divanul Craiovei*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2002, p. 23-25, 33.

² *Ibidem*, p. 173.

Otomană, el arăta că în țară a fost o mare bucurie: „toți de la mic la mare păreau că au renăscut, erau plini de speranță. Bătrânii, care șezuseră tot timpul cu desaga pregătită, gata să fugă în fața năvălitorilor turcești, răsufleseră și ei ușurați când văzuseră pe turci izgoniți pentru totdeauna peste Dunăre și cetățile lor dărâmate”³.

Perspectivile ce se întrezăreau creau o atmosferă de entuziasm și de speranțe; dar încă din acei ani s-a observat că Principatele erau amenințate de un pericol la fel de mare și că, de fapt, erau pe cale de a schimba un stăpân incomod dar muribund cu altul lacom, puternic și deosebit de viclean. Comportamentul brutal al administrației militare rusești a făcut ca atmosfera de bucurie să se transforme repede într-o stare de îngrijorare și de profundă nemulțumire, care a cuprins majoritatea populației. Acest adevăr reiese dintr-o scrisoare a consulului englez la București, Blutte, către șeful său de la Londra, în care arăta că „aproape toți boierii sunt într-adevăr sătui de protecția rusească și se gândesc cu cea mai mare groază că Țara ar putea rămâne pentru totdeauna în mâinile rușilor”⁴.

Existența trupelor rusești în Țările Române a creat și un paradox. Pare surprinzător faptul că, deși cele mai multe acțiuni tâlhărești cercetate de Divanul Criminalicesc din Craiova se petrecuseră în prezența apăsătoare a acestor oștiri, în nici un proces nu se făcea vreo aluzie la această realitate și nu se găsesc elemente care să conducă la concluzia că vreuna dintre aceste acțiuni a fost îndreptată împotriva autorităților militare de ocupație, așa cum, înainte de 1828, multe atacuri tâlhărești aveau ca țintă gavazi sau convoaie de negustori turci⁵. Nici rechizițiile masive făcute pentru întreținerea acestor trupe și nici celelalte greutăți legate de prezența lor în Principate nu au provocat o reacție colectivă sau individuală din partea locuitorilor. Explicația trebuie căutată în numărul mare de soldați ruși staționați în țară, bine înarmați și cu atitudine agresivă, sfidătoare – trăsături întâlnite atât la ofițerii superiori cât și la trupă – care a generat o reacție de așteptare și de abținere.

Dacă după retragerea armatelor țariste din Principate (1834) tâlhăriile în grup au înregistrat o oarecare restrângere – fapt explicat prin tragerea la linie a satelor, prin întărirea autorității interne și prin noua legislație soldată cu reorganizarea instituțiilor, măsuri care vizau îmbunătățirea activității de combatere a crimei organizate, se semnalează, în compensație, o înmulțire a actelor de încălcare a principiilor moralei creștine. Astfel, sunt deosebit de

³ Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1895, p. 54; vezi și Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 33-34.

⁴ I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834; ocupația rusească și Regulamentele Organice*, București, 1934, p. 53.

⁵ Polcovnicul Ion Solomon, *Amintiri*, Craiova, 1935, p.10-11.

numeroase pentru acele vremuri și pentru densitatea de atunci a populației, procesele de viol, pedofilie, zoofilie, adulter și de perversiuni sexuale⁶.

Toate aceste manifestări, care evidențiau un scăzut grad de cultură și educație, se petreceau pe fundalul transformărilor profunde din viața politică și instituțională, marcate de greutățile firești ale începutului, fapt care a și facilitat creșterea ratei criminalității. După câțiva ani, însă, pe măsură ce Poliția, Administrația și Justiția au început să funcționeze normal, a crescut și încrederea locuitorilor în capacitatea autorităților de a le apăra viața și averea.

O cauză însemnată în crearea situației încordate din țară, mai cu seamă în mediul rural, au avut-o Regulamentele Organice, care, prin modul defectuos și părtinitor în care au soluționat problema proprietății asupra fondului funciar, au determinat tulburări în lumea satelor, un focar permanent de nemulțumiri care au stat la baza deselor „apostasii”, generatoare de adevărate răscoale. Țăranii *chiriași* dezmoșteniți de noua Legiuire⁷, în fața presiunilor ce se făceau asupra lor din partea proprietarilor și a arendașilor – în general, străini – au protestat, prin jalbe înaintate autorităților județene sau centrale, s-au judecat, în măsura în care au avut putere economică pentru a plăti taxa de judecată, iar când au epuizat aceste căi au pornit să-și facă singuri dreptate⁸.

Este interesantă, în acest sens, relatarea evenimentelor din comunele Amărăștii de Sus, de Jos și Dobrești, unde locuitorii, în confuzia generală care domnea în administrație în anul 1831, „au săvârșit omor împotriva arendașului moșiei, Hagi Grigore, după care au urmat neorânduiele în toate cele trei comune”⁹. Conflictul a devenit violent în momentul în care arendașul a venit cu un ordin, de la Ocârmuirea județului Romanați, prin care i se permitea să strângă de la locuitori niște datorii pe care aceștia nu le recunoșteau.

Țăranii clăcași au mers și ei la Ocârmuire, au prezentat cauza din punctul lor de vedere și au obținut anularea ordinului pe care îl primise suspect de ușor Hagi Grigore, s-au întors în comună, l-au prins pe arendaș și l-au ucis. În urma cercetărilor, s-a constatat că nemulțumirea era generală și fapta fusese comisă în colectiv, dar numai 50 dintre săteni au fost condamnați de instanță la pedepse privative de libertate – în închisoare sau ocnă – iar 12 la pedeapsa capitală¹⁰.

Evenimentele de acest gen sunt numeroase și acoperă aproape toată perioada premergătoare Revoluției de la 1848, contribuind la încordarea relațiilor în lumea satelor și ducând la răscoalele din iarna lui 1848 și primăvara lui 1849

⁶ Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 224-226.

⁷ *Regulamentul Organic*, București, 1847, cap.VII.

⁸ D.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel, secț. a II-a, dosar 4, 19, 23/1831; 77/1833; 56, 151/1835; 8, 79/1836; 40/1839; 50/1840; 134/1842.

⁹ *Ibidem*, dosar 4/1831.

¹⁰ *Ibidem*, vezi și dosar 19/1831.

în sudul județului Dolj, prin care erau contestate prevederile Regulamentului Organic¹¹.

Cea mai defavorizată categorie socială era, totuși, cea a robilor țigani. Ei aveau un statut aparte, fiind socotiți unelte ale stăpânului, care-i putea schimba, vinde, împerechea după interesul și voința sa, îi putea bate, schingui și chiar omorî, fără a fi tras la răspundere pentru aceasta. Un exemplu zguduitor este cel petrecut în orașul Craiova, în anul 1835¹²: Dincă Măcescu și soția sa, Marghioala, au pricinuit moartea țigăncii lor, pe care au pedepsit-o ținând-o spânzурată de hulubele căruței în așa fel încât abia atingea pământul cu vârful degetelor de la picioare. Martorii au declarat că după două zile, timp în care nu i-au dat nici apă, nici mâncare, țiganka a decedat. Stăpânii, regretând că au pierdut o unealtă, nu au socotit că merită a fi înmormântată în cimitir, după legea creștinească, cu trecere pe la biserică, ci au săpat o „groapă la beilicul cel vechi din oraș, într-un bălegar”, unde au îngropat-o. În ciuda celor declarate de martori, Divanul Criminalicesc a achitat, pur și simplu, pe cei vinovați indubitabil de omor.

Țiganii, din pricina lipsei de educație și de cultură, erau, cel mai adesea, implicați în infracțiuni dintre cele mai grave. Cele mai frecvente cazuri de încălcare a legii de către ei erau de furt din locuințe și atac la drumul mare. Furau, așadar, din casele stăpânilor, de la vecinii acestora, din prăvălii, târguri sau bălciuri, de la boieri, negustori, țărani și chiar de la semenii lor¹³.

Ponderea în anchetele pentru omor o aveau tot ei. În virtutea „dreptului” pe care îl avea stăpânul asupra robului său, îl căsătorea după interes cu roaba unui vecin sau rudă, dacă nu avea printre robii săi o țigancă tânără și necăsătorită, convenind ca din copiii rezultați să primească jumătate. Dar țiganul era totuși om, avea sentimente și ar fi vrut să-și întemeieze familie cu o altă țigancă, pe care o iubea. Dacă soția dată de stăpân accepta ca el să-și aducă în casă pe cea pe care o voia, situația rămânea în acest stadiu de promiscuitate, de bigamie. În cazul în care ea nu accepta această soluție, fără a sta pe gânduri, el o ucidea și-i arunca trupul undeva în locuri greu accesibile sau pe vreun râu care curgea în apropiere¹⁴.

Țiganii participau alături de românii „rău nărași” în cetele de tâlhari – pe care istoriografia comunistă îi cataloga drept haiduci, iar acțiunile lor erau

¹¹ Vezi apostania din anul 1842 din comuna Plenița, Urzicuța și Vârvor; *Ibidem*, dosar 134/1842.

¹² D.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel, secț. a II-a, dosar 101/1835; vezi și Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 228-229.

¹³ D.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel, secț. a II-a, dosare 1/1831-1841; 75, 79, 108/1832; 6, 14, 20, 29, 49, 86, 89, 122/1834; 40, 80/1835; 30/1836; 27, 86, 88-89/1837; 1, 42/1838; 9, 21, 134, 534/1839; 24/1840; 20/1841; 198/1842; 147/1843 și altele.

¹⁴ *Ibidem*, dosare 75/1832; 9, 21, 134, 534/1839; 20/1841; 198/1842; 88/1845.

calificate ca forme ale luptei de clasă; dar participarea lor la aceste infracțiuni era cauzată de locul pe care îl ocupau în comunitate. Copleșiți de această stare de semisclavie, mânați de ură și de lipsuri, ei erau frecvent implicați în acțiuni care îi plasau la limitele ordinii și a moralei creștine.

Dar aceste aprecieri nu trebuie să conducă la concluzia falsă că ei aveau înclinații ancestrale spre nemuncă, înșelătorie și furt și că, în perioada 1831-1847, de exemplu, ei au comis cele mai multe omoruri „cu precugetare” sau accidentale, înșelătorii, falsificări de monede, acte de bigamie sau tâlhărie. Totuși, dacă facem un raport între numărul Țiganilor robi existenți în Oltenia și cel al infracțiunilor de genul celor amintite mai sus, se poate observa că frecvența implicării lor în nelegiuiri este mult prea mare. Astfel, din cele 14 furturi de vite comise în anul 1838, 7 au fost făcute de Țigani; din 42 de furturi din prăvălii și târguri, 18 au avut ca autori Țigani; din 6 tâlhării, 4 erau comise de ei, iar din 32 omoruri, 12 aveau ca autori Țigani robi. De asemenea, singurul fals de monedă cercetat în acel an de Divanul Craiovei era făcut de Țiganii căldărari¹⁵.

Începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-au produs o serie de modificări de conținut sub raport spiritual în viața locuitorilor din Moldova și Țara Românească, modificări de care trebuiau să țină cont atât legislația cât și funcționarii publici. Aceste modificări au marcat atât morala cât și conștiința populară. Toate aceste înnoiri s-au regăsit în documentele depuse la dosarele proceselor civile și comerciale, dar și în conținutul pedepselor pronunțate de instanțele judecătorești și în regimul penitenciar. Pentru că o diferență între pedepsele pronunțate de justiția feudală și cele emise de completurile de judecată după 1831 constă, în primul rând, în faptul că în justiția feudală sentința avea menirea de a intimida, descuraja sau eradica brutal „infracționalitatea”, pe când cele pronunțate de justiția modernă luau în considerare factorul uman, încercând corectarea comportamentului, reducerea fenomenului infracțional prin educație, cultivând respectul față de lege, de drepturile individuale și colective, respectul față de averea și viața omului¹⁶.

Ca urmare a acestor schimbări de atitudine – impuse de curentul umanist care se instalase în Europa – s-au înregistrat evidente îmbunătățiri în condițiile în care condamnații își ispășeau pedepsele începând încă din anii de reforme inițiate de Constantin Mavrocordat – la jumătatea secolului al XVIII-lea – și sfârșind cu cele implementate de Regulamentele Organice.

În închisorile feudale, era urmărită izolarea drastică a celor condamnați, iar pentru cei întemnițați nu exista nici un respect, indiferent de faptul comis. Autoritățile nu manifestau nici o preocupare pentru asigurarea unor condiții

---

¹⁵ Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 228 (statistica respectivă a fost făcută prin consultarea tuturor proceselor judecate în 1838 de Divanul Criminalicesc din Craiova).

¹⁶ *Ibidem*, p. 230.

minime de trai celor închiși, atenția lor fiind îndreptată în direcția fortificării pușcăriilor, pentru evitarea evadărilor. Cei întemnițați erau închiși pentru totdeauna, legați în lanțuri, cu picioarele în butuci, supraviețuirea lor fiind o problemă de sănătate și structură psihică și fizică¹⁷.

După 1831, reformele introduse prin noua Legiuire puneau în sarcina autorităților să „privegheze pentru sănătatea vinovaților întemnițați” și să li se asigure o rație zilnică de alimente, lemne de foc pentru încălzirea celulei pe timp de iarnă, lumânări etc¹⁸.

Pe măsura evoluției generale și a pătrunderii ideilor umaniste, s-au produs schimbări de esență și pe linia legislației pe baza căreia se stabileau infracțiunile și pedepsele corespunzătoare, eliminându-se, treptat, abuzul și arbitrariul în stabilirea vinilor și a sancțiunilor, renunțându-se la sentințele care atingeau personalitatea individului, cum au fost tortura, mutilarea, bătaia în public sau condamnarea la moarte.

Două elemente mai trebuie reținute din cele arătate până acum și anume că libertatea, individuală sau colectivă, nu putea fi realizată decât prin educație și printr-o gândire necenzurată și neîncorsetată de precepte religioase sau de factorul economic, iar, în al doilea rând, că modernizarea vieții publice, politice, economice și instituționale, începută în secolul al XVIII-lea și, mai ales, cea realizată în 1831, prin Regulamentele Organice, au determinat schimbări profunde sub toate aspectele, inclusiv sub cel al gândirii și culturii poporului, al mentalului social și al moralei colective.

---

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Regulamentul Organic*, București, 1847, cap. VII.

Aspecte din viața socială a lucrătorilor de la exploatarea minieră Roșia Montană în secolul al XIX-lea

Dr. IOAN DORDEA

Zăcămintul de la Roșia Montană este considerat ca unul dintre cele mai importante concentrații aurifere din țara noastră și chiar din Europa, fiind cunoscut, de multă vreme, în întreaga lume, prin remarcabilele sale eșantioane de aur nativ. Oportunitatea abordării unei lucrări asupra istoriei și dezvoltării localității și exploatării cu același nume, Roșia Montană - Alburnus Major, se datorează, înainte de toate, existenței, în arhivele din țară și din străinătate, a unui material arhivistic imens, constituit din documente și fotografii de mare valoare cu privire exclusivă la mineritul din Roșia Montană, dar și necesității elaborării unor noi lucrări¹ care să contribuie la cunoașterea mai îndeaproape a

---

¹ Există o literatură bogată cu privire la Roșia Montană, începând cu cunoscuta lucrare a lui Samuel Köleséri, *Auraria Romano-Dacica*, Cibinii (Klausenburg), 1717, 287 p., continuând cu cele ale mineralogilor din veacul al XVIII-lea, Ignaz von Born, *Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeser-Banat, Siebenbürgen, Ober- und Niederrungarn*, Frankfurt, Leipzig, 1774, 228 p.; Müller von Reichenstein, *Mineralgeschichte der Goldbergwerke in dem Verespataker Gebirge*, în „Bergbaukunde”, 1, Leipzig, p. 37-91 și, mai ales, a celor din secolul al XIX-lea, dintre care amintim pe cele ale lui Friedrich Hauer, Franz Fötterle, *Geologische Uebersicht der Bergbaue der österreichischen Monarchie*, Wien, 1855, 174 p.; J. M. Ackner, *Mineralogie Siebenbürgens mit geognostischen Andeutungen*, Hermannstadt, 1855, 391 p.; Fr. Posepny, *Studien im Verespataker Erzdistrikt*, în „Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt”, Wien, 1867, XVII; Téglás Gábor, *Tanulmányak a rómaiak dáciai aranybányászatáról* (Studii despre mineritul din Dacia), vol. I-II, Budapesta, 1889-1891. În secolul trecut, lucrări ca cele ale lui V. Pușcariu, C. I. Motaș, *Minele de aur de la Roșia Montană*, în „Analele Minelor”, nr. 3, 1919, p. 171-179; Vasile Cristescu, *Viața economică în Dacia romană*, Pitești, 1929; David Prodan, *Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului revoluționar 1848*, în „Studii. Revistă de istorie”, III/3 1950, p. 65-80; Vasile Pârvan, *Dacia*, București, Editura Științifică, 1967; V. Ivanovici, D. Giuscă, *Evoluția geologică a Munților Metaliferi*, București, 1969, sau mai recent apărute, Ion Berbelec, *Zăcămintele de aur*, București, Editura Tehnică, 1985; Rainer Slotta, Volker Wollmann, Ioan Dordea, *Silber und Salz in Siebenbürgen* (în continuare *Silber*), vol. I-VI, Bochum, 1999-2002, întregesc informația privitoare la exploatarea aurifere din Munții Apuseni, o bibliografie foarte cuprinzătoare fiind publicată în revista „Lapis 8”, nr. 10, 1983, p. 5-10.

vieții social-culturale, a tradițiilor și obiceiurilor locuitorilor din zonă. Alegerea temei enunțate a fost determinată și de alte „argumente” care vin în sprijinul prezentării „înainte de toate” a istoriei vechii localități și exploatări miniere Roșia Montană, având în vedere faptul că, în așa-numitul „cadrlater de aur transilvănean” din cadrul Munților Metaliferi din Transilvania, de-a lungul secolelor, alături de exploatarea auriferă de la Roșia Montană, au existat și funcționat, încă din perioada preromană și romană, și alte localități și exploatări miniere renumite care meritau și merită în continuare atenția cercetătorilor, a specialiștilor, a publicului interesat. Astfel, în afară de orașul *Zlatna-Ampelum*, important centru administrativ pentru mineritul și topitoriile din Transilvania², o semnificație deosebită pentru cunoașterea mineritului transilvănean o prezintă exploatările miniere de la *Baia de Arieș*, o localitate care în evul mediu a beneficiat de numeroase libertăți miniere, o localitate care în întreg districtul minier a fost singura posesiune regală³ – *civitas regalis* –. Aici, și-a avut sediul, în veacul al XIV-lea, Cămara monetară și minieră transilvăneană; *Săcărâmb*, exploatare auriferă din perioada Daciei romane, a cărei extracție a fost reluată abia la jumătatea veacului al XVIII-lea, dar devenită cea mai mare exploatare de aur și argint din Transilvania în secolul al XIX-lea, în care, conform situațiilor întocmite în perioada 1848-1867, s-a obținut o producție totală de 5940, 75 kg de aur și argint, aducând un venit net de 750.746 florini⁴; Ruda-Brad sau complexul *Ruda-Zdrăholf*, vestită pentru adâncimea la care s-a pătruns în perioada romană - 45 m sub nivelul galeriei principale prin intermediul „treptelor romane” săpate în rocă sterilă, foarte dură, pe o lungime de 180 m, cu cele două filoane bogate în aur nativ – Sofia și Michaeli – cunoscută în secolele XVIII-XIX sub numele de „Ruda 12 Apostoli”⁵. Descoperiri arheologice importante din

² Aici a fost, în perioada antichității romane, sediul administrației miniere romane de la primele sale începuturi și până în a doua jumătate a secolului al III-lea al e.n., iar în evul mediu și mai târziu, în perioada stăpânirii habsburgice, sediul Oficiului Superior și al Inspectoratului Superior Minier pentru minerit și topitorii și al Administrației miniere și monetare; cf. *Îndrumător în Arhivele Statului județul Cluj*, I, București, 1979, p. 58-93.

³ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (în continuare: *Urkundenbuch*) vol. I (1191-1342) Sibiu, 1892; vol. II (1342-1390), Sibiu, 1897; vol. III (1391-1415), Sibiu, 1902; vol. IV (1416-1437), Sibiu, 1937; vol. V (1438-1457), București 1975; vol. VI (1458-1473), București, 1981; vol. VII (1474-1486), București, 1991.

⁴ Inkey Béla, *Nagyág földtani és bányászati viszonyai* (Condițiile geografice și miniere de la Săcărâmb), Budapesta, 1885, p. 175.

⁵ Cf. V. Wollmann, Volker Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană* (în continuare *Mineritul*), Cluj-Napoca, 1996, p. 134; vezi și J. L. Neugeboren, *Das Goldbergwerk bei Ruda unweit Brad und dessen*

perioada antichității romane sunt în zona din N-V Zlatnei, la exploatarea minieră Fața Băii sau la exploatarea de la Almașu Mare, precum și minele de la Băia de Criș și din împrejurimile sale.

Un argument principal în favoarea prezentării unui studiu al Roșiei Montane, îl reprezintă vechimea și exploatarea, aproape fără întrerupere, a aurului la Roșia Montană începând din epoca bronzului mijlociu și până în zilele noastre⁶, lucru mai rar întâlnit la toate celelalte dintre exploatarea menționate mai sus, multe dintre ele, mai devreme sau mai târziu, încetându-și, parțial sau complet, activitatea. Exploatarea aproape fără întrerupere - este vorba despre o întrerupere temporară, dar, se pare, nu totală, în perioada secolelor VIII-X, când, nici izvoarele epigrafice, nici izvoarele arheologice și nici cele documentare nu atestă cert existența vreunei activități, perioadă în care exploatarea antică de la Roșia Montană - Alburnus Major, se pare, s-a prăbușit complet, minele au fost părăsite, cunoștințele tehnice necesare au fost uitate, iar populația rămasă n-a mai continuat mineritul. Este plauzibilă, însă, și pentru această perioadă, la fel ca pentru perioada bronzului, părerea exprimată de profesorul Hartmann că la Roșia Montană și în împrejurimi aurul se obținea în acele vremuri mai cu seamă de pe cursul râurilor prin vechea și tradițională spălare a aurului⁷.

Atracția deosebită pe care Roșia Montană a stârnit-o în rândul călătorilor străini, care și-au îndreptat pașii spre aceste meleaguri, al istoricilor, dar mai ales al specialiștilor din domeniul așa-numitei „arheologii montanistice”, care au trăit și muncit în Transilvania⁸, printre care putem aminti mineralogi și geologi cu pasiune pentru arheologie ca Ignaz von Born, J. E. von Fichtel, Müller von

Aufschwung in der neuesten Zeit, în „Verhandlungen und Mitteilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt”, 3, 1852, p. 142-146.

⁶ Cercetările lui Hartmann asupra conținutului în aur al minei de aur de la Roșia Montană au demonstrat că, conținutul în cupru al aurului este similar celui din perioada bronzului; cf. Alex. Hartmann, *Spektralanalytische Untersuchungen bronzzeitlichen Goldfunde des Donauraumes*, în „Germania”, 46, 1968, p. 17-19.

⁷ „daß die mittelbronzezeitlichen Funde wahrscheinlich auf die Goldvorkommen des siebenbürgischen Erzgebirges in Form seiner Sekundärenlagerstätten zurückgeführt werden können, d.h. also dem Waschgold der Flußläufe entstammen”; cf. V. Wollmann, *Prähistorischer Bergbau in Siebenbürgen*, în *Silber*, vol. I, p. 21.

⁸ Arhiva Tezaurariatului minier și cea a Direcției miniere din Cluj conțin numeroase documente privitoare la activitatea de producție și de cercetare desfășurată în Transilvania; cf. D.J.A.N. Cluj, fond *Tezaurariatul Minier al Transilvaniei* (în continuare *TM*) 1838/2135, fond *Direcția Minieră Cluj* (în continuare *DMC*) 1865/1783, 4881, 5971, 1866/1513, 2709, 4595, 6432.

Reichenstein, Johann Grimm⁹, Gustav Tschermak¹⁰, Frantisek Posepny, Benhard von Cotta¹¹, Franz von Hauer¹² sau cu deosebire arheologul M. J. Ackner și care se constituie într-un alt argument, a reprezentat-o, în afara aspectului oarecum ciudat, cu totul deosebit, al aglomerării de galerii și guri de mină pe munții din împrejurimi, al aglomerării de șteampuri și case, vitalitatea cu care oamenii locului, cu deosebire, sau, cei veniți din alte părți, fie ei funcționari sau tehnicieni, ingineri, geologi sau topografi, fie mineri, sau simpli lucrători, relauă cu îndârjire și cu multă trudă, de fiecare dată, atunci când nimeni nu mai credea posibil, extracția aurului. O relauă în galeriile distruse din diverse motive sau deja abandonate, o relauă în galeriile inundate, sau, de cele mai multe ori, o relauă din inițiativa statului, cu știința prospectării și explorării, prin deschiderea de noi perimetre, Roșia Montană „renăscând de fiecare dată din propria-i cenușă” cu producții mari de aur și argint. S-a întâmplat această revigorare chiar începând cu așezarea romană Alburnus Major, în „aurariae daciae”, la scurt timp după războaiele marcomanice (166-167), iar faptul că viața în districtul minier al Roșiei Montane s-a normalizat și producția a avut chiar o creștere o dovedesc cu prisosință izvoarele epigrafice¹³. S-a întâmplat de nenumărate ori în evul mediu, s-a întâmplat în perioadele de foamete, epidemii, de tulburări politice și de războaie, minele au decăzut de nenumărate ori în perioada îndelungatei administrări habsburgice¹⁴, ajungând într-o stare aproape impracticabilă. Minele de aur de la Roșia Montană au trecut prin perioade de criză a exploatării în adâncime a aurului, dar și cu reveniri spectaculoase ale creșterii producției în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dată cu începutul revoluției industriale, a celei tehnice, dar, mai ales, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu deschiderea principalelor galerii și modernizarea utilajelor de extracție și preparare, printre care cele mai renumite sunt galeriile Sfânta Cruce - Orlea și

⁹ *Einige Bemerkungen über die geognostischen und bergbaulichen Verhältnisse von Vöröspatak in Siebenbürgen*, în „Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt”, 3, 1852, p. 54-66; vezi și Silber, vol IV, p. 343-349.

¹⁰ *Das siebenbürgische Goldfeld*, în „Schriften des Vereins zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien”, 1866/1867, p. 3-21.

¹¹ *Die Goldlagerstätten von Vöröspatak in Siebenbürgen*, în „Berg- und Hüttenmännischen Zeitung 20”, 1861, nr. 18, p. 173-176.

¹² *Der Goldbergbau von Vöröspatak in Siebenbürgen*, în „Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt”, 2, 1851, p. 64-93.

¹³ *Inscripțiile Daciei Romane*, colecție îngrijită de D.M. Pippidi și I.I. Rusu, vol. I (1975), vol. III/1 (1977), vol. III/2 (1980), vol. III/3 (1983), vol. III/4 (1985).

¹⁴ Numeroase rapoarte confirmă starea de decădere a minelor de la Roșia Montană, dificultățile întâmpinate de acționarii privați, necesitatea abandonării, sau reducerii activității; cf. TM, 1845/3363; DMC, 1855/2538.

Catronța¹⁵. Închideri de mine, reducerea aproape cu desăvârșire a exploatării la Roșia Montană s-au întâmplat în perioada interbelică și se întâmplă și în zilele noastre. Se întâmplă acum, la fel cum s-a întâmplat de atâtea ori în condiții de schimbări și transformări politice și social-economice. A încetat exploatarea la multe galerii, s-a redus în mod simțitor numerosul personal din adâncuri și de la suprafață, dar, în urma cercetărilor care s-au făcut mai mulți ani în zona localității Roșia Montană, s-au găsit noi și uriașe rezerve însumând peste 250 tone de aur și peste 1600 tone de argint. Se pune problema unui nou început, a unei noi renașteri a antice și renumitei exploatări de la Alburnus Major și prin aceasta a activității miniere din vechea așezare. Dar cu ce preț? Unii sunt pro, alții sunt contra. Investitorii, „Societatea Mixtă Roșia Montană Gold Corporation” oferă celor 300 de familii din Roșia Montană locuințe pe bază de negocieri individuale¹⁶. Proiectul de la Roșia Montană beneficiază de facilitățile oferite zonelor defavorizate și de Legea Minelor. La fel ca în anii '70, când pe muntele „Cetatea” s-a deschis cea mai mare exploatare din țară și prin extracția „la suprafață” s-a distrus o mare parte din monumentul natural, ocrotit de lege¹⁷ – atunci cu o altitudine de 1004 m, acum sub 900 m – tot așa și acum, se pune problema conservării unui patrimoniu mult mai important – cel al unei localități miniere multimilenare. Cei de la Șantierul arheologic, cu toată silința lor, nu credem că vor putea ține pasul cu proiectele investitorilor astfel că, acum, cu atât mai mult, se dovedește foarte utilă întreprinderea comună a instituțiilor muzeistice, arhivistice, etnografice sau chiar a celor miniere de înregistrare pe diverse suporturi: peliculă fotografică, CD-ROM, albume, mulaje, hârtie, ba chiar de conservare fizică a valoroaselor monumente arheologice sau de arheologie industrială din zonă.

Un argument, tot atât de important în alegerea prezentării acestei exploatări, este cel legat de istoricul localității și al exploatării miniere¹⁸, extrem de particulare, de specifice și, cu totul deosebite de celelalte exploatări aurifere din zona Munților Apuseni, anume, cel cu privire la statutul juridic aparte de

---

¹⁵ TM 1814/12961; DMC 1855/2538, 1856/4253, 4676; vezi și L. Vajda, *Extracția și prelucrarea metalelor neferoase în Transilvania (1848-1867)* (în continuare, *Extracția*), în „Acta Musei Napocensis” (în continuare AMN), IV, 1967, p. 237-249.

¹⁶ În anul 1998 s-a organizat Societatea Mixtă Roșia Montană - Gold Corporation, 75% din acțiuni revenind Companiei „Gabriel Resources Limited” iar 25% Companiei Naționale „Minvest”, cu sediul la Deva; cf. Violeta Nicula, *Alburnus Maior - Roșia Montană. Milenii de existență*, Turda, 2001, p. 55-56.

¹⁷ Teodor Fodor, *Monumente ale naturii de pe meleagurile clujene și ocrotirea lor*, Cluj, 1968, p. 41-42.

¹⁸ Paul Niedermaier, *Zur Entstehung von Goldbach (Roșia Montană)*, în Silber, vol. IV, p. 163-166.

care s-au bucurat locuitorii din Abrud și Roșia Montană vreme de peste 600 de ani. Localitatea Roșia Montană a fost parte integrantă a Țării Abrudului – *Terra Obruth* – încă din anul 1201¹⁹. La 1320, Terra Obruth era constituit într-un district întins de care ținea și Zlatna²⁰, Abrudul fiind localitatea principală care a dat și numele ținutului. Abrudul, pe lângă privilegiile obținute pentru coloniștii germani²¹ și ceilalți locuitori în vederea practicării mineritului, s-a emancipat la sfârșitul secolului al XV-lea de sub puterea seniorială și a devenit oraș liber, un așa-numit loc taxal²². Vechile privilegii miniere obținute din partea regalității ungare în veacurile al XIV-lea și al XV-lea au fost transmise, confirmate²³ și păstrate în secolele următoare, mineritul Abrudului și, prin acesta, al Roșiei Montane fiind reglementat astfel, în mare parte, și pentru multă vreme, de așa-numitul „obicei al pământului”. Statute sau părți din statutele după care se desfășurau activitățile miniere începând din veacul al XVI-lea au fost păstrate cu mare grijă în arhiva orașului tocmai pentru apărarea acestor tradiții miniere cu totul speciale²⁴. Speciale erau și prevederile potrivit cărora minerii români din Abrud – la fel cu ei mai apoi și cei din alte localități miniere: Baia de Criș, Bucium, Ruda, Almașu Mare, Dupăpiatră, Stănișa – aveau dreptul, potrivit rezoluției din anul 1764, reluată în anul 1771, de a alege din rândul lor maistrul minier sau maistrul topitor, iar acestora li se acorda dreptul de a judeca neînțelegerile, certurile și disputele mai mici – *judices pedanei* – fiind subordonați Tribunalului minier²⁵. O mai dovedește și faptul că, în jurul anului

¹⁹ *Urkundenbuch*, vol. I, p. 111.

²⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 665, vol. II, p. 263.

²¹ G. Gündisch, *Deutsche Bergwerkssiedlungen in dem siebenbürgischen Erzgebirge*, în „Deutsche Forschung im Südosten”, 1, 1942.

²² TM 1746/137/2; A. Sofalvi, *Institutiones Juris Metallici in usum M. Principatus Transilvaniae* (în continuare, *Institutiones*), vol. II, Cluj, 1838, p. 215-216.

²³ Între dispozițiile date de Carol al III-lea pentru reorganizarea mineritului în anul 1722 au fost și cele privitoare la confirmarea privilegiilor orașului Abrud și a înființării unui tribunal minier în localitate (cf. Franz Anton Schmidt, *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreich Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthums Siebenbürgen* (în continuare, *Schmidt*), vol. VI, p. 161-167, măsură repetată și întărită de Maria Tereza la 1746, prin confirmarea privilegiilor, a libertăților și imunităților miniere (cf. *Schmidt*, VII, p. 116-117); D.J.A.N. Cluj, fond *Oficiul Superior Minier Zlatna* (în continuare, *OSMZ*) 1746/750. Magistratul orașului Abrud intervine și la sfârșitul veacului al XVIII-lea pentru menținerea acestor privilegii, libertăți și jurisdicție proprie (cf. *Schmidt*, XIX, p. 36-37).

²⁴ Lukács László, *Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövője* (Prezentul și viitorul mineritului de metale nobile din Transilvania), (în continuare, *Az erdélyi*), Budapesta, 1879, p. 12.

²⁵ TM, 1771/49/4.

1850, așa-numita „*Constitutio montana Abrudbaniensis*” era în vigoare pentru organizarea mineritului local și a administrației, iar o perioadă îndelungată de timp Tribunalul minier a funcționat la Abrud²⁶.

Cu toate că în documente se vorbește uneori despre minele de aur de la Abrud, aici nu s-a exploatat niciodată aur ci numai în minele aparținătoare de acesta, Abrudul fiind sediul administrației minelor și al principalilor acționari posesori de mine și galerii. Trebuie precizat însă că, abia în anul 1525, s-a folosit denumirea latină „*rubeo flumine*”, Valea Roșie, iar în anul 1589 și în traducere maghiară *Verespatak*, pentru ca în 1733 să apară și sub numele de Roșia. Profesorul de matematică din Cluj Jan Fridwaldszky pomenește, în lucrarea sa *Mineralogia magni Principatus Transylvaniae*, Cluj, 1767, preluând de la S. Köleséri, denumirea românească de „Roșia”, asociind, în mod eronat, ca etimologie, faptul că Abrudul și-ar trage numele din limba română și anume „*Aurud*”, adică exploatare de aur²⁷. Denumirea Roșia provine de la așezarea sa, între munți, în zona unde curge pârâul numit Fioeș, în care apa are culoarea roșie-cărmizie, din cauza rocilor de unde izvorește și pe unde trece²⁸. Denumirea oficială de „Oraș minier Roșia Montană” (*Bergstadt Roșia Montana*), prin desprinderea de comuna minieră Abrud (*Abrudbanyaer Berggemeinde*), formată la vremea respectivă din localitățile Abrud - Roșia Montană - Corna, a avut loc în anul 1856 cu toate că, neoficial, încă din anul 1849, în acte apare denumirea de Comuna Roșia Montană („*Berggemeinde Roșia Montana*” — *Verespatak*)²⁹.

---

²⁶ Tribunalul Minier din Abrud, înființat în anul 1722, este mutat de către Maria Tereza, în 1746, la Zlatna, la Abrud funcționând, din 1780, cu întreruperi, Sedria montanică judiciară Abrud și cu rol de Tribunal Minier substituit începând cu anul 1787. După Revoluția de la 1848, în anul 1849 s-a înființat Poliția minieră Roșia Montană în locul Tribunalului Minier Abrud desființat, acesta din urmă a funcționat apoi ca instanță specială în subordinea Tribunalului ținutal din Alba Iulia. La 20 februarie 1863, o dată cu reorganizarea instanțelor judecătorești din Transilvania, atribuțiile Tribunalului Ținutal Alba Iulia au fost preluate de Tribunalul Minier Abrud până în anul 1871. Pentru evoluția organizării judecătorești miniere vezi: *Schmidt*, vol. VI, p. 161-167; vol. VII, p. 96-105; 315-321, 321-339; vol. XIII, p. 319-340; vol. XVII, p. 331-336; vol. XVIII, p. 5-25; p. 30-38; p. 365-366, 386-387, 481-483; vol. XIX, p. 87-91, 107-121, 134-148; *Instituțiile din Transilvania și actele create (1848-1923)*. Lucrare în manuscris la D. J. A. N. Cluj, precum și documentele din fondul TM, 1701/13; 1747/799, 147/5.

²⁷ Cf. *Călători străini despre Țările Române*, vol IX, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 527.

²⁸ Violeta Nicula, *op. cit.*, p. 9.

²⁹ DMC, 1856/4249.

*

Cercetările efectuate de-a lungul anilor asupra exploatării aurifere istorice de la Roșia Montană au avut ca obiect, cu mici excepții, teme legate de geologia, mineralogia și topografia zonei, dar mai ales cu privire la extracția, producția și valorificarea metalelor nobile și mai puțin referitoare la situația socio-profesională a funcționarilor, specialiștilor și lucrătorilor din mine și din unitățile de preparare a minereurilor extrase la suprafață. Lucrări mai importante abordând aceste aspecte sunt numeroase, printre altele, amintim doar pe cea de început a relatărilor despre relațiile de muncă ale minerilor în antichitate, redactată de Franz X. Henne, *Beyträge zur dakischen Geschichte*, Alba-Iulia, 1834, respectiv, lucrarea mai recentă, bilingvă româno-germană, a profesorului Volker Wollmann, apărută sub egida Muzeului Mineritului din Germania, de la Bochum (Deutsches Bergbau Museum Bochum) în anul 1996, intitulată: *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană*, care, de asemenea, abordează și analizează aspecte sociale ale mineritului din Dacia romană. Viața și munca deosebit de grea, condițiile sociale și lipsurile permanente de care se loveau cei mai mulți dintre locuitorii zonei, cu deosebire minerii din zona Munților Apuseni, au fost consemnate în nenumărate lucrări³⁰, unele dintre acestea remarcabile prin originalitatea cu care au surprins realitatea și duritatea vieții minerului și a familiei sale. „Localitatea Roșia de lângă Abrud – scria M. David – e o aglomerare de lume, cu aspect de târgușor, extraordinar de specializată în viață minieră. Locuitorii de aici n-au o palmă de pământ de cultură sau de exploatare minieră, ci neam de neam au lucrat măruntaiele pământului la scos piatra de aur. În ziua când mina nu va mai da aurul suficient, atunci această așezare nu va mai avea rațiune să existe. Când din cauza împrejurărilor lipsește carbidul sau praful de pușcă și deci, nu mai e de lucru, cea mai cumplită jale se coboară în sufletul familiilor din Roșia căci sunt amenințați să moară de foame. Această grozavă ironie, am avut ocazia s-o simt. Nemaipomenit ! Să stai pe un munte de aur și să « n-ai pită de trei săptămâni » »³¹.

În istoriografia română sau, în general, în istoriografia marxistă din estul Europei de după cel de-al doilea război mondial și până în deceniul al IX-lea al

³⁰ I. Rusu-Abrudeanu, *Moșii. Calvarul unui popor eroic dar nedreptățit*, București, 1928; D. Prodan, *op. cit.*; Carol Pap Szatmári, *Erdély képekben* (Transilvania în imagini), Cluj, 1841; Szentkirályi Zsigmond, *Az erdélyi bányászat ismertetése nemzetgazdasági, köz-és magánjogi tekintetben* (Considerații asupra mineritului din Transilvania din punct de vedere național și economic și din punctul de vedere al dreptului public și privat) (în continuare *Az erdélyi*), Cluj, 1841.

³¹ M. David, *Munții Apuseni*, București, Editura Cartea Românească, 1922, p. 28.

secolului trecut, tratarea aspectelor socio-profesionale sau a celor privind obținerea unor revendicări economico-sociale de către lucrătorii din minerit au fost asociate, de regulă, luptei de clasă a maselor populare³² asuprite de clasele stăpânitoare și de reprezentanții ei – în cazul nostru, autoritățile camerale centrale și locale, cele comitatense – fără a se scoate în evidență, cu claritate, și demersurile, măsurile, intervențiile statului, desigur, direct interesat și în funcție de disponibilitățile financiare de la un moment dat, pentru asigurarea condițiilor de muncă și de viață necesare creșterii randamentului în muncă al lucrătorilor în vederea sporirii productivității muncii, a scăderii prețului de cost, a obținerii, în final, a unor beneficii, chintesența oricărei activități productive rentabile, necesitând o nouă abordare prin folosirea informațiilor cuprinse în rapoartele și situațiile statistice păstrate în arhivele montanistice. Cartea istoricului maghiar Toth Zoltan, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, București, Editura Academiei RPR, 1955, chiar dacă se încadrează perfect în rândul acestor categorii de lucrări, se constituie într-un studiu fundamental pentru cunoașterea vieții politice, social-economice și cultural-religioase a locuitorilor din Munții Apuseni, cu deosebire a minerilor de pe domeniul de mijloc al Zlatnei, cu centrul său minier Abrud-Roșia Montană. Elaborată pe baza unui bogat material arhivistic, din arhivele românești, ungurești și vieneze, a colecțiilor de legi miniere, precum și a principalelor lucrări privitoare la minerit și metalurgie apărute pe parcursul a două secole, lucrarea prezintă un scurt și documentat istoric al mineritului din zona Munților Apuseni până la 1848, aspectele legate de viața socială, de lupta locuitorilor pentru drepturi economice fiind supuse unei pertinente analize.

O schiță a situației social-economice a lucrătorilor de la Roșia Montană în prima jumătate a secolului al XIX-lea și în perioada de după Revoluția de la 1848 și până la 1867, anul creării Monarhiei Austro-Ungare și deci, a unor schimbări petrecute în structura și organizarea mineritului transilvănean, ne-a fost ușurată de existența numeroaselor documente privitoare la viața socială, la asigurările de sănătate, la pensii, la diversele forme de întraajutorare păstrate în arhivele montanisticului din Transilvania, inedite, sau valorificate doar parțial. Pentru început, vom prezenta un tablou general asupra dezvoltării și evoluției mineritului din Transilvania în secolul al XIX-lea, întrucât acesta constituia una

---

³² Al. Neamțu, *Situația și lupta minerilor din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, IV, 1961, p. 111-186; L. Vajda, M. Mirel, *Date privind situația și revendicările economice ale minerilor din salinele transilvane (1848-1867)*, în „AMN”, V, 1968, p. 433-443; L. Vajda, *Date privind mișcările muncitorilor de la exploatarea de minereu de fier și de cărbune și ale siderurgistilor din Transilvania între anii 1848-1867*, în „AMN”, XII, 1975, p. 319-330.

din ramurile importante ale economiei sale în care se poate demonstra ascensiunea capitalismului și formarea mâinii de lucru salariate. Extracția aurului transilvănean a devenit cunoscută datorită structurii geologice specifice, a existenței numeroaselor filoane, dar mai ales a dimensiunilor avantajoase ale acestora, precum și datorită conținutului metalifer bogat al zăcămintelor, datorită diversității mineralizației aurifere, respectiv, formelor deosebite în care se prezintă aurul³³. O bună parte din aurul scos reprezenta așa-numitul aur nativ, a cărui puritate, pe baza analizelor vremii, era în medie de 16,5 carate adică de 0, 6877%³⁴. Adesea, aurul se găsea în zăcămintele sub forma unor pipete: bulgări de câteva grame sau chiar blocuri de mai multe kilograme. Astfel, în mina de pe muntele Boi, din districtul minier Roșia Montană, a fost descoperit un bloc de minereu care în anul 1861 a dat 89,21 kg de aur și din care în decurs de numai o lună au fost extrase 28,7 kg, iar în anul 1862 s-au scos 82, 01 kg de aur curat³⁵.

Imperiul habsburgic, potrivit percepțelor mercantiliste dominante la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prin aceasta, potrivit puterii sale economice, va veni cu noi mijloace și modalități de prospectare și exploatare, cu mijloacele specifice sistemului capitalist. El va reglementa, va reorganiza și perfecționa mineritul, va încuraja cu precădere inițiativa particulară, va face investiții de stat, va deschide noi mine și mai ales topitorii pentru prelucrarea minereului mai puțin bogat. Creșterea continuă a producției în prima jumătate a secolului al XIX-lea se poate vedea atât din sporul producției miniere cât și din creșterea continuă a galeriilor și minelor deschise. Astfel, aurul nativ, schimbat la Oficiile de preschimbare a aurului, crește de la 78.106 pisete în 1801 la 135.413 pisete³⁶

³³ Ion Berbeleac, *Zăcămintele de aur*, București, Editura Tehnică, 1985, p. 24-33; Michael Ganzelewski, *Roșia-Montană - Die geologischen Voraussetzungen*, în *Silber*, vol. IV, p. 18-26.

³⁴ Pálffy József, *Erdély aranybányászata* (Exploatarea aurului din Transilvania), Budapesta, 1855, p. 6.

³⁵ Szabó József, *Az abrudbánya-verespataki bányaterület és különösen a verespatak-orlai m. kir. bányászati Szent-Kereszt-altárna monographiaja* (Monografia circumscripției miniere Abrud-Roșia Montană cu o privire specială asupra galeriei statului Sfânta Cruce din Orlea) (în continuare, *Az abrudbánya-verespataki*), în „Akadémiai Matematikai és Természettudományi közlemények”, XI, 1873, p. 316.

³⁶ Măsurile uzuale în minerit au următoarele echivalente: 1 mae = 100 fonți; 1 font = 2 mărci = 32 zloți = 128 quintici = 512 bani sau denari. 1 marcă = 53,17/19 pisete sau „măsurii”. 1 font = aprox. 500 grame. 1 piset = 1/48 dintr-o marcă sau 1/96 dintr-o libră metalică. 1 centenar = 100 de fonți sau libre, adică 50 kg. 1 Loton = ½ marcă; cf. *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, 1968, p. 275; vol. II, 1970, p. 50; vol. VIII, 1983, p. 371; „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I-II, 1958-1959, p. 160-161.

în 1830³⁷. Creșterea producției de aur se accentuează, astfel că la 1835 producția de aur a Transilvaniei se ridica la 16-17 măzi, în anul 1842 la 18 măzi³⁸, iar în preajma anului 1848 exploatarea aurului reprezenta una din cele mai importante resurse economice ale Transilvaniei.

Cele mai bogate zăcămintе auro-argintifere din Transilvania³⁹ erau în Munții Apuseni (aur și mai ales argint se mai exploatau la Băiuț și Valea Roșie, Căvnic, Firiza, în regiunea minieră Baia Mare⁴⁰, și la Rodna, în apropierea Bistriței). În Apuseni, pe o întindere totală de cca 800 km², regiunea auriferă ocupa un teritoriu de formă patrulateră, așa-numitul „cadrilater de aur transilvănean” de formă neregulată cu colțurile aflate în Baia de Arieș, Zlatna, Săcărâmb și Baia de Criș. Acest teritoriu reprezenta în realitate cea mai bogată regiune auriferă din Imperiul habsburgic, aflându-se și pe plan european printre cele mai renumite regiuni de atare natură. Aurul extras din Transilvania întrecea, în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea, producția totală din Germania și Franța luate împreună. Mai mult decât atât, din minele transilvănene se extrăgea cca 43% din producția totală de aur a întregii Europe, iar din producția mondială pe anul 1867 îi reveneau acestei provincii cca 0,9%⁴¹.

În Munții Apuseni minele erau de trei categorii: 1. Minele mai mari, subordonate direct Tezaurariatului minier și apoi Direcției miniere, silvice și salinare, așa-numitele mine fiscale (erariale); 2. Minele particulare mai importante, exploatare de particulari sau societăți, aflate sub controlul direct al autorităților miniere cu o contabilitate proprie, ținută în mod regulat, cu liste de salarii întocmite și verificate săptămânal; 3. Micile întreprinderi de producători direcți, mai puțin controlate de autoritățile miniere, unele aflate în proprietatea unor orașeni liberi, cele mai multe în posesia iobagilor sau mai apoi a foștilor iobagi precum și în proprietatea unor vechi familii de mineri sau a descendenților acestora.

Munca salariată era principala formă de retribuire la exploatarea aflate sub controlul direct al statului și care, în perioada de care ne ocupăm, au cucerit tot mai mult teren față de mica producție. Munca salariată se practica și în micile

---

³⁷ Szentkirályi Zsigmond, *Az erdélyi*, p. 42.

³⁸ Kövári László, *Erdélyország statisztikája* (Statistica Transilvaniei), Cluj, 1847, p. 85.

³⁹ Exploatarea aurului se făcea, de regulă, împreună cu cea a argintului deoarece, în cele mai multe cazuri, aceste metale apar împreună în același minereu. Argintul se mai scoate împreună cu minereul de cupru și plumb.

⁴⁰ Ștefan Chicoș, *Bogățiile minerale ale României. Aurul și argintul*, în *Indicatorul minier al României pe anul 1925*, București, p. LXXIV-LXXIX.

⁴¹ *Contribuțiuni la istoricul industriei miniere în România*, București, 1931.

întreprinderi de producători direcți, cele de categoria a treia, dar într-o măsură mult mai mică decât în primele două. Minele producătorilor direcți au încă o mare însemnătate în această perioadă, deoarece munca pe cont propriu este mai productivă decât cea salariată și asigura continuitatea exploatării, chiar atunci când munca salariată nu mai era rentabilă. Ne vom ocupa mai întâi de cea de a treia categorie, cea a producătorilor direcți, ei fiind cei mai mulți, reprezentând în cea mai mare măsură specificul aparte al mineritului din zona Roșiei Montane.

Așa cum evidențiază documentele, producția de aur din Transilvania în veacurile XVIII și XIX și chiar în primele decenii ale secolului XX se desfășura în vechile forme, exploatarea metalelor prețioase în zona Munților Apuseni caracterizându-se, în genere, prin mici întreprinzători particulari, mici asociații țărănești, de regulă locuitorii acestor zone, cu procedee de extracție, obiceiuri, statute de drept minier formate în decurs de veacuri. Micile exploatări de aur și de argint de aici se caracterizau prin condiții specifice determinate, pe de o parte, de identitatea de interese a populației miniere, pe de alta, de problema proprietății, ca și de reglementarea utilizării și întreținerii instalațiilor mecanice folosite în comun⁴². Aceste mici întreprinderi, aceste mici asociații luau naștere de cele mai multe ori din nevoile stricte ale vieții de zi cu zi din aceste ținuturi muntoase, cu climă nefavorabilă, din nevoia, chiar cu șanse mai reduse de câștig, de a încerca obținerea mijloacelor necesare de trai. Căutarea asiduă, dar întâmplătoare, norocul puteau pe unii să-i înstărească, să-i ridice, pe cei mai mulți însă să-i mențină la limitele existenței, obligându-i să sape pământul, de cele mai multe ori cu rezultate slabe, adesea zadarnic.

Așa cum am mai arătat, teritoriul auro-argintifer al Munților Apuseni era cunoscut sub numele de *Regiunea minieră auriferă transilvăneană*, împărțit, la rândul lui, în cinci districte miniere: Abrud-Roșia Montană; Zlatna-Bucium; Săcărâmb; Boița și Baia de Criș⁴³. Înființarea lor a avut loc o dată cu promulgarea Legii austriece a minelor, în anul 1854, având ca principal scop asimilarea diferitelor statute miniere particulare, de mult existente, cu noile dispoziții juridice ale Legii minelor, evitarea inexactităților, a neregulilor ce s-ar fi putut ivi prin trecerea la noua lege. Dintre cele cinci districte miniere o importanță deosebită, prin vechimea statutelor sale, o avea districtul minier Abrud-Roșia Montană, care se constituia într-o instituție bine structurată, asigurarea activității miniere și menținerii micilor exploatări de aur și de argint de aici datorându-se, în mare măsură, ajutorului reciproc statuat în regulamentul de funcționare respectiv, susținerii materiale, la nivelul acestei instituții, a districtului minier din Roșia Montană. Pentru a corespunde menirii ce o avea

⁴² L. Vajda, *Extracția*, p. 244.

⁴³ Vezi și Lukács László, *Az erdelyi*, p. 17-18.

districtul minier, statutele după care își desfășura activitatea s-au modificat, s-au dezvoltat și s-au adaptat în cursul vremurilor potrivit împrejurărilor cărora trebuiau să le facă față. Multă vreme, exploatarea metalelor prețioase din districtul minier Roșia Montană se desfășura pe baza uzanțelor miniere locale, moștenite din generație în generație, de la strămoși. Prima consemnare a lor a fost făcută la jumătatea veacului al XVIII-lea⁴⁴, iar prin Regulamentul minelor din 19 iulie 1771 se întărește sistemul protecționist și de control al statului asupra mineritului particular. În anul 1776, Maria Terezia a aprobat ca uzanțele mai vechi să devină obligatorii în materie de procedee de exploatare minieră⁴⁵. „Constituția montanică de la Abrud”, astfel apărută, a necesitat modificări în anul 1858, după intrarea în vigoare a Legii austriece a minelor și în cursul verificării generale a statutelor locale ale fiecărei regiuni miniere, pentru ca, la 1 aprilie 1867, să-și piardă valabilitatea. Conform prevederilor Legii minelor și ținându-se seama de specificul local, atât de puternic înrădăcinat, s-au alcătuit „statute miniere”⁴⁶ pentru districtul minier Abrud-Roșia Montană, în care s-au definit procedeele lucrărilor de exploatare și atribuire a perimetrelor exclusivi de exploatare, procedee deosebite de cele cuprinse în Legea minelor, s-au prescris regulile pentru constituirea și funcționarea asociațiilor miniere, îndatoririle și drepturile personalului de conducere, formele exploatării gurilor de mină, s-au dat dispoziții referitoare la prelucrarea minereului de aur și de argint și la modalitățile retribuirii muncii, ale rezolvării problemelor litigioase etc.⁴⁷.

Pe teritoriul Districtului minier Abrud-Roșia Montană proprietatea minieră nu se împărțea în 128 de acțiuni sau așa-numitele părți de mină, *kuxe*, prevăzute în dreptul minier contemporan ci, de obicei în mai multe sau mai puține părți, iar fiecare din acestea în părți mai mici – câtimi ($1/2$, $1/4$, $1/8$, $1/16$) – după împrejurări și necesități⁴⁸. De aici rezulta că proprietățile miniere erau extrem de

---

⁴⁴ Articolele Novelare I-XIV din 1747 care au format apoi baza Regulamentului minier din Transilvania ; cf. *Bergordnung für das Fürstenthum Siebenbürgen*, în *Schmidt*, VII, p. 321-339; vezi și Toth Zoltan, *Mișcările țărănești...*, p. 80.

⁴⁵ A. Sófalvi, *Institutiones*, vol. I, p. 304.

⁴⁶ Un statut minier provizoriu pentru Districtul minier Abrud-Roșia Montană a fost elaborat la 3 iunie 1863, care apoi a fost revăzut în anul 1865 și supus aprobării în anul 1867 ; fond DMC, 1865/3047, 1867/1445.

⁴⁷ *Bányászati és Kohászati Lapok* (în continuare, *BKL*), Budapesta, 1906, vol. I, p. 70.

⁴⁸ Fiecare mină este împărțită în anumite “părți ideale”, denumite în mod obișnuit *kuxe*, pentru ca să poată fi stabilită numeric cota fiecărui acționar, care trebuie observată la împărțirea cheltuielilor și a veniturilor din mine. Dreptul minier precizează însă că fiecare mină obișnuită este împărțită în asemenea 128 de *kuxe* ; cf. Antonius Faber, *Principia juris metallici hungarici*, Pojon, 1824, p. 141; A. Sófalvi, *Institutiones*, p. 72-73; Lukács László, *Az erdélyi*, p. 30-31.

divizate pe suprafețe și astfel minele erau strâns apropiate una de cealaltă⁴⁹. Asociațiile miniere erau conduse de director, de proprietarul minei și de supraveghetori. Pentru munca desfășurată, aceștia nu primeau salarii, ci produse miniere. De regulă, înșiși proprietarii loturilor împărțeau în stare brută produsele, minereul sau aurul nativ, proporțional cu părțile pe care le posedau. Pentru acoperirea cheltuielilor care nu aduceau venituri imediate, pe baza hotărârilor luate în adunările generale ale asociațiilor, se alocu sume suplimentare, iar asociatul care nu-și achita datoriile putea să piardă partea printr-o sumară procedură judiciară a autorităților miniere, această parte revenind asociațiilor⁵⁰.

Proprietarul fiecărei părți de mină (kuxă) trebuia să asigure el însuși muncitori pentru mină, tot proporțional cu numărul părților pe care le posedea. Dacă nu era în stare, el însuși și familia lui trebuiau să presteze în mină munca ce le revenea. Cele 192 de asociații existente în anul 1867 în Districtul minier Abrud-Roșia Montană ocupau un teritoriu relativ redus, de numai 359 ha, iar exploatarea se desfășura pe filoanele și blocurile auro-argintifere din dealurile Orlea, Igrenul, Văidoaia, Letea, Cârnicul, Cârnicelul, Ainișul, Zeus, Gaur, Carpinul și Boi⁵¹.

Mineritul metalifer practicat în zona Munților Apuseni, deși se întemeia pe vechi tradiții, se exercita cu mijloace și tehnică cu totul rudimentare până târziu în secolul al XX-lea. Extracția propriu-zisă se făcea aproape exclusiv în straturile de la suprafață, pe locuri deja exploatate, fără vreun plan sau deviz de lucru întocmit în prealabil. Scopul principal era acoperirea necesităților zilnice și de aceea, deși se muncea din greu pentru fiecare gram de aur, lucrările pregătitoare necesare deschiderii și identificării filoanelor adesea nu se mai executau, în cel mai bun caz, se făceau împrumuturi din fondul asociației, așa-numitul *Pisetkreuzerfond*, pentru unele lucrări de prospectare a zăcămintului în perimetrul deținut. Dacă lucrările de exploatare nu se încheiau cu rezultate imediate, perimetrul săpat era părăsit și se începeau lucrări în altă parte. Exploatarea nivelelor ascunse mai în adâncime era, însă, exclusă din lipsă de capital și de unelte perfecționate, de un sistem unitar de extracție, bazat pe temelii solide. Odată extras, minereul era transportat la șteampuri, fie cu carul tras de un singur bou, fie în desagi cu calul la șteampul de lângă pârau. Șteampurile din lemn sau țărănești aflate pe teritoriul Districtului minier Abrud-Roșia Montană, al căror număr varia între 200-300 în jurul anului 1840, aveau o construcție primitivă atât în privința capacității săgeților cât și a tehnicii tratării

---

⁴⁹ BKL, 1892, p. 62.

⁵⁰ Lukács László, *Az erdélyi*, p. 32-33.

⁵¹ Szábo József, *Az Abrudbánya-Verespataki*, p. 314-317.

minereurilor zdrobite⁵², astfel că era firesc ca la procedurile de preparare și de prelucrare să se fi pierdut 75% din conținutul de aur al minereului, fiind dus de apă⁵³. Nivelul scăzut al tehnicii și ca urmare și al productivității muncii, epuizarea straturilor de suprafață, exploatarea întâmplătoare reduceau considerabil rezultatul muncii micilor întreprinzători. Aceste neajunsuri erau însă compensate prin cantitatea mai mare de muncă investită de micii întreprinzători care, adeseori împreună cu întreaga familie participau la extragerea și transportul la șteampuri a minereului. Este semnificativă în acest sens constatarea unui călător care, impresionat de eforturile familiilor de mineri din Roșia Montană, scria: „E poate fără precedent în lume ca acolo unde știința, capitalurile considerabile și forțele unite nu sunt în stare să aducă foloase, să se poată îmbogăți o familie care muncește cu sârguință”⁵⁴.

Cu toate metodele rudimentare de exploatare și de prelucrare a minereurilor, mai ales datorită condițiilor geologice date: conținut metalic relativ bogat al filoanelor, concentrate în galerii mai mici și, în special, datorită aurului nativ des întâlnit în cantități apreciabile, Districtului minier Abrud-Roșia Montană îi revenea o parte considerabilă din producția de aur și argint a Transilvaniei. Astfel, la 1866 de aici se extrăgea peste un sfert, 26,4% din totalul producției de aur⁵⁵.

Alături de exploatările mici particulare și de asociații miniere cu capital mic, aparținând în majoritate unor proprietari țărani, funcționau însă și însemnate întreprinderi cu caracter de mare industrie printre acestea un rol important deținându-l minele de aur și de argint de la Roșia Montană. În rândul proprietarilor acestor întreprinderi, rolul conducător a revenit Tezaurariatului minier al Transilvaniei transformat, în anul 1849, în Direcția minieră, silvică și salinară cu sediul la Cluj. În afara Tezaurariatului montanistic, la exploatările miniere de la Roșia Montană acțiuni importante deținea familia imperială de la Viena, iar începând cu anul 1845 acționarii particulari au încheiat un contract asociindu-se cu Tezaurariatul pentru exploatarea zăcămintelor din zonă. În baza contractului încheiat cu asociațiile, acțiunile la galeria principală Sf. Cruce Orlea s-au împărțit după cum urmează: familia imperială, 8 kuxe, Tezaurariatul minier, 60 kuxe, acționarii particulari, 60 kuxe⁵⁶.

---

⁵² *Ibidem*, p. 318-319.

⁵³ I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 246.

⁵⁴ Carol Pap Szatmári, *op. cit.*, p. 5-6.

⁵⁵ L. Vajda, *Extracția*, p. 247.

⁵⁶ TM, 1845/3363, 1846/3843 și DMC, 1856/4676; vezi și Lukács László, *Az erdélyi; Kremniczky A., Adatok a verespataki k. és társulati Orlai Szt.-Kerszt áltárna* (Date referitoare la galeria Sf. Cruce Orlea din Roșia Montană), în *BKL*, 1876, I, p. 22-24.

În perioada 1848-1867, minele de la Roșia Montană, alături de cele de la Săcărâmb, erau cele mai de seamă întreprinderi auro-argintifere aparținătoare Tezaurariatului montanistic austriac în Munții Apuseni. Aceste mine, prin producția lor bogată, au devenit întreprinderi rentabile, astfel că statul și-a îndreptat atenția aproape exclusiv asupra acestora, neglijând o bună parte din celelalte mine de metale prețioase, mai puțin sau deocamdată deloc rentabile, sistând chiar activitatea multora dintre ele.

Dintre minele de metale prețioase exploatate de particulari cele mai de seamă erau minele de la Ruda, care s-au constituit în anul 1858 în asociație minieră, sub numele folosit încă din anul 1787 de „Ruda 12 Apostoli”⁵⁷, printre ai cărei acționari figurau membri ai familiei baron Brukenthal, precum și „Asociația minieră Petru-Paul din Vulkoi”. Apreciind la modul general situația exploatărilor miniere de metale prețioase între 1848 și 1867 aflate în proprietate particulară, constatăm că ele aveau un rol secundar față de întreprinderile subordonate direct Tezaurariatului montanistic. Exploatările particulare s-au cantonat în stagnarea în care se aflau încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cauzele acesteia fiind de natură economico-socială, cea mai hotărâtoare a fost însă cea legată de eliberarea iobagilor în anul 1848, atunci când o mare parte dintre proprietarii de mine au pierdut forța de muncă gratuită.

Să încercăm, în cele ce urmează, o prezentare sumară a forței de muncă în industria extractivă din Transilvania, exemplificând cu situațiile constatate în Districtul minier Abrud-Roșia Montană în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și până în deceniul 7 al secolului al XIX-lea. De la început trebuie să spunem că o bună parte din forța de muncă calificată folosită în minerit consta din specialiști străini aduși chiar din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, prevăzuți, așa cum am mai spus, cu numeroase privilegii; dar ei continuă să fie colonizați chiar o dată cu venirea habsburgilor în Transilvania și chiar în perioada de care ne ocupăm⁵⁸, din Austria, Germania, Italia, cu precădere, specialiști germani din așa-numitele “orașe miniere” (*Bergstädte*) din actuala Slovacie – fostele centre miniere de la Neusohl (Banska Bistrica), Schemnitz (Banska Stiavnica), Kremnicz. Asemenea coloniști au fost aduși și colonizați în toate centrele miniere din Transilvania tocmai pentru tradițiile miniere în care au crescut și pentru cunoștințele lor obținute în institutele miniere din țările lor pentru a contribui la ridicarea mineritului din această parte a Imperiului habsburgic. Se poate constata și preocuparea pentru pregătirea de cadre locale pentru nevoile mineritului, fie în școlile miniere înființate la sfârșitul veacului al XVIII-lea în

⁵⁷ TM, 1787/243; vezi și *Erdélyi Bányász Kalendarium 1844-re* (Calendarul minier al Transilvaniei pe anul 1844), Cluj, 1845.

⁵⁸ TM, 1699/5.

centrele miniere mai importante din Munții Apuseni⁵⁹, fie prin trimiterea celor mai destoinici dintre ei la Academia minieră din Schemnitz sau din Leoben (Austria)⁶⁰. În ceea ce privește personalul administrativ și de conducere al minelor, funcționarii minieri, aceștia erau recrutați de asemenea din centrele miniere importante din imperiu, dar și din rândul localnicilor, între care șefii de mine sau hutmanii. Cea mai mare parte din forța de muncă necesară exploatarea minelor era formată din locuitori băștinași, în „Țara Moților” ocupația principală fiind mineritul.

După aceste considerente de ordin general mai dorim să menționăm că nu ne vom ocupa de personalul superior funcționăresc al minelor⁶¹, deoarece numărul lor este relativ mic, iar situația lor economică și social-culturală era la un nivel mult superior celorlalte categorii de lucrători din minerit. Trebuie menționat însă că, deși o serie de funcții erau bine remunerate – la sfârșitul veacului al XVIII-lea salariile funcționarilor de la Tezaurariatul minier era cuprins între 3000 florini, șeful montanisticului transilvănean, Franz Josef Müller Edler von Reichenstein⁶², și cca 100 florini un simplu funcționar de birou – numeroase documente arhivistice consemnează refuzul absolvenților instituțiilor miniere medii și superioare de a se prezenta la locul de muncă din Transilvania⁶³, obiecția principală fiind nivelul extrem de ridicat al prețurilor,

---

⁵⁹ Ileana Bozac, *Politica școlară a Curții din Viena în domeniul fiscal al Zlatnei în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în “Studii și cercetări de istorie”, VII, 1956, p. 132-133; fond TM, 1784/604, 1788/744, 1795/937, 1797/2442. În anul 1835 se înființează la Săcărâmb o școală montanistică care trebuia să pregătească tehnicieni pentru minerit; cf. M. Mirel, A. Ardos, *Date privind începuturile învățământului profesional din Transilvania*, în “AMN”, 1967, IV, p. 215-235; TM, 1845/736.

⁶⁰ Decret al Camerei aulice din 18 martie 1781, prin care se dispunea ca elevii ai căror părinți sunt funcționari minieri, după absolvirea Academiei miniere, să poată fi angajați ca practicanți minieri; cf. Schmidt, XV, p. 122.

⁶¹ La 1851 personalul Administrației miniere de la Abrud era compus din administratorul minier și, în același timp, judecător minier substituit, inginer topograf, inspectorul șteampurilor, maistrul minier de la Orlea, contabilul, un practicant minier, doi candidați la posturile miniere, probatorul de la preschimbarea aurului. Personalul sanitar era compus din medicul minei și al orașului, un medic minier pentru Roșia Montană și un medic pentru Abrud. În statul de personal mai figurau doi preoți și doi învățători pentru romano-catolici la Abrud și Roșia Montană și câte un preot și învățător român la Roșia Montană și Abrud; cf. DMC, 1852/344.

⁶² Cf. I. Dordea, *Aus dem Leben und Wirken des Gubernialrats Franz Joseph Müller von Reichenstein als Leiter des Siebenbürgischen Bergwerksthesaurariats in den Jahren 1778-1802*, în “Res Montanarum. Zeitschrift des Montanhistorischen Vereins für Österreich”, 5/1992, p. 32-37; TM, Status personalis pro Anno 1799.

⁶³ DMC, 1852/6480.

dar și clima nefavorabilă, terenul arid, posibilitățile scăzute de aprovizionare cu bunuri de consum, de cazare, lipsa unei asistențe medicale permanente, depărtarea de principalele drumuri și căi de acces spre Europa centrală.

Personalul de execuție angajat la minele fiscului, principala forță de muncă din mineritul aurifer al Transilvaniei, a variat ca număr și ca specializări, în funcție și în concordanță cu mărimea, stadiul de exploatare și starea galeriilor, cu strictul necesar pentru buna desfășurare a activității la mine și la șteampuri. Astfel, dacă la galeria principală Sf. Cruce Orlea în faza sa de început lucrau, în anii 1784-1790⁶⁴, un număr de 20 până la 50 de lucrători între care mineri plătiți după timpul de muncă, *Schichtenhäuer*, sau mineri plătiți după cantitatea de minereu extras – *Gedinghäuer* – iar începând cu secolul al XIX-lea mineri plătiți după conținutul de metal prețios – *Halbhäuer* – sau *Erzthäuer* apoi vagonetari, ridicători la manevră, alegătorii de minereu, tâmplari, zidari, fierari având în frunte un maestru minier (*Huttmann*), în anul 1842, în evidențele personalului minier înscris ca privilegiat în registrele de dare, figurau pentru Roșia Montană 693 de lucrători⁶⁵, iar în anul 1867 la Sf. Cruce Orlea erau angajați 5 mineri șefi de echipă, 150 de mineri permanenți, 32 de mineri nepermanenți, iar la șteampuri, 6 muncitori de șteamp, 12 nămolitori, 4 dulgheri și 46 de alți lucrători la selecționarea de minereu, conduși fiind de un conducător de mină și un contabil⁶⁶. Trebuie spus că, în conformitate cu Legea minelor din anul 1854, pusă în aplicare începând cu anul 1858, s-a întocmit și legiferat *Regulamentul de serviciu pentru funcționarii inferiori și muncitorii de la minele din subordinea Direcției miniere, silvice și salinare din Transilvania*⁶⁷. Se preciza cu claritate scopul regulamentului și categoriile de muncitori, între care un rol important îl aveau minerul superior (maistru) *Oberhäuer* și *Huttmann-ul*, urmând lucrătorii: miner principal, miner, miner-ucenic, tâmplari și dulgheri pentru armături, vagonetari, ridicători la instalațiile de extracție, lucrători la pompe, alegători și separatori ai minereului etc. Era precizat, de asemenea, statutul de angajat permanent sau temporar, disciplina obligatorie la locul de muncă, și chiar modul

⁶⁴ TM, 1784/354, 819; 1787/1310; 1789/931; 1790/457, 1819. În același timp, însă, la galeria Sfânta Treime din Cârnic aparținând de Roșia Montană, aflată în exploatare încă de la jumătatea veacului al XVIII-lea, între 1773 și 1790 numărul muncitorilor varia între 29 și 50; cf. TM, 1773/847, 952; 1777/600; 1782/719; 1790/1819.

⁶⁵ Erdélyi Bányász Kalendarium 1844-re, p. 118.

⁶⁶ Szabó József, *Az Abrudbánya*, p. 337-338.

⁶⁷ *Dienstordnung für mindere Diener und Arbeiter bei den der k.k. siebenbürgischen Berg, Forst, und Salinen Direction unterstehenden Bergbaue, DMC*, 1854/6923, p. 30-88; 1858/2625, 1858/6283. Tot în anul 1858, în conformitate cu Legea minelor, a fost întocmit *Regulamentul pentru personalul de supraveghere și muncitori de la Sf. Cruce Orlea - Roșia Montană*; cf. DMC, 1854/6923, p. 3-16.

de comportare în serviciu și în afara serviciului, salarizarea, bani pentru ajutor de boală, medicamente gratuite, tratamentul celor care au suferit accidente în timpul muncii, prevederi pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor, amenzi și sancțiuni începând cu rețineri din salariu în favoarea Casei Frăției, până la desfacerea relațiilor contractuale de muncă.

În ceea ce privește proveniența forței de muncă, în zona Abrudului, a Roșiei Montane, inclusiv a Zlatnei, a fost asigurată de așa-numiții iobagi mineri până în jurul anului 1848, iobagi care erau folosiți la transportul minereului, a lemnului de mină și la munca propriu-zisă în subteran. În secolul al XIX-lea, o mare parte din țărănime și-a pierdut pământul, eliberându-se de muncile agricole devenind forță de muncă liberă și astfel angajându-se în masă în minerit. În mineritul din Transilvania salariile erau neînchipuit de mici, ceea ce, firește, nu exclude tendința de urcare rezultată din cerere, dar arată, în același timp, că mizeria muncitorilor liberi era atât de mare, încât au fost siliți să se angajeze cu salarii relativ mici⁶⁸.

Munca în subteran a fost una dintre cele mai grele munci, plină de pericole neașteptate. Utilizarea până târziu, în secolul al XIX-lea, a târnăcoapelor, lopeților pentru înaintare și a forței umane sau a cailor pentru transportul cu vagonetii a fost procedeul cel mai obișnuit. Creșterea adâncimii în exploatare, utilizarea explozibilului pentru lucrările de pușcare, folosirea instrumentelor rudimentare, nerespectarea cât de cât a normelor de securitate a muncii au atras după sine înmulțirea accidentelor de muncă. Rapoartele și corespondența oficială contemporane relatează despre numeroasele accidente din minele de stat, între altele de la Roșia Montană, Săcărâmb și Baia de Arieș⁶⁹. Pe lângă existența pericolelor provocate de lipsa mijloacelor de protecție, mediul în care lucrau minerii era nesănătos, plin de gaze nocive datorită lipsei de instalații de aeraj, de aerisire adecvate⁷⁰.

În afara accidentelor de muncă, bolile profesionale, dar mai ales neîngrijirea lor în timp, au contribuit la agravarea situației lucrătorilor din minerit și topitorii. Asistența medicală nu a fost asigurată la nivelul cerințelor. Deși unele exploatare mai mari precum cele de la Roșia Montană sau Săcărâmb, s-au îngrijit de existența personalului medical, acest lucru, nici pe departe nu însemna rezolvarea problemelor sanitare, lipsa medicamentelor, iar uneori prețul lor

---

⁶⁸ Kővári László, *Az erdély*, vol. I, Cluj, 1847, p. 87.

⁶⁹ MT, 1779/ 644; 1780/473. Autoritățile se văd nevoite de a lua măsuri pentru stabilirea fără părtinire a vinovaților în cazuri de accident tocmai pentru a se putea stabili ajutorul pentru văduve și orfani ; cf. Schmidt, vol XIV, p. 252.

⁷⁰ MT, 1784/831.

ridicat⁷¹ fiind adesea motive întemeiate pentru atenționarea forurilor camerale asupra acestor stări de lucruri⁷². Rapoartele medicale din secolele XVIII-XIX, întocmite în urma cotroalelor periodice efectuate în districtele miniere, oglindesc în mare măsură starea sănătății muncitorilor, în general, evidențiind însă faptul că numărul accidentelor arată o tendință continuă de creștere⁷³. Cele mai frecvente erau accidentele provocate de exploziile neașteptate ale pulberii folosite la spargerea rocii, soldate cu morți sau răniți foarte grav. Medicii din cadrul exploatărilor scoteau în evidență în rapoartele lor că în cele mai multe dintre localitățile miniere vizitate de ei bolile cele mai des întâlnite erau sifilisul, propunând în acest sens înființarea de spitale destinate lueicilor din Transilvania⁷⁴, reumatismul, tuberculoza, bronșita, bolile de stomac. De asemenea, îmbolnăvirile epidemice, ca tifosul, erau foarte frecvente.

Chiar din anul 1747, prin preluarea așa-zisului „Regulament minier”, o dată cu publicarea Articolelor Novelare și recunoașterea prin lege a valabilității statutelor locale, s-a stabilit timpul de lucru la 8 ore pentru lucrătorii din subteran, cu excepția sâmbetei, și la 12 ore pentru o parte din cei din subteran și pentru toți cei de la suprafață, el fiind preluat în regulamentul din 1858 cu 8 ore pentru toți lucrătorii. Tot aceste norme stabileau zilele de salariu, dar ele sufereau modificări frecvente. Salariul acelor care lucrau în subteran și la zi a fost stabilit oficial cu ora sau după cantitatea de minereu extras indiferent de conținutul minereului dar, așa cum am mai menționat, începând cu secolul al XIX-lea se renunță la această formă de salarizare, introducându-se plata după conținutul în metal prețios al minereului extras. Salariile în minerit au fost stabilite conform calității și cantității muncii depuse. Calitatea muncii a fost determinată însăși de calificarea minerului. Și în minerit, ca și în celelalte ramuri industriale, capitalismul genera ierarhia forțelor de muncă în paralel cu ierarhia

---

⁷¹ AL. Neamțu, *Aspecte ale asistenței medicale în mineritul din Transilvania oglindite în activitatea doctorilor Ioan Piuariu-Molnar și Vasile Popp*, în *Din trecutul medicinei muncii în România. Comunicări și note*, București, Editura Medicală, 1971, p. 42; Dispoziții privind livrarea de medicamente ieftine pentru mineri, *Schmidt*, vol. XVIII, p. 27, 270; sau obligativitatea întocmirii rapoartelor medicale sunt câteva măsuri luate de autorități pentru remedierea stării de sănătate din domeniul mineritului transilvan, *Schmidt*, vol. XIX, p. 391-395.

⁷² DMC, 1854/3161.

⁷³ DMC, 1854/726, 916, 1431.

⁷⁴ Gabriela Rusu, *Proiecte pentru înființarea unor staționare antiveneriene în Munții Apuseni la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Spitale vechi și noi*, București, Editura Medicală, 1976, p. 111-120; vezi și TM, 1846/95; 1847/6226; 1848/959.

valorilor⁷⁵. Astfel, în minele de la Roșia Motană lucrau la 1842 cca 693 de lucrători din care 14 funcționari și maiștri mineri, restul repartizați, pe baza ierarhiei muncii, în 11 grupe de muncă. Șeful minei (*Der Bergschäfer*), care răspundea de problemele tehnice și controlul acestora, avea un salariu de 50 florini pe lună, iar restul angajaților aveau salariu ce varia între 5-10 florini. La Roșia Montană minimul de trai al unei familii miniere cu trei copii era în 1858 de 37 fl, în 1859 de 38 fl și în 1860 de 38 fl. Câștigul zilnic al unui miner principal era 52 de Xr, a minerilor care lucrau în acord de 57 Xr⁷⁶, ajungând pe lună la un venit cuprins între 30-33 florini⁷⁷.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea se accentuează folosirea muncii salariate, mai rentabilă acum pentru stat, pentru ca la sfârșitul secolului al XIX-lea ea să devină predominantă. Mulți locuitori ai Munților Apuseni se angajează ca salariați la lucrul minelor. Salariile erau însă atât de mici, încât nu le ajungeau pentru traiul familiei⁷⁸. În aceste condiții, membrii majori ai familiei nu reușeau, cu toată strădania lor, să agonisească cele necesare pentru familie. De aceea, femeile și copiii nevârstnici sunt nevoiți să contribuie la munca pentru subzistență⁷⁹. Copiii erau folosiți mai mult la lucrările de suprafață și nu arareori în subteran. Separarea și alegerea minereului extras se făcea încă în subteran, înainte de a fi transportat la suprafață, și se efectua cu ajutorul copiilor, așa-numiții *Sauberjungen*. Grijă iluminatului și a încărcării în vagoane a minereului era încredințată femeilor și copiilor. Cei mai mulți copii erau angajați pentru culesul minereului zdrobit în șteampuri, așa-numiții *Klauberjungen*, pentru spălatul și deznămolitul minereurilor. Condițiile de muncă în care acești copii erau obligați să lucreze erau inumane și se apropiau de acelea în care lucrau copiii în industria engleză la începutul secolului al XIX-lea⁸⁰.

Trebuie să spunem însă că, având în vedere natura și complexitatea muncii în minele metalifere, necesitatea obținerii unor câștiguri, dar mai ales obținerea unor profituri din banii investiți, autoritățile au fost determinate să dispună

---

⁷⁵ *Fond familial Nicolae Șoit*, Din mineritul ardelean (lucrare în manuscris), dosar 11, fila 2 (cotă provizorie).

⁷⁶ Cf. *TM*, 1859/6557; 1860/6040.

⁷⁷ *DMC*, 1854/400.

⁷⁸ La 1784 un minier care lucra la galeria Sf. Cruce Orlea de la Roșia Montană avea un venit lunar de 7 florini 44 creițari; cf. *TM*, 1784/819.

⁷⁹ La galeria Sf. Cruce Orlea din Roșia Montană în anul 1867 din cei 176 de lucrători angajați 23 erau femei și 20 erau copii Cf. L. Vajda, *Formarea muncitorimii salariate în industria minieră și metalurgică din Transilvania (1848-1867)*, în „AMN”, VI, 1969, p. 320.

⁸⁰ Cf. Ileana Bozac, *Exploatarea muncii copiilor în minele statului din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, XI, 1958, p. 106.

măsuri pentru protecția și ajutorarea muncitorilor mineri. Dacă urmărim documentele și legislația minieră la sfârșitul veacului al XVIII-lea, dar, mai ales, începând cu anul 1781, an în care, prin decretul din 30 martie, s-a înființat, în mod oficial, sistemul de pensii de stat pentru salariații din minerit⁸¹, și până în anul 1854, anul publicării Legii minelor, putem constata un număr însemnat de hotărâri, decrete sau legi care veneau în întâmpinarea cererilor lucrătorilor mineri în privința asigurărilor de sănătate, a ajutoarelor pentru văduve și orfani, a celor inapți de muncă, a asigurării minimului de asistență medicală și medicamente gratuite, asigurarea de locuințe de serviciu⁸² etc. Urmărind statul de pensii pe anul 1773, prin care se remunerau din fondul Casieriei miniere transilvănene cei îndreptățiți, adică un număr limitat de persoane, din fondurile existente la dispoziție, putem constata, nu numai cuantumul pensiei, care varia între 333 fl anual pentru văduva maistrului superior minier și 10 fl 24 creștari pentru fiul unui miner care a orbit în urma unui accident, ci și categoriile de persoane care puteau beneficia de pensii: mineri și funcționari mineri, lucrători din topitorii și de la preschimbarea aurului, văduve și orfani ale acestora, medici și felceri, așa-numiții *Phisicus* sau *Chirurgus* etc.⁸³. Pe parcursul anilor s-a intervenit pentru îmbunătățirea modului de atribuire a pensiilor, fiind promovat sistemul pensiilor celor mai mari pentru minerii din subteran cu vechimea neîntreruptă de peste 40 de ani⁸⁴ și obligativitatea deschiderii de matricole în care să fie înregistrate numele, anii de lucru efectuați, specialitatea, toate acestea pentru a se putea urmări vechimea în muncă. Nu putem încheia fără a aminti formele de întraajutorare specifice mineritului, renumitele Case ale Frăției (*Bruderlada*), Case de ajutor reciproc organizate în cadrul minei, și, în cazul Roșiei Montane, unele fonduri speciale de întraajutorare precum a fost cel înființat în anul 1790⁸⁵, așa-numitul fond pisetal Abrud-Roșia Montană (*Pisetalcreuzerfond*). Casa Frăției – *Bruderlada* – organizată la galeria Sf. Cruce Orlea de la Roșia Montană avea, între 1787-1791, un capital ce varia între 200 și 700 florini din care se ofereau membrilor fie cotă-parte pentru completarea pensiei, sau ajutor lunar pentru văduve și orfani, fie ajutoare în bani pentru procurarea de medicamente și achitarea onorariului medicilor, pentru tratamente, procurarea de cereale la prețuri mai mici. Prin Statutul Casei Frăției minerilor de la Sf. Cruce Orlea, din anul 1866, s-a aprobat mărirea sumelor pentru cazuri de boală și procurarea de medicamente și pentru ajutorul de înmormântare,

⁸¹ Schmidt, XV, p. 123-129.

⁸² DMC, 1853/6092.

⁸³ TM, 1773/952.

⁸⁴ Schmidt, XVIII, p. 213, 239-242, 253.

⁸⁵ DMC, 1854/6073.

reglementarea salariului medicilor din Abrud și Roșia Montană, punându-se accentul pe necesitatea asigurării achitării periodice a pensiilor din capitalul acumulat⁸⁶. Fondul pisetal Abrud-Roșia Montană, în al cărui statut se prevedea salarizarea din fond a medicilor și moașelor pentru tratarea minerilor accidentați, a celor bolnavi sau inapți de muncă în urma accidentelor, ajutorarea văduvelor și orfanilor, acordarea de împrumuturi celor care se ocupă cu mineritul, ajutorarea tuturor proprietarilor de kuxe, șteampuri, lacuri de acumulare, apeducte, a celor care aveau greutăți la exploatarea și întreținerea propriilor perimetre a funcționat sub îndrumarea unui comitet, periodic fiind întocmită o dare de seamă asupra activității acestuia și asupra bugetului. Împrumutul în bani se limita la maximum 300 florini, cu o dobândă de 6%, urmând a fi restituit în maximum 3 ani⁸⁷. În cazul în care capitalul ar fi ajuns la suma de 200.000 florini, statutul preconiza construirea unui spital și a unei școli montanistice. Toți participanții la acest fond erau datori de a achita un creițar, iar din 1810 2 creițari după fiecare 1/5 de aur pisat din aurul adus la schimb la Oficiul de preschimbare a aurului din Abrud, fondul ajungând în anul 1878 la suma de 156.950 florini⁸⁸.

Ajutorul social s-a realizat și prin contribuția la care se angajau salariații permanenți, din al căror salariu se reținea taxa stabilită și care se depunea la casierie. Acești mineri beneficiau de concediu de odihnă plătit, bani de îngrijire medicală. O astfel de asociație a funcționat și la Orlea începând cu anul 1845, în anul 1878 deținând un capital de 67.700 florini⁸⁹.

Dar la personalul minier mai trebuie adăugată o altă categorie de căutători de aur: spălătorii de aur. Aceștia spălau aurul din nisipul apelor încă din vremea Daciei romane, ajungându-se, spre exemplu, la începutul veacului al XVIII-lea să constituie principala formă de obținere a aurului prin oficiile de schimb, autoritățile timpului încurajând prin privilegii⁹⁰ această activitate ce nu necesita investiții, dar care aducea venituri importante. Aurul în nisip se găsea în cantități mici, în scânteii numai, dar era un aur foarte fin. Spălătul aurului era o ocupație foarte intensă, el se practica de către o mare parte a populației Munților Apuseni până târziu, în veacul al XX-lea, așa cum o dovedesc numeroasele documente păstrate în fondurile Tezaurariatului montanistic al Transilvaniei, ajungându-se la organizarea lor pe companii⁹¹ – de regulă, zlătari țigani –, la conscrierea lor pentru a putea fi diferențiați de cei neorganizați, atribuindu-li-se privilegii

⁸⁶ *TM*, 1787/1310, 1788/65, 1789/931, 1790/457, 1819 și *DMC*, 1866/2935.

⁸⁷ Situația împrumuturilor efectuate în perioada 1819-1846; cf. *DMC*, 1854/6073, p. 1-26.

⁸⁸ Lukács László, *Az erdélyi*, p. 33.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 32.

⁹⁰ *Schmidt*, V, p. 468-472; VI, p. 468; VII, p. 85-86; *TM*, 1769/195; 1786/10.

⁹¹ *Schmidt*, VII, p. 402-405; fond *OSMZ*, 1747/890, 1753/89; fond *TM*, 1783/1102.

asemănătoare cu ale celorlați mineri, fiind reglementate contribuțiile de achitat față de stat și față de stăpânul feudal și stabilirea lor în anumite localități.

Viața, în mineri, nu a fost și nu este nici acum o viață ușoară. Celor care au practicat-o sau o practică și în prezent le datorăm foarte mult pentru lucrarea lor. Le închinăm aceste modeste rânduri, pentru rememorarea unei activități multimilenare desfășurate când mai bine când mai rău, dar totdeauna în folosul celor mulți.

Școala românească din fostele scaune secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Dr. LIVIU BOAR

„Problema învățământului elementar românesc din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, studiată în general puțin, este în mare măsură deficitară privind latura statistică” – arată Șerban Polverejan într-un studiu publicat în „Cumidava”¹. „Date referitoare la școli și învățătorime – susține Șerban Polverejan – folosite atât de autorii unor studii speciale, cât și în lucrările cu caracter de sinteză, sunt luate din statistici oficiale, germane sau maghiare, care, de cele mai multe ori, intenționat sau nu, sunt departe de a reda realitatea așa cum se prezintă ea”².

Despre învățământul primar românesc din zona Ciucului, Giurgeului și a Casinului în secolul al XIX-lea, pe lângă datele statistice oficiale amintite de autor în studiul citat și lucrarea de referință a lui Nicolae Albu, dedicată învățământului românesc din Transilvania între 1800-1867³, există un valoros material arhivistic inedit în cadrul fondului *Protopopiatul Greco-Catolic Gheorgheni*, aflat la Arhivele Naționale din Târgu-Mureș. Lucru firesc, deoarece învățământul primar românesc era organizat și coordonat de biserică, dascăli fiind, de multe ori, chiar preoții. Preoții parohi îndeplineau funcția de directori ai școlilor, iar protopopii pe cea de inspecitori ai învățământului confesional din protopopiat.

O atentă analiză a învățământului primar românesc din această zonă o face protopopul Aron Boer, în răspunsul la circularele mitropolitane nr. 344 și 524 din 1858 ale Mitropolitului Alexandru Sterca-Șuluțiu.

Conform raportului întocmit de Aron Boer, în 12 parohii greco-catolice din protopopiat „s-au mai ținut și se țin școli populare la: Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu, Billbor, Toplița, Sărmaș, Várhegy (Subcetate – n.n. L.B.), Alfalău (Joseni – n.n. L.B.), Voslab (Voșlobeni – n.n. L.B.), Gymesbük (Ghimeș–

---

¹ *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, „Cumidava”, II, 1986, p. 161-206; vezi și studiul lui Liviu Boar *Biserica și școala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între anii 1848-1900*, în „Angustia”, nr.6, 2001, Sfântu-Gheorghe, Editura Carpaților Răsăriteni, p. 111-122.

² *Ibidem*, p. 161.

³ Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

Făget, jud. Bacău) și Kásson (Casinul Mare – n.n. L.B.) și între acestea comune școli rădicate se află numai în Toplița, Varhegy, Sărmaș, Tulgheș, Corbu și Gyimesbük; în celelalte sunt numai case tocmite cu plată comunală. 2). La o regulată frecventare a școalelor – după părerea mea – nici nu se poate ajunge, fiindcă satele românești, mai ales în cercul Gyergyó-Szent Miclăușului (Gheorgheni – n.n. L.B.) așa sunt de lățite și împrăștiate casele cât, în vreme de iarnă, copilul abia în două ore poate ajunge la școală și cu mergerea de la școală mai toată ziua trece, nefăcând nici un sporiu la învățătură; aceasta din urmă și din cauza slăbiciunii docenților neavând, după a mea conștiențioasă convingere, decât doi învățători, adică din Alfaláu (Joseni – n.n. L.B.) și Dămuc, cu care să fii îndestulit în privința desterității și strădaniei. 3). Piedici întru frecventarea școlii: pe lângă depărtarea de școală și sărăcia multora, este și lenea antistiilor comunale, precum și nehrănicia docenților. 4). Ar fi un lucru minunat dacă s-ar putea întemeia și rădica pentru Corbu, Tulgheș, Valea Jidanului și Bilbor o școală normală-capitală (subl. ns. – L.B.) pentru aceste patru parohii în Tulgheș; așa am putea avea nădejde ca românii mai cu puțință să-și deie copiii la acea școală normală, dotată cu plată împărâtească și sub grija unui docente harnic și luminat. 5). Cât se atinge de umblarea acelor prunci la școală, a căror părinți sunt mestecați între secui, ei umblă la școala romano-catolicilor (...) Căci dacă aş face silință să-i deie la altă comună românească, unde este școală, mă tem, că și altminterile părinții neștiind decât limba maghiară, am pierde pe cei mai mulți, ei trecând la romano-catolici; și așe, vreo șase parohii ar pica din catalogul sau Schematismul diocesei gr(eco)-catolice a Blajului”⁴.

Raportul protopopului Aron Boer surprinde și el cele două probleme importante cu care se confrunta învățământul românesc: sărăcia enoriașilor, care nu puteau susține școli puternice, bine dotate, și lipsa personalului calificat, implicit calitatea unor docenți. Acest fapt a dus la înscrierea pruncilor românilor la școlile ungurești romano-catolice, cu consecințele de rigoare.

După un an, la 8 octombrie 1859, protopopul Aron Boer îi scria prepozitului Basiliu Rațiu la Blaj, care era și directorul școlilor naționale românești din arhidieceză, că „Lipsa cea mare cu care ne luptăm în privința Docenților aicea în marginea Imperiului și în vecinătatea Moldaviei unde pentru sterilitatea locurilor și asprimea aerului nu pre să așază Docenți, cari cu clima aceasta nu sunt dedați, mă îndeamnă: ca pentru primirea și întărirea Docentelui din Gyimes, anume Nicolau Koltsar să facem umilita rugare, cu atâta mai vârtos, ca pre lângă absolvarea cursului pedagogic în Sz. Regin (Reghin – n.n.L.B.) în doi ani așea frumos și cu emolument documentata dexteritate au dezvoltat în cariera deregătorii docentală, cât eu însum fiind de față la examenul, am cules din răspunsurile pruncilor o adevărată vocațiune a numitului învățător – și da atunci prin strădania sa și

⁴ Nicolae Albu, *op.cit.*, p. 194.

instruirea Domnului Paroch local Gabriele Csobotariu cel au fost absolvet și cursul Teologiei, așa temelnică dezvoltară s-au câștigat, cât înaintea mea din învățăturile cele ce se propun (predau – n.n. L.B.) în Școalele comună, depuind examen am aflat vrednic da partinire...”

Protopopul își încheie astfel misiva: „Având dară nădejde ca pe lângă prea umilita recomandarea mea și atestatele legală aicea închisă (din păcate nu am găsit atestatele de care amintește protopopul Aron Boer, pe care le-a anexat – n.n. L.B.) se va îndura Măria Sa Domnul Preposit a-l primi în numărul (rândul – n.n. L.B.) Docenților, înzăstrându-l cu Decret de Învățătoriu definitiv...”. Recomandarea pentru numirea ca docente a lui Nicolau Koltsar (Colceriu, de fapt, așa cum întâlnim și astăzi frecvent acest nume românesc în zonă, forma Koltsar fiind transcrierea lui cu ortografia maghiară – n.n. L.B.) este cu atât mai necesară pentru a nu-l „scăpa și pă acesta în Moldova, ca și pă Mera și Lateș, de unde au și avut provocarea (oferta – n.n. L. B.) la un serviciu mai ușori, însă cu plata mai bună”⁵.

În Anexa III a studiului lui Șerban Polverejan este publicat *Conspect despre sco(a)lele principale și populare (greco-catolice) și despre învățătorii aplicați la acelea*, din anul 1865, care consemnează, în Protopopiatul Gr.-Cat. Gheorgheni, un număr de doar opt școli existente la Bilbor – învățător fiind Mera Avram, Corbu – învățător, Baida Georgiu, Dămuc (azi în județul Neamț) – învățător Cuttea Iuon, Ghimeș-Făget (azi jud. Bacău) – învățător Koltsár Nicolae, Tulgheș – învățător Sciopu Basil, Varnics (?!)⁶ – Câmpul Cetății, jud. Mureș – învățător Dobreanu Vasile, Valea Jidanului (azi jud. Neamț) – învățător Mucenicu Ion și Voșlobeni – învățător Pușcariu Petre⁷.

La 4 septembrie 1864, notarul scăunal Urziceanu, inspector școlar, raporta vicejudeului regal din Gheorgheni, Csány István, despre situația construcțiilor școlilor de pe raza plasei („Járás” lb. magh. – Documentul este scris în limba maghiară – n.n. L.B.) care se prezenta astfel: la Dămuc și Bicz (azi localități în jud. Neamț) se lucrează la acoperișul noilor clădiri de școală, la Barasău (azi jud. Neamț) și Corbu s-au adunat deja materialele de construcție – lemn și piatră, iar până la edificarea noilor clădiri se va învăța în vechile locale, la Bilbor clădirea

⁵ D.J.A.N. Alba, fond Mitropolia Română Unită Blaj – Cabinetul mitropolitului, doc. nr. 669/1859. Documentul este citat și reproduș parțial de Nicolae Albu în *op.cit.*, p. 194-195.

⁶ Este mai mult ca sigur o transcriere greșită din documentul original, aflat la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, a localității VARVIZ (azi Subcetate, jud. Harghita) și nu Câmpul Cetății, care se afla în județul Mureș și nu putea face parte din Protopopiatul Gheorgheni. De asemenea, numele de DOBREAN, DOBREANU, DOBRAN sunt foarte răspândite în localitate, fiind nume specifice ale „varvigenilor”, cum își spun și astăzi locuitorii din Subcetate (n.n. L.B.).

⁷ Șerban Polverejan, *loc. cit.*, p. 199.

este ridicată, urmează doar a fi tencuită, la Sărmaș și Subcetate există clădiri ale școlilor, dar ele sunt neîncăpătoare, fiind planificat a se ridica alte noi construcții, la Valea Jidanului (azi jud. Neamț) școala își desfășoară activitatea în casa parohială, nefiind în plan ridicarea unei școli noi. În continuare, se arată în raport, aceste construcții merg foarte încet, deoarece comunele nu au venituri proprii, ridicarea școlilor făcându-se din contribuția țăranilor (jelerilor în text – n.n. L.B.)⁸.

Simeon Cotta, notar tractual, întocmea, la 22 februarie 1880, un *Raport despre starea actuală a unor școale G.C. profesionale din Tractul Giurgeului observată cu ocaziunea vizitării aceloră făcută în luna lui februarie a.c.*. Cu această ocazie, a vizitat școlile din șapte localități și anume: Ghimeș, Bicz-Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu, Bilbor și Voșlobeni.⁹

Astfel, în Ghimeș, școala era edificată din lemn, după Planul 1, având patru încăperi, prevăzută cu toate rechizitele școlare. Numărul elevilor era, în anul școlar 1879/80, de 76, dintre care 56 de români greco-catolici și 20 de maghiari romano-catolici, fiind împărțit în 6 despartimente (clase – n.n. LB). Referitor la procesul instructiv-educativ, inspectorul constată că obiectele predate sunt cele prescrise în planul de învățământ, ținuta elevilor este „ordinată, progresul mulțumitor”. Despre învățătorul (docentele) Augustin Rișnița se arată că are „examenul de calificățiune; relațiunea între docente, școlari, director, senat scolastic și între parenții elevilor (este) armonică, leafa docentală se urcă la 300 fl. v. a.”, iar învățătorul „e decis a rămâne la postul seu și pre venitor”. Ca „Observare” se remarcă lipsa „grădinii de pomărit și instrumentele de pomărit și aparatele de gimnastică”. Se propune angajarea unui subdocente, care să fie plătit cu suma de 100 de fl. v.a. de către învățătorul în funcție. Fondul școlar la finele anului 1879 era de 157 fl. v.a. și 46 cr.

În Bicz-Dămuc școala era din lemn, în stare bună, cu trei încăperi, fiind prevăzută cu toate rechizitele școlare, cu grădină de pomărit, cu instrumente de pomărit și aparate de gimnastică. Numărul școlarilor era de 53, împărțiți în 5 „despărțamente”. Se respectă planul de învățământ, iar progresul este „mulțumitor”, însă docentele și-a dat demisia, îmbrățișând o altă carieră, fiind înlocuit cu un „supleant”. Fondul școlar se ridică la Bicz la suma de 640 fl. și 81 cr. și ½ v.a., iar la Dămuc la suma de 398 fl. și 26 cr. și ½ v.a., în total 1039 fl. și 08 cr. v.a. Se recomandă repararea clădirii și scoaterea la concurs a postului vacant de docente (învățător).

În localitățile Valea Jidanului și Telec nu exista clădire pentru școală, procesul de învățământ se desfășura în casa parohială, care are două odăi „aproape corespunzătoare”, existând „toate rechizitele de școală, grădină și

⁸ D.J.A.N. Mureș, fond *Protopopiatul Greco-Catolic Gheorgheni*, dosar 34, f. 1-2.

⁹ *Ibidem*, dosar 53, f.3-5.

instrumente de pomărit”, precum și aparate de gimnastică. Cei 32 de elevi au o „ținută și progresul (la învățătură – n.n. L.B.) îndestulător”. Docentele George Teslovanu era „pedagog absolutor de Blasiu”, fiind decis a rămâne la postul său și pe viitor. Fondul școlar era de 767 fl. și 08 cr. v.a., cei mai mare dintre toate școlile inspectate. Având în vedere că din „339 de prunci obligați de școală, frecventează numai 32, e de a se imputa senatului scolastic parohiale”, arată Simeon Cotta și, în continuare, propune ca „pre venitor e de a se astringe comuna bisericească spre a-și edifica școală corespunzătoare recerințelor legii”.

Și la Tulgheș lipsește edificiul școlar „de atare în prezente se foloaște casa proprie a parohului” care „e abea corespunzătoare, întocmirea internă slabă, grădina de pomărit se află precum și unele aparate de gimnastică, școlari ordinari 29”, care au un progres bun la învățătură. Se constată însă că docentele Simeon Șiuteu nu are „documente referitoare la calificarea de docente” decât un document de la „cursul suplimentar din Blaj referitor la calificarea sa în măsurile metrice, metodă și desen”. Este decis să rămână la postul său și pe viitor. Se propune ridicarea unui edificiu școlar corespunzător și achitarea salariului docentului care „până în prezent n-a primit nimic”. Nu se specifică nimic în raport despre fondul școlar.

În Corbu, școala este construită din lemn, după „planul prescris, are 6 încăperi, e prevăzută cu toate rechizitele scolastice, are grădină de pomărit, precum și unele aparate gimnastice”. Ținuta școlarilor, ordinea și curățenia școlii și a școlarilor sunt bune, iar progresul celor 43 de elevi este „foarte mulțumitor”. Învățătorul Gregoriu Trifu „e prevăzut cu toate documentele recerute la un învățător și anume absolutoriu de preparandia (și) diploma de calificare”, fiind „decis a rămâne la postul său și pre venitor.” Se observă că „în unele odăi tencuiala a prinde a se ruina, de unde spre a preveni ruina sunt de a se lua mijloacele necesare”. Fondul școlar era de 58 fl. și 10 cr. v.a.

În Bilbor, școala din lemn are 4 încăperi, însă progresul celor 28 de școlari este „nemulțumitor”, docentele Basiliu Dregan nu are documentele referitoare la calificare sa profesională, iar comportarea sa este „după spusa directorului precum și a senatului scolastic parohial imorală”. Pentru aceasta, se propune renunțarea la serviciile învățătorului „imoral”.

În Voșlobeni, situația este cu totul alta, școala edificată din lemn e în stare bună, prevăzută cu cele necesare desfășurării în bune condiții a procesului instructiv-educativ. Învățătorul Nicodim Rusu este „preparand absolut” cu purtare lăudabilă.

Din cele relatate în acest raport se pot trage câteva concluzii:

- în cele 7 școli vizitate învățau 262 de elevi (pentru localitatea Voșlobeni nu este consemnat numărul de elevi, însă, dată fiind mărimea localității și a populației covârșitoare românești, putem estima un număr de 40-45 de elevi care trebuie adăugați la această cifră);

- doar în două localități, Tulgheș și Valea Jidanului-Telec nu existau edificii proprii pentru școală, procesul de învățământ se desfășura în casa parohială, restul erau școli de lemn, având între 3 și 6 săli de clasă;
- referitor la procesul instructiv-educativ și la personalul didactic, se remarcă faptul că „progresul la învățătură” este „foarte mulțumitoriu” la o singură școală, cea din Corbu, apoi erau 3 calificative de „mulțumitoriu”, câte unul de „bun” și „îndestulătoriu” și unul de „nemulțumitoriu” la școala din Bilbor, unde profesa învățătorul Vasile Drăgan, necalificat și având o purtare „imorală”;
- dintre cei șapte docenți consemnați în raport doar doi erau necalificați, ceilalți cinci fiind absolvenți de preparandie.

Alexandru Ioan Cuza – artizan al României moderne

Dr. MARIA GEORGESCU

„Nu este în lumea aceasta totul deșertăciune, rămâne ceva statornic; rămân faptele mari, care sunt nepieritoare; da, fraților! Faptele mari opresc chiar moartea”, rostea cu durere Mihail Kogălniceanu, la 29 mai (stil vechi) 1873, la ceremonia de înmormântare, de la Ruginoasa, a lui Alexandru Ioan Cuza, pe care fostul său sfetnic îl identifica cu *„renașterea României”*. Cu același prilej, Kogălniceanu sublinia: *„el singur și-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu care a făcut un stat, o societate, alta decât aceea ce i s-a fost dat, când l-am proclamat domnitor”*¹. Istoria i-a dat dreptate celui care a avut onoarea de a spune primul „Măria Ta” colonelului Cuza, îndemnându-l să fie *„omul epocii”*, să facă *„legea să înlocuiască arbitrarul”*, să fie bun și blând cu cei care *„mai toți domnii au fost nepăsători și răi”*².

Alexandru Ioan Cuza a răspuns chemării unei întregi generații de la mijlocul veacului al XIX-lea care a clădit România modernă. De aceea, a rămas în conștiința românilor ca Domnul Unirii și al Reformelor, iar cei mai de seamă istorici români i-au cercetat și reconstituit, cu migală și probitate științifică, opera reformatoare.

Într-adevăr, demarajul statului român spre modernitate l-a reprezentat momentul Unirii Moldovei și Țării Românești, la 24 ianuarie/5 februarie 1859. Prin dubla alegere a colonelului Alexandru Ioan Cuza, ca domn în ambele țări, românii au reușit, prin ingeniozitate și curaj, dar și printr-o admirabilă solidaritate, să-și impună voința de Unire și să pună astfel Marile Puteri europene în fața faptului împlinit. Acțiunea originală de la 24 ianuarie 1859 s-a dovedit cu atât mai măreață cu cât alesul națiunii a condus cu îndrăzneală și inteligență acțiunea de modernizare a României. Prin reformele lansate rapid și energic, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a urmărit înlăturarea moravurilor turcești, fanariote sau rusești și orientarea țării pe făgașul civilizației occidentale, cu deosebire a celei franceze. Iar Franța lui Napoleon al III-lea i-a dat un binevoitor, dar și interesat, concurs.

Mai întâi, Cuza a realizat unificarea administrativă a țării și a obținut recunoașterea Unirii de către Marile Puteri. Apoi, cu tenacitatea unui om hotărât să meargă până la capăt cu reformele, a depășit - uneori în forță (dacă ne referim

---

¹ „Poporul” (București), nr. 58, din 7 iunie 1873.

² *Acte și documente relative la renașterea României*, vol. VII, București, 1900, p. 345.

la lovitura de stat din mai 1864) – atât obstacolele interne, venite fie dinspre conservatori, fie dinspre radicali, cât și pe cele externe. Aceste acțiuni urmăreau respectarea și lărgirea autonomiei, dar erau menite să deschidă și drumul independenței politice și să așeze, totodată, fundamentele unității întregii națiuni române.

Vastul program de reformare a societății românești a inclus toate sectoarele vieții publice, punând bazele legale ale unor instituții moderne. În acest scop, a organizat pe temeiuri noi justiția prin introducerea Codului napoleonian și proclamarea egalității înaintea legii și a impozitelor; a dezvoltat învățământul, mai ales prin instituirea obligativității și gratuității celui primar și prin crearea Universităților de la Iași și București; a restructurat finanțele, comerțul și industria, a declarat autocefalia bisericii naționale, a secularizat averile mănăstirești, a desființat claca și a împroprietărit pe țărani, a dat o nouă lege electorală.

Nu a lăsat deoparte nici domeniul militar, mai ales că nu excludea nici varianta „independența prin război”. Unirea Principatelor crease cadrul favorabil propășirii „*armatei naționale și stimula idealul tuturor pentru ridicarea oștirii la nivelul armatelor celor mai bune din Europa*”, așa cum își doreau tinerii ofițeri ai vremii, printre care și viitorul general H. Herkt³. Acest proces a impus, printre altele, diversificarea relațiilor de cunoaștere și conlucrare pe plan militar cu state din vestul Europei, cu rezultate valoroase în acest domeniu, precum și preluarea și adaptarea la specificul românesc a experiențelor acumulate de armatele acestor țări. Orientarea noii politici militare era expresia efortului întreprins de autoritățile de la București de a îndepărta și a îngredi pe viitor ingerințele imperiilor limitrofe asupra armatei în vederea subordonării ei propriilor lor obiective politico-militare, așa cum se petrecuse în anii premergători Unirii cu armatele din Moldova și Muntenia.

Principală realizare pe plan militar a constituit-o crearea sistemului militar pe baza Legii de organizare a puterii armate, promulgată în 1864, expresie a concretizării conceptului european, modern la acea vreme, al „națiunii armate”. Referindu-se la realizările pe tărâm militar înfăptuite în timpul domniei sale, domnitorul Alexandru Ioan Cuza dezvăluia, într-o scrisoare către împăratul Franței, Napoleon al III-lea, : „*În momentul alegerii mele, Principatele Unite nu posedau decât 4000 sau 5000 de puști rusești, datând din timpul domniei împărătesei Ecaterina și vreo zece tunuri, fără valoare, de proveniență turcă, rusă sau austriacă. Pulbere, proiectile, capse nu ne parveneau decât din Austria; nu puteam trage un singur foc de pușcă fără îngăduința ei. Astăzi posed 60000 de puști ghintuite cumpărate din Franța; cele 2 000 de puști neghintuite, pe care le datorez generozității Majestății Voastre, au fost împărțite comunelor [...]*”.

³ Generalul Herkt, *Câteva pagini din istoricul armatei române*, București, 1902, p. 58.

Artileria mea numără 72 de tunuri ghintuite, construite în Franța după modele franceze. Dacă abia am găsit 3000 de oameni, recrutați în mod exclusiv din clasa țărănească, prost armați, prost echipați, neascultând decât la comenzile ruse și austriece, astăzi am 12000 de grăniceri, 8000 de dorobanți pedestri sau călări și o armată regulată de 20000 de oameni, recrutată din rândurile tuturor claselor societății, bine înarmată, bine echipată, susceptibilă de a fi ridicată, prin rezervele noastre duble, la triplul efectivului normal și formată în marea școală a principiilor militare ale Franței. Am creat o topitorie, ateliere de construcții și de reparații, în care fabricăm echipajele noastre, proiectilele noastre, pulberea noastră, capsele noastre, care ne îndeestulează suficient trebuințele. O manutanță va completa în curând ansamblul stabilimentelor noastre. Aceste înfăptuiri importante au impus pentru moment țării mari sacrificii pe care, prin concursul patriotic al populației, le-am putut suporta fără a încărca prea mult bugetul statului”⁴.

În paralel, Cuza a urmărit slăbirea imperiilor vecine prin sprijinirea mișcărilor naționale de eliberare ce li se opuneau din interior (a polonezilor în Rusia, a ungarilor în Austria, a bulgarilor, sârbilor, muntenegrenilor și grecilor în Imperiul otoman). Această politică a fost coroborată cu aceea a unor Mari Puteri – a Franței în centrul și sud-estul Europei, ori a Rusiei în Balcani – care aveau interese proprii să o susțină, dar s-a manifestat cu prudență, fără a implica statul român în acțiuni care i-ar fi putut periclita interesele sale majore.

Iată un succint și semnificativ bilanț care indică măsura în care domnia lui Alexandru Ioan Cuza a contribuit la edificarea României moderne.

*

Dacă dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza s-a făcut „cu aclamații, fără intrigi, fără violențe, fără corupție, prin singurul fapt al unei alegeri legale și al unei adunări libere”, aceasta s-a datorat faptului că „o nouă viață a pătruns în rândurile societății” românești, după cum sublinia consulul francez la Iași, Victor Place⁵. Dar nu numai împrejurările l-au propulsat în scaunul domniei. La fel de importantă a fost și personalitatea celui ales – ereditatea, fizicul, mediul în care a crescut și împrejurările care i-au marcat existența. Succesul lui Cuza se explică și prin însușirile sale: simpatic, inteligent, dezinteresat, cu replică promptă, dar, mai ales, prin spiritul liberal și prin patriotismul său. Ca fizic, contemporanii îl prezintă ca pe „un bărbat arătos cu o înfățișare plăcută și ademenitoare. Manierele lui erau distinse”, fapt ce l-a

---

⁴ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Franța, rola 77 (Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Roumanie, vol. 18, Mémoires et Documents, 1862-1869, f. 70-77); publicat în *România la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 605.

avantajat ulterior, în izbânzile sale diplomatice. La cei 39 de ani, Cuza era într-adevăr un om cu o personalitate bine definită, ale cărui trăsături de caracter n-au făcut decât să sporească șansele de reușită și să fie ales în unanimitate, atât la Iași, cât și la București⁶.

Consulul englez de la Iași, Henry A. Churchill, remarca la noul principe, în raportul său din 15/27 ianuarie 1859, „*calități care l-au situat deasupra oricărui alt candidat de pe liste. Reputația sa este a unui om cinstit și sincer, cu o judecată bună și cu fermitate de caracter*”⁷. Referindu-se la momentul alegerii din Moldova, istoricul francez Frederic Damé accentua faptul că noul domn „*nu era un necunoscut*”, ba, mai mult, „*putea fi considerat un mare patriot, un spirit liberal și de o integritate perfectă*”⁸. De altfel, imediat după alegere, la întâlnirea cu consulii acreditați în Principate, „*a făcut tuturor o excelentă impresie; este foarte deschis în conversație și nu disimulează în nici un fel dificultatea poziției sale*”; „*vorbește italienește și franțuzește cu multă acuratețe*”, după cum scria, la 16/28 februarie 1859, consulul belgian Jacques Poumay. Același diplomat îl descria astfel: „*svelt, blond, cu ochi strălucitori și privire hotărâtă, cu maniere alese și cu un fel de a fi original, agreabil, deși mai tot timpul serios*”. Totodată, l-a perceput ca pe „*un minunat soldat, purtând uniforma cu grație*”⁹.

Descendent dintr-o veche familie de dregători moldoveni din părțile Fălciului, fără mari averi, dar cu câțiva strămoși străluciți din partea Cuzeștilor, Alexandru Ioan Cuza s-a născut la 20 martie 1920, la Bârlad. Era fiul lui Ioan Cuza, ispravnic de Fălciu și apoi de Covurlui, și al Sultanei Cozadini, dintr-o familie greco-italiană din Constantinopol. Conform uzanțelor timpului, a învățat mai întâi la Iași, în pensionul ex-ofițerului francez Victor Cuénim, fiind coleg, printre alții, cu Mihalache Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, C. Vârnăv, Anastasie Panu ș.a. În 1835, și-a luat bacalaureatul în litere, „*obținând calificative lăudabile*” la Paris, o dată cu Vasile Alecsandri, Panaite Radu,

⁵ Apud, Alexandru Ioan Cuza. *Acte și scrisori*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. XXXIX.

⁶ Vezi, pe larg, A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza*, vol. I, Iași, 1903, p. 15-31; Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Științifică, 1970, p. 60-72.

⁷ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Anglia, rola 67 (Public Record Office London, Foreign Office 78 Turkey, vol 1443, f. 67-75); publicat în *România la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, p. 333.

⁸ *Ibidem*, *Texte străine*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 399.

⁹ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Belgia, rola I, c. 128-130 (Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Bruxelles Correspondance Politique, Légations, Roumanie, vol. 2, 1857-1860, doc. 94; publicat în *Ibidem*, *Documente externe*, vol. I, p. 423-424.

pictorul Negulici, vărul său Nicolae Docan și Nicolae Krețulescu. În anii 1837-1839 a frecventat, o vreme, cursuri de medicină, economice și apoi de drept, fără a dobândi, însă, vreo diplomă. Dar s-a aflat alături de acel grup de tineri luminați care aveau să se întâlnească mai târziu la cele mai importante evenimente istorice ce au marcat soarta națiunii. Erau cu toții iubitori ai ideilor de înnoire și progres, voiau reforme liberale, înlocuirea Regulamentului Organic printr-o nouă constituție care să ajute la dezvoltarea țării și, mai ales, voiau unirea. Amintindu-și de acea epocă, Vasile Alecsandri o caracteriza astfel: „*Pe plaiul străinătății trimișii din ambele principate dovedeau adevărul zicerii populare : sângele apă nu se face! Ei se legau împreună la cea mai iuti vedere ca niște frați buni ce s-ar întâlni după ani mulți de despărțire; trăiau într-un loc încurajându-se la studii, ajutându-se la nevoi și deprinzându-se astfel la ideea mântuitoare a Unirii românești*”¹⁰.

Cuza era cunoscut pentru convingerile sale, afirmate în timpul Revoluției române de la 1848, la Iași ori pe câmpia Blajului, în emigrație și în mișcarea unionistă. Demonstrase în nenumărate rânduri un caracter integru și câștigase o largă popularitate în opinia publică internă și internațională mai ales cu prilejul demisiei (iunie 1857) din funcția de pârclab de Covurlui (prefect de Galați), ca o reacție la abuzurile și ilegalitățile comise de caimacamul Nicolae Vogoride contra partizanilor Unirii. Deși, cu câteva zile înainte de primirea funcției, același caimacam îl ridicase în rang de la sublocotenent la maior în doar 10 zile (martie 1857), crezând că astfel îl va câștiga adept al cauzei sale, Cuza nu a renunțat la convingerile sale democratice, unioniste, la spiritul de dreptate.

Cuza intrase în oștire în 1837, mânat de acel crez al tinerilor luminați ai vremii sale, care vedeau în instituția militară un mijloc de realizare a idealurilor naționale ; și-a întrerupt această carieră un timp doar pentru a merge la studii. În august 1858, era deja colonel și ajutor al hatmanului miliției Moldovei, post foarte important, atât în ierarhia militară, cât și în conducerea țării. „Având în vedere meritele ajutorului oastei, d. colonel Alecu Cuza”, căimăcămia de trei i-a încredințat, la 23 octombrie 1858, și obligațiile de hatman, ceea ce însemna că avea, de fapt, întreaga comandă a armatei Moldovei.

O trăsătură importantă a personalității lui Cuza era firea sa altruistă. De-a lungul vremii s-a dovedit cinstit, nu se folosise de slujbele civile pe care le-a ocupat (președinte al Judecătoriei Covurlui de mai multe ori, director în Ministerul de Interne la Iași, pârclab de Galați) pentru a strânge avere. Dimpotrivă, a urmărit respectarea legilor, indiferent de starea socială a celui în cauză și s-a remarcat prin „desăvârșită vrednicie și râvnă”, pretinzând aceleași însușiri de caracter și de la subordonații săi. A luat măsuri pentru eliminarea traficului de influență și a abuzurilor în administrație și justiție. Simpatia evidentă

¹⁰ Apud, *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. XII.

pentru cei nevoiași s-a observat de atunci, căci era intransigent, mai ales când nerespectarea legilor atingea pe țărani.

De altfel, nici ca domn n-a adunat bogății. Așa cum arăta poetul Dimitrie Bolintineanu în lucrarea memorialistică închinată domnitorului, căruia i-a fost ministru și prieten credincios, Cuza a fost unul dintre cei care au ieșit din domnie fără să facă avere prea mare. Castelul de la Ruginoasa era doar o frumoasă casă boierească. Nu dorea cu orice chip să trăiască în lux, ci avea o viață cumpătată. Nu-i plăceau mâncărurile fine și nu prezenta interes pentru a-și achiziționa obiecte de artă. În schimb, fuma neîncetat – ținând în mod deosebit doar la portigaretul său de ambră – și bea multă cafea. Nu refuza niciodată un pahar de vin sau lichior în prezența prietenilor. Nu era nici un mare pătimaș al jocului de cărți și nici nu-i plăcea vânatoarea. Iubea, în schimb, caii, fără a fi un bun călăreț și nu era potrivit pentru duelurile, ba, uneori, le încuraja.

Nu rămânea indiferent în fața frumuseții feminine, fiind mult prea simțitor la grațiile ei și căpătând o serioasă reputație în acest sens. Cu toate acestea, era privit cu îngăduință. A rămas de notorietate doar legătura sa cu frumoasa Maria Obrenovici, care a întrebuițat toate armele arsenalului feminin pentru a-l seduce și a-i lua locul doamnei Elena Cuza. Legătura lor amoroasă – publică și îndelungată – a rămas doar la acest stadiu, dar a adus cu ea o imagine nefavorabilă Domnitorului și multe traume sufletești Doamnei.

Nu era un pasionat al lecturilor, dar era dotat cu o inteligență nativă. Biblioteca sa din stejar, lucrată la Paris, nu avea cărți în rafturile ei, în schimb, scria Bolintineanu, *„raționa asupra tuturor chestiunilor politice, sociale, literare, cu înlesnire”*. În plus, era un om spiritual, care nu rămânea niciodată dator cu răspunsul într-o conversație pe orice subiect. Toate aceste trăsături de caracter îl făceau popular și iubit, fiind bine primit în societate. Nu dorea să facă cu orice chip carieră sau să pună în umbră pe ceilalți prin mari însușiri. Nu era orator de talia lui Kogălniceanu, nici talentat ca Alecsandri și n-avea nici prestigiul lui Negri. Dovedise, însă, în multe situații că avea un caracter integru, sincer, iar vederile sale politice erau largi, fără a avea tente extremiste.

De aceea, nu-i de mirare nici alegerea sa unanimă, nici că odată ajuns în fruntea statului și-a urmat cu consecvență programul de reforme burgheze. Dar nu s-a dovedit destul de intransigent în fața corupției unor politicieni, mai ales a celor din camarilă și a diverselor mașinații de culise. *„M-ar fi răsturnat de mult partidele dacă aș fi fost aspru cu toți care pradă țara, căci, afară de câteva excepții onorabile, dar netrebuincioase în trebile țării – spunea el – ceilalți nu caută în drepturile pe care le cer decât mijlocul de a despuia țara”*. Avea convingerea realistă că nimeni nu-i putea fi credincios în România acelor timpuri dacă nu era interesat. Ca urmare, a cultivat și tolerat în jurul său, mai ales în ultimii ani de domnie, o camarilă formată din profitori de tipul lui Librecht, Docan, Pisoschi ș. a., care *„l-a pierdut pe domnitor”*, scria D. Bolintineanu. În

parte, a avut dreptate. Tot el a surprins multe trăsături de caracter care țineau de natura umană, dar care nu-l onorau ca șef de stat. „*La începutul domniei primea pe toți câți veneau să i se plângă. Mai târziu nu mai primea decât puțini; cu cine voia era amabil, cu cine nu-l suferea îl trata cu asprime. Era ironic. Conversația sa era plăcută când voia*”. Chiar dacă îi recunoștea și îi disprețuia pe lingușitori, avea, totuși, „*un particular simțământ pentru aceia care erau oameni supuși la slăbiciuni*”. În schimb, pe oamenii onești îi respecta, dar nu-i iubea. De asemenea, Bolintineanu afirma că „*îi plăcea a pune intrigă între cei care-l serveau, între miniștri, între partide*”, dar „*nu era ranchiunos, uita a doua zi o insultă. Citea toate ofensele ce i le adresau gazetele umoristice. Se supăra, dar nu le lovea*”¹¹.

Dacă în administrația internă „*a tolerat multe rătăcirii*”, după cum scria publicistul I. Gh. Valentineanu, pe plan extern a dat dovadă de multă grijă pentru apărarea autonomiei și demnității țării. Această atitudine a fost destul de plastic surprinsă de același publicist : „*Pe consulii puterilor străine, Cuza Vodă știu a-i ține în frâu. Cutezanța lor patentă până la impertinență, intrigile, cabalele și toată influența lor, Cuza le-a sfărâmat. Sub domnia lui, România s-a bucurat de prerogativele unui stat suveran*”¹². Analizând personalitatea lui Cuza, istoricul A. D. Xenopol evidențiază demnitatea exemplară a acestuia încă de pe timpul când îndeplinea funcția de pârcaș. Era „*foarte mândru și nu pleca ușor capul înaintea altuia*” și adoptase o poziție intransigentă față de purtarea necuviincioasă a unor militari din trupele austriece de ocupație. „*Această notă a caracterului său va domina mai ales în politica lui exterioară*”, conchidea autorul primei monografii științifice din istoriografia română dedicată acestei personalități¹³.

Cuza nu punea preț pe protocolul de la Palat, „*era inamic al oricărei etichete[...]. Rădea și de decorații*”, scria Bolintineanu. Nu aprecia, de altfel, nici un fel de manifestări publice organizate în cinstea lui, chiar le ura. De pildă, tot de la Bolintineanu aflăm că la o primire oficială, la Galați, făcută de „*miniștri, autorități, de un popor numeros care umpleau aerul de aclamații*”, întorcându-se către amici, ar fi spus : „*Aceste aclamații sunt ordonate de prefect, poate chiar plătite din casa publică. Vedeți cum se amăgesc sârmanii domni!*” În aceeași seară, privind de la fereastră pe cei care continuau să-l ovaționeze, ar fi zis : „*Acești oameni te aclamă, îți oferă flori; mâine îmi vor arunca pietre*”¹⁴. De altfel, chiar după succesul alegerii sale la București, consulul belgian, Jacques Poumay, nota că a refuzat toate onorurile ce se pregăteau și n-a vrut să accepte

¹¹ Apud, *Domnia și detronarea lui Cuza Vodă*, București, 1912, p. 16-19.

¹² *Ibidem*, p. 38.

¹³ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 27.

¹⁴ *Domnia și detronarea lui Cuza Vodă*, p. 16, 19-20.

nici baluri, nici dineuri și ar fi spus la mai multe persoane că „*momentul nu este potrivit pentru a ne amuza, mai târziu nu zic nu, dar acum trebuie să ne concentrăm și să ne gândim la lucruri serioase*”¹⁵. Nu numai că s-a gândit, dar – luându-și în serios atribuțiile – a acționat în acest sens cu îndrăzneală, rapiditate și demnitate.

Alexandru Ioan Cuza nu poate fi considerat o figură legendară. A fost un om normal, cu idealuri și slăbiciuni, cu visuri mărețe și deziluzii. A fost un om potrivit, la momentul potrivit și care a îndeplinit tot ce putea face în acele împrejurări un domn autohton. Cuza considera că primise tronul ca pe „un depozit sacru” și înțelegea necesitatea îndeplinirii ultimului punct al Adunărilor ad-hoc – prințul străin –, pentru schimbarea statutului politic al țării. Actul abdicării forțate s-ar fi putut evita. Luând drumul exilului cu discreție și demnitate, ultimele sale cuvinte au fost : „*Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine, decât cu mine. Vă iert pe toți, domnilor!*” Apoi, descoperindu-se, a strigat: „*Să trăiască România!*”

---

¹⁵ *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, p. 424.

Societatea „Amicii Statelor Unite”

Dr. NATALIA TAMPA

În anii imediat următori primului război mondial, se constată o intensificare a relațiilor româno-americane în toate domeniile, inclusiv în cel cultural. Desigur, un rol important l-au avut în această direcție numeroșii români, îndeosebi transilvăneni, care emigraseră în America.

Încă din primii ani ai secolului al XX-lea, românii din America, precum și prietenii americani ai țării noastre au înființat, la New-York, societatea „Prietenii României” („Friends of Roumania”), aflată sub patronajul reginei Maria. Scopul societății era dezvoltarea prieteniei între poporul român și cel american, promovarea reciprocă a unei bune cunoașteri a culturii și răspândirea de informații asupra celor două țări. Fondator și președinte al societății a fost William Nelson Cromwell. Societatea edita buletinul „România”. În 1920, societatea a primit pe prințul Carol cu ocazia vizitei acestuia în Statele Unite, iar în 1926 a dat o recepție în cinstea reginei Maria, cu prilejul călătoriei reginei în S.U.A.

Răspunzând atât dorinței românilor din America, cât și intelectualilor americani care manifestau interes față de țara noastră, Ministerul Afacerilor Străine din România a hotărât să înființeze în țara noastră o organizație similară cu cea din New York. S-a creat un Comitet de Inițiativă, care avea menirea de a pregăti înființarea acestei societăți. Din Comitetul de Inițiativă făceau parte William Smith Culbertson, ministru al S.U.A. la București, N.Iorga, Al. Vaida-Voevod, Grigore Gafencu, Vasile Pârvan, Grigore Antipa, George Enescu, Octavian Goga ș.a. Direcția Presei din cadrul acestui minister a trimis, la 14 decembrie 1925, o adresă către instituții și personalități politice și culturale din țară prin care le invita să participe la adunarea de constituire a unei societăți, intitulată „Amicii Statelor Unite”¹. Adunarea a avut loc în ziua de 16 ianuarie 1926, la sediul Fundațiilor Culturale Regale. Au fost prezenți, pe lângă membrii Comitetului de Inițiativă enumerați mai sus, foarte multe personalități politice și culturale, dintre care amintim : Duiliu Zamfirescu, C. Mille, dr. Vasile Stoica, dr. N. Lupu, Stelian Popescu ș.a. Ministrul Afacerilor Străine, I. G. Duca, care nu a putut participa la această adunare, scria, la 15 ianuarie 1926 organizatorilor:

---

¹ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Propagandei Naționale. Propagandă*, dosar 2984, vol. I, f. 2.

„Regret că, silit să plec pentru câteva zile din București, nu pot lua parte la constituirea societății «Amicii Statelor Unite», subliniind, totodată, semnificația acestui eveniment : „tot ce ne poate apropia de marea democrație americană, a cărei însemnătate culturală și economică se afirmă cu atâta tărie, nu poate fi decât în folosul României”. Pe de altă parte, adăuga el, dacă Statele Unite ne vor cunoaște mai bine, vor aprecia eforturile pe care poporul român a știut să le facă cu hotărâre și cu stăruință pentru a deveni, în această parte a lumii, un factor de ordine și civilizație”².

În ședința din 16 ianuarie 1926, s-a votat Statutul societății și s-au ales organele conducătoare. Scopul societății, așa cum reieșea din statut, era „cultivarea și strângerea legăturilor de prietenie între România și Statele Unite ale Americii”. Mijloacele prin care societatea își propunea să realizeze acest scop erau: studiul limbii, literaturii și istoriei Statelor Unite, răspândirea în sfere cât mai largi din România a cunoștințelor și informațiilor privind Statele Unite, deoarece „numai o cunoaștere temeinică a condițiilor reale poate da naștere unei colaborări sincere și eficace pentru binele ambelor popoare”³. Acest obiectiv dorea să-l realizeze prin conferințe, publicații, vizite reciproce ș.a.

Membrii erau de mai multe categorii: onorifici, fondatori, corespondenți și asociați. Membrii de onoare erau personalități române și americane, alese de Adunarea Constitutivă, dintre care amintim pe William Nelson Cromwell, președintele societății „Friends of Roumania” din New York, Charles Upson Clark, profesor la Universitatea din Quebec, generalul Constantin Coandă, vicepreședinte al Societății Regale de Geografie, Thoma Ionescu, profesor universitar, Nicolae Iorga, membru al Academiei Române, Ermil Pangrati, rector al Universității București, Vasile Pârvan, profesor universitar, și Elena Văcărescu. Membrii fondatori erau acele persoane care luaseră inițiativa înființării asociației și cei care își dăduseră adeviziunea în scris până la 1 ianuarie 1926. Dintre aceștia semnalăm pe Al. Tzigara-Samurcaș, Vespasian Pella, Aristide Blank, Pamfil Șeicaru, Constantin Argetoianu, general Al. Averescu. Membrii corespondenți erau toți membrii societății „Prietenii României” („Friends of Roumania”). Membru activ putea deveni orice persoană care era de acord cu statutul societății și solicita personal înscrierea⁴.

Președinți de onoare ai societății erau: regina Maria, W.S. Culbertson, ministrul S.U.A. la București și I. G. Duca, ministrul de Externe⁵.

Societatea era condusă de un Comitet format din 25 de membri, aleși pe 3 ani de Adunarea Generală. Biroul se compunea dintr-un președinte, doi

² *Ibidem*, f. 109.

³ *Ibidem*, dosar 2989, f. 112.

⁴ *Ibidem*, f. 104.

⁵ *Ibidem*, dosar 2992, f. 24.

vicepreședinți și doi secretari. Președinte a fost ales Mihai Oromulu, fost guvernator al Băncii Naționale, iar vicepreședinți erau principesa Alexandrina Gr. Cantacuzino și generalul Radu Rosetti.

Societatea își rezerva dreptul de a se afilia la alte societăți similare din țară sau din alte țări. În caz de dizolvare averea acesteia trecea la societatea „Friends of Roumania” din New York⁶.

Prin sentința nr.20, din 1926, a Tribunalului Ilfov, secția I C.C., s-a acordat personalitate juridică societății „Amicii Statelor Unite”, cu sediul în București, str. Paris, nr.8. Aceasta era subvenționată de Direcția Presei din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, iar în perioada în care Direcția Presei și Informațiilor a funcționat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, subvenția a venit din partea Guvernului. În iunie 1931, președintele societății înainta președintelui Consiliului de Miniștri, N. Iorga, darea de seamă asupra activității societății. În adresa ce însoțea darea de seamă, se scria: „În vederea faptului că Onor. Președinția Consiliului de Miniștri subvenționează Societatea noastră, urmărind această activitate, avem onoarea a vă prezenta alăturatul Memoriu, cuprinzând darea de seamă pînă în prezent, cu proiectul de activitate pentru anul viitor”⁷. La aniversarea a trei ani de activitate a societății, George Mironescu, ministrul de Externe, declara că „guvernul privește cu simpatie activitatea desfășurată de societatea «Amicii Statelor Unite» și va căuta și pe viitor nu numai să continue, dar chiar să sporească sprijinul său”⁸.

La puțin timp după înființare, societatea și-a creat filiale în mai multe orașe. În Procesul-verbal al adunării de constituire a filialei din Timișoara a societății „Amicii Statele Unite”, se motiva astfel necesitatea creării acestei filiale: „având în vedere procentul mare de români bănățeni care s-au stabilit, cu timpul, în Statele Unite ale Americii și simțându-se deci necesitatea de a lua contact sufletesc cu acești frați de peste hotare, fie pe calea publicistică, fie pe calea excursiilor de studii, fie pe orice cale, nu numai cu frații noștri de peste ocean, dar chiar și cu cetățenii americani care se interesează de țara noastră (...) subscrișii ne constituim într-o filială a societății «Amicii Statelor Unite» din București, cu numele societatea «Amicii Statelor Unite», filiala Banat, cu sediul în Timișoara”⁹. Președinte al acestei filiale era Sever Bocu. Filialele desfășurau, pe plan local, același gen de activitate ca și cea din București.

Activitatea amplă pe care a desfășurat-o societatea „Amicii Statelor Unite” în cei peste 20 de ani cât a funcționat este oglindită în numeroase documente ce

⁶ *Ibidem*, dosar 2984, vol. I, f. 104.

⁷ *Ibidem*, dosar 2991, f. 208

⁸ *Ibidem*, dosar 2998, vol. I, f. 316

⁹ *Ibidem*, dosar 2992, f. 23.

s-au păstrat în fondul arhivistic Ministerul Propagandei Naționale, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Pentru a realiza răspândirea cât mai largă a cunoștințelor despre cultura și civilizația americană, societatea a înființat, în septembrie 1932, Institutul American din România, cu sediul în București, strada Eugeniu Carada, nr. 7. Președinte al acestui institut era Mihail Oromulu, care era și președintele societății „Amicii Statelor Unite”, iar vicepreședinți erau dr. Sabin Manuilă și Nicolae Petrescu.

Scopul acestui institut era promovarea relațiilor culturale dintre Statele Unite ale Americii și România, deoarece, așa cum sublinia președintele Mihail Oromulu, „în mișcarea intelectuală mondială America câștigă pe zi ce trece mai multă influență, pentru ca noi, țară cu resurse mai mici, să o lăsăm nestudiată și să nu ne apropiem din viața de acolo, ceea ce ni s-ar părea că ar corespunde cu tradițiile noastre de cultură”¹⁰.

Institutul își propunea să-și realizeze scopul prin organizarea de cursuri de limba și literatură engleză, prin conferințe, prin înființarea unei biblioteci cu lucrări din toate domeniile referitoare la Statele Unite și publicarea unui buletin. Institutul era organizat pe cinci secții: științe sociale, științe naturale, filozofie și religie, arte și literatură, științe medicale¹¹.

Institutul a scos revista „Buletinul Institutului American din România”, care, deși își propunea să fie trimestrială, din lipsa fondurilor necesare a apărut numai în patru volume. Această revistă a publicat studii asupra culturii și civilizației americane, precum și asupra relațiilor româno-americane.

Primul număr al volumului întâi din „Buletin”, a apărut în ianuarie 1934, iar numerele 2-4, împreună, în aprilie același an. În sumarele acestor numere găsim studiile: *Relațiile culturale cu Statele Unite*, *Concepțiile moderne ale medicinei preventive în Statele Unite*, *Situația economică a Statelor Unite*, *Românii din America* ș.a. Volumele doi și trei, pe anii 1935 și 1936, au apărut împreună, în anul 1936 și erau dedicate reginei Maria și călătoriei pe care regina o făcuse în America. Din sumarul acestui volum reținem următoarele titluri: *Omagiul Reginei Maria a României*, *Regina Maria în Statele Unite*, *Regina Maria printre românii din Statele Unite* și *Amintirea călătoriei Reginei Maria în America*. Volumul patru, și ultimul depistat, a apărut în anul 1937 și cuprinde studiile: *Minorități etnice și de rasă în Statele Unite*, *Muzica americană*, *Caracteristicile și năzuințele societății americane*, *Constituția Statelor Unite* ș.a.

Societatea „Amicii Statelor Unite” și Institutul American din România au desfășurat o amplă activitate de popularizare, prin intermediul conferințelor, a vieții economice, politice și culturale din Statele Unite.

¹⁰ „Buletinul Institutului American din România”, vol. I, nr. 1, ian. 1934, p. 4.

¹¹ D.A.N.I.C., loc.cit., dosar 3007, f. 137.

În perioada 1926-1939, au conferențiat: I. G. Duca, *România și Statele Unite*, prof. Vespasian Pella, *Conferința interparlamentară din Washington*, Charles Upson Clark, de la Universitatea din Quebec, *Viața intelectuală și universitară din S.U.A.*, Ion Pilat, *Lirica americană modernă*, Sergiu Titeanu, *Presa americană*, iar dr. Dinu Moldovan, fondator al ziarului „Românul”, primul cotidian românesc din Statele Unite, a vorbit despre *Activitatea românilor din Statele Unite în timpul războiului mondial*¹².

Înțelegând să răspundă scopului pentru care a luat ființă, societatea „Amicii Statelor Unite” a organizat, în februarie 1932, aniversarea bicentenarului nașterii lui George Washington, „România, asociindu-se astfel – după cum declara președintele societății – la omagiile aduse de întreaga lume civilizată făuritorului națiunii americane”¹³. Pentru această aniversare, societatea „Amicii Statelor Unite” a tipărit un program intitulat „Omagiu lui George Washington, făuritorul națiunii americane”, care a fost trimis și organizațiilor americano-române din Statele Unite ale Americii.

Programul cuprindea, pe lângă programul propriu-zis al acestei serbări, și mesaje către poporul american din partea personalităților politice de vază ale României, printre care regina Maria, N. Iorga, I.G. Duca, N. Titulescu, C. Argetoianu, mareșalul Averescu. Referindu-se la Washington, N. Titulescu scria în mesajul său : „Puterea și bogăția de astăzi ale Statelor Unite îi datoresc primele origini, iar existența sa se împletește cu pasiunea libertății și conștiința organizării, care caracterizează civilizația americană” (dosar 3002, f.286), iar C. Argetoianu nota : „Înrămurirea lui Washington asupra vremurilor și oamenilor cât a trăit, legenda sa vie după ce a murit, nu servesc numai de prefață a istoriei Statelor Unite, dar oferă și un minunat exemplu de înțelepciune și de eroică perseverență, caracteristică a generației sale” (dosar 3002, f.287).

La serbarea ce a avut loc în ziua de 22 februarie 1932, în sala Ateneului Român, au participat: Regele Carol, Regina Maria, președintele Consiliului de Miniștri, N. Iorga, miniștri acreditați la București, oameni politici și intelectuali de seamă. În cuvântul rostit cu această ocazie, Iuliu Maniu spunea: „Președintele Washington, fugind de glorie, a dobândit gloria nepieritoare de a fi întemeietorul celei mai puternice republici a lumii și a unui trainic regim politic, bazat, în același timp, pe libertate politică și economică și pe ordinea socială”¹⁴.

Luând cuvântul, Louis Sussdorf, însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite ale Americii la București, a mulțumit regelui Carol al II-lea, reginei Maria și celorlalți participanți la serbare și și-a exprimat deosebita apreciere pentru

¹² *Ibidem*, dosar 2984, f. 24-25.

¹³ *Ibidem*, dosar 3002, f. 189.

¹⁴ *Ibidem*, f. 161.

activitatea desfășurată de societatea „Amicii Statelor Unite”. „Doresc să exprim distinsei societăți mulțumirile tuturor americanilor, nu numai pentru marele interes pe care societatea l-a dat la celebrarea bicentenarului lui Washington, dar și pentru zelul energic și eficace, cu care „Amicii Statelor Unite” au lucrat pentru a face înțelese și cunoscute în România, America și instituțiile americane” (dosar 3002, f. 163).

În martie 1935, a avut loc la sala Dalles un concert de muzică americană, sub patronajul Reginei Maria.

Institutul a organizat și cursuri pentru studierea limbii engleze pe diverse nivele de cunoaștere. Cursurile puteau fi urmate de elevi, studenți și absolvenți de facultate. La terminarea cursurilor, absolvenții primeau o diplomă din partea Institutului American, care le dădea dreptul să-și continue studiile în Statele Unite ale Americii. Până în noiembrie 1937 au frecventat aceste cursuri 2.500 de persoane. De asemenea, el a organizat cursuri de stenodactilografie și corespondență în limba engleză.

Societatea „Amicii Statelor Unite” s-a ocupat și de schimbul de vizite de delegații din partea unor organizații, instituții, sau de grupuri de turiști din cele două țări.

În august 1926, la câteva luni după înființarea societății „Amicii Statelor Unite”, un grup de 60 de studenți americani au vizitat mai multe orașe din România, printre care București, Sinaia, Curtea de Argeș, cu scopul de a stabili relații de colaborare cu organizațiile studențești din România și de a cunoaște frumusețile țării noastre. În iulie 1927, 36 de profesori universitari de la Columbia University din New York au vizitat, cu un tren pus la dispoziția lor de Guvernul român, centrele universitare Cluj, Iași, Chișinău, Cernăuți și București, pentru a cunoaște viața social-economică din țara noastră și a strânge relațiile de prietenie dintre universitarii români și cei americani. În cinstea acestor oaspeți a fost dată o recepție la Castelul Peleş.

La serbările Unirii, organizate în ziua de 10 mai 1929, la care erau prezenți membrii Regenței și corpului diplomatic, ai Parlamentului și ai Guvernului, au participat și aproximativ 300 de reprezentanți ai mai multor societăți ale românilor din America. Societatea „Amicii Statelor Unite” a organizat, pentru oaspeții din America, o recepție la Ateneul Român, la care au participat Charles S. Wilson, ministrul Statelor Unite la București, Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, Ștefan Cicio-Pop, președintele Camerei Deputaților, Traian Bratu, președintele Senatului, Al. Vaida-Voevod, George Mironescu, Ion Mihalache ș.a. Luând cuvântul, primul-ministru Iuliu Maniu îi îndemna pe românii din America să fie credincioși noii lor patrii, dar „să nu uitați neamul din care v-ați născut și țara care v-a fost leagănul vieții. Iubiți-le, ajutați-le cu gândul

și fapta voastră”¹⁵. Delegația românilor din America a fost primită la Cotroceni de familia regală. În ziua de 15 mai, românii din America au vizitat orașele Sinaia, Brașov, Sibiu și Alba-Iulia. În orașul încoronării, ei au defilat cu drapelele lor pe Câmpia Unirii, în prezența familiei regale.

În august 1931, au sosit în România 25 de femei americane, reprezentante ale asociațiilor profesionale feminine din America, cu scopul de a se documenta asupra condițiilor politico-sociale ale femeilor române și a stabili relații de colaborare cu organizațiile acestora. Ele au vizitat orașele de pe Valea Prahovei, Curtea de Argeș, București și Constanța¹⁶.

În anul 1934, au venit în România 32 de artiști plastici, decoratori și muzicieni din Statele Unite. Ei au vizitat mănăstirile din nordul Moldovei și localitățile Bran, Sinaia, Breaza și București. La castelul Bran, Regina Maria a dat o recepție în cinstea oaspeților și le-a pus la dispoziție, pentru studiu, toate colecțiile de artă românească aflate în castel. În august 1936, a sosit în Capitală un grup de 34 profesori americani. Oaspeții au vizitat mai multe obiective turistice, printre care Muzeul Satului, Muzeul de Artă Națională și Palatul Mogoșoaia¹⁷.

Societatea „Amicii Statelor Unite” organiza și excursii pentru românii care doreau să viziteze America. Astfel, în iunie-septembrie 1926 un grup de 30 de studenți și profesori români au fost oaspeții fundației „Carnegie Endowments for International Peace”, cu scopul de a se documenta asupra vieții sociale din Statele Unite.

În august-septembrie 1933, societatea „Amicii Statelor Unite” a organizat o excursie pentru ca membrii ei să viziteze expoziția internațională de la Chicago, intitulată „Un veac de progres”¹⁸.

În anii războiului, în mod explicabil, societatea „Amicii Statelor Unite” și-a întrerupt activitatea. Imediat după război, în septembrie 1944, a avut loc o adunare generală a societății, în care s-a aprobat modificarea Statutului. Conform noului statut, societatea „Amicii Statelor Unite” și Institutul American din România s-au unit într-o singură organizație, care-și păstra numele de „Amicii Statelor Unite”. Această organizație se compunea din două secții: Centrul de Relații Sociale și Centrul de Studii și Acțiuni Culturale.

Centrul de Relații Sociale își propunea să organizeze un Birou de Informații asupra Statelor Unite ale Americii, un Birou de Ospitalitate pentru primirea, prin rotație, a membrilor misiunii americane în casele membrilor societății, organizarea unei Case Americane, în care să se asigure găzduirea

¹⁵ *Ibidem*, dosar 2984, vol.I, f.47.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 2987, f. 57.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 3013, f. 78

¹⁸ *Ibidem*, dosar 2984, f. 36.

oaspeților americani și, totodată, își asuma sarcina de a se îngriji de mormintele americanilor aflate pe teritoriul țării noastre.

Centrul de Studii și Acțiuni Culturale avea sarcina de a organiza conferințe la București, Iași și Cluj asupra culturii și științei americane, cursuri de limba engleză, schimburi de profesori și studenți, colaborare cu instituțiile culturale americane, editarea de publicații în limba română și engleză¹⁹. În perioada noiembrie 1945-decembrie 1946, au conferențiat: profesor Dimitrie Gusti, dr. Vasile Stoica, dr. Sabin Manuilă, dr. Florica Bagdasar, pe teme ca: *Idealismul american, Democrația în S.U.A., Asistența socială în S.U.A., Omagiu președintelui Roosevelt* etc.

În septembrie 1945, Direcția Presei din cadrul Ministerului Propagandei Naționale înștiința societatea „Amicii Statelor Unite” că-i dă aprobare, în baza autorizației obținute din parte Comisiei Aliate de Control din România, pentru transformarea publicației „Buletinul Institutului American din România” într-o publicație lunară, cu titlul „Revista Româno-Americană”. Subtitlul acestei publicații, „Revista pentru cunoașterea Statelor Unite în România și pentru dezvoltarea relațiilor româno-americane” rezuma scopul acestei reviste. Directorul revistei era profesorul D. Gusti.

Primul număr a apărut în decembrie 1945, în 2.000 de exemplare, a 112 pagini, numărul 2 și 3 au apărut împreună, în anul 1946, iar numărul 4, în anul 1947. În paginile acestei reviste găsim titluri ca: *Președintele Roosevelt, Relațiile dintre S.U.A și U.R.S.S., Omagiul națiunii americane, Literatura americană*, semnate de Dimitrie Gusti, George Macovescu, Martha Bibescu, Mihnea Gheorghiu, Ioan Frunzetti²⁰.

Pentru a face cunoscută publicului român cultura americană, societatea „Amicii Statelor Unite” organiza spectacole de teatru, poezie și muzică americană, la care își dădeau concursul cunoscuți artiști în domeniu, precum: Emil Botta, George Vraca, Radu Beligan și Liviu Ciulea²¹. Societatea a reluat și activitatea de propagandă prin intermediul conferințelor. În decembrie 1945, prof. Dimitrie Gusti, președintele Academiei Române a vorbit despre președintele Roosevelt, dr. Sabin Manuilă a conferențiat despre democrația în S.U.A., Florica Bagdasar s-a referit în conferința ei la asistența socială în S.U.A., iar George Macovescu la solidaritatea dintre Națiunile Unite.

Penru aniversarea Zilei Independenței Statelor Unite ale Americii, în iulie 1946, societatea „Amicii Statelor Unite” a organizat o serbare la Ateneul Român. Au participat: Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, Gh. Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, miniștrii Lucrețiu

¹⁹ *Ibidem*, dosar 3018, f. 6.

²⁰ „Revista Româno-Americană”, nr. 1, 1945, nr. 2-3, 1946, nr. 4, 1947.

²¹ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Propagandei Naționale*, dosar 3023, f. 6-7.

Pătrășcanu, Mihai Ralea, Teohari Georgescu, Ștefan Voitec și Emil Bodnăraș, generalul de brigadă C.V.R. Schuyller, șeful misiunii militare americane, Burton Berry, reprezentantul S.U.A. la București. Au vorbit: Vasile Stoica, secretar general în Ministerul de Externe, vicepreședinte al societății „Amicii Statelor Unite” și șeful misiunii militare americane, C.V.R. Schuyler, care s-au referit la semnificația acestei zile²².

Intrarea României tot mai mult în sfera de influență a Uniunii Sovietice, precum și schimburile politice ce se derulau cu repeziciune în societatea românească îngreunau foarte mult activitatea societății „Amicii Statelor Unite”. De teama represiei, care începeau să se facă simțite, la sediul societății se înregistrau tot mai multe cereri ale membrilor, de retragere din cadrul societății. Nemaiprimind subvenții de la Guvern, societatea era în imposibilitate de a-și desfășura activitatea. Schimbările intervenite în atitudinea guvernului față de Statele Unite ale Americii și, implicit, față de această societate se observă și dacă analizăm cum a fost reprezentată conducerea României la serbările organizate cu ocazia Zilei Independenței S.U.A. din anii 1946 și 1947. Astfel, dacă la serbarea din 4 iulie 1946 a participat primul-ministru, împreună cu aproape tot Guvernul, la cea din 4 iulie 1947 au participat numai Gh.Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe, Octav Livezeanu, ministrul Informațiilor și Ion Pas, ministrul Artelor.

Societatea, dorind să țină la curent pe românii din America cu noile apariții editoriale din România, trimitea în America, prin mijloacele pe care le avea la dispoziție, publicații și cărți. Astfel, dintr-o scrisoare adresată de Mihai Ralea, ministru plenipotențiar în S.U.A., către Gh.Tătărescu, ministrul de Externe, aflăm că societatea „Amicii Statelor Unite” trimisese un număr de cărți în America, pe care Legația le-a expediat asociațiilor culturale și personalităților indicate de societatea „Amicii Statelor Unite”.

La sfârșitul anului 1947, în condițiile schimbărilor politice ce aveau loc în România, societatea „Amicii Statelor Unite” și-a încetat activitatea.

---

²² *Ibidem*, dosar 3020, f. 3.

Ion Bălăceanu – om politic și diplomat

Drd. IOANA GRIGORIE

Membru al cunoscutei familii boierești a Bălăcenilor, Ion (Iancu) Bălăceanu (1828-1914) s-a aflat în serviciul diplomatic al țării sale aproape o jumătate de secol (1859-1901). Misiunile sale în capitalele europene sau asiatice au constituit un succes. Poliglot, bun cunoscător al manierelor mondene (provenind dintr-o familie cu tradiție) și al uzanțelor diplomatice, a reușit să lege prietenii în cercuri dintre cele mai diferite, să aibă relații excelente cu aproape toți diplomații străini întâlniți în țările unde a fost acreditat și, mai ales, să se bucure de prețuirea certă a împăraților Napoleon al III-lea și Franz Josef, a sultanului Abdul Hamid sau a regelui Umberto al Italiei. Prin relațiile pe care și le-a stabilit în timpul mandatelor sale în capitalele europene și datorită talentului său diplomatic a reușit, nu o dată, să repare momentele de miopie politică ale guvernului pe care îl reprezenta.

Documentele păstrate la Arhivele Naționale confirmă prezența activă a lui Ion Bălăceanu la marile evenimente ale secolului al XIX-lea, începând cu participarea la Revoluția de la 1848 (când este numit prefect de Câmpulung), aflându-se apoi, la 1859, alături de Alexandru Ioan Cuza și contribuind ulterior la alegerea prințului Carol de Hohenzollern ca principe al României, la cucerirea Independenței de stat a României și la proclamarea regatului. Activitatea sa diplomatică, pusă în slujba intereselor României, este confirmată de documentele aflate în fondurile familiale Brătianu și Bălăceanu, dar și în fondurile: Ministerul de Interne-Divizia Comunală, Casa Regală, Casa Regală-Carol I. S-au păstrat rapoarte adresate ministrului de Interne, scrisori, telegrame, rapoarte diplomatice adresate regelui Carol I și lui Ion Brătianu, precum și miniștrilor de Externe ai altor țări, de către Ion Bălăceanu, în calitate de reprezentant al României în Franța, Austro-Ungaria, Italia, Imperiul Otoman, Anglia.

Documentele ne relevă o personalitate puternică, cu o maturitate politică, cu simț analitic foarte dezvoltat, dar și o prudență exagerată față de unele inițiative ale guvernelor României din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Conștiinciozitatea cu care a transmis informațiile privind situația internațională, opiniile liderilor politici din țările în care a fost în misiune diplomatică, față de politica internă și externă a României, dar și propriul său punct de vedere față de eveniment ne ajută să reconstituim contextul intern și internațional al perioadei amintite.

În depistarea documentelor privind activitatea lui Ion Bălăceanu s-a pornit de la *Amintirile* diplomatului¹, încercând, pe cât posibil, să confruntăm însemnările sale privind evenimentele importante din istoria României, precum alegerea lui Carol de Hohenzollern ca principe al României sau cucerirea independenței, cu informațiile conținute de documentele păstrate în fondurile arhivistice.

Activitatea lui Ion Bălăceanu ca prefect al Poliției Capitalei este oglindită în documentele păstrate în fondul Ministerul de Interne-Divizia Comunală. Aceste documente reflectă implicarea lui Ion Bălăceanu în îmbunătățirea activității poliției din București și confirmă existența unui complot împotriva domnitorului.² Pentru a putea depista din timp mișcările subversive și „a preîntâmpina răul și de a lua măsuri serioase în contra celor care voiesc să compromită liniștea publică și siguranța statului”³, el solicită alocarea de fonduri secrete pentru plata informatorilor: „De aceea [am] subscris, simțind absolută neajungere a fondurilor secrete, mai cu seamă la ocazia acesteia din urmă descoperire în privința atentatului pentru iscodirea căruia am fost forțat a face de la mine însumi cheltuieli care au întrecut cu mult măsura mijloacelor mele proprii. Vă rog, domnule ministru, să binevoiți a lua măsurile cuviincioase ca pe de o parte să fiu despăgubit de ceea ce am fost nevoit a cheltui de la mine și pe de altă parte să se chibzuiască un adaos de suma pentru fondurile secrete conform cu existențele indispensabile acestor îndatoriri”⁴.

Din luna mai 1859, documentele Prefecturii nu mai sunt semnate de Ion Bălăceanu, ci de Crețulescu, ca urmare a trimeriei celui dintâi în prima sa misiune diplomatică, pe lângă împăratul Napoleon al III-lea, aflat în acel moment pe front, în Italia. Desfășurarea misiunii sale la acea dată este confirmată și de raportul Ministerului de Finanțe, din 25 august 1859, care arată ridicarea de către Ion Bălăceanu, aflat la Genova, a sumei de 200 galbeni austrieci.⁵

O mărturie a implicării lui Ion Bălăceanu în alegerea prințului Carol de Hohenzollern ca principe al României este bogata corespondență purtată cu Hortense Cornu⁶, păstrată în fondul Casa Regală-Carol I. Scrisorile au intrat în patrimoniul arhivistic în 1903, când au fost vândute statului român de o nepoată a

---

¹ Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice. 1848-1903*; traducere din limba franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti, București, Editura Cavallioti, 2002.

² D.A.N.I.C., fond Ministerul de Interne-Divizia Comunală, dosar 53/1859, f.1v.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 16.

⁶ Hortense Abine Lacrois Cornu (1809-1875), prietenă a lui Napoleon al III-lea, împăratul Franței.

doamnei Cornu⁷. Ne-am oprit asupra câtorva scrisori dintr-un număr de 28, trimise de către diplomatul român Hortensiei Cornu, „adevărat barometru politic”⁸ al societății pariziene.

Prima dintre acestea datează din 1 aprilie 1866⁹. Ion Bălăceanu îi prezenta telegrama cifrată primită de la Ion Brătianu, aflat la Berlin, în care se menționa: „Doctorul Carol acceptă tămăduirea țării fără nici o condiție. El se supune consultării unor celebriități medicale din Paris și Berlin.” Descifrată, telegrama arăta că prințul Carol a acceptat coroana fără nici o condiție. El urma să se consulte cu împăratul Franței și cu regele Prusiei. Ion Bălăceanu arăta în continuare că i-a prezentat telegrama cunoscându-i „interesul pentru cauza românească” și se scuza că nu l-a putut însoți pe Ion Brătianu la Berlin, fiind împiedicat de situația din țară - dizolvarea Camerei. În aceeași scrisoare o informa pe doamna Cornu asupra demersurilor făcute pe lângă ministrul de Externe al Franței, Drouyn Lhuys, pentru a-l rechema pe consulul Franței la București - Tillos, partizan al lui Al.Ioan Cuza și oponent al aducerii unui prinț străin în România.

Alte scrisori prezintă evoluția discuțiilor purtate cu familia prințului Carol de Hohenzollern, dar și cu cancelarul Prusiei, Otto von Bismarck, și împăratul Franței, Napoleon al III-lea.

În scrisoarea din 30 aprilie 1866, îi relatea întrevederea avută cu altelele sale prinții de Hohenzollern și cu cancelarul Prusiei, precum și faptul că a fost însărcinat de Anton de Hohenzollern să comunice împăratului Napoleon “înalta decizie”.¹⁰

Într-o altă scrisoare, incompletă și nedată, care presupunem că ar fi din mai 1866, relatea primirea de care s-a bucurat Carol în România: „sosirea sa a electrizat poporul, vederea sa a stârnit peste tot un entuziasm care ține de delir, călătoria sa de la Turnu-Severin la București a fost un lung triumf.”¹¹ În aceeași scrisoare arată și implicațiile negative ale prezenței lui Ion Brătianu pe vaporul cu care Carol a venit în România, precum și nemulțumirile ambasadorului Rusiei la Paris față de venirea prințului străin¹²(*vezi doc. nr. 1*).

Correspondența din perioada iunie-august 1866 relatează demersurile diplomatice întreprinse de Ion Bălăceanu pentru recunoașterea prințului Carol ca principe al României și pentru „liniștirea” Porții Otomane, care ar fi preferat o intervenție armată în Principate.

⁷ D.A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 6/1904.

⁸ Ion Bălăceanu, *op. cit.*, p. 11.

⁹ D.A.N.I.C., fond Casa Regală-Carol I, dosar VII/26, f. 1.

¹⁰ *Ibidem*, dosar VII/19.

¹¹ *Ibidem*, dosar VII/37, f. 1-5.

¹² *Ibidem*.

O dovadă a simpatiei de care Ion Bălăceanu se bucura în fața principelui Carol este o scrisoare din 30 iulie/11 august¹³ în care principele îi mulțumește diplomatului pentru scrisorile trimise, mărturisindu-i că îi împărtășește ideile și că voiajul la Constantinopol "este o călătorie în interesul țării", dar că nu va admite nici o condiție a Porții.

Activitatea lui Ion Bălăceanu în sensul obținerii sprijinului Marilor Puteri pentru cauza românească ar fi trebuit să-l propulseze în fruntea scenei politice românești. Din nefericire, intrigile și jocurile de culise, specifice vieții politice din România, l-au îndepărtat pentru o vreme de principele Carol. Dovezi ale nemulțumirii lui sunt scrisorile trimise Hortensiei Cornu, în care-i descria, în culori sumbre, nu doar situația politică din țară, dar și atitudinea unora dintre personalitățile vieții politice ale momentului. Campania împotriva lui a continuat pe tot parcursul anului 1867, astfel că la 20 decembrie același an, nemulțumit de o afirmație a prefectului Capitalei, care susținea că alegerea sa "a fost considerată de guvern o manifestare contra persoanei prințului"¹⁴, îi cere acestuia "să-i arate un singur act, un singur rând scris de mâna mea, care autorizează a vedea în mine un dușman al Alteței noastre. Nu este suficient de a acoperi un om de josnicie, pentru a-l face un cetățean rău. Eu nu pot fi cuzist, nici partizan al domnului Știrbei, nici prieten cu domnul Bibescu, întregul meu trecut se ridică între acești oameni și mine. Plasând persoana suveranului deasupra tristelor noastre dezbateri și a tuturor preocupărilor de moment, eu protestez, încă cu multă energie, contra acestor noi și lașe imputări."¹⁵ Pentru a-și dovedi credința, Ion Bălăceanu dorea prințului "să aibă dușmani ca el și mai puțin amici ca cei care se află astăzi în jurul tronului."

O parte însemnată a documentelor consultate se referă la perioada 1876-1881, când Ion Bălăceanu a fost ministrul de Externe al României și apoi reprezentantul României la Viena. Adept al politicii de înțelegere cu Austro-Ungaria și de îndepărtare de Rusia, prudent în luarea unor decizii care ar fi putut afecta viitorul României, Ion Bălăceanu a fost mesagerul unor informații extrem de prețioase pentru guvernul român.

Dintre rapoartele trimise principelui Carol și lui Ion Brătianu ne-am oprit asupra celui din 2 mai 1877, considerându-l ca fiind relevant pentru diplomatul Ion Bălăceanu.¹⁶

În prima parte a raportului se face cunoscută starea de spirit a diplomaților marilor puteri aflați la Viena, atitudinea față de războiul ruso-turc și opiniile

---

¹³ D.A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 30/1866, cf. 25.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 18/1867, f. 1 verso.

¹⁵ *Ibidem*, f. 2.

¹⁶ D.A.N.I.C., fond Casa Regală -Carol I, dosar VII/19, f. 1-5.

mediilor diplomatice privind situația României, arătându-se că: „toată lumea se așteaptă ca noi să proclamăm independența”. Pentru Ion Bălăceanu, calea de realizare a acestui obiectiv nu trebuia să fie participarea României la război, deoarece „Europa întreagă este astăzi antirusă, iar noi suntem văzuți mai mult ca avangardă a slavismului, iar vecinii noștri descoperă că națiunea noastră are aspirații agresive.” El îi avertiza deopotrivă, pe Brătianu și pe principe că, în cazul unui război, acesta din urmă ar putea avea soarta lui Cantemir, după războiul ruso-turc din 1711, iar în această situație Principatele Unite s-ar destrăma în Valahia și Moldova, sub conducerea unor caimacamii. În finalul raportului arăta: „Pentru numele lui Dumnezeu, nu treceți Dunărea. Noi nu avem nimic de câștigat din triumful Rusiei. Rămâneți români în România. Eu vă voi împăca cu Austro-Ungaria, care se simte amenințată de voi”¹⁷ (vezi *doc. nr. 2*).

Correspondența trimisă de la Viena de Ion Bălăceanu confirmă activitatea diplomatului pentru îmbunătățirea imaginii României, pentru recunoașterea independenței și apoi a statutului de regat. Ca rezultat al activității depuse, în strângerea legăturilor dintre România și Austro-Ungaria, în septembrie 1878, Ion Bălăceanu este numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pe lângă reprezentanții Austro-Ungariei.

În fondul Casa Regală se regăsesc rapoartele și telegramele trimise de Ion Bălăceanu, în calitate de reprezentant al României la Constantinopol, Roma și Londra. În toate aceste rapoarte el a militat pentru aderarea României la politica țărilor occidentale, considerând că singura alianță care îi putea garanta independența era aceea cu țările occidentale.

Rândurile unei scrisori, adresate, la 27 aprilie 1883, lui Ion Brătianu, sunt elocvente nu doar pentru capacitatea sa politică și viziunea de ansamblu, atât de necesare unui diplomat avizat, ci și pentru forța lui, care a constatat, în primul rând, în convingerea că face bine țării sale. Remarcând “că în scumpa noastră patrie nu ești considerat un om politic serios dacă nu ești în stare să faci pe acrobatul la tribună”, continua: „Faptul că nu am avut succes cu informațiile mele anterioare nu m-a descurajat deloc și nici nu mă va împiedica să vă comunic și pe viitor ceea ce voi considera că prezintă importanță pentru dumneavoastră (...) Permiteți-i unui om care v-a dat destule dovezi de sincer atașament și care este hotărât să împartă soarta cu dumneavoastră până la capăt, să vă vorbească deschis și liber. Am prevăzut demult că politica externă va produce criza care va hotărî sistemul guvernamental al României. Politica externă a țării noastre, de la cucerirea independenței, a fost plină de roade; se poate chiar spune că în acest domeniu nu se mai poate greși! (...) În politica externă trebuie să jucați cu cărțile pe masă, astfel încât Europa, care nu are încredere în noi, să știe ceea ce suntem

---

¹⁷ *Ibidem*, f. 4 v-5.

și încotro vrem să mergem.” Scrisoarea se încheie cu câteva cuvinte reprezentative pentru atitudinea lui Ion Bălăceanu, ca om politic și diplomat: „Umilul sfat pe care-mi permit să vi-l dau este rezultatul inteligenței cu care m-a înzestrat cerul și a celor treizeci de ani de experiență politică. Pe lângă geniul lui Carp, recunosc că e puțin lucru; însă chiar și cea mai frumoasă fată din lume nu poate dăruî decît ceea ce are. Apropo de «fată frumoasă», nu găsiți că semăn cu acea sârmană Cassandra care chiar și în mijlocul răssetelor concetățenilor ei nu pregeta să le prezică căderea Troiei? Nefericita a avut parte de o dublă mortificare: să-și vadă împlinită profeția și să fie violată de ruși!¹⁸...și nu de greci! Asta dovedește că nu ajunge să fii profet, ci că mai trebuie să găsești și oameni care să te asculte.”¹⁹

1

Madame,

La plus jeune de mes filles étant dangereusement malade, il m'est de toute impossibilité de vous donner, de vive voix, des nouvelles du Prince Régnant de Roumanie. Toutes celles que j'ai reçues jusqu'à cette heure se résument dans ces lignes: "Son arrivé a électrisé le peuple; sa vue excite partout un enthousiasme qui tient du délire; son voyage de Turno-Severin à Bukarest a été un long triomphe. S. A. a dû entrer ce soir dans la Capitale.

Voici maintenant les nouvelles de Paris (celles du moins que je puis vous garantir). Je me suis présenté deux fois au Ministère des Affaires étrangères (depuis la grande nouvelle) sans être reçu. J'ai vu à défaut du Ministre, M. le Baron d'Audré qui ne m'a rien dit et M. Tangères, lequel ne m'a pas paru mécontent de la tournure que l'arrivée du Prince en Valachie avait donnée à notre question.

M. l'ambassadeur de Russie croit que la Turquie, en entrant dans les Principautés, se mettrait une grosse affaire sur le dos (ce sont ses propres expressions). Il m'a raconté très confidentiellement que l'Empereur lui avait parlé de la lettre du Prince Charles sur le ton de la moquerie et que S. M. paraissait outrée de ce que Charles I-er osait s'y comparer à Elle. En extrayant de cette confidence le contingent d'inexactitude que renferme forcément toute narration moscovite, il reste toujours ce fait que M. de Budberg n'a pu apprendre que par l'Empereur le contenu de la lettre du Prince. Mais voilà quelque chose de plus grave encore: un diplomate étranger ayant fait observer à sa Majesté que la manière plus que molle dont M. Drouyn de Lhuys défendait l'idée du prince étranger (à la Conférence et ailleurs) pouvait faire croire que le Gouvernement

---

¹⁸ Așa în text.

¹⁹ *Apud* Corneliu Mihail Lungu, *Relațiile româno-austro-ungare. 1875-1900*, București, Editura Silex, 2002, p. 345-347.

français ne la professait pas très sincèrement. L'Empereur lui a répondu qu'en effet ce projet n'avait jamais été sérieux. J'ai le regret d'ajouter que je ne puis douter de la véracité de celui qui m'a rapporté cette histoire.

La combinaison d'un prince à l'essai est tombée dans la dernière conférence sous les sarcasmes du plénipotentiaire ruse et la logique de M. de Goltz. Mais les entrailles paternelles de M. Drouyn de Lhuys ne lui permettent pas de l'achever de sa main, S.E. l'a confiée à l'ambassadeur otoman qui l'a envoyée à Constantinople; d'où elle va nous revenir sous forme de sommation officielle. Le Grand Vizir vient d'en prévenir notre agent.

Je gardais pour la fin la meilleure de toutes mes nouvelles, la voici : l'ambassadeur de France à Constantinople est de tous les représentants étrangers celui qui pousse le plus énergiquement (en sous main) les Turcs à envahir les Principautés. Le fait peut paraître invraisemblable; aussi n'est-il que vrai. Ce diplomate aussi nul que rancunier ne nous pardonnera jamais le renversement de Couza qu'il croit avoir inventé. Il y a bien aussi une personne à laquelle M. l'ambassadeur port un intérêt tout particulier; et qui n'a pas encore pu retablir l'équilibre dans son budget, depuis que Jean Alexandre I-er n'est plus son principal contribuable. Que toute cela est triste. Si j'étais servi comme l'Empereur, je ferais maison nette tous les trois mois.

Je sais que l'arrivée simultanée du Prince Charles et de M. Bratiano – habilement exploitée par les ambassadeurs de Russie et d'Autriche – a fait mauvais effet aux Tuilleries. Il faudrait que l'on dit à l'Empereur que la rencontre de Charles I-er...²⁰

Les négociations avec la Roumanie sont terminés. Le droit d'hérédité est accordé au prince Charles et la Porte n'insiste pas pour avoir une agence politique à Bucarest.. Toutefois, la question relative aux décorations est réservée; les principales seront conférées par le sultan à la proposition de l'Hospodar; les décorations secondaires porteront les armes de la maison de Hohenzollern.

D.A.N.I.C., fond Casa Regală - Carol I, dosar VII/37, f.1-5.

2. Confidentielle

Vienne, le 2 mai, 1877

Mon très-cher ami,

Nous n'aurons jamais assez de chandelles pour brûler en l'honneur du Gouvernement turc, dont l'imbécillité est, pour nous, une vraie planche de

---

²⁰ Lipsă în text.

salut.²¹ J'avoue qu'il était difficile à la Turquie de ne pas considérer notre Convention avec la Russie comme un traité d'alliance mais la suprême habileté aurait justement consisté à n'en rien laisser voir et à faire „bonne mine à mauvais jeu”. A force de faire semblant de croire quand même à notre neutralité, elle aurait fini par nous y faire croire, nous-mêmes. A l'heure qu'il est, je n'ai qu'une crainte, c'est qu'elle ne se ravise et ne se mette à nous traiter en fidèles vassaux.

La conduite des turcs justifie et fera absoudre tout ce que nous avons fait jusqu'ici, elle nous rendra même une partie des sympathies que nous avons perdues; le tout est de nous en tenir là! Mais, ferons-nous un pas en avant? N'en ferons-nous qu'un? Jusqu'où irons-nous?... Celles sont les questions qu'on m'adresse, vingt fois par jour (me croyant dans le secret des dieux) et que j'ai fini par me poser, à moi-même, avec terreur.

Tout le monde s'attend à ce que nous proclamions notre indépendance, que personne ne craint et dont on ne nous ferait pas un crime. Les quelques amis qui nous restent expliquent même et justifient ainsi notre politique actuelle. Mais ce que personne ne comprendrait, ni n'approuverait, ce serait une alliance offensive avec la Russie, ce serait le passage du Danube par notre armée. Non seulement cela n'avancerait pas l'oeuvre légitime de notre émancipation, mais l'Europe entière (qui est décidément anti-russe), ne voyant plus en nous que l'avant-garde du Slavisme, et nos voisins, découvrant dans notre nation des aspirations agressives, nous partagerions à l'avenir toutes les méfiances, tous les soupçons et je ne crains pas de le dire – toutes les antipathies, dont la Russie, en les rapprochant des indécis que nous avons sur la situation générale: l'Angleterre foncièrement hostile et presque menaçante; l'Allemagne impénétrable en apparence, mais, au fond, dévorée du désir d'occuper au mois deux ans et d'affaiblir pour toujours la Russie (afin d'aller dans le bois de Bayeu cueillir la violette), l'Autriche franchement mécontente et dix fois plus inquiète, depuis qu'elle croit à l'existence d'un traité d'alliance et de coopération militaire entre la Russie et nous; la France n'ayant rien à attendre d'une Russie absorbée et affaiblie et s'attachant de nouveau à l'alliance anglaise; quant à l'Italie, son existence est tellement liée à la protection des deux grandes puissances maritimes, que l'Angleterre lui empruntera son armée quand elle voudra ...²² Avez-vous pensé qu'une armée austro-hongroise pourrait déboucher à l'improviste, par Virciorova, Rothenturm, Tömös et Oituz? que ce jour-là les Russes repasseraient, en toute hâte, le Danube, le Sereth et le Pruth? que les Turcs les suivraient en Roumanie et y feraient leur jonction avec les Autrichiens? A cette heure néfaste, que deviendraient la Roumanie, son Prince,

---

²¹ Sublinieri în textul original.

²² Așa în text.

son armée ? Et vous-même, mon cher ami, que deviendriez-vous ? Ou, plutôt, je le sais, hélas ? Le Prince se ferait tuer, pour ne pas finir comme Cantemir, l'armée, après avoir fait son devoir, capitulerait, on passerait le Pruth et vous, vous mourriez plutôt que d'émigrer en Russie ! La Roumanie recevrait un Caimacam et on nommerait une Commission ad-hoc pour élaborer un règlement organique quelconque. Les Principautés Unies redeviendraient la Valachie et la Moldovie séparées...²³ Voilà, mon cher ami, l'affreuse vision que j'ai devant les yeux, depuis qu'on vous attribue le projet de passer le Danube ! S'il en est temps encore, arrêtez-vous dans cette voie. Proclamons-nous indépendants... si la Russie le permet. Défendons-nous bravement contre les Turcs... chez nous ; mais, au nom du ciel, ne passons pas le Danube ! Nous n'avons rien à voir dans la querelle des Slaves et des Turcs ; nous n'avons rien à gagner au triomphe de la Russie et nous avons tout à perdre dans sa défaite possible. Restons Roumains et... en Roumanie ! Je vous garantis que les sympathies de l'Europe nous reviendront à ce prix, et que si nous ne franchissons pas le Danube, on ne permettra pas à un seul turc de le passer, quand il n'y aura plus de Russes en Roumanie. Sur un mot de vous, je me ferais fort de vous réconcilier avec l'Autriche, qui se croit menacée par vous, et avec le Comte Andrassy qui se sent profondément froissé (lisez Cerné) . N'allez pas vous dire par modestie, que je m'exagère votre puissance; il dépend de vous, à cette heure, de localiser la guerre, ou de faire qu'elle s'étende de proche en proche, comme une trainée de poudre, sur toute l'Europe. Je ne sais pas au juste quand éclatera la guerre entre l'Autriche et la Russie; mais soyez bien persuadé qu'elle datera du jour où l'armée roumaine passera le Danube.

Agréés, mon bien cher ami, l'assurance de mes sentiments profondément affectueux et dévoués, que rien ne saurait attérer.

Tout à vous, Balaceanu

D.A.N.I.C., fond *Casa Regală - Carol I*, dosar VII/19, f.1-5.

---

²³ Așa în text.

Școlile românești din Grecia și cele elene din România în perioada 1918-1946

MARIA PETRE

Tratatele de pace, care au stat la baza noii ordini mondiale, după primul război mondial, și pentru țările din sud-estul Europei, asigurau, teoretic, libera dezvoltare a minorităților etnice în ceea ce privește limba, școala și religia lor națională. Politica școlară a României și a Greciei privind minoritatea greacă și, respectiv, aromână s-a bazat pe Tratatul de Pace de la Sèvres. Hotărâtor a fost, însă, consensul tacit dintre cele două state privind funcționarea, pe bază de reciprocitate, a unui învățământ național în fiecare dintre cele două țări.

Numeric, minoritatea aromână din Grecia era apreciată, în 1919, de Consiliul național al românilor din Pind, la 130.000 în regiunea Pindului, 104.000 în Veria-Meglenia, 84.000 în Tesalia, deci un total de 318.000¹. Recensământul oficial din Grecia, din anul 1928, înregistra cifra de 19.703 aromâni, iar diplomatul Vasile Stoica, în anul 1941, avansa cifra de 160.000². Ministerul de Externe al României aprecia într-un studiu din 1945, pe baza unor estimări făcute de cercetători particulari, că în Grecia trăiau 240.000 de aromâni și aproape 6.000 de megleni³. În studiul realizat în anul 1941, Vasile Stoica remarcă: „Trebuie să recunoaștem că în privința școlilor și bisericilor, grecii au fost cu mult mai înțelegători și mai toleranți (...). Din cele 46 de școli primare și 3 școli secundare din 1912, astăzi funcționează 26 de școli primare și 4 școli secundare”⁴. Școlile române din Grecia, în perioada interbelică, „(...)n-au fost nici școli de stat, nici școli întreținute de populația română respectivă, ambele cazuri prevăzute de regimul minoritar al tratatelor de pace, ci de statul român, prin îngăduința tacită a statului elen. Fără concursul financiar al statului român, școlile românești ar dispărea, fiindcă populația nevoiașă nu ar putea întreține școlile”, aprecia, în anul 1941, August Caliani, directorul Direcției Învățământului Particular din România⁵.

Programa analitică a tuturor acestor școli era cea oficială din România, căreia i se adăugau materiile de studiu naționale elene (limba, istoria și geografia

---

¹ *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 1997, p.38.

² D.A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/158, f. 309.

³ *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, p. 39.

⁴ D.A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/158, f.14.

⁵ D.A.N.I.C., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1444/1941, f. 5.

Greciei). Forma de administrare a școlilor românești din Grecia a suferit mai multe transformări. Astfel, în anul 1923, Ministerul a înființat, pe lângă Administrația Școalelor și Bisericii române din Grecia, un Consiliu Administrativ Permanent, compus din reprezentanți ai corpului didactic din învățământul primar și secundar, ai comunităților române și un preot, ce urma, printr-o Comisie de Disciplină, să se pronunțe asupra sarcinilor aplicate în caz de încălcare a disciplinei⁶. Năstase Hâciu, profesor la Școala de Comerț a României, din Salonic, era numit, în martie 1924, administrator al școlilor și bisericilor românești din Grecia, calitate în care va rămâne până în octombrie 1926, când Administrația era înlocuită cu comitete școlare locale, iar controlul exercitat până atunci de revizorii școlari era înlocuit cu cel al directorului celei mai înalte școli din circumscripția respectivă sau cu o persoană delegată de minister. Legațiile și consulatele României în Grecia coordonau activitatea acestor comitete și gestionau fondurile ordonanțate întreținerii școlilor românești⁷. În total, în Grecia, în anul 1925, pentru 38 de școli românești, cu 1.333 de elevi și 75 de învățători, statul român a alocat 4.422.666 de lei, pentru salariile cadrelor didactice și pentru plata chirii⁸. Menționez că din cele 38 de școli, 16 aveau localuri proprii, 17 localuri închiriate și cinci erau colibe pentru cursurile de vară ale aromânilor transhumanți. Despre greutățile pricinuite procesului de învățământ amintea P. Nicorescu într-un raport din anul 1925. El semnală politica dusă de autoritățile grecești, care deschiseseră în fiecare localitate cu majoritate românească câte o școală grecească, „(...) într-un local întotdeauna mai bun și cu personal didactic bine pregătit și remunerat superior, ceea ce îi dă un prestigiu mai mare și putința unui trai mai omenesc”. Jandarmii făceau greutăți celor care își dădeau copiii la școlile românești, iar primarii și consilierii din comunele românești erau numiți dintre grecomanii, care „(...) de regulă, sunt cei mai mari împilatori ai aromânilor naționaliști”⁹. Documentele menționează, de asemenea, răpirea unor localuri de școli românești de către autoritățile grecești în comunele Liumnița și Oșani¹⁰.

În anul 1925, autoritățile școlare grecești introduc măsuri de control asupra școlilor românești, cerându-le acestora autorizație de funcționare, prezentarea programei analitice și pregătirea didactică a personalului, dreptul de inspecție al revizorilor greci și plata taxelor școlare de către elevi; se sugera ca personalul

⁶ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 93-94.

⁷ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 309.

⁸ *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 34.

⁹ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 69-71.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 205-206.

didactic să fie de cetățenie greacă, iar limba greacă, geografia și istoria Greciei să fie predate de profesori greci.

Referatul Ministerului Instrucțiunii Publice din România cerea administratorului Năstase Hâciu „(...) a se face cunoscut Ministerului de Instrucție al Greciei că orice amestec al organelor școlare grecești în funcționarea școlilor noastre, înainte ca această chestiune să fie cercetată și rezolvată de cele două guverne, atrage după sine închiderea școlilor din țară și menținerea acestei măsuri până la elucidarea chestiunii”¹¹.

În România, în aceeași perioadă, funcționau 12 școli elene: 10 școli primare (câte două în București, Galați, Brăila și Constanța și câte una în Bazargic și Sulina) și două școli secundare (în Galați și București). Ele fuseseră înființate de comunitățile elene din orașele amintite și existau încă din secolul al XIX-lea. În decembrie 1925, este dată Legea asupra învățământului particular din România, prin care se stabileau condițiile în care se puteau înființa școli particulare, numai de către cetățeni români: fie individual, fie constituiți în societăți culturale sau religioase recunoscute ca persoane juridice. Pentru copiii cetățenilor străini se puteau înființa școli de către comunitățile respective, recunoscute de stat, în care, însă, nu puteau fi primiți decât copii ai căror părinți aparțineau comunității care înființase școala. Din această categorie făceau parte și școlile elene din România. Autorizația de funcționare era obținută de la Ministerul Instrucțiunii Publice, care avea drept de supraveghere și control. Școlile de copii mici și școlile primare particulare nu puteau funcționa decât cu programa statului român, iar școlile secundare puteau avea programe proprii.

Pentru obținerea autorizației, susținătorii școlilor, respectiv comunitățile grecești, înaintau Ministerului Instrucțiunii Publice, prin inspectoratele regionale respective, câte o cerere, însoțită de programa de studiu, limba de predare, lista manualelor folosite, schița școlii, mobilierul și materialul didactic, dovada că posedă fonduri pentru salariul personalului didactic cel puțin pentru un an, lista personalului didactic și administrativ, împreună cu actele care să dovedească îndeplinirea condițiilor de funcționare. Observăm că aceleași condiții erau solicitate și de statul grec școlilor românești din această țară exact în același an, 1925.

Spre deosebire de școlile românești din Grecia, care erau în număr de 38, dar pentru o populație de aproximativ 160.000 de aromâni, și care erau finanțate direct de statul român, școlile grecești din România, în număr de 12, deserveau locuitorii de cetățenie greacă stabiliți în România, în număr mult mai mic, și erau întreținute de comunitățile grecești din orașele respective. Limba de predare în aceste școli era limba greacă, cu excepția materiilor: limba română, istoria

---

¹¹ *Ibidem*, f. 183-184.

românilor și geografia României; acestea, conform legii, nu puteau fi predate decât de profesori calificați care cunoșteau limba română¹².

Din documente rezultă că Școala Comunității elene din București era condusă, în anul 1918, de directorul Platon Iliadi și avea 140 de elevi¹³, iar Comunitatea elenă din Galați avea o școală de fete cu 85 de eleve și o școală de băieți cu 88 de elevi¹⁴. În anul 1920, Comunitatea elenă din Constanța avea o școală de fete cu clasele I-V (137 de eleve) și o școală de băieți cu autorizație pentru 180 de elevi, dar avea înscriși 213¹⁵. În același an, Comunitatea elenă din Brăila avea o școală de băieți cu 200 de elevi și o școală de fete cu 176 de eleve¹⁶. În anul 1922, funcționau în București o școală elenă de băieți, cu clasele I-VIII și 97 de elevi, și o școală elenă de fete, condusă de Veneția Cotta, cu clasele I-VI și 78 de eleve.

Cele două școli ale Comunității elene din Constanța au înscris, în afara copiilor unor cetățeni supuși greci, și copii de origine greacă dar având cetățenia română, cu două secțiuni: pentru învățământ de stat și pentru învățământ particular. În anul 1924, Ministerul Instrucțiunii Publice admite încheierea anului școlar 1923-1924 în această formulă, dar pune în vedere conducerea școlilor ca pentru anul școlar 1924-1925 să se respecte legea¹⁷. În anul didactic 1927-1928, conducerea școlii Comunității elene din Sulina înștiința Inspectoratul Regional Școlar că „elevii școlii noastre sunt fii de supuși greci și nu putem să-i amendăm pe părinții care nu-și lasă copiii la școală (...)”¹⁸.

În august 1931, se încheie Convenția de Comerț și Navigație între România și Grecia, completată cu Protocolul relativ la bisericile și școlile grecești din România. Prin acesta, bisericile grecești care funcționau în acel an în România erau considerate definitiv ca persoane juridice și continuau să funcționeze „ca și școlile care depind de ele conformându-se legilor și regulamentului Regatului României”. Li se interzicea să dobândească bunuri rurale, iar școlile grecești care funcționau pe lângă ele, „ai căror directori, supuși greci, sunt numiți de către comunitățile respective, vor avea libertatea de a stabili propriile lor programe”¹⁹ și puteau angaja profesori fie de naționalitate greacă, fie de naționalitate română. Ele nu puteau fi frecventate decât de copiii cetățenilor greci. În protocol erau menționate următoarele școli elene din România care funcționau pe lângă biserici

¹² C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XI-XII (1922-1926), p. 585.

¹³ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii Publice*, dosar 133a/1918, f. 40.

¹⁴ *Ibidem*, f. 203.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 167/1920, f. 17, 67.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 166/1920, f. 85, 105.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 612/1924, f. 43, 67.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 726/1928, f. 108.

¹⁹ „Monitorul Oficial”, nr.203, 1 sept. 1931, p. 7310-7311.

și aveau imobile proprii: în Brăila, o școală de fete în str. Filipescu și o școală de băieți în str. Pietrei, autorizată din 1895; în Galați, o școală de fete și o școală de băieți în str. Foti; în Calafat, o școală în str. Unirea; în Constanța, o școală de fete și o școală de băieți în str. Mircea cel Mare; în Tulcea, o școală de fete și o școală de băieți în imobilul din str. Bunavestire și Fântânei; în Sulina, o școală de fete în str. Victoriei și o școală de băieți în str. Sf. Nicolae, care funcționau din anul 1888; în Bazargic, o școală în str. Chora²⁰. Menționăm că nu am găsit documente despre funcționarea unei școli elene în Calafat și că școlile elene din București sunt menționate în preambulul protocolului.

Din procesele-verbale de inspecție rezultă că starea localurilor de școală era bună, că aceste școli aveau material didactic și mobilier, iar profesorii care predau limba română, istoria românilor și geografia României erau bine pregătiți și elevii își însușiseră corespunzător cunoștințele. Toate cheltuielile erau suportate de comunitățile elene din orașele respective, din taxe și serbări școlare, cotizatii ale membrilor, baluri etc.²¹. Între conducerile comunităților elene și personalul didactic al acestor școli se încheiau contracte pe o perioadă de un an, în care erau specificate salariul, cuprins între 48.000 și 72.000 de lei, precum și alte sume pentru chirii, combustibil etc.²². Alături de școlile primare elene existau și două școli secundare în București și Galați. Liceul Comunității elene din Galați avea 60 de elevi, era condus, în 1933, de Alexandru Coliletis și avea autorizație din anul 1896, iar personalul didactic era de cetățenie greacă: N. Papageorgiu, Nicandru Pinatzis, Argentina Claudatu, Ioan Andreadis, Gheorghe Pavlidis, Strati Panjotu²³. În anul 1941, avea 112 elevi²⁴. Liceul elen din București, din strada Austrului nr.33, avea 37 de elevi în anul 1935 și era condus de directorul Gheorghe Ioannu²⁵. În anul școlar 1940-1941, directorul liceului era Athanasie Chiotellis, iar profesori: Dimitrie Iconomis, George Dimas, Evangelos Papageorghiu, Emmanuel Kardelis, Nicolae Theodoridis, Dimitrie Krasulis, Vasilios Vasiloyanis, Ștefanos Ditsas²⁶.

În perioada interbelică, în Grecia au funcționat patru școli secundare în care învățau copiii populației aromâne: un liceu comercial de băieți și un gimnaziu de fete la Salonic, un liceu la Grebena și un gimnaziu la Ianina. Pe lângă ele funcționa câte un internat. Programa analitică era cea oficială din România, la care se adăugau limba greacă, istoria și geografia Greciei. Rapoartele adresate

---

²⁰ *Ibidem*.

²¹ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Instrucțiunii Publice*, dosar 635/1932, f. 126.

²² *Ibidem*, dosar 707/1931, f.5, 7, 70, 78, 92, 95, 97, 100, 103, 105.

²³ *Ibidem*, dosar 822/1933, f. 129-130.

²⁴ *Ibidem*, dosar 1420/1941, f. 102.

²⁵ *Ibidem*, dosar 829/1936, f. 267-269.

²⁶ *Ibidem*, dosar 1285/1940, f. 5.

Ministerului Instrucțiunii Publice de către directorii celor patru școli secundare reflectă problemele cu care acestea se confruntau: insuficiența fondurilor financiare, lipsa materialului didactic, fluctuația personalului, scăderea numărului de elevi în urma migrației în țară, conflictele dintre cadrele didactice, incorecta administrare a fondurilor alocate internatelor etc. Înființat în anul 1900, liceul comercial din Salonic era frecventat, în anul 1930, de 238 de elevi și finanțat cu 9.473.700 lei²⁷.

În ceea ce privește gimnaziul din Ianina, Ministerul Instrucțiunii Publice a intenționat, în anii 1922-1924, să-l mute la Grebena. Numeroase memorii ale comunității aromâne din Ianina și din comunele apropiate subliniau că această măsură „(...)ar atrage după sine distrugerea cauzei noastre naționale în Epir (...)”²⁸. În cele din urmă, gimnaziul din Ianina este menținut, deși numărul elevilor era mic: 38 în anul 1923 și 20 în anul 1924.

Gimnaziul din Grebena a fost înființat în anul 1924 și condus, pentru început, de directorul M. Samarineanu²⁹. Desfășurând o activitate nesatisfăcătoare, acesta este înlocuit, în anul următor, cu Z. Popa Tănase³⁰. În anul 1932, gimnaziul din Grebena este transformat în liceu de băieți. În anul școlar 1939-1940, statul român a plătit 4.908.700 lei pentru salariile celor 54 de profesori de la cele patru școli secundare din Grecia, care erau frecventate de 477 de elevi³¹.

Declanșarea celui d-al doilea război mondial și ocuparea Greciei, mai întâi de trupe italiene și apoi de cele germane, au influențat negativ funcționarea școlilor românești din această țară. În anul școlar 1940-1941, acestea au fost închise. Redeschise în toamna anului 1941, ele au funcționat în condiții grele datorită lipsei alimentelor, inflației și rechiziționării localurilor de școală de către trupele de ocupație. Într-un raport al însărcinatului cu afaceri al Legației Române la Atena, Radu Arion, din decembrie 1941, se arăta că localurile de școli și internate din Ianina și Grebena fuseseră evacuate de trupele italiene, o parte a mobilierului a fost distrus, iar clădirile au suferit stricăciuni. Radu Arion solicita aprovizionarea cu alimente și combustibil a școlilor și a personalului didactic român din Grecia, dar și a „(...) populației noastre aromâne înfometate. Acum situația a devenit disperată. Mizeria este oribilă. Lumea moare de foame. (...) Alimente nu sunt. Rar se găsesc, la prețuri extraordinare, de necrezut. Trebuie să trăiești aici pentru a-ți da seama de tragedia mare în care se zbate toată lumea (...). Adaug că venirea din țară a alimentelor, pentru școlile noastre, cel puțin, dacă nu se poate pentru toată populația aromânească, ar face aici o impresie

²⁷ *Ibidem*, dosar 743/1930, f. 7, 134.

²⁸ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 18.

²⁹ *Ibidem*, dosar 758/1924, f. 100.

³⁰ *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 12.

³¹ *Ibidem*, dosar 1444/1941, f. 6.

extraordinară asupra sufletului și cugetului tuturor aromânilor, învederând încă o dată dorința țării noastre de a-i ajuta”³².

Guvernul român a elaborat, în februarie 1942, cadrul legal de aprovizionare cu alimente a internatelor, școlilor secundare aromânești din Grecia și a personalului didactic și administrativ. N-au fost uitate nici comunitățile aromânești din Grecia și nici chiar populația greacă, acestea primind ajutoare din partea statului român. Legea nr.111, din februarie 1942, stabilea ca produsele destinate acestora să fie trimise prin Institutul Național al Cooperăției și distribuite prin Societatea de Cultură Macedo-Română³³. La 11 octombrie 1942, a fost înființată Comisia de îndrumare a activității școlilor și bisericilor din Macedonia, cu reședința la Salonic, compusă din inspectorul David Blidaru, administratorul Gheorghe Papagheorghe și dr. C. Dan³⁴. Inspectorul David Blidaru raporta ministerului, în martie 1943, faptul că, datorită atacurilor partizanilor, în zonele Larisa și Grebena au căzut victime 12 români, iar clădirea școlii primare românești din Vlaho-Clisura a fost arsă³⁵. În aceeași lună, autoritățile militare italiene au evacuat întreaga populație românească din Grebena și o dată cu ea profesorii și elevii liceului și ai școlii primare române din localitate. Aceștia s-au refugiat la Salonic și au continuat cursurile, după-amiază, în localul liceului comercial român³⁶.

În octombrie 1943 și în iunie 1944, au fost bombardate și arse, parțial sau total, aproximativ 17 comune aromânești din Grecia. Cu toate acestea, la sfârșitul lunii mai 1944, când au fost suspendate cursurile școlilor secundare românești, opt absolvenți ai liceului comercial din Salonic și 10 absolvenți ai liceului din Grebena, refugiat la Salonic, au luat examenul de bacalaureat. Inspectorul David Blidaru aprecia: „Singura noastră afirmare rodnică și demnă din acest an școlar a fost funcționarea școlilor, care a simbolizat voința noastră cinstită de a ne apăra poziția națională și culturală din această parte a Balcanilor. (...) Majoritatea corpului nostru didactic (...) s-a dovedit a fi la înălțimea misiunii încredințate de Ministerul Culturii Naționale. Acest succes a fost cu atât mai demn de laudă, cu cât greutatea materiale întâmpinate au fost foarte mari. Școlile grecești (...) s-au deschis și închis în repetate rânduri, iar cele din zonele periclitare nu au funcționat deloc, în contrast cu abnegația și curajul majorității corpului nostru didactic, care nu și-a părăsit posturile. Multe școli românești au funcționat tot atât de normal ca în vremurile de pace, iar serbările de sfârșit de an de la Salonic și Ianina au fost unicele manifestări culturale și școlare din Grecia în aceste vremuri de restriște și confuzie. Prin aceste succese cred că sacrificiile făcute de statul român nu au

---

³² *Ibidem*, dosar 1444/1941, f. 210-214.

³³ *Ibidem*, dosar 1727/1942, f. 111-112.

³⁴ *Ibidem*, dosar 1728/1942, f.92.

³⁵ *Ibidem*, dosar 2440/1943, f. 148-154.

³⁶ *Ibidem*, f. 239.

fost zadarnice, iar înțelegerea și sprijinul Ministerului Culturii Naționale va sluji drept pildă pentru orice persoană de omenie, în viitor”³⁷.

Din raportul profesorului Caius Jinga, din iulie 1945, aflăm că în timpul bombardamentelor din august 1944 de la Salonic „(...) toate școlile române din acest oraș și majoritatea locuințelor profesorilor care se aflau în apropierea instalațiilor militare au fost distruse. Ce n-a fost distrus atunci a fost devastat ulterior de anțați. Avere școlilor poate fi considerată pierdută (...). Se știe că mulți din profesorii localnici de la Salonic și Grebena au fost arestați de autoritățile grecești, suferind chiar maltratări. Situația lor este cu totul nesigură. (...) Venirea lor în țară ar fi o salvare”³⁸. Statul român, deși într-o situație deosebit de grea, nu-i uită nici acum pe acești apostoli ai școlilor românești din Grecia și emite o ordonanță, pentru suma de 15.472.257 lei, pentru salariile și pensiile restante pe perioada 1 septembrie 1944-31 martie 1945, și pentru 18.505.300 lei pentru perioada 1 aprilie-31 decembrie 1945³⁹.

În timpul celui de-al doilea război mondial, școlile elene din România și-au desfășurat activitatea în mod normal. Procesele-verbale de inspecție relevă buna pregătire a elevilor pentru limba română și o frecvență bună: 128 de elevi de la școlile elene din Brăila⁴⁰, 112 elevi la liceul elen din Galați, al cărui local suferise însă mari stricăciuni în timpul cutremurului din 1940⁴¹, iar în timpul ocupării localului de armata sovietică au fost distruse arhiva și materialul didactic⁴². Autoritățile române nu au stânjenit cu nimic funcționarea acestor școli, iar inspectorii constatau numai îndeplinirea obligațiilor revenite prin Legea învățământului particular și protocolul româno-grec din anul 1931.

Statul grec, însă, la 21 februarie 1946, a închis toate școlile și bisericile românești din această țară. Profesorii și preoții care aveau cetățenia română au fost expulzați. N-a mai rămas în Grecia decât personalul didactic local. Într-o notă a ministrului Educației și Învățământului, Ștefan Voitec, din 23 martie 1946, adresată ministrului Afacerilor Externe, Gheorghe Tătărescu, se arată că România a respectat acordul încheiat cu statul elen, că „școlile grecești din România, atât în timpul războiului, cât și în prezent, au fost și sunt libere să funcționeze fără nici o îngrădire ca și înainte de război” și cerea să se protesteze pe cale diplomatică pe lângă guvernul elen, „iar guvernul român ar regreta dacă ar fi pus în situația de a lua măsuri similare față de școlile și profesorii de supușenie greacă din România”⁴³. Deși relațiile diplomatice între România și Grecia au fost reluate, școlile românești din Grecia au rămas închise, iar cele din România la fel.

³⁷ *Ibidem*, dosar 1518/1944, f. 41-46.

³⁸ *Ibidem*, dosar 4337/1945, f. 12-14.

³⁹ *Ibidem*, f. 81-87.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 1396/1941, f. 224-225.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 1420/1941, f. 102.

⁴² *Ibidem*, dosar 4332/1945, f. 186.

⁴³ *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, p. 343-344.

S-a întâmplat ceea ce prevedea, în 1941, diplomatul român Vasile Stoica: „Din tot ce se petrece cu românii macedoneni în statele balcanice rezultă însă un fapt incontestabil: ei se deznaționalizează și numărul lor este în continuă scădere. Rezistența pe care o fac în unele insule va întârzia acest proces, dar nu-l va opri”⁴⁴.

În prezent, statisticile oficiale grecești nu-i mai înregistrează pe români, considerându-i „greci vlahofoni”, iar în România, minoritatea greacă, însemnând, la recensământul din 1992, 3.897 de persoane, avea la Tulcea o grupă de 11 elevi care studiau în limba elenă și la Constanța o grupă de 25 de copii⁴⁵.

Dacă timp de 28 de ani au putut funcționa școli ale comunităților elene în România și școli românești pentru minoritatea aromână în Grecia, nu vedem de ce astăzi, când legislația internațională privind conservarea particularităților lingvistice și culturale este superioară celei interbelice, acestea nu ar putea fi redeschise, contribuind la strângerea relațiilor dintre cele două țări.

---

⁴⁴ D.A.N.I.C., fond Vasile Stoica, dosar I/158, f. 8.

⁴⁵ *Învățămintul cu predare în limbile minorităților naționale din România, în anul școlar 1994-1995*, București, Guvernul României-Consiliul pentru Minoritățile Naționale, 1995, p.13.

Partidul Comunist din România și „problema națională” în contextul Dictatului de la Viena

Drd. ALINA PAVELESCU

Istoria mișcării comuniste românești în anii interbelici și ai celui de-al doilea război mondial rămâne și astăzi, după șaizeci de ani de la evenimente și după numeroase analize dedicate subiectului, un teren de investigație. Cauzele acestei situații rezidă în caracterul subiectiv și puternic politizat în care, în anii postbelici, a fost tratat acest subiect. Lipsa unei documentări adecvate, controlul politic asupra conținutului și formeii de interpretare ale surselor, modificarea în timp a registrului de analiză sunt doar câteva din cauzele ce au influențat în sens negativ orice demers în domeniu.

Pentru comuniștii români, anii 1938-1940 au însemnat trecerea de la o prea puțin eficientă politică antifascistă, de front popular, la o orientare reluând mai vechi teme ale propagandei cominterniste și care îi situa într-o poziție mai mult decât delicată în raport cu cei pe care ar fi trebuit să îi influențeze și să îi convingă. Partidul Comunist din România acuză, în acești ani, aceeași inadecvare, în discurs și tactică politică, pe care o putem observa la toate celelalte partide comuniste și muncitorești europene, prinse între interesele sovietice (prezentate de către Comintern drept interese ale proletariatului internațional) și interesele naționale, a căror ignorare ori negare amenința să le lipsească de orice legitimitate în fața propriilor aderenți¹.

Documentele ce constituie obiectul demersului nostru reflectă, pe de o parte, distanța dintre realitatea istorică și discursul istoriografiei comuniste postbelice, iar, pe de altă parte, distanța dintre constrângerile doctrinare impuse și asumate de către conducerea centrală a PCdR în epocă și acțiunile politice ale liderilor de partid locali.

În ceea ce privește distanța dintre realitatea istorică și imaginea ei istoriografică, o vom menționa doar în trecere, dat fiind faptul că, în ultimul deceniu, numeroase analize au vizat tocmai această problematică². Reținem, ca principale explicații, o viziune de subordonare a istoriei imperativelor politice ale prezentului, lipsa unui real respect față de faptul istoric și o dublă nevoie de legitimare: a

¹ Ilustrativă pentru această dilemă este analiza făcută de François Furet asupra problemelor întâmpinate în activitatea politică de către comuniștii francezi în anii 1939-1941; vezi Fr. Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 342-350.

² Printre cele mai cunoscute analize de acest tip, putem cita: Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români*, București, Editura Humanitas, 1991; L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997; Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, Editura Institutul European, 2000.

partidului comunist față de cei pe care îi conducea, dar și a liniei ideologice a comunismului național prin manipularea trecutului istoric³. Un bun exemplu de astfel de discurs îl găsim în introducerea la unul dintre cele mai importante corpusuri de documente apărute în perioada comunistă, referitoare la anii 1939 – 1945, din care cităm: „În împrejurările tragice din toamna anului 1940, Partidul Comunist Român s-a dovedit la înălțimea misiunii sale obiective de a fi exponentul politic al intereselor fundamentale ale statului și națiunii, militând și conducând cu fermitate și răspundere istorică lupta de eliberare a întregului popor. Este marele merit al Partidului Comunist Român – arată secretarul general al P.C.R. – că s-a aflat în aceste grele împrejurări în fruntea luptei pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, a integrității naționale, împotriva războiului...”⁴.

Această viziune, care acordă o valoare pozitivă activității PCdR în problema națională în anii 1939 – 1941, a devenit un punct important în discursul propagandistic oficial și, prin repetiție, o axiomă ce încă mai continuă să influențeze – mai ales datorită unei inconsistente documentare – părți ale discursului istoriografic actual.

În contrast cu această imagine stereotipă, documentele Partidului Comunist din România aflate în arhivele sovietice oferă o perspectivă diferită și mult mai nuanțată asupra poziției și acțiunii politice a PCdR în raport cu evoluțiile politico-militare ale anului 1940. Este vorba, în primul rând, de un număr de rapoarte întocmite de către conducerea centrală a PCdR, adresate conducerii Cominternului, ce au ca subiect activitatea comuniștilor români în perioada 1939 – 1940, divergențele de ordin tactic și organizatoric intervenite la nivelul relației centru-regiuni, cât și impactul cedărilor teritoriale din 1940 asupra politicii PCdR și asupra societății românești, în ansamblul său⁵. Acestora li se adaugă o sumă de documente de circulație internă, emise de către Comitetul Central al PCdR și adresate conducerilor de partid regionale⁶. Conform acestor documente, principala preocupare din activitatea PCdR în cursul anului 1940 a fost aceea a coordonării acțiunilor organelor de conducere centrale cu cele locale și a impunerii unui punct de vedere comun asupra evoluțiilor politice interne.

Situația organizatorică a PCdR în regiunea Transilvania se înscrie în contextul general de confuzie și dezorganizare, care marchează evoluția

---

³ Vezi Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994, în special p. 205 – 248.

⁴ Ilie Ceaușescu, *Cuvânt înainte* la volumul : *23 August 1944. Documente*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. XV.

⁵ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 175, c. 59 – 69, 273 – 288 ; *Ibidem*, rola 201, c. 514 – 529.

⁶ *Ibidem*, c. 76 – 79, 172 – 173.

partidului în perioada de după 1938⁷. Această stare de lucruri era, pentru regiunea amintită, agravată de divergențele de ordin tactic intervenite între membrii conducerii locale și aparatul C.C. de la București, precum și de lipsa unei reale convergențe de interese în relațiile dintre comuniștii români și cei de origine etnică maghiară. Acest din urmă aspect nu transpare decât în mod indirect din conținutul documentelor de partid - care vorbesc, la modul general, despre „devieri ale naționalismului local”⁸ - dar are un impact decisiv asupra inițiativelor și acțiunilor politice ale comuniștilor din Transilvania.

Principalul punct de divergență între conducerea centrală a PCdR și aparatul local din Transilvania, în contextul evenimentelor din august 1940, îl constituie atitudinea față de „problema națională” și față de aplicarea liniei tactice a Cominternului în legătură cu această problemă. După abandonarea politicii de front popular, în cursul anului 1939, Internaționala comunistă impune, revenirea în forță la formula „autodeterminării până la despărțirea de stat a naționalităților asuprite”⁹. Datorită stării de dezorganizare din interiorul PCdR și a comunicării defectuoase între diferitele segmente ale acestei conduceri, schimbarea tactică recomandată de Comintern nu este adusă la cunoștința organizațiilor de partid locale decât cu întârziere și de o manieră incompletă¹⁰.

În contextul politic și social generat de evenimentele premergătoare Dictatului de la Viena, confuzia ideologică întreținută la nivelul conducerilor comuniste locale a făcut posibilă existența, în rândul liderilor comuniști din Transilvania, a mai multor curenți de opinie, dintre care acela favorabil ideii de apărare a granițelor naționale și a integrității teritoriale a României s-a aflat, într-o primă etapă, într-o poziție dominantă. Această orientare a determinat, inițial, lozinca oficială promovată de către conducerea regională a PCdR din Transilvania: „apărând granițele, apărăm pământul”¹¹. Pe fondul unei intense activități a tuturor forțelor politice, în încercarea de a preveni desprinderea Transilvaniei de Nord de statul român, o parte a conducerii Regionalei PCdR din regiune a inițiat tratative cu conducerea locală a Partidului Național Țărănesc, cu intenția de a sprijini acțiunile politice ale țărăniștilor. Această orientare pare a fi fost sprijinită și de o parte din comuniștii maghiari din Transilvania, deoarece se aprecia că „revizionismul maghiar reprezintă un pericol mult mai mare pentru

⁷ Cf. declarațiilor conducerii centrale, cuprinse în rapoartele către Comintern; vezi D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 201, c. 514 - 516.

⁸ *Ibidem*, rola 175, c. 279 - 280.

⁹ Pentru detalii în legătură cu impunerea acestei orientări în politica internă a comuniștilor români, vezi Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România (1919 - 1943)*, București, Editura Silex, 1994, p.30.

¹⁰ D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 201, c. 522 - 523.

¹¹ *Ibidem*, rola 175, c. 276.

masele maghiare din România decât rămânerea lor în cadrul statului român”¹². Această orientare, care mergea în direcția curentului de opinie majoritar și, în consecință, putea oferi o legitimitate acțiunilor politice întreprinse de comuniști, a permis participarea unor reprezentanți ai PCdR la întrunirile organizate de P.N.Ț., fără însă ca aceștia să încerce promovarea unei linii doctrinare proprii, așa cum li se recomanda de la centru. Ei au acționat doar ca aliați și susținători ai acțiunilor promovate de conducerea național-tărănistă locală.¹³

Un al doilea curent de opinie, care se dezvoltă ca urmare a încercărilor comuniștilor transilvăneni de a găsi o cale de mijloc între linia cominternistă, susținută și impusă de către conducerea centrală a partidului și efortul propriu de a-și menține un nivel acceptabil de credibilitate politică, avansează ideea „independenței Ardealului”, invocând trecutul istoric al acestei provincii și necesitatea de a media între interesele diferitelor naționalități¹⁴. S-a încercat chiar utilizarea acestei idei, care începe să se manifeste la nivelul conducerii locale a PCdR în preajma lunii iulie 1940, ca bază a unei platforme comune de colaborare politică între comuniști și național-tărăniști. Conducerea P.N.Ț. promova ea însăși, în încercarea de a găsi o formulă politică de păstrare a Transilvaniei între granițele României, ideea unei autonomii a Ardealului în cadrul statului român, dar numai după asigurarea integrității teritoriale a acestuia¹⁵. Desigur, incompatibilitatea dintre obiectivele reale ale celor două formațiuni politice s-a dovedit esențială, iar tratativele de colaborare au eșuat¹⁶.

Reacția Comitetului Central al PCdR la aceste abateri de la linia politică impusă de Comintern nu a întârziat să apară. Într-o scrisoare circulară adresată comitetelor de conducere locale, la 8 august 1940, se arăta: „Momentul actual este prea greu pentru a permite discuții doctrinare, care, după cum se vede, au avut și mai au loc pe la voi. Teoria noastră marxistă-leninistă nu este o dogmă, ci un ghid pentru acțiune, ea ne dă cheia pentru soluționarea tuturor problemelor; ea și numai ea, marea învățătură a lui Lenin și Stalin, ne învață cum, în mod concret, soluționăm și problema națională. La voi s-a venit cu diferite formule noi și confuze, tocmai acum, când problema punerii lozincii noastre *dreptul la autodeterminare până la despărțirea de stat* a devenit concretă”¹⁷. Documentul

¹² *Ibidem*, c. 276 - 277.

¹³ Raportul întocmit ulterior de C.C. al PCdR menționează cazul unui membru al conducerii regionale comuniste care și-a terminat discursul la una dintre aceste manifestări cu formula : « Vrem război, trăiască Iuliu Maniu ! » ; *Ibidem*, c. 280.

¹⁴ *Ibidem*, c. 282.

¹⁵ Pentru detalii asupra poziției P.N.Ț. față de evenimentele anului 1940, vezi Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Tărănesc*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 348 – 353.

¹⁶ D.A.N.I.C., *loc.cit.*, rola 175, c. 283 – 284.

¹⁷ *Ibidem*, c. 76.

critica tendința de a acorda prioritate „luptei naționale”, în detrimentul imperativelor „luptei de clasă”. Încercarea comuniștilor ardeleni de a participa la organizarea unor comitete ale naționalităților din Transilvania era considerată drept un prejudiciu major adus scopului principal al PCdR, „lupta împotriva imperialismului”: „Scopul final al luptei <este> victoria clasei muncitoare și a țărânimii condusă de clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist, adică victoria asupra regimului capitalisto-moșieresc pentru socialism”¹⁸. Finalul scrisorii îi viza direct pe conducătorii mișcării comuniste din Ardeal, a căror încercare de a oferi o alternativă la linia oficială era interpretată ca o tendință separatistă și ca expresie a unei lupte pentru putere îndreptată împotriva conducerii centrale: „Vă prevenim din nou asupra pericolului ce prezintă vederile unor tovi din Ardeal, cari cred în posibilitatea eliberării popoarelor Ardealului, într-o <independență> a Ardealului fără luptă comună cu proletariatul și țărâניה română pentru doborârea dictaturii regale imperialiste. Lozinca noastră este DREPTUL LA AUTODETERMINARE PÂNĂ LA DESPĂRȚIREA DE STAT. Sunteți datori să combateți cu hotărâre manifestări cum ar fi: <curând Ardealul va deveni independent, vom deveni din secretariat teritorial comitet central>. Astfel de manifestări nu sunt permise nici măcar în glumă. Ele exprimă tendințe separatiste față de mișcarea revoluționară din România”¹⁹. Posibilitățile concrete de manifestare a autorității centrului asupra regiunilor erau însă minime, datorită deficiențelor organizatorice și a stării de indisciplină a membrilor de partid, ca urmare a măsurilor represive întreprinse de către autoritățile române și a dezorganizării produse în interiorul partidului de plecarea unui număr important dintre membrii săi în teritoriile cedate U.R.S.S.²⁰.

În aceste condiții, disputele dintre conducerea centrală a PCdR și cea a organizației regionale din Transilvania au continuat pe tot parcursul lunii august 1940, fără a se reuși realizarea unui consens cu privire la atitudinea politică a comuniștilor față de evenimentele aflate în desfășurare. Este de menționat, pentru corecta înțelegere a poziției PCdR față de Dictatul de la Viena, că atitudinea de condamnare a acestuia, devenită lozincă oficială a partidului după 31 august 1940, se regăsea, de fapt, pe aceeași linie de afirmare a „dreptului popoarelor la autodeterminare până la despărțirea de stat”. În scrisoarea C.C. al PCdR adresată conducerilor locale la 31 august 1940 se cerea demascarea „în presa noastră și în adunări populare a monstruoasei călcări de către imperialiștii români, maghiari, în frunte cu imperialiștii germani și italieni, a dreptului popoarelor Ardealului de a decide ele înșile de soarta lor până la despărțirea de stat...”²¹.

¹⁸ *Ibidem*, c. 77.

¹⁹ *Ibidem*, c. 79.

²⁰ *Ibidem*, c. 120.

²¹ *Ibidem*, c. 172.

Potrivit acestui document, sarcina principală a comuniștilor din România era aceea de a „populariza politica de pace a U.R.S.S., a contrapune acțiunea eliberatoare a U.R.S.S.²², celei de robire a statelor imperialiste”.

Principala concluzie care se desprinde din analiza acestor documente este de natură să infirme ideea că, între atitudinea PCdR față de cedarea către U.R.S.S. a Basarabiei și Bucovinei de Nord și poziția aceluiși partid în legătură cu împrejurările producerii Dictatului de la Viena, ar fi existat o deosebire de substanță. Din cele arătate mai sus se poate constata, la nivelul politicii promovate de către organele de conducere ale partidului, o continuitate a liniei tactice în „problema națională”, pe coordonatele fixate de Comintern. În ceea ce privește evoluția orientărilor ideologice și a raporturilor individuale în interiorul partidului, constatăm, de asemenea, o continuitate a posturilor și situațiilor în raport cu perioada interbelică²³, continuitate manifestată în menținerea confruntării între cele două curente principale: unul de obediență față de orientările trasate de către Moscova, altul promovând necesitatea adaptării liniei politice a partidului la realitățile și interesele societății românești. Această stare de lucruri a caracterizat, în linii generale, poziția PCdR pe parcursul întregii desfășurări a celui de-al doilea război mondial și, nu mai puțin, poate fi considerată ca având un impact decisiv asupra evoluției regimului politic din România, după preluarea puterii de către comuniști.

---

²² Această formulă se referea la ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către trupele sovietice; pentru detalii cu privire la discursul comuniștilor români față de ocuparea celor două provincii, vezi D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 181, c. 483 – 489.

²³ Vezi, cu privire la orientările ideologice manifestate în partid în perioada interbelică, un important document redactat în cadrul Comintern în 1928, sub titlul *Istoria lichidatorismului*, D.A.N.I.C., Colecția Microfilme Rusia, rola 172, c. 436 - 532.

Reflecții aniversare

MARIN RADU MOCANU

În instituția Arhivelor au venit în anii '65, ca și în celelalte institute de documentare-cercetare umaniste, mulți tineri istorici și filologi care, suprasaturați de preceptele materialismului istoric și dialectic, ca și de istoria „civilizatoare” a Colosului răsăritean, erau preocupați de redescoperirea adevărului trecutului românesc, în contextul european (interbelic), învăluit în tăcere ori în carapacea contrafacerii timp de două decenii; ca și scriitorii, istoriografii, în general, și cei de formație arhivistică, în special, folosind în numele și în interesul culturii istorice dezghețul cenzural al acelor ani, au început o pasionantă muncă de cercetare – cei din Arhive, în paralel cu cea de prelucrare arhivistică a fondurilor și colecțiilor centrale și regional-istorice –, așa încât, spre anii '70, acestea au fost puse în starea de a fi introduse în circuitul cercetării în sălile de studiu ale Arhivelor.

Succintul comentariu de mai sus îl găsesc oportun în economia acestor însemnări, pentru generațiile ce au urmat devenirii noastre în acei ani de o complexitate socio-politică istoricizată deja, ca și pentru cei care (mai ieri, unii și mai azi) și-au făcut obiceiul de a privi spre monumentală clădire a Arhivelor ca spre o fortăreață ce ar tăinui și apăra cu arme sofisticate și paznici-roboți cine știe ce „secrete documentare”, altele decât cele prin care ne configurăm istoria adevărată, pilduitoare nu atât pentru faptele ei de glorie, cât pentru cele reprobabile ce ne-au îngreunat existența de-a lungul timpului.

În acel climat de relaxare a vigilenței și contabilizării asupra activităților intelectual-evocative, în limitele canonului doctrinar, a pășit pe poarta Arhivelor și viitorul arhivist și istoriograf Corneliu Mihail Lungu, sub a cărui disponibilitate de întraajutorare colegială se derula o nedeclarată, neafișată preocupare de prelucrare (ordonare, clasare, transcriere, fișare) și cercetare arhivistică, conștient fiind, pare-se mai mult decât noi toți ceilalți, că numai printr-o cunoaștere exhaustivă, cel puțin intențională, a informației documentare poți pași cu siguranță pe o pistă de prospectare a fondului arhivistic la scară națională, cu finalitate benefică în plan istoriografic, pe termen scurt și mediu.

Promovările lui în așa-zisa ierarhie arhivistică, ante și post-revoluționară, nu erau rezultanta unor împrejurări de conjunctură, ci a unora de necesitate legico-logică, și, de necrezut, poate, împotriva voinței lui exprese. Pus în fața faptului împlinit însă, capacitatea lui de asimilare, analiză și sinteză a procesului istorico-arhivistic s-a dovedit a fi, în ochii celor de bună-credință, formativă, atât în

beneficiul personalizării proprii, cât și în cel al individualizării profilului instituției Arhivelor.

Volumele de documente și de sinteză coordonate de el și elaborate în nume personal au în vedere, cu deosebire cele privind istoria modernă a românilor transilvăneni în spațiul imperial austro-ungar, central european, în general, l-au impus lumii istoriografice de la noi și de aiurea, contribuind în mod substanțial la afirmarea istoriografiei arhivistice, ce se definește prin folosirea informației de arhivă existente, în primul rând, inedită pe cât posibil, ca și pe cea bibliografică.

Deoarece ne găsim într-un timp aniversar, este recomandabil de văzut și omul de sub măreția personalității sale: mersul lui nu a călcat pe nici o (de)nivelare bătătorită sau pe vreo tendință de afirmare a cuiva, pe care, dimpotrivă, a stimulat-o, uneori cu riscul dezacordului unor emfatici trecători prin lumea arhivistică. Adept al confruntărilor de opinii și idei, a promovat, fără rezerve și temere, poziția personală în elucidarea problemelor la ordinea zilei, în rezolvarea acestora, fie că la timpul potrivit punctul lui de vedere a mai trebuit să fie reconsiderat, în detaliu.

Ca unul care privește, de-acum, fenomenul arhivistico-istoriografic la modul formal, începe să mi se contureze certitudinea, cu necunoscutele ei firești, că cel pe care îl omagiem, acum și aici, își va avea un loc asigurat pe podiumul celor mai reprezentativi directori ai Arhivelor Naționale din ultimele șase decenii, ce se suprapun, parcă predestinar, pe vârsta la care a ajuns să ne prilejuiască o satisfacție sufletească și una de conștiință de a formula aceste rânduri, absolut spontan, fără pretenții de antologare.

Fondurile economice păstrate la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Valoarea lor documentară și practică

RODICA MUȘETOIU

Legislația arhivistică actuală a creat cadrul organizatoric și juridic pentru constituirea și completarea Fondului Arhivistic Național cu documente din toate sferile activității, indiferent de creatorii și deținătorii lor.

Din cele mai vechi timpuri și până în prezent activitățile economice au ocupat un loc important, atât în societate cât și în viața omului. Diversificarea activității economice a atras după sine sporirea numărului de instituții creatoare de documente cu valoare deosebită în reconstituirea vieții economice a țării, a dezvoltării acesteia.

Despre valoarea documentară a fondurilor economice avea să vorbească marele istoric Nicolae Iorga în *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către Camera de negoț sibiană Hagi Pop - 1906*. Acest fond, care se află în depozitele Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale, cuprinde documente scrise în diferite paleografii, ponderea constituind-o cele în chirilică, și se referă la dezvoltarea relațiilor economice între negustorii sibieni și Casa de comerț a lui Hagi Constantin Pop. Marele savant subliniază valoarea documentelor economice pentru studiile istorice.

Mai târziu, Aurelian Sacerdoțeanu, întemeietorul arhivisticii moderne românești, avea să afirme, în 1945, în studiul *Arhive economice și sociale*, că: „Arhivele economice au devenit, în fond, tot strict istorice, care adună, clasează și pun la dispoziția cercetătorului actele cele mai vechi, manuscrise sau tipărite, dar inutile afacerilor curente, însă în măsură s-și face o idee exactă asupra originii și dezvoltării vieții economice și sociale”¹.

Aceste aprecieri pot fi exemplificate cu fondurile, în număr de 178, aflate în păstrarea Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale, care cuprind o cantitate de aproximativ 26.700 m.l., începând cu Casele de comerț grecești (1750) până la Ministerul Comerțului Exterior (1989) sau Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare (1989) etc.

Având în vedere numărul mare de fonduri economice păstrate și conservate la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, ne vom mărgini, pentru început, la prezentarea celor din domeniul agricol.

Preocupări pentru crearea unui organism al cărui scop să-l constituie ocrotirea intereselor agriculturii, cu toate subramurile ei, sprijinirea, prin toate

¹ A.Sacerdoțeanu, *Arhive economice și sociale*, în „Hrisovul”, nr. V, 1945, p. 126.

mijloacele, dezvoltării și propășirii acestora, au existat încă în atenția Comisiei Centrale de la Focșani², care, în proiectul pentru organizarea ministerelor preconiza înființarea unui Minister de Agricultură, Industrie și Comerț. Ideea a fost îmbrățișată de P.S.Aurelian, care, într-o publicație pentru sate, „Monitorul Comunelor”, susținea cu căldură necesitatea înființării unui asemenea minister.

Prin Decretul nr. 566, sancționat la 20 iulie 1862, se creează, în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, o secție pentru agricultură, ministerul primind denumirea de Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice.

În cadrul acesteia au fost concentrate toate lucrările privitoare la activitatea Consiliilor agricole și starea recoltelor, ce aparținuseră de Ministerul de Interne, cât și lucrările privitoare la instrucția agricolă, ca școlile de agricultură, ce țineau de Ministerul Instrucțiunii Publice.

Șeful Secției de agricultură și comerț din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice a fost numit P.S.Aurelian³.

În 1864, Ministerul de Interne se va uni cu Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, primind denumirea de Ministerul de Interne, Agriculturii și Lucrărilor Publice, pe lângă care, începând cu anul 1865, se înființează un Inspectorat general pentru agricultură, comerț și industrie. Inspectorii erau aleși dintre absolvenții școlilor speciale cu profil de agricultură, industrie și comerț, din țară sau străinătate. În urma inspecțiilor periodice, aceștia aveau obligația să întocmească descrieri cu caracter monografic (din punct de vedere agricol, comercial, industrial, statistic) ale județelor țării; să facă rapoarte asupra activității desfășurate de școlile de agricultură, pepiniere forestiere și alte stabilimente de acest fel, precum și dări de seamă anuale, cu observații și sugestii privind măsurile ce trebuiau luate pentru îmbunătățirea situației.

La 30 martie 1883⁴, se înființează Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, întrunind sub conducerea sa administrația Domeniilor Statului, diviziunea de agricultură și comerț de la Ministerul Lucrărilor Publice și Oficiul Central de Statistică ce ținuse de Ministerul de Finanțe. Dat fiind faptul că fiecare din aceste unități și-a păstrat organizarea specială prevăzută prin legile de înființare, nu s-a făcut o adevărată contopire a lor.

Atribuțiile ministerului, conform legii de înființare, constau în pregătirea legilor și regulamentelor privitoare la agricultură, administrarea și învățământul școlilor de agricultură, silvicultură, veterinară, pregătirea legilor și regulamentelor privitoare la comerțul interior, școlile comerciale și industriale, asociațiile de credit popular, societățile cooperative, centralizarea și publicarea

² „Monitorul. Ziarul oficial al Țării Românești”, nr. 265/30 noiembrie 1861, p. 1052.

³ „Monitorul. Jurnal Oficial al Principatelor Unite” nr. 171, din 4 august 1862, p. 722.

⁴ *Ibidem*, nr. 2, din 2 (14) aprilie 1883, p. 26-28.

documentelor privind legislația agricolă, forestieră, comercială și industrială din interiorul și exteriorul țării, statistica generală a României, gestiunea bunurilor statului, înființarea și administrarea stabilimentelor pentru creșterea animalelor domestice, introducerea irigațiilor și a drenajelor, încurajarea agriculturii prin expoziții și concursuri, prin societăți de agricultură și comisii agricole.

În ceea ce privește organizarea, ministerul cuprinde o administrație centrală și un serviciu exterior.

Administrația centrală cuprinde: Direcția generală a domeniilor și pădurilor statului, Diviziunea agriculturii, comerțului și industriei, Diviziunea compatibilității și Diviziunea statisticii generale a României.

Conform legii, pe lângă Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, se instituie un Consiliu superior al agriculturii, compus din 25 de membri, care făceau propuneri ministrului în domeniul agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor.

Serviciul exterior era compus din personalul inspectorilor din agricultură, industrie, comerț și domenii, din personalul inginerilor hotarnici, silvici și personalul avocaților și referenților statistici.

Regulamentul legii pentru înființarea Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, din 2 aprilie 1883, face câteva mențiuni în plus.

Astfel, arată că Direcția generală a domeniilor și pădurilor se compunea din: Direcția generală; Secția administrativă; Secția proprietății funciare; Secția Dobrogei și a ordonanțarilor; Secția silvică; Serviciul inginerilor topografi.

Secția administrativă se ocupa cu administrarea bunurilor statului. *Secția proprietății funciare* era însărcinată cu conservarea proprietăților și paza hotarelor, ridicarea de planuri și hotărnicii, delimitări și aplicarea legii pentru împrumutarea înșurăteilor, vânzarea bunurilor statului în corpuri întregi și în loturi, constatarea și răscumpărarea embaticurilor, eliberarea titlurilor de proprietate, contenciosul derivând din toate lucrările acestor servicii.

Secția Dobrogei și a ordonanțarilor supraveghea aplicarea legii pentru reglementarea proprietății imobiliare din Dobrogea; delimitarea pământurilor cuvenite locuitorilor; vânzarea pământurilor rămase statului și eliberarea titlurilor de proprietate; administrarea bunurilor și a veniturilor.

Secția silvică era însărcinată cu conservarea și exploatarea pădurilor conform legilor și regulamentelor de împăduriri; constatarea și urmărirea delictelor silvice; licitații, adjudecări și executarea contractelor pentru vânzarea pădurilor puse în tăiere; organizarea școlilor de silvicultură etc. Pe lângă Secția silvică funcționa și Consiliul tehnic al pădurilor.

Diviziunea agriculturii, industriei și comerțului era însărcinată cu administrarea și organizarea învățământului în școlile de agricultură, a școlilor de

veterinari, înființarea și administrarea stabilimentelor pentru îmbunătățirea raselor animalelor domestice; crearea de stațiuni experimentale meteorologice etc.

Diviziunea statisticii generale a României aduna toate datele generale pentru formarea unei situații generale anuale de starea agriculturii, a semănăturilor etc.

Pe lângă Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor funcționa o Comisie permanentă care pregătea lucrările ce erau supuse Consiliului superior.

La 14 mai 1892⁵, biroul vânzărilor se detașează de la Secțiunea proprietății funciare și formează un serviciu separat, sub denumirea de Secția vânzării bunurilor statului.

Atribuțiile secției constau în organizarea lucrărilor privitoare la vânzarea moșiilor și a celorlalte bunuri ale statului afară de cele din Dobrogea; supravegherea modului de desfășurare a lucrărilor derivate din vânzările efectuate după legile de la 1868, 1875, 1881, 1884 și 1886 pentru înstrăinarea bunurilor statului; a lucrărilor privitoare la împrumutarea înstrăinării, conform art. 5 și 6 din Legea rurală; contenciosul derivat din lucrările sus-menționate.

Legea din 30 martie 1883 a rămas în vigoare până în 1900 când, conform Legii din 6 aprilie 1900⁶, administrația Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor a primit următoarea structură: Direcția secretariatului; Direcția agriculturii; Direcția industriei și comerțului; Direcția domeniilor statului.

Direcția agriculturii era formată din Serviciul agronomic, care întrunea lucrările privitoare la școlile și cursurile de agricultură, silvicultură, muzee, expoziții și cursuri agricole, stațiuni meteorologice, stațiuni sau institute agronomice, ferme model și câmpuri de experiențe, desecații și irigații, controlul și îmbunătățirea semințelor, pepiniere, livezi artificiale, conservarea pădurilor și împădurirea terenurilor, grădini publice, comisii agricole; bănci și credite agricole, tarife de import și export, statistica agricolă, legi și regulamente. Serviciul zootehnic avea ca obiect și cursurile zootehnice, stârpirea animalelor și insectelor vătămătoare, avicultură, apicultură, sericicultură, statistică, legi și regulamente, concursuri, muzee, expoziții.

Instituțiile exterioare dependente de Direcția agriculturii erau școlile de agricultură, silvicultură, veterinarie, zootehnice, pepinierele viticole, horticole, fermele model, stațiunile agricole, zootehnice, meteorologice, grădinile publice.

Direcția Domeniilor era compusă dintr-o administrație interioară și una exterioară. Administrația interioară cuprindea Serviciul funciar și al proprietății, care cerceta și păstra documentele și planurile de proprietate privitoare la

⁵ *Ibidem*, nr. 34, din 14 mai 1892, p. 1013-1014.

⁶ *Ibidem*, nr. 5, din 6 (19) aprilie 1900, p. 187.

bunurile statului, se ocupa de hotărnicii, cumpărări de proprietăți și achiziții prin succesiuni vacante, de vânzări, răscumpărări de drepturi, de schimburi de proprietăți cum și de întreținerea și clădirea de imobile.

Serviciul exploatării moșiilor, ecartelor, pădurilor și apelor era însărcinat cu arendarea, închirierea și exploatarea în regie a moșiilor și ecartelor statului, cu amenajarea pădurilor și apărarea contra torenților, cu desecarea mlaștinilor, împăduriri, delcte silvice și desecarea bălților.

Serviciul minelor era însărcinat cu exploatările miniere, concesiunile miniere și de ape minerale, cu arendările de cariere și de stațiuni balneare, cu exploatații în regie sau arendări de mine din proprietățile statului.

Administrația exterioară era compusă din Serviciul exterior al domeniilor statului, care se referă la patru administrații domeniiale regionale, ele cuprinzând toate ocoalele domeniiale din județele acelor administrații.

Ocoalele cuprindeau totalitatea bunurilor statului, cum ar fi: păduri, moșii, ecarte, mine, cariere, stațiuni balneare, bălți etc. Administrațiile domeniiale regionale aveau sediile lor în Craiova, Ploiești, Galați și Iași.

Pe lângă aceste servicii mai funcționau în minister comisiile și consiliile consultative, prevăzute de legi, precum și cele create de regulamente și decizii ministeriale.

Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor trebuia să prezinte Corpurilor Legiuitoare, în fiecare an, un raport general, complet și amănunțit asupra stării și dezvoltării acestei ramuri a economiei viitorului.

În 1908⁷ se creează Ministerul Industriei și Comerțului, ceea ce va determina o nouă organizare a Ministerului Agriculturii și Domeniilor.

Legea pentru organizarea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, din 28 martie 1909⁸, prevedea ca pe lângă administrația centrală a ministerului să funcționeze: Comisiunea consultativă de agricultură și Consiliul superior al agriculturii, creat și reglementat prin Legea învoielilor agricole, din 23 decembrie 1907, și Comisiunea permanentă, prevăzută în art. 4-7, din Legea pentru organizarea învățământului profesional din 8 aprilie 1893.

Comisiunea consultativă de agricultură era obligată să-și dea avizul asupra tuturor problemelor ce interesau agricultura, având ca scop dezvoltarea și propășirea agriculturii.

Administrația exterioară era compusă din diversele instituții și servicii exterioare depinzând de direcțiile și serviciile centrale mai sus arătate.

⁷ *Ibidem*, nr. 1 bis, din 1 (14) aprilie 1908, p. 73.

⁸ *Ibidem*, nr. 290, din 28 martie 1909, p. 11596-11602.

Prin Legea din 30 martie 1910⁹, Direcția pădurilor este înlocuită cu Casa Pădurii, iar Serviciul contabilității și al personalului, Serviciul statisticii generale și Serviciul zootehnic au fost transformate, fiecare, în câte o direcție cu titulatura respectivă.

La 21 iulie 1921¹⁰, Ministerul Agriculturii și Domeniilor se scindează în Ministerul Agriculturii și Ministerul Domeniilor. Scopul Ministerului Agriculturii era organizarea, conducerea și îndrumarea agriculturii, pregătirea și aplicarea legilor și regulamentelor referitoare la agricultură, reforma agrară și la atribuțiile Casei Centrale a Cooperăției și împroprietăririi sătenilor, înființată prin Decretul-lege nr. 3992, din 31 decembrie 1918, a celor date Comitetului Agrar, precum și a altor legi și regulamente care îi erau date în atribuțiuni.

Această scindarea a fost de scurtă durată, deoarece la 11 aprilie 1922¹¹ se publică Legea de unificare a Ministerelor Agriculturii și Domeniilor.

În vederea găsirii celei mai bune formule de organizare a ministerului se înființează, în 1923¹², un Subsecretariat de stat pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, iar în 1927¹³ se înființează Consiliul Superior al Agriculturii cu scopul de a îndruma și coordona activitatea tehnică a ministerului. Totodată, pentru a spori producția agricolă și pentru a desăvârși organizarea instituțiilor exterioare agricole, viticole și zootehnice ale ministerului se înființează Fondul de îmbunătățiri funciare.

La 2 august 1929¹⁴, Legea de organizare a ministerelor fixează noi atribuții Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Acestea constau în: îndrumarea și promovarea economiei agricole a țării, administrarea domeniului privat al statului, supravegherea, controlul și perfectarea lucrărilor de expropriere și împroprietărire, controlul și îndrumarea tehnică asupra exploatărilor silvice; dezvoltarea pisciculturii și exploatarea pescăriilor statului, organizarea și conducerea învățământului agricol și silvic, aplicarea măsurilor privitoare la dezvoltarea culturii, animalelor domestice și la îmbunătățirea rasei lor, protecția vânatului, crearea și îngrijirea parcurilor naționale.

Decretul-lege pentru organizarea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, publicat la 2 noiembrie 1936¹⁵, menționează că: „Ministerul Agriculturii și Domeniilor este organul suprem de dirijare a agriculturii și de administrare a bunurilor statului”.

⁹ *Ibidem*, nr. 291, din 30 martie 1910, p. 11875-11879.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 85, din 21 iulie 1921, p. 3199.

¹¹ *Ibidem*, nr. 8, din 11 aprilie 1922, p. 297.

¹² *Ibidem*, nr. 205, din 13 decembrie 1923, p. 1014.

¹³ *Ibidem*, nr. 97, din 5 mai 1927.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 169, din 2 august 1929, p. 6123.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 262, din 13 noiembrie 1934, p. 7062.

Legea de organizare a Ministerului Agriculturii și Domeniilor din 1936 a rămas în vigoare până la 1939¹⁶ când, la 6 aprilie, a fost publicată o nouă lege de organizare.

Conform acestei legi, atribuțiile Ministerului Agriculturii și Domeniilor erau următoarele: organizarea și îndrumarea întregii producții agricole în vederea sporirii și armonizării ei cu cerințele pieței; studiul factorilor de producție agricolă; studiul prețurilor produselor agricole, al tarifelor vamale și ale celor de transport; convențiile internaționale și alte convenții; propagarea normelor de agricultură rațională prin învățământ, publicații și alte asemenea mijloace; îndrumarea lucrărilor de îmbunătățiri funciare, cadastru, colonizare, construcții rurale și reformă agrară; administrarea și exploatarea bunurilor statului; aplicarea Legii de organizare a Corpului agronomic, silvic și veterinar. Ministerul era îndrumătorul superior al tuturor direcțiilor.

În urma evenimentelor de la 23 August 1944, au loc schimbări și în ceea ce privește organizarea Ministerului Agriculturii și Domeniilor.

Conform Legii și Regulamentului reformei agrare din 1945 se creează, în cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Comisia de reformă agrară pentru supravegherea și coordonarea operațiunilor rezultate din această lege.

În 1948, Ministerul Agriculturii și Domeniilor a fost reorganizat. Se creează administrația fermelor de stat și a stațiunilor de mașini, iar Direcția cadastrului funciar din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice trece la Ministerul Agriculturii și Domeniilor.

Fondul *Ministerului Agriculturii și Domeniilor*, aflat în cadrul Direcției Arhivelor Naționale Istoric-Centrale, se referă la perioada cuprinsă între anii 1813-1960.

Menționăm că atât pentru perioada 1813-1860, cât și pentru perioada 1944-1952, materialele documentare se găsesc într-o cantitate redusă.

Faptul că se găsesc documente date anterior înființării Ministerului Agriculturii și Domeniilor este o dovadă că momentul de creare a acestuia a fost precedat de atenția acordată acestei ramuri a economiei țării.

Arhiva creată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor se găsește în cadrul Direcției Arhivelor Naționale Istoric-Centrale, aceasta, între anii 1958-1967, preluând de la Ministerul Agriculturii unele părți structurale din arhiva creată de minister. Preluarea s-a făcut pe baza inventarelor întocmite de Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Unele părți structurale, ca: Direcția Contabilității, Direcția Bunuri, 1845-1947, Direcția Cadastru - Exproprieri (1864-1947) au fost ordonate în cadrul instituției noastre, ținându-se cont de structura organizatorică a Direcției.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 82, din 6 aprilie 1939, p. 2152-2156.

Dat fiind faptul că Ministerul Agriculturii și Domeniilor a suferit numeroase transformări și o dată cu acestea au avut loc și reorganizări în cadrul structurii ministerului, documentele au fost clasate tematic.

Pentru cercetătorii care doresc elucidarea unei probleme este absolut necesară parcurgerii inventarelor aparținând și altor părți structurale din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, care pot să le completeze, pentru aprofundarea temei. De exemplu, pentru cei care studiază problema reformei agrare, pe lângă cercetarea inventarelor cu această titulatură este necesară studierea și a altora, ca, de exemplu: Direcția cadastru, exproprieri, delimitări rurale etc.

Considerăm că este necesar să se menționeze titulatura inventarelor, deoarece cunoașterea modului de organizare a arhivei Ministerului Agriculturii și Domeniilor existente în cadrul Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale poate veni în ajutorul celor care vor să cerceteze anumite teme legate de agricultură.

Astfel, fondul *Ministerul Agriculturii și Domeniilor* are următoarea organizare: Serviciul Bunuri (1813-1915); Bunuri mici (1838-1875); Biroul proprietății (1836-1890); Succesiuni vacante (1863-1908); Contencios și Direcția penală (1877-1934); Consiliul superior al agriculturii (1908-1922); Delimitări rurale (1864); Embaticuri generale și individuale (1836-1898 și 1885-1935); Ecarete (1866-1899 și 1901); Venituri și garanții (1861-1889); Acte de vânzare - cumpărare, provizorii și de danie (1868-1909); Vânzări (1868-1934); Arendări (1860-1920); Regii (1876-1920); Taloane de răscumpărare (1868-1943); Titluri de proprietate provizorii și definitive (1882-1926; 1921-1936); Biroul avocațial (1838-1914); Diverse (1839-1936); Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice (R.E.A.Z. - 1837-1900); Reforma agrară din 1864; Reforma agrară (1921-1945); Comitetul agrar (1922-1934); Serviciul arhitecturii (1889-1905); Împroprietărirea însușirilor (1872-1912); Serviciul domenal Dobrogea (1882-1909); Serviciul arendării (1891-1920); Islazuri (1908-1930); Direcția Cadastru-exproprieri (1864-1947); Direcția Funciară (1919-1945); Biroul consolidării din cadrul Serviciului funciar și al proprietății (1906-1916); Validări miniere (1929-1932); Direcția Contabilității (1833; 1847-1956; 1860-1921; 1927-1930; 1935; 1939-1940); Direcția Creditului Ipotecar (1922-1941); Direcția Bunuri (1845-1947).

Menționăm că nu au fost enunțate instituțiile dependente de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, care vor face obiectul unor prezentări separate.

Date fiind atribuțiile pe care le avea de îndeplinit Ministerul Agriculturii și Domeniilor, din activitatea desfășurată a luat naștere o gamă largă de genuri de materiale, dintre care, menționăm: proiectele-legi, instrucțiunile, circularele, situațiile statistice, tabelele de venituri și cheltuieli, rapoarte, bilanțuri, procese-verbale, corespondențe etc.

În general, arhiva este constituită din dosare, registre, planuri, ordonate pe județe și, în cadrul acestora, pe comune, cronologic (an, lună, zi).

Din studierea materialelor cuprinse în acest fond, s-ar părea, ținând cont de modul de creare a acestora, că o parte din ele aparțin altor instituții ca: Ministerul de Finanțe, Ministerul Instrucțiunii Publice etc., care, în perioada anterioară creării Ministerului Agriculturii și Domeniilor, s-au ocupat de unele probleme cu profil agrar.

Aceste materiale le găsim păstrate în cadrul fondului *Ministerul Agriculturii și Domeniilor*, întrucât, o dată cu înființarea lui, acesta preia activitatea în domeniu. S-a considerat că aceste materiale pot să rămână în cadrul fondului, asigurând o continuitate în studierea problemelor agrare.

Actele create de Ministerul Agriculturii și Domeniilor sunt importante pentru cercetarea istorică, deoarece ele reprezintă o sinteză a unei perioade dominate de profunde schimbări în structura economică a țării și îndeosebi în agricultura țării. Se constată că, imediat după înființare, ministerul a avut mai mult rolul de administrator al întinșelor domenii, pe care statul le deținea în acea perioadă, crescând în importanță, sarcini și atribuții cu ocazia înfăptuirii Reformelor agrare din 1864 și 1921. Mai târziu, crește rolul de îndrumare și de verificare a produselor agricole.

Din numărul mare de materiale documentare păstrate în fondul *Ministerul Agriculturii*, am ales prezentarea acelor care au marcat perioade istorice importante prin schimbările aduse în economia agrară a țării.

Una din problemele principale care a stat în atenția ministerului, în prima perioadă de desfășurare a activității sale, a fost înfăptuirea Reformei din 1864. Numeroase probleme ridicate de această reformă au necesitat crearea, în cadrul ministerului, a unor organe speciale care să se ocupe exclusiv de înfăptuirea reformei.

Documentele fondului atestă faptul că legea hotăra împroprietărirea țăranilor în mod diferit pentru provinciile țării.

În ceea ce privește Reforma din 1864, fondul conține planurile pământurilor expropriate, ale terenurilor pentru izlazuri comunale, pentru crearea de școli primare etc.

Legea rurală din 1864 a preconizat ca statul să împroprietărească și să strămute de pe proprietățile sale pe locuitorii care nu erau cuprinși în vreuna din categoriile de clăcași, având loc astfel împroprietărirea însurățeilor. Actele provenite din acest fapt sunt create între anii 1872-1912 și se referă la împroprietărirea însurățeilor de pe moșiile statului, cu specificarea numelor celor împroprietăriți. Materialele documentare reflectă numeroasele nereguli săvârșite cu ocazia împroprietării, plângerile locuitorilor care nu puteau fi împroprietăriți din „lipsă de pământ”. Chiar și după încheierea împroprietării însurățeilor au

continuat să fie judecate litigiile dintre însurăteii deposezați pentru refuzarea strămutării pe pământurile cu care au fost împrorietăriți sau pentru neplata arenzilor la timp.

Promisă cu mult timp înainte, Reforma agrară a fost legiferată abia în 1921, când legea a fost votată.

Principalele categorii de materiale care alcătuiesc fondul *Reforma agrară din 1921* sunt cele rezultate din operațiunea de împrorietărire și anume: cereri ale îndreptățiților la reformă, omiși la aplicarea împrorietării (săteni, văduve, orfani, invalizi etc.); cereri ale învățătorilor privitoare la împrorietărirea lor conform Legii învățământului, prin care li se dădea dreptul la împrorietărirea cu 10 ha, cu obligația de a se stabili cu domiciliul acolo unde erau repartizați; acte de împrorietărire a comunelor cu pășuni, păduri și izlazuri comunale; contestațiile de măsurătoare a terenurilor expropriate.

Organele de aplicare a legii erau: Comitetul Agrar, Comisia județeană de exproprieri și Comisia de ocol pentru exproprieri.

Comitetul Agrar era organul consultativ al Ministerului Agriculturii în toate problemele referitoare la expropriere, împrorietărire și sporirea producției agricole.

În cadrul fiecărui județ existau comisii care studiau fiecare moșie în parte, dând referințe asupra topografiei locului—relief, altitudine, climă, vegetație, cât și asupra regiunii agricole: componența fizică și chimică a terenului, felul culturilor, producția și ocupația principală a sătenilor.

Comitetul Agrar a purtat o numeroasă corespondență cu consiliile de expropriere județene prin care acestea cereau clasarea unor moșii de la expropriere, revizuirea tabelelor întocmite cu cei îndreptățiți la împrorietărire, rezultatul revizuirii plângerilor locuitorilor excluși de la împrorietărire.

Totodată, o serie de direcții din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, ca Direcția izlazurilor, Direcțiile regionale silvice, Direcția pășunilor, Direcția reformei agrare etc., și instituții, ca primării, societăți industriale cer Comitetului Agrar revizuirea măsurătorilor pământurilor expropriate.

O mare parte din arhiva constituită în decursul activității de Comitetul Agrar o constituie hotărârile date ca urmare a numeroaselor revizuri ale contestațiilor. S-au întocmit tablele cu locuitorii din diferite județe din țară care contestau valabilitatea măsurătorilor de teren sau care cereau să fie înscrși pe listele celor care urmau a fi împrorietăriți.

Sunt importante documentele care atestă schimbarea vetrei unor sate (Vânjuleț, Tătărani) așezate pe un teren mlăștinos.

Titlurile și taloanele de proprietate sunt importante, deoarece ne dau informații referitoare la numele proprietarului, întinderea pământului, prețul

terenului. Împroprietăririle au fost pe părți de moșii, locuri de fânețe, locuri de izlaz, păduri, livezi, vii, case. Proprietarii sunt, în general, persoane particulare, apar câteodată și instituții, prefecturi, primării, comitete școlare, bănci populare, parohii, societăți cooperative etc. Loturile vândute erau ale statului, provenite din secularizarea averilor mănăstirești.

Actele create ca urmare a efectuării măsurătorilor de moșii prezintă interes deosebit, deoarece ne ajută să cunoaștem limitele proprietăților imobiliare urbane și rurale, indicându-se categoria și calitatea terenului, înscrierea în registrele cadastrale a titlurilor de proprietate, a servituților ce grevau fiecare proprietate.

Importanță prezintă și documentele care au furnizat datele necesare Ministerului de Finanțe pentru evaluarea veniturilor fiecărei proprietăți în vederea stabilirii juste a impozitului funciar.

Fondul conține și documente referitoare la vânzarea și arendarea bunurilor statului și la veniturile obținute din exploatarea în regie a moșiilor. Sunt numeroase situațiile statistice de veniturile și cheltuielile moșiilor, de constatare a numărului de clăcași, de evaluare a domeniilor statului din diferite județe ale țării.

Curtea de Conturi cere informații despre unele moșii din țară referitoare la vânzarea prin licitație a produselor agricole de pe moșiile în regie, de modul de exploatare a părților de moșie rămase pe seama statului din moșiile trecute la Casa Centrală a Cooperăției și Împroprietăririi, de plata terenurilor expropriate.

Documentele deținute de Direcția generală zootehnică și a serviciului sanitar exprimă scopul pentru care a fost înființată și anume: organizarea administrației zootehnice și sanitar-veterinare, pentru a asigura dezvoltarea producției de animale. Pentru a perfecționa pregătirea profesională a medicilor veterinari, în 1921 Școala superioară de medicină veterinară a fost încorporată în Universitatea ca facultate independentă, iar în 1929 s-au luat măsuri pentru construirea Institutului de seruri și vaccinuri „Pasteur”, de la Crângași.

Dintre materialele documentare mai enumerăm: rapoartele medicilor veterinari privind starea sanitar-veterinară în diferite județe, congresele internaționale de la Londra, Paris, Lisabona, la care România a participat cu exponate animaliere.

Se constată că măsurile luate pentru înlăturarea greutăților întâmpinate de exportul de animale și produse animaliere au fost de ordin comercial, încheindu-se convenții veterinare cu statele care erau importatoare de animale și produse animaliere. Pentru creșterea producției de animale s-au înființat asociații și sindicate. Rezultatul acestor măsuri s-a concretizat în creșterea numărului de animale și îmbunătățirea calității lor.

Interes deosebit s-a manifestat și pentru menținerea masivului păduros prin împăduriri, ameliorarea terenurilor degradate, aplicarea legilor de producție și apărarea acestei bogății. Pentru a se cunoaște starea exactă, s-au întocmit hărți ale

pădurilor particulare și ale statului, menționându-se și esența de lemn existent. S-au întocmit tabele statistice cu defrișările și amenajările înfăptuite.

În agricultura țării noastre, criza economică din 1929-1933 și cea provocată de război au avut urmări grave asupra producției agricole prin scăderea vertiginoasă a prețurilor la produsele agricole, în condițiile în care are loc o creștere considerabilă a exportului de cereale.

Totodată, se constată o creștere a exportului de petrol, ceea ce are ca rezultat acordarea drepturilor de concesiuni asupra unor terenuri petrolifere din județele Prahova și Dâmbovița în folosința unor societăți petroliere ca „Astra Română”, „Steaua Română”, „Româno-Americană” etc.

Documentele care reflectă dezvoltarea agriculturii românești nu au fost încă suficient cercetate, iar istoria acestei importante ramuri a economiei n-a fost încă abordată în amploarea și complexitatea ei. Iată de unde vine interesul pentru această temă și preocuparea pentru cunoașterea surselor de informare și pentru aducerea lor într-o formă cât mai accesibilă muncii de cercetare.

Cu privire la valoarea practică a fondurilor arhivistice economice, apreciem că fără aceste documente nu se pot stabili sau reconstitui drepturile de proprietate ale persoanelor fizice sau juridice. De fapt, considerăm că sintagma „valoare practică” este depășită și se poate vorbi de „valoare socială” sau „valoare secundară”, dacă apreciem că valoarea istorico-documentară poate fi desemnată ca „valoare primară”¹⁷.

Documentele de pe care se eliberează copii, certificate și extrase aflate în fondurile economice sunt foarte variate, referindu-se la: aplicarea Reformelor agrare din anii 1864, 1921, 1945, a Decretului 83/1949, la reconstituirea drepturilor evacuaților din Cadrilater (septembrie 1940), ale veteranilor de război, ale persoanelor care au lucrat la Direcția Generală a Muncii (1953-1960), la Recensământul populației și proprietăților din anul 1948, la imobilele ipotecate la diverse bănci și institute de credit, precum și la cei care și-au desfășurat activitatea la Direcția Generală a Canalului Dunăre-Marea Neagră.

Menționăm, de asemenea, documentele referitoare la situația întreprinderilor naționalizate conform Legii 119/1948, documente care se găsesc în fondul *Ministerul Industriei și Comerțului* (situația statistică) structurate pe profile de activitate.

Pentru bunurile mobile și imobile ce au aparținut diferitelor societăți comerciale și care, ulterior, au fost repartizate Ministerelor Industriei, Chimiei, Metalurgiei, Electronicii și Electrotehnicii, Cărbunelui, Petrolului etc., se poate

---

¹⁷ Laurențiu Mera, *Considerații privind valoarea documentară a fondurilor economice păstrate la D.J.A.N. Cluj*, în „Revista de Arhivistică”, tom IV, 1998, nr.1-2, editată de Asociația Arhiviștilor „David Prodan”, Cluj-Napoca, p. 49-57.

consulta Oficiul Juridic din cadrul Ministerului Industriei, Construcțiilor de Mașini, care cuprinde o colecție de Decrete, H.C.M.-uri, Decizii etc.

Pentru stabilirea drepturilor de vechime în câmpul muncii poate fi cercetat fondul *Înalta Curte de Conturi* – (1862-1948), care continuă, după 1949, prin Comisia Centrală de Stat (până în 1974), apoi prin Comisia Superioară de Control Financiar (până în 1989), după care, în 1990, se înființează Curtea de Conturi.

În încheiere, ținem să precizăm că în articolul de față au fost evidențiate numai câteva aspecte legate de tema abordată.

Apreciem că documentele economice nu sunt încă suficient cunoscute, acest lucru datorându-se și faptului că unele fonduri nu pot fi date în cercetare deoarece nu sunt inventariate. Totuși, după 1990, se pot cerceta la Sala de studiu un număr foarte mare de inventare arhivistice cu importante informații documentare privind istoria economiei țării.

Pentru viitor, preconizăm să alcătuim un îndrumător în arhivele economice, tocmai din dorința de a facilita cercetarea documentelor din acest domeniu.

Fondul *Inspectoratul Regional al Muncii Pitești*

Drd. DAN OVIDIU PINTILIE

În România, prin Decretul-lege nr.1879, din 26 aprilie 1920¹, privind organizarea Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, controlul aplicării legislației muncii a fost trecut în sarcina Direcției Generale a Muncii, iar prin Decizia ministerială nr.25493/1921, se înființa – pe lângă Direcția Generală a Muncii – și un Inspectorat General al Muncii, care cuprindea un serviciu central, inspectorate generale și circumscripții județene². Ulterior, prin Regulamentul din 22 aprilie 1922 și Legea de organizare a serviciului de inspecția muncii, din 13 aprilie 1927, s-au definitivat principiile relative la Inspecția Muncii³.

În sarcina inspectoratelor muncii intrau probleme legate de supravegherea aplicării legislației muncii, de menținerea unor bune raporturi între factorii producției – patroni și lucrători – în scopul evitării sau aplanării diferendelor de muncă, de organizarea profesională a patronilor și lucrătorilor, de plasarea forței de muncă, pregătirea și dezvoltarea profesională a elementului salariat.

Subinspectoratul Muncii Pitești s-a înființat la 15 octombrie 1940, având în competența sa teritorială două județe – Argeș și Muscel – și un vast câmp de activitate într-o regiune industrială înfloritoare (textile, bazin carbonifer, tăbăcării, exploatarea forestiere, mori)⁴. Subinspectoratul era subordonat Inspectoratului General al Muncii București, Regiunea a IV-a de Inspecție a Muncii. Sediile de inspecție au fost fixate prin Decizia nr. 49581/1940. În decursul timpului, activitatea instituției suferă mai multe modificări, ca urmare a unor noi arondări teritoriale. Astfel, începând cu 1 octombrie 1941, județul Muscel trece în raza de activitate a Subinspectoratului Muncii Târgoviște, iar de la 30 octombrie 1941, județul Olt (care aparținuse de Subinspectoratul Muncii Râmnicu Vâlcea), intră în competența Subinspectoratului Muncii Pitești. Din anul 1942, acesta intră în raza de activitate a Inspectoratului Regional al Muncii Craiova, fiind subordonat acestuia⁵.

În anul 1943, prin Decizia nr. 90909, din 12 ianuarie, instituția se reorganizează și primește denumirea de Inspectoratul Regional al Muncii și Asigurărilor Sociale Pitești sau Inspectoratul Regional al Muncii Pitești,

¹ „Monitorul Oficial” nr.21, 30 aprilie 1920, p.1101-1106.

² „Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale”, an XIV, nr.7-9/1934, p. 345.

³ „Monitorul Oficial” nr.14, 22 aprilie 1922, p. 635-673.

⁴ D.J.A.N. Argeș, fond *Inspectoratul Regional al Muncii Pitești*, dosar 10/1940-1941, f. 60.

⁵ *Ibidem*, dosar 21/1941-1942, f. 33.

cuprinzând județele Argeș și din nou Muscel, unde se înființează Inspectoratul Județean Câmpulung. Județul Olt, prin Decizia nr. 16973/1943, trece la Inspectoratul Regional al Muncii Râmnicu Vâlcea, nou înființat⁶.

Inspectoratul Regional al Muncii Pitești se afla în raza de activitate a Inspectoratului General București, Regiunea a III-a. În octombrie 1945, județele Olt și Vâlcea trec în subordinea Inspectoratului Regional al Muncii Pitești. Prin Decizia nr.48962, din 4 octombrie 1946, s-au înființat cinci inspectorate generale, Inspectoratul Regional Pitești fiind subordonat, în continuare, Inspectoratului General București, având în raza de activitate județele Argeș, Muscel, Vâlcea, unde funcționau Inspectorate Județene ale Muncii, și județul Olt⁷. Prin Legea nr.711/1946, pentru reorganizarea jurisdicției muncii, Ministerul Muncii s-a străduit să înmulțească organele de inspecție. Astfel, prin Decizia ministerială nr.57538, din 29 octombrie 1946, s-au înființat noi Inspectorate Județene și Subinspectorate în toată țara, în Slatina-Olt înființându-se Inspectorat Județean, iar în Curtea de Argeș Subinspectorat. Prin Decizia nr. 98022/1946, s-au precizat și lărgit competența și atribuțiile Inspectoratelor Regionale și Locale, care aveau obligația inspectării serviciilor din raza regiunii, a acordării concediilor de până la zece zile, a avizării proiectelor de buget, a notării calificative a funcționarilor, a ținerii ședințelor Comisiei de colaborare, lunar, cu șefii de servicii, a repartizării personalului temporar de la un serviciu la altul, în aceeași localitate, și a supravegherii activității organelor de inspecție de gestiuni și școlare, purtându-se corespondență între aceste servicii și inspectoratele respective, evitându-se astfel corespondența inutilă ce se făcea cu ministerul.

Întrucât la acea dată nu se puteau face numiri de personal și nici nu erau posturi vacante, s-au dat delegații de conducere a acestor nou înființate instituții, fie personalului din serviciile exterioare ale ministerului (șefii oficiilor de plasare, camerelor de muncă, profesori din învățământul muncitoresc), fie din afara departamentului, prin numiri de inspectori onorifici. Inspectoratul Județean al Muncii Slatina-Olt era condus de șeful Oficiului Camerei de Muncă Slatina, iar Subinspectoratul Muncii din Curtea de Argeș era condus, onorific, de șeful gării din Curtea de Argeș, Eugen Simionescu⁸.

Cazarea acestor inspectorate și subinspectorate nou înființate s-a făcut, după posibilități, la sediul instituțiilor și serviciilor exterioare ale Ministerului Muncii, neputându-li-se acorda fonduri separate pentru chirii, combustibil și materiale de întreținere. De la data înființării lor s-au cerut mereu fonduri pentru activitățile ce le desfășurau. Fondurile nu s-au putut obține, iar prin decizia Comisiei de redresare economică și stabilizare monetară nr. 81, din 9 octombrie 1947,

⁶ *Ibidem*, dosar 123/1945-1947.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, dosar 162/1947.

publicată în „Monitorul Oficial” nr. 235/11 octombrie 1947, se interzicea ca funcționarii publici să primească un al doilea salariu. De asemenea, inspectorii onorifici nu puteau fi retribuiți și nici nu li se acordau cheltuieli de deplasare.

Din punct de vedere al activității lor, puține inspectorate și subinspectorate nou înființate au dat rezultate așteptate și, ca urmare, Ministerul Muncii a hotărât desființarea celor cu activitate slabă, urmând ca atribuțiile prevăzute de Legea 711/1946, pentru reorganizarea muncii, să fie îndeplinite de judecătoriile sau tribunalele respective. Inspectoratul Județean Slatina și Subinspectoratul Muncii Curtea de Argeș (cu toate că a avut o activitate redusă) au fost menținute.

Inspectoratul Regional al Muncii Pitești, cu modificările în timp privind circumscripția în care își exercită autoritatea, și-a continuat activitatea până în anul 1949, când s-a desființat, bunurile imobile și mobile fiind preluate de Comitetele provizorii care aveau Secții de muncă și ocrotiri sociale.

În cei nouă ani de activitate, Inspectoratul a creat o arhivă pe care o organiza conform unui nomenclator. Întreg materialul documentar a fost predat, cu procesul-verbal nr.1884, din 15 noiembrie 1954, Arhivele Statului Argeș, de către Sfatul Popular al Regiunii Argeș. Arhiva cuprinde ordine, instrucțiuni, circulare, rapoarte, dări de seamă, memorii, situații statistice, procese-verbale, anchete, apeluri, declarații, state de plată și corespondență privind întreprinderile industriale, comerciale și atelierele existente, conflictele de muncă, situația forței de muncă, șomajul, averile mobile și imobile, inspecțiile efectuate, învățământul profesional, activitatea comisiilor de calificare profesională, condițiile de muncă, funcționarea secțiilor „Muncă și Lumină”, militarizarea întreprinderilor, trimiterea tinerilor pentru calificare în Germania sau angajare pentru lucru la „Reichswerke Hermann Göring”, activitatea Consiliului de colaborare a autorităților pendinte de Ministerul Muncii, organizarea profesională a breslelor, obținerea dreptului de ședere și muncă a cetățenilor străini, românizarea întreprinderilor și atelierelor, aplicarea Convenției de armistițiu, evacuarea întreprinderilor, serviciile executate la cererea armatelor sovietice, bunuri date în folosință sau capturate de armatele sovietice etc.

Decretul-lege nr.3878/18 decembrie 1940, publicat în „Monitorul Oficial” nr.298, desființa toate breslele patronale și muncitorești. Articolele 3 și 4 din acest decret prevedeau că averea mobilă și imobilă a breslelor și uniunilor desființate va fi preluată de o comisie compusă din: inspectorul șef al regiunii respective, pe linie de inspecția muncii, din președintele Camerei de muncă locală și administratorul financiar⁹. În conformitate cu Ordinul 6558/1940 al Inspectoratului General al Muncii București, Subinspectoratul Muncii Pitești raporta, în 11 ianuarie 1941, că a preluat (încheindu-se procese-verbale) averea mobilă și imobilă a celor șase bresle patronale și cinci bresle muncitorești din

⁹ *Ibidem*, dosar 7/1940-1941, f. 4.

Pitești și a celor trei bresle patronale din Câmpulung și Muscel și două muncitorești din comuna Schitu-Golești, județul Muscel. Procesele-verbale s-au întocmit în dublu exemplar, unul rămânând la bresle, iar celălalt la Oficiile județele ale Camerelor de Muncă Pitești și Câmpulung. Pe lângă mobilier, s-a ridicat și numerar din casele de bani, respectiv 21.285 lei de la breslele din Pitești și 4.175 lei de la cele din Câmpulung și Schitu-Golești.

În Pitești au funcționat breslele patronilor pielari și cizmari, patronilor metalurgiști, lemnari, croitori, frizeri, constructori și ale lucrătorilor ospătari, pielari și cizmari, bărbieri, textile și metalurgiști¹⁰. În Câmpulung Muscel au funcționat breslele patronilor bărbieri-coafori, din textile și îmbrăcăminte, lemnari, iar în Schitu-Golești breslele muncitorilor frizeri și mineri. Breslele din Câmpulung și Schitu-Golești erau simple secțiuni ale celor de la centru (București), cu foarte puțini membri¹¹. Fostele bresle, uniuni și sindicate profesionale ale muncitorilor, dizolvate în anii 1926-1940, nu au avut pe raza Subinspectoratului nici un imobil proprietate¹².

Inspectoratul Regional al Muncii Pitești a funcționat într-un imobil vechi, proprietatea domnișoarei Gabriela Arghir, din str. Șerban Vodă nr. 93, care, fiind în centrul orașului, era propus mereu, an de an, Ministerului Muncii, pentru cumpărare. În acest imobil mai funcționa, pe lângă Inspectorat, și Oficiul Camerei de Muncă, amândouă în trei camere, fiind necesare mereu lucrări de reparații, zugrăveli, înlocuiri de geamuri, iar dușumelele erau vechi și uzate. Nu aveau covoare din iută sau preșuri și nici telefon pentru a ține legătura cu prefectura¹³. Oficiul de plasare Pitești funcționa într-un imobil închiriat, proprietatea avocatei Stoicănescu, situat în Piața Episcopiei nr.2, care a fost bombardat de aviația americană în 6 mai 1944¹⁴. Fiind distrus, în parte, și nemaiputându-se lucra în cele cinci încăperi închiriate, Oficiul s-a mutat și el în imobilul din str. Șerban Vodă nr. 93, personalul restrângându-se la maxim pentru a le face loc într-o cameră¹⁵.

Conducătorii Inspectoratului, în cei nouă ani de activitate, au fost Petre Costăchescu, din 21 octombrie 1940 (numit prin Decizia nr.49983/ 1 octombrie 1940) până în 15 aprilie 1942, Ioan Udrișteanu, numit prin Decizia nr.3170/1942 până în 1945, iar apoi Aurel Săndulescu, până la desființare.

Prin noua fixare a Regiunilor de Inspecție a Muncii din anul 1940 și prin înființarea de noi Inspectorate și Subinspectorate de Muncă, Ministerul Muncii

¹⁰ *Ibidem*, f. 7.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, dosar 123/1945-1947.

¹³ *Ibidem*, dosar 141/1946.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 11/1940-1942.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 122/1945-1946, f. 180.

urmărea să asigure o cât mai bună aplicare a dispozițiilor legilor muncitorești. Legile, a căror aplicare trebuia supravegheată, erau următoarele: Legea contractelor de muncă, Legea calificării profesionale, Legea de protejare a muncii indigene, Legea de ocrotire a muncii femeilor și minorilor, Legea privind românizarea personalului din întreprinderi, cea referitoare la drepturile concentraților și mobilizaților și mai ales Legea regimului muncii în timp de război.

Sarcinile ce le reveneau organelor de control erau: inspecția în întreprinderile industriale, comerciale și ateliere, calificarea profesională din întreprinderi și ateliere, aplanarea conflictelor de muncă, colective și individuale, și militarea pentru înpăcarea părților, cursurile de ucenici și ucenice, frecvența, existența contractelor, starea fizică, sanitară și morală a acestora, inspectarea așezămintelor ce depindeau de Direcția Muncii, inspectarea oficiilor de plasare, plasarea celor lipsiți de locuri de muncă, intensificarea plasărilor interlocale pentru un echilibru între cerere și ofertă, exercitarea profesiunilor de către străini, necesitatea menținerii lor sau posibilitatea înlocuirii lor cu elemente românești pentru promovarea muncii autohtone¹⁶. Aplicarea legislației se făcea la cerere și împreună cu organele de poliție, inspecțiile în marile întreprinderi făcându-se cel puțin o dată pe lună¹⁷.

Practica inspecției muncii a scos la lumină probleme noi în câmpul muncii românești. Aceste probleme nu se oglindeau suficient în legislația existentă, astfel că unele legi cu caracter muncitoresc trebuiau revizuite și completate spre a se putea soluționa problemele apărute. Legile pentru organizarea plasării, reglementarea migrărilor, jurisdicția muncii, organizarea muncii în porturi aveau mari lipsuri care le făceau anacronice. Erau probleme de muncă fără nici o soluție în legislația existentă și anume: problemele personalului de serviciu, desființarea bacșişului, înființarea livretului de muncă, înființarea unei case de pensii pentru salariații particulari. Erau și alte probleme ca: necesitatea elaborării unui Cod al muncii, care să armonizeze taxele și să înlăture echivocul și contradicțiile întâlnite la tot pasul, salarizarea și aprovizionarea muncitorilor. Aceste probleme aveau, pe lângă un aspect general și comun, și aspecte particulare. Erau regiuni în țară unde se aplicau sisteme cu anumite tipuri de salarizare, ceea ce a făcut ca normele generale de salarizare minimală, fixate de Ministerul Economiei Naționale în iunie 1942, să nu aducă îmbunătățiri reale în retribuirea muncii. Numai niște norme precise și generale puteau înlătura necurmatele nemulțumiri și conflicte izvorâte din această pricină¹⁸. Problema aprovizionării era destul de grea, ea având aspecte locale și mai variate decât salarizarea. Întreprinderile

¹⁶ *Ibidem*, dosar 50/1942-1943, f. 399-404.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 23/1941, f. 16.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 50/1942-1943, f. 403-404.

industriale de pe raza Subinspectoratului Muncii Pitești erau, în 1940, de 146 în județul Argeș și 72 în județul Muscel. În ramurile metalurgie, mecanică, textilă, extractivă, chimică, lemn și mobilă, construcții, pielărie-blănărie, alimentară, artă și precizie, carte, diverse¹⁹.

În județul Argeș, 135 de întreprinderi aveau până la zece salariați, cinci între 11-20, două între 21-50, iar patru peste 50 de salariați (întreprinderi textile), în total 2.070 salariați. Dintre aceștia, 881 erau bărbați și 841 femei, peste 18 ani. Sub 18 ani erau 229 bărbați și 119 femei. În județul Muscel, 65 de întreprinderi aveau până la 10 salariați, două între 11-20, una între 21-50 și patru peste 50 (miniere), în total, 727 salariați. Peste 18 ani, aveau 552 bărbați și 48 femei, iar sub 18 ani, 104 bărbați și 23 femei.

În comerț, în județul Argeș erau 107 întreprinderi, care aveau până la 10 salariați, totalul lor fiind de 519. În județul Muscel, în comerț, erau 67 întreprinderi, toate cu până la 10 salariați, în total 312. Profilul acestor întreprinderi era: restaurante, debite de băuturi, bărbieri, frizeri, coafori, librării, magazine alimentare, papetării, încălțăminte și pielărie, chimice și analoage. În 1941, erau în Argeș 71 întreprinderi (35 industriale și 39 comerciale), iar în județul Muscel 41 (19 industriale și 22 comerciale). În 1943, întreprinderile de pe raza Inspectoratului Pitești au fost împărțite în două mari categorii și anume: întreprinderi cu sub 25 de salariați și întreprinderi cu peste 25 de salariați, care, la rândul lor, se divizau pe categorii de specialitate. În județele Argeș și Olt existau 219 întreprinderi cu mai puțin de 25 de salariați, în ramurile mecanică, textile, metalurgie, comerț, alimentară, pielărie, băuturi, forestiere, prelucrare lemn, sifoane, confecții și diverse. Aceste întreprinderi aveau posibilități materiale restrânse, iar realizările sociale nu erau importante, ele reducându-se la gratificații în bani sau în natură, care se acordau salariaților și familiilor lor la anumite sărbători mari (Paște, Crăciun). Întreprinderi cu peste 25 salariați erau 22 (textile, tăbăcării, mori, forestiere, construcții), având capitaluri mai mari, iar realizările sociale mai variate, bine organizate, satisfăcând cerințele muncitorilor care tindeau spre o viață mai bună și un ideal mai înalt²⁰. În aceste întreprinderi existau dispensare, infirmerii, băi, biblioteci, cămine de locuit, cantine, servicii de aprovizionare, grădini de zarzavat.

Din cele 22 de întreprinderi, 10 erau în Pitești, una în comuna Merișani, județul Argeș, șase în Slatina și cinci în Curtea de Argeș. Împreună aveau 148 de funcționari, 1566 salariați necalificați (bărbați și femei) și 524 calificați (bărbați și femei)²¹.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 1/1940.

²⁰ *Ibidem*, dosar 52/1942-1943, f. 195.

²¹ *Ibidem*, dosar 50/1942-1943, f. 511.

În anul 1945, în județul Muscel existau 41 de întreprinderi (17 industriale și 24 comerciale), în județul Vâlcea, 32, în localitățile Râmnicu Vâlcea, Horezu, Câineni, Brezoi, Olănești, Răureni, Voineasa, Ocnele Mari; în județul Olt erau 25, iar în județul Argeș 40²². În anul 1948, au fost naționalizate 41 de întreprinderi (18 din județul Argeș și 23 din județul Muscel) și 33 de mori (30 în Argeș și 3 în Muscel).

În februarie 1941, erau 122 de supuși străini (66 în Câmpulung și 56 pe teritoriul rural) în județul Muscel. În județul Argeș și Pitești erau 170. Cei mai numeroși erau italienii (43), grecii (31), iugoslavii (25), armenii (13), polonezii (10), ucrainenii (9), bulgarii (8), restul unguri, ruși, iranieni, francezi, germani, belgieni, austrieci, cehoslovaci²³. Toți erau ocupați cu activități industriale și comerciale. Supușii străini nu-și puteau exercita profesiunea decât cu autorizații obținute de la Ministerul Economiei Naționale. Ministerul cerceta dacă întreprinderile puteau face dovada că au nevoie de specialiști sau au, într-adevăr, mașini străine care trebuiau montate²⁴. În anul 1947, în județul Argeș erau 226 supuși străini, în județul Olt erau 115, în județul Vâlcea 140, iar în județul Muscel 87²⁵.

În anul 1940, în județul Argeș au avut loc 269 de accidente de muncă, din care 14 mortale, 172 cu incapacitate parțială și 83 ușoare²⁶. În județul Muscel, Oficiul de Asigurare Câmpulung raporta că în anul 1940 avuseseră loc 147 de accidente, din care șase mortale, 50 cu incapacitate parțială și 88 ușoare. Cele mai multe s-au produs în industria minieră (116, din care 3 mortale, 36 incapacitate parțială și 77 ușoare) și se datorau neglijenței. Celelalte accidente mortale au avut loc în construcții, cuptoare de var și instalații de apă și canal. În ramura comerț, în județul Muscel au avut loc 42 de accidente, din care 5 mortale, 16 cu incapacitate parțială și 21 ușoare. Accidentele mortale au avut loc în comerțul cu lemne de foc și exploatare de păduri²⁷. În orașul Curtea de Argeș, au avut loc 56 de accidente în anul 1940, din care 5 mortale (în industria lemnului și mobilă, 5 cu incapacitate parțială și 46 ușoare)²⁸.

Județul Muscel cuprindea un mare bazin minier, unde funcționau cinci societăți miniere, și anume: Societatea „Concordia”, Departamentul minier din Schitu-Golești, Poenari, Godeni, Berevoești-Pământeni și Ungureni. Acestea aveau, împreună, 1402 muncitori care lucrau în opt galerii de exploatare. Între

---

²² *Ibidem*, dosar 124/1945-1947, f. 35.

²³ *Ibidem*, dosar 1/1940, f. 11.

²⁴ *Ibidem*, dosar 13/1940-1941, f. 28-31.

²⁵ *Ibidem*, dosar 145, 148, 149, 150/1947.

²⁶ *Ibidem*, dosar 10/1940-1941, 30/1941-1942.

²⁷ *Ibidem*, dosar 30/1941-1942, f. 19.

²⁸ *Ibidem*, f. 20.

aceștia erau 1379 bărbați majori, 17 sub 18 ani și 7 femei, care lucrau la curățatul liniei vagonetelor și încărcarea cărbunelui din depozitele de la suprafață²⁹.

Condițiile de muncă erau foarte grele, lipsind instalațiile tehnice, sculele și uneltele (intrau în obligația societăților), minerii aveau salarii mici în raport cu munca prestată, iar singurul cumpărător al cărbunelui era statul, prin Căile Ferate, care, însă, nu majorase prețul de 12 ani. Galeriiile din mine nu aveau aer suficient, lipsind ventilatoarele, erau pline de apă și noroi, iar căldura era insuportabilă. Societățile nu luau măsuri de remediere a deficiențelor, parte din muncitori fiind chemați la lucru duminică și în zilele de sărbătoare, iar pentru munca suplimentară nu li se plătea sporul legal cuvenit³⁰. Muncitorii erau nemulțumiți de nerespectarea contractelor colective de salarii, de modul de vânzare a articolelor de primă necesitate.

Societatea „Concordia” – Departamentul minier „Lignitul” – preciza că lucrătorii de la societățile carbonifere din bazinul Schitu-Golești lucrau în acord, acordul fiind fixat de conducerile societăților, pentru puterea medie a unui lucrător, aceștia câștigând astfel: minerul, 178 lei/zi, ciocănașul, 160 lei/zi, iar vagonetarul, 118 lei/zi. Majoritatea lucrătorilor nu erau mineri de profesie, astfel că nu lucrau toate zilele lucrătoare dintr-o lună. Deși, în aparență, se credea că un lucrător ar avea o leafă mică, raportat cu zilele lucrate, el câștiga peste contract. Ultimul spor pe salariu în minerit se făcuse în iunie 1940³¹.

Soluționarea tuturor problemelor ridicate necesita personal de inspecție și control suficient să se deplaseze pe teren în fiecare zi și să supravegheze încontinuu aplicarea legilor în întreaga regiune a Subinspectoratului. Dar, la început, acesta nu avea decât un singur funcționar de inspecție și anume șeful subinspectoratului, care avea de rezolvat corespondența zilnică cu Ministerul Muncii, cu autoritățile, cu particularii, anchete și cercetări ordonate de minister. Era necesar un personal de birou (dactilografă, secretară, om de serviciu). Existau dificultăți materiale de neînvins din cauza lipsei unui fond de rulment pentru cheltuieli de deplasare, a unui permis gratuit pe rețeaua CFR din regiune.

Starea de spirit a muncitorilor din regiune era cât se poate de proastă, aceștia fiind nemulțumiți de salariile mici și scumpetea zilnică, mai ales cei din bazinele de cărbuni și Centrele de exploatare CAPS din Curtea de Argeș și Stâlpeni. Muncitorii cereau, cu ocazia declanșării unor conflicte individuale sau colective, ieftinirea traiului sau mărirea salariului în raport cu scumpirea. Pe ei nu-i preocupau decât problema economică, hrana zilnică și procurarea obiectelor de îmbrăcăminte și încălțăminte. Conflictele individuale sau colective se declanșau datorită condițiilor grele de muncă (Bazinul minier Schitu-Golești, Fabrica de

²⁹ *Ibidem*, dosar 12/1940-1941, f. 67.

³⁰ *Ibidem*, dosar 6/1940-1941, f. 53.

³¹ *Ibidem*, dosar 20/1941, f. 4.

conserve alimentare „Râureni” - Râmnicu Vâlcea, întreprinderile textile din Pitești, S.C. „Carpatina” S.A. din Brezoi-Vâlcea, CAPS-urile Curtea de Argeș și Stâlpeni), neplata salariilor, orelor suplimentare sau lipsa aprovizionării suficiente prin cantinele ce funcționau. În toate cazurile de conflicte, concedieri sau angajări se solicita avizul sindicatelor, dar, la multe întreprinderi, se făceau concedieri, cu avizul comitetului sau sindicatului respectiv, fără să fie anunțat și Inspectoratul Muncii și să aibă aprobarea ministerului.

Salariile lucrătorilor din întreprinderile industriale au fost îmbunătățite prin Decizia Ministerului Economiei Naționale nr. 35669/1942, prin care s-au fixat salariile minimale ale lucrătorilor, aplicând sporurile prevăzute, încât aceștia primeau 4.100 lei lunar bărbații, 3.100 lei lunar femeile și 2.050 lei lunar copiii între 14-18 ani. Tot în 1942, au apărut și deciziile nr. 22, prin care s-au fixat salariile lucrătorilor din industria mecanică, și 58, pentru cei din industria metalurgică.

În anul 1947, în zilele de 17 și 18 ianuarie, au izbucnit grave tulburări printre muncitorii de la Societatea „Carpatina” din Brezoi-Vâlcea, personalul de conducere al societății fiind amenințat cu moartea, producția oprită, guvernul fiind găsit responsabil. Cei 400 de membri de sindicat au organizat o adunare generală, acuzând Comitetul de fabrică, că nu le apără interesele. Intenția majorității a fost schimbarea comitetului de punere în funcția de președinte a lui Gheorghe Treanță, membru P.C.R., fost legionar și fost președinte al breslei până la desființare. Fiind arestați și cercetați de postul de jandarmi 13 muncitori bănuiați a fi „provocatorii” și „agitatorii” acțiunii, s-a constatat că nouă din ei erau membri P.C.R., doi socialiști și doi independenți.

Muncitorii, cu toate că recunoșteau că au fost sub influența alcoolului, adus în fabrică de frații Cochici, au arătat următoarele nereguli: nerespectarea rațiilor de alimente și pânză distribuite prin economat, lipsa de becuri și petrol lampant pentru care stăteau în întuneric, tăierea rațiilor muncitorilor flotanți, neplata concediilor de odihnă, lipsa de îmbrăcăminte la adulții care frecventau cursurile serale, mulți lipseau nemotivat, dar își luau rațiile de la economat, acuzația cea mai gravă fiind că membrii Comitetului de fabrică se scosese cu de la sine putere din producție, veneau beți la ședințe și nu se interesau de soarta muncitorilor³².

Pentru restul meseriașilor și muncitorilor întrebuințați la lucru în celelalte întreprinderi particulare, ateliere și în comerț, starea de spirit era mulțumitoare, mai ales acolo unde se stabiliseră salarii minimale (tăbăcării, fabrici textile, ateliere mecanice, fabrici de cherestea) și se aplicau contracte colective³³. Micile ateliere care întrebuințau mai puțin de cinci salariați, chiar din categoria

³² *Ibidem*, dosar 124/1945-1947, f. 205-207.

³³ *Ibidem*, dosar 12/1940-1941, f. 65.

meseriilor pentru care se stabiliseră salarii minimale, dădeau salariaților o salarizare similară celor întrebuițați în întreprinderile pentru care nu s-au stabilit încă asemenea salarii și insuficient pentru nevoile minime de existență a lucrătorilor.

Condițiile de muncă ale lucrătorilor din majoritatea întreprinderilor mici (atelieri de croitorie, de cizmărie, confecții diferite) erau dintre cele mai grele. Micii meseriași aveau o situație materială precară din cauza materialelor prea scumpe și a vieții grele, fiind mai toți împovărați de familii. Cei mai mulți munciau ca ucenici din cauza lipsei mâinii de lucru calificate (lucrătorii tineri fiind concediați), iar restul aveau angajați lucrători bătrâni. Lucrul se plătea în cele mai multe meserii cu ziua, cu luna, cu bucata sau în acord, socotit astfel încât nu revenea lucrătorului pentru ziua de lucru un câștig suficient pentru minimul lui de existență. Din această cauză toți salariații din diferite ateliere erau nevoiți să lucreze peste 8 ore (2-3 ore în plus) ascunși în ateliere dosnice, prin fundul curților, în încăperi joase, umede, întunecoase, unde se credeau feriți de posibilitatea controlului inspectorilor, iar alții, chiar dacă lucrau în ateliere de fațadă, aveau aceleași condiții de muncă, încăperile fiind, în majoritatea lor, umede, fără destulă lumină, neîncăpătoare față de numărul celor aflați la lucru (o cămăruță de 2/3 mp pentru 4-5 lucrători). La un control făcut în micile ateliere, 40% dintre meseriașii controlați nu posedau carte de meșteri, iar brevete, și mai mulți. Cu alte cuvinte, atelierele erau conduse de lucrători și nu de meșteri. De asemenea, un mare număr de lucrători din atelierele controlate erau necalificați³⁴.

Față de situația materială proastă a micilor meseriași care întrebuițau mâna de lucru calificată destul de slab plătită, Subinspectoratul propunea măsuri pentru îmbunătățirea situației lor materiale, prin asigurarea continuă a lucrului (comenzi și furnituri pentru stat), astfel ca meseriașii să nu mai alerge încontinuu după clienți, să nu se mai concureze, la prețul de cost, între ei. Înflorirea meseriei și apropierea unui câștig mai omenesc, asigurat micului patron, ar fi adus după sine posibilitatea lui de a pune la dispoziția salariaților un local de muncă mai spațios, bine luminat și aerisit, ferit de umezeală, care putea asigura salariatului condiții omenești de muncă și mărirea randamentului, fără a fi nevoiți să lucreze ore suplimentare. Durata muncii, pe raza Subinspectoratului, cu mici excepții, se respecta, iar munca femeilor și minorilor se desfășura în condițiile prevăzute de lege. La fel dispozițiile privitoare la repausul duminical, orarul de deschidere și închidere a magazinelor în marile orașe din regiune se respectau, cu concursul organelor de Poliție care erau un auxiliar prețios al Serviciului de Inspecție a Muncii, ori de câte ori li se cerea concursul. În decembrie 1942, s-au înființat în comunele din județul Argeș 28 de ateliere noi meșteșugărești, iar în județul Olt un număr de 81.

³⁴ *Ibidem*, dosar 39/1942-1943, f. 33.

Pentru aplicarea legilor muncitorești, funcționau în regiune două Oficii județene ale Camerelor de Muncă, la Pitești și Câmpulung Muscel, în anii 1940-1941, apoi și în Slatina și Râmnicu Vâlcea, când Subinspectoratul a devenit Inspectorat Regional. Acestea înregistrau cererile de eliberare a cărților de capacitate, de brevete de meserii, contractele de ucenicie în diferite meserii și rezolvau conflicte individuale de muncă, rezilierile de contracte de ucenicie, refuzurile de plată a lucrului efectuat, neplata salariilor, concedierile fără preaviz. Oficiul Județean de Muncă avea o comisie interimară, care reprezenta cele trei secții: lucrători, meseriași și funcționari particulari. Județul Muscel aparținea de Camera de Muncă Ploiești, iar județul Argeș de Camera de Muncă Craiova.

În 19 ianuarie 1942, Subinspectoratul Muncii Pitești înainta Prefecturii județului Argeș memoriile patronilor marilor întreprinderi, funcționarilor particulari și muncitorilor meseriași din raza județelor Argeș și Muscel, adresate Consiliului de Miniștri, privitoare la reînființarea vechii Camere de Muncă Pitești, cu circumscripția ei din anul 1934 (județele Argeș, Muscel, Olt). După opinia Subinspectoratului, ca organ de aplicare a legislației muncitorești, cunoscător al intereselor acestei regiuni și a situației întreprinderilor și meseriașilor, organizație profesională independentă, așa cum exista Camera de Muncă București, Ploiești, Craiova etc., era necesar a se înființa și la Pitești, pentru cele trei județe, Argeș, Muscel, Olt, și, la nevoie, și pentru județul Teleorman³⁵. Fiind arondate la alte orașe decât Piteștiul, aceste Camere de Muncă (Pitești și Câmpulung) erau mai greu și mai rar controlate, deplasările fiind anevoioase. Din această cauză, se constată puțin interes din partea organelor de control și multe întâzieri.

Existau nemulțumiri la Inspectoratele de Muncă în legătură cu activitatea Oficiilor de Cameră de Muncă, constatându-se că acestea din urmă primeau instrucțiuni și ordine pe care Inspectoratele nu le primeau. Inspectoratele erau în drept (după lege) să aprobe numai cererile pentru examenele de calfă, dar nu și pe cele pentru meșteri, acestea fiind supuse aprobării doar Camerei de Muncă, cu sediul în altă localitate. Se constatare că cererile candidaților nu erau examinate cu atenție, nu se mai respingea la examene nici un participant, nu se manifesta interes pentru menținerea prestigiului instituției, întărind convingerea că examenele nu erau decât simple formalități.

Pe raza Subinspectoratului nu exista șomaj, pentru că întreprinderile mari, chiar dacă nu aveau, uneori, materii prime, dădeau de lucru salariaților prin rotație, fără a concedia vreun lucrător.

Nu mai intra în țară nici un lucrător străin. Străinilor care nu aveau autorizație li se anula dreptul de exercitare a profesiei, fiind obligați să părăsească locul de muncă.

³⁵ *Ibidem*, dosar 8/1940-1942, f.12.

La 10 decembrie 1940, Ministerul Muncii hotăra să nu mai autorizeze aducerea de lucrători din Bulgaria pentru grădinile de zarzavat, iar celor aflați deja în România li se prelungea autorizația – câte unul de fiecare grădină – și numai cultivatorilor români care posedau grădini de zarzavat în întindere mai mare de 12 pogoane³⁶. Toți bulgarii care nu posedau autorizații urmau să părăsească țara, iar cei care rămăneau în țară se ocupau numai de grădinile de zarzavat, neavând voie să exercite altă profesie sau să se ocupe cu vânzarea zarzavaturilor. Le era, de asemenea, interzis a fi arendași ai terenurilor (nici sub formă deghizată). Unii patroni se serveau de lucrători militari, concentrați de mai bine de un an, care nu aveau acte în regulă.

Aveau loc cursuri de ucenici, dar patronii nu îi lăsa să frecventeze cursurile. Toți cei controlați au fost amendați, respectiv, în județul Argeș, 54 patroni de ateliere și 21 patroni de magazine, iar în Muscel, 99 de patroni de ateliere și 34 patroni de magazine³⁷.

Prin Decizia ministerială nr. 55591/19 octombrie 1940, se fixau, pentru Oficiile de plasare din cadrul Inspectoratelor și Subinspectoratelor, circumscripții de activitate, fiind încadrate cu personalul necesar. Oficiul de plasare Pitești cuprindea județele Argeș și Muscel, apoi Olt și Vâlcea și se ocupa cu plasarea personalului casnic, meseriași, muncitori agricoli și forestieri.

În octombrie 1941, în nici o localitate din regiunea Subinspectoratului nu era semnalată existența șomajului în rândul muncitorilor sau a meseriașilor. Ba, din contră, lipsea mâna de lucru atât a muncitorilor calificați, cât și a celor necalificați, datorită mobilizării majorității salariaților din întreprinderi, în timp ce necesitățile producției au crescut cu mult față de timpurile normale (înainte de declanșarea războiului). Oficiul de plasare Pitești a avut, în luna octombrie 1941, 499 oferte, din care au fost satisfăcute 450 de cereri, 49 de ofertanți negăsind lucrători. Același lucru se semnală și în lunile care trecuseră, când fuseseră 225 de oferte și se satisfăcuseră doar 211³⁸.

În perioada 1 iulie 1941-1 iulie 1942, au fost trimiși la lucru 1.712 lucrători, care erau muncitori agricoli, meseriași calificați, personal casnic. Oficiul trimitea, în fiecare an, circa 2.000-3.000 muncitori agricoli, pentru sezonul de vară al muncilor agricole, la proprietarii agricoli din județele Ialomița, Ilfov, Constanța și Vlașca.

În județele Argeș și Muscel erau foarte multe păduri și regiuni păduroase, meseriașii calificați fiind îndrumați la lucru de Oficiul și de Inspectoratele de Muncă. Datorită lipsei de control și a sprijinului organelor de poliție, se practica pe scară întinsă plasamentul clandestin al personalului casnic, fapt sesizat și de

³⁶ *Ibidem*, dosar 13/1940-1941, f. 17.

³⁷ *Ibidem*, dosar 12/1940-1941, f. 62.

³⁸ *Ibidem*, dosar 25/1941-1942, f. 12.

Ministerul Muncii, prin Ordinul nr.30965/1942. Ca urmare a acestui ordin, s-au luat următoarele măsuri: sergenții de stradă și subofițerii de poliție să supravegheze piața locală a muncii, unde se făceau plasările, și gara, îndrumând pe patroni și personalul dornic de un loc de muncă spre oficiu; a fost așezată la gara Pitești o mare pancartă care înștiința patronii și muncitorii să se adreseze Oficiului de plasare; s-au făcut înștiințări în județele Argeș și Muscel, precum și la proprietarii din județele Ialomița, Ilfov, Vlașca și Constanța; poliția era obligată să înainteze la inspectorat pe toți cei dovediți de plasări clandestine³⁹.

În anul 1941, Ministerul Muncii ordona unităților din subordine și Oficiilor de plasare să recruteze și să înscrie un număr de 5.000 muncitori necalificați pentru a fi pregătiți și specializați într-o meserie în Germania. Condițiile erau următoarele: să nu aibă nici o calificare, vârsta între 31 ani (împliniți) și 41 (să nu depășească), nu se admiteau alte persoane de alte vârste, să nu aibă angajamente cu întreprinderi care lucrau pentru armată, să aibă situația militară clară. Toate înscrierile se făceau până la 15 decembrie 1941, iar pe 18 decembrie ele urmau să parvină Ministerului Muncii⁴⁰. Cererile tinerilor de pe raza Subinspectoratului care doreau să plece în Germania au fost foarte numeroase și a fost necesară o selecție riguroasă.

În 12 decembrie 1941, Inspectoratul General de Jandarmi București ordona că legionarii nu aveau voie să se înscrie pe liste pentru a fi trimiși la lucru în Germania, fiind obligatorie semnalarea lor din timp. În 19 decembrie 1941, prin Ordinul nr.75955 au încetat înscrierile tinerilor pentru Germania. La 16 decembrie 1941, Oficiul de plasare Slatina se adresa Subinspectoratului Muncii Pitești în care preciza că a întocmit tabelele cu meseriașii în număr de 70, care urmau să fie trimiși în Basarabia pentru reconstruirea clădirilor distruse de armatele sovietice în retragere, în Cernăuți și Chișinău⁴¹. De asemenea, Ministerul de Interne se adresa Oficiului de plasare Pitești, solicitând 60 de zidari, 15 dulgheri și 5 pavagii, necesari în orașul Giurgiu pentru refacerea clădirilor deteriorate de inundații⁴².

Inspectoratul Muncii a urmărit îndeaproape demersurile personalului ce căuta serviciu, care reprezentau o mare problemă socială și ea se putea soluționa numai prin reorganizarea oficiilor de plasare pentru a-și îndeplini rolul pentru care au fost înființate. Plasarea trebuia să fie obligatorie pentru patronii atelierelor, întreprinderilor industriale și comerciale. Plasarea personalului trebuia făcută fără amestecul poliției, care, având în mână controlul și eliberarea carnetelor de

³⁹ *Ibidem*, dosar 41/1942-1943, f. 31-32.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 26/1941-1942, f. 191-192.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 25/ 1941-1942, f. 13.

⁴² *Ibidem*, dosar 42/1942-1943, f. 11.

serviciu, făcea plasări de personal. Plasarea personalului casnic trebuia făcută în raport cu pregătirea, iar salarizarea, în raport cu timpul și pregătirea lor⁴³.

În lunile februarie și martie 1941, Subinspectoratul Muncii Pitești raporta Inspectorului General al Muncii București cazurile de participare ale salariaților la evenimentele din 21-23 ianuarie 1941, cunoscute în epocă sub denumirea generică de „rebeliunea legionară”, precizând că nu a colectat și nu a reținut pe stat funcționarilor din subordine sume de bani pentru fosta organizație „Ajutorul legionar”⁴⁴. Pe raza Subinspectoratului, doar în județul Muscel, la societățile miniere „Cărbunele” din Godeni, „Pietroșani” din comuna Pietroșani și Departamentul minier „Lignitul” din Schitu-Golești s-au produs evenimente, fiind arestați șapte participanți, din care au fost condamnați trei⁴⁵. Au fost concediați de direcțiunea societății „Concordia” – Departamentul minier „Lignitul”, temporar, 12 lucrători, între 15 zile și două luni și doi definitiv, pentru participare la „acte de terorism contra direcțiunii”⁴⁶.

S-au făcut verificări de către Subinspectorat și s-a constatat că, într-adevăr, cei 14 s-au făcut vinovați de acte de sabotaj, injurii grave, distrugerii și amenințări la adresa direcțiunii. Au vrut să scoată cu forța, din magazia de materiale, dinamită, pentru distrugerea imobilelor publice din Câmpulung Muscel. Faptele lor se încadrau în dispozițiile art. 74 din Legea asupra contractelor de muncă și s-a încuviințat concedierea lucrătorilor fără preaviz⁴⁷. De asemenea, Societatea „Cooperativa pentru exploatarea pădurii Frăția”, din comuna Rucăr, județul Muscel, raporta că aproape toți lucrătorii fabricii, în zilele de 21-23 ianuarie 1941, au părăsit lucrul, plecând la Câmpulung, unde au executat diferite ordine ce li s-au dat, iar fabrica nu a mai funcționat. Lucrătorii care au părăsit lucrul au fost cercetați de postul de jandarmi Rucăr, însă nici unul nu a fost arestat sau condamnat. În județul Argeș, în luna aprilie 1941, Costică Popescu, președintele Camerei de Muncă Pitești, care a făcut parte din mișcarea legionară, conform Direcției de Siguranță, adresa 12752 din 1941, a fost înlocuit cu Ion Teodorescu⁴⁸. În 5 mai 1941, Inspectoratul General al Jandarmeriei înainta o notă informativă Ministerului Muncii și unităților din subordine, prin care se anunța hotărârea conducerii mișcării comuniste de a adopta o nouă metodă de acțiune a tineretului muncitoresc. În locul grevelor parțiale sau generale, care ar antrena autoritățile la măsuri represive, cu atât mai mult simțite de întreprinderile militarizate, s-a dispus obligarea la demisia individuale sau colective, sperându-se

⁴³ *Ibidem*, dosar 49/1942-1943, f. 606.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 10/1940-1941, f. 27.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 32/1941, f. 60, 61, 92.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 11/1940-1942, f. 141.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 16/1941-1942, f. 9-10.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 14.

la presiuni asupra conducerii întreprinderilor al căror randament va fi mult diminuat și la paralizarea producției în unele compartimente⁴⁹.

În februarie 1942, Inspectoratul General București solicita Subinspectoratului Muncii Pitești să cerceteze condițiile de trai ale ucenicilor, băieților de prăvălie, vânzătorilor ambulanți de tot felul (ziare, cornuri, chifle) din Pitești, Slatina și Curtea de Argeș. S-a constatat că aceștia, în majoritatea lor, duceau o viață vitregă. Din anul 1940, când se mai întocmise un raport pe aceeași problemă și până la data întocmirii noului raport, situația nu era staționară, ci se înrăutățise mult.

În general, ucenicii munceau mult și greu, datorită lipsei mâinii de lucru calificate, care era angajată în apărarea țării. Mulți erau goi și desculți, ducând o viață de mizerie, din cauză că înșiși patronii lor trăiau prost, abia câștigând atât cât să trăiască cu minimum necesar existenței. Mulți fugeau de la patroni, unde începuseră să învețe o meserie, spre a se angaja la cârciumi, bodegi, restaurante și băcănii, atractive cel puțin din punct de vedere al hranei. În privința îmbrăcăminte, prefecturile Argeș și Olt au binevoit să distribuie, în timpul sărbătorilor, unui însemnat număr de ucenici care frecventau cursurile, îmbrăcăminte și încălțăminte, determinându-i să urmeze regulat cursurile. Patronii lor, fiind săraci, nu le puteau satisface condițiile stipulate în contractele de ucenicie, pentru îmbrăcarea lor. De multe ori, nu se mai putea constata dacă sunt ucenici sau cerșetori. Locuințele lor erau sub toată critica din punct de vedere al igienei și salubrității, în special în orașul Pitești, unde casele aveau igrasie, din cauza stratului argilos și umed pe care este așezat orașul⁵⁰.

Acești copii au parte de încăperile cele mai dosnice și umede, unde patronii îi ascund, să nu fie găsiți la controale, și se improvizează un pat de scânduri, pe care îl acoperă cu paie sau talaș, iar ca învelitoare li se dădea o pătură ruptă și murdară sau o plapumă din zdrențe vechi sau cine știe ce învelitori de lepădat, sub care tremurau câte 2-3 ucenici toată noaptea, până în zori, când trebuia să-și reia lucrul în atelier, nedormiți și palizi din cauza frigului. Alții dormeau chiar în atelier, dar aceștia, deși respirau aerul îmbâcsit din atelier, din timpul zilei, toată noaptea, aveau norocul că dormeau în atmosfera caldă rămasă în ateliere din timpul lucrului, când se făcuse foc.

Soluția salvării acestor tinere vlăstare muncitorești, speranțele muncii, ar fi fost adăpostirea lor cât mai grabnică în cămine și hrănirea lor în cantine muncitorești, ca în orașul Slatina, unde exista un cămin de ucenici model, al Ministerului Muncii (inaugurat în 22 ianuarie 1939), care adăpostea și hrănea un număr de peste 100 ucenici care aveau un alt aspect exterior, ca îmbrăcăminte, curățenie și figură, decât cei din Pitești și Curtea de Argeș. Pentru salvagardarea

⁴⁹ *Ibidem*, f. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 26/1941-1942, f. 315.

situației se mai propunea urgentarea terminării construcției căminului de ucenici din Pitești (cămin cu 3 etaje) și închirierea unor imobile pentru căminul din Curtea de Argeș, acesta începând să funcționeze la 1 ianuarie 1943, în două imobile închiriate⁵¹. Mai târziu vor exista cămine de ucenici și ucenice și în Câmpulung, Râmnicu Vâlcea și Drăgășani.

În regiunea Subinspectoratului, funcționau, în 1941, trei cursuri profesionale de ucenici și anume la Pitești, Slatina și Curtea de Argeș și unul de ucenice la Pitești; mai târziu, după 1942, și în Câmpulung, Râmnicu Vâlcea, Drăgășani și de ucenice la Slatina (21 august 1942), Râmnicu Vâlcea și Drăgășani⁵². Cursurile aveau o slabă frecvență, explicația fiind lipsa mâinii de lucru în toate micile ateliere. Conform legii, ucenicii trebuiau trimiși regulat la cursuri timp de trei ore, iar cinci la lucru⁵³. Patronii erau obligați să le cumpere cărți și rechizite (în valoare de 350 lei de fiecare ucenic) sau să le depună la Direcția Cursurilor Profesionale, atât cei din comerț, cât și meseriașii. La cursuri lipsea materialul didactic, elevii ascultau cursurile fără a lua notițe, căci nu aveau caiete și creioane, patronii nedându-le bani nici pentru atâta lucru⁵⁴.

Criza mâinii de lucru stingherea frecvența ucenicilor la cursuri, sărăcia și lipsurile patronilor și ucenicilor fiind mare. Patronii interveneau pentru schimbarea orelor de curs sau pentru a-i scuti de cursuri, pentru anumite perioade. Ei au aflat repede că Subinspectoratele Muncii nu puteau, prin lege, să aplice patronilor contravenții, ci numai Inspectoratele Generale ale Muncii, care dădeau decizii de amendare. Se propunea modificarea de urgență a legii pentru ca și subinspectoratele și inspectoratele să elaboreze decizii de amendare pe baza listelor bilunare de absențe comunicate de Direcția cursurilor de ucenici și ucenice. În 15 mai 1941, s-a emis și un ordin prin care se interzicea patronilor și patroanelor să mai ia bani de la ucenici și ucenice pentru a-i învăța meserie. În anul 1946, în orașul Pitești funcționau trei cursuri de ucenici (unul pentru cei industriali, unul pentru cei comerciali și unul pentru ucenice în comerț), având local corespunzător și personal didactic. Frecvența lăsa însă de dorit. În Curtea de Argeș funcționa un curs de ucenici și unul pentru ucenice, în județul Muscel funcționau, în Câmpulung, un curs de ucenici și unul de ucenice, plus un curs profesional de ucenici pe lângă Societatea „Concordia” – Departamentul minier.

La Râmnicu Vâlcea funcționa un curs de ucenici și unul de ucenice, iar în Drăgășani, un curs de ucenici și ucenice cu cca 258 de elevi și eleve⁵⁵. În Slatina-Olt funcționa un curs de ucenici (cu cămin propriu) și un curs de ucenice (localul

⁵¹ *Ibidem*, dosar 71/1942-1943, f. 11v.

⁵² *Ibidem*, dosar 26/1941-1942, f. 315.

⁵³ *Ibidem*, dosar 71/1942-1943, f. 11v.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 17/1941-1942, f. 254v.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 141/1946, f. 5-6.

Școlii primare „Protopopescu”)⁵⁶. Pentru tratarea ucenicilor bolnavi exista preventoriul Timișul de Sus, unde se trimiteau ucenicii și ucenicele în serii de 30 de zile și în colonia Căciulata-Călimănești, câte 50 în serii de o lună. Patronii refuzau să-i trimită pe ucenici la vizitele medicale și nu se cunoștea numărul exact al celor bolnavi. Întreprinderile comerciale ce întrebuințau unu-doi ucenici sau ucenice erau foarte puțin înțelegătoare cu nevoile acestora, singurul scop fiind interesul patronilor. Foarte rar, ucenicii aveau contracte, la cursuri nu erau lăsați deloc, în schimb, toți aveau cartela de alimente la zi.

În anul 1943, Inspectoratul General București ordona Inspectoratului Muncii Pitești de a lua legătura cu toate întreprinderile din raza Inspectoratului pentru a participa la expoziția uceniciei, ce urma să aibă loc la București și structurată pe două sectoare: unul, de lucrări executate de ucenici, iar celălalt, cu fotografiile și diagrame cu realizările întreprinderilor⁵⁷. În 1942, numărul ucenicilor în județul Argeș și Olt era de 613 în industrie și 108 în comerț. Numai în Pitești erau 441, din care 291 cu contracte și 150 fără. În Curtea de Argeș erau 93, din care 92 români și unul armean, iar în Slatina 184, din care 101 cu contracte și 83 fără⁵⁸.

În anul 1946, în județul Argeș erau 500 de ucenici (cei mai mulți, 390, fiind băieți), din care 380 în industria mare, mijloace și ateliere, iar 120 în comerț. În județul Muscel, erau 400 de ucenici (243 băieți și 157 fete), din care 370 în industrie și ateliere și 30 în comerț. În județul Vâlcea erau 600 de ucenici (350 de băieți și 250 de fete), 500 lucrând în industrie și ateliere și 100 în comerț, iar în județul Olt erau 250 de ucenici (170 băieți și 80 fete), 180 lucrând în industrie și ateliere și 70 în comerț. Se constata că pregătirea în atelierele mari se făcea mai bine, lăsând în continuare de dorit în atelierele mici. În unele ateliere, se utilizau un număr foarte mare de ucenici față de numărul redus de lucrători, iar dacă erau mai mulți (chiar cinci la un lucrător), Inspectoratul era în situația de a nu putea plasa ucenicii disponibili, refuzându-se primirea lor în atelierele unde lipsesc sau sunt într-un număr restrâns. Frecvența la școlile de ucenici nu era regulată și chiar redusă, nu se făceau înscrierile ucenicilor pe baza declarațiilor patronilor, lipseau carnetele de frecvență, îngreunându-se controlul lor⁵⁹.

Munca la domiciliu se practica în următoarele ramuri: croitorie, mai puțin cizmărie, lemnărie, dogărie, zidărie. Numărul muncitorilor la domiciliu era în județul Argeș de cca 250, în județul Muscel de 200, iar în județul Olt de 120. Condițiile de muncă lăsau mult de dorit, practicându-se în localuri insalubre și cu o slabă alimentație. Salarizarea se făcea la bucata lucrată, astfel că întrecea cu mult salariile din Decizia Comisariatului general al prețurilor. Nu existau, pe raza

⁵⁶ *Ibidem*, dosar 92/1943-1944.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 52/1942-1943.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 88/1943-1944.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar 141/1946, f. 3-4.

Inspectoratului, Oficii de orientare profesională, cursuri de perfecționare și nici Oficii muncitorești de educație și cultură (O.M.E.C.)⁶⁰. Se țineau, lunar, ședințe ale comisiilor de colaborare, la sediile Inspectoratelor, unde se dădeau instrucțiuni și ordine scrise pentru îndreptarea situațiilor constatate.

Inspectoratul Regional al Muncii Pitești avea în subordine instituții de asistență socială, aparținând de Ministerul Muncii. Acestea erau: Căminul „Ion și Maria Mirescu”, situat în Pitești, Bdul R.P.R., nr.111, înființat la 1 septembrie 1947, cu 17 copii. În 17 aprilie 1949, a fost preluat de Orfelinatul „Olga Bancic” din Pitești, str. Cuza Vodă nr.41, înființat în anul 1944, cu 30 de fete și băieți; Preventoriul de copii Curtea de Argeș, Bdul R.P.R., înființat în 1936, cu 75 de copii; Cantina de pelagroși din com. Bunești-Argeș, înființată la 1 noiembrie 1948, cu 40 de asistați, unde se servea o masă pe zi bolnavilor de pelagră; bucătăria dietetică pentru pelagroși din comuna Hârșești-Argeș, înființată la 1 decembrie 1948, cu 54 de bătrâni; Cantina populară din Pitești, înființată în 1948, pentru 71 de persoane; Casa de nașteri din comuna Rociu, înființată la 1 iunie 1947 și Centrul medico-social Pitești⁶¹.

În mai 1949, în urma dispozițiilor Ministerului Muncii, Direcția asistenței, Ordinul nr.43766/1949, se hotăra înființarea unui Centru de reeducare morală și profesională a vagabonzilor și cerșetorilor în județul Argeș. Inspectoratul a căutat un imobil disponibil în Pitești pentru deschiderea centrului, rechiziționarea acestui imobil fiind de competența Oficiului de închiriere din Pitești⁶².

Pe teritoriul inspectoratului au funcționat și alte inspectorate, respectiv, cel de Românizare, Administrativ, al Casei Asigurărilor și „Muncă și Lumină”, care, fiind conduse de persoane care aveau alte ocupații, nu puteau să se intereseze îndeaproape de problemele ce li se puneau, spre a contribui la ridicarea muncitorimii. Singurul organ permanent de control și inspecție care își exercita atribuțiile pentru care a fost creat, de protejare și reglementare a vieții muncitorești, erau inspectoratele și subinspectoratele muncii. Era necesară unificarea tuturor organelor de inspecție, create paralel cu cele ale muncii, sub autoritatea celor din urmă, care să coordoneze toate lucrările⁶³.

Subinspectoratul „Muncă și Lumină” Argeș s-a înființat la 4 martie 1942, pe baza Legii nr.1024, publicată în „Monitorul Oficial” nr.278/22.11.1941, având ca scop activități naționale, culturale, sociale și sportive în lumea muncitorească. Articolul 41 al legii scutea de taxă sau impozite către stat sau primărie toate manifestările „Muncă și Lumină”. Aceste manifestări erau socotite mijloace de

---

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 161/1948-1949, f. 14.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, dosar 49/1942-1943, f. 604.

educație a populației patronale și muncitorești în localitățile țării, „Oficiul de Muncă și Lumină” trebuind să acționeze în interesul populației⁶⁴.

Imediat, în întreprinderile mari și mijlocii de pe raza Subinspectoratului, s-au înființat secții „Muncă și Lumină”, organizându-se diverse activități cultural-educative sau comemorative. Au avut loc serbări cu caracter patriotic, șezători de documentare, conferințe pe diverse teme, ținute de profesori universitari, înregistrări radio, activități corale (corul Atelierelelor confecțiilor militare din Curtea de Argeș fiind renumit), întreceri sportive interjudețene, comemorarea lui Octavian Goga, în 17 mai 1942, la Pitești, și în 24 mai, la Slatina⁶⁵. Teatrul „Muncă și Lumină”, condus de Victor Ion Popa, organiza turnee lunare, cu spectacole de teatru în întreprinderi sau spitale cu răniți. Se prezentau piesele de teatru *Musca*, *Dușmanul poporului*, de Henrik Ibsen, sau *Proscrisul*, cu artistul Ioan Livescu, de la Teatrul Național din București. Se organizau serbări la Teatrul Comunal din Pitești, pentru lucrători, funcționari particulari, meseriași, care nu plăteau biletul de intrare, iar persoanele doritoare plăteau un bilet cu 10–20 lei. Distribuirea invitațiilor se făcea prin Comisia de colaborare⁶⁶. Caravanele cinematografice ofereau filme de propagandă românești și ale aliaților României.

Se distribuiau daruri ucenicilor săraci și merituosi, iar Consiliul de administrație al Țesătoriei Române din Pitești a făcut o donație de 700.000 lei pentru înființarea Așezământului Bibliotecii „Muncă și Lumină”. Membrii Consiliului au donat suma de 300.000 lei în același scop⁶⁷. S-a sărbătorit ziua de 24 ianuarie 1859 la Pitești, Slatina și Curtea de Argeș, în toate întreprinderile, precum și șezători și serbări închinete eroilor căzuți în Războiul de Întregire a Neamului⁶⁸.

Prin Ordinul nr.472/1942, Ministerul Muncii hotăra sărbătorirea zilei de 1 Mai 1942 pe raza tuturor Inspectoratelor și Subinspectoratelor din subordine. Ca urmare, în 24 aprilie s-a hotărât, în ședința comună de la Prefectura județului Argeș, sărbătorirea Zilei Muncii în ziua de duminică, 3 mai. Din fondul „Muncă și Lumină” s-a comandat, la tipografia lui Traian Novacovici, tipărirea a 200 de afișe. Serbarea a avut loc în sala Teatrului comunal din Pitești, unde au participat toate autoritățile orașului, în frunte cu prefectul și primarul orașului. Sala a fost arhiplină, participând peste 1.000 de persoane.

---

⁶⁴ *Ibidem*, dosar 65/1942-1943, f. 65.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 88/1943-1944.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar 53/1942-1943, f. 14.

⁶⁷ *Ibidem*, dosar 88/1943-1944.

⁶⁸ *Ibidem*, dosar 50/1942-1943, f. 537.

Ziua de 1 Mai s-a sărbătorit și în Curtea de Argeș și Slatina, unde au avut loc Te-deumuri la catedrale, programe artistice și culturale și unde au participat oficialitățile orașelor și muncitori din întreprinderi și ateliere⁶⁹.

Totuși, în decursul anilor, s-a constatat că organele numite special pentru organizarea timpului liber al muncitorilor, din cauza altor preocupări, nu aveau timpul necesar să se ocupe de probleme atât de importante. Spre exemplu, în Slatina, toată activitatea „Muncă și Lumină” a fost desfășurată de șeful Subinspectoratului Pitești, pentru că nimeni nu se ocupa serios de probleme. În cazul bibliotecilor înființate, s-a dovedit că informațiile pe care le cuprindeau cărțile nu au reușit să stârnească interesul muncitorilor. Erau întreprinderi în Pitești și Curtea de Argeș (Țesătoria Română, „Textila” Găvana, Atelierele de confecții militare Curtea de Argeș), care își organizaseră bine secțiile lor de „Muncă și Lumină”. Caravana cinematografică nu reușea să-și atingă scopul pentru care a fost creată, fiind mari nemulțumiri pentru lipsa de punctualitate⁷⁰.

Din cercetarea documentelor referitoare la salarizarea muncitorilor și a celor privind prețurile alimentelor, îmbrăcăminte și altor articole de larg consum, se pot trage concluzii cu privire la nivelul de trai al salariaților și al altor categorii de lucrători. Foarte importante pentru cunoașterea dezvoltării industriei, a comerțului, a maselor de salariați din zona Inspectoratului Regional al Muncii Pitești sunt statisticile de întreprinderi industriale, comerciale, întocmite uneori diferențiat, în funcție de numărul salariaților. Pe parcursul lucrării am prezentat unele date din aceste statistici.

Prin bogăția și numărul informațiilor cuprinse, fondul de arhivă al Inspectoratului oferă un tablou al vieții sociale, economice și politice a județelor aflate în raza sa, în perioada 1940-1949, și constituie un izvor însemnat pentru cunoașterea istoriei acelor ani.

Anii extremi: 1940-1949; u.a.: 189; inventar 360.

---

⁶⁹ *Ibidem*, dosar 55/1942-1943, f. 27.

⁷⁰ *Ibidem*, dosar 49/1942-1943, f. 604.

Fondul *Comitetul Central al Partidului Comunist Român (1921-1949). Secția Relații Externe*

Drd. CONSTANTIN MORARU

Comitetul Central al Partidului Comunist Român, ca structură organizatorică, a fost împărțit în mai multe secții, care se ocupau „cu selecționarea și repartizarea cadrelor, cât și cu controlul executării hotărârilor partidului și guvernului în domeniul lor de activitate” – conform Regulamentului de funcționare a C.C. al P.C.R.

Secția Relații Externe a făcut parte din aparatul C.C. al P.C.R. Documentele emane de la acest compartiment și care se constituie ca parte structurală a fondului C.C. al P.C.R. reprezintă genuri de documente importante, începând cu hotărâri, decizii, decrete, stenograme, procese-verbale, rapoarte, note informative, referate, scrisori, publicații străine ce privesc probleme de ordin extern ale statului și ale partidului.

În urma ordonării structural-cronologice a unităților arhivistice, s-a constatat că o parte au antetul Secției Relații Externe, iar o altă parte, neavând mențiunea Relații Externe, dar cuprinzând probleme de politică internațională, au fost ordonate, conform principiului arhivistic structural-cronologic, la Secția Relații Externe.

Respectându-se modul de prelucrare al creatorului, conform art.10 din Normele Tehnice, am menținut ordonarea alfabetică, pe țări, și cronologic a acelei părți considerată de creator ca parte distinctă de problemele Secției Relații Externe, apărând astfel, în cadrul aceleiași secții, o ordonare structural-cronologică și una alfabetică.

Unitățile arhivistice ale părții structurale Secția Relații Externe sunt create între anii 1921-1965.

În conformitate cu Legea 16/1996 a Arhivelor Naționale – Anexa 6 – documentele de politică externă pot fi date în cercetare după 50 de ani de la crearea lor.

Respectându-se cadrul legal, s-a convenit la întocmirea unui prim inventar, care să cuprindă unitățile arhivistice create în perioada 1921-1949, urmând ca în fiecare an să apară, pentru cercetare, un nou inventar, pentru anul ce urmează.

Pentru perioada 1921-1952, s-au inventariat 887 u.a., inventarul aflat din 1999 la Sala de studiu a Arhivelor Naționale conținând 769 u.a., corespunzător intervalului 1921-1949. Cantitatea în m.l. este următoarea: 5,60 m.l., pentru anii 1921-1949, și 6,45 m.l., pentru 1921-1952.

Cotarea unităților arhivistice a fost notată începând cu 1 în cadrul fiecărui an.

Pe parcursul ordonării unităților arhivistice, au fost depistate documente privind funcționarea Secției Relații Externe – atribuții și structură.

Conform acestora, Secția Relații Externe a C.C. al P.M.R. a informat conducerea partidului asupra activității partidelor frățești, a controlat aplicarea hotărârilor C.C. al P.M.R. în domeniul popularizării R.P.R. în afara granițelor țării, științei și culturii.

Secția s-a ocupat cu selecționarea, verificarea și repartizarea cadrelor pentru Ministerul Afacerilor Externe. De asemenea, a verificat cadrele propuse de Ministerul Forțelor Armate și Ministerul Comerțului Exterior pentru misiunile din străinătate.

Secția Relații Externe a C.C. al P.M.R. supunea spre aprobarea Comitetului Central proiectele de mesaje și saluturi adresate partidelor frățești, precum și organizarea primirii membrilor partidelor frățești care vin în țara noastră ca oaspeți ai C.C. al P.M.R., în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe.

Ea a editat, lunar, „Buletinul Extern al C.C. al P.M.R.”, pe baza unei tematici aprobate de Comitetul Central al P.M.R., și a asigurat difuzarea lui.

De asemenea, Secția Relații Externe avea în sarcină să înainteze Comitetului Central propuneri privitoare la necesitatea participării R.P.R. la diferite manifestări culturale internaționale și să controleze felul în care sunt instruite delegațiile care pleacă în străinătate, pe linie culturală sau a organizațiilor de masă.

Secția Relații Externe a controlat felul cum se desfășoară activitatea politică a studenților și a aspiranților veniți din U.R.S.S. și țările de „democrație populară”, precum și verificarea studenților, aspiranților și specialiștilor români propuși pentru plecarea în U.R.S.S. și în țările de „democrație populară”.

Ea se ocupă de organizarea și îndrumarea vieții de partid a membrilor de partid de la oficiile diplomatice și agențiile economice din afara granițelor țării.

Avea următoarele sectoare:

- a. Sectorul Documentare U.R.S.S. și traduceri;
- b. Sectorul Relații cu partidele frățești din țările de democrație populară;
- c. Sectorul Relații cu partidele frățești din țările capitaliste și coloniale;
- d. Sectorul care selecționează și verifică cadrele Ministerului Afacerilor Externe pentru exterior, îndrumă viața de partid de la oficiile diplomatice din exterior și recrutează, verifică și repartizează personalul necesar la obiectivele speciale;
- e. Sectorul care se ocupă cu emigranții revoluționari.

În ceea ce privește Comerțul Exterior, documentele privind activitatea Ministerului Comerțului Exterior și problemele economice, tratate, acorduri, deoarece priveau probleme strict economice, în afara cazurilor când se încheia un acord la nivel de stat, au fost ordonate la Secția Economică – o altă parte structurală a C.C. al P.C.R.

Secția Relații Externe, în vederea îndeplinirii sarcinilor care-i reveneau, colabora cu: Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Comerțului Exterior, Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea, Editura în limbi străine, precum și cu organizațiile de masă care aveau legături internaționale: A.R.L.U.S. (Asociația Română de Legături cu Uniunea Sovietică), C.C.S. (Consiliul Central al Sindicatelor), U.T.M. (Uniunea Tineretului Muncitor), C.F.D. (Comitetul Femeilor Democrate), Crucea Roșie, Comitetul Permanent pentru Apărarea Păcii, și controla aplicarea „directivelor” C.C. al P.M.R., în activitatea internațională a acestor organizații.

Documentele cuprinse în inventar sunt, în cea mai mare parte, originale, cu o valoare documentar-istorică deosebită.

Anii extremi: 1921-1949, u.a.: 769.

Surse pentru o posibilă istorie a personalităților: fondurile personale și familiale

Drd. FILOFTEIA RÎNZIȘ

La început de mileniu și secol, Arhivele Naționale ale României, instituție de stat creată în urmă cu peste 170 de ani, cu menirea de a aduna și proteja documentele, se află în plin proces de reformă și modernizare a întregului său sistem, astfel încât exercitarea atribuțiilor majore ce îi revin în crearea, administrarea, conservarea și folosirea Fondului Arhivistic Național să atingă cotele exigențelor societății românești contemporane.

Trăinicia peste veacuri a Arhivelor Naționale se explică, în primul rând, prin faptul că societatea a înțeles rolul major pe care instituția îl are în conservarea și protejarea tezaurului arhivistic românesc, apoi prin valoarea istorico-documentară a fondurilor și colecțiilor arhivistice pe care aceasta le administrează (peste 30 000 de fonduri și colecții ce însumează circa 280 000 metri de arhivă) și interesul tot mai larg față de documentul de arhivă ca izvor istoric și probă juridică, manifestat de către organizațiile publice și private, de cetățenii români și străini.

Considerăm că este util ca, în cele ce urmează, să facem unele aprecieri în legătură cu primele intrări de arhive personale și familiale în depozitele Arhivelor Naționale și cu preocupările conducătorilor acestei instituții pentru îmbogățirea tezaurului arhivistic național.

Dacă la înființarea lor, Arhivele Statului au avut atribuția de a „...ține în bună păstrare hârtiile cele vechi, diplomaticești, administrative, milițienești și cele judecătorești”, treptat, an după an, își vor găsi locul în depozitele instituției și alte genuri de arhive, la fel de prețioase, așa cum sunt arhivele create de diferite persoane și familii.

Astfel a procedat Cezar Bolliac, director al Arhivelor Statului în perioada 1864-1866, prin apelul său din 26 august 1864 în care arăta că Arhivele au menirea „...de a aduna din orișice parte se vor afla toate actele atingătoare de dreptățile și pronomiele țării...”¹. Rezultatele s-au arătat curând, persoane particulare începând să depună la Arhive documentele pe care le dețineau.

Constantin D. Aricescu, director al Arhivelor Statului între anii 1869-1870, 1871-1876 a avut preocupări de îmbogățire a fondului documentar prin achiziționarea de documente păstrate la particulari, solicitând pentru aceasta

¹ *Figuri de arhiviști*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1971, p. 118.

Ministerului Instrucțiunii ca în bugetul Arhivelor să fie incluse și sume de bani pentru cumpărarea de documente.²

Sever Zotta, director la Arhivele din Iași în anii 1912-1934, deși nu avea, în bugetul instituției, bani destinați achiziționării de documente, a convins particularii să depună la Arhive documentele pe care le păstrau. În acest mod, au ajuns în depozite documente de la prietenul său, Pavel Gore³. De asemenea, bogata arhivă particulară creată de Nicolae Rosetti-Roznoveanu⁴ a ajuns, pentru un timp, în depozitele Arhivelor Iași. Sever Zotta a mers la palatul Stânca, județul Iași, i-a determinat pe urmașii acestuia să ofere documentele pentru achiziționare, de aici fiind cumpărate abia în anul 1944 de Arhivele Statului din București.

Un rol important în strângerea de arhive particulare l-a avut și Franz Zimmermann, arhivar șef la Sibiu între anii 1875-1906. Acesta a cerut foștilor funcționari ai orașului și ai Universității săsești să cedeze Arhivei Sibiului documentele proprii.

Constantin Moisil, director general al Arhivelor Statului în perioada 1923-1939, considera că „...una dintre îndatoririle principale ale Arhivelor Statului este de a colecționa documentele și manuscrisele vechi ce se găsesc în comerț sau la particulari și sunt astfel expuse, de cele mai multe ori, să fie distruse sau înstrăinate”⁵. În acest sens, pornind de la convingerea că particularii „...nu sunt în realitate proprietari ai acestui material, ci au numai calitatea de a fi deținătorii unei părți din averea națională...”⁶, va trimite salariați ai Arhivelor să caute și să cumpere documente în toată țara. Grijă pentru creșterea fondului documentar s-a exprimat la Constantin Moisil și prin strădania de a înființa noi direcții ale Arhivelor Statului la Târgu Mureș și Craiova și subdirecții la Timișoara și Năsăud.

Iuliu Moisil, director al noului Muzeu al Năsăudului (1931) și al Subdirecției Arhivelor Statului din Năsăud, înființată în anul 1937, s-a remarcat și prin eforturile depuse pentru aducerea arhivelor particulare atât de bogate ale Năsăudului în Arhivele Statului. În anul 1937, Iuliu Moisil publica, în revista „Arhiva Someșană”, un apel adresat românilor „...iubitori de trecutul nostru să dăruiască acestui muzeu național orice acte de naștere, de studii, de serviciu ale diferitelor persoane, familii, monografii de sate”⁷. În Arhivele Năsăudului au ajuns mai întâi arhivele colecționate și create de Virgil Șotropa, Alexa David, Iuliu Moisil și Artene Mureșan, artizanii muzeului năsăudean. De altfel, aceste

---

² *Ibidem*, p. 162.

³ *Ibidem*, p. 234.

⁴ *Ibidem*, p.235, astăzi în Colecția *Achiziții Noi*.

⁵ *Ibidem*, p.273.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p.305.

arhive personale precum și ale lui Ioan Ciocan, Florian Porcius, Artemie Publiu Alessi sunt înregistrate în *Inventarul Arhivelor Statului*⁸, publicat în 1939, sub titlul *Arhiva Muzeului Grăniceresc al Năsăudului*.

La Cluj, la scurt timp după înființarea direcției regionale a Arhivelor Statului (1920) se preiau și arhive vechi particulare ale unor familii⁹ ca Barcsay, Kemény, Csátó, Doboly și Récsey, care se aflau în sediul Prefecturii Alba.

La Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale a existat o preocupare constantă pentru achiziționarea, prin donație sau cumpărare, a documentelor create de persoane și familii. Cu siguranță, acestea au ajuns de timpuriu în depozitele sale (avem deja exemplul pentru arhiva *Nicolae Rosetti-Roznoveanu*), prima mențiune este cunoscută pentru anul 1904, dată la care sunt înregistrate intrări de documente în colecția *Donații*, viitoarea colecție *Achiziții Noi*. Arhiva lui Bogdan Petriceicu Hașdeu a fost înregistrată la intrări în anul 1950, a lui Victor Slăvescu în 1953, cea a lui V.G. Morțun a fost depusă în anul următor, documentele familiei Stârcea au fost preluate în anul 1955, iar ale familiei Cantacuzino în anul 1956. După acest an numărul intrărilor de documente create de personalități și familii a început să crească constant.

La Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale o parte dintre arhivele create de personalități au fost depistate în fondul *Mitropolia Greco-Catolică din Blaj*. Așa este cazul lui George Anghel, care, probabil după pensionare, în anul 1869, și-a depus arhiva proprie spre păstrare la Mitropolie, precum și a fragmentelor de fond aparținând lui Timotei Cipariu, Dimitrie Moldovan și Ioan Micu Moldovan.

Pentru Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale putem sublinia că arhiva lui Octavian Lupaș a fost donată de moștenitorii acestuia în anul 1976.

La Arhivele din Argeș, de exemplu, documentele create de Nicolae Leonăchescu-Nandrașu au fost donate în anul 1981.

Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale a achiziționat prin donație mai multe colecții personale, printre care amintim colecția *Constantin I. M. Făinișă*, preluată în anul 1972, și colecția *Dumitru Andone*, intrată în depozite în anul 1975.

Pentru Direcția Județeană Botoșani a Arhivelor Naționale rețin atenția donațiile făcute de creatorii unor colecții: Alexandru D. Faliboga a donat documente în anii 1968, 1971 și 1975, iar Eugen G. Nicolau în anul 1986.

Direcția Județeană Brăila a Arhivelor Naționale se remarcă prin valoroase intrări de documente. Astfel, documentele aparținând lui Ion N. Dianescu au fost

⁸ *Inventarul Arhivelor Statului-București-Cernăuți-Chișinău-Cluj-Craiova-Iași-Năsăud-Timișoara-Brașov*, 1939, 398 p.

⁹ *Arhivele Statului-125 ani de activitate. 1831-1956*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1957, p. 133.

donate de fiica sa, Doina Sabian Dianescu, în anul 1996; fondul *Aricescu* a fost inițial constituit ca fond personal, dar preluările ulterioare, din anii 1978 și 1983, au dus la transformarea acestuia într-un fond familial; documentele familiei Hasnaș au fost depuse de Victoria Elena Paulopol, fiica lui Gh. Hasnaș, în anul 1976, iar colecția *Panait Istrati* a fost constituită în anul 1990 ca urmare a desprinderii unor piese documentare din colecția *Enescu Lucian* și din colecția *Documente*.

Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale a preluat, în anii 1960 și 1975, Colecția de documente a Bibliotecii ASTRA Brașov, formată, la rândul său, din donații de arhive create de diferite personalități și familii.

Pentru Arhivele din Constanța amintim că fondul familial *Mastero* a fost donat de Rose Marie Mastero în anul 1978.

La Arhivele din Caraș-Severin colecția *George Catană* a fost donată în anul 1975 de profesorul Vasile Nemiș, care depistase documentele în clădirea Liceului Pedagogic din Caransebeș, fondul *Dragalina* a fost donat în anul 1972 de locotenent-colonel Liviu Groza, un pasionat istoric și colecționar.

Se considera că cele mai vechi arhive familiale de pe teritoriul României sunt cunoscute în Transilvania, constituirea lor începând cu secolul al XIII-lea, iar în Țara Românească și Moldova de la sfârșitul secolului al XIV-lea¹⁰. Fondurile arhivistice menționate nu conțin informații foarte exacte în legătură cu acest subiect, dar existența unor documente foarte vechi, în astfel de arhive, precum și a unora extrem de noi, ne determină să apreciem că, procesul de creare a arhivelor familiale și personale este continuu și de durată, practic, acesta neîncheindu-se atâta vreme cât omenirea va avea ceva de comunicat și consemnat în scris, indiferent pe ce suport. Arhiva familiei *Ugray-Bölönyi* păstrată la Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale conține un document emis în anul 1295, iar în fondul personal *Nicolae Nitreanu* de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale au fost incluse documente emise în anii 1999 și 2000.

Documente foarte vechi se află și la Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, în fondul familiei *Apor din Turia de Jos*, județul Covasna (1325), la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, în donația D. Z. Furnică, este păstrată o poruncă din anul 1435 a domnului Moldovei, Ștefan al II-lea, referitoare la comerțul cu negustori brașoveni; la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, în fondul personal *Alexandru Cernat* (1448), la Direcția Județeană Alba, în fondul familial *Haller* (1455), la Argeș, în fondul *Nicolae Leonăchescu-Nandrașu* (1515), la Bistrița-Năsăud, în colecția *Iulian Marțian* (1515) și la Bacău, în fondul *Gheorghe Cristea* (1546).

---

¹⁰ M. Ciucă, *Arhivele existente în depozitele Arhivelor Statului și la alți deținători*, în „Revista Arhivelor”, nr. 4, 1978, p.435–436.

Piese documentare ce intră în structura fondurilor personale și familiale au fost create în epoci istorice diferite, fie în evul mediu, fie în perioada modernă sau în cea contemporană. Indiferent de anul emiterii acestora, de limitele istorice sau politice, fondarea documentelor a avut ca bază respectul față de creatorul acestora.

În Transilvania, arhiva familială s-a născut o dată cu obținerea primului privilegiu de proprietate în favoarea unui membru al familiei sau de către întreaga familie și se va îmbogăți prin noi acte de donație sau înglobate prin căsătorii. Arhiva familială¹¹ a fost supusă unui proces continuu de compunere, descompunere și reintegrare. Căsătoriile, moștenirile și divorțurile au dus fie la dezvoltarea arhivei unei familii, fie la înghițirea unora de către altele. Arhiva se păstra, de regulă, la reședința familiei, era transmisă din generație în generație, o dată cu proprietățile și prerogativele familiale, și se bucura de o atenție deosebită, documentele fiind des uzitate în procese de proprietate, împărțiri de avere și succesiuni.

Arhivele familiale create în epoca medievală au avut diverse forme de evidență, de la simple liste până la registre realizate de arhivari calificați¹², întâlniți, în Transilvania, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, păstrarea cu grijă a diplomelor și privilegiilor de danie sau de confirmare a dreptului de proprietate și a nobilității familiei, sau a unora dintre membrii acesteia, rămânând de cea mai mare importanță.

Cu trecerea timpului, asemenea arhive au dispus de sisteme de ordonare și evidență, cel puțin în Transilvania, asemănătoare cu cel folosit în cancelariile instituțiilor administrative și judecătorești. Astfel, actele unei moșii au fost grupate la un loc și au format o fascicolă, ele fiind ordonate potrivit numărului de înregistrare, numărului de bază sau după alte criterii. Restul actelor, care nu aveau legătură cu domeniile familiei, având un caracter general sau special, erau grupate în alte fascicule, după conținut, denumite potrivit acestuia. După ordonare, documentele erau trecute în registre și regestate. Pentru unele fonduri familiale transilvănene s-au păstrat registrele de evidență a documentelor, acestea fiind o dovadă a ordonărilor succesive suferite de arhiva unei familii, pentru altele nu s-au păstrat decât documente care poartă pe verso vechile cote sau numere de regist¹³.

---

¹¹ Maria Ursuțiu, *Formarea și funcționarea unei arhive familiale feudale transilvănene*, în „Revista Arhivelor”, 2, 1973, p. 187-192.

¹² L. Ursuțiu, *Considerații privind tehnica prelucrării arhivelor familiale feudale*, în „Revista Arhivelor”, 4, 1972, p. 589-593.

¹³ D.J.A.N. Covasna, fond *Hamar*, din Alungeni.

Pentru arhivele personale, momentul apariției și procesul de dezvoltare a acestora sunt mai puțin cunoscute, dar, cu siguranță, formarea și îmbogățirea lor cu noi documente au parcurs un flux asemănător cu cel al arhivelor familiale.

Constituirea arhivelor personale a avut ca punct de pornire, probabil, tot emiterea vechilor acte de dănie sau confirmare a stăpânirii unor proprietăți. La acestea se vor adăuga treptat actele provenite din administrarea moșiilor și a altor bunuri imobile, cele rezultate din exercitarea unor dregătorii, funcții sau profesii, condicile de socoteli și venituri și actele personale. Corespondența este și ea nelipsită din arhiva personală și s-a bucurat de atenție specială din partea creatorilor care au ordonat-o pe emitenți și destinatari. Tot astfel vor fi tratate și manuscrisele operelor literare și artistice, care prin valoarea lor culturală sporeau importanța unei arhive personale.

Nu cunoaștem cu exactitate momentul constituirii primelor arhive personale, dar vechimea documentelor care intră în componența lor și numărul considerabil de asemenea arhive conservate până astăzi ne determină să apreciem că acestea au apărut destul de timpuriu, în secolul al XVIII-lea fiind deja formate. De asemenea, nu putem face precizări în legătură cu formele incipiente de evidență a documentelor incluse în arhivele personale, cu siguranță că cei care dețineau asemenea arhive și-au întocmit o simplă listă, iar mai târziu un registru unde erau numerotate și rezumate actele ce compuneau respectivă arhivă personală.

Păstrarea arhivelor familiale și personale la destinatar, războaiele, tulburările interne, calamitățile naturale sunt tot atâtea cauze care au dus la răvășirea lor, la dispariția sau împuținarea acestora și la pierderea instrumentelor de evidență.

După cum am văzut, arhivele personale și familiale au fost create de persoane și familii diverse, în epoci istorice diferite și au intrat în depozitele Arhivelor Naționale, de asemenea, la intervale de timp diferite. În general, astfel de arhive nu se mai păstrează astăzi potrivit sistemelor de ordonare utilizate de creator (cu excepția celor create în Transilvania), după intrarea lor în depozite ale Arhivelor de Stat, documentele fondurilor familiale și personale fiind în mare parte supuse ordonării și inventarierii pe baza principiilor arhivistice științifice moderne, menținându-se în forma inițială doar cele care au intrat astfel în circuitul științific.

Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale conservă cu predilecție arhive create de instituții centrale, fonduri personale, familiale și colecții de documente de mare importanță. La direcțiile județene ale Arhivelor Naționale sunt gestionate fondurile arhivistice create de instituții, întreprinderi și bănci zonale, personalități și familii de interes local (unele dintre acestea dețin și fonduri sau fragmente de fonduri create de mari personalități și familii), precum și numeroase colecții de documente.

Între cele mai valoroase și interesante tipuri de fonduri existente în Arhivele Naționale ale României se numără și fondurile și colecțiile personale și familiale. Peste 1 500 de asemenea arhive create de personalități românești și străine, de familii importante sau mai puțin importante în istoria poporului român sunt prelucrate și protejate cu grijă în depozitele Direcției Arhivelor Naționale Istorie Centrale, Direcției Municipiului București și la cele 40 de direcții județene ale Arhivelor Naționale.

Documentele ce intră în componența unor astfel de fonduri fac cunoscut locul personalităților în societate, dezvăluie viața particulară a creatorilor de arhive, conturează zbaterile, succesele și neîmplinirile acestora, dorințele îndeplinite sau neatinse niciodată, descriu complexitatea relațiilor dintre membrii unor familii, prietenii și dușmăniile, faptele importante și măruntele crâmpene din viața oamenilor importanți, a celor simpli sau a marilor și micilor familii.

Istoria nu s-a scris și nu va fi scrisă numai pe baza documentelor administrative, oficiale, alături de acestea este important să fie semnalate și fructificate arhivele personale, create de cei care fac istoria pas cu pas. Cele două tipuri de arhive – oficiale și particulare – se completează reciproc, dar cele din urmă dau originalitatea, culoarea, spiritul și mentalitățile unei epoci. Arhivele personale și familiale sunt în aceeași măsură viață și istorie.

Documentele cuprinse în fondurile și colecțiile personale și familiale au fost create de politicieni și oameni de știință, nobili și boieri, diplomați, profesori, medici, avocați, economiști, arhitecți, ofițeri, preoți, ziariști și redactori, cineaști și regizori, istorici, arhiviști, scriitori și artiști plastici, de renume sau mai puțin cunoscuți, din țară și din afara granițelor României.

Deosebita valoare a pieselor documentare ce compun asemenea arhive nu poate fi discutată, ele oferind un complex de informații, puțin cunoscute și studiate sau cercetate în special ca sursă pentru descrierea și analiza vieții politice. Arhivele personale și familiale prezintă, la un moment dat, mai mult interes decât arhivele administrative sau politice, de exemplu. Ele favorizează aprofundarea vechilor studii, explicarea unor fenomene istorice și evenimente politice controversate, precum și extinderea domeniilor de investigare prin abordarea unor noi, specializate. Scrierea istoriei devine mai atractivă, mai apropiată de realitatea vieții cotidiene, fenomenele politice sau sociale îmbrăcând haina epocii, cu tradițiile și specificul transmis de creatorii arhivelor personale și familiale.

Deși nu ne-am propus o analiză profundă a conținutului fondurilor familiale și personale, în cele ce urmează dorim să menționăm, totuși, importanța câtorva fonduri și arhive personale și unele genuri de documente conținute de astfel de arhive.

De la început, apreciem valoarea specială a scrisorilor, a ilustratelor și chiar a cărților de vizită, ce scot la lumină momente inedite din viața marilor

personalități și a oamenilor obișnuiți. Remarcăm scrisorile conservate în fondurile familiale Balș, Bălăceanu, Bengescu, Brâncoveanu, Cantacuzino, Cicio-Pop, Chrissoveloni, Ghica, Greceanu, Haller, Hasnaș, Kemény, Mavrocordat, Simu, Porcia, Suțu, Sturdza, Ugray-Bölönyi și Ūrményi, în fondurile personale ale politicianilor, diplomaților, istoricilor, juriștilor, scriitorilor sau artiștilor: Anton Alexandrescu, Constantin Argetoianu, George Barițiu, Nicolae Bagdazar, Alexandru Beldiman, Ion C. Cantacuzino, Petre P. Carp, Timotei Cipariu, George Enescu, Onisifor Ghibu, Solomon Halița, Octavian Lupaș, Iuliu Maniu, Alexandru Marghiloman, Iuliu Marțian, Paolo Mercuri, Jean Mihail, Gheorghe Moroianu, Elena Davila-Perticari, Ioan Rațiu, Vasile Stoica, Aida Vrioni.

Deosebit de importante sunt caietele cu însemnări zilnice, amintirile sau memoriile unora dintre creatorii de arhivă. Acestea pot fi cercetate în fondurile: Acterian, Constantin Argetoianu, Lazăr Stan Belcin, Bengescu, Henri Berthelot, Cantacuzino, Caradja, Armand Călinescu, Emil Cerkez, Octavian Goga, Pavel Jumanca, Ludovic Kónya, Octavian Lupaș, George Nenișor, Nicolae Nitrean, Ion Pelivan, Savel Rădulescu, Alexandru Serescu, Vasile Tănăsescu, Nistor Teodorescu și mulți alții.

Fondurile personale și familiale abundă de manuscrise ale lucrărilor științifice și literare, de cursuri și note de curs sau de caiete cu notițe luate în anii de studiu. Asemenea genuri de documente se regăsesc în fondurile și colecțiile: Sigismund Justh, Traian Mager, Vasile Popeangă, Nicolae Leonăchescu-Nandrașu, Marin Tohăneanu, Vincențiu Bunyitay, Camil Baltazar, Emil Chifa, George Coșbuc, Virginia Grivase, Vasile Petri, Florian Porcius, Emil Precup, Hasnaș, George Catană, Aurel Goian Poenariu, Petre Vintilă, George Bacovia, Teodor Bălan, Paul Bataillard, Damian Bogdan, Alexandru Boldur, Nichifor Crainic, Bucura Dumbravă, Titus Hotnog, Gheorghe Lipovan, Alexandru Macedonski, Jean Mihail, Ion Pelivan, Ion Podea, Petru Râmneanțu, Marcel Romanescu și Aurelian Sacerdoțeanu.

La toate acestea se adaugă o multitudine de brevete de acordare o unor ordine sau distincții militare și științifice, schițe și arbori genealogici, plicuri cu valoare filatelică, amprente sigilare, sigilii poștale, partituri muzicale, desene, gravuri, stampe și timbre, colecții de ziare și reviste.

Fotografiile și albumele de fotografii păstrate în multe dintre arhivele personale sau de familie dezvăluie publicului chipurile acelor care au creat sau colecționat asemenea mărturii istorice, sau ale rudelor și prietenilor acestora. În multe situații personalități marcante în diferite domenii de activitate proiectează siluetele orașelor și clădirilor de altădată, interioarele unor case boierești, vestimentația și coafurile de epocă.

Studiind asemenea izvoare documentare, învățăm că nimic din ceea ce există astăzi făurit de mintea și mâna omului nu a fost creat fără zbatere,

implicare și dăruire, fără renunțări și sacrificii ce au curs ceas de ceas și zi de zi, clădirea unui anume lucru sau fapt fiind rostul și puterea vieții unei persoane, a societății în ansamblul său.

Evidențiem valoarea și complexitatea informațională a colecției *Scriitori și artiști români și străini* păstrată la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale. Majoritatea documentelor din colecția amintită au intrat în patrimoniul Arhivelor Naționale prin cumpărare sau donație, astfel că pentru facilitarea accesului la ele au fost organizate mici „fonduri” personale sau familiale, ordonate alfabetic în funcție de numele creatorilor.

Din colecția *Scriitori și artiști români și străini*, remarcăm corespondența poetului Vasile Alecsandri purtată cu regele Carol I și regina Elisabeta, referitoare la serbările de la Mănăstirea Putna dedicate comemorării morții voievodului Ștefan cel Mare, precum și o scrisoare din anul <1879> primită de la Ion Ghica, în care este prezentată moartea scriitorului Nicolae Filimon¹⁴.

Interesante și pline de culoare sunt scrisorile actriței Agatha Bârsescu, cu referire la spectacolele de teatru susținute la Cernăuți în anul 1924, ale lui Alexandru Macedonski adresate lui Victor Bilciurescu, cele ale lui Ion Luca Caragiale trimise fraților Șaraga, ale lui Panait Cerna adresate lui Mihail Dragomirescu și Alexandru Marghiloman.

Mai puțin cunoscute sunt scrisorile primite de Emil Gârleanu de la Dumitru Nanu. Una dintre ele, din anul <1914>, se referă la accidentul suferit de Mihail Dragomirescu: „Săracu Dragomirescu! Ți-aduci aminte când ne spunea el la masă «mie de un singur lucru mi-e frică: de accidente. De moarte idioată». Și tocmai de aceasta să aibă parte. Câtă muncă pe bietul om, să plece de jos, de la picioarele goale ca copil, și când muncise din răputeri, și ajunsese acolo unde ambiționase, când îngenunchiase pe prietenii lui cei mai de aproape și în același timp dușmanii lui, când avea revista pe lângă o catedră – deodată să se prăbușească într-o prăpastie cu trăsură și nevastă”. Într-o altă scrisoare este descris Cincinat Pavelescu: „Iată mai bine de o săptămână de când mă găsesc în apropierea «Monseniorului» Cincinat <la Verești-Dumbrăveni>. E unul din cei mai «suportabili» bărbați bogați din câte mi s-au întâmpnat să cunosc în viață. În discuție devine plăcut, interesant chiar”¹⁵.

Din arhiva poetului Radu Gyr exemplificăm cu o scrisoare referitoare la poetul național Mihai Eminescu: „Nu-l iubesc pe Mihai Eminescu numai pentru «filosofia lui». Nici numai pentru «gândirile lui grele de sevă». Îl las să-l iubească pentru aceste filosofii, spiritele didactice și ... profesorii de literatură. Îl iubesc pe Eminescu pentru șuvoaiele de mare sensibilitate care gâlgăie în lirica

¹⁴ D.A.N.I.C., colecția *Scriitori și artiști români și străini*, Vasile Alecsandri, dosar 8.

¹⁵ *Ibidem*, Emil Gârleanu, dosar 4.

lui; pentru marile lui zbateri de armonii; pentru toate azururile și mările și violoncelele lui de maestru cu fruntea în zenit. Îl iubesc pentru îmbinarea de noi imagini și orizonturi; pentru tehnica nouă pe care i-a dat-o expresiei; pentru cuvântul pe care l-a vrăjit, cu mâini de argint și l-a făcut flacăra, piept de vultur, ocean, gleznă de ciută sau frunză susurată în lună ... Pentru gândirea lui adâncă, pentru sensul lui «filosofic» îl admir pe urmă, și nu ca poet, ci ca profund gânditor. Scrisorile sale, de pildă, mă farmecă întâi, prin poezia absolută, și apoi, abia mă întristează satira lor filosofică”¹⁶.

Între documentele incluse în arhiva *Titu Maiorescu* se detașează una din scrisorile primite de la Ștefan Luchian, ce cuprinde aprecieri despre Mihai Eminescu: „Încântat și pătruns adânc de poeziile lui Mihail Eminescu, am crezut că orice român trebuie să cunoască pe acest mare poet care, după cum ați zis Dvs., a personificat în sine cu atâta strălucire ultima fază a poeziei române de astăzi. Făcând portretul lui Eminescu, am căutat să-l reprezint așa cum adesea obișnuia să stea, în odaia lui tăcută, lângă masa de brad și să cugete, să trăiască în lumea ce-o visa”¹⁷.

Colecția cuprinde și manuscrise ale unor opere literare create de scriitori români: de la Tudor Arghezi se păstrează manuscrisul volumului de poezii *Cărticică de seară*¹⁸, de la Dimitrie Bolintineanu manuscrise ale unor poezii și legende¹⁹, iar pentru Mircea Eliade ne rețin atenția manuscrisele unor articole publicate în „Universul Literar” sub titlul *Șarpele, fratele soarelui, Pantheonul indic și Magna Mater*²⁰. Opera poetului Ion Minulescu este reprezentată prin manuscrisul poeziilor *Strofe pentru toată lumea*²¹, cu note de tehnoredactare, iar activitatea lui Constantin Noica este ilustrată prin manuscrisele articolelor *Civilizație și goluri și Păcatul în lumea contemporană*²² publicate în „Universul Literar” în anul 1937 (iunie-august).

O serie de mici fonduri personale incluse în colecție cuprind documente create de unii istorici români. Astfel, de la Vasile Pârvan²³ semnalăm un caiet de geografie, pentru Grigore Tocilescu²⁴, teza de elev pentru clasa a V-a la Liceul „Sf. Sava”, din anul 1867, iar de la A.D. Xenopol²⁵ chitanțe și un anunț al

¹⁶ *Ibidem*, Radu Gyr, dosar 1.

¹⁷ *Ibidem*, Titu Maiorescu, dosar 1.

¹⁸ *Ibidem*, Tudor Arghezi, dosar 4.

¹⁹ *Ibidem*, Dimitrie Bolintineanu, dosar 2, 3.

²⁰ *Ibidem*, Mircea Eliade, dosar 1.

²¹ *Ibidem*, Ion Minulescu, dosar 1.

²² *Ibidem*, Constantin Noica, dosar 1.

²³ *Ibidem*, Vasile Pârvan, dosar 1.

²⁴ *Ibidem*, Grigore Tocilescu, dosar 4.

²⁵ *Ibidem*, A. D. Xenopol, dosar 4.

Librăriei „Șaraga” din Iași pentru apariția unei ediții populare a *Istoriei Românilor*.

Un număr relativ redus de documente, dar cu valoare de conținut specială, s-a păstrat și pentru o serie de artiști plastici români. De la pictorul Aurel Bordenache²⁶ menționăm o declarație prin care vinde Editurii Cartea Românească 9 planșe mici și 24 planșe mari pentru ediția *Poeziile lui Eminescu*, pentru Honoriu Crețulescu²⁷, de asemenea, o declarație prin care vinde o reproducere a tabloului *O lecție la o școală primară*, iar de la pictorul Octavian Măgură²⁸ o declarație din anul 1933, de vânzare a dreptului de a fi reproduse tablourile cu portretele unor voievozi și domni. Astfel de documente pot fi cercetate și pentru pictorii Aurel Petrescu²⁹ (planșe pentru ilustrarea operei lui Ion Creangă), D. Stoica³⁰ (vinde Editurii Cartea Românească 48 de desene pentru ilustrarea poveștilor și amintirilor lui Ion Creangă și portretul lui Avram Iancu) și Nicolae Tonitza³¹ (declarație prin care cedează drepturile pentru a fi reprodus tabloul *Chip de copil*).

Utile și valoroase sunt și documentele grupate în seria „Diverse”. Aici remarcăm o carte „liliput”, legată în piele, cuprinzând reflecții ale lui Napoleon Bonaparte³², și scrisoarea unui necunoscut trimisă soției sale cu prilejul efectuării unei excursii în localitatea Palanca, unde sunt expuse date despre moartea lui Emil Rebreanu, fratele lui Liviu Rebreanu, spânzurat de armata ungară în primul război mondial.

Redăm în cele ce urmează un fragment din scrisoare: „Când te apropii cu trenul de Palanca îți izbește vederea o cruce de piatră, simplă de altfel, și cu toate astea este ornată de cele mai înfiorătoare amintiri. Este crucea lui Emil Rebreanu, fratele romancierului, omorât de unguri în timpul războiului... Am aflat multe amănunte. La dreapta este un copac... de care fusese spânzurat Apostol. ... Acum vreo doi ani Liviu cu nevasta a dezgropat trupul fratelui său... S-a săpat și s-a dat de un schelet care a fost recunoscut numaidecât prin faptul că-i lipsea un deget de la o mână. Alături de schelet era o pălărie, pălărie pe care Emil Rebreanu o aruncase în groapa umedă înainte de a fi spânzurat. Și acum ca și atunci când s-a săvârșit grozavul act, armata era împrejurul gropii, cu singura diferență, că acum dădea eroului mort pentru cauza patriei onorurile cuvenite. Liviu Rebreanu se spune că n-a plâns; cu capul sprijinit într-o palmă urmărea

²⁶ *Ibidem*, Aurel Bordenache, dosar 1.

²⁷ *Ibidem*, Honoriu Crețulescu, dosar 1.

²⁸ *Ibidem*, Octavian Măgură, dosar 1.

²⁹ *Ibidem*, Aurel Petrescu, dosar 1.

³⁰ *Ibidem*, D. Stoica, dosar 1.

³¹ *Ibidem*, Nicolae Tonitza, dosar 1.

³² *Ibidem*, Diverse, dosar 11.

totul, și când muzica militară intona rugăciunea, cu ochii inundați de lacrimi a strigat : «Acesta este fratele meu». Iar deasupra gropii își tremura frunzele părul, parcă înfiorat de vedenia trecutului”.

Colecția despre care vorbim este valoroasă și prin faptul că reunește și scrisori, puține, ce este drept, aparținând unor mari artiști și scriitori străini, cum ar fi Gabriele D’Anunzio, Louis Leopold Boilly, Benedetto Croce, Angelo de Gubernatis, Paul Delaroche, Alexandre Dumas fiul, I. Gentile, Pierre Loti, André Malraux, Guy de Maupassant, Marcel Proust, Raffaello Romanelli, Jules Verne, Emile Zola, manuscrise de la Pietro Mascagni, Frédéric Mistral, Anna de Noailles, Ernest Renan, precum și autografe de la Anatole France, Alphonse de Lamartine și Franz Liszt.

La sfârșitul acestei colecții a mai fost inclusă o structură intitulată *Manuscrise literare*³³, ce cuprinde un număr de 21 manuscrise fără autor. Între acestea semnalăm, la nr. 1: caiete cu diferite însemnări de călătorie <după anul 1739>, la nr. 3: memorii de zbor intitulate „Semi-Zei” privind începuturile aviației în România; la nr. 8 menționăm un comentariu literar asupra poeziei lui Octavian Goga, scris la moartea acestuia, la nr. 7: un fragment de jurnal pentru anii 1944-1946 ; la nr. 9: poezia *Lucifer*, în limba engleză, probabil o adaptare a *Luceafărului* lui Mihai Eminescu, la nr. 14: manuscrisul unei comedii intitulate *One too many*, la nr. 15: manuscrisul incomplet al unui roman în limba engleză ; la nr. 19: un caiet cu însemnări zilnice de interes internațional pentru anii 1945-1946. Atrag atenția și documentele inventariate la poziția 17, unde se păstrează o dedicație și semnătura împăratului Napoleon.

Prezentăm, în continuare, câteva dintre fondurile personale și familiale aflate în depozitele Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale.

Între documentele aparținând lui Victor Deleu se regăsește și o emoționantă proclamație-manifest, cu referire la necesitatea unirii românilor într-un singur stat: „nouă, ca români, nu ne mai este posibilă existența în cadrele statului austro-ungar, noi, cari în limbă, cultură, în structura socială și în întreaga ființa noastră etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii, cerem cu voință neștrămutată încorporarea noastră la România”.

Arhiva *Karl Kurt Klein* se detașează prin manuscrisele și copiile lucrărilor științifice. La fel de valoroase sunt și manuscrisele literare și creațiile populare adunate de scriitorul Alexandru Lupeanu-Melin, precum și fotografiile reprezentându-i pe istoricii Ioan Moga, Ioan Lupăș și David Prodan.

În fondul familiei *Apor*, pe lângă documente relative la unii dintre membrii familiei regăsim și un catalog privind instrucția militară și conscripții pentru scaunele Gheorghieni, Mureș și Trei Scaune.

³³ *Ibidem*, *Manuscrise literare*, dosarele 1-21.

Arhiva familiei *Bethlen din Criș* cuprinde și corespondența lui Albert Hulathy, secretar al principelui Mihail Apafi I, hotărâri ale Dietei Transilvaniei din anul 1697 și însemnări privind Răscoala lui Horea, iar în fondul familiei *Josika de Vlaha* pot fi cercetate și documente privind comerțul cu Țara Românească, emise de domnul Matei Basarab, precum și manuscrise cu caracter istoric, juridic și religios.

Extrem de interesantă este și arhiva creată de *George Barițiu*, unde au fost clasate documente privitoare la activitatea politică desfășurată de acesta în cadrul Partidului Național Român și corespondență purtată cu personalitățile politice și culturale ale vremii sale.

Pentru botanistul Alexandru Borza pot fi cercetate cataloage de plante și ierbare, numeroase scrisori, carnete și caiete de teren, hărți pentru flora și fauna României etc.

Bogată și importantă este și arhiva lui *Timotei Cipariu*, unde regăsim informații despre activitatea politică, științifică și culturală a acestuia, numeroase scrisori, jurnale și caiete cu însemnări personale, manuscrise ale unor articole și poezii.

De la mitropolitul *Victor Mihaly de Apșa* semnalăm o foarte bogată corespondență, diplome papale pentru numire în funcții și acte de studii, precum și însemnări și note cu caracter religios.

Asemenea documente se află și în fondul *Ioan Micu Moldovan*; ele reflectă rolul jucat de creatorul arhivei la redactarea Pronunciamentului de la Blaj, din anul 1868, și în viața Partidului Național Român din Transilvania, activitatea tipografică desfășurată la Blaj și în cadrul Băncii „Albina”.

Deosebit de important este și fondul *Elie Dăianu* care cuprinde note zilnice și însemnări din anii 1902-1911, 1917-1918, 1921, 1930-1956, manuscrise ale unor lucrări științifice și literare, un număr foarte mare de scrisori, documente colecționate, între care remarcăm pe cele privitoare la anul 1821 în Țara Românească și Moldova și la procesul memorandiștilor.

Între arhivele de mare valoare conservate la Direcția Județeană Cluj se numără și fondul personal *Valeriu Braniște*. O parte dintre documente fac referire la acțiunile penale deschise împotriva lui Valeriu Braniște și a ziarelor conduse de el, iar altele sunt manuscrise ale unor poezii aparținând acestuia și însemnări zilnice pentru anii 1925-1926.

Arhiva *Bazil Gruia* este importantă prin scrisorile originale ale lui Lucian Blaga trimise Victoriei Bena și Rodicăi Gruia, materialele medicului Aurel Moga referitoare la boala poetului Lucian Blaga, prin scrisorile de dragoste ale lui Octavian Goga trimise Aureliei Rusu, precum și prin numeroasele fotografii ale membrilor familiei Blaga și ale Aureliei Rusu.

Din arhiva lui *Lajós Kelemen* menționăm un jurnal zilnic pentru anii 1894-1938 și manuscrise cu caracter memorialistic din perioada 1710-1920, iar din

arhiva familiei *Bran* pe cele create de preotul Emil Bran, președinte al Consiliului Național Român din Dragomirești, actele și fotografiile memorandistului Antoniu Bălibanu.

Pentru istoricul Dimitrie Braharu remarcăm, documentele despre Revoluția de la 1848 din Transilvania, scrisorile lui Ilie Măcelariu, Gheorghe T. Kirileanu, N.D. Cocea, Nicolae Titulescu și Roberto Fava.

Din seria fondurilor familiale păstrate la Cluj semnalăm și pe cele create de membrii familiilor Anderco de Homorod, Bánffy, Boeriu, Constantin de Făgăraș, Gyulai-Kuun, Kemény, Korda, Lázár din Fântânele, Lázár din Mureșeni, Matskasi, Mihaly, Mikó-Rhédei, Szentkereszti, Wesseleny.

Evidențiem și valoroasele documente create de Augustin Bunea relative la alegerea sa ca membru al Academiei Române și discursul ținut la înmormântarea baronului Urs de Marginea (1897 septembrie 12), de Dimitrie Moldovan privitoare în special la lupta pentru respectarea drepturilor națiunii române, de Alexandru Sterca-Suluțiu în legătură cu dreptul românilor de a fi reprezentați în Dieta Transilvaniei, numirea de consilieri școlari de naționalitate română ca funcționari în Dieta de la Cluj, precum și de medicul Eugen Morariu, Emil Hațieganu, arhiepiscopul Alexandru Nicolescu, Ștefan Meteș, Iuliu Hossu și familia Precup.

Între arhivele conservate în depozitele Direcției Județene Dâmbovița a Arhivelor Naționale remarcăm fondurile personale *Nicolae Bidnei* (manuscrisul studiului monografic al comunei Stânca Roza și un caiet cu poezii populare culese din județul Caraș-Severin) și *Gheorghe Rusescu* (albume cu fotografii de familie și ale Diviziei a XIII-a ilustrând aspecte de pe front din anul 1941), precum și fondurile familiale *Corbescu* și *Dalles*.

La Direcția Județeană Galați a Arhivelor Naționale evidențiem documentele ordonate în fondul *Aristide Serfioti*, fondatorul unui spital militar la Galați în timpul Războiului de Independență, corespondența lui Ioan C. Bohociu cu Dimitrie Cuclin și Theodor Rogalski, precum și jurnalul Marioarei Bujoreanu pentru anii 1944-1945.

Pentru Direcția Arhivelor Naționale din județul Harghita menționăm documentele familiei *Both*, din Căpâlnița, și un registru al audierilor deținuților din închisoarea scaunului Ciuc, din anii 1784-1786, aflat în colecția *Liviu Moldovan*.

Între documentele create de diferite personalități aflate la Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale amintim manuscrite ale studiilor, articolelor și lucrărilor istoricului Silviu Dragomir, corespondența avocatului Toma Ienciu, scrisorile primite de Ștefan Ocskay de la infantele Spaniei, Alfonso de Bourbon și un jurnal al unei călătorii din anul 1856 în Texas.

O parte din arhiva familiei *Bacovia* se află în depozitele D.A.N.I.C. și la Iași, arhiva creată de *George Barițiu* este păstrată la Alba și Cluj, fragmente ale fondului

personal *Teodor Bălan* sunt conservate la D.A.N.I.C. și la Suceava, documentele aparținând membrilor familiei *Cantacuzino* se păstrează atât la D.A.N.I.C., cât și la Vâlcea, arhiva lui *George Coșbuc* este depozitată la Bistrița-Năsăud și la Cluj, arhiva membrilor familiei *Davila* și a lui *I.G. Duca* poate fi studiată la D.A.N.I.C. și la Dolj; documentele create de *George Enescu* sunt conservate la D.A.N.I.C. și la Direcția Municipiului București, fragmente ale fondurilor *Emil Hațieganu* și *Onisifor Ghibu* sunt păstrate la D.A.N.I.C. și la Cluj, fondul familiei *Hurmuzaki* se află la D.A.N.I.C. și la Sibiu, al familiei *Kemény* la Alba și la Cluj. Documente create de *Alexandru Lapedatu* sunt depozitate la D.A.N.I.C. și la Cluj, părți din arhiva generalului *Gheorghe Magheru* le regăsim la D.A.N.I.C. și la Dolj, arhiva omului politic *Iuliu Maniu* se păstrează la D.A.N.I.C. și la Cluj, fragmente din arhiva lui *Iuliu Marțian* pot fi cercetate la Bistrița-Năsăud și la Cluj, fragmente ale fondurilor *Dimitrie Moldovan* și *Ioan Micu Moldovan* sunt depozitate la Alba și la Cluj, părți ale arhivei familiei *Sturdza* sunt conservate în depozitele D.A.N.I.C. la Argeș și la Iași, arhiva lui *Alexandru Vaida-Voevod* este păstrată la D.A.N.I.C. și la Sibiu, iar arhiva creată de *Sever Zotta* este depozitată la D.A.N.I.C. și la Iași.

Arhiviștii din România au, în prezent, o sarcină extrem de importantă, și anume, aceea de a milita pentru ca documentele aflate încă la organizații particulare sau persoane fizice să fie depuse spre păstrare permanentă în depozitele Arhivelor Naționale, unde există certitudinea protejării, conservării și cercetării acestora. Instituția va trebui să abordeze o politică de depistare și colectare generală a unor astfel de arhive. În acest sens, cunoașterea reciprocă a intereselor deținătorilor privați și a Arhivelor Naționale ni se pare esențială. Aceștia trebuie să fie informați în legătură cu reglementările Legii Arhivelor Naționale și condițiile de conservare oferite de Arhivele Naționale pentru documentele aflate deja în depozitele ei, să fie convinși că păstrarea acestora în depozite publice reprezintă singurul mijloc de protejare a valorilor documentare pe care le dețin și că studierea lor este deschisă, cercetarea acestora fiind limitată doar de reglementările legale sau de clauzele impuse de foștii deținători.

Nu ni se pare lipsit de importanță să remarcăm faptul că, astăzi, preocuparea pentru trecut este mai puternică, particularii își constituie tot felul de colecții de autografe, de scrisori, de plicuri cu valoare, de fotografii, de manuscrise etc. Acestea circulă de la un colecționar la altul, fapt ce îngreuiază procesul de cunoaștere și protejare a unor astfel de izvoare istorice.

Dar nu numai particularii sunt deținători de arhive personale, ci și unele institute și laboratoare de cercetare științifică, unde se păstrează originale și concepte ale lucrărilor științifice sau corespondența unor oameni de știință. Mai produc arhivă personală și uniunile scriitorilor, artiștilor plastici, fotografilor, ale avocaților, fundațiile, asociațiile, cenaclurile literare și cluburile.

Arhivele create de persoane particulare, instituțiile și societățile amintite vor ajunge, cu siguranță, într-un viitor apropiat, în depozitele Arhivelor Naționale, conservarea acestora fiind una dintre atribuțiile majore ale instituției ce administrează Fondul Arhivistic Național al României.

Articolul s-a dorit a fi un mijloc de evidențiere a valorii arhivelor personale și familiale existente în Arhivele Naționale, un apel de suflet transmis acelor care nu s-au decis încă să depună documentele pe care le dețin spre păstrare permanentă la Arhivele Naționale, o formă de a convinge publicul să facă acest lucru și un prilej de a le mulțumi acelor care au făcut-o deja, oferind arhivelor proprii siguranță, metode științifice de prelucrare și folosire.

Restaurarea actului de naștere a lui Mihai Eminescu

Dr. FLOREA OPREA

Documentul care atestă nașterea lui Mihai Eminescu se păstrează permanent la Direcția Județeană Botoșani a Arhivelor Naționale, unde figurează în evidență ca făcând parte din colecția *Registre de Stare Civilă, Seria Mitrice, Biserica Uspenia Botoșani*, reg. nr. 81/1850¹.

În contextul pregătirilor de celebrare a 150 de ani de la nașterea poetului, instituția păstrătoare a trimis documentul pentru restaurare la laboratorul central de specialitate al Arhivelor Naționale².

1. Descriere tehnică: format și structură

Potrivit notei de certificare³, „prezentul dosar nr. 81/1850 conține 10 file”. Documentul este însoțit de o foaie de folosire recentă⁴.

1.1. Organizarea blocului de file

Blocul de file este organizat după cum urmează:

- Un fascicul inițial, format din două coli duble, adică patru file ce conțin rubricile specifice de „registru pentru naștere și botez pe anul 1850. Datele înscrise încep pe 6 ianuarie 1850 cu nr. 1 și se termină pe 20 noiembrie, din același an, cu nr. 10. Viitorul mare poet figurează cu numele *Mihail* la poz. 3 din 15 ianuarie 1850;

¹ *Mihai Eminescu în documente de arhivă. Catalog* (coordonator Marcel-Dumitru Ciucă), București, Arhivele Naționale ale României și Editura Ministerului de Interne, 2001, p. 23, doc. nr. 105.

² Adresa de trimitere nr. 252/28.04.1999, înregistrată la Arhivele Naționale cu nr. 603006/3.05.1999, iar în registul de lucrări al laboratorului de restaurare la poz. 1845/1999.

³ Nota de certificare, atașată la finele dosarului, poartă data de 22.04.1999 și este semnată de dna Stela Giosan, director al Direcției Județene Botoșani a Arhivelor Naționale. Obligația întocmirii notei de certificare și a atașării acesteia la dosarele de arhivă este reglementată de art. 18 al. final din *Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, București, 1996.

⁴ Foaia de folosire a documentului analizat cuprinde numai date referitoare la perioada 3 august 1988 - 20 mai 1989. Obligația întocmirii și completării foi de folosire este stabilită prin art. 72 din *Norme tehnice* menționate la nota nr. 3.

- Un fascicul de mijloc, format dintr-o singură coală dublă, adică două file, cu rubrică de „registru pentru căsătoriți pe anul 1850”;
- Un fascicul final, de două coli duble, adică patru file, cu rubrică de „registru pentru morți pe anul 1850”.

Cele trei fascicule au fost asamblate printr-o cusătură sumară la cotor și au fost păstrate într-o coală simplă de carton dosar, pliată la format A4 (21 x 29,7 cm).

Pe coperta anterioară a dosarului este înscris, cu creion negru, numărul 81, încercuit (=cota dosarului), și textul dactilografiat pe cinci rânduri: *Mitricile de nașcuți/ din anul 1850/ ale Bisericii Uspenia din Botoșani,/ în care se găsește actul de naștere/ și de botez a (sic!) lui M.Eminescu.*

Pe coperta posterioară a dosarului de protecție (fața internă) se află o însemnare scrisă cu cerneală neagră și care are următorul cuprins: „*Al doilea exemplar al act de naștere M. Eminescu s-a depus în Arhivele Statului din Iași, la 31 mai 1934, prin Dl. Gh. Ungureanu, Subdirectorul Arhivelor Stat-Iași. Șef birou. St. Civilă (ss. Indescifrabil). Procesul-verbal de predare s-a atașat la inventarul Mitricelor*”. Într-adevăr, acest al doilea exemplar al actului se află în evidența Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale, unde are cota 555/2 în colecția *Documente*⁵. Prezentul studiu se referă numai la exemplarul original aflat la Botoșani.

1.2. Suportul grafic

Documentul este scris pe „hârtie de cârpe” de culoare bleu-deschis. Formatul (reconstituibil) al filelor este de cca 24,5 x 39,5 cm, iar hârtia are grosimea medie de 0,25 mm.

1.3. Cernelurile

Rubricația de registru este imprimată cu cerneală neagră de tipar. Rubricile imprimate au fost completate cu cerneală fero-galică. În mod ocazional – în special pentru iscălituri sau pentru reveniri de închidere a situațiilor anuale – s-a utilizat și cerneala de carbon.

1.4. Însemnări ulterioare

Pe document au fost executate, de-a lungul timpului, mai multe însemnări și sublinieri, în special pentru aplicarea unui „titlu” de recunoaștere, în grafie latină, sau pentru numerotarea filelor în vederea certificării. Aceste însemnări, fără valoare pentru document, au fost executate cu creion negru și albastru sau cu

⁵ Mihai Eminescu în documente. *Catalog, loc.cit.*

cerneală de carbon și cerneală roșie. De exemplu, pe frontispiciul primei pagini este scris cu creion negru, într-o manieră neglijentă, de la o margine la alta a paginii, cuvântul „Ospenia”. Pe mai mult de jumătate din zona centrală a aceleiași pagini este scris cu creion albastru, în aceeași manieră, pe două rânduri risipite, „Uspenia 1850”. Un alt scris, de data aceasta foarte îngrijit, cu cerneală roșie, într-o grafie cultă de secol XX, titrează documentul: „Actul de naștere a lui M. Eminescu”. Textul este ulterior corectat, prin interpolare cu cerneală neagră, adăugându-se „și botez” după cuvântul „naștere”. Această corectură conduce însemnarea spre o construcție gramaticală discutabilă.

Într-un asemenea ambient grafic, desfășurat pe toată pagina inițială a documentului, rămân aproape irelevante – și, oricum, de neînțeles pentru cei mai mulți – cele două rânduri, frumos îngrijite, de text chirilic prin care se titrează documentul „*cu partea întâi născuți pe anul 1850 în poporul besericii cu hram/ Adormirea Maicii Domnului din orașul Botoșani*”.

2. Etiopatogenie

Documentul a fost păstrat vreme îndelungată fără copertă. Cartonul dosar, subdimensionat (format 21 x 29,7 cm), nu a protejat decât parțial blocul de file mai mare (format 24,5 x 39,5 cm) care a rămas în afara „mijlocului de păstrare” cu cca 5 cm pe fiecare din cele trei laturi libere. Ca urmare, deși hârtia este de calitate superioară, iar cerneala este suficient de rezistentă în timp, documentul nu s-a păstrat în cele mai bune condiții.

2.1. Degradări

Principalele forme de degradare sunt următoarele:

- Pierderea copertelor inițiale pe care, probabil, le-a avut documentul;
- Slăbirea și deșirarea ațelor de coasere a blocului de file;
- Sfâșiarea completă urmată de desprinderea unui fragment important din fila nr. 1 (colț superior dreapta) ce cuprinde capul-tabel „Numele și prenumele, starea sau meseria părinților pruncului”, precum și înregistrarea corespunzătoare de la poz. nr.1 din pagină;
- Tocirea și sfâșiarea filelor, atât pe linia de coasere a colilor duble, cât și pe marginile laterale;
- Pierderi severe din masa filelor până la limita de contur a rubricăției și chiar dincolo de aceasta, așa cum este cazul la fila nr. 1 în partea inferioară;
- Eroziunea suprafeței suportului grafic, cu efecte mai acute spre marginile filelor;
- Șifonarea până la defibrarea structurii hârtiei, în special pe margini și la linia de coasere a filelor;

- Exces de praf în masa hârtiei;
- Îngălbenirea și chiar brunificarea suportului, în special la partea inferioară a filelor nr.1 și 2;
- O pată întinsă de ulei în partea superioară a filei nr.5;
- Urme de apă pe fila nr. 5;
- Depozite de murdărie pe fila nr.5;
- Foxing sporadic pe filele nr.9 și 10.

Nu au fost înregistrate degradări biotice sau chimice evidente.

După cum se vede, majoritatea degradărilor se datoresc folosirii intensive și absenței unor măsuri de protecție specială.

2.2. Intervenții empirice de consolidare

Documentul a fost supus unor operații de consolidare prin aplicarea de benzi de hârtie lipite, în special pe aversul filei nr.1. Pe alocuri filele au fost lipite unele de altele la cotor, pentru a se preveni jocul în ațele slăbite. Alte intervenții, de bună intenție, dar absolut inacceptabile, au constat în tunderea pe alocuri a marginilor tocite, sfâșiate sau deșirate, pentru a stabiliza procesul de destrămare.

3. Restaurarea

Procesul restaurării a cuprins analize preliminare, lucrările de desfacere și curățire, tratamentele de consolidare și remontarea prin tehnici de legătorie.

3.1. Analize preliminare

Având în vedere tipologia degradărilor, precum și faptul că documentul urma să fie supus unor tratamente umede de restaurare, s-au executat următoarele analize:

- compoziția fibroasă;
- pH-ul hârtiei;
- gradul de înclieiere a hârtiei;
- solubilitatea și lavabilitatea cernelurilor;
- grosimea hârtiei;
- identificarea adezivilor utilizați la lucrările de consolidare specificate la pct.2.2.

A rezultat că hârtia are o grosime de 0,25 mm. La o asemenea grosime corespunde un gramaj al hârtiei de cca 125 g/mp. Valoarea de pH a hârtiei a fost neutră (=7). Fibrele de structură sunt de natură vegetală (bumbac și in), înclieierea (gelatină) a fost destul de slăbită, în special pe marginile filelor, pe linia de coasere, dar și în masa hârtiei. Cernelurile originale s-au dovedit rezistente la

apă. La fel s-au dovedit și însemnările ulterioare, cu excepția cernelii roșii de pe pagina de început a documentului. Adezivul de fixare a benzilor de consolidare s-a dovedit a fi gumă arabică.

Degradările înregistrate și analizele preliminare au determinat opțiunea de restaurare cu desfacerea documentului⁶.

3.2. Desfacerea

Operațiunea a fost relativ simplă și a constat în înlăturarea ațelor de coasere a fasciculelor și în recuperarea filelor sub formă de coli duble separate. Acolo unde a fost necesar, filele lipite între ele au fost separate unele de altele prin umectare ușoară cu apă dedurizată.

3.3. Tratamente de curățire

Filele documentului au fost supuse următoarelor tratamente de curățire:

- Spălare prin imersie în apă în care s-a dizolvat un compus de amoniu quaternar (soluție apoasă de alchil-dimetil-benzil-amoniu 1%) care are acțiune detergentă și dezinfectantă. Timpul de spălare a fost de 30 de minute, cu schimbarea apei de trei ori, la intervale de 10 minute fiecare. Spălarea s-a executat în tasă de laborator potrivită pentru formatul colilor, iar hârtia supusă tratamentelor umede a fost purtată pe suport de sită textilă impregnată (sită de China), pentru a preveni deformarea la apă. Efectele urmărite și realizate prin spălare au constat în îndepărtarea fracțiunilor solubile din masa hârtiei, înlăturarea prafului, eliminarea urmelor de apă, eliminarea murdăriei, desprinderea peticelor de hârtie, eliminarea cleiului de consolidare și reșezarea structurilor cutate, defibrate sau erodate.

- Netezirea – presarea – uscarea s-au executat între hârtii siliconate (antiaderente) separate de hârtii și cartoane schimbate periodic.

- Scoaterea petelor de ulei (solubilizare cu acetonă pe pat absorbant) și a unor impurități crustoase (îndepărtare mecanică).

3.4. Tratamente de consolidare

Colile recuperate, curățite și netezite, au fost supuse următoarelor tratamente de consolidare:

- Închiderea liniilor de sfâșiere pe sectoarele în care masa documentului a rămas întreagă;

---

⁶ Unele din lucrările curente de restaurare au fost executate, potrivit rețetei stabilite, de dna Viorica Gherghin, restaurator la Arhivele Naționale.

- Remontarea fragmentului detașat din colțul superior-dreapta al filei nr.1;
- Completarea golurilor și reîntregirea albiturii de contur din marginile filelor (pe o lățime de 10-20 mm) cu hârtie japoneză de 60 g/mp, utilizând metoda de „completare la dublu”;
- Placarea cu vâl de hârtie japoneză (0,02 mm grosime, 9 gr/m.p.) peste zonele de completare, de închidere a liniilor de sfâșiere sau de eroziune și defibrare avansată;
- Reîncleierea în suprafață a hârtiei.

Pentru lucrările de lipire (închidere linii de sfâșiere, remontare fragmente, completare și reîntregire goluri) s-a utilizat un adeziv pe bază de dextrină. Pentru reîncleiere în suprafață și pentru fixarea vâlului de placare s-a utilizat carboximetil-celuloza în concentrație de 1,5%⁷.

Lucrările de consolidare a filelor au fost finalizate prin uscare la presă între hârtii siliconate și hârtii absorbante. La încheierea operațiunilor de consolidare, colile au fost supuse unei tăieri de fasonare aplicate asupra hârtiei de completare marginală. Ca urmare, blocul de file a fost reconstituit, uniformizat și adus la dimensiunea de 24 x 39,3 cm.

3.5. Legătorie

Pentru asigurarea păstrării cât mai bune a documentului și pentru a armoniza aspectul general cu valoarea afectivă am optat pentru legarea blocului de file în scoarțe rigide, îmbrăcate integral⁸.

Cele trei fascicule au fost cusute manual cu ață textilă naturală (bumbac) fixată dorsal pe pânză.

La începutul și la sfârșitul blocului de file au fost executate câte o filă de gardă și câte o coală de forțat din hârtie japoneză (50 gr/mp). Fila de gardă și forțașul liber au fost executate din hârtie dublată (laminată pe interfață cu folie de polietilenă *natur* de joasă densitate, incoloră, transparentă, de 0,03 mm grosime, aplicată prin presare la cald la 120°C). Forțașul fix a rămas în coală simplă. Acesta a fost întărit la linia de coasere cu o bandă de pânză roșie, parțial vizibilă (falț de pânză deschis). Scoarța a fost executată din carton special de legătorie (1,7 mm grosime) îmbrăcat integral în catifea roșie (bumbac). Cantul scoarței a fost dimensionat la cca 7 mm.

În final, documentul legat are dimensiunile de 15 x 41 x 1,5 cm.

---

⁷ În literatura de specialitate se recomandă concentrația de 2%, dar experiența noastră a arătat că la hârtiile medievale o asemenea concentrație conferă rigiditate excesivă suportului grafic.

⁸ Lucrările de legătorie au fost executate, potrivit rețetei stabilite, de dl. Marin Dragnea, legător-restaurator la Arhivele Naționale.

4. *Mijlocul de păstrare*

Documentul a fost introdus într-o mapă de carton duplex (400 gr/mp), cu trei clape și capac pe care a fost aplicată o etichetă de recunoaștere. S-a optat pentru formula unei mape de carton duplex deoarece documentul urmează să fie păstrat în continuare în colecția *Registre de Stare Civilă* din care face parte. În măsura în care deținătorul va decide să opteze pentru alte condiții de păstrare, va fi regândită și forma mijlocului de păstrare.

5. *Considerații privind protecția viitoare*

Necesitatea de a-l avea aproape pe Eminescu a făcut ca la fiecare omagiere sau comemorare să fie folosit actul său de naștere. O asemenea practică a determinat situația ca documentul să ajungă la limita critică a stării de conservare. Restaurarea a salvat ceea ce se putea salva, dar pentru viitor pare să fie mai înțelept ca folosirea intensivă a originalului să fie descurajată. Echilibrul între interesele de folosire și cele de păstrare continuă a mărturiilor despre Eminescu trebuie să fie cumpănit în favoarea viitorului. Este de așteptat ca facsimilarea documentului, executată după finalizarea restaurării⁹, să fi contribuit în bună măsură la protecția viitoare a originalului, mai ales că Legea Arhivelor Naționale îndeamnă la o asemenea protecție a documentelor de valoare deosebită¹⁰.

---

⁹ Raport de facsimilare la Arhivele Naționale nr. 451831/9.03.2000.

¹⁰ Cf. Legea Arhivelor Naționale, nr. 16/1996, publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, anul VIII, nr. 71, 9 aprilie 1996, p. 1-8. (Art. 20 al. final stabilește că „documentele de valoare deosebită nu se expun public, în original, ci sub formă de reproduceri”).

Salvarea documentelor de la creatorii aflați în procesul de reorganizare sau lichidare, din județul Vâlcea

DUMITRU ANDRONIE,
DOINA GLĂVAN

Pornind de la prevederile Legii 16/1996, direcțiile județene ale Arhivelor Naționale au obligația să rezolve situațiile generate de reorganizarea sau desființarea (prin încetarea activității sau lichidare) unor creatori de documente.

Începând cu anul 1990, derularea procesului de restructurare economico-socială a afectat starea și integritatea arhivelor de la creatorii și deținătorii din județul Vâlcea. Personalul de specialitate al Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale s-a documentat în teren, pentru a identifica situația la zi a acestor arhive (cantități, stadiu de prelucrare, starea de păstrare și conservare, creatori, deținători etc.).

Articolul de față își propune să prezinte activitățile practice întreprinse în scopul protecției fondului arhivistic gestionat de unitățile reorganizate și salvarea documentelor de la creatorii importanți, desființați sau aflați în proces de lichidare, în județul Vâlcea.

După încetarea activității Partidului Comunist Român, ca efect al Revoluției din decembrie 1989, la sediile fostelor organe locale a rămas, practic, fără nici un administrator legal, o mare cantitate de arhivă. În condițiile dificile, date de evenimentele momentului, am trecut, în colaborare cu oficialii noii instituții, la stabilirea măsurilor organizatorice pentru salvarea arhivei Comitetului Județean Vâlcea al P.C.R. Dezorganizarea arhivei, cantitatea mare de documente ne-au obligat să realizăm operațiunea de preluare în etape:

- în decembrie 1990, a fost transferată, în regim de urgență, de la sediul actual al Prefecturii Județului Vâlcea, în depozitele proprii, arhiva documentar-istorică (cf. procesului-verbal de predare primire nr. 306/21.01.1991);
- în noiembrie 1998 și iunie 2000 s-a preluat de la Prefectura Județului Vâlcea o parte din documentele de evidență ale membrilor de partid (cf. proceselor-verbale de predare-primire nr. 499/06.11.1998 și 239/26.06.2000);
- în iunie 2000, s-au preluat de la Primăria Municipiului Râmnicu Vâlcea dosarele membrilor de partid (cf. procesului-verbal de predare-primire nr. 238/23.06.2000);

Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale deține astăzi în depozitele proprii cantitatea de 949,55 m.l. din arhiva P.C.R., perioada 1944-1989.

Documentele administrativ-contabile, de personal, cărțile de evidență și fișele de evidență ale membrilor de partid au rămas pe mai departe în gestiunea Prefecturii Județului Vâlcea, Primăriei Municipiului Râmnicu Vâlcea și Primăriei Municipiului Drăgășani, pe considerente dictate de spațiile de depozitare, valoarea practică a acestora și faptul că nu sunt documente permanente, deci nu fac parte din Fondul Arhivistic Național.

Legislația agrară adoptată începând cu anul 1990 a impus desființarea vechilor structuri și înființarea a noi instituții. Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale, pentru a preveni abandonarea arhivelor și chiar distrugerea documentelor create în timp, de unitățile care își încetau activitatea, a întreprins măsuri și a găsit soluții pentru fiecare caz:

- Arhiva permanentă, în cantitate de 4,16 m.l., din perioada 1962-1991, a Uniunii Județene a Cooperativelor Agricole de Producție Vâlcea (încorporează și documentele create de Uniunile Raionale Râmnicu Vâlcea, Drăgășani, Horezu și Bălcești-Oltețu) a fost preluată de la D.P.M.O.S. – Oficiul de Pensii pentru Agricultură Vâlcea, cu procesul-verbal de predare-primire nr. 459/29.11.1993;
- Documentele de sinteză, create în anii 1973-1989 de Consiliile Unice Agro-Industriale – instituții desființate, au fost predate Direcției Generale pentru Agricultură și Alimentație Vâlcea, iar cele financiare (cu termene de păstrare temporare) au rămas la AGROMECS-uri (foste S.M.A.-uri);
- Ca urmare a intervenției Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale, cu sprijinul Consiliului Județean Vâlcea, documentele din perioada 1950-1992 ale Cooperativelor Agricole de Producție (67 de instituții), au fost preluate în gestiune de către Consiliile locale, municipale, orașenești și comunale;
- Direcția Generală pentru Agricultură și Alimentație Vâlcea deține și arhiva Casei Agronomului Vâlcea (1968-1989), unitate desființată;
- Fondul arhivistic creat în perioada 1947-2002 de fostele I.A.S.-uri, astăzi reînmatriculate la Registrul Comerțului sub denumirea de „AGROINDCOM” S.A. Râmnicu-Vâlcea, „AGROINDUSTRIALA” S.A. Horezu, „VITICOLA” S.A. Drăgășani și „HORTICOLA” S.A. Bălcești, este în atenția instituției noastre, îndeosebi prin efectuarea de controale periodice.

După anul 1990, și-a încetat activitatea și Direcția Comercială a Județului Vâlcea. Arhiva creată în perioada 1969-1990, ce însuma 9,30 m.l., a fost preluată de unitatea noastră de la „VALMETEX” S.A. Râmnicu Vâlcea, cu procesul-verbal de predare-primire nr. 458/16.10.1997.

Ca urmare a fuziunii prin absorbție de către BANCA COMERCIALĂ ROMÂNĂ- Sucursala Vâlcea, conform O.G. nr. 39/1999, modificată și completată prin O.G. 63/1999, BANCOREX Vâlcea și-a încetat activitatea în anul 1999. Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale, respectând prevederile Legii 16/1996, a preluat, cu procesul-verbal nr.475/14.12.1999, sigiliile din metal folosite de BANCOREX între anii 1996-1999. Fondul arhivistic BANCOREX Vâlcea, în cantitate de 110 m.l., documente create în perioada 1996-1999, a fost preluat în gestiune de BANCA COMERCIALĂ ROMÂNĂ-Sucursala Vâlcea, sub atenta supraveghere a specialiștilor din unitatea noastră.

Având în vedere situația de criză profundă în care a intrat „INDFRUCT” S.A. Tomșani, județul Vâlcea, Adunarea Generală a Acționarilor a solicitat, în anul 1999, Consiliului de Administrație al Fondului Proprietății Private Vâlcea mandat pentru dizolvare și lichidare. Tribunalul Județean Vâlcea a emis hotărârea de începere a procedurii de lichidare în august 1999. În procesul-verbal de îndrumare și control nr. 296/18.08.2000, s-a prevăzut ca lichidatorul, conform art. 18 din Legea 16/1996, să predea Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale documentele cu termen de păstrare permanent create în perioada 1957-2002 (acțiune în derulare).

În anul 2002, au intrat în procedură de lichidare și alte societăți comerciale:

- „MOBITEX” S.A. Horezu (fosta Fabrică de Stofe pentru Mobilă), cu documente create în perioada 1982-2003. În procesul-verbal de îndrumare și control nr. 212, din 16.04.2003, se prezintă caracteristicile arhivei societății și măsurile stabilite pentru salvarea documentelor.
- „LACTOVIL” S.A. Râmnicu-Vâlcea (fostă Întreprinderea de Industrializare a Laptelui Vâlcea), așa cum rezultă din procesul-verbal nr. 255, din 06.07.2000, are în depozite documente create începând cu anul 1972.
- BANKCOOP – Banca Generală de Credit și Promovare S.A. Sucursala Vâlcea, bancă în faliment, cu arhivă din perioada 1991-2003; unitatea, nemaivăd sediu, după operațiunea de inventariere și selecționare, a transferat documentele cu termen de păstrare temporar și neexpirate în județul Mehedinți (depozitul Strehaia); documentele cu termen de păstrare permanent și cu o parte din documentele cu termene temporare, care mai sunt necesare lichidatorului pentru recuperarea creanțelor, sunt încă într-o încăpere, închiriată, din fostul sediu (date cuprinse în procesul-verbal de îndrumare și control nr. 168, din 26.03.2003).

Arhivele permanente ale societăților menționate vor fi predate, de lichidatori, Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale, la încheierea procedurilor de lichidare.

Un caz special îl reprezintă „PROIECT” S.A. Râmnicu Vâlcea (fostul Centru Județean de Proiectare Vâlcea). Din adresa nr. 1060/20.04.2000, înaintată unității, rezulta că:

- unitatea și-a vândut sediul (clădirea) care adăpostea și arhiva;
- spațiul închiriat (4-6 camere) nu permitea organizarea unor depozite care să preia toată cantitatea de arhivă.

Având în vedere că societatea nu mai dispunea de o clădire proprie, specialiștii Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale și membrii Consiliului de Administrație al „PROIECT” S.A. Râmnicu Vâlcea au analizat, la fața locului, situația fondului arhivistic, îndeosebi a arhivei tehnice create după anul 1977, în cantitate de circa 260 m.l..

Procesul-verbal încheiat și semnat de reprezentanții celor două unități (nr. 192/11.05.2000) cuprindea mai multe măsuri, două fiind esențiale:

- „PROIECT” S.A. Râmnicu Vâlcea va preda Direcției Județene Vâlcea a Arhivelor Naționale, pe bază de proces-verbal și inventare, arhiva tehnică.
- Societatea va organiza, în clădirea închiriată, unde își continuă activitatea, un depozit special pentru celelalte documente.

Supravegherea permanentă din partea unității noastre, în ceea ce privește îndeplinirea acestor măsuri, a fost cerută și de faptul că Adunarea Generală a Acționarilor a hotărât, la 5 septembrie 2000 (anunțul publicat în „Monitorul Oficial”, la 5 octombrie 2000), dizolvarea societății, cu deschiderea procesului de lichidare a „PROIECT” S.A. Râmnicu Vâlcea. În aceste condiții, arhiva permanentă a fost preluată în regim de salvare. Ulterior, procesul de lichidare a încetat, iar „PROIECT” S.A. Râmnicu Vâlcea a fost cumpărată de un investitor român.

O altă situație care trebuie discutată este cea a documentelor de la marile unități supuse procesului de reorganizare.

- I.A.C.M. Râmnicu Vâlcea, în anul 1991, s-a divizat în șapte societăți comerciale (cu profil de construcții); din acestea, „SOCOM” S.A. Râmnicu Vâlcea a păstrat și clădirea și arhiva, fiind continuatorul „întreprinderii mamă”. Procesele-verbale de îndrumare și control (nr. 562/30.06.1995 și 139/29.03.2000) întocmite de arhiviști consemnează starea documentelor, în cantitate de circa 650 m.l., stadiul prelucrării, spațiul de depozitare, organizarea și gestionarea arhivei.
- A.C.I.N.D. Râmnicu Vâlcea, a fost divizată, în anul 1991, în două societăți comerciale: „GOVORA” S.A. Rm. Vâlcea și „CONEXVIL” S.A. Râmnicu Vâlcea. „GOVORA” S.A. dispune de un sediu nou, deține arhiva (circa 350 m.l.) și continuă activitatea „întreprinderii

mamă” (date consemnate în procesul-verbal de îndrumare și control nr. 130/11.03.2000).

- I.T.A. Râmnicu Vâlcea s-a divizat, în anul 1990, în cinci societăți comerciale, toate cu profil de transport (călători sau marfă). Două dintre ele funcționează în sediul „întreprinderii mamă”. Prima gestionează circa 45 m.l., iar a doua peste 250 m.l. de arhivă, documente create în perioada 1961-1999 (ambele dețin documente create de I.T.A. Râmnicu Vâlcea; date importante sunt cuprinse în procesele-verbale de îndrumare și control nr. 400/27.08.1996 și 419/02.09.1996).
- Serviciul Teritorial Vâlcea al Fondului Proprietății de Stat, subordonat Direcției Teritoriale Argeș (înființat în anul 1992, sub denumirea Agenția Națională de Privatizare Vâlcea, devenită, în 1994, Direcția Teritorială Vâlcea a Fondului Proprietății de Stat), păstra, la nivelul anului 2001, o importantă bază documentară, ce pune în evidență profunde transformări din economia județului Vâlcea. Personalul de specialitate al instituției noastre, prin procesul-verbal de îndrumare și control nr. 178, din 25.04.2000, stabilea măsuri de prelucrare și gestionare a documentelor create. Astfel, prin reorganizare, Serviciul Teritorial Vâlcea al Fondului Proprietății de Stat și-a încetat activitatea în decembrie 2000, iar întreaga bază documentară, însoțită de inventare (un exemplar predat instituției noastre), a fost preluată, conform procesului-verbal încheiat la 19 iunie 2001, de Sucursala Regională Sud-Oltenia a Autorității pentru Privatizare și Administrarea Participațiunilor Statului;
- Agenția Vâlcea a Băncii Naționale Române (fostă B.N.R. Sucursala Vâlcea), a fost desființată, iar activitatea acesteia a trecut la Banca Națională Română - Sucursala Argeș; noul deținător gestionează arhiva, creată în perioada 1946-2000, în spațiul unității desființate (conform procesului-verbal nr. 407, din 10 noiembrie 2000);

Aceste exemple demonstrează că o instituție sau o societate, creatoare și deținătoare de documente, își poate înceta activitatea printr-o multitudine de proceduri.

Legea nr. 358/2002, pentru modificarea și completarea Legii Arhivelor Naționale nr. 16/1996, stipulează și reglementează modul cum vor fi protejate arhivele unităților reorganizate sau desființate:

- art. 18: „În cazul desființării, în condițiile legii, a unui creator de documente, persoană juridică, fără ca activitatea acestuia să fie continuată de un altul, documentele cu valoare istorică, în sensul art. 2, vor fi preluate de către Arhivele Naționale sau de direcțiile județene ale

Arhivelor Naționale, iar cele cu valoare practică, în baza cărora se eliberează copii, certificate și extrase privind drepturile referitoare la stagiile de cotizare la asigurări sociale ale cetățenilor, vor fi preluate de casele județene de pensii sau ale sectoarelor municipiului București, după caz”.

- Art. 18¹: „Creatorii și/sau deținătorii de documente, persoane juridice, care își schimbă regimul de proprietate sau își modifică obiectul de activitate, precum și noii deținători care preiau patrimoniul au obligația să dispună măsuri pentru păstrarea, conservarea și evidența arhivei, în condițiile prevăzute de lege. Unitățile prevăzute la alin. 1 sunt obligate să ia măsuri împotriva distrugerii, degradării, sustragerii ori comercializării fără drept a documentelor de arhivă.

Documentele menționate la alin. 2 se depozitează în condiții și în locuri stabilite prin acte bilaterale încheiate cu reprezentanții Arhivelor Naționale sau ai direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale, cu excepția celor cu valoare practică, în baza cărora se eliberează copii, certificate și extrase privind drepturile referitoare la stagiile de cotizare la asigurări sociale ale cetățenilor, care se depozitează la casele județene de pensii sau ale sectoarelor municipiului București.

Carnetele de muncă se predau titularilor de drept ori succesorilor legali ai acestora, după caz”.

- art. 34: „Creatorii și/sau deținătorii de documente sunt obligați să comunice în scris, în termen de 30 de zile, Arhivelor Naționale sau, după caz, direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale documentele care le atestă înființarea, reorganizarea sau desființarea, în condițiile legii, precum și măsurile dispuse în vederea arhivării documentelor create sau deținute de aceștia”.

Pentru a rezolva situațiile generate de procesul de lichidare, am avut în vedere cadrul legislativ existent: legile 31/1990, 58/1991, 52/1994, 55/1995 și 64/1995, cu modificările ulterioare.

Numai în Legea 64/1995 (privește procedura reorganizării și lichidării judiciare, aplicată comercianților – persoane fizice și juridice) și Legea 31/1990, republicată („Monitorul Oficial” 33/29.01.1998; stabilește, la art. 246-255, obligațiile lichidatorului) regăsim prevederi sumare și generale care interesează Arhivele Naționale, cum ar fi:

- Oficiul Registrului Comerțului (poate oferi informații unității noastre) este una din primele instituții anunțate direct de judecătorul sindic, de începerea și finalizarea procesului de lichidare;

- Rolul și obligațiile judecătorului sindic (desemnat de tribunal): „să aplice sigilii, să inventarieze bunurile debitorului și să ia măsuri pentru conservarea lor, să efectueze orice activități cerute de lege”; rezolvarea problemelor care țin de arhiva societății se află în răspunderea lichidatorului.

În activitatea noastră de îndrumare și control la creatorii și deținătorii de documente, supuși procesului de lichidare, am constatat următoarele:

- administratorii societăților nu anunță Arhivele Naționale că acestea au intrat în procedură de lichidare (și, implicit, locul lor a fost preluat de lichidator, cu toate obligațiile ce le revin);
- lichidatorii (persoane independente sau persoane juridice), în multitudinea problemelor pe care le ridică un proces de lichidare (recuperarea creanțelor, vânzarea activelor și mijloacelor fixe, rezolvarea litigiilor pe rol etc.), înțeleg destul de târziu că trebuie să rezolve în spiritul legislației în vigoare și arhiva societății;
- deși Ministerul de Interne, la sesizarea Arhivelor Naționale, a cerut Fondului Proprietății de Stat, la acea dată, să „dispună ca în toate documentele de privatizare, restructurare sau lichidare prin faliment a societăților comerciale din subordine să se stabilească în mod explicit situația documentelor (arhivelor) create de societățile în cauză, în conformitate cu prevederile Legii 16/1996”, acest lucru nu s-a întâmplat;
- nu există experiență în domeniu; un proces de lichidare se întinde pe o durată de 1-5 ani, timp în care societatea respectivă are nevoie de documente; lichidatorii afirmă că au numeroase neclarități din punct de vedere legislativ, deoarece proceduri de lichidare finalizate în țară sunt puține.

Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale, pe viitor, va pune accent pe acțiuni de genul:

- amplificarea muncii de îndrumare și control la instituții și societăți comerciale, cerută de ritmul transformărilor economico-sociale ce se petrec în județ, pentru a elimina riscul pierderii documentelor cu valoare științifică și istorică;
- întocmirea unei evidențe complete a creatorilor aflați în curs de reorganizare sau lichidare, în colaborare cu Tribunalul Județului Vâlcea și Camera de Comerț și Industrie a Județului Vâlcea;
- întâlniri periodice cu lichidatorii, persoane fizice și juridice, pentru ca Arhivele Naționale să poată prelua în depozitele proprii, în condițiile legii, documentele cu caracter permanent;
- prezentarea în mass-media locală a prevederilor Legii Arhivelor Naționale (16/1996) cu modificările ulterioare (Legea 358/2002), privind obligațiile creatorilor și deținătorilor de arhive;

- la nivel central trebuie făcută o analiză a legislației în vigoare în scopul armonizării legilor în interesul salvării Fondului Arhivistic Național.

Faptele, argumentele și rezultatele prezentate în articolul nostru demonstrează că pot fi găsite soluții, în cadrul legislativ existent, pentru salvarea arhivelor instituțiilor și societăților comerciale reorganizate sau lichidate.

SITUAȚIA ARHIVELOR UNITĂȚILOR DIN JUDEȚUL VÂLCEA DESFIINȚATE- LICHIDATE ȘI DIVIZATE

<i>Nr. crt.</i>	<i>Instituția desființată – lichidată (creatoare)</i>	<i>Instituția reorganizată (creatoare)</i>	<i>Instituția deținătoare (în prezent)</i>	<i>ARHIVĂ</i>		
				<i>Anii extremi</i>	<i>Cantitatea (m.l.)</i>	<i>Stadiul de prelucrare</i>
1	U.J.C.A.P. Jud. Vâlcea	-	Direcția Județeană Vâlcea (a preluat arhiva)	1962-1991	4,16	Inventariată și selecționată
2	Consilii Unice Agro-Industriale ¹	-	Direcția Generală pentru Agricultură și Alimentație Vâlcea	1973-1989	2,00	Fără evidență
3	Cooperative Agricole de Producție ²	-	Consiliile Locale municipale, orașenești și comunale (primării)	1950-1992	2020	Parțial cu evidență
4	Direcția Comercială a Județului Vâlcea	-	Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale (a preluat arhiva)	1969-1990	9,30	Inventariată
5	-	ACIND ³ Râmnicu Vâlcea	GOVORA S.A. Rm. Vâlcea	1966-1991	350	Parțial inventariată și selecționată
6	-	I.T.A. ⁴ Vâlcea (Înt. de Transport Auto)	TRANSCOZIA S.A. și TRANSVIL S.A.	1961-1990	295	Parțial inventariată și selecționată

7	P.C.R. – Comitetul Județean Vâlcea	-	Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale	1944- 1989	949,55	Parțial cu evidență (inventare de gestiune)
8	Casa Agronomului Vâlcea	-	Direcția Generală pentru Agricultură și Alimentație Vâlcea	1968- 1989	8,00	Inventariată
9	BANCOREX – Sucursala Vâlcea	-	Banca Comercială Română – Sucursala Vâlcea	1996- 1990	110	Inventariată și selecționată
10	INDFRUCT S.A. Tomșani, județul Vâlcea	-	Lichidator (depozit INDFRUCT S.A. Tomșani)	1957- 2000	180	Inventariată și selecționată
11	-	PROIECT S.A. Rm. Vâlcea	Proiect S.A. Rm. Vâlcea (spații închiriate)	1977- 2000	260	În curs de inventariere
12	-	I.A.C.M. ⁵ Rm. Vâlcea	SOCOM S.A. Rm. Vâlcea	1951- 1991	650	În curs de inventariere
13	MOBITEX S.A. Horezu, jud. Vâlcea	-	Lichidator (la fostul sediu al societății)	1982- 2002	110	În curs de inventariere
14	BANKCOOP – Banca Generală de Credit și Promovare S.A. Agenția Vâlcea	-	La fostul sediu al societății - Depozitul Strehaia (jud. Mehedinți)	1991- 2003	50 100	Inventariată parțial, selecționată
15	-	Banca Națională a României – Agenția Vâlcea	La fostul sediu al societății (Rm. Vâlcea)	1946- 2000	280	Inventare de gestiune – se găsesc la Sucursala Argeș a B.N.R.
16	LACTOVIL S.A. Rm. Vâlcea	-	La sediul lichidatorului (Rm. Vâlcea)	1972- 2003	150	În curs de inventariere

17	-	Serviciul Teritorial Vâlcea al Fondului Proprietății de Stat	Sucursala Regională Sud-Oltenia a A.P.A.P.S. Dolj (Craiova)	1992-2000	18	Inventariată

- 1) Consiliile Unice Agro-Industriale (Băbeni, Bălcești, Berbești, Crețeni, Drăgășani, Lădești, Râmnicu Vâlcea și Zătreni) înaintau documentele de sinteză la Direcția Generală pentru Agricultură și Alimentație Vâlcea, iar documentele financiare (cu termen de păstrare temporar) au rămas la AGROMECC-uri (fost S.M.A. -uri).
- 2) Arhivele Cooperativelor Agricole de Producție, în număr de 67, au fost preluate de primăriile orașenești și comunale; se află în derulare acțiunea de prelucrare a documentelor.
- 3) ACIND Râmnicu Vâlcea (Antrepriza Județeană de Construcții Industriale Vâlcea) s-a divizat în „GOVORA” S.A. (sediul nou) și „CONEXVIL” S.A. Râmnicu Vâlcea, ambele cu profil de construcții.
- 4) I.T.A. Vâlcea (Întreprinderea Județeană de Transporturi Auto Vâlcea) s-a divizat în „TRANSCOZIA” S.A. Râmnicu Vâlcea (rămasă în sediu), „TRANSVIL” S.A. Râmnicu Vâlcea (rămasă în sediu), „COMTRANS” S.A. Râmnicu Vâlcea, „TRANSMONTANA” Horezu și „TAMIX” Drăgășani, toate cu profil de transport (călători sau marfă).
- 5) Întreprinderea Antrepriză de Construcții Montaj Vâlcea s-a divizat în anul 1991: „SOCOM” S.A. Râmnicu Vâlcea (rămasă în sediu), „C+M Șantier nr. 1” S.R.L. Râmnicu Vâlcea, „A.S.” S.R.L. Râmnicu Vâlcea, „TRUST 3 Construcții” S.A. Râmnicu Vâlcea, „CONSTRUCȚII 4” S.A. Râmnicu Vâlcea, „PREFACON” S.A. Râmnicu Vâlcea, „HARDWOOD” S.A. Râmnicu Vâlcea și „SETRUVIL” S.A. Râmnicu Vâlcea.

Documente inedite din zona Subcarpaților Curburii (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)

Drd. DANIELA LUPU,
ALEXANDRU GAIȚĂ

În cele ce urmează dorim să continuăm inițiativa mai multor cercetători, care au publicat în ultimii ani documente inedite, aducând, astfel, valoroase completări la marele corpus *Documenta Romaniae Historica*, prin publicarea câtorva documente slavo-române și române din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea, aflate în patrimoniul Muzeului Județean Buzău. Aceste documente provin din donații și achiziții, intrând în posesia amintitei instituții în diferite etape, începând cu anii '70 ai secolului trecut.

Cele 18 documente, plasate cronologic în perioada cuprinsă între anii 1574 și 1682, conțin informații privind structurile social-economice de pe aria actuală a județului Buzău, care cuprinde și părți din fostele județe Saac și Slam Râmnic. Majoritatea sunt acte legate de stăpânirea pământului (ocini, vii, livezi, păduri), hrisoave care întăresc proprietăți, zapise de vânzare-cumpărare, de zalogire a moșiei, în schimbul unei sume de bani, sau de răscumpărare a acesteia. Ele reconfirmă importanța și ponderea proprietății devălmașe, stăpânirea pământului pe cete de neam și existența obștilor moșnenești (după *moșul* întemeietor), dar și treptata ieșire din indiviziune.

Din cele 18 documente, opt sunt originale¹ și zece sunt copii. Dintre originale, cinci sunt acte emise de cancelaria domnească în vremea lui Alexandru Mircea (1574), Mihnea Turcitul (1581), Alexandru Iliaș (1617), Alexandru Coconul (1627) și Matei Basarab (1633). Alte două sunt porunci emise de dregătorii domnești Cârstea mare vornic (1614) și Pană mare spătar (1655), la care se adaugă un zapis de înfrățire pe moșia Mușcelul Sărății (1631-1632).

Din punct de vedere lingvistic, patru sunt în limba slavo-română (hrisoavele de la Alexandru Mircea, Mihnea Turcitul, Alexandru Iliaș și Matei Basarab), celelalte sunt în limba română.

Din punctul de vedere al conținutului sunt: cinci acte solemne de întărire a unor proprietăți (ocini, vii, țigani), două cărți de judecată, un răvaș de numire a

---

¹ Printre documentele originale se numără și un hrisev emis de Mircea Ciobanul, în 7057 (1548-1549), prin care se întăresc lui Bale și lui Neagu cu fiii lor ocini în Dealul Istriței și Predealul Buzăului; fiind foarte deteriorat, textul nu a putut fi citit decât fragmentar. Orig., slavon, perg., 1 f (28,5x38,5), cern. neagră, monogramă în chinovar, sig. domnesc timbrat. Inv. 41763. Documentele nr. 1 și 2 au fost traduse din slavonă prin amabilitatea domnului Gheorghe Lazăr, cercetător la Institutul de Istorie „N. Iorga”, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

unor jurători, un răvaș de chemare la judecată, trei zapise de vânzare, un zapis de zălogire, două zapise de răscumpărare, un zapis de împărțeală, un zapis de înfrățire și o hotărnicie. Localitățile sau moșiile la care se referă documentele sunt astăzi toate în județul Buzău (unele sunt sate dispărute sau înglobate în alte localități)²: Cislău (1574, 1581), Bâsca de Sus, Bâsca de Jos (1606-1607), Săseni (1614), Zorești (1614), Potoceni (1614, 1627, 1650, 1654), Lipia (1617), Frăsinet (1625), Bălțați (1627), Sibiceul Bratului (1627), Bâsca Rusilii (1627), Mușcelul Scăianilor (1627), Pănătău (1627), Mușcelul Sărății (1631-1632, 1681, 1682), Mircești, Mocești (1633), Cătun (1654), Priviț (1655).

După cum se știe, o îndelungată perioadă din evul mediu, în cadrul obștilor devălmașe, atât țaranii cât și boierii își stăpâneau pământul în comun, fără ca părțile fiecăruia să fie delimitate pe teren, dar știind fiecare cota-parte care îi revenea din moșia respectivă (proprietate devălmașă)³.

Prima formă de împărțire a pământului în cadrul obștii a fost împărțirea pe bătrâni (Moldova) sau pe moși (Țara Românească). *Bătrânul* sau *moșul* era numele ce se dădea unei părți din teritoriul satului care aparținuse la începuturile acestuia unui fondator real sau prezumtiv al satului – *moșul de descălicătoare*⁴. Fiecare membru al obștii, urmaș al unui moș, știa că are dreptul la o anumită parte din moșul respectiv, parte stabilită în funcție de numărul urmașilor între care s-a împărțit aceasta în timp (pe parcursul mai multor generații).

Delimitarea părților, cunoscută în epocă sub denumirea de *alegerea stânjenilor*, o întâlnim tot mai des în documente din secolul al XVII-lea, deși se recursese la ea și în perioadele anterioare. Alegerea sau hotărnicia se făcea, de

² Unele dintre ele făceau parte însă în evul mediu din județele Saac și Slam Râmnic.

³ Referitor la proprietatea devălmașă a se vedea: Dumitru Brezulescu, *Contribuții la studiul proprietății în devălmășie a munților noștri. O pagină din „Chestiunea țărănească”*, București, 1905; Ștefan Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească până în sec. XVII*, în „Studii. Revistă de istorie”, XI (1958), nr. 1, p. 53-66; I. Minea, L.T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească până la sfârșitul sec. al XVI-lea. Contribuții la istoria vechiului drept din Țara Românească*, în „Cercetări istorice”, X-XII (1936), nr. 1, p. 303-336; nr. 2, p. 145-192; XIII-XIV (1940), nr. 1-2, p. 1-52; Valeria Costăchel, *Despre problema obștilor agrare în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XV*, în „Studii și Cercetări de Istorie Medie”, II (1951), nr. 1, p. 91-110; P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964; Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii. Originea și caracterele juridice ale proprietății lor. Studiu din vechiul drept românesc*, București, 1909; R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, București, 1907; D.Ciobotea, Al.Gaiță, *Obștile moșnenilor proprietari din Chiojdu de pe Bâsca*, Craiova, 2001.

⁴ Ov. Sachelarie, *Privilegiul masculinității în Țara Românească până la jumătatea secolului al XVII-lea*, în „Studii”, 23, 1970, p. 483-489; Ion N. Angelescu, *Originea răzeșilor și moșnenilor. Caracterul devălmășiei lor. Studii sociale*, fasc. I, Pitești, 1909; D. Sărbescu-Lopătari, *Proprietatea moșnenească în indiviziune. Studii economico-sociale*, Buzău, 1906.

obicei, la vânzarea pământului sau când unul din membrii dorea să iasă din devălmășie⁵.

Formula, des întâlnită în documentele de vânzare a moșiilor, „*cât se va alege*”, reflectă această stare de fapt – existența stăpânirii devălmășe. De exemplu, când se întărește o proprietate: „...*ca să-i fie lui moșie în Bâsca de Sus*”, se precizează: „... *însă partea lui Dragomir toată, den câmpu și den pădure și den apă și de peste tot hotarul, oricâtă s-o alege de petiindenii*” (hrisov din 1606, prin care Radu Șerban întărește lui Matei și popii Voinea moșie în Bâsca de Sus și de Jos, doc. nr. 4); sau: „...*cum să știe că i-am vândut partea mea de moșie de în sat de în Frăsinet, toată cât se va alege de în câmpu și în pădure, în apă și în uscat și de peste tot hotarul, însă partea despre frații mei...*” (zapis din 1625, prin care Simion vinde lui Rusin, doc. nr. 8).

Cu ocazia vânzării, doar la cererea cumpărătorului se trecea și la hotărnicirea (delimitarea) părții din pământul comun al obștii, care intra în stăpânirea acestuia. Cererile de alegere a stânenilor de moșie devin tot mai dese în secolul al XVIII-lea și continuă în secolul următor, când procesul de desfacere a obștilor se accelerează.

Primele două documente, datând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se referă la moșia Cislăului, fiind întăriri domnești ale unor proprietăți moșnenești. În această perioadă, cei mai cunoscuți proprietari ai satului și moșiei Cislăului fac parte din „*neamul*” Doamnei Neaga, soția lui Mihnea Turcitul, fiica lui Vlaicu clucer din Cislău.

Satul Cislău este situat pe partea dreaptă a râului Buzău, imediat după intrarea acestuia în depresiunea Cislău și înainte de confluența cu pârâul Aninoasa. Prima atestare documentară a așezării este din 12 septembrie 1523, când Vladislav voievod întărește jupanițelor Neacșa și Neaga ocina din satul Cislău, după judecata cu Aldea și Tatul din Pârscov. Aceștia din urmă au prezentat la judecată un document de stăpânire a ocinei din Cislău, din timpul lui Vlad Dracul (1433-442, 1443-1446)⁶. Documentul lasă să se înțeleagă, dacă actele prezentate de Aldea și Tatul în instanță nu erau false, că satul exista încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Jupanițele Neaga și Neacșa sunt, într-un fel, „*întemeietoarele*” neamului boieresc care va da Țării Românești două doamne: Rada, soția lui Vlad Vintilă (1532-1535), fiica lui Vlaicu vistier din Runceni și Cislău și mai cunoscuta Neaga, soția lui Mihnea Turcitul, fiica lui Vlaicu clucer, fiul Neagăi din Cislău⁷.

---

⁵ Despre proprietatea devălmășă și dezagregarea ei, v. Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, București, vol. I, 1958, p. 117-140; vol. II, 1959, p. 1-102, p. 196-320; vol. III, 1965, p. 151-193.

⁶ D.R.H., B, II, nr. 219 (toate volumele colecției D.R.H. și D.I.R. citate în continuare fac parte din seria B – *Țara Românească*)

⁷ Potrivit ultimelor cercetări, relația de rudenie dintre Vlaicu vistier și Vlaicu clucer nu este cea de tată și fiu, așa cum afirmaseră I.C. Filitti și N. Iorga, informații preluate apoi

Documentele referitoare la moșia și satul Cislău, cunoscute până acum, îi arată ca proprietari, în timpul domniei lui Alexandru Mircea și apoi a fiului său Mihnea Turcitul, pe urmașii jupanițelor Neacșa și Neaga: Vlaicu clucer, nepoții săi de frate, Vlad și Andrei, surorile sale, Maria și Stana, din Cioceni cu nepotul lor Staico (desemnat de acestea moștenitor al părților lor)⁸. Treptat părți din ocina Cislăului sunt dăruite, de membrii familiei, mănăstirii Aninoasa, ctitorie a familiei.

Atât primul document, emis de Alexandru Mircea la 5 noiembrie 1574, cât și cel de-al doilea, emis de fiul acestuia, Mihnea al II-lea Turcitul, la 1 aprilie 1581, aduc o completare a informațiilor cunoscute până acum despre moșia Cislău. Aceasta era stăpânită nu numai de cetele boierești, din neamul doamnei Neaga (părțile jupanițelor Neacșa și Neaga), ci și de cete de moșneni, probabil vechi proprietari, dar care apar în documente abia acum, în contextul unor controverse, privind dreptul de stăpânire, ajunse în instanță.

Astfel, Corman, tatăl Dragnei, Dagna și fiul ei Albul precum și fiii acestuia Gociul și Stan, nu apar menționați în nici unul din documentele referitoare la Cislău din secolul al XVI-lea și din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Aceeași situație o au Oprea, Șteful și Mihăilă, cu surorile lui, Stanca și Chera cărora, în urma judecății cu Dagna și fiul ei, li se recunoaște, în 1574, dreptul de stăpânire asupra unor părți din partea lui Corman, în ocina Cislău (doc. nr. 1).

Pentru prima oară menționați sunt și titularii documentului din 1681, Dragomir cu frații Andrei și Oprea, care au cumpărat partea surorii lor Chera și a fiului ei Stoica, din ocina Cislău. Vânzătoarea – Chera – ar putea fi sora lui Mihăilă din documentul din 1574. Este important de semnalat faptul că martorii sunt din Chiojd, ceea ce ar putea fi un indiciu că unii dintre proprietarii moșneni sunt nu numai din Cislău, ci și din Chiojd și Bâsca, sate învecinate cu Cislăul (doc. nr. 2).

și de alți autori. Analiza mai atentă a documentelor arată clar că cei doi boieri erau veri, mamele lor fiind surori (Emil Lupu, *Neamul Doamnei Neaga și ctitoriile sale*, mss.)

⁸ D.R.H., V, nr. 79 (Pătrașcu voievod întărește, în 1556, dania jupaniței Neaga, partea sa din satul Cislău, fiului ei Vlaicu clucer, în defavoarea fiilor lui Bratu); D.R.H., VI, nr. 129 (Alexandru Mircea întărește, în 1569, satul Cislău cu tot hotarul lui Vlaicu clucer, în urma judecății cu Gâltea și Stroe pentru hotarul moșiei lor Bâsca cu Cislăul, stabilindu-se hotarul pe apa Bâscei); D.R.H., VI, nr. 187 (Alexandru Mircea întărește, în 1570, jupanului Vlaicu clucer din Runceni partea Neacșei din satul Cislău, cumpărată de la nepoții săi, Vlad și Andrei, în urma judecății cu fiii lui Vlad și ai lui Andrei); D.R.H., VI, nr. 198 (Alexandru Mircea întărește, în 1570, lui Vlaicu clucer și surorilor lui, Stana și Maria, și fiilor lui, Vlad, Staico, Dragul și Coadă, ocină în Cislău și în lunca Bâscei, în urma judecății cu Poienarii, Stoica, Cuciul, Vladul și Stan cu ceata lor, pentru ocina din lunca Bâsicii, pârâții au jurat cu 150 de megieși și „au așezat hotarul pe unde a fost vechiul hotar, chiar pe mijlocul apei Bâsicii, pentru că a fost tot pe acea apă, de când sunt bătrânii și de când s-au așezat în acel loc”); D.I.R., V, nr. 223, p. 217 (Mihnea Turcitul întărește, în 1584, partea de ocină din Cislău a jupaniței Stana, nepotului ei Staico, fiul lui Vlad, „căci n-a avut jupanița nici un fiu din trupul ei”).

Alte trei documente au ca subiect doi frați din satul Potoceni (com. Mărăcineni), anume Vetre și Grasul. Trecând în revistă documentele din prima jumătate a secolului al XVII-lea, am constatat că Vetre din Potoceni, fiul lui Manea, este unul din boierii de vază ai locului⁹. Numele său este menționat de 11 ori în intervalul 1623-1653, ca jurător luat pe răvaș domnesc, ca martor la vânzări, ca hotarnic sau ca boier desemnat să cerceteze pricini la fața locului. Este martor la vânzări în 1623, 1626 și 1633; jurător luat pe răvaș domnesc în 1636, 1645, 1652, 1653; alege vii în 1637; adevăritor în 1642; hotarnic în 1643; cercetează pricini în 1643, 1644 și 1645¹⁰. Este fiul lui Manea, menționat pentru prima oară într-un hrisov din 1597 septembrie 28 prin care Mihai Viteazul întărește lui Manea din Potoceni și fiilor săi, Vetre, Dragotă și Drăgan, ocini și vii cumpărate în Vernești, Bănceștii

---

⁹ Boierii din Potoceni, cel mai des menționați în documente ca martori, jurători sau hotarnici, în prima jumătate a sec. al XVII-lea sunt, pe lângă Vetre, Radu postelnicul fiul lui Datco clucerul (1612, 1614, 1619, 1620, 1621, 1622, 1625), Dragotă (1618, 1621, 1643, 1644) și Armega (1625, 1631, 1645).

¹⁰ Vetre din Potoceni este martor în 1633 la o vânzare făcută de nepoții lui Radu postelnic din Potoceni (*D.R.H.*, XXIV, nr. 172). Apare printre boierii luați pe răvaș domnești ca jurători într-un doc. din 1636. Tot acolo, ca martor, apare Dragomir Dăinea din Zorești (*D.R.H.*, XXV, nr. 332). În 1637 iulie 30 este unul dintre boierii care, împreună cu episcopul, împacă și aleg viile de la Zorești între Vâlcul din Puținei și Necula și Buzea din Rătești (Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tincușcu, Silvia Vătafu-Găitan, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, IV, București, 1981, 1047, în cont.: *Cat. doc. Țării Rom.*). Martor la o vânzare făcută de Radu postelnic din Potoceni în 1623 iunie 22 (*Cat. doc. Țării Rom.*, indice, p. 872 și doc. nr. 249). Martor la o vânzare în Dealul Verneștilor în 1626 decembrie 13 (*D.R.H.*, XXI, nr. 150). În 1642 aprilie 16 face parte din cei șase boieri desemnați de Matei Basarab să adeverească în fața episcopului dacă jupâneasa Dobromira, mătușa lui Jipa Postelnic din Vernești, a ținut moșia din satul Căldărăști împreună cu Voico logofăt; în 1643 aprilie 10 este unul dintre boierii hotarnici pentru moșia Cocorăști a mănăstirii Menedic; în același an, la 30 iunie, apare printre cei 24 de boieri trimiși de domn să cerceteze pricina dintre egumenul mănăstirii Menedic și jupâneasa Caplea stolniceasa, fetele lui Bragă, ceata Brăgeștilor și alții pentru unele moșii ale mănăstirii; în 1644 aprilie 24 este unul dintre cei 12 boieri cărora li se poruncește să cerceteze pricina dintre nepoții lui Arion din Vernești și Episcopie (*Cat. doc. Țării Rom.*, V, doc. nr. 647, 979, 1000, 1072, 1303). Vetre din Potoceni este desemnat de către episcopul Buzăului, Ștefan, alături de alți cinci boieri din zonă, să cerceteze pricina dintre Jipa postelnic din Vernești cu Anton cămărașul, pentru o parte de ocină din Căldărăști, într-un doc. din 1645 martie 8 (*Cat. doc. Țării Rom.*, VI, doc. nr. 61). Vetre este menționat într-un document din 1652 aprilie 27, printre boierii jurători luați pe răvaș domnești de Gheorghe Negrul din Vernești în pricina cu familia Meiuteștilor, pentru o parte de moșie și în aceeași calitate într-un document din 1653 august 10, în pricina dintre Jipa postelnic din Vernești cu fetele Dobromirei, mătușa lui Jipa, pentru ocina lăsată de Dobromira lui Jipa (*Cat. doc. Țării Rom.*, VII, doc. nr. 662 și 981).

Javrei și Mălureni¹¹. Deși am fost tentați la început să considerăm că este vorba de unul și același Vetre, totuși, faptul că Grasul nu este menționat printre fiii lui Manea în documentul din 1597, precum și analiza documentelor (faptul că averea lui Vetre devine subiect de dispută între fratele și cumnații săi în 1614, ceea ce presupune că la acea dată era decedat), ne-au făcut să concluzionăm că această identificare nu este posibilă. Vetre, fratele Grasului, este deci altă persoană decât Vetre fiul lui Manea, activ în perioada 1623-1653. Un Vetre din Potoceni (fără a putea distinge de care dintre cei doi este vorba), se află printre martorii trecuți în zăpisul de împărțeală din 1 ianuarie 1592, păstrat sub formă de copie în colecția Muzeului Județean Buzău (doc. nr. 3). Tot aici avem un zăpis de răscumpărare din 24 octombrie 1654, prin care Anghel, fiul lui Vetre din Potoceni (probabil fiul lui Manea), arată că Ion Coțofană și-a răscumpărat partea lui de moară, plătindu-i nouă ughi (doc. nr. 14).

Câteva dintre documentele din colecția muzeului ne furnizează date despre familia lui Vetre din Potoceni. Era căsătorit cu Mira și nu avea copii. Această situație a provocat, probabil după moartea lor, deschiderea problemei succesorale, respectiv stabilirea modului în care averea rămasă de la Vetre și Mira se va împărți între rudele lor.

În 1610, patru boieri „megiași” din Smedești, Zorești și Cârломănești sunt luați de fratele lui Vetre, Grasul, și de surorile Mirei, Neaga și Maria să le „tocmească” viile rămase de la Vetre. Aceștia, în urma cercetării la fața locului, au prezentat faptele și hotărârea luată în fața marelui spătar Mârza¹². Se arată că Vetre își zălogise via pentru suma de 3000 de aspri. Pentru că Grasul a plătit datoria fratelui său, a luat în stăpânire via. La rândul lor, rudele Mirei, reprezentate de surorile ei, revendică o parte de vie (pentru că via fusese cumpărată împreună de cei doi soți, avea caracterul de bun comun, dobândit în timpul căsătoriei fiind deci supus împărțirii). Boierii au hotărât ca Grasul să stăpânească o parte de vie, iar surorile Mirei, Neaga și Maria, cealaltă parte. Pentru că Grasul a răscumpărat via zălogită de fratele său, cumnatele trebuia să-i înapoieze jumătate din sumă (doc. nr. 5).

Mocnite nemulțumiri au făcut ca pricina să fie reluată peste patru ani. Probabil, surorile Mirei n-au restituit banii așa că ocinile și viile au rămas în

¹¹ D.R.H., XI, nr. 264. Un izvod al hrisovului, din secolul al XIX-lea, se păstrează în colecția muzeului.

¹² Mârza din Berilești era la acea dată mare spătar (1604 mai 17-1610 decembrie 10), în divanul lui Radu Șerban, cu care era înrudit prin soția sa, Anca, fiica lui Oprea postelnic din Preajba, nepoata jupaniței Maria din Coiani. Originar din Moldova, a fost căpitan al lui Mihai Viteazul, apoi, după mazișirea lui Radu Șerban, pribeag împreună cu acesta în Moldova. Va ocupa dregătorii în Sfatul domnesc atât în Moldova (mare vornic al Țării de Sus și apoi al Țării de Jos între 1613 și 1615), cât și în Țara Românească (mare paharnic între 1616 și 1618), v. Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică, 1971, p. 212-213.

continuare în folosința lui Grasul. Acesta este chemat la judecată de Stan, fratele Mirei, care s-a plâns de *opriță* pe bunurile rămase de la Vetre și Mira. *Opriță* (oprire) este sinonim cu *poprire* și înseamnă măsură de asigurare, similară sechestrului modern, care constă în păstrarea unor bunuri în litigiu, a veniturilor unor astfel de bunuri sau a unei sume cuvenite debitorului de către o terță persoană, până la obținerea hotărârii judecătorești definitive, prin care stabilește cărei părți i se cuvin¹³. Grasul arată că a plătit mulți bani pentru răscumpărarea viei fratelui său și i-a luat via zălog pentru datorie. Stan ripostează că e vorba nu numai de vie, ci și de „*bucate și haine*” rămase de la sora sa în mâinile lui Grasul. Pentru rezolvarea cazului, în 1614, Cârstea, mare vornic în Sfatul domnesc al lui Radu Mihnea¹⁴ (care, mai târziu, în timpul primei domnii a lui Alexandru Iliaș, va „*ține*” de bir județul Buzău)¹⁵, poruncește boierilor megiași Dragomir Dăina ot Zorești și Dragomir Bădicu ot Săseni să rezolve pricina dintre Grasul și Stan: „*deci să căutați să-i tocmiți cum va fi cu dreptul*” (doc. nr. 6).

Grasul din Potoceni apare în 1618 ca martor la o vânzare, când Dragotă din Potoceni (fiul lui Manea și fratele lui Vetre, menționat mai sus), cumpără ocine în Zorești¹⁶. Ca părât, el apare în cartea de judecată dată de Alexandru Coconu la 5 septembrie 1627, „*Radei muiarea Grasului de Potoceni*”. Documentul relevă posibilitatea (confirmată și de alte cazuri), ca în unele situații excepționale (în absența soțului), soția să se poată înfățișa la judecată pentru a-și susține interesele proprii sau ale familiei. Stoica, feciorul lui Șerban Hrâmcescul din Bălțați, a părât că i-au dat Grasului niște bani încă din zilele lui Mihai vodă. Rada însă a mărturisit cu mulți megiași din sat (printre care și Vetre, fiul lui Manea), „*cum n-au fost dat Șerban Grasului nici un ban, nici iaste dator nemic*”. În consecință, Stoica a rămas de judecată, iar Radei i se dă cartea „*ca să aibă bună pace, mai mult val să nu aibă*” (doc. nr. 9).

¹³ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*. Coord. Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1988, p. 291, sub vocea *măsură de asigurare* (v. și p. 343).

¹⁴ Cârstea, grec de origine, ridicat dintr-o familie modestă, a urcat treptat în ierarhia dregătorească, fiind semnalat pentru prima dată în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Începând ca postelnic al doilea (1593-1601), a ajuns mare spătar (1611-1613), apoi mare vornic (1614 ianuarie-1615 martie; 1616-1617). Fiind unul din boierii credincioși lui Simion Movilă, a plecat cu acesta în Moldova, unde a rămas opt ani. A făcut parte din mișcarea condusă de paharnicul Lupu Mehedințeanu și a fost tăiat de Alexandru Iliaș în 1618, v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 152-153.

¹⁵ Într-un raport al boierilor ce au hotărânit moșiile mănăstirii Menedic (Beceni și Cocorăști), către Matei Basarab, cu data aproximată 30 iunie 1643, se face referire la prima domnie a lui Alexandru Iliaș (septembrie 1616-mai 1618): „*când a ținut județul Cârstea vornicul. Ducându-se acesta la oaste în Țara Leșască, cu Alexandru vv., l-a lăsat ispravnic peste județ pe Bragă...*” (Cat. doc. Țării Rom., V, doc. nr. 1073).

¹⁶ D.I.R., veac XVII, III, nr. 188.

Tot legat de o judecată este și documentul din 9 octombrie 1655, o citație trimisă de Pană Filipescu Mărgineanu *vel* spătar¹⁷ lui Ion *ot* Priviți (doc. nr. 15). Acestuia i se poruncește să se înfățișeze la judecata cu Neagoe, care l-a acuzat de furt de *unelte*. Am considerat, prin analogie cu alte cazuri contemporane, că termenul de *unelte* desemnează o sumă de bunuri de valoare (vase, bijuterii, accesorii vestimentare din metale prețioase, piese de îmbrăcăminte, arme), încredințate spre păstrare de către proprietar, în anumite situații (datorii, pribegie, călătorii îndepărtate), unei persoane de încredere. De obicei, aceste bunuri erau lăsate în grija păstrătorului gata depozitate într-o cutie sau ladă ferecată și sigilată¹⁸. I se cere să vină să jure cu șase oameni buni în ziua de Sânedru (sărbătoarea Sf. Dumitru, din 26 octombrie), adică peste două săptămâni de la data răvașului. Jurătorii numiți sunt din Bădeni, Săseni, Zorești și Potoceni.

Alexandru Iliăș întărește, la 19 octombrie 1617, lui Bale și fiilor lui ocină și vii în Lipia, părți cumpărate de la Bratu, Neagul Pârscoveanu și Zbârcitul în vremea lui Radu Șerban¹⁹ cu 8000 de aspri, precum și o țelină, ocini și un loc de casă, cumpărate de la Neagu Pârscoveanu și Zbârcitul, plătind pentru toate 2700 bani gata (doc. nr. 7). Satul Lipia (com. Merei) este situat la nord-vest de orașul Buzău, la circa 7 km față de acesta.

Bale este menționat prima oară într-un document din 10 decembrie 1610, când domnul Radu Șerban întărește lui și fratelui său Dragul ocină în Lipia, parte cumpărată de la Bobolat (50 de stânjeni), cu 8000 de aspri în zilele lui Mihai Viteazul „și au avut și cartea de ocină a lui Mihail voievod, dar au pierdut-o când <cu> răotățile”²⁰. Pierderea actului s-a produs, probabil, în contextul anilor 1599–1600, când orașul și județul Buzău sunt arse și prădate de tătari, apoi, în octombrie 1600, ocupate și jefuite de trupele poloneze ale lui Ian Zamoyski, care veneau să-l înscăuneze pe Ieremia Movilă.

¹⁷ Pană Filipescu Mărgineanu era fiul lui Dumitrașcu Filipescu mare stolnic, nepotul Elinei din Bucov (soția lui Antonie Vodă din Popești) și ginerele postelnicului Constantin Cantacuzino (căsătorit cu fiica acestuia, Marica). A fost mare stolnic (1653 iunie 11-1654 mai 30), apoi mare spătar (1655 ianuarie 5-1658 ianuarie 30). Ca mare spătar, a condus în 1655 oștirea Țării Românești în lupta de la Șoplea, împotriva răsculaților seimeni. Și la venirea tătarilor, în 1668, a fost conducătorul oștirii, dar l-a trădat pe domnul Constantin Șerban. La venirea lui Mihnea al III-lea, a fugit în Transilvania împreună cu socrul său. A murit înainte de 1666 (totuși, nu înainte de noiembrie 1664). A fost tatăl lui Constantin căpitanul Filipescu (căruiua Iorga îi atribuia *Cronica Bălenilor*), care a avut case la Mățești (jud. Buzău), unde a construit în 1691 o biserică de curte; v. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 178-179.

¹⁸ Cf. *D.I.R., veac. XVII*, IV, nr. 74.

¹⁹ De fapt, cumpărată în vremea lui Mihai Viteazul, vezi mai jos textul.

²⁰ *D.I.R., veac. XVII*, vol. I, p. 497.

Lui Bale și soției sale, Voina, Leon Tomșa le întărește, într-un hrisov din 1631, ocini și vii în Lipia²¹. Numele fiilor lui Bale, Albul, Beleț și Stan, le-am aflat dintr-un alt document din colecția muzeului, emis la 21 august 1668, prin care fiul lui Leon Tomșa, Radu Leon, le întărește ocini și vii în Lipia, Dealul Mirceștilor și Dealul Moceștilor, în urma unor cumpărări succesive făcute de cei trei frați de la megiașii lor, pe parcursul a mai multor ani, care demonstrează extinderea progresivă a proprietății familiei de la nucleul inițial constituit de tatăl lor²².

Un număr de patru documente se referă la Mușcelul Sărății și Sărata (astăzi în com. Merei), sate și moșii învecinate, care, ca și Cislăul, au o deosebită rezonanță în istoria Buzăului cunoscute mai ales pentru viile lor și, din secolul al XIX-lea, pentru exploatarea de țigăi. Acestea, dintre care unul original și trei păstrate sub formă de copii executate în secolul al XVIII-lea, se aflau, la sfârșitul acestui secol și la începutul secolului al XIX-lea, în posesia familiei preotului Andrei din Nenciulești, pe atunci cătun în comuna Gura Sărății (jud. Buzău). Titularii acestor documente, Nanciul (doc. nr. 11) și fiii lui, Oprea și Nenciu Nenciulescu (doc. nr. 16, 17, 18), s-au numărat, probabil, printre, întemeietorii cătunului Nenciulești din actuala comună Merei (jud. Buzău). Cele patru documente aduc completări cu privire la proprietarii de la sfârșitul secolului al XVII-lea ai moșiei Mușcelul Sărății, aflată în imediata vecinătate a Sărății. Considerat de unii autori cătun al Sărății sau de alții chiar vechea denumire a localității Sărata, Mușcelul Sărății nu mai apare în secolul al XIX-lea ca localitate distinctă, fiind, probabil, înglobat în comuna Gura Sărății.

Până către sfârșitul secolului al XVII-lea, proprietarii cei mai importanți pe moșia Sărata, așa cum rezultă din documentele păstrate, erau, alături de moșneni, familia Sărătenilor (Negoiță postelnic, Mihai postelnic, Dragomir iuzbașa de roșii și fiii lor), mănăstirea Izvorani (jud. Buzău) și familia postelnicului Constantin Cantacuzino.

Mănăstirea Izvorani a intrat în stăpânirea unei ocini la Sărata, în urma daniei primite la 1 noiembrie 1612 de la Lupu mare postelnic, căruia îi revenise ca despăgubire în urma pedepsirii soției sale, Maria, pentru adulter²³. Partea de ocină de la Sărata făcuse parte din zestrea jupaniței Maria, fiica lui Staico din Bucov, veche proprietate a familiei lui Staico.

---

²¹ D.R.H., XXII, nr. 221.

²² Daniela Lupu, *Un hrisov inedit de la Radu Leon (1668)*, în „Mousaios”, vol. VI, Buzău, 2001, p. 171-188.

²³ Pedepsa pentru adulter era tăierea capului, dar Lupu paharnic a fost rugat să o ierte de pedeapsa cu moartea, primind în schimb averea ei, confiscată de domn, în urma judecății: „Deci, domnul nostru și cu cinstitul părintele nostru și împreună cu toți boierii m-au rugat ca să i să erte capul, iar moșiile ei și ocinile ei toate să le iau de la dânsa bucatele și satele toate. Deci, deacă am văzut cuvintele domnului nostru și ale cinstitului mitropolit împreună cu toți boierii, capul i-am ertat și bucatele să fie la mâna mea”. D.I.R., veac XVII, II, nr. 119.

În vremea lui Matei Basarab, Constantin Cantacuzino mare postelnic și fiii lui primesc întărire pentru o moșie în satul Sărata, partea Mariei, fata lui Staico din Bucov și a fiicei ei, Elina, primită la schimb pentru două moșii (Comarnicul și Cășcioarele), zălogite de ele la postelnic pe 150 de ughi²⁴. Din catastihul de împărțire a averii postelnicului Constantin Cantacuzino, din 1 septembrie 1667, aflăm că familia Cantacuzino avea trei părți dintr-o jumătate din satul Sărata și părți cu vii, ce urmau să fie stăpânite împreună de patru dintre cei șase frați (Constantin, Mihai, Matei, Iordache), deoarece frații mai mari, Drăghici și Șerban aveau deja vii la Sărata²⁵.

Cei mai vechi proprietari pe moșia Sărății și Mușcelul Sărății erau însă din neamul Sărătenilor. În prima jumătate a secolului al XVII-lea, cel mai des pomeniți în documente sunt Negoită (Neagoe) postelnic *ot* Sărata și Mihai postelnic *ot* Sărata. Negoită și Mihai sunt cunoscuți mai ales în calitate de moștenitori ai mănăstirii Pinul (astăzi dispărută), ctitorită de strămoșul lor, Stanciu, în prima jumătate a secolului al XVI-lea²⁶. O.G. Lecca considera că rădăcinile neamului trebuie căutate în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în persoana unui Dragomir spătar, ucis de Mihnea vodă, de la care s-ar trage Preda vornicul *ot* Sărata²⁷ (menționat indirect, fără titlu, într-un document din 1613 mai 6)²⁸. De fapt, este vorba de Dragomir din Cepturile (Pietroșani), mare spătar, membru al Sfatului domnesc al lui Vlad Vintilă, care-l ucide pentru trădare, în 1535, și-i confiscă moșiile, dar printre acestea nu figurează Sărata²⁹.

Potrivit lui I. Neamu, strămoșul îndepărtat al Sărătenilor este Stanciul vistier din Sărata, ctitorul de la Pinul Mare, a cărui unică fiică, Stana, s-a căsătorit cu Dumitru postelnic din Cepturoaia: „*Din aceștia ia naștere familia Sărătenilor, care și iau sub patronajul lor această mănăstire*”³⁰.

Fără a arăta pe ce se întemeiază, Lecca a afirmat că Preda este tatăl lui Negoită postelnic din Sărata și Mihai postelnic din Sărata, părere preluată apoi în lucrările ulterioare despre familia Sărățeanu³¹. Din analiza documentelor

²⁴ D.R.H., XXIV, nr. 422.

²⁵ Constantin Rezachevici, *Contribuție la istoria Cantacuzinilor: testamentul inedit al postelnicului Constantin Cantacuzino*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. XV, 1997, p. 25, doc. 147.

²⁶ D.R.H., XXIII, nr. 174.

²⁷ De altfel, autorul recunoaște că gradul de rudenie dintre cei doi nu îi este cunoscut, v. Octav-George Lecca, *Familiiile boierești române. Istoric și genealogie după izvoare autentice*, București, 1899, p. 429.

²⁸ D.I.R., veacul XVII, II, nr. 174.

²⁹ D.R.H., III, nr. 1973, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 53.

³⁰ Diac I. Neamu, *O mănăstire dispărută: Pinul-Mare*, în „Îngerul”, anul V (1933), nr. 2, p. 14; idem, *op. cit.*, nr. 3-4, p. 25-26.

³¹ În afară de lucrarea lui O.G. Lecca și de articolele lui I. Neamu, date despre familia și proprietățile Sărătenilor (în special despre membrii familiei din secolele XVIII și XIX) se mai pot depista în: *Îndrumător în Arhivele Centrale*, București, 1972, p.28, 43;

publicate până acum, nu se confirmă ipoteza că Negoită și Mihai postelnici sunt frați și nici că vreunul dintre ei ar fiul lui Preda vornic³².

Potrivit lui Octav-George Lecca, Negoită postelnic a avut doi fii: Dragomir iuzbaș de roșii și Mircan, mort înainte de 1654, iar Mihai postelnic, o fată numită Evda și un fiu, Stoichiță spătarul. Stoichiță, căsătorit cu Neacșa (ctitora bisericii „Porumbița” de pe Mușcelul Sărății), a avut, la rândul lui, un fiu, numit Negoită. Acesta este cunoscut ca Negoită paharnicul Sărățeanu³³. Înainte de 1679, paharnicul Negoită a avut un conflict cu domnul și a fost închis o vreme pentru nesupunere. Din această cauză, face mari datorii, astfel încât în 1679 este nevoit să-și vândă mare parte din moșia strămoșească Mușcelul Sărății³⁴. Printre cumpărători se numără și titularii documentelor pe care le prezentăm în continuare, Oprea Nenciulescu, finul paharnicului Negoită și fratele său, Nenciu³⁵. Din hotărnicia ce va fi prezentată mai jos rezultă că anterior anului 1682 aceștia cumpăraseră, de la paharnicul Negoită Sărățeanu, 160 de stâneni „în silește la Sărata, unde sunt Fântânile de păcură”.

Frații Oprea și Nenciu Nenciulescu, fiii lui Nanciu, ajunseseră în anul 1682 să stăpânească 1067 de stâneni din moșia și siliștea Mușcelul Sărății, și 160 de stâneni la Sărata. În intervalul de timp cuprins între 1631-1632 (când tatăl lor Nanciu primește, în urma înfrățirii cu Vasile călărașul și fratele său Radu, 15 stâneni de ocină în moșia Mușcelul Sărății) și 1682 (când se face hotărnicia părții lor de moșie), Nanciu și fiii lui au reușit, prin cumpărări succesive de la frații lor de moșie, să-și constituie un domeniu însemnat, care i-a ridicat printre boierimea locului, înrudindu-se chiar cu ei (așa cum am arătat, Oprea devenise finul paharnicului Negoită Sărățeanu). În mod curios, Nanciu și fiii lui dispun de resurse financiare deosebite într-o perioadă caracterizată printr-o fiscalitate excesivă, care a dus la ruinarea micii boierimii rurale (ridicată din rândul curtenilor și slugilor domnești, ca roșii și călărașii). Profitând de această situație, Oprea și Nenciu cumpără părți mai mari sau mai mici din moșiile Mușcelul Sărății și Sărata, de care sunt, în special, interesați. Printre vânzători se numără paharnicul Negoită, Dragostin Cervenii (roșul), Lupu „roșul”, Grama *sin* Grama din Râmnicul Sărat ș. a.

Primul document referitor la Mușcelul Sărății îl surprinde pe Nanciu infiltrându-se între moșnenii locului. Zapisul, cu datare aproximată 1631-1632, arată cum Vasile călărașul și fratele său Radu se înfrățesc cu Nanciul pe moșia Mușcelul Sărății, printre boierii martori la înfrățire figurând și Dragomir vornicul

---

Arhivele Naționale Buzău, Colecția Documente, vol. XVII A, f. 21 și urm.; Filofteia Rînzis, *Arhive personale și familiale*, vol. I, București, 2001, p.148-149.

³² D.R.H., XXI, nr. 243; XXII, nr. 133, 166, 194; XXIII, nr. 30, 84, 174; XXIV, nr. 150; XXV, nr. 408 și *Cat. doc. Țării Rom.*, V, nr. 50; VII, nr. 657.

³³ O.G. Lecca, *op. cit.*, p. 430

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

Sărățeanul (doc. nr. 11). Practicată în toate mediile sociale (avându-și originea în frățiile de cruce din societatea gentilică și apoi adaptată creștinismului prin transferarea locului de desfășurare a ritualului în biserică), înfrățirea era condamnată de pravilă (a se vedea glava care spune că preotul care va înfrăți va fi pedepsit), dar tolerată în fapt și de domnie și de biserică. Înfrățirea pe moșie avea două motive esențiale: a) evitarea dezherenței și, în cazul celor fără urmași, impunerea moștenitorului favorit (în acest caz, înfrățirea ascunde, de fapt, o înfiere) și b) evitarea aplicării dreptului de *protimisis* (în acest caz, înfrățirea ascunde o vânzare mascată)³⁶. Documentul de față corespunde celei de-a doua situații.

Preemptiunea în tranzacții a vecinilor pentru a se împiedica intrarea străinilor în cadrul obștilor (care atrăgea după sine o serie de complicații, inclusiv în delimitarea unor hotare, provocând fărâmițarea proprietății), a făcut ca vânzarea să fie precedată, în mod obligatoriu, de înștiințarea, înainte de toate, a membrilor obștii, frații de moșie. De aici, formula nelipsită în zapisele de vânzare că s-a făcut: „...cu știrea tuturor megiașilor și de sus și de jos” sau „...cu știrea tuturor fraților mei de ocină și din sus și din jos”. Vechiul drept românesc, continuat de reglementările din epoca modernă, stabilea dreptul de *protimisis*, adică întâietatea membrilor obștii în fața altor cumpărători. O modalitate de a se evita aplicarea dreptului de *protimisis* era înfrățirea de moșie.

Documentul, întărit cu sigiliul inelar al lui Vasile călăraș, arată că înfrățirea s-a făcut în prezența comunității, cu știrea tuturor proprietarilor, în biserica satului, cei doi devenind frați spirituali, prezentându-se și detalii ale ritualului: „cum ca <să se> știe că ne-am înfrățit de a noastră bună voe și am intrat în sfânta beserică și ne-am încins cu brâul Maicăi Precastii înaintea Evangheliei și a sfintii cruci și ne-am dăruit ca nește frați de duhul sfânt”.

În semn de consfințire a frăției, cei doi își fac daruri: Vasile călărașul și Radu îi dăruiesc Nanciuului 15 stânjeni de moșie, iar acesta le dă în schimb 80 vedre de vin și patru măci. Primind în dar cei 15 stânjeni de moșie, Nanciu devine membru al obștii, putând astfel să cumpere apoi nestingherit părți din moșia Mușcelul Sărății.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, îi găsim pe urmașii lui Nanciu semnându-se „ot Mușcelul Sărății”. Al doilea și al treilea document ni-l arată pe Oprea Nenciulescu cumpărând, la 30 octombrie 1681, de la Grama sin Grama ot Râmnic (Sărat), 422 stânjeni de ocină în Mușcelul Sărății, 20 stânjeni siliște în Sărata și trei pogoane de vie lucrată și 20 țelină în Mușcel (doc. nr. 16) și la puțin

³⁶ Pentru înfrățirea de moșie, motivația ei și modul de realizare v. Gheorghe Cronț, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, București, p. 31-77 (în special capitolul *Înfrățirile între persoane neînrudite*, p. 63-73); I. Mihnea, L.T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească până la sfârșitul sec. al XVI-lea*, în „Cercetări istorice”, VIII-IX (1932-1933), nr. 2, p. 182.

timp, în 7 decembrie 1681, mărindu-și stăpânirea cumpărând de la Dragostin Cervin (roșul), 240 stânjeni în siliștea Mușcelului Sărății (doc. nr. 17). În sfârșit, al patrulea document ne arată cum la solicitarea lui Oprea Nenciulescu se face hotărnicirea moșiei Mușcelul Sărății, respectiv delimitarea părții lui și a fratelui său Nanciu de părțile celorlalți moșneni, de către Zaharia portar împreună cu șase boieri hotarnici (doc. nr. 18). Hotărnicia, întocmită la 4 noiembrie 1682, păstrată sub formă de copie, a fost „adeverită” după original în 1785, de către Scarlat Câmpineanu, fost mare stolnic, și Iordache Cantacuzino, fost mare sluger, și confirmată de către Logofeția cea mare a Țării de Sus în secolul al XIX-lea.

Această hotărnicie prezintă o deosebită importanță prin faptul că aduce o informație inedită, cu ajutorul căreia putem clarifica, în parte, problema localizării și întemeierii a așa-numitului *schit al lui Negoită*, astăzi dispărut. Ruinele acestui schit, pe care tradiția locală îl atribuie unui Negoită, au fost semnalate pentru prima dată de Bazil Iorgulescu, pe raza comunei Gura Sărății, în cătunul Nenciulești (jud. Buzău), în punctul *Nucii lui Negoită*, aflat pe valea lui Negoită³⁷. Nicolae Stoicescu, în lipsa unor dovezi documentare, credea că este posibil ca acesta să fie schitul Sărata (amintit pentru prima dată într-un document din 25 august 1765)³⁸ sau un altul, localizat pe Valea lui Seman³⁹. Pe baza hotărniciei, în care se dă ca punct de reper *mănăstirea lui Negoită*⁴⁰, putem afirma că în 1682 schitul exista, Negoită fiind deci ctitorul acesteia și unul din proprietarii moșiei Mușcelul Sărății, pe care s-a construit (actualmente, pe teritoriul satului Nenciulești). Este posibil ca fondatorul schitului să fie postelnicul Negoită din Sărata, menționat documentar între 1625 și 1630⁴¹.

În general, subiecții documentelor fac parte din categoria țăranilor moșneni și a boierilor mici și mijlocii. Din rândul boiernașilor, atrag atenția curtenii domnești cunoscuți din a doua jumătate a secolului al XVI-lea sub numele de

---

³⁷ B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 351.

³⁸ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I - Țara Românească*, vol. 2, Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970, p. 612, nota 23.

³⁹ *Ibidem*, p. 31.

⁴⁰ „Iar de acolo, trece Sărata și apucă muchea dealului, pe deasupra Fântânii păcurilor, pe deasupra Murătorilor și izbește în muche, pe deasupra mănăstirii lui Negoită” (doc. nr. 18).

⁴¹ Că fondatorul „schitului lui Negoită” este Neagoe postelnicul *ot* Sărata a afirmat prima dată Lecca, *op. cit.*, p. 430. Credem că Negoită nu mai era în viață în 26 aprilie 1652, pentru că nu mai apare menționat printre ctitorii mănăstirii Pinul, aflați în proces cu Radul Mihalcea mare comis și frații lui pentru stăpânirea muntelui Penteleu, veche danie a mănăstirii, alături de Mihai postelnic figurând acum Dragomir iuzbașa de roșii, *Cat. doc. Țării Rom.*, VII, doc. nr. 657.

roșii sau cerveni (червени, slav.) și slujitorii domnești (călărașii), menționați foarte des în documentele ce privesc zona Buzăului.

Dacă a doua jumătate a secolului al XV-lea și primele decenii ale secolului al XVI-lea a fost epoca de înflorire a curtenilor, ei având un rol însemnat în lupta antiotomană, primind în schimbul slujbelor prestate domniei pe timp de pace și de război privilegii fiscale, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a sporirii obligațiilor față de Imperiul otoman, curtenii încep să fie impuși la dări, care cresc progresiv până la mijlocul secolului al XVII-lea. Tot în această perioadă, curtenii au fost organizați pe județe, în cete sau bresle militare sau fiscale⁴².

În tot cursul secolului al XVII-lea, întâlnim numeroși roșii în localitățile: Lipia (1621, 1644, 1650, 1668, 1676), Sărata (Dragomir iuzbaș de roșii într-un doc. din 1653), Bănțești (1663), Bădeni (1682), Vispești (1682), Cătun (1682), Năieni (1682), Fintești (1682), Vernești (1682), Cârломănești (1682), Potoceni (1682), Zorești (1682). În 1682 este menționată „roșia ot sud Buzău”.

Unele documente surprind situația roșilor în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când procesul de decădere a acestora se accentuează. În această vreme, roșii din Țara Românească constituiau mai mult niște bresle fiscale decât cete militare, deoarece rolul lor ca ostași se diminuase⁴³. Spre deosebire de perioada anterioară, ei deveniseră o categorie impozabilă de la care se încasau sume mari de bani. Deși erau scutiți de unele dări, cuantumul birului pe care trebuia să-l plătească anual (40 de galbeni pe la mijlocul secolului al XVII-lea) era mult mai mare decât cel impus megiașilor, roșii fiind amplasați pe scara socială pe o treaptă superioară acestora (având averi mai mari decât țăranii liberi proprietari). Mulți dintre roșii nu mai pot plăti birul recurgând la soluția vânzării ocinelor sau a fugii. Astfel, în 1681 Dragostin Cerveni (roșul) își vinde partea sa de ocină de la Mușcelul Sărății (240 de stânjeni) lui Oprea Nenciulescu. În cazul fugarilor plata birului revenea membrilor cetei. Astfel, comandantii și cetașii rămași obțineau de la domn dreptul de a vinde părți din ocina fugarului până la acoperirea părții lor de bir, situație relevantă foarte clar de un document din 26 februarie 1682, prin care Șerban Cantacuzino întărește lui Barbu Bădeanu fost mare paharnic moșia Bădeni (jud. Buzău), document aflat în colecția muzeului.⁴⁴

Câteva precizări se impun și asupra scriitorilor de acte private care sunt slujitori ai bisericii, preoți și diaconi din satele buzoiene: popa Mihnea (1631–

⁴² Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, Editura Militară, 1968, p. 15-59 (cap. *Curtenii și evoluția lor*).

⁴³ *Ibidem*, p. 31.

⁴⁴ Mariana Neagu, *Un document inedit de la Șerban Cantacuzino – 1682*, în „Mousaios”, II, Buzău, 1978, p. 34-42.

1632)⁴⁵, popa Dragomir (1654), dar și laici: Grigore logofăt (1681)⁴⁶. Important este și actul autograf al marelui spătar Pană (1655).

Despre formele de validare, putem spune că acestea sunt reprezentate de sigilii domnești sau personale de diferite tipuri. De remarcat este sigiliul domnesc de tip timbrat al lui Alexandru Iliaș. Având în vedere că se cunosc puține sigilii personale, aparținând micii boierimi locale, este de menționat sigiliul inelar, decorat cu motive geometrice (fără inscripție), al lui Vasile călărașul din Mușcelul Sărății, imprimat pe un act din 1631-1632.

În ceea ce privește proveniența documentelor, precizăm că pentru câteva dintre acestea nu am identificat date care să indice proprietarul anterior sau modul în care au ajuns în colecția muzeului. Majoritatea însă au făcut parte din arhive de familie, transmise din generație în generație, multe acte fiind folosite, în diferite epoci, ca dovezi ale proprietății (de cele mai multe ori, ca probe în instanță), care au ajuns în proprietatea Muzeului Județean Buzău în urma unor donații sau achiziții. Mare parte a documentelor sunt legate între ele prin conținut, provenind de la vechi familii buzoiene. Este cazul donației, cuprinzând 70 de documente, făcută în 1980 de medicul Florin Ene, urmașul familiei de preoți Bocănescu din Bâscenii de Sus (jud. Buzău) și a donației din 1995 a domnului Corneliu Fetecău, urmașul unei vechi familii din Viperești (jud. Buzău), cuprinzând 61 de documente. Deosebit de valoroasă este colecția de documente achiziționată în aprilie 2000 de la domnul Cornel Sava din satul Sărățeanca (com. Merei, jud. Buzău), constituită din 97 de documente, referitoare la familia Nenciulescul, atestată documentar în secolul al XIX-lea din satul Nenciuleşti (com. Merei, jud. Buzău).

Prin semnalarea acestor documente, sperăm să contribuim la cunoașterea tezaurului național de documente, introducând în circuitul științific documente deținute de Muzeul județean Buzău.

În continuare, prezentăm documentele în ordine cronologică, în traducere și transcriere. În transcrierea documentelor a fost folosită metoda adoptată la întocmirea ediției *Documenta Romaniae Historica*, seria B, Țara Românească.

---

⁴⁵ Este popa Mihnea din Sărata care apare ca martor și într-un document din 10 sept. 1650, la o vânzare în dealul Mușcelului (Sărății), *Cat. doc Țării Rom.*, VII, doc. nr. 232.

⁴⁶ S. Marinescu, *Redactarea unor acte juridice de către clerici în trecutul nostru*, în „Mitropolia Olteniei”, XXIII (1971), nr. 9-10, p. 691-707.

ANEXE

1. 1574 (7083) noiembrie 5, București. *Alexandru Mircea voievod întărește Dragnei și fiului ei Albul și fiilor acestuia Gociul și Stan, ocină în Cislău, a patra parte din partea tatălui ei Corman, în urma judecății cu Oprea, Șteful, Mihăilă.*

†Din mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea bunului Mircea voievod, fiul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele Dragnei cu fiii, anume Albul și cu fiii săi, anume Gociul și Stan și cu fiii săi, câți Dumnezeu i-a lăsat, ca să-i fie ocină la Cislău⁴⁷ din partea tatălui său, anume Corman a patra parte, pentru că le este veche și dreaptă ocină și dedină. Iar apoi a avut pâra Albul cu fiii săi, anume Gociul și Stan înaintea domniei mele cu Oprea și cu Șteful și cu Mihail pentru ocina lui Corman și astfel pâra Oprea și Șteful și Mihail pe <Alb>ul și pe fiii săi că nu a avut Albul și fiii lui nici o ocină în Cislău din partea lui Corman.

Iar întru aceasta domnia mea am cercetat și am judecat după dreptate și după lege și cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am dat domnia mea lui Oprea și ceata lui și lui Șteful și ceata lui și lui Mihail și ceata lui <lege>⁴⁸ 12 boieri să jure <cum nu are Albul și fiii săi Gociul și Stan ocină>⁴⁹ la Cislău.

Iar acei 12 boieri ei n-au putut să jure, însă astfel s-au întocmit cu sufletele lor, să țină Albul și cu fiii săi anume Gociul și Stan <a patra parte din partea tatălui lor>⁵⁰ și Mihail cu surorile sale, anume Chera și Stanca să țină din partea lui Corman a tre<ia parte...>⁵¹ <și> să țină Oprea cu ceata sa <...>⁵² tot jumătate parte, iar Șteful cu ceata sa altă jumătate din acele trei părți, însă să se știe, ceata lui Șteful, Na<...>⁵³ și Stoica cu fiii săi și cu fratele său și Radul cu fiii săi.

De aceea am dat și domnia mea <acestor> oameni ca să le fie ocină și ohabă lor și fiilor și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată și martori am pus domnia mea: jupan Ivașco mare vornic și jupan Neagoe mare logofăt și Stan spătar și Mitrea vistier și Bratul comis și Badea stolnic și Gonțea paharnic și Stoica mare postelnic. Și ispravnic, Neagoe mare logofăt.

Și eu, Dan gră<mătic>⁵⁴ care și am scris în orașul București, luna noiembrie 5 zile și curgători de la Adam până acum în anul 7083 <1574>.

⁴⁷ Cislău, sat, com. Cislău.

⁴⁸ ilizibil

⁴⁹ loc rupt

⁵⁰ ilizibil

⁵¹ ilizibil

⁵² loc rupt

⁵³ loc rupt

⁵⁴ loc rupt

† Io Alexandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., slavon, perg., 1 f (33,5 x 45), cern. neagră, monogramă chinovar, sig. domnesc timbrat. Inv. 41765.

2. 1581 (7089) aprilie 1, București. *Mihnea Turcitul voievod întărește lui Dragomir, cu frații săi Andrei și Oprea, ocină în Cislău, partea surorii lor Chera și fiului ei Stoica, pentru că a cumpărat-o de la aceștia cu 3000 de aspri gata, cu adălmășari.*

† Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Dragomir cu frații săi, anume Andrei și Oprea, cu frații săi și cu fiii lor câți Dumnezeu le va da, ca să le fie ocină la Cislău, partea surorii lor Chera și a fiilor ei anume, Stoica, toată oricât se va alege din câmp și din pădure și din apă și de peste tot, pentru că a cumpărat de la Chera și de la fiii ei Stoica pentru 3000 de aspri gata cu adălmășari, au fost anume, popa Balotă și Petrică și Stoica și Mircan din Chiojd.

Cum a vândut Chera de a ei bunăvoie și cu știrea tuturor megiașilor din sus și din jos și dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat și domnia mea lui Dragomir cu frații săi, ca să le fie de ocină și de ohabă și fiilor și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după spusa domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea: jupan Mitrea mare vornic și jupan Ivan mare logofăt și Costandin vistier și Dumitru spătar și Radul comis și Harvat stolnic și Gonțea paharnic și jupan Danciul mare postelnic. <Ispravnic Iva>⁵⁵ mare logofăt.

Și am <...>⁵⁶ în orașul București luna aprilie 1 zi și de la Adam <...>⁵⁷ în anul 7089 <1581>.

Io Mihnea voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., slavon, perg., 1 f (33,5 x 45), cern. neagră, monogramă chinovar, sig. domnesc timbrat. Inv. 41764.

3. 1592 (7100) ianuarie 1. *Zapis de împărșeală, megiașii Drago și Stănilă au împărșit viile rămase de la doi uncheși celor doi nepoți, să le stăpânească în parte.*

† Să se știe cum <au> fost doi uncheși și <au> fost viile ale babei în dajde și au dat baba cu uncheșul de le-au scumpărat viile 7 sejne⁵⁸ ungheni. Dacă au murit

⁵⁵ loc pătat

⁵⁶ loc rupt

⁵⁷ acoperit de sigiliu

uncheșii, au rămas 2 nepoți și baba, unul dintru mătușe, altul dintru unche. Dacă se pristăvi, i-au judecat megeiașii să împartă în dao tot ce va fi și multu și puțin și a luat 3 penten⁵⁹ de megeiași. Cându fostu apoi au luat megeiașii buni și bătrâni pe Drago i Stănil, cum făcut cei dentâi așa făcut și cei dei doili și noi hiști diatricel⁶⁰ așa <am> judecat, tot să împartă în dao acei nepoți, și bute și tocitori și vie și tot ce va fi.

Ot Potoceni⁶¹ Șteful i Vrăte i Neagu și Toader i Crăstian i Șteful cel mic, Stoicanul i Oancea, ot Vernești⁶² Uriu și Dragu Ghinea. 7100 <1592> ghenarie meseța, deni 1.

Copie, hârtie filigran, 1 f (33 x 22), r, cern. neagră. Donație Corneliu Fetecău (Viperești, jud. Buzău), 1995. Inv. 41852.

4. 1606-1607 (7115). *Radu Șerban voievod întărește lui Matei și feciorilor lui și popii Voinea moșie la Bâsca de Sus și Bâsca de Jos, în urma unor cumpărări.*

† Data-au domnia sa această poruncă a domniei sale lui Mateiu și cu feciorii lui câți Dumnezeu îi va dăru, ca să-i fie lui moșie în Bâsca de Sus, însă partea lui Dragomir toată, den câmpu și den pădure și den apă și de peste tot hotarul, oricâtă s-o alege de petitinden, pentru că au cumpărat Matei de la Dragomir, drept 2000 aspri gata.

Și iar au cumpărat ...⁶³ de la Voinea, de la nepotă-său Godean și de la Mihăilă, însă partea lui Stanei toată, den câmpu și den pădure și den apă și de peste tot locul, câtă s-a alege, drept 600 de aspri gata și drept 2 sărăcuste⁶⁴, însă ca să știe când au cumpărat moșia, încă de mai den zilele lui Mihai voevod.

Și iar au cumpărat popa Voinea partea maichii călugărițe și partea Radului toată de petitinden, drept 600 aspri gata și drept 2 sărăcuste.

Și iar au cumpărat popa Voinea partea < Neagu > lui⁶⁵ însă a patra parte, într-un vad de moară. Însă din partea muerii Neagului și de la fiul său Stan și drept o sărăcustă.

Și iar au cumpărat popa Voinea de la nepotă-său Vlad un loc de casă și cu pometul drept 200 aspri gata.

---

⁵⁸ Stânjien (slav.)

⁵⁹ așa în original

⁶⁰ așa în original

⁶¹ Potoceni, sat, com. Mărăcineni.

⁶² Vernești, sat, com. Vernești.

⁶³ loc rupt

⁶⁴ Sărăcustă – pomenirea sufletului (parastase, pomeni), obligația de a face pomenirile mortului.

⁶⁵ loc rupt

Și iar au cumpărat popa Voinea de la vără-său Radul un loc de casă cu pometul, drept o săracustă.

Și iar au cumpărat Dragomir în Bâsca de Jos 2 pometuri de la Maria, fata nașei ⁶⁶, drept 300 aspri gata.

Și iar au cumpărat Dragomir un pomet de la Neagul, feciorul Tomei, drept 100 aspri gata.

Și au vândut acești mai sus numiții oameni ale lor părți de moșie care sunt mai sus scrise, de a lor bună voie și cu știrea tuturor megiașilor și din sus și din jos. Din zilele Radului Vodă, nepotul lui Băsărab, 7115 <1606-1607>.

Copie sec. XIX, hârtie filigran, 1f (22 x 21), r-v, cern. neagră. Donație Florin Ene (Buzău), 1980. Inv. 18719.

5. 1610 (7118) iunie 21. *Patru megiași judecă înaintea jupanului Mârza mare spătar pricina dintre Grasul din Potoceni și cumnatele sale, Neaga și Maria, cu privire la stăpânirea viei rămase de la Vetre și Mira și hotărâsc ca fratele lui Vetre, Grasul, să stăpânească o parte, iar surorile Mirei, cealaltă parte.*

† Noi megiașii anume Voicaci ot Smedești⁶⁷ i Covâr i Mircea al Zgăei ot Zorești⁶⁸ i Stoicanul popei lui Moș ot Cârломănești⁶⁹, ce ne-au luat Grasul și Neaga și Maria de naintea jupanului Mârzei, marelui spătar ca să-i tocmim de niște vie, ce le-au fostu cumpărat Vetre cu muiarea lui Mira, sora Neagăi și a Mariei.

Deci Grasul el au zis către acești suscriși megiași, cum <că> au dat 3000 aspri de au plătit datoria frățini-său Vetre și a cumnate-sei Mira, deci noi megiașii deacă am adeverit așa.

Noi am judecat și am dat Neagăi și Mariei să ție partea de vie jumătate a surorii-sa Mirei ...⁷⁰, unde vor fi cumpărate de Vetre și de Mira. Și am zis să întoarne Neaga i Maria jumătate de datorie și au înturnat Neaga și Maria, Grasului, 1700 de aspri în casa postelnicului Radului în Potoceni⁷¹.

Și au fost acolo marturi Dragomir portar i Lefter ginerele lui. Așa am tocmim și așa am dat noi cu ale noastre suflete. *I băt daes povăsi hristianii amin.* Piseat meseța iunie 28 7118 <1610>.

Copie, hârtie filigran, 1 f (21 x 22), r, cern. neagră, patru pete de tuș. Donație Corneliu Fetecău (Viperești, jud. Buzău), 1995. Inv. 4183

---

⁶⁶ Mașei ?

⁶⁷ Smedești, sat dispărut, lângă municipiul Buzău.

⁶⁸ Zorești, sat, com. Vernești.

⁶⁹ Cârломănești, sat, com. Vernești.

⁷⁰ loc rupt

⁷¹ Potoceni, sat, com. Mărăcineni.

6. 1614 (7122) mai 7. *Jupan Cârstea vel vornic poruncește lui Dragomir Dăina ot Zorești și Dragomir Bădicu ot Săseni să cerceteze pricina dintre Grasul și Stan, pentru ocinele și viile rămase de la Vetre (fratele lui Grasul) și soția sa Mira (sora lui Stan), pentru că Grasul a sechestrat averea rămasă de la Sora.*

† Jupan Cârstea vel dvornic, scriem voao megiașilor anume ot Zorești, Dragomir Dăina i ot Săseni⁷², Dragomirul Bădicu.

Dau știre de rândul celor oameni anume Grasul i Stan de opriță, cum s-au jeluit naintea noastră de față pentru nește vii și ocine ce au rămas de la Vetre fratele Grasului și de la Mira, sora lu Stan, că s-au plânsu naintea noastră Grasul c-au plătit mult datorie a frățâne-său, de i-au luat viile pentru datorie iar Stan zis că au rămas de la soru sa Mira, bucate și haine la Grasul. Deci să căutați să-i tocmiți cum va fi cu dreptul, de va fi cum au spus ei, să fie și pre datorie însă cum veți afla cu sufletele voastre, să aveți a-i tocmi.

Ispravnic ot sudvo deni 5, *na Văznsenie*⁷³, piseat Ionu logofet. Meseța mai 7 deni vă let 7122 <1614>.

Orig., hârtie filigran, 1 f (19 x 22), r, cern. neagră, sig. inelar aplicat (urme ceară). Donație Corneliu Fetecău (Viperești, jud. Buzău), 1995. Inv. 41854.

7. 1617 octombrie 19, Târgoviște. *Alexandru Iliș voievod întărește lui Bale moșii și vii la Lipia, părți cumpărate de la Bratu, Neagul Pârscoveanul și Zbârcitul în vremea lui Radu Șerban*⁷⁴ *cu 8000 de aspri, precum și o țelină, ocini și un loc de casă, cumpărate de la Neagul Pârscoveanul și Zbârcitul, plătind pentru toate 2700 bani gata.*

† Din mila lui Dumnezeu Io Alexandru voevod, domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prebunului răposatului Io Iliș voevod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Bale și fiilor lui, câți Dumnezeu îi va dărui, ca să le fie ocină în Lipia⁷⁵ însă partea lui Bratu, 8 stânjeni cu vie, câtă parte se va alege și 8 stânjeni de ocină la Poiana Cărimezeului până la Lacul cu cârligele, pentru că a cumpărat Bale această ocină și această vie de la Bratul drept 8000 de aspri, pe vremea lui Radu Șerban voevod.

Și iar a cumpărat Bale un pogon de țelină și cu un loc de casă și cu un stânjen și jumătate de ocină din partea lui Peleş, pentru că a cumpărat Bale de la

---

⁷² Astăzi sunt mai multe sate cu acest nume: Săsenii Vechi, Săsenii Noi și Săsenii pe Vale – toate în com. Vernești.

⁷³ La înălțare.

⁷⁴ De fapt, în vremea lui Mihai Viteazul, hrisovul fiind doar refăcut în vremea lui Radu Șerban, v. *D.I.R., veac XVII*, vol. I, p. 497.

⁷⁵ Lipia, sat, com. Merei.

Neagul Pârscoveanul drept 2000 bani gata.

Și iar a cumpărat Balea ocină în Lipia, din partea Zbârcitului o jumătate stângen în câmp, oricât se va alege, pentru că a cumpărat Bale ocina de la Zbârcitul drept 700 bani gata.

Și au vândut acești mai sus numiți oameni ale lor ocine și vii de a lor bună voie și cu știrea tuturor megiașilor. Și au fost de față mulți oameni buni și bătrâni anume: Dan portar și de la Mircești⁷⁶, Gociul și Dan și Năica și de la Lipia, Stan Doșe și de la Ana, Munciuc și Voico Tărchil și Stanciul Machiei și Stan călugărul și Bale cizmariul și Drăgan și Radul Pârscoveanul.

Drept aceia am dat și însumi domnia mea lui Bale aceste mai sus zise moșii și vii ca să-i fie ohabnice lui și feciorilor și nepoților și strănepoților lui și de nimeni să nu fie clintit după zisa domniei mele.

Iată și martori a pus domnia mea: jupan Dumitru mare ban al Craiovei, jupan Vintilă mare vornic și jupan Nica mare logofăt și jupan Stoica mare vistiernic și jupan Gorgan mare stolnic și Păruș mare spătar și Lamba mare comis și Mârza mare paharnic și jupan Iane mare postelnic. Și ispravnic Nica vel logofăt.

Și eu Stancu logofăt am scris în cetatea de scaun Târgoviște în luna octombrie 19 zile, anii de la Adam până acum 7126 <1617>.

†Io Alexandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., slavon, perg., 1 f (33 x 45), cern. neagră, monogramă chinovar, incipit ornat, sig. domnesc timbrat (se păstrează amprenta sigilară, imprimată pe hârtie), legenda: IO ALEXANDRU VOEVOD MILOSTEIU BOJIIU UNGROVLAȘCOE ZEMLE, dispusă circular între două cercuri perlate; două personaje domnești flanchează arborele plasat în centru; în registrul superior, despărțită de restul câmpului sigilar printr-un arc de cerc perlat, este amplasată pasărea heraldică cruciată, însoțită de cei doi aștri, luna – crai nou (senestra) și soarele (destra). Inv. 5283.

8. 1625 (7133) aprilie 12. *Simion, feciorul lui Dobroslav, vinde lui Rusin partea sa de moșie din satul Frăsinet pe 1200 bani.*

†Adică eu Simion feciorul lui Dobroslav, scris-am răvașul mieu ca să fie de mare credință la mâna lu Rusin, cum să știe că i-am vândut partea mea de moșie de în sat de în Frăsinet⁷⁷ toată cât se va alege de în câmpu și în pădure, în apă și în uscat și de peste tot hotarul, însă partea despre frații mei.

Și o parte ce o am fost cumpărat de la Zoica iar o am vândut-o lui Rusin, însă a treia parte de peste frații lui. Și am dat pe această ocină⁷⁸ pe toată 1200 de bani gata și o am vândut de a mea bună voe, ca să-i fie lui de moșie și feciorilor lui

---

⁷⁶ Mircești, sat înglobat în municipiul Buzău (lângă cartierul Simileasca).

⁷⁷ Frăsinet, sat, com. Calvinii.

⁷⁸ așa în original

și cine să va trage din el. Iar cine se va ispiti peste cuvântul meu într-altu chip să fie blestemat și afurisit de vlădica Isus Hristos și de trii <sute> oteți din Niceea.

Și când am vândut au fost mulți oameni buni mărturie, anume Canba i Marco i Vlad și Dobroslav și...⁷⁹ i Stan și Pană și St... și pentru credință ne-am pus și pecetea.

Piseat meseța aprilie 12 deni, văleat 7133 <1625>. Simion

Copie, hârtie, 1 f (31 x 21), r, cern. neagră. Donație Florin Ene (Buzău), 1980. Inv. 18720.

9. 1627 (7135) mai 22. *Alexandru Coconul voievod judecă pricina dintre Rada, soția Grasului din Potoceni, și Șerban Hrâmcescul din Bălțați, pentru o datorie ce ar fi avut Grasul la el și la fiul lui Stoica, încă din zilele lui Mihai Viteazul. Rada a adus martori și Stoica a rămas de judecată.*

† *Milostiiu bojiu Io Alexandru voevoda i gospod sină pocoinago Radul voevoda davat gospodstva mi sie poveleanie gospodstva mi Radei muiarea Grasului de Potoceni că de acmu nainte să fie în pace și slobodă de către Șerban Hrâmcescul den Bălțați⁸⁰ și de către fie-său Stoica și de către ginere-său Stoica, pentru o datorie ce s-au pârât de față naintea domniei mele.*

Și așa pârăia Stoica, feciorul lui Șerban, cum că i-au fost dat Grasului, bărbatul Radei, nește bani încă den zilele lui Mihaiu Vodă și nu i-au mai plătit până acmu, ce i-au rămas dator. Iar Rada au mărturisit cu mulți megiași den sat anume: Șteful i Neagoe i Vetrea i Dragotă i Toader i Crăstian i Manea, cum n-au fost dat Șerban Grasului nici un ban, nici iaste dator nemic. Ce au rămas Stoica, feciorul lui Șerban de judecată denaintea domniei mele, drept aceia am dat și domnia mea Radei ca să aibă bună pace, mai mult val să nu aibă i *pac peas povesi gospodstva mi i ispravnic sam reci gospodstva mi.*

Piset meseța mai deni 22, leat 7135 <1627>.

† Io Alexandru voevod milostiiu bojiu gospod.

Orig., hârtie filigran, 1 f (31 x 21), r, cern. neagră, sig. domnesc aplicat (căzut), monograma domnească cu chinovar. Donație Corneliu Fetecău (Viperești, jud. Buzău), 1995. Inv. 41853.

10. 1627 (7136) septembrie 5. *Dragomir, feciorul lui Stan, nepotul lui Stoica Cătărăscul mărturisește că vărul său, Stoica Motrună, feciorul Cătărăscului și-a răscumpărat părțile de moșie zălogite la el, de la Sibiceul Bratului, Bâsca Rusilii, Mușcelul Scăianilor și Pânăitău, înapoiindu-i 3200 de bani gata.*

⁷⁹ loc rupt

⁸⁰ Bălțații vechi (vechea denumire a satului Valea Râmnicului), com. Valea Râmnicului.

Copie după alt zăpis vechi, asemenea, din cuvânt în cuvânt

Adică eu Dragomir, feciorul lui Stan, nepotul Stoicăi Cătărescului, așa mărturisesc cu zăpisul meu, să fie de mare credință la mâna vărului meu Stoicăi Motrună, feciorul Catariei Rață, cum să s<e> știe că s-au răscumpărat toată partea lui de moșie, ce au fost zologită la mine și vândută mai de nainte vreme, și mi-au dat bani gata 3200 la mâna mea.

Și moșia să fie la mâna vărui meu Stoicăi Motrună den tot hotarul, anume în sat în Sibiceul Bratului și în Bâsca Rusilii⁸¹ și în Mușcelul Scăianilor și în Pânătau și peste toate hotarele, și în câmp și în apă și în pădure. Și să s<e> știe să aibă bună pace de acum înainte vărui meu Stoica, de către feciorii mei și de către nepoții mei, că s-au răscumpărat moșia peste tot, cum scrie mai sus.

Și s-au întâmplat la această tocmeală bună, oameni marturi anume Voinea și Stan, Radul, Vlad, Rusin, Tanasie, Macarie și pentru credință, mi-am pus și pecetea. Dragomir, septembrie 5 7136 <1627>.

Copie (sec. XIX), hârtie filigran, 1 f (26 x 21), r, cern. neagră. Inv. 18721.

11. 1631-1632 (7140). *Vasile călărașul și fratele său Radu se înfrățesc cu Nanciul, pe moșia Mușcelul Sărății.*

† Adică eu Vasilie călărașul împreună cu fratele Radul <scriu>⁸² și mărturisesc cu acesta al meu zăpis, ca să fie de mare credință la mâna frăținui meu Nanciului cum ca <să se> știe că ne-am înfrățit de a noastră bună voe și am intrat în sfânta beserică și ne-am încins cu brâul Maicăi Preacistii înaintea Evangheliei și a sfintii cruci și ne-am dăruit ca nește frați de duhul sfânt.

Și am dăruit eu Vasilie împreună cu frate-meu Radul pe frate-meu Nanciul cu 15 stânjeni de ocină în Mușcelul Sărății, de în moșia megieșască, iar eu Nanciul am dăruit pe frate-meu Vasilie și pe frate-meu Radul cu 80 de vedre de vin, vadra câte 4 costande și cu 4 matci. Și am dăruit eu Vasilie împreună cu frate-meu Radul și cu frate-meu Nanciul pă sora noastră Ana cu 2 pogoane de loc, căci au fost soră între noi la frăție.

Și la frăția noastră cea bună fost-au mulți boiari măturie, anume: Dragomir vornicul Sărățeanu și Vasilache iuzbaș și căpitan Dumitrașco și Ionuț diaconul și Efrem, sluga părintelui Serafim, împreună cu acești boieri <în>tâmplatu-s-au și Micșan, aceștia toți au fost măturie.

Și am pus ...⁸³ într-acest zăpis care am <dat>⁸⁴ frățini-meu Nanciului, care dintre noi și de neamul nostru se va scula cu gâlceavă asupra frățini-meu

---

⁸¹ Bâsca Rusilii, azi Bâsca Roziliei, sat, com. Nehoiu.

⁸² loc rupt

⁸³ loc rupt

⁸⁴ loc rupt

Nanciului, acel om să fie blestemat de Isus și de 300 de oteți vă Niceii. Și am făcut acest zapis la mâna frățini-meu Nanciului și i-am dăruit această ocină ce scrie mai sus, să-i fie moșia stătătoare în veacu, lui și feciorilor și nepoților și strănepoților. Și pentru mai adevărată credință pusu-mi-am mai jos și peceata.

Și am scris eu popa Mihnea în meseța ...⁸⁵ deni 4 vă let 7140 <1631-1632>.

Eu Vasilie împreună cu frate-meu Radul.

Orig., hârtie, 1 f (31 x 22), r, cern. neagră, restaurare empirică de secol XIX (este lipit pe o altă filă cu cocă), sig. inelar imprimat, negru de fum (decor geometric). Achiziție Cornel Sava (Sărățeanca, com. Merei, jud. Buzău), 2000. Inv. 47375.

12. 1633 martie 17, București. *Matei Basarab voievod întărește lui Golea portar, fiul lui Stan ot Mocești și fraților lui, Bratu, Vătre și Cârștian, ocine și vii în Dealul Moceștilor și Dealul Mirceștilor.*

†Cu mila lui Dumnezeu Io Mateiu voevod și domn a toată Țara Rumânească nepot marelui și prea bunului răposatului Basarab voevod, dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele Golii cu frații lui, anume Bratul i Vetrea i Cârștian, feciorul lui Stan din Mocești⁸⁶ din județul Buzău și cu feciorii lor câți Dumnezeu le va da, ca să le fie lor loc de doao pogoane de vie și jumătate la Dealul Moceștilor, pe Valea Fântânilor și cu o jumătate de stânjen de moșie la câmp, oricât se va alege. Pentru că aceste mai sus zise pogoane de vie și cu acea jumătate stânjen de moșie au fost de moștenire ale lui Burcan mai de nainte vreme. Iar când au fost în zilele lui Leon vodă, după moartea lui Coman, iar Golea cu fratele lui Bratul și Vetrea și Cârștian, ei au cumpărat acel loc de pogoane de vie și cu acea jumătate de stânjen de moșie ce s-au zis mai sus, de la Stan feciorul lui Nedelco din sat din Mocești, drept 600 aspri gata, ce i-au vândut de bună voie și au fost aldămășari i Mârzul, anume din Mocești, Popa Vlad i Bratul i Andreiu i Balotă i Stefan sin Necula i Cap Tare i Cârștea și Vlad.

Și iar au cumpărat Golea cu frații lui de la Stan Croitor patru stâneni de vie ...⁸⁷ în dealul Moceștilor și cu o jumătate stânjen de moșie din cap până în cap, veri cât să va alege drept 600 aspri gata și au fost adălmășari și martori din Mocești, Badea i Stoian Franștecoiul i Andreiu i Coman Tomescul i Dragomir i Bratul, și din Lipia Gherghie i Dumitru al Marii i Balotă.

Și iar au cumpărat Golea cu frații lui Bratul i Vetrea și Cârștian o jumătate de cezvârtă de vie în dealul Moceștilor, de la Marica, muma Grozii din Mocești drept 200 de aspri gata și au fost marturi din Mocești, Stoian i brat ego.

---

⁸⁵ Cuvântul este acoperit de amprenta sigilară.

⁸⁶ Mocești, sat înglobat în Lipia.

⁸⁷ loc rupt

Și iar au cumpărat Golea portariu și cu frații lui Bratul i Vetrea și Cârștian moșie la Mocești de la Badea, un pogon țelină în Dealul Moceștilor și cu un stângen de moșie din cap până în cap, drept 500 aspri gata.

Și iar au cumpărat Golea cu frații lui ce s-au zis mai sus, un pogon țelină de la Marica din Mocești și cu un stângen de moșie din cap până în cap și moșia lui Gulei, din obârșia Fântânilor până în Lacul cu cărligele. Și au fost marturi atunci din Mocești: Dragomir Pomescu și frate-său Coman i Giulea i Bratu i Stoian i Frățicoiu i Oană călugăr și din Lipia popa Lupul. Și când au vândut au fost toți frații de moșie.

Și iar au cumpărat Golea cu frații lui ce sunt scriși mai sus, un pogon de vie în dealul Mirceștilor și un stângen de moșie de la Iancul ot Mircești, feciorul lui Dincăsoi, drept 1700 de aspri gata și au fost aldămășari din Mocești Bratul și frate-său Stan i ...⁸⁸ fiul lui Mazâl i Bantea i Finta i Dumitru și din Bănțești, Finta. Și au vândut acești mai sus ziși oameni ale lor moșii și de a lor bună voie și cu știrea tuturor megiașilor din sus și din jos și din prejurul locului și dinaintea Domniei mele.

Drept aceia am dat și însumi domnia mea lui Golea cu frații lui Bratul i Vetrea i Cârștian, feciorii lui Stan din Mocești, ca să le fie lor moșia și viile de baștină și ohabnice feciorilor și nepoților și strănepoților și de nimeni să nu fie clintit după zisa domniei mele.

Iată și martori am pus domnia mea pe: jupan Ivanco vel dvornic i jupan Gherghie vel logofăt i jupan Radu vel vistiernic i jupan Theodosie vel spătar i ...⁸⁹ vel stolnic i jupan Nica vel comis i jupan Barbul vel paharnic i jupan Costandin vel ...⁹⁰ și jupan Gheorghie vel logofăt.

Și s-au scris de Lepădat logofăt, în scaunul orașului București la martie 10 deni și de la Adam leat 7141 <1633>.

† Io Matei voevod (m. p.)

Orig., slavon, perg., 1 f (35 x 29), r, cern. neagră, chinovar, sig. domnesc aplicat. Inv. 5343.

Copie, traducere 1809, hârtie, 1 f (31 x 26), cern. neagră. Inv. 33494⁹¹.

13. 1654 ianuarie 15. *Neagoe, feciorul babei Ana își zălogește partea de moșie de la Cătun lui Dragomir și Barbu pe 29 ughi.*

† Adică să se știe cum au zălogit Neagoe, feciorul babei Anei, partea lui de moșie de la Cătun⁹² lui Dragomir și Barbului, de drept 29 ughi.

⁸⁸ loc rupt

⁸⁹ loc rupt

⁹⁰ loc alb

⁹¹ „Acest izvod s-au scos după hrisovul cel sârbesc, tălmăcindu-se pe rumânește de mine Ianache logofăt Căliaș Vernești, ianuarie 5 1809” (la sfârșitul documentului).

Și marturi Vlad, Neagul, Gheorghie, Stănilă, Mănea și de naintea lui tătâni-său lui Nan, au luat banii Neagoe. Piseat meseța ghenarie, deni 15, vă leat 7162 <1654>.

Copie, hârtie, 1 f (22 x 18), r, cern. neagră. Donație Florin Ene (Buzău), 1980. Inv. 18723.

14. 1654 octombrie 24. *Anghel sin Vătră ot Potoceni mărturisește că Ion Coțofană și Ugrin că și-au răscumpărat partea lor de moară cu 9 ughi. Dacă se va vinde, Anghel va fi primul dornic să o cumpere.*

† Adecă eu Anghel sin Vătră ot Potoceni scriu și mărturisesc cu acesta al meu zăpis, pentru ca să fie de mare credință la mâna lu Ion Coțofană, pentru că ș-au scumpărat Ion Coțofană o părție de moară a lui și a lui Ugrin de la Anghel, însă de într-o roată a opta parte, pentru că o au fost scumpărată Anghel de la Preda sin Buzincă, pentru că o au fost vândut părinții lor mai de nainte vreme.

Deci ș-au scumpărat părțieaua lui și a lui Ugrin de la Anghel dreptu ughi 9, pentru ca să fie lui Ion moșie stătătoare și de moșie lui și feciorilor.

Și când s-au făcut acest zăpis fost-au mulți oameni buni și cându se va vinde această moară altădată iar să fie Anghel volnic a o cumpăra, să nu fie altul volnic, pentru că o au lăsat de voia lui de ș-o au scumpărat.

Și marturii Șteful ot Potoceni, Drăgoiu, Dumitru, Șteful, Istratie sin Manul i Pascul.

Piseat popa Dragomir. Piseat meseța ohtombrie 24 deni, vă leat 7163 <1654>.

Copie, sec. XIX, hârtie filigran, 1f (32 x 22), r, cern. neagră. Donație Corneliu Fetecău (Viperești, jud. Buzău), 1995. Inv. 41851.

15. 1655 (7164) octombrie 9. *Jupan Pană vel spătar scrie lui Ion ot Priviți că Neagoe l-a pârât pe Ion de jaf. I se dă lege lui Ion să jure cu șase oameni buni în ziua de Sinedru.*

† Jupan Pană vel spătar ...⁹² scris-am cartea noastră cinstului om anume Ion ot Priviți⁹⁴, pentru c-au venit înaintea noastră cu Neagoe ot tam, di s-au pârât de jaf înaintea noastră, zicându Neagoe cum că i-au luat niște unealte iar Ion s-au plânsu de dreptate.

⁹² Sunt două sate cu denumirea Cătun, în com. Năeni și în com. Sărulești.

⁹³ loc rupt

⁹⁴ Priviți, sat dispărut, posibil lângă Beilicu (com. Săgeata, jud. Buzău).

Ci i-am dat lege să jure cu 6 oameni buni: Stan Loloil ot Bădeni, Vlad ot tam i Radul ot Săseni i Belcea ot tam i Pirvan ot Zorești, Șteful ot Potoceni, cum nu i-au luat acele unelte. Ci <a> zis Neagoe că după ce va jura să fie în pace, de către nimeni val să n-aibă și zioa le iaste la Sinedru.

Aceasta am scris, piseat meseța octombrie deni 3 let 7164 <1655>.

† Pană vel spătar

Orig., hârtie filigran, 2 f (19 x 15), r, cern. neagră, urmă sig. inelar, aplicat, urme de ceară, deteriorat. Donație, Corneliu Fetecău (Viperești, jud. Buzău), 1995. Inv. 41830.

16. 1681 (7190) octombrie 30. *Grama sin Grama ot Râmnic vinde lui Oprea Nenciulescul ot Mușcelul Sărății 422 stânjeni în Mușcelul Sărății, 20 stânjeni siliște în Sărata și trei pogoane de vie în Mușcel.*

† Adecă eu Grama sin Grama ot Râmnic dat-am zăpisul meu la mâna dumnealui Oprii Nenciulescul ot Mușcelul Sărății precum să se știe că i-am vândut dumnealui ocină în Mușcelul Sărății, stânjeni 422 din capul vii lui Neagoe Brânză, din răzor în jos și treci izvorul Oșciugului, pân piscul tufelor Velnii pã din jos în gura izvorului face unde dă în Sărata și de acolo apucă în sus și dă pân gura Teișului și merge pã culmătura dealului pân drumul Nișcovului și deasupra Fântânii Rumâneștilor.

Și i-am vândut stânjeni de ocină 20 siliște în Sărata și cu pometu, nuci, peri, meri, pruni, stânjeni pã bani 66.

Și i-am mai vândut dumnealui 3 <pogoane> de <vie>⁹⁵ lucrate în Mușcel, de jos de tufa cea mare și i-am vândut și <țelină>⁹⁶ 20 ce am avut din drumul tufelor Velnii, până în via celor 2 pogoane de vie ale Oprii Nanciului, despre nepoții lui. Și i-am vândut pogonul de vie, cu țelină, cu taleri câte 25.

Și am vândut de a mea bună voe cu știrea tuturor fraților mei de ocină și din sus și din jos, nesilit de nimene, să o stăpânească dumnealui cu bună pace, dumnealui și feciorii dumnealui și nepoții, câți Dumnezeu îi va dăruî în veci.

Și când s-au făcut acestu zăpis au fost mulți boiari și megeiași moșneni care să vor iscăli mai jos anume. Și eu pentru mai adevărată credință mi-am pus iscălitura și pecete ca să se crează.

Eu Grama sin Grama ot Râmnic vânzător. Octombrie deni 30 leat 7190 <1681>.

Eu Gheorghe diaconul martor

Eu Arion Brânzeanul martor

Eu Dragomir Leuca martor

---

⁹⁵ loc rupt

⁹⁶ loc rupt

Eu Stan căpitan Cernătescul martor
 Eu Necula Berindei martor
 Eu Preda Topoloveanu martor
 Eu Necula Găgina martor

Copie sec. XVIII, hârtie, 1 f (32 x 23), r, cern. neagră, restaurare empirică, de sec. XIX (lipit pe o altă filă cu cocă). Achiziție Cornel Sava (Sărățeanca, com. Merei, jud. Buzău), 2000. Inv. 47376.

17. 1681 decembrie 7. *Dragostin Cervin vinde lui Oprea Nenciulescul ot Mușcelul Sărății 240 stânjeni în jiliștea Mușcelului Sărății.*

† Adică eu Dragostin Cervin dat-am zăpăsul meu la mână dumnealui Oprei Nenciulescul ot Mușcelul Sărății, precum să se știe că i-am vândut dumnealui moșie în jiliștea Mușcelului Sărății, stânjeni 240 drept ...sli⁹⁷, însă stânjenul câte bani 90.

Și am vândut această moșie de a mea bună voie, nesilit de nimene, ca să fie dumnealui stătătoare în veci și tot neamul dumnealui, feciorilor dumnealui, nepoților, strănepoților, care se vor trage din dumnealui să o stăpânească cu bună pace de către toți moșnenii, că această moșie au fost dreaptă a mea.

Și această moșie merge latul ei din moșia Brânzeștile în lat până în moșia dumnealui Mihail spătar, până în vizuini și lungul ei din capul moșiei Cotcuvii⁹⁸, de la puțuri și merge spre soare apune până în drumul care vine de la vadul lui Drăghici. Și această moșie este hotărâtă și împietrită cu șase boieri.

Și când s-au făcut acest zăpăsi au fost mulți oameni marturii, care se vor iscăli mai jos.

Și eu pentru mai adevărată credință mi-am pus degetul și iscălitura ca să se crează. Dechembrie 7, leat 7190 <1681>.

Eu Dragomir Cervin vânzător
 Eu popa Ștefu ot Porumbița martor
 Eu Lupul Scaunul ot Știubei martor
 Eu Dragomir călugăr martor
 Eu Tănăsie martor
 Eu Drăgustin ot Lipia martor
 Eu Petrică ot Știubei martor
 Eu Necula Berindeiu martor

Și am scris eu Grigorie logofăt cu zisa dumnealor.

v. f. 1:

Prezedentul Judecătoriei județului Buzeu

⁹⁷ adăugat cu altă cerneală

⁹⁸ Cotcuzinii ?

Această copie protocolindu-se cu cel adevărat zăpis și fiind întocmai, s-au adevărit cu iscălitura mea și pecetea judecătorei. 1834 octombrie 23.

Prezidentul judecătorei județului Buzeu

Copie autenticată 1834, hârtie filigran, 2 f (33 x 23), cern. neagră. Achiziție Cornel Sava (Sărățeanca, com. Merei, jud. Buzău), 2000. Inv. 47377.

18. 1682 (7191) noiembrie 4. *Hotărnicie a moșiei Mușcelul Sărății, partea lui Oprea Nenciulescu și a altor moșneni.*

Zaharia portariu dimpreună cu șase boieri hotarnici ca să hotărăscă o moșie a Oprii Nenciului din Mușcel Sărății i din jăliște altor moșneni.

Deci noi ne-am adunat toți la un loc și am chemat pă toți moșnenii și ș-au adus zăpisile și am pus sfară în capul răzorului lui Neagoie Brânză, din jos despre via lui Neagoie Dumă, din tufa cea strâmbă în jos și au trecut izvorul Oșciuciuului și au lovit pân piatra cu teiu și au trecut drumul dă curmeziș și am pus piatra acolo la Grind.

Și dă acolo au dat pân capul vii lui Leontie pe din jos și au izbit tufele Velnii pe din jos de piscu și de acolo au dat în gura Izvorului Dulce, unde dă Sărata și apucă tot apa Sărății în sus, pă unde trece drumul Sărata și apucă pă Valea Teișului.

Iar de acolo, trece Sărata și apucă muchea dealului, pe deasupra Fântânii păcurilor, pe deasupra Murătorilor și izbește în muche, pe deasupra mănăstirii lui Negoită.

Și dă acolo dă în drumul Nișcovului pe deasupra Fântânii Rumâneștilor și apucă tot drumul în sus, până dă jos, unde să împreună Sărata cu Valea Ciuhoului.

Și dă acolo apucă drumul în sus, până în Poiană, între drumurile cele roșii și apucă pă culmea dealului, pe marginea perilor celor pădureți și izbește la lacul pe deasupra și de la Fântâna cu stâna și apucu marginea Gorinișului și dă în drumul care vine pen capul vii lui Hadăr și trece Valea lui Negoită, pen plop și dă în capul răzorului vii lui Genilor și apucă răzorul în jos și dă iar în capul răzorului vii lui Tănăsie.

Acolo este piatră hotar și de acolo apucă răzorul vii lui Tănăsie în jos, până dă în capul vii lui Neagoie Brânză, pă răzor în jos, până dă iar în grămada de piatră la Cucuiu.

Și am tras și moșia jăliștii a Oprii Nanciului din piatra Brânzeștilor în sus, până dreptu Bășicuță, latul stâneni 240, care au fost cumpărat de Dragostin Cerevin, câte zlot unul, cu zăpis de cumpărătoare.

S-au găsit moșia Mușcelu Sărății a Oprii Nanciului cu frati-său Nanciul, stâneni 90.

Mai cumpărat Oprea Nanciul de la paharnecul Negoită, stâneni 160 în silește la Sărata, unde sunt Fântânile de păcură.

Și de la Costandin Gogoasă s-au mai cumpărat stâneni 160, câte orți doi.

Și s-au mai cumpărat de la Sin, stânjani 75, iar dă (?) Oprea Nanciul câte orți doi.

Și s-au mai cumpărat de Lupul Roșul, unde au fost pimnița Oprii Nanciului, stânjani 25, câte orți doi. Și iar au mai cumpărat dă la Lupul Roșul stânjani 15, până la fundul pimniții Nanciului.

Și au mai cumpărat de la Dragostin Cerevin 15, câte orți doi.

Și în silește la diaconul Gheorghe au mai cumpărat iar Oprea Nanciul de la Lupul Roșul, stânjani 25, câte orți doi și un locu de casă, taleri 20, cu pometul.

Și iar diacon Gheorghe s-au ales în Mușcel Sărății cu stânjane 80 și s-au găsit și ai Gramii ot Râmneac stânjani 422, cumpărați iar de Oprea Nanciul, câte orți doi.

Și ai lui Gheorghie Sărățean s-au găsit stânjani 80. S-au găsit și ai mănăstirii Banului stânjani 180 și ai schitului Cozii, stânjani 180.

Dreptu aceasta am dat cartea noastră de hotărnicie la mâna Oprii Nanciului i altor moșneni, pentru că așa am ales cu dreptate, din porunca mării sale lui Vodă, să stăpânească cu bună pace din neam în neam. Noembrie 4 leat 7191<1682>.

Zaharia portar

Stanciul căpitan Cernătescu

Arion Brânzescu ot Știubeiu

Preda Topoloveanu

Necula Berindeiu

Nanu ot tam

Carte de hotărnicie. Această copie fiind scoasă din cuvânt în cuvânt după hotărnicie, care fiind veche și stricată, pentru a nu să strica de tot, s-au prefăcut după cum să vede și nefiind nici un cuvânt zmintit nicăiri, o adevărim cu iscăliturile. 1785 aprilie 5.

Scarlat Câmpinean biv vel stolnic is<călit>

Iordache Cantacozino biv vel sluger is<călit>

v. f. 1:

De la Logofeția Mare a Țării de Sus

Moșnenii Nenciulești din sud Buzeu prin jalba ce au dat către Divan care s-au orânduit în cercetarea logofeției, au făcut arătare pentru o hotărnicie a lor ce s-ar fii... cerând ...⁹⁹și a să adevări, li s-au cerut hotărnicia veche și n-au avut, ci au arătat o copie după hotărnicia a șase boieri la leat 7191 noiembrie 4, adevărită de rânduiții boieri Divanului, Scarlat Câmpineanu i de sluger Iordache Cantacuzino la leat 1785 aprilie 5.

Copie 1785, hârtie filigran, 2 f (45 x 32), r-v, cern. neagră. Achiziție Cornel Sava (Sărățeanca, com. Merei, jud. Buzău), 2000. Inv. 47378.

---

⁹⁹ text ilizibil

Consilierii sovietici în dizgrația conducerii P.M.R.

Dr. VASILE POPA

Controversa științifică asupra existenței sau inexistenței unor planuri de comunizare (stalinizare) a țărilor ajunse în zona de influență sovietică după cel de al doilea război mondial nu este stinsă încă, interpretarea unor documente sau decizii politice emise la București sau Moscova fiind diversă.

Chiar dacă autenticitatea planului de comunizare a României descoperit în arhivele americane¹ este, uneori, pusă la îndoială de diverși cercetători sau analiști ai perioadei imediat postbelice, rămân în zona acelor care afirmă și cred în existența unei planificări riguroase a translatării modelului sovietic la vest de Prut, în România, ca, de altfel, în majoritatea viitoarelor țări socialiste (comuniste).

Dacă acest proces are ca determinare fundamentală propria dorință a guvernelor de democrație populară nou instalate în funcție, ca expresie a obedienței acestora față de Moscova, sau voința expresă și exclusivă a acestora, de a realiza o formulă unică a sistemului comunist în zona sa de influență, aceasta este o altă întrebare la care cercetarea istorică nu a oferit încă un răspuns tranșant.

Complementare acestor semne de întrebare sunt și incertitudinile din jurul procesului invers, de decomunizare (destalinizare) a lagărului comunist.

Referindu-ne doar la cazul României, putem releva o serie de evenimente și fapte istorice care, corelate, ne conduc spre concluzia că și acest proces a cunoscut o desfășurare algoritmică, pe etape, unele distincte, altele mai slab conturate, încercările de ieșire de sub tutela sovietică fiind mai pregnant exprimate după constituirea Tratatului de la Varșovia.

Între multiplele instrumente folosite de Moscova pentru implementarea modelului sovietic în țări din centrul și sud-estul Europei, instituția consilierilor ocupă un loc aparte. Dinamica activității acestora în România a fost în strânsă legătură cu evoluțiile în plan intern, înregistrând o activitate de vârf până prin anii 1952 - 1953 și o fază de declin după aceea.

Imediat după instalarea la putere, în martie 1945, și în etapa de „democrație populară”, autoritățile comuniste au fost puse în fața unor probleme greu de soluționat, comunizarea însemnând, practic, o schimbare radicală a chiar fundamentelor societății românești de până atunci, în plan politic, economic și social.

---

¹ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*, București, Editura Iconica, 1993.

S-a simțit nevoia unui „ajutor tovarășesc” din partea diriguitorilor de la Kremlin, și, în acest sens, cererile de sprijin au început să fie tot mai insistente.

După consolidarea instituțiilor „statului dictaturii proletariatului” și integrare României într-un sistem militar colectiv (mai 1955), prezența consilierilor sovietici a devenit tot mai stânjenitoare. Activitatea acestora a început să fie calificată ca o „ingerință a Moscovei în problemele României”, iar pozițiile exprimate de liderii comuniști români la adresa consilierilor au fost tot mai acide.

Documentele care urmează, descoperite în arhiva fostului C.C. al P.C.R., fac trimitere directă la perioada în care activitatea consilierilor sovietici din cadrul M.A.I. intrase în declin, iar mesajul lor confirmă un adevăr cvasi-prezent în mentalitatea comunistă, acela că, de la adulație și până la dezavuare, deseori, nu a existat decât un singur pas.

Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din ziua de 3 aprilie 1963²

Participă la ședință tovarășii: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Apostol Gheorghe, Bodnăraș Emil, Borilă Petre, Ceaușescu Nicolae, Chivu Stoica, Drăghici Alexandru, Maurer Ion Gheorghe, Bârlădeanu Alexandru, Răutu Leontin, Voitec Ștefan.

Au fost invitați tovarășii: Dalea Mihai și Gheorghe Gaston Marin.

Ședința începe la ora 11,00.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Așa cum s-a discutat, putem să renunțăm la funcția aceasta de consilieri, iar atunci tovarășul Drăghici i-a spus <consilierului sovietic>: „Nu m-am gândit la lucrul acesta, o să mă gândesc și o să vă dau răspunsul”.

Tov. Alexandru Drăghici:

Nu, tovarășe Gheorghiu, i-am spus pe loc când eram în mașină și mergeam la Brașov cu consilierul sovietic. El mi-a spus că urmează să vină altul în locul celui plecat. Atunci am luat eu toate problemele și le-am comentat.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

I-ai spus problema clar, ai pus și chestiunea de încredere. Noi nu avem,

---

² Sunt redată doar discuțiile referitoare la consilierii sovietici, celelate puncte de la ordinea de zi având alt subiect.

corespunzător, în Uniunea Sovietică, reprezentanți ai noștri la securitatea sovietică și nici n-ar fi just.

Tov. Alexandru Bârlădeanu:

Acum două luni eu am ridicat această problemă.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Tovarășul Sălăjan păcat că are oameni acolo, ei stau degeaba acolo, îi mai trimite la câte o vânătoare, la un pescuit și atât.

Important este că în problemele interne a fost justificat acest lucru într-o perioadă destul de lungă, când aveam aici oameni mai cunoscători decât noi, dar menținerea lor în continuare ridică și problema lipsei de încredere în partenerul tău. În 1956, în Ungaria nu din cauza lipsei de consilieri sovietici s-a întâmplat ce s-a întâmplat, ci altele au fost cauzele.

Acum aparatul nostru a învățat cum să se lupte cu dușmanul. Este neplăcut, cred, și pentru ei, mai ales că această stare de lucruri ridică și problema egalității în relațiile noastre, umbrește aceste relații. Oricare ar fi relațiile, face pe cealaltă să se simtă prost.

Eu socotesc că ai procedat bine, tov. Drăghici, când ai procedat așa cum ai procedat față de tov. acesta care vroia să se întoarcă. Sigur că pentru coordonarea acțiunilor noastre este necesar să ne întâlnim, cât mai des, să se asigure o legătură cât mai strânsă, pot fi organizate acțiuni comune și așa mai departe.

Tov. Alexandru Drăghici:

I-am spus așa: avem și noi, aveți și dvs. cifru prin care putem să comunicăm operativ, pe urmă avem sistemul de curieri care poate asigura legătura dintre noi, putem să ne și întâlnim, dacă este nevoie.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Pe urmă se ridică și așa o problemă, cum poți să-ți iei răspunderea într-o problemă sau alta în timp ce dumneata nici nu cunoști populația noastră.

În ultimă instanță, este un reflex al unor stări de lucruri de neîncredere, care trebuie să fie lichidată.

Eu socotesc că așa calm au fost puse problemele. Voi știți care lucrări la securitate aveți un anumit fel de a fi, munca creează și organul.

În asemenea problemă trebuie de avut grijă pentru că nu vorbește oricine, vorbește un membru al Biroului Politic și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Trebuie explicat: tovarăși, nu este cazul de a menține o astfel de stare de lucruri, în cazul când aveți încredere în noi.

Tov. Alexandru Drăghici:

Ei ar spune că noi n-am avea încredere în ei.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Am mai spus, nu trebuie să existe între noi nici cea mai mică lipsă de încredere. Noi putem să întocmim planuri mari de lucru, putem alcătui planuri pentru exterior pentru că aici se duce bătălia. Se ajunge ca ai noștri să folosească oameni care nu sunt ai noștri. Se luau tot felul de informații, de calomnii. Acești consilieri au început la un moment dat să adune materiale din acestea care conțineau calomnii la adresa unor tovarăși, când am aflat despre aceasta am pus întrebarea: de ce le trebuie aceste calomnii? Nici nouă nu ne trebuie. Ce, noi culegem material despre unul sau despre altul, cum făcea Beria? Sigur că oamenii sunt purtători ai acestor metode, metodele se mai schimbă, dar oamenii nu se schimbă așa de ușor și mai folosesc din când în când asemenea metode.

Tov. Alexandru Drăghici:

Și când ceream asemenea materiale spuneam că noi subapreciem Direcția a II-a din Ministerul lor de Interne.

Tov. Emil Bodnăraș:

Dar cum ai spus aici, că ei au făcut lucruri care nu trebuia?

Tov. Alexandru Drăghici:

Noi i-am spus de zeci de ori când ne-a furat munca noastră. Noi le-am repetat de zeci de ori că ei fură, pur și simplu, munca noastră și am spus: ... nu vreau să mai dau calificative pentru dumneata, știi. A fost aici un tip care a stat 8 ani de zile, fără nici un fel de scrupule. Eu i-am spus: nici de acela și nici de altul nu am nevoie.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

În general, eu consider nejust de a organiza pe teritoriul unei țări socialiste puncte de informații, fără să aibă nici o justificare. Noi știm multe lucruri, dar închidem ochii. Să nu vă închipuiți că cei la care veți apela vă vor da informații mai bune decât cele pe care vi le dau organele noastre de stat și de partid. Noi știm ce caracter aveau informațiile pe care le dădea acel Holban, pe care l-a prins Coliu umblând în sertar. Întâi el a simulat că pleacă și apoi s-a întors înapoi. Când vede lumina acolo, Coliu spune: ia să mă duc eu sus. Se duce și îl găsește cu hârtiile afară și când a intrat Coliu în birou, acesta odată a întrebat: „Dar ce faci aici, ai spus că pleci?” El s-a bălbâit și n-a mai știut ce să spună. Noi am vorbit cu aceștia de la Razvetka, care (sic) au avut de-a face cu el un anumit timp, dar care, pe urmă, au renunțat la el. Atunci ne-au dat toate asigurările că n-au primit niciodată informații de la Comitetul Central.

Pe urmă, pe acest Holban l-a prins Rangheț când asculta la ușă și Rangheț s-a plâns la Ana și de aici i s-a tras și nenorocirea. Ana îi spune lui Rangheț: L-ai

văzut bine? Mare comedie. Și după aceea a început presiunea la adresa lui Rangheț.

Ana o întreabă pe Melita: Tu <il> cunoști bine pe Rangheț? Dar de ce nu a fost niciodată arestat în timpul ilegalității? Era un lucru suspect, era bănuțit ca dușman, ca antisovietic. Lucru acesta a ajuns la Ambasada sovietică. Pe urmă l-am pus pe Rangheț la Serviciul Secret, apoi l-am pus la Serviciul Combustibil. El era, formal, membru supleant al Biroului Politic. El era bănuțit, de altfel, ca și alți tovarăși. Ca să vedeți unde duceau suspiciunile acestea.

Am citit acum, nu de mult, cum s-au petrecut lucrurile cu Lukacevski în timpul lui Stalin, sunt lucruri interesante. Fapt este, însă, că un rol însemnat au avut dușmanii noștri. Ei, pot să vă spun, tovarăși, că nu era tovarăș din conducerea partidului asupra căruia elementele dușmănoase să nu se fi referit, ei se refereau la unul sau altul, nu era unul care să nu fie prelucrat. Toate aceste materiale le puneau în teacă și le duceau acolo. Când le-am spus: „Dar ce trebuie Beria să se ocupe cu asta?” Atunci au răspuns: „Nu, tovarăși, subapreciați Direcția Specială. Ce credeți voi, nu știm noi să distingem lucrurile bune de cele rele?”

Noi trebuie să le spunem tovarășește, principial, că noi știm să ne facem meseria noastră. Ne întâlnim, discutăm, ne informăm reciproc, primiți de la noi tot ceea ce aveți nevoie. Dar ce trebuie consilier? Îi dai și birou aici, nu face nimic toată ziua și-l mai vede și lumea.

Tov. Petre Borilă:

Cel mai tovarășește era dacă vedeau ei lucrul acesta.

Tov. Leontin Sălăjan:

Doar am scris și o scrisoare prin care arătăm că nu mai este nevoie de acești consilieri.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

În perioada aceea ne trebuiau niște specialiști.

Arhivele Militare Române, Arhiva C.C. al P.C.R., fond *Stenograme Biroul Politic*, dosar 507/1963.

*
* *

Chestiunea a fost reluată în cadrul unei alte ședințe a Biroului Politic al C.C. al P.M.R (13.05.1963), ocazie cu care, Gheorghe Gheorghiu-Dej devine tot mai conciliator și chiar dă unele indicații asupra modului în care trebuie pusă problema retragerii consilierilor sovietici, care crease deja „o situație proastă”.

**Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.C.R.
din ziua de 13 mai 1963**

Tov. Nicolae Ceaușescu:

A patra problemă este problema cu consilierii.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Tov. Jegalin a fost la mine și printre altele mi-a ridicat chestiunea aceasta cu consilierii. La început am înțeles că ar fi vorba de niște consilieri de la Ministerul Afacerilor Externe, pe urmă el mi-a spus că este vorba de consilieri din M.A.I., deoarece tov. Drăghici a pus chestiunea că nu mai are nevoie de consilieri. Eu i-am spus că tov. Drăghici mi-a împărtășit lucrul acesta, însă n-am luat nici o hotărâre în privința aceasta.

După felul cum i-am răspuns putea să înțeleagă că este o confirmare a celor spuse de tov. Drăghici consilierilor că nu mai are nici un rost să stea și numai să citească ziarele, numai în cazul când au un anumit interes pentru menținerea acestor consilieri pentru că nici 1, 2, 3, 4, 5 dacă sunt nu ar putea face mare lucru, dacă prietenii tăi nu vor să-ți prezinte anumite lucruri, nu ți le prezintă.

I-am spus că în prezent există legătură între miniștrii celor două state, schimb de păreri, schimb de experiență, că pot să întocmească un program comun de a întreprinde anumite acțiuni comune într-un domeniu sau altul, doar se știe că avem același dușman, altfel se creează neplăceri, nu se simte bine nici tovarășul respectiv.

Din felul cum i-am vorbit trebuia să tragă concluzia că eu împărtășesc punctul de vedere al lui Drăghici. I-am spus că am să mă ocup mai de aproape, o să mă sfătuiesc cu tovarășii din Biroul Politic, să vedem ce spun și dâșzii. I-am spus, mă scuzați că nu pot să vă spun acum.

Se pune problema, ce facem?

Tov. Alexandru Drăghici:

Pe ziua de 10 mai, consilierul a fost la mine, mi-a adus o scrisoare din partea lui Semiceastnii. În scrisoare spune că i s-a raportat discuția pe care am avut-o cu consilierul și unde eu am ridicat inoportunitatea acestor consilieri, că ei sunt de acord să-i retragă și mă întreabă dacă îmi mențin părerea.

Arată că situația aceasta s-a creat anul trecut și zice, la cererea dv. am retras consilierii toți, a mai rămas acesta și că acum dacă cereți să-l retragem îl retragem. Consilierul m-a întrebat când poate să plece, i-am spus, poți să pleci și mâine. A spus că are să plece dacă îi dă drumul guvernul.

I-am spus că asta este părerea noastră, în chestiunea aceasta. El a început să spună că avem dușman comun și că trebuie să acționăm în comun. I-am spus că trebuie să termine cu asta, am ridicat problema încrederii reciproce și să avem relații pe alte poziții, că noi suntem de acord să colaborăm ș.a.m.d.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

În orice caz, s-a creat o situație proastă.

Tov. Alexandru Drăghici:

Sunt cazuri unde ei au încercat să ne fure munca noastră. Am avut căderi de oameni tot din cauza lor. Atunci au recunoscut, și acum spun că ei tot timpul au respectat cu strictețe acordul încheiat. Ce acord, ce reciprocitate, acolo se spune despre reciprocitate și el îmi trimite materiale de acum șapte ani. Deci, în această privință nu este vorba de nici un fel de asemenea lucruri.

Eu i-am scos din muncă de vreun an de zile, pentru că i-am prins cu 18 cazuri concrete când au căutat să ne fure munca noastră. Eu consider că nu avem nevoie de nici un fel de asistență din partea lor. Nu avem nevoie de nici un fel de colaborare de asta din partea lor și clar i-am spus și lui, dacă vrei colaborare, hai să colaborăm pe bază de reciprocitate. Și trebuie să vă spun că întâlnim o impertinență și o neobrăzare rară, nemaîntâlnită. Orice le-ai spune, ei tot ce știu aia fac. În prezent nu mai există nici un fel de consilieri, cu consilierii s-a terminat din 1956. De anul trecut nu mai duc nici un fel de activitate, stau în birou și citesc ziarul, mai prinde pe câte unul și mai află ceva de la el. Când era Pintilie, stătea tot timpul la el în birou și, bineînțeles, Pintilie îl și informa.

Uite, aceasta este situația și eu consider că nu mai au ce căuta la noi acești consilieri.

Tov. Ion Gheorghe Maurer:

Eu am fost de părere ca pe baza acestui material să luăm hotărâri corespunzătoare. Putem să dăm răspuns în sensul ca să facem o listă unde să arătăm dacă această formă de „colaborare” este justificată sau nu, ori să găsim o altă formă.

Tov. Alexandru Drăghici:

Eu, ieri, când am vorbit cu tovarășul Maurer am propus să facem un proiect de răspuns pe care, eventual, să-l discutăm și cu tovarășul Gheorghiu-Dej. Această scrisoare putem să o facem în două feluri: eventual, putem să le răspundem că nu este necesară o astfel de colaborare, urmând ca organele respective să găsească o altă formă și să facem o analiză a felului cum acordul de anul trecut a fost respectat „cu strictețe”, așa cum spun ei. Noi avem un acord încheiat cu ei.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Tovarăși, să spunem că această formă de colaborare nu mai este necesară, există alte forme de colaborare care corespund stadiului actual.

Tov. Coliu Dumitru:

A fost o formă care corespundea la început, însă acum nu mai este nevoie.

Tov. Alexandru Drăghici:

Ei au o altă concepție despre această colaborare, aceea că trebuie să le arăți tot ceea ce faci. Explicația este următoarea: ei vor să se bage în treburile noastre interne, să audă ceva de ici de colo ca să poată raporta la Moscova.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Eu vă rog să vă pronunțați din punct de vedere principal, să nu dăm naștere la alte lucruri.

Tov. Ion Gheorghe Maurer:

Eu cred că cea mai bună soluție este să li se arate că această colaborare a fost necesară în trecut și că în momentul de față nu mai este justificată, nu mai există nici un interes comun ca să existe colaborare în forma aceasta.

Tov. Ion Gheorghe Maurer:

Trebuie să spunem că această formă de colaborare nu mai este justificată, că se poate colabora în cadrul în care ați arătat, la nivelul miniștrilor sau la alte nivele și să le spunem că toată povestea asta se isprăvește.

Tov. Coliu Dumitru:

Acești consilieri există de mai mulți ani, încă de la eliberare. Noi am solicitat ajutor din partea tovarășilor sovietici să ne ajute cu oameni calificați, cu experiență în acest domeniu. În decursul anilor, aceștia au muncit și bine, au mai făcut și gafe, a existat și nepricepere, lipsă de tact din partea oamenilor noștri, cât și din partea lor. Să le spunem că an de an acest număr de oameni a fost redus și noi considerăm că nu este nevoie nici de acest tovarăș care a mai rămas. Trebuie să găsim forme de colaborare pe linia aceasta, așa cum sunt pe linia industriei, agriculturii, culturii ș.a.m.d.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Înțelegerea problemei depinde foarte mult de felul cum li se pune chestiunea.

Tov. Coliu Dumitru:

Să găsim forme de colaborare la diferite nivele pe bază de reciprocitate.

Tov. Alexandru Drăghici:

Să vezi cum aplică ei această reciprocitate.

Tov. Coliu Dumitru:

Atunci avem ocazie să le spunem că asta nu mai este reciprocitate. Eu cred că forme de colaborare, de a ne ajuta reciproc trebuie găsite. Acesta este un lucru necesar și pentru noi și pentru dâșii și noi trebuie să găsim aceste forme când este vorba de interes comun. Trebuie să găsim forme ca să întărim aceste relații, fără să avem consilierii lor pentru că ei stau degeaba și datorită faptului că n-au ce face trebuie să-și găsească o ocupație și fac ba una, ba alta.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Eu i-am spus lui Jegalin că nici acești consilieri nu se simt bine, deoarece nu au de lucru, practic, și poate ca unul sau altul să se uite într-un anumit fel la ei și atunci fac raport la Moscova că uite la români se manifestă așa și așa.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

În ceea ce privește problema dacă mai este necesar sau nu să rămână acești consilieri la noi, după părerea mea nu mai sunt necesari. A fost o perioadă când au fost necesari, însă acum nu mai sunt necesari. Problema luptei împotriva dușmanului intern nu poate fi rezolvată de oameni care nici nu cunosc problemele din țară și datorită acestui lucru uneori au și dăunat muncii noastre. Consilieri la Ministerul Afacerilor Interne nu sunt necesari și nu ne pot ajuta cu nimic, bineînțeles în forma în care au fost, de a se amesteca în treburile noastre interne. Aceasta cu atât mai mult cu cât activitatea noastră internă este o problemă de competența partidului nostru, a guvernului nostru, a clasei noastre muncitoare care deține puterea în stat. După părerea mea acest amestec din afară nu poate decât să dăuneze activității noastre.

Eu cred că colaborarea în acest domeniu trebuie să se întărească și trebuie găsite și noi forme de colaborare în ce privește lupta pe care o ducem împotriva dușmanilor din exterior, împotriva agenților imperialiste. În acest domeniu problema colaborării trebuie pusă cu toată seriozitatea și trebuie găsite noi forme de colaborare. Sigur că existența în țara noastră a unui consilier nu poate ajuta la rezolvarea acestei probleme. Cea mai bună formă de colaborare sunt întâlnirile la diverse nivele unde se pot stabili măsuri de colaborare.

Tov. Leonte Răutu:

Prin schimb de scrisori, de informări reciproce.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Sigur că așa, să meargă Drăghici acolo, să vină ei aici, să informeze reciproc. Asta presupune încredere reciprocă.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Forma care se folosește acum nu este colaborare, ci ea arată o neîncredere și nu poate ajuta la colaborare.

Eu sunt de acord că trebuie spus într-o formă tovarășească, însă trebuie spus. Aici nu este vorba că nu avem nevoie de colaborare, însă pe baza încrederii reciproce de stabilit cum să acționăm în comun împotriva dușmanului comun.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Să se întâlnească reprezentanți de ai noștri cu ai lor pe picior de egalitate, pe bază de încredere reciprocă, pe bază de relații sincere, prietenești să ne spunem părerea deschis, să ne înțelegem uite în afară să acționăm în cutare sau cutare direcție, sunt lucruri care interesează ambele țări sau interesează întregul lagăr. Asta se poate face fără vreun organ special, fără vreun pândar care să stea aici pentru că asta creează și o atmosferă nesănătoasă. Nu este nevoie neapărat de un controlor pentru că, controlor este partidul. Oricât de specialiști ar fi ei nu pot înlocui partidul.

Să le spunem că la început a fost o perioadă când am primit un mare ajutor din partea lor, dar de atunci și până astăzi a trecut timp, avem un corp de lucrători la Interne cu experiență, mulți au învățat chiar în Uniunea Sovietică, s-au calificat și astăzi stăm pe picioarele noastre proprii. De multă vreme acești tovarăși, care au avut rolul de consilieri, mai târziu de specialiști și apoi grup de coordonare, nu au ce să coordoneze în probleme interne, acestea fiind probleme de competența organelor noastre.

În ce privește acțiunile împotriva dușmanului comun, putem să stabilim contacte regulate, să se întâlnească conducătorii celor două departamente, lucrători la diferite nivele, să analizăm anumite aspecte ale luptei împotriva dușmanului comun și să stabilim acțiuni comune. Toate aceste relații trebuie să se bazeze pe încredere deplină. De aceea, noi am ajuns la concluzia că nu mai este nevoie. Dacă dvs. aveți motive să mai țineți asemenea oameni, noi nu vedem ce motive ar fi.

De altfel, după cum mi-a spus ambasadorul lor, rezultă că așa cum o să spunem noi, așa o să fie.

Tov. Emil Bodnăraș:

Pentru că Semiciastnii s-a adresat tovarășului Drăghici, tovarășul Drăghici să pregătească o scrisoare, iar tovarășul Gheorghiu să cheme ambasadorul și să-i spună aceste lucruri.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Tovarășe Drăghici, să faci o scrisoare, s-o vedem împreună și s-o trimiți lui Semiciastnii, chemi pe ambasador, pentru că ești și vicepreședinte al Consiliului

de Miniștri și membru al Biroului Politic, și-i spui: „Uite, față de cele ridicate de dvs. și de tovarășul Semiciastnîi, am ajuns la concluzia cutare și cutare”. Asta în mod tovarășesc, îi dai și o cafea, fără să-i spui că ne-a furat munca. În felul acesta mă scutești și pe mine, eu o să-i spun: „Ați primit răspunsul, credem că este cea mai bună soluție.”

Mie mi se pare că este cel mai potrivit să facem așa.

Atunci să facă scrisoarea tovarășul Drăghici, împreună cu tovarășul Maurer și tovarășul Bodnăraș.

Tov. Emil Bodnăraș:

Baza scrisorii o face tovarășul Drăghici.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

Trebuie arătat acolo că în ultima vreme noi am promovat asemenea contacte foarte utile, am colaborat la nivelul conducerii pentru schimb de experiență, pentru acțiuni comune ș.a.m.d. Ideea încrederii reciproce trebuie pusă cu toată claritatea. Problema încrederii reciproce este un element de cea mai mare importanță prin care înțeleg să ai încredere în mine cum eu am în dumneata, să colaborăm așa și așa, fără consilieri, fără reprezentanți care, de fapt, creează și o stare de lucruri nesănătoasă.

Tov. Leontin Sălăjan:

De altfel și în scrisoarea lui Hrușciiov se spunea că au crescut cadrele noastre. Acum, ca să nu mai spună consilieri sau specialiști, le spun organe coordonatoare.

Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej:

La armată este o altă chestiune. Acolo sunt justificați acești oameni. Ei pot aduce și argumentul că facem parte din Tratatul de la Varșovia și altele. Cu toate acestea, consilierii sovietici care au fost în Ungaria n-au făcut nimic, sub nasul lor s-a întâmplat ce s-a întâmplat.

Arhivele Militare Române, Arhiva C.C. al P.C.R., fond *Stenograme Biroul Politic*, dosar 507/1963.

Dimitre Onciul - profesorul¹

Dr. CONSTANTIN BURAC

Anii '90 vor rămâne în amintirea noastră, pe de o parte, ca apusul unei epoci în care românii a trebuit să suporte un regim impus din afară, iar pe de alta, ca începutul deschiderii de noi perspective în care libertatea și democrația vor da noi direcții și impulsuri tuturor domeniilor de activitate.

Valul schimbărilor imediate și palpabile, petrecute sub ochii noștri, a invadat și domeniul științelor umaniste, între care istoria s-a aflat și se află la loc de frunte. Nu mai este necesar să amintim aici că istoriografia dintr-o anumită perioadă îmbracă în general haina vremii în care a fost scrisă și de aceea multe lucruri necesită mereu noi reconsiderări. De exemplu, în

zilele noastre accentul se pune pe acele probleme care o jumătate de veac au fost ținute, cu mare grijă, sub obroc. Se cunoaște, totodată, că istoricii români au făcut eforturi considerabile de a nu se abate de la realitatea istorică. În acest sens, amintim lucrări precum *Preliminariile politico-diplomatice ale actului de la 23 August 1944*, a lui A. Simion, sau *Istoria partidelor și grupărilor politice*, a prof. Ioan Scurtu, care s-au vândut ca pâinea caldă, ultima fiind achiziționată, în cea mai mare parte, de către Ministerul de Externe, la care am mai adăuga reeditarea lucrărilor lui N. Iorga, A. D. Xenopol, Gh. I. Brătianu și a altora, în care un rol important l-a avut acad. Șt. Ștefănescu, de care astăzi puțini își mai aduc aminte sau nu vor să-și amintească.

Cu toate acestea, anumite lucrări, idei și consemnări nu puteau trece de pragurile invizibile impuse de o doctrină care nu putea admite unele adevăruri, vizibile în reeditarea trunchiată a unor studii, sau a unor biografii, cu multe pete albe, închinatelor unor personalități ale culturii românești. Printre ele se numără și

¹ Comunicare prezentată la simpozionul „Dimitre Onciul – In memoriam”, din cadrul *Săptămânii Arhivelor*, care s-a desfășurat la Arhivele Naționale ale României, în ziua de 12 mai 2003.

aceea a lui Dimitre Onciul, pe care Arhivele Naționale îl omagiază anul acesta în calitatea de „orânduitor” al ei mai bine de două decenii. Numirea lui Onciul la conducerea acestei instituții a însemnat că sosise momentul, ca, după aproape șapte decenii de organizări și căutări, să se pună bazele unui sistem arhivistic solid, fără de care activitatea culturală, dar mai ales cercetarea științifică umanistă, între care cea istorică, nu se mai putea concepe. Avem în vedere alcătuirea unui sistem simplu și rapid de regăsire a documentelor, a informației, în general, de creare a muzeului arhivelor, de impunere a unei protecții a tezaurului documentar care era supus risipirii și, în final, pierderii. Iată numai câteva din obiectivele pe care avea să le urmeze Dimitre Onciul în organizarea și conducerea Arhivelor pentru salvarea „urmelor trecutului nostru”, valabile și astăzi, drept pentru care marele istoric Nicolae Iorga l-a caracterizat, pe bună dreptate, „fondatorul și orânduitorul”² acestei instituții.

Nu ne vom referi la întreaga și complexa activitate de istoric, de director al Arhivelor Statului, și nici la cea de președinte al Academiei Române, ci ne vom opri doar asupra activității didactice a lui Dimitre Onciul, care s-a întins pe aproape trei decenii.

Se cunoaște faptul că opera istorică a unui cercetător, după o anumită vreme, poate fi considerată învechită, depășită, fără a i se nega, însă, meritele în demersul cercetărilor științifice, ceea ce nu se poate spune același lucru despre metoda utilizată în investigarea evenimentelor și faptelor istorice. De exemplu, dacă răsfoim paginile scrierilor istorice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, vom observa că multe afirmații, idei, concluzii sunt perimate, deși până la un anumit punct sunt justificate, dacă ne gândim la aria informațională utilizată, la sfera politicii care domina epoca, dar nu putem să nu recunoaștem valoarea metodelor riguroase de cercetare științifică folosite de un Ioan Bogdan, N. Iorga, sau, mai ales, de Dimitre Onciul, considerați stâlpii criticismului istoric românesc. Exigența cercetării exacte în domeniul istoriei, impusă de acești corifei ai învățământului istoric modern, își demonstrează și azi valabilitatea, aplicată însă într-un câmp documentar mult mai bogat decât cel de acum un veac și cu mijloace mult modernizate.

Istoriografia, începând cu secolul al XIX-lea, și-a câștigat, prin contribuția adusă la cunoașterea istoriilor naționale și europene, un loc de frunte între disciplinele umaniste. De aici și faima istoricilor. De exemplu, dacă B.P. Hașdeu ar fi scris numai filologie ar fi fost mai puțin cunoscut, lucru de care era conștient, iar ca să dăm un exemplu mai sugestiv amintesc faptul că la Iași în aceeași vreme au trăit doi mari savanți, A.D. Xenopol și Al. Philippide, dar „faima celui dintâi” a acoperit aureola Universității din Iași, căreia i-a dat și

² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 19.

numele. Ca urmare, pentru înțelegerea scriitorilor de istorie, a rostului și importanței operei lor, trebuie să analizăm întreaga lor personalitate.

Am amintit toate aceste lucruri ca să putem înțelege și descifra activitatea și rolul lui Dimitre Onciul nu numai în planul istoriografiei românești, dar și ca dascăl, creator de școală istorică modernă.

Întors de la studiile universitare de la Viena și Berlin, după prezentarea lucrărilor de licență în istorie, geografie și filozofie, precum și luarea doctoratului, în 1884, cu lucrarea *Începuturile istoriei românilor*, Dimitre Onciul a lucrat mai bine de un deceniu ca profesor mai întâi la Liceul de băieți, apoi la Școala normală din Cernăuți, perioadă în care i s-au remarcat calitățile de bun pedagog. În recomandarea de trecere, în toamna anului 1885, ca profesor suplinitor la Liceul de băieți se arată că este „foarte harnic”, „precis și ordonat”, încât, după aprecierea celor în drept, i se putea încredința catedra, în specialitatea istorie și geografie, iar în 1887, când era mutat la Școala normală din Cernăuți, în certificatul de funcționare „se menționează tactul său pedagogic, care l-a făcut să aibă succese apreciabile în privința educativă și științifică”, fiind „binevoitor cu elevii și respectos față de profesori”³. Nu după multă vreme, intrând în conflict cu autoritățile habsburgice, care încercau să se amestece în bunul mers al învățământului din Bucovina, Dimitre Onciul s-a hotărât să părăsească Bucovina pentru România⁴. Norocul i-a surâs, pentru că tocmai atunci s-a declanșat concursul pentru ocuparea catedrei de Istoria românilor la Facultatea de Litere și Filozofie din București, la care Dimitre Onciul s-a înscris, avându-l contracandidat pe B.P. Hașdeu, care, deși era deja profesor la Universitatea din București, și-a anunțat participarea la acest concurs numai din dorința de a-i șicana pe junimiști, aflat cu ei în permanentă divergență (cererea de participare la concurs a trimis-o printr-o telegramă, de a cărei procedură incorectă Hașdeu era conștient, fiindu-i în cele din urmă respinsă înscrierea).

Dimitre Onciul, încă din tinerețe a abordat problemele fundamentale ale istoriei poporului român, „învăluite într-un adânc întuneric”, pe care nu le-a abandonat de-a lungul carierei sale și mai mult și-a făcut un crez de profesiune din a dezlega „taina cea mai mare a istoriei noastre. Așadar, în momentul depunerii candidaturii pentru ocuparea postului de profesor la Universitatea din București, D. Onciul publicase deja în „Convorbiri literare”⁵ o serie de studii

³ Teodor Bălan, *Dimitre Onciul, 1856-1923*, Cernăuți, 1938, p.52-54.

⁴ *Ibidem*, p. 67-75.

⁵ D. Onciul, *Iuga Vodă, domn al Moldovei la 1374 și 1400*, în „Convorbiri literare”, XVIII (aprilie 1884), p. 1-9; idem, *Dragoș și Bogdan fondatorii principatului moldovenesc*, în „Convorbiri literare”, XVIII, p. 253-262 și 304-319; idem, *Radul Negru și originile principatului Țării Românești*, în „Convorbiri literare”, XXIV(1891) și XXVI

privitoare la partea cea mai veche și misterioasă a istoriei poporului nostru, care au produs, prin noutatea absolută a subiectelor analizate, „o revelație pentru cei care puteau pricepe”⁶. Ca urmare, Titu Maiorescu nu greșea deloc atunci când, într-o scrisoare, apreciindu-i „cunoștințele”, spunea că „nu ne îndoim că sunt mai mult decât suficiente și chiar dacă n-ar fi, la vârsta la care te găsești, ai tot timpul să aduni, să coordonezi, cu un cuvânt, să tinzi spre acea perfecțiune posibilă unui spirit pătrunzător și clar ca al D-tale”⁷.

Concursul pentru ocuparea catedrei de Istoria Românilor de la Facultatea de Litere și Filozofie de la Universitatea din București își are istoria lui. Comisia prezidată de reputatul junimist Titu Maiorescu, conform uzanțelor, s-a întrunit în perioada 10-12 noiembrie 1895 de trei ori.

La prima, s-a constatat că unul dintre membrii comisiei, și anume prof. A. Vizanti, era absent, aflându-se cu treburi la București⁸, drept pentru care a fost numit, prin tragere la sorți, prof. G. Vârgolici⁹, apoi se aducea la cunoștință că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice informase comisia că s-a înscris „un singur aspirant, D. Onciul, care a îndeplinit prescrierea artic. 373, din lege”¹⁰. Concomitent, I. Caragiani, decanul Facultății de Litere din Iași, membru de drept al comisiei conform legii, a prezentat „o depeșă <telegramă> a dlui Hașdeu”¹¹, prin care cerea decanatului să fie înscris printre concurenți, dar majoritatea membrilor comisiei, cu excepția lui I. Caragiani și A. Densușianu, au decis că „în fața prescrierii formale a artic. 373 din lege, ... d. Hașdeu nu poate fi considerat ca înscris la acest concurs”¹². Ca urmare, A. Densușianu, nefiind de acord cu decizia celorlalți, se hotărâște să se retragă din respectiva comisie¹³.

În cea de a doua întrunire, comisia a numit în locul lui A. Densușianu pe prof. A. Vizanti, ales prin tragere la sorți de către Rectoratul Universității din Iași, de fapt „singurul profesor titular al acelei facultăți care mai era disponibil”¹⁴ la acea vreme. Apoi, comisia a decis „că d. Dimitre Onciul, dr. în filozofie de la Universitatea Cernăuți, cu diplomă din 14 decembrie 1884, născut la 26 oct.

(1891); idem, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană de A.D.Xenopol*, în „Convorbiri literare”, XIX(1885-1886).

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 18.

⁷ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1935, p. LII.

⁸ D.A.N.I.C., fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dosar nr. 572, f. 25

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 27.

1856, cum dovedește actul de botez, amândouă aceste acte fiind depuse la minister în termenul prevăzut de art. 373, este admisibil la concurs”¹⁵.

La ultima întrunire se consemnează că membrii comisiei, analizând lista scrierilor istorice publicate de D. Onciul, arată că acestea sunt „cunoscute celor mai mulți membri” și „dovedesc o adâncă cunoștință a Istoriei Românilor, o deplină stăpânire a izvoarelor și o metodă în adevăr științifică”¹⁶. Lista cu lucrările istorice publicate de D. Onciul și înaintată ministerului, pentru a fi luată în considerare în vederea ocupării catedrei scoase la concurs, cuprinde un număr de zece studii, între care *Teoria lui Roesler, dare de seamă critică, Radul Negru și originile principatului Țării Românești, Dragoș și Bogdan, fondatorii principatului moldovenesc etc.*, apoi trei lucrări în limba germană, șase manuale din istoria Bucovinei pentru școlile primare și recenzii publicate în reviste de specialitate¹⁷. Ca urmare, comisia a decis, „în unanimitate a propune ministerului pe d. Dimitre Onciul pentru numirea de profesor provizoriu la catedra de Istoria Românilor până la sfârșitul veacului al XVII-lea, vacantă la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București”¹⁸.

Comisia, prin președintele ei, îi comunica lui Dimitre Onciul că, „Suntem cu toții convinși că facem cea mai fericită alegere”¹⁹ și că juriul, în unanimitate, l-a declarat admis ca profesor.

Pentru educatorul unei generații de istorici și întemeietorul școlii istorice moderne românești desprinderea de Bucovina a însemnat doar „mutarea de la periferie spre centru”²⁰. La vremea când „dibaciul orânduitor de știri istorice” se pregătea să vină la București, Universitatea de aici avea, din 1890, o nouă catedră intitulată Istoria și literatura românilor până la Mihai Viteazul, pe care a suplinit-o, vreme de cinci ani, Grigore Tocilescu²¹. Aici, Dimitre Onciul i-a întâlnit pe mai tinerii profesori Ioan Bogdan, care predă din 1891, și pe N. Iorga, care, din 1894, ținea cursul de istorie universală, prin a căror contribuție au conlucrat la primenirea învățământului istoric învechit, punând bazele și deschizând orizonturile studiilor istorice din această facultate²². Numirea lui Onciul ca profesor a însemnat și o schimbare în structura Facultății de Filozofie și Litere în sensul că se crea o catedră specială numai pentru Istoria veche a

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 28.

¹⁷ *Ibidem*, f. 30.

¹⁸ *Ibidem*, f. 28.

¹⁹ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. LII

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 80.

²² *Ibidem*.

românilor până la 1504, care, până atunci, era comună cu Istoria literaturii române²³.

Calitatea de profesor a privit-o nu ca o dorință personală de pe urma căreia să culegă numai laude, cinste, glorie sau recunoștință, ci ca o „sarcină” pe care a onorat-o cum n-a mai făcut-o nimeni până la el, aducându-i, fără a o cere sau implora, cum era de așteptat, „cununa întâietății”²⁴. Încadrarea lui Onciul în corpul profesoral a venit dintr-o necesitate sau, cum se exprima unul dintre discipolii săi, Dimitre Onciul a fost pus acolo unde era „trebuitor”, formând, împreună cu Ioan Bogdan și N. Iorga, acel „triumvirat” într-o vreme când învățământul universitar trebuia să asigure o pregătire solidă tinerei generații, care avea să aducă, într-o nouă configurație politico-statală, atâta strălucire activității științifice, culturale și literare din perioada interbelică.

Dimitre Onciul ocupa locul de profesor la Universitatea din București într-o perioadă când facultățile aveau catedre alcătuite după materii, pe care cadrele didactice nu erau obligate să le expună integral, ci doar anumite probleme pe care le considerau importante. Mai târziu, s-a dat o reglementare prin care aceștia erau determinați să parcurgă integral materia.

„Dibaciul orânduirii de știri istorice”²⁵ și-a împărțit cursul său de Istoria veche a românilor în „ciclu trienal”, pe care nu totdeauna l-a respectat, pentru că uneori a fost nevoit să treacă și în anul al patrulea. Pe lângă aceasta, a ținut și cursuri paralele asupra unor probleme de actualitate, alese de el, de cele mai multe ori, peste obligațiile sale regulamentare. Dar ceea ce trebuie subliniat este faptul că profesorul începea întotdeauna prelegerea cu un rezumat în care făcea legătura cu cele prezentate anterior, după care trecea la tratarea propriu-zisă a subiectului, încheind apoi cu indicarea bibliografiei corespunzătoare și cu anunțarea subiectului prelegerii următoare. Acest mod de transmitere a cunoștințelor înlesnea foarte mult puterea de percepție a studenților. Pe parcursul anului, sau anilor, Dimitre Onciul a integrat în cursurile sale prelegeri inaugurale, uneori și speciale, prin care dorea să comunice studenților probleme legate de înțelegerea materiei, de metoda predării și scrierii istoriei sau să le aducă studenților la cunoștință evenimente importante pentru mersul înainte al cunoașterii istorice.

Deși cursurile sale n-au văzut niciodată lumina tiparului, totuși, ele au constituit un model nu numai pentru cei mai buni studenți ai săi, dar și o sursă de inspirație pentru manualele școlare, între care și cel al lui Grigore Tocilescu, considerat până atunci cel mai bun, fiind căutat și de reputatul slavist Ioan

²³ Const. Moisil, *Dimitre Onciul*, în „Lui D. Marmeliuc”, 1936, p. 49.

²⁴ Vasile Pârvan, *Memoriale*, București, Cultura Națională, 1923, p. 85.

²⁵ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 80.

Bogdan, pentru date și interpretări în vederea publicării documentelor de la Brașov. Însușirea acestui model presupunea multă practică desfășurată în „atelierul lui Dimitre Onciul”.

Venirea lui Onciul la conducerea Arhivelor Statului i-a dat posibilitate ca seminariile să le țină în această instituție, făcându-le „în mijlocul bogatului material arhivistic rămas de la strămoși”, mult mai atractive și interesante prin „contactul cu documentele vechi, cu pecețile frumoase și cu minunatele miniaturi”, care „dădeau fiori de mândrie națională tineretului și-l apropia tot mai mult de profesorul, care îi făcea cunoscute aceste prețioase monumente ale trecutului”²⁶. Desfășurarea acestor activități de învățământ în mijlocul izvoarelor istorice avea menirea de a-i deprinde pe studenți să lucreze cu documentele, „muncă grea” și, totodată, „impopulară”, fiindcă, după cum știm acestea sunt aride. Numai în acest mod tinerii învățăcei puteau să deprindă metoda de a storce informațiile pe care le conțin documentele și de care aveau nevoie, iar apoi, punându-le cap la cap, într-o bună logică cronologică să dea strălucire faptului constatat singur. Acest exemplu este urmat astăzi de corpul profesoral al Facultății de Arhivistică, unde studenții noștri, încă din primul an de studii, fac cunoștință cu unul din cel mai mare și bogat tezaur documentar al țării, având posibilitatea să descopere că unele hrisoave și zapise au fost și sunt consultate de cei mai repuțați istorici ai noștri.

Toate acestea justifică, pe bună dreptate, faptul că seminarul lui Onciul era, o recunoaște chiar marele istoric N. Iorga, „cel mai metodic din seminarii”²⁷, locul unde se exersa, sub privigherea tenace și autorizată a profesorului, spiritul critic al noii generații de cercetători, unde s-a format o întreagă pleiadă de istorici din perioada interbelică, între care pomenim pe Alexandru Lapedatu, Nicolae Dobrescu, Vasile Pârvan, Ilie Minea, Constantin Moisil, ca să cităm numai câteva dintre cele mai reprezentative nume ale istoriografiei interbelice românești.

Prin cursuri și seminarii, profesorul Dimitre Onciul îi învăța pe studenți nu numai cum trebuie să cerceteze și cum să-și valorifice rezultatele cercetării întreprinse asupra unui eveniment sau act istoric, ci și modalitatea în care să-și expună părerea asupra rezultatelor la care au ajuns unii cercetători cărora nu le împărtășeau concluziile.

Un exemplu destul de edificator este acela cu privire la modul cum a explicat Onciul neconcordanța părerii sale cu a lui N. Iorga asupra delimitării

²⁶ Const. Moisil, *op.cit.*, p. 50.

²⁷ N. Iorga, *D. Onciul*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, vol. E, București, 1924, p. IX.

posesiunilor transilvănene ale lui Vladislav Vodă de cele din Țara Românească, menționate într-un act latinesc din 1366. Demonstrația largă pe care a făcut-o în fața studenților, fără să facă nici cea mai mică aluzie la părerile lui N. Iorga, a determinat pe o studentă, impresionată de această explicație științifică și convingătoare, să noteze, pe unul din exemplarele cursului său din 1900, care se află în Biblioteca Facultății de Istorie din București, „cât de delicat se combat”²⁸, ceea ce denotă, pe de o parte, rezonanța pe care această metodă o producea în conștiința studențimii studioase, iar, pe de alta, talentul de mare pedagog al profesorului Dimitre Onciul.

„Profesorul de trecut românesc”²⁹, cum îl numea N. Iorga, a căutat să însușească discipolilor săi metoda de recurgere, mai întâi, la izvoarele interne, pentru a vedea derularea fenomenului istoric din interiorul lui, fiindcă cele externe, considerate ca o sursă explicativă auxiliară, nu pot decât să arate dimensiunea și influența acestuia asupra mersului istoric al unei regiuni mai întinse sau a Europei.

Argumentarea și susținerea ideilor pe baza izvorului istoric i-au fost insuflate lui Dimitre Onciul încă din anii tinereții, nu numai de școala vieneză, reprezentată strălucit, în acea vreme, de istorici și filologi ca: C. Jireček, F. Miklosich, T. Siekel, O. Lorenz³⁰, cât mai ales de susținătorul și mai experimentatul său maestru A. D. Xenopol, care, respingându-i concluziile dintr-un studiu cu privire la Luga Vodă, arată că în istorie trebuie să ne ferim de ipoteze și că „trebuie să călcăm numai pe tărâmul sănătos al faptelor constatate”, observație pe care Onciul și-a însușit-o până la obsesie³¹, impunând-o și respectând-o și în activitățile de seminar³². Multă vreme, pe coridoarele Universității bucureștene aveau să circule întrebările „onciene”: „Ce vrei să spui?” sau „Pe ce te bazezi?”, repetate cu obstinație de reputatul profesor la seminariile de istorie.

„Atelierul lui Dimitre Onciul” era deschis celor care doreau să-și însușească „meșteșugul de a da glas documentelor prăfuite, cronicilor bătrâne și tuturor rămășițelor vieții românești”, care nu erau numeroși, iar „calfe” și mai puține.

²⁸ Aurelian Sarcedoșeanu, *Introducere*, în Dimitre Onciul, *Studii de istorie*, București, 1971, p. 44.

²⁹ N. Iorga, *op.cit.*, p. 18.

³⁰ Șt. Ștefănescu, *Concepția și metoda istorică a lui Dimitre Onciul (1856-1923)*, în „Studii”, anul XVI, nr. 6, București, 1963, p. 1237-1238.

³¹ Stăpânit de spiritul cumpănitor, care nu-i dădea voie să scrie dacă nu stăpânea îndeajuns informațiile, Dimitre Onciul a scris puțin, fapt pentru care N. Iorga avea să-i reproșeze că nu a avut „curajul prostiilor noastre”, căci să știi și să nu scrii e și mai rău.

³² A. D. Xenopol, *Despre Luga vodă cu prilejul unui nou document*, în „Rev. pt. ist. arh. și fil.”, IV, 1885, p. 704-717.

Rar de tot auzai ca vreunul dintre studenții săi să fi fost găsit vrednic de a-și vedea imprimată lucrarea străduințelor sale ucenicești. Sub ochiul veghetor al maestrului nu se îngăduiau gesturi neîntemeiate, la care tineretul, prin natura frăgezimii vârstei, este așa de ușor de aplecat. Oricând la seminariile profesorului Onciul te puteai aștepta „să te întrerupă glasul său vibrant pentru orice cuvânt nu deplin răspicat”³³. În laboratorul maestrului totul trebuia bine cercetat și bine orânduit, ca într-o gospodărie de țaran cu cumpănă la gând și la vorbă³⁴.

În ciuda sobrietății, a asprilor exterioare de comportament, profesorul Onciul a știut să cultive la discipolii săi spiritul de camaraderie academică, atunci când „a simțit în ei lumina înțelegerii”³⁵. Calități care i-au fost apreciate de contemporani și mai ales de către discipolii săi numindu-l „profesorul desăvârșit”, care a reușit „să creeze o metodă științifică riguroasă”³⁶, formând elevi și studenți care „lucrează – cum avea să aprecieze mai târziu Constantin Moisil – după metoda maestrului cu rezultatele cele mai frumoase atât pentru școală, cât și pentru știință”³⁷. Exemplul cel mai edificator că metoda sa a prins și a dat roade îl constituie Vasile Pârvan, care, sub îndrumarea maestrului său, a realizat, din primul an de studii universitare, ca lucrare de seminar, un amplu studiu despre *Românii în Cronica Notarului Anonim al regelui Bela*, conceput ca o cercetare comparativă a acestei cronici cu celelalte izvoare ungurești și cronica lui Nestor³⁸. Este evident că viitorul arheolog, „tânărul extraordinar” – cum îl aprecia N. Iorga –, era predispus, ca și bunul său învățător, nu „la întrebări ușoare, la rezumări de documente limpezi”, ci la abordarea curajoasă de încercare a talentului său de critic și fin analist al cărților sibiline ale istoriei. Trebuie să mai adăugăm că, urmând exemplul maestrului său, este, la rândul-i, creator de școală, dar în alt domeniu și anume cel al arheologiei, unde rigurozitatea cercetării științifice, însușită în „atelierul lui Onciul”, a ridicat-o până la epuizarea spirituală.

Dar ceea ce îl particulariza pe profesorul Onciul între semenii săi era capacitatea de a se înduioșa de fiecare talent tânăr³⁹, de frumusețea noutății, de

³³ N. M. Popescu, *Dimitre Onciul*, București, 1925, p. 4.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Al Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 35.

³⁶ Const. Moisil, *op.cit.*, p. 50.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Românii în cronica Notarului Anonim al regelui Bela. Cercetare comparativă cu celelalte cronici ungurești și cronica lui Nestor*, de Vasile Pârvan din anul I-iu, 5 iunie 1902, în „Crisia”, nr. 7, 1977, Oradea, cu o postfață de S. Dumitrașcu (p. 323-327).

³⁹ Al. Zub, *Vasile Pârvan*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 30.

ceea ce descopereau începătorii ucenici, mereu și mereu alții, care, în schimb, îi dăruiau maestrului iubirea lor, ce îi aducea bunului învățător o nespusă bucurie.

Nu putem să nu dăm citire celei mai frumoase și complete caracterizări pe care i-a făcut-o Vasile Pârvan, unul dintre discipolii săi reductibili, cu prilejul chemării profesorului său de „Părintele tuturor făpturilor” în „Împărăția liniștii” pentru somnul cel de pe urmă, și anume: „Cine ar fi putut crede, văzând pe uriașul acela încruntat, dur, violent, hirsut, tunând în explozii de indignare tragică pentru câte o virgulă uitată de speriații învățăcei cari-și făceau la el – tremurând – dovada de vrednicie, spre a se chema și ei calfe ori meșteri în cercetarea tainelor trecutului, – cine ar fi crezut că furibundul centaur era mai bun ca Cheiron pentru Achilleus chiar cu cei mai slabi dintre ucenici, atunci când i se părea lui că descoperă în îngăimările lor întâia lucire a aurului noutății. Și el nu-și uita școlarii și la mulți le rămânea credincios chiar când ei nu mai erau vrednici de credința și iubirea lui.”⁴⁰

Înainte de a încheia, aș dori să mai spun un lucru, care are legătură cu cel pe care îl omagiem astăzi, și nu știu dacă s-a mai spus, dar chiar dacă s-au mai afirmat cele ce doresc să vă înfățișez înaintea domniilor voastre este, totuși, bine de a se mai repeta din când în când, mai ales într-o vreme ca a noastră în care societatea, când lumea în general este într-o continuă schimbare năucitoare, care cere oameni competenți, bine pregătiți, într-un cuvânt buni specialiști și manageri.

Dacă instituția Arhivelor până la Dimitre Onciul a trecut printr-o perioadă de căutări, de impunere în sistemul administrației, și nu una oarecare, o dată cu acesta, vreme de mai bine de jumătate de veac, destinele Arhivelor au fost conduse de oameni cu o înaltă pregătire în domeniu, atât în cel al istoriei, cât și în cel al arhivisticii, în care includem și științele auxiliare. Se cunoaște faptul că după Dimitre Onciul la cârma acestei instituții de cultură prin excelență a urmat studentul său, Constantin Moisil, care a căutat să ducă mai departe și să consolideze sistemul arhitectural trasat de maestrul său, punând bazele Școlii Superioare de Arhivistică, unde s-au format nu numai specialiști în domeniul arhivisticii, dar și cercetători de frunte ai istoriografiei românești, precum D. P. Bogdan și Emil Vârtosu. Apoi a venit un alt mare arhivist, și anume Aurelian Sacerdoțeanu, și el ucenic al înaintașului său. După această perioadă, tradiția a fost întreruptă, perindându-se o pleiadă de directori, care, unii dintre ei, neavând nici o legătură nu numai cu arhivele, dar nici cu istoria, au înlesnit pierderea sau distrugerea unor documente de primă importanță pentru istoria noastră națională, sau, neînțelegându-le importanța istorică, le-au pus, din inconștiență profesională, la dispoziția celor care nu ne doreau binele, în ciuda declarațiilor

⁴⁰ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 87.

că ne sunt prieteni. O altă parte din ei, înțelegând importanța, dar mai ales valoarea comorii pe care o gestionau, au căutat să mențină instituția arhivelor pe linia de plutire.

Astăzi, după aproape cinci decenii, Arhivele au început să fie conduse de specialiști, istorici de înaltă ținută academică, moment inaugurat de profesorul universitar dr. Ioan Scurtu, care a redeschis direcțiile de evoluție normală a Arhivelor Naționale, stopată, cum aminteam, o dată cu plecarea lui Sacerdoțeanu de la conducerea acestei instituții. Iar acum, prin prof. univ.dr. Corneliu Mihail Lungu, ucenicul lui Sacerdoțeanu, cele două capete ale stagnării au fost înnodate, încât Arhivele pot, și trebuie, să devină una din instituțiile fără de care cercetarea științifică, mai ales cea istorică, nu mai poate înainta. Tinerii cercetători trebuie să coboare în depozitele arhivelor dacă doresc să dea lucrări de valoare, așa cum a căutat Onciul să-i atragă pe tinerii învățăcei aducându-i în Arhive să ia contact direct cu izvorul istoric, cu documentul.

Această tradiție este timid reluată, însă ea trebuie consolidată, încât să devină o permanență, în așa fel ca, atunci când unul dintre arhiviștii „bătrâni” este chemat să depună armele sau în „Împărăția celor drepti”, el să poată lăsa în loc un arhivist tânăr, care, din acea clipă, devine „arhivistul experimentat”, „bătrânul arhivist”, iar altul mai tânăr decât el trebuie „să-l însoțească, ținându-i tovărășie și sprijin”.

Însemnări pe marginea unui manual de șah: *Informationes speculativae et practicae de ingenioso et artificiali scruporum lusu, schach*

Dr. ANA-CRISTINA HALICHIAS

Cercetătorii interesați de istoria șahului nu au putut stabili cu certitudine data la care se plasează începuturile acestuia în România¹, puținele informații de care dispunem provenind din operele literare și din presa secolului al XIX-lea².

Prima lucrare de șah în limba română este, în fapt, o traducere, datând din anul 1838, a unui original despre care traducătorul nu dă nici o informație³. În 1872, la București, Adolf Albin tipărește prima carte de șah scrisă în limba română cu caractere latine, *Amiculu jocului de schachu theoreticu și practic*. În 1882, la Craiova apare, semnat cu inițialele M.A., *Manualul amatorului jocului de șah*.

Acestor vechi contribuții în limba română li se alătură o lucrare în limba latină care pare a fi cea mai veche carte de șah apărută în România⁴ (cel puțin din cât se știe până în prezent): *Informationes speculativae et practicae de ingenioso et artificiali scruporum lusu, schach, vulgo sic nuncupato, ad methodum D.*

---

¹ Iată câteva dintre contribuțiile referitoare la această problemă: Viorel Cosma, *File din istoria șahului românesc*, „Revista de șah”, nr. 3, 1960, p. 44-45; U. Vălușanu, *Contribuții la o istorie a șahului românesc*, „Revista de șah”, nr. 10, 1960; Const. Ștefaniu, *Șah de la A la Z*, București, 1984, p. 102-103; Eugen Vicos, *Un capel-maistru ieșean promotor al șahului (1838)*, „Revista română de șah”, nr. 6, 1986, p. 7; Marian Stere, *Începuturile literaturii șahiste în România*, „Revista română de șah”, nr. 8, 1986; Virgil Nestorescu, *Prima lucrare de șah în limba română*, „Revista română de șah” nr. 5, 1988, p.12-14; idem, *Din evoluția limbajului șahist*, „Planeta șah”, nr. 5, 1990, p. 232-235.

² Nicolae Filimon atestă pentru prima dată, în romanul său *Ciocoii vechi și noi* (1838), că în Muntenia se juca șah. Opt ani mai târziu, în numărul din 3 februarie 1846 al „Albinei românești”, în articolul *Magaziile Iașului* se afirmă că, în Moldova, una dintre însușirile pe care trebuie să le aibă un om de lume este cunoașterea jocului de șah (apud. Virgil Nestorescu, *Din evoluția ...*, p.232).

³ *Giocul șatranci*, tălmăcit de F. Rujički, anul 1838, april 4 zile, Eșii.

⁴ Cartea a apărut în ediție anastatică sub îngrijirea lui Marian Stere, în colecția *ARHIȘAH 8* a Editurii Gambit, București, 2000. Ea este însoțită de *Cuvântul editorului*, p. 67-69, în care sunt date câteva informații referitoare la istoria acestei lucrări.

et illustrissimo Domino, Domino C.P.F., Patrono suo gratiosissimo, pro Novo Anno in donum oblatae a P.F.G. ex gratiosa concessione et indultu superiorum, Varadini, Impressum per Ignat. Ioan. Baptist. Balent, Episcopalem Typogr. (Informații teoretice și practice privitoare la ingeniosul și meșteșugitul joc al pieselor, șah – cum se numește în popor –, după metoda domnului Filip Stamma, de neam arab, de curând maestru, înfățișate pe scurt și închinat preailustrului domn, domnului C.P.F., protectorul său mult binevoitor, de P.F.G. cu milostiva îngăduință și permisiune a superiorilor săi).

Așa cum rezultă și din titlu, cartea este o traducere (probabil) a ediției franceze a lucrării unuia dintre jucătorii marcanți ai secolului al XVIII-lea, sirianul Filip Stamma, intitulată *Essai sur le jeu des échecs où l'on donne quelques règles pour le bien jouer et remporter l'avantage par des coups fins et subtils que l'on peut appeler les secrets de ce jeu*, Paris, 1737⁵.

În ceea ce privește identitatea traducătorului și a celui căruia îi este dedicată cartea, cel dintâi pare a fi Farcaș Gheorghe (1750-1815), recunoscut pentru erudiția și activitatea sa în mediile culturale din Oradea, iar cel de-al doilea ar putea fi identificat cu nobilul Pál Forgach⁶. Cartea a fost tipărită la Oradea (Varadini) de tipograful episcopal Balent, care și-a desfășurat activitatea în perioada anilor 1771-1792, lui datorându-i-se imprimarea a circa 83 de lucrări. Ținând cont de aceste informații, plasarea tipăririi manualului de șah în intervalul de timp cuprins între 1771 și 1792 se impune de la sine. Editorul Marian Stere propune ca dată certă a tipăririi anul 1784, pe care îl stabilește interpretând metodele de criptare ale secolului al XVIII-lea (prin care un cititor avizat putea afla date suplimentare despre o tipăritură)⁷.

Un exemplar din *Informationes* a existat la Muzeul Sportului din Brașov, apoi a ajuns la Muzeul Sportului din București, unde a fost redescoperit, în 1975, de problemistul Valeriu Petrovici. Din nefericire, după mutarea Muzeului Sportului la Muzeul de Istorie, exemplarul s-a pierdut⁸.

⁵ Apud Marian Stere, *Cuvântul editorului*, p. 68.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Pornind de la cuvintele EX GRATIOSA CONCESSIONE ET INDULTU SVPERIORVM, în care anumite grafeme, tipărite cu un corp mai mare de literă, pot fi interpretate și ca simboluri numerice, conform sistemului roman de a nota cifrele, Marian Stere însumează aceste cifre, rezultatul fiind 1784: X + I + C + C + I + I + D + V + L + V + V + I + V + M = 10 + 1 + 100 + 100 + 1 + 1 + 500 + 5 + 50 + 5 + 5 + 1 + 5 + 1000 = 1784.

⁸ Cf. Marian Stere, *Cuvântul editorului*, p. 69. Ar trebui să adăugăm faptul că, în urmă cu aproximativ 14 ani, regretatul Constantin Ștefaniu ne-a pus la dispoziție un xerox al lucrării în vederea traducerii și a publicării ei în ediție bilingvă. Disparația lui Constantin Ștefaniu, survenită la scurt timp după încheierea traducerii, ne-a obligat să amânăm *sine die* acest proiect.

Pe lângă importanța majoră pe care o are pentru istoria șahului în România, *Informationes* prezintă un interes egal și sub aspect lingvistic.

Din punct de vedere ortografic și morfo-sintactic, textul are toate trăsăturile neolatine întrebuințate în secolul al XVIII-lea în Transilvania. Dintre acestea menționăm: notarea diftongilor *ae* și *oe* (a căror pronunție monoftongată se reflectă în scris pe tot parcursul mediolatinei, până în secolul al XVI-lea, când sunt restituiți grafic), eliminarea confuziei între secvențele *ci* și *ti* (o altă caracteristică a evului mediu), grafia hipercorectă *author* (față de lat. clas. *auctor*), prezentă în textele medio- și neolatine. Frazele sunt concise și clare, cu o structură sintactică simplă, așa cum se impune în cazul oricărui text tehnic, topica este similară celei a limbilor romanice, iar una dintre cele mai caracteristice propoziții subordonate ale frazei latine clasice – completiva infinitivală – este înlocuită de completiva introdusă de conjuncția *quod*. Elementele cele mai interesante sunt cele de ordin lexical. Lectura atentă a textului ne conduce spre formularea a două observații:

1. Autorul traducerii ține seama de comparația (care se făcea în mod obișnuit) între jocul de șah și un câmp de luptă și, de aceea, folosește termeni aparținând lexicului militar. Jucătorii implicați în joc sunt *hostes* „dușmani”, piesele alcătuiesc două „armate”: *exercitus*, iar strategia jocului o urmează pe aceea a oricărui conflict armat: *lusus iste certa quadam ratione bello assimilari potest ; nam stant in campo, qui in hoc lusu abacus est (germanice Schach vel Damebret) duo quasi exercitus parvi, certo suo ordine contra se invicem collocati ; struuntur ex utraque parte variae insidiae; fiunt aggressiones, fit conflictus, hostis hostem persequitur*. (Acest joc poate fi asemuit, dintr-un anumit punct de vedere, cu războiul; căci pe câmpul de luptă, care în acest joc este *abacus* – numit în germană *Schach* sau *Damebret* – se află un fel de oștiri mitite, două la număr, așezate față în față într-o anumită ordine; de ambele părți se pun la cale felurite capcane, se dau atacuri, au loc lupte, dușmanul îl urmărește pe dușman). Scopul jucătorilor coincide cu acela al oricărui comandant de oști devotat suveranului său: *uterque exercitus, paucis ut multa complectar, pro gloria et corona regis sui fortiter pugnare et triumphum palmam reportare conatur*. (Ambele oștiri, ca să mă exprim pe scurt, se luptă cu tărie, fiecare în parte, pentru gloria și coroana regelui său și se străduiesc să dobândească laurii victoriei).

Atunci când se referă la jucători, traducătorul folosește exclusiv termenul *hostis* „dușman”, în sensul tehnic de „adversar”. Dacă însă se referă la o anumită piesă a unui dintre jucători, atunci în text apare denumirea piesei respective, însoțită de un determinant care poate fi sau adjectivul *niger/nigra*, respectiv *albus/alba*, sau adjectivul *adversarius/adversaria*.

2. Autorul traducerii se dovedește un bun cunoscător al terminologiei șahiste a vremii. Având în vedere originea sa transilvăneană, este explicabil faptul că, deși traduce din franceză, acolo unde are la îndemână un sinonim

german (fără îndoială mai familiar șahiștilor ardeleni) al cuvântului tehnic francez, el preferă să îl calchieze pe cel dintâi. În dorința de a fi mai explicit, la nevoie, el însoțește termenii de câte un dublet. Astfel procedează chiar în titlul lucrării unde sintagma latină *de scruporum lusu* „despre jocul pieselor” este urmată de denumirea acestui joc utilizată în mod curent în Transilvania⁹ și având aici, în mod evident, valoare explicativă (*schach, vulgo sic nuncupato* „șah, cum se numește în popor”).

Aceeași observație se impune și în ceea ce privește denumirea generică „piesă de șah” : *utroque exercitus, quorum unus albi, alter vero nigri coloris signum et nomen distinctivum habet, constituit e 16 scrupis vulgo calculis*. (Ambele oști, dintre care una are ca semn și nume distinctiv culoarea albă, iar cealaltă culoarea neagră, constau din câte 16 piese fiecare, numite popular pietricele). În limba latină, cele două vocabule sunt sinonime parțiale, *scrupus* însemnând „piatră ascuțită”, iar *calculus* „pietricică”. Comparăția cu terminologia românească de șah a secolului al XIX-lea – în care sunt atestate următoarele denumiri: *piatră* (după germ. *Stein*, cf. Rujički, *op. cit.*), *figură* (la P. Poenaru, F. Aaron și G. Hill, *Vocabular franțezo-romănesc*, I-II, 1840-1841), *piesă* (la A. Albin, *op. cit.*) sau *piesă* alternând cu *bucată* (la M.A., *op. cit.*)¹⁰ – ne face să presupunem că *scrupus* reprezintă termenul generic, având un sens similar celui al denumirilor românești de *piesă* sau *figură*.

Tabla de șah, comparată (cum arătam mai sus) cu un câmp de luptă (*campus*), este desemnată prin cuvântul latin *abacus* „tablă, tăbliță”, glosat în paranteză : *germanice schach vel Damebret*, cu precizarea că al doilea termen german, *Damebret*, este indicat drept sinonim¹¹ al cuvântului *abacus*, respectiv *schach*, deoarece tabla de șah era asemuită cu cea folosită la jocul de dame, cunoscut și practicat în epocă¹².

Piese (scrupi) sunt împărțite în trei categorii: *communes* (comune, obișnuite), *singulares* (speciale) și *principales* (principale).

Scrupi communes sunt în număr de opt, purtând numele de *milites gregarii*, *universaliter autem piones* (soldați de rând, îndeobște însă numiți pionii). Sintagma *milites gregarii* (lat. „soldat de rând, infanterist, pedestraș”) traduce vocabula care, în franceză, avea sens specializat în terminologia șahistă: *pion*

⁹ Acest fapt este dovedit de prezența vocabulei în dicționarele vremii: G. Bariț și G. Munteanu, *Dicționarul germano-român* (întocmitu și în partea lui română înavuțitu cu câteva mii de cuvinte), I-II, Brașov, 1853-1854, sub germ. *Schach*: „șahu, joc de șah”. (apud Virgil Nestorescu, *Din evoluția...*, p. 234).

¹⁰ Cf. Virgil Nestorescu, *Din evoluția...*, p. 234.

¹¹ Sinonimia este dovedită de prezența conjuncției *vel*, utilizată în textele medio- și neolatine pentru a semnala posibilitatea întrebuintării mai multor termeni pentru a desemna aceeași noțiune.

¹² Cf. Virgil Nestorescu, *Prima lucrare...*, p. 13, n. 5.

(provenit din lat. *pedonem* „pedestraș”). De altminteri, și alte limbi atestă un asemenea sens tehnic al cuvântului care în limba comună înseamnă „soldat” (prin opoziție cu piesele speciale numite *figuri* sau *ofițeri*): magh. *gyalog* și tc. *piyade*, ambele având sensul „soldat de infanterie, pedestraș; pion la șah”, rom. *soldat* (la Rujički și Albin, care însă folosește și *pion*)¹³. Forma *piones* care apare în textul pe care îl analizăm este, în mod evident, latinizarea fr. *pion*.

Scrupi singulares poartă numele de *officiales* (cuvânt care în latina postclasică și târzie are sensul „funcționar”), calchiind sensul tehnic al germ. *offizier* (probabil mai familiar traducătorului ardelean)¹⁴.

Cei șase *officiales* sunt:

turres (turnurile) – termenul poate reprezenta la fel de bine și fr. *tour* din ediția pe care o traduce, dar și germ. *Turm*;

cavalli (piesa, care în franceză se numea *cavallier*, ulterior *chevalier*, este desemnată prin termenul medieval *cavallus* „cal”);

cursores (nebunii), termen care calchiază germ. *Laufer* „curier, alergător ; nebun la șah” și care a pătruns, ca latinism savant, în terminologia șahistă din Transilvania unde a circulat până la sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁵. În acest caz, autorul preferă să recurgă la vocabule care îi erau familiare, în loc să traducă cuvintele care desemnau în franceză această piesă (v.fr. *aufin*, din arab. *al-fil* „elefant ” și apoi *fou* „nebun”).

Scrupi principales poartă numele așteptate: *rex* și *regina*.

Căsuța în care este așezată o piesă se numește *locus*, iar expresia „a ocupa o poziție” este tradusă prin verbul *inhabitare*.

Mutarea este desemnată prin *gressus* „pas”, iar „a face o mutare” prin sintagma *gressum facere*¹⁶.

Rocadei îi sunt rezervate expresiile *commutatio*, respectiv *commutationem facere*.

***

Sperăm că succintele observații făcute pe marginea acestei lucrări au fost destul de convingătoare pentru a demonstra, o dată în plus, interesul pe care îl pot prezenta asemenea texte care, deși la prima vedere par circumscrie unui domeniu strict specializat, în realitate depășesc granițele acestuia constituindu-se într-un izvor de informații privitoare la evoluția civilizației unui popor.

¹³ Cf. Virgil Nestorescu, *Prima lucrare ...*, p. 13 și *Din evoluția ...*, p. 234.

¹⁴ Cf. și rom. *ofițar* „funcționar cu însărcinări speciale; figură la șah”.

¹⁵ Tot calc după germană este și rom. *curier*, atestat la A. Albin, *op. cit.* Cf. Virgil Nestorescu, *Din evoluția ...*, p. 234.

¹⁶ Și în limba română mutarea era desemnată tot prin cuvântul „pas” (cf. Rujički, *op. cit.*).

VECHI REȚETE DE CERNELURI*

Dr. DRAGOȘ ȘESAN

În Manuscrisul nr. 591 de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, la f. 167^r, se află o însemnare din 24 februarie 1832 a lui Dimitrie, stareț al Schitului Brazi, din ținutul Putnei, metoh al Mitropoliei Moldovei, referitoare la tehnica preparării cernelurilor de diverse culori.

Autorul însemnării este o față bisericească pentru care scrisul era o îndeletnicire permanentă în aceste așezăminte mănăstirești, de aceea nu surprinde faptul că asemenea rețete se găsesc alături de documente privind proprietățile Schitului Brazi, din comuna Crucea de Jos, ținutul Putna. Din grija de a se păstra tradiția preparării cernelurilor, cu mijloace proprii, aceste rețete se transmiteau din generație în generație, fără a se face din ele un secret profesional, elementele componente ale acestor lichide prețioase găsindu-se la îndemâna oricui.

Pentru cerneala roșie, cuviosul monah recomandă următoarele: „Cerneală frumoasă roșie să faci. Amestecă și freacă adecă schinăvari ținabur cu apă foarte bine și bagă vreo câteva picături de gălbenuș de ou înlăuntru și așa o amestecă bine până vei vedea că curge din condei”. Intr-adevăr, cerneala roșie era destul de frecvent utilizată la ornarea documentelor și manuscriselor (litere inițiale, fragmente mai importante, rezumate de documente, monograma și sigiliul domnesc). În compoziția ei intra, ca pigment, sulfura roșie de mercur (chinovarul sau cinabrul, care și dă numele cernelii), un lichid: vinul, apa, rachiul etc. și un liant, cum ar fi : guma arabică și zahărul¹. Rețeta mănăstirească este mai simplă. Sulfura roșie de mercur, chinovarul, deformată în însemnarea manuscrisă sub forma „schinăvari” și pusă alături de „ținabur”, adică „cinabru”, care înseamnă același lucru², este dispersată în apă, deși în alte rețete se preconizează, ca mediu de dispersie, și alcoolul (vinul și rachiul). Preparatul se amestecă foarte bine și cu câteva picături de gălbenuș de ou, până devine foarte fluid : „până când vei vedea că curge din condei”. Gălbenușul de ou înlocuia, așadar, guma arabică, care era un clei vegetal, extras dintr-o specie de salcâm și care juca rol de

* Mulțumim și pe această cale domnului conf. univ. dr. Florea Oprea pentru sugestiile și completările de specialitate oferite în redactarea acestui articol.

¹ A. Pandele, *Note preliminare la studiul privind istoricul și caracteristicile cernelurilor folosite în practica scrierii medievale românești*, în Arhivele Statului, Știința și tehnica în arhive, redactor coordonator Florea Oprea, București, 1976, p. 42 – 43.

² Cu varianta „chinavar” din rus. „киноварь” sau ngr. „κινναβαρι”, v. *Dicționarul limbii române*, tom.I, partea a II-a, București, 1940, p. 364.

stabilizator de suspensie pentru preparatul lichid și rol de liant pentru stratul de scriere uscat.

Cerneala verde este și mai simplu de preparat. Este mai rar utilizată și atunci doar pentru ornarea frontispiciilor sau a inițialelor. Egumenul de la Schitul Brazi notează : „Ia greșpan și freacă cu oțăt foarte bine până când să va face așa suptire de vei putea scrie cu dânsul”. Elementele componente ale acestei cerneli sunt la îndemâna oricui. „Greșpanul”, cu varianta „crispan”³ nu este altceva decât rugina verde a aramei, adică acetat bazic de cupru, cunoscută în popor și sub numele de „cocleală”, iar în arta cromatică sub numele de „verde-gri”⁴. Se prepara prin ținerea obiectelor de aramă uzate în vase mari de oțet sau prin amestecuri de cocleală în oțet.

Cerneala vânăta este mai rară, iar în documentele medievale este foarte puțin utilizată. Ca să obținem cerneală „frumoasă vânăta”, trebuie să luăm „boabe negre care se fac în florile socului cât îți iaste voe. Stoarce miezul afară, pune piatră acră pisată și a patra parte oțăt”.

Socul negru, *Sambucus nigra*, face flori albe și fructe, sub formă de bace negre, lucitoare. Din florile socului se prepară un ceai sudorific recomandat în tratarea tusei, iar fructele, coaja și rădăcina sunt folosite ca purgative⁵. Piatra acră este alaunul, adică sulfatul dublu de aluminiu și potasiu.

Cerneala neagră, „de scris de opște”, pe care o recomandă autorul ca fiind cerneală uzuală, este, de fapt, cerneala fero-galică. Aceasta se prepara după următorul procedeu: „Scoartă de gârneață sau de gladiș sau boabe ce se fac prin stejari, să fierbi foarte bine la foc și apoi să scoți zama și să o strecuri și să o fierbi iarăși foarte mult, încât să scază o a trie parte și apoi o ia de la foc și pune călăcan pisat într-însa și scrie și la împăratul, așa iasă de bună, dacă-i nemi”.

Așadar, de la bun început ni se atrage atenția că această cerneală este de calitate, poate fi utilizată în adrese către cele mai înalte foruri administrative, condiția fiind să se respecte întocmai proporțiile și succesiunea procedurilor. Prin „scoartă de gârneață”, de fapt, gârniță, se înțelege coaja unui tip de stejar îndesat și rămușor, *Quercus frainetto*⁶, iar prin „gladiș” un fel de arțar mic, cu flori albe, *Acer tataricum*⁷. Boabele ce se fac prin stejari, adică „gogoșile de ristic”, sunt rezultatul patologic apărut pe frunze datorită înțepăturii unei insecte, *Cinips*

³ Biblioteca Academiei Române, Manuscrisul nr. 1223, f. 16 bis.

⁴ Provine din germ. "Grünspan", v. H. Tiktin, *Deutsch-Rumänisch Wörterbuch*, vol. II, București, 1906, p. 702; *Dicționarul limbii române*, tom. II, partea I, București, 1934, p. 314.

⁵ Iuliu Prodan și Alexandru Buia, *Flora mică ilustrată a României*, București, Editura Agro-Silvică, 1961, p. 464

⁶ *Ibidem*, p. 108-109.

⁷ *Ibidem*, p. 338-340.

tinctoria, pentru a-și depune ouăle. Din această gogoasă se extrage acidul tanic⁸. După ce se fierbe bine, până scade o treime din cantitate, se adaugă „călăcanul”, respectiv „calaicanul” măcinat, adică sulfatul feros, care este de culoare verzuie și mai purta și numele de vitriol.

Intr-un manuscris de pe la jumătatea secolului al XIX-lea, de prin părțile Covurluiului, zonă vecină cu ținutul Putna, ni se arată cum se prepară cerneala neagră de scris: „să iai o sticlă mare, o jumătate oca vin alb, apoi să iai 175 dramuri de gogoși de rostoc, tot de cari-s mai grele, să nu fie găunoase, și cu 4 funți calaican și 4 funți comid, să le pisezi, să le faci praf și să le cerni prin sită și să pui în sticlă, să o astupi și să o pui la soare să ștează 4 zile și să o mesteci deseori și, când vei lua, să pui vin în loc, iar când se va subția, să o turburi și să o ții la soare”⁹. Rețeta gălățeană recomanda, în plus, un stabilizator, comidul, o gumă vegetală¹⁰, alături de celelalte ingrediente, de-acum cunoscute. Și cum această cerneală neagră era cea mai frecvent folosită, în diversele ei nuanțe, în funcție de cantitățile folosite în preparat, ne punem întrebarea, dacă nu cumva e un pleonasm când spunem „cerneală neagră”, atâta timp cât însuși substantivul este împrumutat din limbile slave, unde „cerni” are chiar sensul de „negru” !¹¹

⁸ Elena Bogdanovici, *Cernelurile și istoricul lor*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 214-215.

⁹ S. Fl. Marian, Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *Cromatica poporului român*, ediție îngrijită, prefață și note de Petre Florea, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 241.

¹⁰ *Dicționarul limbii române*, tom I, partea a II-a, p. 681; Socratis Cotelulul, *Dicționar român-grec*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 225.

¹¹ N.G. Corlăteanu și E. M. Russev, *Dicționar rus-român*, Moscova, 1954, p. 960: „чернить” înseamnă „a înnegri”; Tiberiu Iovan, *Dicționar bulgar-român*, București, Editura Științifică, 1994, p. 640: „чернилка”, adică „vopsea neagră”; *Dicționarul limbii române*, tom. I, partea a II-a, p. 302.

Monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit*, de B.P. Hașdeu

TRAIAN TR. CEPOIU

Scrisă cu puternice accente romantice, monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit* (1865), a lui B.P. Hașdeu, se va impune în sfera științificului prin „mulțimea izvoarelor consultate”¹, dar care, prin stilul abordat va crea multă derută și invidie în epocă.

Extravaganța tipic romantică a expunerii hașdeene, însoțită pe alocuri de adevărate cascade de diatribe, nu opacizează cu nimic latura științifică a monografiei ci, dimpotrivă, îi dă o sporită verosimilitate, nerv, care captivează și incită. Extrapolarea psihologică a subiectului, prin identificarea deliberată a prezentului cu trecutul, este, de fapt, un exercițiu de gândire situațională istorică bazată pe informații certe din perioade diferite ale istoriei românești pe care Hașdeu le prezintă analogic în raport cu evenimentele petrecute, sau aflate în desfășurare, pe scena vieții socio-politice românești din perioada elaborării lucrării.

Evenimentele prezentului erau declinate la un timp viitor al trecutului ireversibil, din care se deduce intenția autorului de a sugera cititorului ideea că, evenimentele prezentate pot avea în subsidiar și altceva care să le scoată din sfera simplelor narații istorice sau informații cu caracter științific în cadrul lucrării. Prin declinarea unor similitudini, trecutul ajuns la timpul său viitor reprezenta în momentul respectiv prezentul generator de acte istorice, pe care acesta refuză să și le recunoască/revendice.

Evenimentele trecutului, ca act al cercetării izvoarelor ce le-au teaurizat, determină momentul psihologic al implicației și interferenței cu acțiunile prezentului. Pe măsură ce lucrarea este parcursă, ai impresia că te afli în fața unui carusel al istoriei, în care analogiile evenimentelor prezente cu cele trecute alternează în forme desăvârșite, cu sincopel de rigoare. Legătura organică existentă între ele anulează timpul și spațiul care le despart.

Uneori, identificarea este atât de verosimilă încât nu știi dacă evenimentele s-au petrecut în vremea lui *Ioan Vodă cel Cumplit* sau în contemporaneitatea lui *Alexandru Ioan Cuza*, când a fost elaborată lucrarea. În felul acesta, paginile monografiei se transformă într-un tulburător detaliu din mărețea frescă a istoriei noastre naționale, cu imagini ale trecutului bine conturate și cele încă nefinisate,

---

¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, V, ediția a III-a, București, Editura Cartea Românească, 1925, p. 107, nota 183.

dar definite și analoage, ale unui prezent peste care, ca un tulburător simbol heraldic, umbra ultimului mare viteaz al Moldovei, Ioan Vodă cel Cumplit, planează asemenea unui vultur, cu lățimi mari de aripi care înspăimântă pe mișei cuprinși de umbra lor, și cu „ochii mici și negri, în care se răsfrângeau cu o deosebită energie și răpeziciune toate pasiunile și toate mișcările sufletului: în momentele de mulțumire, prin expresiunea cea mai simpatcă, în momentele de mânie se umpleau de sânge, fulgerând din umbra unor stufoase sprâncene ce se îmbinau, zburlite, prin convulsiva acțiune a nervilor.”²

Figura centrală, impunătoare, a voievodului iubitor de popor și iubit de către acesta, de un curaj nemărginit, uneori „Cumplit” de drept, are fruntea umbră de gânduri, foarte plastic materializată de către autor. Tristețea lui Ioan Vodă era provocată de suferința poporului pe care-l găsisse la urcarea pe tronul Moldovei „zbuțumându-se sub apăsarea unei clase mici, asemenea atletului mușcat de șarpe.”³

Făcând apel la memoria istoriei, dar și la puterea de imaginație a cititorului, autorul, după ce prezintă figura centrală a acțiunii, coborând în sferele mundane, descrie un alt element al aceleiași dimensiuni istorice: spectacolul grotesc, depășind limitele dantescului, oferit uneori de către cohorte de lipitori îmbrăcate-n haine boierești care-și jefuiseră și trădaseră țara. Dezgustătorului spectacol i se adăugau, ca un leit-motiv, trândăvia, avariția și imoralitatea cea mai condamabilă a celei mai mari părți a călugărilor cu fețe de trântor. „De o parte sta ceea ce cronicile noastre numesc țară; de altă parte sta ceea ce nu era «țară»: boierii și călugării. Țară erau mulți, erau aproape toți, dar vai! Curat numai «suflet». Boierii și călugării erau puțini, erau vro câțiva, dar «materie»: toate pământurile, toate veniturile, toate folosurile erau ale lor; și oricine nu era din ei nu avea nici atâta loc propriu cât trebuie pentru o înmormântare. (...) Mănăstirile consumau în trândăvie și în desfătări sudoarea Moldovei. Ioan Vodă dădea o pildă nemaiauzită până atunci în istoria românilor. Un vlădică fu convins de crima celei mai negre nemoralități; divanul domnesc execută întocmai o legiuire din *Codicele Teodosian*: «Sodomitul să piară prin flăcări în prezența poporului»; mărșavul episcop fu ars de viu; (...) Mitropolitul, putred de bogății, adunate prin vânzarea cuvântului lui D[umne]zeu, scapă de caznă și de moarte fugind în munți. (...) «Temnițele erau pline de călugări», zice cronică țării.”⁴

Așadar, infernalitatea și grotescul situației, pe care Hașdeu ni le prezintă în fresca sa cu imagini luate din „cronică țării”, sunt zguduitoare prin adâncimea prăpastiei imoralităților și a personajelor care comiteau aceste imoralități, și care

² B.P.Hașdeu, *Scrieri alese I, Ioan Vodă cel Cumplit*, ediția J. Byck, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 267.

³ *Ibidem*, p. 275.

⁴ *Ibidem*, p. 276-277.

stăpâneau țara Moldovei, cu precădere tagma monahală, alcătuită din vlădici și călugări, aflată în marea ei parte pe treapta cea mai de jos a moralității. Se pare că aceștia uitaseră – sau poate chiar nu cunoșteau îndemnul filocalice ale marilor părinți ai creștinătății.

Așa cum se poate observa, aducând în actualitate dezagreabilele imagini ale vieții monahale din timpul lui Ioan Vodă cel Cumplit – situație atinsă cu o delicatețe nejustificată de către unii istorici și critici ai vremii – , Hașdeu făcea, fără nici un fel de menajamente, trimitere directă la deplorabila situație a feudalismului monahal românesc, dominat de elementul grec, din vremea sa, care, ignorând legile organice ale țării, comitea tot felul de abuzuri, jefuind-o și trimițând averile în Grecia. Mănăstirile închinat Sfântului Munte își făcuseră legile lor proprii, devenind incontolabile, un fel de stat în stat, situație ce l-a determinat pe domnitorul Cuza să procedeze la secularizarea averilor mănăstirești închinat.⁵

Pornind tocmai de la aceste întâmplări cotidiene din sfera vieții politice, sociale, economice și religioase, Hașdeu ar fi făcut recurs la memoria istoriei, în speță la domnia lui Ioan Vodă cel Cumplit, care oferea un excepțional precedent, pentru a pune – prin intermediul acestei opere – la stâlpul infamiei nu numai faptele și atitudinea călugărilor greci, ci a tuturor elementelor grecești care, prin politica lor de jaf și total antiromânească, au consfințit, în parte, tragedia de veacuri a poporului român.

Hașdeu face, de asemenea, conexiuni perfecte și cu alte evenimente istorice similare petrecute în vremea lui Ioan Vodă referitoare la polonezi și repetate în

---

⁵ Încă de la începutul anului 1863, Guvernul lui Cuza adoptă măsuri drastice pentru stoparea jafului asupra țării practicat de către călugări greci. Lupta lui Ioan Vodă cel Cumplit cu perfidia și lăcomia călugărilor vizați de Hașdeu în lucrare, prin analogie istorică, face trimitere directă la lupta statului român cu uriașa caracatiță economică aflată în spatele mănăstirilor închinat, care capătă în final forma unui conflict internațional. Analizând cu atenție documentele arhivistice și literatura de specialitate referitoare la secularizarea averilor mănăstirești închinat Sf. Munte, constatăm justificată atitudinea lui Cuza-Vodă și a guvernului său, atât din punctul de vedere al jurisprudenței românești a vremii, a situației economice *de facto*, cât și al fenomenului religios. „Monitoarele oficiale” ale vremii au făcut cunoscute public toate documentele prin care erau destituiți, sau deferiți justiției, toți egumenii de la cele mai puternice mănăstiri din țară, care comiseseră tot felul de abuzuri și acte care contraveneau legilor statului român, începând cu sustragerea de la plata dărilor către stat până la trimiterea de documente, foarte importante pentru istoria românească, în Grecia. Cu atât mai mult se justifică atitudinea lui Ioan Vodă cel Cumplit față de imoralitatea și viclenia călugărilor din vremea sa, exemplul său – dar în condiții mult mai blânde – fiind urmat, așa cum ne arată hrsoavele, de către toți domnii pământeni, în legitima dorință de a stârpi năravul cel rău al unor călugări.

contemporaneitate: „În zilele noastre Moldova privi reînnoindu-se o altă încercare polonă, soră geamănă cu cea din timpii lui Ioan-Vodă; cu simpla diferență că în locul lui Mielecki era un Milkowski: precum vedeți hazardul aseamănă și numele capilor!

În ambele cazuri o mână de oameni nesocotiți cutează a înfrunta o țară. În ambele cazuri polonii – cei din 1572 prin afișarea persoanei lui Bogdan-vodă, cei din 1863 prin proclamațiuni în ziarul «Românul» – ne încredințau că vin ca amici, nu ca dușmani. În ambele cazuri, domnii români, deopotrivă bazați pe considerente de o înaltă politică, recomandă generalilor – în 1572, vornicul Dumbravă, în 1863, colonelul Călinescu – de a menaja nebunia adversarilor. În fine, în ambele cazuri, polonii retrăgându-se cu rușine, își găsiră totuși admiratori: pe cei din 1572 îi celebrău istoricii lor naționali, pe cei din 1863 – vai nouă! – îi celebrăse chiar un român.”⁶

Întâmplarea cu polonii are un inedit aparte. Dacă întâmplările petrecute în 1572 sunt descrise cu lux de amănunte în monografie, despre cele din vara anului 1863 nu dă nici o relație. De fapt, ce se întâmplase? Pe fondul unei grave crize guvernamentale, provocată de către „monstruoasa coaliție”, a extremei stângi și a celei drepte, care pregătise detronarea lui Cuza Vodă, o trupă de 400 polonezi înarmați aflați sub comanda colonelului Milkowski debarcă la Cahul de la bordul unei nave aflate sub pavilion englez. Violând teritoriul românesc, trupa polonă avea intenția – declarată printr-o proclamație către locuitorii din Moldova – să ajungă în Polonia, pentru a participa la lupta de eliberare a acesteia de sub dominația străină. Deoarece Polonia fusese împărțită între marile puteri europene – practic, desființată – încă din 1815, printre marile puteri numărându-se și Rusia, situația creată spontan, dacă ar fi fost dusă la îndeplinire, ar fi putut declanșa un conflict politic între Rusia și Principatele Române, cu rezultate neprevăzute pe plan intern și internațional pentru cele din urmă. Domnitorul Cuza ordonă dezarmarea trupei poloneze și expulzarea acesteia.⁷

Este demn de admirat felul cum Hașdeu abordează problema politicului cotidian, pe care îl identifică apoi în precedentul istoric. Așa privind lucrurile, putem afirma, de asemenea, că monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit* se poate constitui într-un autentic manifest politic hasdeean, caz în care, opera capătă o nouă anvergură, cu caracter trihotomic: științific, literar și politic, reliefând cu pregnanță conștientizarea de către Hașdeu, mult mai acută decât la alți contemporani ai săi, a dramei politice naționale, a rapacității și oportunității clasei politice, cuprinsă uneori de efectul cecității, situație în fața căreia nu putea rămâne în stare de pasivitate.

⁶ B.P.Hașdeu, *op. cit.*, p. 270.

⁷ Vezi situația expusă pe larg în „Monitorul Oficial”, nr. 4,5,6/ iulie 1863 și nr. 19/august 1863.

Analizând cu atenție amploarea furibundelor critici ale celor ce și-au recunoscut radiografia morală în paginile lucrării, precum și atitudinea unor istorici,⁸ se poate afirma că monografia și-a atins principalele scopuri pentru care a fost elaborată. Aparatul critic, impresionant și în cea mai mare parte total necunoscut, face ca lucrarea să-și fi atins scopul de operă științifică; prin analogia și comentariul comparat al evenimentelor istorico-politice, este atins încă unul din scopuri: acela de manifest politic. Privită din perspectiva analogiei istorico-politice, care făcea din operă, la momentul publicării, un veritabil manifest politic favorabil domnitorului Cuza, nu se exclude comiterea de către Hașdeu a unor așa-zise erori de stil, prin forțarea notei emfaticе și a diatribei. Chiar comise și constatate, aceste erori nu afectează cu nimic structura și caracterul științific al lucrării.

---

⁸ Pe lângă adversarii politici care au dus o luptă acerbă – uneori chiar nedemnă pentru poziția lor – de a-l discredita și elimina pe Hașdeu, se adăugau și adversitățile de tot felul din partea colegilor de breaslă, prin criticile dure la adresa operei sale, așa cum este cazul lui A.D. Xenopol care, la peste douăzeci de ani de la apariția monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*, face un comentariu critic foarte acid asupra monografiei, pe care-l publică în *Istoria Românilor...* III, 1893, p. 122-123 (Pentru lucrarea de față noi am folosit ediția a III-a, din 1925, care este mult mai îngrijită decât primele două, iar nota critică este publicată în vol.V, p.107-108, nota 183). Atitudinea lui Xenopol, pertinentă față de aparatul critic al monografiei, pe care, în parte, îl folosește și el în propria-i lucrare, devine acidă și plină de malițiozități față de părțile romanțate ale lucrării lui Hașdeu și de similitudinile evenimentelor politico-istorice și militare în raport cu cele din timpul domniei lui Cuza-Vodă, pe care acesta le prezintă dintr-o incitantă perspectivă. În *Post-scriptumul* celei de a doua ediții a monografiei istorice *Ioan Vodă cel Cumplit*, Hașdeu relevă cauza care a determinat atitudinea contradictorie a lui Xenopol: „La 1885, d. Xenopol prezentând la premiere cartea sa *Teoria lui Rosler*, Academia Română mă însărcinase pe mine cu examinarea acelei lucrări, despre care eu m-am rostit atunci în următorul mod: *Teoria lui Rosler* este o negațiune până la proba contrarie. Dacă nu-mi demonstrați elementul românesc în Dacia lui Traian – zice Rosler – eu neg această continuitate. Bună sau rea, negațiunea se susține pe cât timp nu vine cineva s-o dărâme printr-o sistemă de dovezi. Această sistemă trebuie să cuprindă cel puțin una din două: 1). Sau noi fântâne istorice, descoperite în urma lui Rosler; 2). Sau studiul comparativ al limbii române, în care se cuprinde întreaga neîntreruptă istorie a naționalității noastre, începând de la colonizare până astăzi. Ei bine, pe de o parte, d. Xenopol n-a descoperit contra lui Rosler nici o nouă fântână istorică, ci numai sucește pe cele de mult cunoscute, ba încă mai adesea le întrebuițează după citațiunile altora, fără a le fi supus unei proprie critice directe; pe de altă parte, domnia sa nu e nici o fărâma de lingvist, și chiar fuge de lingvistică, iar când cutează a se apropia de ea, comite erori nemaipomenite”. În urma referatului lui Hașdeu, lucrarea a fost respinsă la premiere, fapt ce a concurat la nașterea unei indiscutabile adversități între cei doi.

Reconsiderând anumite momente din vremea domniei lui Ioan Vodă, Hașdeu face, fără nici un fel de echivoc, o conexiune cu trimitere directă la „monstruoasa coaliție” din ianuarie 1863 urzită împotriva domnitorului Cuza și întreabă, invocând memoria istoriei, : „Fosta cineva să ajute lui Ioan-Vodă contra acestei formidabile coalițiuni? Țăranii moldoveni și... o mână de cazaci!”⁹ Mâna de cazaci fiind, în cazul lui Cuza, acei foarte puțini apropiați ai săi, în frunte cu Kogălniceanu, printre care se număra și autorul.

Ceea ce trebuie remarcat în lucrarea lui Hașdeu este excepționala sa gândire istorică situațională; identificând cazuri analoage aflate pe paliere diferite ca timp și spațiu în istoria noastră, monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit* aduce în prim-plan una din trăsăturile morale fundamentale ale acestui popor: capacitatea de a rezista cu dârzenie și multă renunțare de sine în fața momentelor cruciale de torsiune istorică generate de către factorii interni sau externi.

Criticând sever, dar în mod arbitrar, lucrarea *Ioan Vodă*, A.D. Xenopol dezavuează fenomenul de *individualitate istorică* pe care Hașdeu îl atribuie personalității lui Ioan Vodă cel Cumplit, raportat la anumite acțiuni întreprinse de acesta în contextul istoric național și european vis-à-vis de instituția bisericii, respectiv a mănăstirilor și a păturii monahale, cu trimitere directă, în subsidiar, la actul lui Cuza-Vodă de secularizare a averilor mănăstirești: „În sfârșit, autorul exagerează atât de mult figura lui Ioan-Vodă, încât vrea să facă din el cel mai mare om al timpului său: «Singurul om din toată Europa, carele, în loc de a lăsa pe preoți să facă victime, făcea victime din preoți» (...). Într-un cuvânt Hașdeu, voind să înalțe până la ceruri pe eroul său, i-a întunecat adevăratele, îndestul de strălucitoarele lui merite”.¹⁰

La prima vedere, pare forțată aprecierea lui Hașdeu dar, dacă vom analiza cu obiectivitate rolul nefast pe care l-a avut instituția bisericii, prin reprezentanții săi, în unele momente ale istoriei, vom constata că autorul a avut dreptate; dacă ne vom limita numai la faptele prezentate în lucrare referitor la modul de îmbogățire a călugărilor, atât prin invocarea cuvântului dumnezeiesc, cât și prin exploatarea resurselor economice folosindu-se de munca celor mulți și umili. Problema ridicată de Hașdeu trebuia tratată la timpul respectiv nu numai sub raportul veridicității istorice, ci și din perspectiva moralei creștine, pe care, primii care o încălcau erau preoții.

Câteva ani mai târziu, Xenopol însuși face dovada arbitrarității și a neverosimilului criticii sale. În 1903, publicând și el lucrarea monografică *Domnia lui Cuza-Vodă*, elogiază cu mult patos *personalitatea și individualitatea istorică* ale lui Cuza Vodă, subliniind cu pregnanță rolul benefic până la covârșitor al individualităților în istorie, formulând și următoarea definiție:

⁹ B.P.Hașdeu, *op. cit.*, p. 294.

¹⁰ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor...*, V, p. 108.

„individualitățile joacă însă un rol foarte mare în istorie care este, pentru o bună seamă, chiar lucrarea lor, deși în cea mai mare parte o lucrare neconștientă, și cu cât individualitatea va fi mai sus pusă în scara organismului social cu atât înrâurirea ei va fi mai covârșitoare”.¹¹

Obligat de conjunctură, în cadrul aceleiași lucrări, Xenopol își reformulează atitudinea critică inițială prin care „i se păruse” că Hașdeu – așa cum se exprimase în nota critică – „a vrut înadins să găsească în faptele eroului său niște împrejurări analoage cu cele petrecute în principate pe la 1862-64”,¹² ocazie cu care, în „monografia consacrată lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, (...) autorul, expunând pe o bogată cercetare documentată istoria ultimului erou al Moldovei, aduce indirect laude ocârmuirii lui Alexandru Ioan I”.¹³ Așa stând situația, se poate admite că dictonul lui Voltaire „Du sublim au ridicule il n’y a qu’un pas”, cu care Xenopol îl apostrofa pe Hașdeu, putea fi valabil și pentru sine.

*
*   *
*

Problema pe care o vom aborda în continuare ne-a fost relevată tot de critica lui Xenopol, prin următoarea afirmație: „noutatea izvoarelor este cu totul exagerată, atât în fond cât și în formă, încât, (...) nu știu de unde a luat Hașdeu toate acele amănunțimi tehnice asupra ordinei de bătaie urmată de Ioan Vodă în luptele sale. Gorecki, singurul izvor mai amănunt asupra lor nu conține decât arătări cu totul generale, din care numai o închipuire silită poate scoate și planurile bătăliei lui Ioan Vodă. Un istoric trebuie să se ferească de a pune prea multă imaginație în reconstituirea trecutului, căci el ne dă icoanele propriei sale minți drept acele ale timpului expus”.¹⁴

Observația critică ridicată de Xenopol asupra detaliilor tehnice cu caracter strict militar, pe care Hașdeu le aduce cu mult profesionalism în lucrare, cum ar fi: organizarea armatei de către Ioan Vodă, într-un timp relativ scurt și pe principii cu totul noi; modul cum a fost structurată pe genuri de arme, nivelul tehnic al înzestrării; tactica și strategia folosite în luptele purtate, pornind de la cercetarea cu atenție a fizionomiei reliefului, din punct de vedere strategic, al zonei alese pentru desfășurarea operațiunilor militare; momentele de maximă oportunitate ale declanșării atacurilor etc., toate acestea deschid, în primul rând, o nouă perspectivă în plaja întinsei și variatei erudiții hasdeene: vasta sa *cultură*

¹¹ Idem, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol.II, Iași, Tipografia „Dacia”, 1903, p. 108.

¹² Idem, *Istoria Românilor...*, V, p. 107.

¹³ *Ibidem*, p. 136.

¹⁴ *Ibidem*, p. 107.

militară nebănuită sau scăpată din vedere nu numai de către criticii săi ci și de către exegeți și istorici.¹⁵

¹⁵ Considerăm necesare unele mențiuni care pot aduce puțină lumină în rândul celor care nu au înțeles la justa valoare anumite fațete ale întregului erudiției hasdeene, din care s-a omis până acum cu desăvârșire vasta sa cultură militară, cu toate principiile, tezele și axiomele cuprinse în ea. B.P. Hașdeu a posedat o indubitabilă cultură militară, completată în mod fericit și prin participarea, timp de trei ani, la războiul Crimeii, așa cum se știe, ca iunkâr-student al Universității militarizate din Harkow. Cultura sa militară era dobândită, în primul rând, prin studiul temeinic și sistematic al științelor istorice, în general, precum și a celor de artă militară, în special. La desăvârșirea acestei culturi militare a contribuit din plin și participarea sa efectivă la manevrele și campaniile din perioada războiului. Este vorba despre o cultură militară dar și o experiență pe care criticii istorici și exegeții lui nu au avut-o și nu o au. Este un handicap pe care aceștia l-au avut și îl au fără să-l conștientizeze. Istoricii și exegeții hasdeeni au tratat cu multă superficialitate însemnările jurnaliere ale lui Hașdeu din sau cu referire la campaniile militare din perioada războiului, majoritatea lor – cazul clasic fiind Călinescu – picând în capcanele pe care Hașdeu le-a întins amatorilor de senzații erotice, cu atât mai mult pentru cei care nu l-au agreat sau nu-l agreează. Toți aceștia nu au înțeles sau nu au reușit/dorit să înțeleagă un lucru destul de simplu; în cea mai mare parte, însemnările din „jurnalul intim” sau „fragmente autobiografice”, în care sunt descrise abundentele sale experiențe erotice, nu sunt decât o superbă și reușită persiflare a adolescentului *basarabean* intrat ca iunkâr într-un regiment de husari muscălesc. Or, tot din însemnările jurnaliere aflăm că „atributele necesare unui husar erau: bogăția, vitejia, risipa, iar deviza tuturor acțiunilor lui erau cuvintele: *patrie, honoeur, amour*”. Hașdeu a subscris la modul superlativ majorității acestor atribute. Se poate afirma că a uzitat de unele dintre ele la modul excepțional, iar din deviză, partea de *honoeur* a fost la cel mai înalt grad respectată. Dar, ținând cont de vârstă și de toate obligațiile pe care le impunea viața militară, precum și de structura sa cărturărească cu care și-a dominat camarazii, se poate observa cu ușurință exagerarea care se face asupra părții de *amour*. Cât despre *patrie*, situația este cu totul inversă. Era de notorietate ura lui Hașdeu pentru regimul muscălesc (ruses), iar însemnările autobiografice sunt clare: „Ce plăcut mi-a fost mie Moldoveanului, transplantat în Rusia (...) a gândi, că undeva în apropiere de Kamceatca (...) se povestește numai despre Moldova...”

Bravadele și scenele erotice, cărora istoricii literari, în frunte cu Călinescu, i-au acordat prea multă și năjustificată importanță în comparație cu vasta sa operă, au constituit, așadar, paravanul în spatele căruia Hașdeu își ascundea vârsta prea tânără, traumatizată și dominată de multe privațiuni pe care le-a anihilat prin perseverența studiului și a permanentei persiflări. Trebuia, pentru posteritate măcar, să se ridice prin persiflare/exagerare deasupra infatuărilor husarilor de carieră, mult mai în vârstă. Încercarea de a face din Hașdeu un caz patologic nu se poate susține documentar.

Revenind la cultura militară, parcimonia de care a dat dovadă în descrierea amănunțită a activităților militare nu se poate explica decât prin ura pe care o avea față de Rusia. A fost o ură afișată. Hașdeu nu a făcut din armată un ideal. El și-a urmărit un scop, acela pe care-l aveau toți tinerii cu porniri romantice de viță nobilă de pretutindeni – așa

Pornind de la principiul vichian¹⁶ *de vero et facta*, în care concură convergența adevărilor cuprinse în izvoarele istorice cu faptele petrecute - *verum ipsum factum* - , Hașdeu abordează arta militară a lui Ioan Vodă cel Cumplit prin aceeași metodă dialectică a epistemologiei militare pe care o întâlnim în lucrările de specialitate ale majorității autorilor timpului, prin care, partea teoretică să se susțină prin scopul urmărit și să se materializeze prin rezultatul final al acțiunii militare cuprinse în informația istorică - *verum et factum convertuntur*.

Așadar, rezultă din monografie că „Ioan Vodă studiasse arta militară la poloni, la tătari, la germani, la turci; și în imensa-i inteligență apropiindu-și în sinteză toate rezultatele progresului epocii, (...) vedem cu admirațiune că principiile sale ostășești, elaborate prin propriul său geniu, diferesc, în mare parte, de ale tuturor domnitorilor români de mai nainte; diferesc în mai multe privințe, chiar de starea lucrurilor de atunci la popoarele cele mai civilizatoare; și se înrudesce de minune cu percepțiile științei de astăzi”.¹⁷

Utilizând aceleași principii comparatiste pe care le-a folosit în toate cercetările sale, cunoscând și uzitând de toate subtilitățile cuprinse în izvoarele istorice de o impresionantă bogăție, Hașdeu stabilește clar nivelul artei militare a lui Ioan Vodă, în raport cu celelalte puteri europene, de la care acesta învățase,

---

cum și la noi – de a îmbrăca haina militară cu fireturile ei strălucitoare, devenită un simbol al tuturor libertăților consfințite de Revoluția franceză. În cei trei ani de campanie militară, Hașdeu nu a servit Rusia. El a fost servul propriilor sale interese. Tot în fragmentele autobiografice găsim, printre alte însemnări menționate în parte și în această lucrare, următoarele: „mantaua soldățească îmi readuce amintirile celor trei ani de expediții și marșuri, de numeroase opriri, de tranșee, de zilele de repaus, popasuri și multe, multe altele”. Dintre aceste „multe, multe altele” trebuie deduse și la fel de multe „disertații” despre care amintește în altă parte, susținute de ofițerii-profesori ai iunkărilor studenți în „coloniile militare”. Este absurd a se mai crede că acestor studenți-iunkări, care trebuiau să formeze viitorul corpului ofițeresc al armatei imperiale ruse, să nu li se predea istoricul formelor și doctrinelor militare, arta și strategia militară etc.,etc. Cu atât mai mult în vreme de război, și când toate universitățile imperiului fuseseră militarizate. Dovada că aceste disertații s-au ținut și că ele au fost audiate și receptate de Hașdeu la justa lor valoare o avem în monografia istorică *Ioan Vodă cel Cumplit*, iar istoricii „nemilitari” – cum îi numește Hașdeu – au acest serios handicap al necunoașterii directe a subtilităților artei militare, ceea ce-i determină să se mire de acele „amănunțimi” descrise de Hașdeu, asemenea lui Xenopol.

¹⁶ Giambattista Vico, istoric, filozof și scriitor italian (1668-1744) autorul fundamentalei lucrări precursora a filozofiei moderne și a istoriei condiției umane, *Scienza nuova* (*Știința nouă*), precedată de o alta la fel de interesantă *Il diritto universale* (*Dreptul universal*).

¹⁷ B.P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 296.

rând pe rând, toate tainele și pe care geniul său le îmbrăca într-o formă nouă, superioară și originală, prin adaptarea la specificul armatei moldovene.

De o îndrăzneală fără precedent, pe care – fără să fim acuzați de exagerare – o întâlnim la foarte puțini comandanți militari ai lumii, precursori sau urmași, dotat cu o inteligență scilicet, care-l ajută să discearnă în valori de timp foarte scurte toate avantajele sau riscurile unei acțiuni spontane impuse de o situație fortuită, Ioan Vodă insuflă celor pe care-i comandă o supunere totală; încredere de nezdrușnit și un nestăvilit, împins până la violență, avânt de luptă. Oastea sa era net inferioară numeric celei otomane, iar secretul strănerii și organizării ei într-un timp foarte scurt nu a fost decât rezultatul politicii sale economice interne, prin care urmărise favorizarea păturilor inferioare, pentru ale căror nevoi a bătut și o monedă mică de aramă.

Sprijinind ferm dezvoltarea economică, în mod direct Ioan Vodă își dezvoltă și consolida arsenalul de război. Fiind conștient că nu va primi ajutor din afară, și-a întărit foarte bine poziția în interior, iar celor o mie două sute de cazaci veniți în ajutor, pentru a-i îmbărbăta și a le stimula și mai mult orgoliul și caracterul lor războinic, pe lângă răsplata promisă, le adresează cuvinte măgulitoare de laudă: „Nu sunteți decât o mie două sute (...) dar fiecare sută face cât o mie!”¹⁸

Hașdeu nu a exagerat nici când a afirmat că principiile militare ale lui Ioan Vodă nu difereau prea mult de cele moderne, atunci când un comandant militar se afla cu armata sa într-o situație limită, care necesită, pe lângă geniul gândirii militare, o anume înțelegere și îndrăzneală necesare în asemenea împrejurări, așa cum erau definite aceste atribute într-unul dintre tratatele militare de specialitate și de mare autoritate ale vremii: „Cu cât îndrăzneala înaripează mai mult spiritul și înțelegerea cu atât mai departe ajung ele în zborul lor, cu atât mai concret rezultatul lor, cu atât mai cuprinzătoare devine privirea; dar bineînțeles mereu numai în sensul că de scopurile mai mari rămân legate și pericolele mai mari”.¹⁹

Ioan Vodă și-a cunoscut foarte bine scopurile. A cunoscut la fel de bine puterea dușmanului, cu o armată regulată bine organizată, care trebuia să reprezinte cu cinste o putere tricontinentală cum era Imperiul Otoman. Cu toate acestea, el are îndrăzneala de a înfrunta această forță colosală, cu oastea sa alcătuită în mare grabă din șleahicii moldoveni rămași credincioși lui, și din marea gloată a Moldovei, pentru care, panaceul juridic al războiului consta în apărarea țării nu numai de urgia păgână, ci și de trădătorii din interior. La această oaste se mai adăugau și cetele de mercenari venite să lupte pentru bani și prăzi. Hașdeu indică foarte clar cum, principiile lui Ioan Vodă, de alcătuire a oștirii sale pe corpuri și genuri de arme, precum și rolul pe care trebuia să-l joace

¹⁸ *Ibidem*, p. 295.

¹⁹ Carl von Clausewitz, *Despre război*, București, Editura Militară, 1982, p. 178.

fiecare în cadrul iminentului conflict, se dovediră a fi net superioare nu numai colosalei oștiri otomane ci și unor deja consacrate puteri militare europene: „Pe când în Franța artileria era încă atât de puțin apreciată, încât abia peste treizeci de ani mai în urmă Henric IV izbuti a avea în arsenalul de la Paris 100 guri de foc, ei bine! Ioan-Vodă, în scurta-i domnie de doi ani, își înzestrea armata cu un număr îndoit mai mare. Pe când în toată Europa nu era încă destul de simțită predominatoarea importanță a infanteriei în comparație cu cavaleria – deși celebrul Machiavelli se silise de mult a dezamăgi această rătăcire – ei bine! Ioan-Vodă ajunge deja la concluziunea cum că oastea călăreață trebuie să formeze numai o mică parte din cifra totală a armatei.”²⁰

La nivel european, arta militară cunoștea o evoluție fără precedent, influențată de remarcabilele progrese ale renașterii, determinată de permanenta fricțiune interconfesională, care, în urma unor politici agresive urmate de războaie crâncene de ocupație, a avut ca rezultat direct apariția unor noi imperii. Ca orice colos cu picioarele de lut, și Imperiul Otoman, în ciuda faptului că se afla la apogeul puterii sale militare, începe să cedeze încet, încet, în fața vertiginosului progres economic și militar al Europei occidentale, renăscută după cei câteva evuri întunecate. Această fază de involuție a Imperiului Otoman își are începutul – paradoxal – chiar în vremea lui Ioan-Vodă cel Cumplit și este cunoscută în special în istorie sub numele de „epoca de staționare”²¹. Prin politica dusă de Ioan Vodă și prin relațiile sale la marile curți europene, încă înainte de ocuparea scaunului Moldovei, denotă că acesta avea anumite cunoștințe și despre unele fricțiuni interne, care slăbeau oarecum Imperiul Otoman. Iar cele două lupte deosebit de violente de la Jiliștea și Cahul, pe care Ioan Vodă le câștigă valorificând la maximum, și cu multă îndrăzneală, modestul său potențial militar, prin aplicarea celor mai eficiente tactici de luptă, denotă deja o oarecare slăbire a sistemului militar otoman în zonele extreme. Aceste două bătălii, redată cu mult simț al spiritului militar de către Hașdeu, au constituit pentru Ioan Vodă atât proba de foc pentru lupta finală, cât și un bun prilej de ridicare a moralului oștirii sale.

Una din subtilitățile artei militare a lui Ioan Vodă, pe care B.P. Hașdeu a reliefat-o cu pregnanță, a fost și atenția cu care acesta studia fizionomia terenului, atunci când își alegea un punct strategic; valorificând eventualele avantaje pe care geografia locului le putea aduce: „un lac apărând într-un mod inaccesibil aripa dreaptă a oștirii moldovene, (...) prin o înălțime garnită cu artileria grea”, iar

²⁰ B.P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 296.

²¹ Vezi pe larg în lucrarea istoricului și orientalistului Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, cap. *Epoca staționară*.

spatele oștirii „și-l acoperă prin căruțele parcului și o ridicătură de teren.”²² Întâlnim aici, printre altele, foarte bine surprinsă de Hașdeu, celebra tactică de fortificație pasageră practică de husiți, potrivit căreia, carele grele folosite la transporturile oștirii formau un obstacol greu de trecut de către cavaleria sau infanteria dușmană. Toate acestea sunt, în aparență, chestiuni minore, dar care reflectă tocmai vasta cultură militară și ascuțitul spirit de observație al fostului iunkâr în armata imperială rusă.

În privința strategiei organizării armelor, Hașdeu arată cu multă relevanță faptul că „Ioan Vodă știe a se feri de o greșeală comună generalilor europeni din sec. al XVI-lea (...), care tot obișnuiau a amesteca armele la un loc făcând monstroase batalioane ecuestro-pedestre; în armata eroului nostru, din contră, cavaleria stătea la o parte, infanteria la o parte, cazacii – un fel de dragoni – iarăși la o parte (...). Ioan-Vodă, ghicind prin geniul său toate misterele artei militare moderne, nu se sfii a aborda o cale de tot opusă obiceiului: el puse infanteria în centru și cavaleria la aripi”.²³

Îndrăzneala și curajul lui Ioan Vodă sunt cu atât mai mult de admirat când – în veridica viziunea hașdeeană –, urcându-se pe cea mai apropiată colină pentru a studia mai bine fizionomia câmpului de bătălie, observă și „toată armata turcă ieșind în ordine din văi. Era o mulțime spăimântătoare”²⁴, în fața căreia curajul lui Ioan Vodă trăiește adevărate momente de refulare și nu de spaimă. Cu sunete prelungi ca niște urlete supraomenești, buciurile dădură semnalul de începere a bătăliei făcând să vibreze din temelii porțile cerului. Descrierea acestui moment de către Hașdeu este impecabilă. Dar, secunda astrală a lui Ioan Vodă și a întregii Moldove va fi anulată de gestul trădării pârcălabului Ieremia Golia care, vânzându-și prietenul, țara și domnul, întruchipate în persoana lui Ioan-Vodă, trece de partea turcilor, cu tot corpul său de armată, format din infanterie și cavalerie, care reprezenta aproape o treime din totalul oastei moldovene. Restul oștirii privește consternată la gestul trădător. Numai Ioan Vodă „conservă o frunte senină: el devenea cu atât mai mare cu cât mai mare devenea furtuna”.²⁵

Sunt momente în care hotărârile se pot lua foarte greu, iar clipele au prețul lor nemăsurat. Hașdeu reușește, prin metainterpretarea izvoarelor istorice și prezentarea lor ușor romanțată, să ne convingă de faptul că Ioan Vodă cunoștea prețul clipelor, și nu le lăsa să se răsfrângă în mod negativ asupra restului oștirii, rămasă cu ochii cuprinși de groază. Curajul, care la Ioan Vodă era o trăsătură caracteriologică fundamentală, refulat de îndrăzneala stimulului geniului militar, îl face să devină și mai cumplit. Nici nu se auzi bine semnalul de începere a

²² B.P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 336.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 337.

²⁵ *Ibidem*, p. 338.

luptei prin necuprinsele hăuri create în prăpăstiile sufletului său, când, prin comenzi ferme și spontane, își reface pozițiile de atac, în urma trădării. Oștenii răspund prompt, univoc, la comenzile cumplitului comandant. Cu iuțea fulgerului, Ioan Vodă atacă năpraznic pe trădători, pedepsind crunt matricidul.

Turcii, conform doctrinei lor militare – bine surprinsă aici de Hașdeu –, nu acordau în asemenea situații încredere trădătorilor, aceștia fiind plasați în fața liniei lor de bătaie. Atacul lui Ioan Vodă, de o violență fără precedent, nimic total pe trădători. Primul efect fu ridicarea moralului oștenilor moldoveni. Cu un curaj de nedescris, oștirea își urma comandantul, atacând cu și mai multă violență vrăjmașul. Incandescența teribilelor clipe ale istoriei, dramaticului destin și la fel de teribil al lui Ioan Vodă sunt redată de către Hașdeu în mod magistral. Cu toată înrâncenarea luptei, ochiul și mintea lui veghează printre fulgerele sabiei sale de arhanghel la toate mișcările tactice ale inamicului, care se retrage în derută în fața micuței, dar înfricoșătoarei, oștiri moldave. Tot din conținutul izvoarelor, Hașdeu arată cum, subtilii tacticieni militari turci încercară să transforme eșecul într-o victorie, printr-o fină manevră de flanc, pentru a întinde o ambuscadă oștirii moldovene. Intuind intențiile turcilor, Ioan Vodă acționează în consecință. Ei „uitară că Ioan Vodă, fost amic al vizirului Mehmed-Socoli, cunoștea toate finețele tacticii otomane” și „nu puteau presupune că Ioan Vodă să le fi pregătit lor întocmai aceeași ambuscadă în care ei nu reușiseră a-l ademeni”.²⁶

Numai un om cu o cultură militară de excepție, cu o viziune și o putere de trăire a istoriei cum a fost Hașdeu putea să identifice în păienjenişul informațiilor istorice și să desprindă din clivajul lor cursul desfășurării evenimentelor. Astfel, se explică cum, B.P. Hașdeu a dedus că, atât tactica *ordinii conice* de atac cu care turcii, superiori numeric, dar nu și eroici, au încercat să străpungă centrul oștirii moldovene, cât și încercarea de ambuscadă, cu toată finețea aplicării, se izbiră de geniala vigilență și artă militară ale lui Ioan Vodă cel Cumplit.

Istoria consemnează foarte multe bătălii pe care turcii le-au câștigat aplicând cu măiestrie această tactică diabolică de luptă. Pregnante sunt cazurile în care comandantul militar suprem făcea dovada – prin mișcările de câmp în timpul luptei – că nu stăpânește la certa valoare arta militară, exemplul clasic constituindu-l bătălia de la Mohacs.²⁷

²⁶ *Ibidem*, p. 339.

²⁷ În 1526, Regatul unitar al Ungariei cunoaște apogeul luptelor politice interne dintre Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg, slăbind foarte mult autoritatea regală a lui Ludovic al II-lea care, refuzând să-l plătească tribut turcilor și lipsit de sprijinul nobilimii învrăjbite, este obligat să-l înfrunte singur pe Soliman I Magnificul. Astfel, la 29 august 1526, „armata neorânduită și lipsită de însuflețire a regatului unguresc, neajutat de nimeni și nici de sine însăși, era desființată de trupele de fier ale lui Soliman, și în zadar aștepta energica soție a lui Ludovic al II-lea întoarcerea soțului ei bătut: i se găsi trupul părăsit în

Violența luptei și nereușita planului i-au obligat pe turci să se retragă, impunându-se o pauză de luptă. Este momentul în care fatalitatea istoriei își aruncă zarurile, iar Hașdeu îl surprinde foarte bine. O ploaie puternică umezește praful de pușcă făcând inutilizabilă artileria lui Ioan Vodă. Această armă jucase un rol determinant în acțiunile sale iar când atmosfera câmpului de luptă încărcată de fumul ghiulelelor și praful luptei se limpezii, imaginea pe care turcii o aveau acum în față „îi încredințară acum limpede de toată puținătatea armatei lui Ioan-Vodă”.²⁸

Ceea ce turcii vedeau acum foarte clar, „o armată în miniatură”, era realitatea dură care intrase în calculele lui Ioan Vodă încă de la început. Lipsit de artilerie, numai cu cele câteva mii de oameni, domnitorul moldovean nu mai avea nici o șansă, iar „nenorocirea, pentru a cărei înlăturare Ioan Vodă primise a da bătaia cu o oră mai nainte”²⁹, se ivi: tătarii veniți în ajutorul turcilor. Situația este la limită, dar nu și curajul lui Ioan Vodă. Cu vigoarea spiritului său, a tactului specific, superior, a judecății rapide și la rece pe care numai un temperament ca al său îl putea avea în acele momente capitale, profitând de unele imprudențe pe care le comit tătarii abia sosiți, Ioan Vodă „descalcă de pe cal, pedestrește pe cazaci, grupează gloata cu infanteria și strigând către eroicele resturi ale oștirii sale (...) face un atac atât de furibund, încât apucă de la turci artileria lor, o strică pentru ca să nu le mai poată servi și-i lasă înlemniți de amețală și uimiți de admirațiune! (...) Apoi, formând o compactă, nestrăbătută coloană, moldovenii se retraseră până la apropiatul munte, pe vârful căruia fumegau ruinele satului Roșcani, ars cu câteva minute mai nainte de către urdiile tătare”.³⁰

Acțiunea retragerii, precedată de furibundul atac, constituie încă o dovadă de cunoaștere perfectă a artei militare de către Ioan Vodă. Acționând astfel se împiedica disiparea resturilor oștirii. Timpul pe care inamicul îl utilizează pentru reorganizarea liniei de atac îl folosește cu maximum de eficiență pentru retragere. Tactica folosită de Ioan Vodă va fi transformată în axiomă militară mult mai târziu de către Montecuculli, din ale cărui memorii Hașdeu citează: „Cată să ataci pe dușmani cu o violență extraordinară mai cu seamă atunci când voiești a te retrage”.

Chiar și în sistemul de organizare a taberei defensive pasagere, Ioan Vodă face dovada unui bun strateg militar. Curând, vârful dealului, cu ruinele satului

---

mlaștinile din fatala câmpie a Mohácsului” (N.Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, București, 1937, p. 326).

Conform lui Martin Bielski – în *Sprawa rycerk* (Arta militară) – citat de Hașdeu, turcii au folosit aici cu mult succes tactica *ordinii conice* de atac urmată de ambuscadă.

²⁸ B.P. Hașdeu, *op.cit.*, p.342.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 343-344.

ars, se transformă într-un veritabil festung înconjurat cu șanțuri de protecție, iar „în jurul așa-numitei «creste militare» (*crete militaire*), adică pe linia cea mai înălțată a pogorâșului”, puse „cei mai buni arcași și pușcași; îi întări prin o linie secundă; și, în fine, formă o rezervă, pentru a susține la caz de trebuință puncturile cele mai amenințate”.³¹ În fața unei asemenea organizări, atacurile inamice nu aveau nici o eficiență. Deznodământul fatal nondependent de arta militară, în fața căruia a pălit geniul militar din toate timpurile istoriei, și în situațiile limită ale acestui gen de tabără defensivă pasageră se ivi: lipsa apei.³²

Turcii cunoșteau acest lucru foarte bine. Dar, și dacă în tabără s-ar fi găsit apă, cu trecerea timpului s-ar fi terminat toate proviziile de hrană și muniție. Conștientizând inevitabilul apariției unei asemenea lamentabile situații, Ioan Vodă acceptă tratativele cu turcii și stabilește condițiile capitulării, condiții pe care turcii nu le respectă. Imediat după ce ajunge în tabăra turcilor, Ioan Vodă este ucis mișelește, iar resturile oștirii sale decimate.

Analizând anumite momente ale bătăliilor purtate de Ioan Vodă din perspectiva artei militare, concluziile sunt fără echivoc: a știut să-și aleagă zona cea mai favorizantă de desfășurare a bătăliei; alegerea optimă a timpului de atac, în funcție de mediu, dar și de ceilalți factori determinanți interveniți spontan; stabilirea unor direcții precise de atac sau „manevrele de viteză pe liniile interioare”³³ ale dispozitivului său de luptă făceau inoperabilă înaintarea inamicului în profunzimea dispozitivului său; manevrele rapide prin care au fost organizate ambuscadele, precum și „bătăliile extrem de violente din câmp deschis unde Ioan Vodă a dovedit cunoașterea temeinică a manevrelor de flanc și front, tehnica apărării în fortificații pasagere și stăpânirea procedurilor retragerii prin luptă, în contact nemijlocit cu dușmanul”.³⁴

Nu se poate trece peste ordinea de bătaie pe trei linii, în care Ioan Vodă a folosit „toate armele adică și artileria”, care, pentru acel moment „reprezintă perfecționarea, produsul maturității, al floarei vârstei, ca să zicem așa, a artei militare; o superioritate inexistentă în Vestul Europei din acel timp și chiar de

---

³¹ *Ibidem*, p. 344-345.

³² Așa cum arată Hașdeu în răspunsul dat istoricilor care-l acuză pe Ioan-Vodă de alegerea unei poziții de retragere fără resurse de apă, și neluarea măsurilor necesare pentru procurarea apei prin metode artificiale, argumentele sunt edificatoare. În respectiva zonă a Bugeacului, clima era aproape deșertică, iar apa extrem de rară la suprafață. Săparea de fântâni în vârful unui munte și la o adâncime apreciabilă avea puține șanse de reușită. Chiar ajungând la apă, timpul fizic necesar pentru săparea fântânilor ar fi fost foarte mare, iar capacitatea lor nu ar fi rezolvat cu nimic situația celor 7000 de oameni.

³³ C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandrea, *Comandanți militari – Dicționar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 171.

³⁴ *Ibidem*.

mai târziu. Când se va recunoaște unanim că ordinea de bătaie de la Cahul a fost pe trei linii, linia a treia având și artileria, atunci, în fața tuturor, dispozitivul lui Ioan Vodă cel Cumplit va apărea ca un bizar vârful de munte într-o câmpie”.³⁵ În cadrul lucrării, configurarea precisă a acestui bizar vârf de munte militar dintr-o perioadă așa de îndepărtată nu a fost posibilă fără indiscutabila experiență și cultură militară hașdeeană.

Toate acestea „ca și toate celelalte manevre ale acestei memorabile bătălii, este un strălucit testimoniu de artă militară”³⁶ a lui Ioan Vodă cel Cumplit.

Privită tot din perspectiva artei militare, monografia lui B.P. Hașdeu se prezintă ca o lucrare total inedită, la timpul apariției cât și după aceea, pentru istoriografia românească, în general, marcând un moment important în evoluția istoriografiei militare moderne românești, cu trimitere directă la evoluția artei militare.

După modul abordării unor problematici speciale în cadrul lucrării, monografia hașdeeană poate constitui și prima încercare de psihoistorie românească. Prin amplul efort de documentare și lărgire a plajelor de cercetare, prin aplicarea metodelor de critică comparată, în pofida unor critici lipsite de fundament și dominate de subiectivism, lucrarea rămâne un model de referință pentru studiul artei militare românești. Nici chiar ampla lucrare de mai târziu a lui N. Iorga, *Istoria Armatei românești*,³⁷ nu se va ridica la nivelul monografiei hașdeene în ceea ce privește arta militară. De ce nu au reușit această performanță nu numai cronicarii vechi, cum ar fi Paprocki sau Ureche, ori contemporanii lui

³⁵ Col. Marius P. Herescu, *Realități asupra artei militare a românilor sub Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574)*, București, Editura Asociației Scriitorilor și Autorilor Militari Români, 1945, p.12.

³⁶ B.P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 344.

³⁷ N. Iorga, *Istoria Armatei românești*, I, II, ediția a II-a, București, Editura Ministerului de Război, I/1929, II/1930; capitolul privind luptele lui Ioan Vodă cel Cumplit în vol.I, p. 287-296. Așa cum însuși Iorga menționează în prefața lucrării sale, aceasta nu este „o istorie a ostirii românești care să poată înlocui cercetările specialiștilor militari”. Reconstituind strict cronologic bătăliile istorice ale românilor și evenimentele care le-au generat, Iorga nu vine cu informații referitoare la arta militară. Este o prezentare a tuturor bătăliilor purtate de marii noștri voievozi, în care, viziunea este globală, luptele fiind prezentate la modul general, accentul fiind pus pe mobilul declanșării conflictului și pe actul final al luptei. În idei scurte sunt prezentate consecințele de ordin politic pe care le-au generat. Mult mai târziu, când va ține conferințe la Școala Superioară de Război, în plin apogeu al carierei sale, va încerca formularea de concepte noi asupra acestei discipline, dar tot din perspectiva istoricului teoretician al doctrinei militare și nu a militarului istoric.

Hașdeu, Xenopol și chiar Iorga? Răspunsul ni-l dă tot Hașdeu, în stilul său, dar cu mare relevanță: erau „nemilitari”³⁸.

Noutatea și originalitatea lucrării lui B.P. Hașdeu a constat și în metoda de abordare a artei militare a lui Ioan Vodă cel Cumplit. Autorul nu a făcut din Ioan Vodă un fenomen izolat, care a apărut și a evoluat de la sine și prin sine, ci a fost tratat ca un act de normalitate al istoriei, cu toate implicațiile sale. Ioan Vodă a fost produsul acelei epoci, arta sa militară fiind tratată de Hașdeu în permanentă comparație cu arta militară europeană și formele ei de interferență. Acest punct de vedere hasdeean a fost apreciat la justa valoare de majoritatea istoricilor militari care i-au acceptat metoda: „Dacă nu privim arta noastră militară în raport cu acelea ale străinătății, nu vom fi în stare să ne dăm seama de adevărata, de reala ei fizionomie, extrem de măgulitoare pentru noi, românii”³⁹.

Dar, valorizarea și valorificarea lucrării *Ioan Vodă cel Cumplit*, din perspectiva artei militare, începe să se facă abia cu începerea celei de a doua jumătăți a perioadei interbelice, cunoscând o nouă evoluție în perioada anilor '40.

Pe lângă acribia și erudiția cu care s-a aplecat asupra imensului material critic, trebuie subliniat la Hașdeu înalta sa ținută etică vis-à-vis de veridicitatea izvoarelor. Prin aceeași metodă comparativă Hașdeu a demonstrat cu pregnanță, acolo unde a fost cazul, lipsa de moralitate a unor cronicari. Cu atât mai înverșunat a fost atunci când a întâlnit acest lucru la cronicarii noștri. Ambiguitățile, omisiunile neprincipiale și complice ale acestor cronicari au fost aspru amendate, dând spre exemplificare cazul cronicarului Ureche. Comparând unele informații din letopisețul acestuia cu lucrări similare europene de mare autoritate din epocă, Hașdeu constată adâncă și nejustificata compasiune a cronicarului față de boierii moldoveni care și-au trădat nu numai domnul în persoana lui Ioan Vodă și țara, trecând de partea dușmanilor, ci, chiar generațiile care au urmat, ceea ce-l face să exclame: „Cronicarul Urechea se încearcă a-i scuza, zicând: «Se temeau să nu cază în primejdie». Curios! Cronicarul trebuia să fi fost boier pentru a scuza pe alți boieri cu atâta naivitate”⁴⁰.

Referindu-se la felul cum cronicarul Ureche vorbește despre prima trădare a lui Ieremia Golia, Hașdeu afirmă cu profundă consternare: „Când vine vorba de vânzarea trecătorii Dunării, analistul-cocon declamă cu un aer de criminală

---

³⁸ B.P. Hașdeu, *op.cit.*, în notele de final ale lucrării, pentru capitolul IV, Hașdeu aduce critici întemeiate *Istoriei militare a lui Ioan-Vodă*, de Paprocki. Cu toate că-l cunoscuse personal pe Ioan-Vodă, Paprocki nu avea cunoștințe despre arta militară, mulțumindu-se mai mult a perifraza. Și aceasta – cum a afirmat Hașdeu – pentru că era „nemilitar”. S-a bucurat, în schimb, de aprecierea lui Hașdeu, pentru obiectivitate și simț al artei militare, un alt cronicar polon al vremii, Bielski. Și el contemporan cu Ioan-Vodă, participase alături de moldoveni la luptele de la Obertin (1521).

³⁹ Col. Marius P. Herescu, *op. cit.*, p. 4.

⁴⁰ B.P. Hașdeu, *op.cit.*, p.332.

inocență: «Cu greu este celor puțini a opri pe cei mulți și celor slabi pe cei tari; căci trecând întâi puștele cu inicerii și cu pedestrima să apere vasele, aici și toată alaltă oaste turcească a sosit, unde văzând Ieremia pârălăbul că nu-i poate opri, s-a întors...»⁴¹

A doua trădare a lui Ieremia Golia, săvârșită, sub privirile lui Ioan Vodă, prin trecerea de partea turcilor în chiar momentul declanșării bătăliei, a fost condamnată de către toți cronicarii vremii. Odioasa trădare a fost consemnată cu atenția cuvenită de către străini, Ieremia Golia fiind trecut în rândul trădătorilor celebri ai istoriei europene.⁴² Incisiv și necruțător, Hașdeu îl amendează pe cronicar: „Când ajunge la defectiunea celor cinci regimente de cavalerie, el se ferește măcar de a menționa numele pârălăbului Ieremia Golia, alunecând numai în treacăt următoarea frază obscură și diminutivă: «La începutul războiului zic că o seamă de moldoveni să se fi închinat turcilor»... Înșiși cronicarii otomani sânt mai români!”⁴³

---

⁴¹ *Ibidem*, p. 349.

⁴² *Apud* Hașdeu. Camerarius, *Operae hororum subcisivarum sive meditationes historicae*, Frankfurt, 1685, I/1, p. 253-261.

⁴³ B.P. Hasdeu, *op.cit.*, p.349.

„Săptămâna Arhivelor” – 2003

În perioada 12-17 mai a.c., la sediul central al Arhivelor Naționale ale României s-au desfășurat manifestările reunite sub genericul „Săptămâna Arhivelor”. În programul primei zile, în cadrul simpozionului „**Dimitre Onciul – In memoriam**”, a fost evocată personalitatea ilustrului istoric, director general al Arhivelor Statului, membru titular și președinte al Academiei Române, la împlinirea a 80 de ani de la trecerea sa în lumea umbrelor. Momentele importante din activitatea lui Dimitre Onciul la Academia Română au fost punctate de către acad. Dan Berindei în comunicarea *Dimitre Onciul și Academia Română*: alegerea sa ca membru corespondent (1/13 aprilie 1889), apoi titular (aprilie 1905) al Academiei Române; preluarea funcției de președinte al Secției de istorie (în anii 1911, 1912, 1913, 1920), iar la 12 iunie 1920 „supremă onoare academică și ca răsplată pentru ceea ce făcuse pentru înaltul for în vremurile de restrînte, cu tact și demnitate, a fost ales președinte al Academiei”.

Dimitre Onciul s-a stins din viață în ziua de 20 martie 1923, fiind evocat de marele arheolog Vasile Pârvan, în ședința extraordinară a înaltului for, prin cuvinte de caldă apreciere: „Este primul caz când președintele Academiei Române a fost numai om de știință. Onciul în politică n-a însemnat nimic. Timp de patru decenii, a lucrat numai în chiliuța lui, consacrându-se cu totul științei și numeroaselor instituțiuni culturale din care a făcut parte. De aceea, avem două datorii: de a face să fie pomenit așa cum se cuvine și de a arăta celor de afară cine a fost Dimitre Onciul”.

Dimitre Onciul a fost una dintre personalitățile proeminente ale istoriografiei moderne românești, remarcându-se prin concepția sa istorică, prin calitățile didactice, el oferind istoricilor români o metodă critică de cercetare a trecutului. După anul 1989, „în condițiile înlăturării presiunii politico-ideologice asupra creației științifice și a restabilirii contactelor cu universitari și tineri studioși din întreg spațiul românesc, peste frontierele statale, cu scopul de a reînnoa firul marii noastre tradiții științifice”, mai precis, în ziua de 17 martie 1993 și-a început activitatea Seminarul de metodologie a istoriei care poartă numele ilustrului profesor Dimitre Onciul.

În comunicarea *Concepția și metoda istorică a lui Dimitre Onciul*, acad. Ștefan Ștefănescu face un bilanț al activității de un deceniu a Seminarului „Dimitre Onciul”, subliniind și obiectivele acestuia: adâncirea cunoașterii operei lui Dimitre Onciul și a problematicii abordate de el, organizarea de cursuri și seminarii pentru însușirea cunoștințelor de paleografie, lărgirea ariei de

investigație, în țară și străinătate, în vederea depistării de noi surse documentare etc.

Din noianul mărturiilor rămase drept dovadă a activității laborioase a lui Dimitre Onciul desfășurate în calitate de director general al Arhivelor Statului, prof. univ.dr. Corneliu Mihail Lungu a selectat câteva documente din fondul *Direcția Generală a Arhivelor Statului*, pe care le-a prezentat în cadrul comunicării *Dimitre Onciul - director general al Arhivelor Statului (1900-1923)*. Un prim document comentat este Decretul prin care regele Carol I îl numește, în ziua de 1 aprilie 1900, pe Dimitre Onciul în funcția de director al Arhivelor Statului, din comisia de predare a acestei funcții de către B.P. Hașdeu lui Dimitre Onciul făcând parte: Grigore Manu, Ionescu Gion, V.A. Urechia etc.

Documentele îl prezintă pe Dimitre Onciul ca un bun cunoscător al arhivelor, preocupat, în primul rând, de starea localurilor de arhivă, făcând demersuri pentru asigurarea spațiilor de depozitare, pentru obținerea de fonduri în vederea amenajării și consolidării unor clădiri, având mereu în atenție modul de conservare a documentelor, în depozitele proprii și la creatori.

Implicat direct în recuperarea unor arhive aflate la Viena, Cernăuți, în Transilvania sau Basarabia, în vederea reîntregirii Fondului Arhivistic Național, Dimitre Onciul a manifestat o atenție deosebită față de arhivele Maramureșului și, nu în ultimul rând, grijă pentru oamenii din Arhive.

Ca un document deosebit, din cele prezentate, este Decretul din anul 1902, semnat de regele Carol I, prin care o serie de documente existente la Arhivele Statului din București, Iași și în alte arhive erau transferate la Academia Română. Din actele semnate „D.O.” cu prilejul acestui transfer, transpare grija directorului general al Arhivelor Statului pentru tezaurul arhivistic predat înaltului for academic, solicitând ca aceste documente să aibă o evidență riguroasă, precizând și scopul transferului: „le oferim spre a fi încorporate în colecția ei de manuscrise (a Academiei Române - n.a.) și puse la dispoziția cercetătorilor”. Aceste documente, incluse în colecția de Manuscrise a Academiei Române, au revenit în depozitele Arhivelor Statului în anul 1979, cu acordul ambelor instituții.

Activitatea lui Dimitre Onciul la catedră a fost surprinsă în comunicarea conf.univ.dr. Constantin Burac, *Dimitre Onciul - profesorul*, punctând momente ca: profesor la Liceul de băieți, apoi la Școala normală din Cernăuți, venirea în București, ca profesor provizoriu la catedra de *Istoria Românilor*, a Facultății de Litere și Filozofie a Universității București, insistându-se asupra activității sale de cadru didactic universitar în Capitala României, creator de adevărată școală, „profesorul de trecut românesc”, cum îl numea N. Iorga, căutând să insuflă discipolilor săi, ca metodă de cercetare, recurgerea la izvorul intern de arhivă, seminariile sale ținute în Arhivele Statului fiind bine cunoscute.

O frescă a societății românești la începutul veacului al XX-lea, realizată pe baza documentului de arhivă, o datorăm kolegei noastre, drd. Ioana Grigorie, prin comunicarea *Instituția Arhivelor în primele decenii ale secolului al XX-lea*.

La finalul simpozionului a fost vernisată expoziția fotodocumentară „Dimitre Onciul, 80 de ani de la trecerea în eternitate”, realizată de prof. Elena Istrățescu. Expoziția a reunit documente ce prezintă alegerile de la Academia Română, din aprilie 1905, în urma cărora Dimitre Onciul a devenit membru titular al Academiei, corespondență purtată în calitate de director general al Arhivelor Statului, fotografii de familie, „testamentul spiritual” al lui Dimitre Onciul, care reprezintă și devisa ilustrului înaintaș: „Fiți muncitori, fiți exacti și, mai ales, fiți buni români!”.

La simpozion au participat cadre didactice de la Universitatea București și Facultatea de Arhivistică, directori ai unor Direcții Județene ale Arhivelor Naționale, arhiviști, studenți, emoția evocării fiind sporită de prezența la manifestare a doamnei Oltea Coșocariu, nepoată de frate a lui Dimitre Onciul.

La împlinirea a 155 și, respectiv, 135 de ani de la două momente marcante din istoria noastră națională, Revoluția de la 1848 și mișcarea de eliberare națională desfășurată în jurul Pronunciamentului de la Blaj (1868), s-a desfășurat, în ziua de 15 mai a.c., simpozionul cu tema „**1848-1859-1868, arc peste timp**”, cu participarea unor arhiviști și cercetători de marcă, specialiști în istoria modernă a României.

În deschiderea simpozionului, domnul Corneliu Mihail Lungu, director general al Arhivelor Naționale, în comunicarea *De la Revoluția pașoptistă la Pronunciament. Documente de arhivă*, apelează la memoria unor documente, (rapoarte ale unor diplomați ai vremii, provenite din Arhive străine și aflate în colecția de Microfilme a Arhivelor Naționale) și prezintă elemente care au asigurat unitatea în acțiune a românilor de la 1848 la 1868, finalizată prin Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.

Evocând activitatea unuia dintre fruntașii Revoluției române de la 1848, care a fost și „arhivar al Statului” timp de 5 ani, până în mai 1848, este vorba de Ion Heliade Rădulescu, domnul Tudor Rățoi, director al Direcției Județene Mehedinți a Arhivelor Naționale, face cunoscut, apoi, un document inedit provenind de la prestigiosul om de cultură (în comunicarea *O scrisoare inedită de la Ion Heliade Rădulescu, aflat în exil*). Scrisoarea, care nu figurează în corespondența publicată, de-a lungul anilor, aparținându-i lui Ion Heliade Rădulescu, a fost trimisă de la Paris, la 6/18 martie 1851, unui prieten din țară, neidentificat, și ea oferă informații privind imigrația română din Paris și Brusa, ce se regăsesc și în alte scrisori din aceeași perioadă, doar că în ea se nuanțează anumite aspecte.

În continuare, prof. Horia Nestorescu-Bălcești a susținut comunicarea cu tema *Alexandru Ioan Cuza și generația masonică pașoptistă*, în care apreciază că

masoneria este o stare de spirit, o stare de dragoste, care a pătruns în Țara Românească în anul 1734, iar momentul 1848 masonic nu este întâmplător, fiind „una din epocile cele mai frământate, dar și cele mai frumoase” din istoria noastră națională.

La întrebarea dacă Alexandru Ioan Cuza a fost mason sau nu, domnul Horia Nestorescu-Bălcești afirmă că nu există dovezi scrise că acesta ar fi fost mason, dar oferă o serie de argumente care conduc la această ipoteză. În orice caz, din moment ce aproape toată generația pașoptistă a făcut parte din masonerie și toți colaboratorii lui Alexandru Ioan Cuza, făuritorii reformelor din vremea lui, au fost masoni, firesc ar fi ca domnul Unirii să fi fost influențat, măcar, de masonerie.

Un emoționant portret al reformatorului Cuza, de la a cărui moarte s-au împlinit anul acesta 130 de ani, a realizat doamna dr. Maria Georgescu prin comunicarea *Alexandru Ioan Cuza, Domnul Unirii, Domnul Reformelor*. Considerat simbol al epocii, omul generației sale, în cei șapte ani de domnie, Alexandru Ioan Cuza s-a implicat profund în transformarea țării, neexistând sector al vieții publice în care Cuza să nu-și fi adus contribuția la crearea de instituții moderne. L-a preocupat unificarea administrativă a țării, a obținut recunoașterea Unirii Principatelor de către Marile Puteri, a așezat pe temeiuri noi justiția românească, prin introducerea Codului napoleonian, a avut în atenție finanțele, comerțul, industria, biserica și, nu în ultimul rând, edificarea armatei românești moderne. Prezentându-i faptele, doamna Georgescu conchide: „Alexandru Ioan Cuza nu poate fi considerat o figură legendară. A fost un om normal, cu idealuri și slăbiciuni, cu visuri mărețe și deziluzii. A fost un om potrivit, la momentul potrivit și care a îndeplinit tot ce putea face în acele împrejurări un domn autohton”.

Ultimele două comunicări au fost focalizate asupra Pronunciamentului de la Blaj. Referindu-se la acest document important, dar nu și primul, prin care s-a protestat împotriva pactului dualist din 1867, prof.univ.dr. Dumitru Suci, de la Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca, în excursul său intitulat *Pronunciamentul de la Blaj și impactul său asupra mișcării naționale a românilor din Transilvania*, face o amplă prezentare a implicațiilor actului de protest al transilvănenilor cunoscut sub titulatura de Pronunciamentul de la Blaj (3/15 mai 1868) și a mișcării generate de acesta asupra vieții politice din Transilvania, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, și îndeosebi asupra luptei naționale a românilor transilvăneni.

Principala formă de rezistență a românilor transilvăneni față de înrobitorul regim dualist austro-ungar instaurat în 1867 au reprezentat-o protestele scrise, între acestea înscriindu-se și Pronunciamentul de la Blaj. Textul pronunciamentului nu a fost înaintat împăratului ci presei românești, el fiind publicat în întregime de Iacob Mureșanu în „Gazeta Transilvaniei” și reprodus

sau comentat în paginile unor ziare străine din Viena, Praga, Paris sau Torino. Importanța documentului, semnat, în mai 1868, pe Câmpia Libertății de la Blaj, a fost subliniată în comunicarea *Pronunciamentul de la Blaj, expresie a stării de spirit a populației românești din Transilvania*, susținută de prof. Carmen Dobrotă.

Probleme deosebit de actuale în activitatea Arhivelor Naționale, precum: informatica arhivistică, arhivele tehnice, conservarea documentelor, au constituit obiectul unor dezbateri organizate în cadrul „Săptămânii Arhivelor”. Astfel, în ziua de 13 mai a.c. a avut loc masa rotundă cu tema „**Informatica arhivistică, între actualitate și perspectivă**”, o dezbatere ce s-a dovedit a fi fertilă, benefică pentru participanți, arhiviști din sediul central și de la unele direcții județene, informaticieni. Evidențiindu-se unele dificultăți sau greșeli, informatica arhivistică a fost apreciată ca o activitate de mare actualitate, mai ales pentru rolul ei în depozitarea informațiilor oferite de documente, importantă nu numai pentru cercetarea științifică, dar și în rezolvarea problemelor curente și în realizarea unei evidențe cât mai complete a tezaurului arhivistic, din depozitele proprii și de la creatorii și deținătorii de documente.

În ziua următoare, 14 mai a.c., dezbaterea s-a axat pe tema „**Arhivele tehnice, arhivele viitorului**” și a fost moderată de regretatul nostru coleg Adrian Adamache.

Din păcate pentru noi, suntem încă în faza în care arhivistica audio-vizuală trebuie s-o „construim”, atât la nivelul legislației, cât și structural și în acest sens este necesară o documentare foarte serioasă asupra experienței dobândite, în domeniu, de alte țări.

În ultima zi a „Săptămânii Arhivelor”, 16 mai a.c., în centrul dezbaterii s-a aflat tema „**Conservarea și restaurarea documentelor, între necesitate și posibilități**”. Întrucât starea de sănătate a documentelor nu este cea corespunzătoare, atât în depozitele din București, cât și în cele din județe, conservarea și restaurarea documentelor de arhivă se constituie într-un obiectiv deosebit de actual pentru instituția noastră.

Dezbaterea, moderată de domnul Florea Oprea, directorul Direcției de Asigurare Tehnico-Materială și Conservare din Arhivele Naționale, a urmărit abordarea stării de sănătate a documentului la depozit, la sala de studiu și în timpul transportului, deci, în starea de depozitare sau în mișcare. Au fost supuse atenției și unele repere de dezbatere precum: necesitatea conservării și restaurării documentelor din fondurile și colecțiile deținute de Arhivele Naționale; organizarea și funcționarea sistemului de conservare și restaurare în Arhivele Naționale și la direcțiile sale județene; activitatea de conservare și restaurare a documentelor la marii creatori și deținători de arhivă; reglementări legale de păstrare, conservare și restaurare a documentelor istorice și modul în care sunt aplicate; necesitatea și conținutul învățământului de conservare și restaurare în

programele de formare profesională a arhiviștilor și arhivarilor; controlul stării de conservare a fondurilor și colecțiilor de documente; tehnologii de conservare alternativă: facsimilare, microfilmare, tehnologii informatice; conservarea și protecția documentelor în situații de dezastru; perspectivele dezvoltării programelor de conservare și restaurare la Arhivele Naționale, precum și la creatorii și deținătorii de documente; cooperarea internațională în domeniul conservării și restaurării documentelor de arhivă.

Au participat la dezbateri, ca invitați, specialiști din arhive, muzee, biblioteci: dl Aurelian Popescu, de la Laboratorul de restaurare al Bibliotecii Centrale Universitare, dna Simona Pancev, restaurator la Muzeul Național de Artă, dna Roxana Deaconu, restaurator la Muzeul Municipiului București, dna Adriana Daia, fostă șefă a Laboratorului de restaurare al Muzeului Literaturii Române, dl Alesandru Duțu, din partea Arhivelor Militare Române.

MARIA IGNAT

Noi inventare ale fondurilor și colecțiilor aparținând Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții, intrate la Sala de studiu

În anul 2003, a intrat în circuitul științific, prin Sala de studiu a Arhivelor Naționale, o nouă serie de inventare ale unor fonduri și colecții păstrate în depozitele Serviciului Arhive Feudale, Personale și Colecții. Astfel, pentru colecția *Documente Istorice* au fost întocmite nouă noi volume de inventar, purtând numerele 2482, 2483, 2485, 2486, 2500-2504.

Documentele cuprinse în aceste inventare s-au păstrat atât sub formă de original, cât și sub formă de copii, rezumate, transumpturi, concepte, tipărituri, având ca suport pergamentul sau hârtia și au fost scrise în diferite limbi: română, slavonă, latină, maghiară, germană, rusă, greacă, franceză sau italiană. O mare parte dintre ele au fost emise în cancelariile din Țara Românească, de domni precum Radu Paisie, Mircea Ciobanul, Mihnea Turcitul, Mihai Viteazul, Radu Mihnea, Alexandru Coconul, Constantin Șerban, Constantin Brâncoveanu, Barbu Știrbei, sau în Moldova, de către Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Constantin Movilă, Radu Mihnea, Miron Barnovschi, Moise Movilă, Alexandru Iliaș ș. a.

Numeroase sunt și actele eminate de la instanțele de judecată ale timpului: Divanul Apelativ al Țării de Sus, Divanul Împlinitor al Moldovei, Logofeția

Mare a Dreptății, Tabla regală a Transilvaniei, Dieta din Sibiu, judecătorii de ținuturi și județe, care conțin informații privind dreptul feudal.

O parte a documentelor oficiale provin din cancelarii străine, ca, de exemplu, decretul din anul 1865 al împăratului Alexandru al II-lea al Rusiei, prin care acordă un ordin boierului moldovean Ivan Panaitescu, sau firmanul sultanului Selim al III-lea, fiul lui Mustafa al III-lea, nepotul lui Ahmed al III-lea, emis la Constantinopol, la 3 ianuarie 1805, prin care poruncește supușilor săi dintre Constantinopol și Marea Mediterană să perceapă supusului rus Teodor Iovani taxa vamală hotărâtă prin convenția comercială ruso-turcă.

Dintre actele particulare merită a fi menționată o serie de zece scrisori trimise în țară, în perioada 1848-1849, de către Dimitrie Miclescu, aflat la studii în capitala Franței, în care se dau și amănunte despre izbucnirea Revoluției din 1848, la Paris. De asemenea, importantă este și corespondența purtată în limba greacă de către familia Manu, în perioada 1833-1849, în special cea întreținută de Miltiade Manu, consulul Greciei la Iași, în care, în afară de informații legate de administrarea moșiilor familiei, se regăsesc și multe referiri la viața politică de la Constantinopol și Atena. Interesantă este și corespondența familiei Rosetti, din perioada 1836-1849, cu multe informații privitoare la administrarea moșiilor pe care le dețineau.

Un număr mare de documente oglindește viața orașelor și târgurilor: condicii de venituri și cheltuieli, înregistrări de cununii, decese și botezuri, cât și viața culturală, atât din Moldova și Țara Românească, cât și din Transilvania.

De mare interes sunt și actele emise în Basarabia, după anexarea ei la Rusia, în anul 1812, din care reiese existența unor instituții specifice acestei provincii, precum: Colegiul Nobiliar, Biroul de hotărnicie, Comisia cercetării boierilor de neam, Depatamentul al II-lea al Ocârmuirii Basarabiei.

Semnalăm și volumul de inventar cu numărul 2 500, ce conține documente transilvănene, provenite de la diferite instituții: Tabla regească a Transilvaniei, Oficiul Cercual Cluj, Varmaghia Belgradului de Sus, scaunele protopopești, Comandamentul militar districtual Alba-Iulia, Dieta din Sibiu, Universitatea săsească ș.a., dar și de la diferite persoane particulare. Multe dintre ele sunt emise de către împărații Austriei – Maria Tereza, Francisc I, Ferdinand I – privesc unele procese de proprietate, divorț, stabilire de taxe, donații, promovarea diferitelor examene de către învățători, veniturile și taxele unor mănăstiri. Extrem de interesant este actul emis la 8 octombrie 1478 de către împăratul romano-german Friedrich al III-lea prin care ordonă primarului și Sfatului orașului Graz luarea de măsuri pentru pavarea străzilor și asigurarea salubrității publice, contravenienței urmând a plăti o amendă de 10 florini ungurești (colecția *Documente Istorice*, MDXCV, 1).

Cele trei inventare ale fondului *Casa de comerț Hagi Ianuș, Costa Petru*, cu numerele 2401, 2506 și 2507, conțin documente din prima jumătate a secolului al

XIX-lea, referitoare la activitatea specifică a firmei, dar și la relațiile cu diferite autorități locale și personalități din societatea românească. Documentele nu excelează prin informații ample legate de evenimentele din sfera politicului, fiind doar amintite tangențial în cuprinsul unor acte. Astfel, din unele dintre ele aflăm câteva amănunte interesante despre declanșarea conflictului, în iunie 1820, între autoritățile imperiale de la Constantinopol și răzvrătitul Ali-pașa, fiind urmărite cu interes mișcările de trupe trimise contra acestuia, starea populației și îngrijorarea grecilor aflați în Valahia față de aceste evenimente (fond *Casa de comerț Hagi Ianuș, Costa Petru*, XCI, 112; XCII, 85; XCIII, 58 ș.a). În alte documente se fac referiri la influența negativă pe care au avut-o asupra comerțului de tranzit cuceririle lui Napoleon în Europa. Sunt și documente din care aflăm despre schimbările domnitorilor, ale funcționarilor din administrație (logofeți, vistieri, ispravnici de județ, caimacami) sau ale mitropolitelor țării. O mențiune specială se face în legătură cu schimbarea domnitorului din Moldova în februarie 1819 și numirea lui Mihalache Șutu, care urma să vină mai târziu în țară, dar și în legătură cu evenimentele de la Iași, din luna iunie a aceluiași an, când mulțimea furioasă a năvălit la Curte, fiind chemați de urgență turcii care staționau la Brăila, aceștia înăbușind revolta spontană, nu însă fără vărsare de sânge (fond *Casa de comerț Hagi Ianuș, Costa Petru*, LXXXIV, 54, 96). Specifice pentru corespondența care alcătuiește acest fond sunt informațiile diverse, aparent lipsite de importanță, dar care particularizează epoca. Acestea se referă la diferite boli, la medicii care le tratau, la diferite gazete trimise de la Vidin sau Viena, la cărți de cult cumpărate de firmă pentru dotarea bisericilor aflate pe moșiile pe care le stăpâneau sau le aveau arendate, la inundațiile ce aveau loc în diferite zone.

Un alt volum de inventar, predat anul acesta Sălii de studiu a Arhivelor Naționale și purtând numărul **2489**, conține documente ale colecției *Emil Vârtosu*, grupate de creator în mai multe secțiuni, mai întâi după regiunea unde au fost emise (*Documente Țara Românească, Documente Moldova*) și apoi după limbă (greacă, latină, franceză, germană, rusă, maghiară, turcă, italiană, armeană, arabă), rămânând neîncadrate un număr de 55 unități arhivistice, care au fost inventariate ulterior și grupate în pachetul XIII al colecției. Această colecție conține documente din perioada 1447-1895, păstrate sub formă de originale, traduceri, copii, concepte, rezumate, mențiuni, provenind din cancelariile lui Vlad Dracul, Neagoe Basarab, Radu Paisie, Mihai Viteazul, Gavril Movilă, Matei Basarab, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Constantin Ipsilanti, Gheorghe Bibescu ș. a. domni ai Țării Românești, cărți de judecată și de blestem ale mitropolitelor Ungrovlahiei – Teofil, Ștefan și Grigore, dar și acte eminate de la instituțiile vremii (Divanul Săvârșitor al Principatului Valahiei, Divanul Judecătoresc Civil Vremelnicesc,

Logofeția Dreptății Țării Românești, Logofeția Mare a Țării de Sus, Logofeția Pricinilor Străine).

Numeroase acte se referă la diferite moșii, precum Băbeni, Străulești, Buciumeni, Chitila, Dobra de Jos, toate din Țara Românească, sau Coețăști, Cotihani și Mărcești, din Moldova. Un număr însemnat de documente conține informații despre averea rămasă de la doamna Maria, soția lui Constantin Brâncoveanu.

Inventarul cu numărul **2488**, al fondului *Epitropia casei cămărașului Ion Ghica*, cuprinde documente în limba română și greacă, create de epitropii ce au administrat averea acestuia, după moartea sa, în anul 1838. Actele, păstrate sub formă de original și concept, reprezintă corespondența purtată de către Neofit, mitropolitul Țării Românești, Pană Checu, Mihalache Ghica și Alexandru Scarlat Ghica mare vornic, toți patru alcătuind epitropia instituită la moartea cămărașului, cu diferite instituții, precum: Judecătoria Ilfov, Departamentul Logofeției Dreptății, Departamentul Trebilor din Lăuntru, Subocărnuirea plasei Oltenița, Secretariatul Statului, dar cu persoane particulare (serdarul Ioan Vernescu, Ioniță Fundățeanu pitar, Gheorghe Radovici, epistatul moșiei Radovanu, arendașii Panait H. Hristu, Spirea Anastasiadis ș.a.), privind exploatarea proprietăților acestei case, veniturile obținute, dijmele ș.a. Merită semnalate documentele referitoare la prăvăliile și casele de pe Podul Mogoșoaia din București și adresele Secretariatului Statului și ale Departamentului Dreptății către beizadeaua Dimitrie Ghica, în care se menționează „starea primejdioasă” a locuitorilor din Transilvania și acordarea pentru aceștia a dreptului de a trece, când vor dori, în Țara Românească.

Inventarul fondului personal *Bulgaru Valeriu* are numărul **2484** și conține documente dintre anii 1931-1980, referitoare la viața și activitatea desfășurată de această personalitate a vieții științifice românești, din domeniul științelor economice și sociale, atât în diferite instituții, precum Căile Ferate Române, Direcția Oficiului Juridic Central, sau la Universitățile din Iași și București, în calitate de conferențiar și apoi de profesor. Totodată, fondul mai conține și o serie de invitații și programe la diferite manifestări științifice la care Valeriu Bulgaru a luat parte, unele dintre lucrările sale, cât și corespondența cu diferite universități și institute, din țară și străinătate.

Avem convingerea că noile inventare prezentate mai sus vor fi consultate de cât mai mulți dintre cercetătorii ce frecventează Sala de studiu a Arhivelor Naționale, care vor putea, în felul acesta, să-și completeze informațiile din diverse domenii conținute în documentele de arhivă.

Drd. MIRELA COMĂNESCU

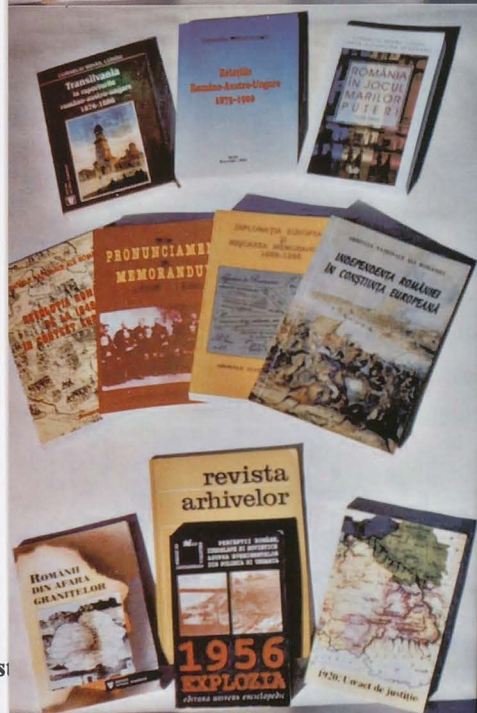
Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315 24 46, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
Tel./Fax 211.32.60; Tel. 212.29.27

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Lucrarea a apărut cu sprijinul Ministerului

Informăm cititorii că pot procura orice număr al „Revistei Arhivelor“ de la sediul Arhivelor Naționale ale României, Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București, telefon: 315 24 46, precum și de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale.

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
Tel./Fax 211.32.60; Tel. 212.29.27

Lucrarea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

În curs de apariție la Arhivele Naționale ale României:

- STENOGRAMELE ȘEDINȚELOR CONSILIULUI DE MINISTRI.
GUVERNAREA ION ANTONESCU (1942), VOL.VII
- STENOGRAMELE ȘEDINȚELOR BIROULUI POLITIC
al C.C. al P.M.R. (1949)
- MIȘCAREA COMUNISTĂ ÎN ANII CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI
MONDIAL
- CASA REGALĂ – DOCUMENTE OFICIALE. INVENTAR
ARHIVISTIC, vol. I (1865-1900)

ISSN 1453 - 1755